

2

Валентин КАРПОВ. Сергій ЧЕБОТАРЬОВ.

Силуети крізь час

Валентин КАРПОВ.
Сергій ЧЕБОТАРЬОВ.

**СИЛУЕТИ
КРІЗЬ ЧАС**
ДРУГА КНИГА. 1 ТОМ.

**Карпов Валентин Євгенійович
Чеботарьов Сергій Сергійович**

Силуети крізь час

Документально-художнє видання
Друга серійна книга
Перший том

Кропивницький
2021

УДК 082:323 (477)

К – 26; Ч - 344

К–26. **Карпов Валентин Євгенійович;**

Ч-344. **Чеботарьов Сергій Сергійович.**

Силуети крізь час

Документально-художнє видання.

Друга серійна книга 1 том. 472 с., з ілюстраціями.

Кропивницький 2021

ISBN 978-617-7197-73-6 (серія)

ISBN 978-617-7197: (74)-(75)

Другу книгу «Силуети крізь час» із серії «Відголоски родинної пам'яті» про окремі моменти історії людства, України та Кіровоградського краю, наші автори писали не тільки з архівних матеріалів, а і по народним переказам, міфам і билинам. Можливо їхня розповідь суперечить вашому світогляду, але із прихованих глибин людської пам'яті постають цікаві розповіді, а окремі штрихи цієї мозаїки, доповнюють цілісну картину розвитку людства. В книгах цієї серії документально і цікаво подані найважливіші події окремих людей, які переплітаються з історією «Дикого степу», широко цитуються історичні документи. Без пам'яті про минуле – немає майбутнього. Книга розрахована на широке коло читачів.

УДК 082:323 (477)

Рекомендовано до друку «Будинком вчених Кіровоградщини» (протокол № 9 від 10 жовтня 2019). Узгоджено з товариством «Знання» України в Кіровоградській області від 23 жовтня 2019 року.

ISBN 978-617-7197-73-6 (серія)

ISBN 978-617-7197: (74)-(75)

© Карпов В.Є., Чеботарьов С.С., 2021.

Зміст книги

Зміст	3
Передмова	5
1 глава. В центрі уваги	11
Національне ім'я, як голос предків	12
Як правильно: Україна чи Русь	17
Обтяжливі думки про родоводи	24
Нічне шепотіння князів-бастардів	45
Не все то золото, що блищить	56
Проблеми актуалізації	64
2 глава. Зміна системи поглядів	77
Русь підміна понять і назв	78
Блукаючи у замкнутому просторі	86
Дороги які ми вибираємо	98
Закляття касимівських та мешчерських земель	121
3 глава. Зафіксовані в свідомості	138
Україна: забуті історії	139
Титулування осіб в історичному часі	158
Сутність «Руського королівства»	165
Український секрет полішинеля	173
Круті повороти історії України	182
4 глава. Вікова історія Мамай	191
Боротьба за виживання	192
Сприйняття через призму генетики	201
Анатомія короткої слави	207
Хижак гуманним не буває	218
Беклярбек Мамай Алаш Кий	227
За законами спадковості	233

Прихований світ князів Глинських	239
Загадковий московський хан Сарихозя	255
5 глава. Заселення Слобідської України	261
Таємниця чоловічої сережки	262
Початок заселення Слобідської України	265
Слобожанщина: коди нових вимірів XVII ст.	275
Слобожанська сингулярність	292
Боротьба за виживання	300
Щоденники Слобожанщини	309
6 глава. Перші військово-козацькі формування	314
Ружинські: гетьмани Запорізького козацтва	315
Великі надії України	331
Погляд крізь призму архівних джерел	337
Життя на межі можливого	349
Русь, Україна чи Малоросія?	357
Гетьмани без влади	365
7 глава. Гетьманщина: погляд зсередини	376
Сублімаційні технології влади	377
Територіально-полковий устрій	386
Люди сильної волі	393
Вражаючі події козацької держави	402
Боротьба за людські душі	415
Маршрутами своєї долі	421
Лицарі українського степу	427
Технологічні спокуси владою	437
Українські гетьмани і кошові отамани	441
Закінчення книги	
Архівні джерела	459
Інтернет.	461
Посилання.	463
Використана література	465

ПЕРЕДМОВА

Слово в передмові чергової документально-художньої книги «Силуети крізь час» 1 том із серії «Відголоски родинної пам'яті» надається Рижикову Вадиму Степановичу (на фото), головному науковому співробітнику Науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Рижиков В.С. - науковий керівник «Науково-дослідних робіт в галузі

професійної військової освіти, соціально - гуманітарних досліджень у військовій сфері». Президент громадської організації об'єднання науковців Кіровоградської області «Будинок вчених Кіровоградщини». Доктор педагогічних наук 13.00.04 – спеціальність «Теорія і методика професійної освіти». Диплом серії ДД №002453 виданий на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 10 жовтня 2013 р. Професор кафедри міжнародних економічних відносин, (атестат професора 12 ПР № 010859 виданий на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року). Автор більше 150 наукових праць. Сфера наукових інтересів: юридична та військова педагогіка, міжнародні економічні відносини. Наукова школа – підготував шість кандидатів наук. Відомий громадський діяч України. Багато разів нагороджувався різноплановими державним, громадськими та релігійними нагородами, має відомче звання генерал-майор козацтва. Перебуває в реєстрі Кіровоградського центрального козацького округу. Далі розповідь Рижикова В.С.:

«В своїй роботі мені доводиться стикатися з різними формами знань, що мають термінологічну, символічну або художньо-образну основу. Де нове, не залежне від внутрішнього і зовнішнього досвіду пізнання може виникнути тільки як наслідок творчої фантазії. Часто погляд одних дослідників ковзає по інформаційній поверхні «Океану знань» і вони бачать лише морську піну і судять про життя у часі і просторі за цієї реальністю. Інші здогадуються, що то, тільки «піна», але пірнути вглиб не вистачає духу і продовжують хитатись на хвилях. І тільки деякі, такі як Валентин Карпов та Сергій Чеботарьов, наважуються пірнути в глибину, торкнутися таємних сутностей,

що зберігаються на дні «Океану знань» і винести з відтілю ма- ловідому інформацію. Після цього вже ніяка піна не засліплює їм очі, а поверхнєве хитання на хвилях океану - не приносить їм задоволення, бо вони пізнали суть речей, їхнє пізнання - вища форма відображення об'єктивної дійсності, процес вироблення власних, дійсних знань».

Пізнання В. Карпова і С. Чеботарьова не обмежене тільки сферою науки, кожній формі суспільної свідомості: науці, філософії, міфології, політиці, релігії тощо - відповідають свої специфічні форми знання, але на відміну від всіх форм знань, наукове пізнання - це процес отримання об'єктивного дійсного знання, спрямованого на віддзеркалення закономірностей дійсності. Наукове пізнання наших авторів має трояке завдання і пов'язано з описом, поясненням та прогнозом процесів і явищ дійсності. Я з задоволенням читаю їхні нові книги, бо знаю: «я там знайду багато цікавих думок».

Для того, щоб знищити той, чи інший народ, першим треба знищити «народну пам'ять». Один з лідерів фашистської Німеччини Геббельс стверджував, що варто позбавити одне покоління знань про власну історію, і народ перетвориться на натовп, з яким можна робити все, що завгодно. Історія не дає зникнути урокам, які бере для себе кожне нове покоління. Пам'ять про минуле допомагає людям глибше зрозуміти сучасність, усвідомити своє місце у світі, відносини з іншими народами, більш ясно прогнозувати своє майбутнє. Як людина без пам'яті є безпорадним інвалідом, так і народ без своєї історично-народної пам'яті є беззахисним і приреченим на повторення історичних помилок.

Якось Валентин Карпов запитав: - Чим могла бути «Русь після Русі»? У цьому дивному словосполученні насправді міститься ціла купа прихованих сюжетів - не лише історичних, а й ідеологічних. Частина з них раптом набула актуальності після 2014 р., коли чимало з українців знову замислилися про витоки своєї держави і народу, стосунки з давніми сусідами. Кожен із читачів може навести аргументи з товстелезних монографій, сотень наукових статей, поважних академічних шкіл і навіть цілі «національно-історичні гранд-наративи». І це ми ще не говоримо про державні чи політичні ідеології останніх 200-300 років і не тільки в Україні, але й в Росії, Польщі, Австро-Угорщині,

Литві, Білорусі тощо, не кажучи про наші невтомні пошуки «української національної ідеї» в середині окремої людини. Остання, як відомо, повинна мати якесь корисне і зрозуміле нашим сучасникам бачення минулого української спільноти.

Кожна генерація ставить минулому свої важливі та актуальні запитання. Попри те, що історію не можна змінити, бо минуле вже відбулося, її можна інакше інтерпретувати, оцінити чи, як то кажуть - «переписати окремі моменти». Кожна епоха українців має специфічні погляди на історію України, а що нас чекає через 50, або 100 років, можемо тільки гадати та здогадуватись.

В серійній книзі «Силуети крізь час», яку зараз тримає читач, викладена історія окремих людей та їх родів, і ця власна історія нерозривно пов'язана з історією України. В перших двох томах попередньої книги «Відголоски родинної пам'яті», наші автори взяли декілька конкретних людей початку ХХІ ст., їхні роди і почали заглиблюватись в родовід, в історичну дійсність держави України, до яких глибин вони дійдуть в майбутньому, я поки не знаю. В їх книгах документально і цікаво подані найважливіші події окремих людей, які переплітаються з історією конкретної території, широко цитуються історичні документи. Це дає змогу читачеві самому оцінювати історичні ті, чи інші події, не покладаючись на інтерпретації.

Серія книг В. Карпова і С. Чеботарьова за загальною назвою «Відголоски родинної пам'яті»: це історія рідного краю – краєзнавство Кіровоградщини – власні родоводи – джерельні пам'ятки міжріччя Інгулу і Інгульця – спадщина минулих століть та погляди в майбутнє. А ще це художні описи про минулі часи «Дикого поля» на прикладі людей із сторожової застави «Онгол», що недалеко від річки «Івля» в Приінгуллі; не приправлені лірикою легенди і перекази, солідна збірка першоджерел та архівних документів про історію Кіровоградського краю, виписки з метрик минулих століть, матеріали про церкви, фортеці, козаччину, репресії та багато іншого. В історії Кіровоградського краю є так званий «чорний період» – відрізок часу біля 100 р. (від 1800-х до 1900-х років), від якого залишилось дуже мало документів щодо окремих поселень. Тож авторам доводилось по крихтах збирати відомості для своїх книг.

Дослідник, професор Дмитро Багалій у 1918 році писав: -

«Народ завжди творить свою історію і про це треба пам'ятати, бо усяка інша ненародна історія буде однобока. А національну самосвідомість треба формувати з того, що творили наші діди та прадіди». Упродовж століть Україна була під окупацією й нашу історію нам диктували колонізатори. У такому ключі важливі історичні події, які в Україні відбувались – замовчувались, або «забувались» взагалі. Ми зараз мусимо нашу історію подати у об'єктивному вигляді у школі, у художній літературі, музиці, кіно тощо. Тобто, маємо створити правдивий пласт української історії, яку вже неможливо буде замовчати.

Найдавніша писемна згадка про наш Кіровоградський край в «Київському літописі» датується 1190 роком, коли сучасна Кіровоградщина входили до складу Київської Русі. Саме тут проходила південна лінія укріплень проти кочовиків: печенігів, а згодом половців та інших. Сліди поселень Київської Русі (IX-XIII ст.) знайдені біля сіл Свердликове, Нерубайка, Підвисоке та Торговиця, де в XIV ст. існувало досить велике золотоординське поселення.

Середньовічне місто Торговиця було ставкою ординського намісника. Місце для її спорудження мало велике стратегічне значення, адже саме тут містилася основна переправа через річку Синюха та проходив великий торговий шлях, який з'єднував землі Західної та Північної Європи з стародавнім караванним шляхом, продовженням «Великого шовкового шляху» (хроніка Литовська і Жмойтська). Відгалуження «Великого шовкового шляху» вливалось в знаменитий «Чорний шлях», який виходив з глибини Польщі, пролягав через Львів, Умань, Торговицю, Єлисаветград, Бобринець і закінчувався в Криму.

Особисто моїх друзів зацікавили описи про князів Русі разом із їхніми літописами, наприклад, Кий – як засновник, а Ярослав – як «європеїзатор», Ярославичі утримували престиж Русі, але постійно сварилися між собою, Володимир Мономах відбивав зовнішні загрози і таке інше. Багато цікавого написано про князів: Олега, Ігоря, Святослава, Володимира, Ярослава, Володимира Великого, Мстислава Великого і Мстислава Хороброго, його сина Мстислава Удатного, Данила Галицького та княгиню Ольгу. До речі, Мстислав Хоробрий та Мстислав Удатний чомусь весь час випадали з української історії, бо вони повсякчас «колотили» суздальців та муромців. «Удатний» розбив

їх під Ліпицею, інший дійшов аж до Новгороду. До речі, Мстислава «Хороброго» було визнано святим, за те, що він розбив військо Андрія Боголюбського під Вишгородом.

«Московська історіографія» стверджує, що кожен гетьман України був зрадник. Бо гетьмани, окрім Москви, мали й інших союзників, бо в першу чергу вони дбали про себе й Україну. В книгах В.Карпова та С.Чеботарьова ви прочитаєте про Хмельницького і Дорошенка, Сірка і Мазепу, Апостола і Полуботка, Мамая і Орлика, дізнаєтесь, де правда, а де брехня: (рос.мова) «Сказка ложь, да в ней намек, добру молодцу урок».

Складається враження, що територія сучасної України, від «Стародавньої доби», немов приречена на руїну від частих навал чужинців, залита і напоєна людською кров'ю, посипана попелом». А чому все так відбувалося, ви дізнаєтесь із цілої серії книг наших авторів під загальною назвою «Відголоски родинної пам'яті». Де окремі моменти історії людства, України та Кіровоградського краю, наші автори писали не тільки з архівних матеріалів, а по народним переказам, міфам і билинам. Тому можливо їхня розповідь буде суперечити певному світогляду.

Протягом 1648–1676 років на теренах сучасної Кіровоградської області існувало багато козацьких полків, територія краю неодноразово переходила з рук в руки. Під час тих протистоянь населені пункти неодноразово грабувалися і руйнувалися. У середині XVIII ст. розпочалось активне заселення краю вихідцями з Росії, Сербії, Болгарії тощо. У 1752 році офіційно було засновано адміністрацію «Нової Сербії», а в 1754 р. - фортецю Святої Єлисавети, що згодом з форштадтами стала Єлисаветградом - центром повіту Херсонської губернії.

Родзинка серійних книг В. Карпова і С. Чеботарьова полягає в тому, що вони друкують матеріали, які маловідомі більшості фахівців і тим більше широкому загалу, хоча це, в основному, матеріали з існуючих архівів. Річ у тім, що в наших архівах і досі панує великий хаос. Щоб дослідити історію одного села, треба спочатку попрацювати в архіві Кіровоградської області, потім в обласному архіві Одещини, а також в обласних архівах Миколаївщини, Херсонщини, Дніпропетровщини, навіть в обласному Полтавському архіві. Значна кількість документів також міститься в Центральному державному історичному архіві в Києві, і навіть в деяких музеях.

Відомості про авторів

Карпов Валентин Євгенійович унікальна людина, офіцер запасу Збройних Сил України, лікар, письменник та викладач ВНЗ. Провідний спеціаліст Будинку вчених Кіровоградщини; наукового вісника «Інноваційні технології» (Україна); член товариства «Знання» України в Кіровоградській області. Доктор наук, член - кореспондент декількох Міжнародних академій, професор. Автор більше трьох десятків науково-популярних книг та трьох навчальних посібників для ВНЗ. Відомий громадський діяч України. Фаховий спеціаліст із національно-патріотичної тематики, фундатор розбудови Українського козацтва від часів Незалежності України (1991 р) на теренах Кіровоградської області. Нагороджений Золотою зіркою «Герой козацького народу». Повний кавалер орденів «Козацька Слава». Головний отаман Кіровоградського центрального козацького округу. Має відомче звання генерал-полковник козацтва.

Чеботарьов Сергій Сергійович провідний радник Будинку вчених Кіровоградщини та наукового вісника «Інноваційні технології» (Україна). Вчена ступінь кандидат юридичних наук (доктор філософії) Ph.D., член-кореспондент декількох Міжнародних академій. Один із корифеїв слідчого апарату прокуратури Кіровоградської обл. Старший радник юстиції. За сумлінне виконання службових обов'язків, високу професійну майстерність, неодноразово заохочувався та нагороджувався відзнаками і грамотами державних установ та громадських організацій. Напрямки наукової діяльності викладені у більше 20-ти працях з теорії та історії держави і права.

В центрі уваги

НАЦІОНАЛЬНЕ ІМ'Я – ЯК ГОЛОС ПРЕДКІВ

Так вийшло, що серію документально-художніх книг «Відголоски родинної пам'яті» про власні родоводи і окремі моменти історії людства, про Україну і міжріччя Інгулу та Інгульця, про спадщину минулих століть Кіровоградського краю, Валентин Карпов і Сергій Чеботарьов почали писати багато років тому. Від хронологічних подій власних родоводів, як по драбині, все нижче і нижче, спускались «в історію рідного краю». Наполегливі пошуки привели у глиб століть і закінчились «перш початком зародження людства», які можливо будуть суперечити вашому світогляду. Як би там не було, автори стверджують: - Дослідження власного родоводу, це один із дієвих засобів вивчення історії рідного краю. Ви дізнаєтесь, про перших людей на землях сучасної Кіровоградщини, звідки і як давно вони з'явилися. А ще, як називались племена давніх мисливців, скотарів та землеробів, які прийшли на терени межиріччя Інгулу і Інгульця та про постійні баталії на цій не завжди гостинній землі. Підтвердженням слів наших авторів, є найдавніші віхи прихованої історії краю, численні викопні пам'ятки, інші археологічні відкриття на території Єлисаветградщини (Кіровоградщини) та сусідніх областей.

Яскравим прикладом слугують Трипільські поселення, які представляють одну з найяскравіших археологічних культур доби енеоліту, виявлених біля с. Данилової Балки, Луполового та Сабатинівки Ульяновського району Кіровоградської області. Наприклад, давнє поселення біля села Сабатинівки дало назву археологічній культурі пізнього періоду бронзової доби. «Сабатинівська культура» існувала у XIV-XII ст. до нашої ери, мала характерну кам'яну архітектуру, розвинуту, металургію та хліборобсько-скотарське господарство. Про подібні напрямки пошуків, ми більш детально будемо розповідати в третій серійній книзі «Уможливити неможливо».

Кожна нація, як головний інструмент ідентифікації, формує, випрацьовує і виборює протягом століть, свою самоназву, в якій відображується сутність, історичний шлях, традиції і «душа» того чи іншого етносу. Шляхом певних зусиль і боротьби кожен етнос намагається ствердити у світі своє ім'я, здо-

бути для нього визнання й пошану в інших народів. І в цьому сенсі самоназва народу має надзвичайно важливе значення, оскільки сприяє об'єднанню етносу, витворенню спільних цілей, завдань і прагнень, направлених на порозуміння в усіх сферах людської життєдіяльності: політичній, економічній, культурній тощо. Як кожна людина починається з ім'я, так кожна нація і держава починаються із самоназви, свого національного імені. С. Шелухин: - «Національне ім'я є голосом предків, яким вони промовляють до нащадків і поколінь, виховують у них історичну пам'ять і самоповагу, в'яжуть їх у національну суспільність, яка стає внутрішньою і зовнішньою силою, творить свою історію й культуру, чим тільки й може викликати зацікавлення собою й повагу до себе. Зв'язки народу з національним ім'ям не формальні, а найперше внутрішні, моральні, духовні, матеріальні, повні любові, інтимності і взаємності. Природне ім'я народу є для нього основою моралі, де патріотизм, як одна з найвищих категорій моралі, зв'язаний з народністю і її іменем».

Незаперечним фактом є визначальна роль власного імені в суспільному житті людини. Власне ім'я, як знак, стало важливим маркером у процесі еволюції людини. На певному етапі розвитку людина усвідомила потребу особистого виділення на тлі свого племені. Люди різняться не лише за своєю зовнішністю, характером, походженням, але й за іменами, прізвищами, по батькові. До речі, ці складники називають «особовою назвою». В той же час, імена людей – це часточка історії кожного народу. А ще в нашому мені фіксується не лише розвиток особистості, а й формування національної ідентифікації. Коротко нагадаємо про перші згадки назви «Україна».

Вставка. *Україна (або Вкраїна) вперше згадується в Київському літописі від 1187 р., у зв'язку із смертю переяславського князя Володимира Глібовича на Посульському рубежі. На географічних картах XIV-XVI ст. українське Наддніпров'я позначається як «Сарматія». Від 1572 р. назву «Україна» написали на перших картах, одна із них зберігається в Архіві Міністерства закордонних справ Франції. В 1711 р. зустрічаємо написи «Червона Русь» та «Ukraina» (Україна) від Поділля до Новгород-Сіверщини (Стародубщини). Назва «Червона Русь»*

(як Галичина), вперше вжита в Хроніці Констанцького собору Ульріха фон Ріхенталя на початку XV ст. «Червона Русь» - територія від міста Ярослава та міста Перемишля (тепер Польща) - до міста Белгорода (тепер Росія). Частину «Червоної Русі» старі автори називали «Сарматією Азіатською». Документи 15 ст. вказують на «Україну подільську», «Україну брацлавську», «Україну київську», а в документах 16 ст. знаходимо назви «Козацька Україна» яка охоплює широкі простори Наддніпрянщини, «города українські», «народ український» тощо. Особливого політичного значення назва «Україна» набирає в наслідок «Хмельниччини». Хоч офіційна назва «Козацько-Гетьманської Держави» 17-18 ст. була «Військо Запорозьке», але її територією була «козацька земля», яка звичайно і в українській і в польській практиці називалася «Україною». Походження назви «Україна» здавна привертало увагу вчених, але однозначного пояснення й досі немає. Тож пізніше ми повернемося до цієї теми.

Таємниця походження назви «Україна» непокоїла багато поколінь як вітчизняних, так й іноземних вчених. Звідки, коли і, головне, чому саме така назва закріпилася за однією з найбільших сучасних країн Європи. Полеміка щодо первісного значення і семантичної еволюції назви «Україна» триває й донині. Твердження, що назва «Україна» означає «окраїна», як віддана частина якоїсь держави, зводиться в ранг ідеологічного постулату і територіальних претензій. Останнім часом подібне активно популяризують на шпальтах науково-популярних видань московського спрямування. Які вперто не хочуть заглянути в історію розвитку держав України і Московії. На жаль, чимало видатних українських вчених, серед яких багато патріотів, не змогли відкинути заполітизовані погляди і звільнитися від впливу імперської парадигми царської Росії. Одні з них звертають увагу, що «Україна» має «окраїнне» походження від центру Європи, а інші – від Московського князівства, яке захопило етнічні землі (разом з народом), колишньої Київської Русі. Щоправда всі вони вважали, що в слові «окраїна» немає якогось негативного чи ганебного сенсу, оскільки ця «окраїна» була тим пограниччям, де мужні і шляхетні люди колишньої Київської Русі боронили землю від чужинців.

Але і перші і другі, (різноспрямовані вчені) не хочуть збагнути, що якщо є «окраїна», то має бути й «центр». І де ж він тоді розташовувався, якщо держава «Україна» була окраїною чи пограниччям? Звісно, що не в самій Україні. Тому ми питаємо у читачів, яка буде ваша думка з цього приводу? Є й інше «зачароване коло». Часто-густо питання, пов'язані з самоназвою українців та України кладуть до «зачарованого кола». Що таке Україна? Це країна українців. А хто такі українці? Це мешканці України. Але хто - кому дав назву? Країна своїм мешканцям чи мешканці своїй країні? Соромно казати, але в нас досі немає єдиного наукового погляду щодо етимології назви нашої Батьківщини та самоназви українців. Отже, розв'язання зазначеної проблематики потребує детальних і неупереджених досліджень у царині слов'янського мовознавства та нашої історії.

Назва кожної країни не є якимось абстрактним поняттям, а має певне походження та значення, тобто етимологію. Назва країни може походити від назви етносу або племені, яке її населяє. Наприклад, назва «Франція» походить від імені германського племені франків, «Болгарія» від тюркських кочівників та слов'янських племен за назвою «булгари», «Бельгія» – від кельтського племені «белгів» тощо. Проте часто буває навпаки. Народ отримує найменування від назви країни. Наприклад, італійці називаються від назви їхньої країни Італії, індійці – від Індії, голандці – від Голландії тощо. А звідки ж з'явилась назва «українці»? Від таємничого племені «укрів» чи від якогось іншого слова? Цю розвідку ми будемо простежувати на сторінках наших книг. Наші автори, неупереджено будуть розповідати читачам про різні «великі і малі таємниці» національного імені, звідки пішла держава Україна і коли з'явилися українці. Чи справді слово «Україна» означає «окраїна», «пограниччя» чи щось інше? Які ще існують версії його походження? Чи існували легендарні «укри» і який стосунок вони мають до сучасних українців? Де і коли вперше згадується назва «Україна» і «українець» та в якому значенні?

Сьогодні Україна - офіційна назва суверенної незалежної держави, яка розташована в самому центрі Європи і за площею є однією з найбільших країн континенту. Проте, як відомо, протягом тривалого часу територія України була розділена між сусідніми державами – «Річчю Посполитою» «Російською імпе-

рією» тощо. Тому в польській і особливо в російській історіографії панує й досі думка, що назва «Україна» походить від слова «окраїнна» або «погранична» земля. Подібні історики кажуть, це питання не є таким вже важливим, яка вам різниця «окраїна» чи ні? Назва «Україна» не має етнічної ознаки, це лише географічна назва.

Та насправді це питання є надважливим, бо від правильності розуміння сенсу, закладеного в терміні «Україна», цілком та повністю залежить істинність чи помилковість будь-яких висновків стосовно походження української державності та українського народу. Намагання вкоренити неправдиву думку нібито назва «Україна» означає «окраїну» чи «пограниччя» чиєсь держави ставить за мету принизити українців та їхню прадавню державу, ствердити споконвічну периферійність українських земель. У такому трактуванні цей топонім, як і «Малоросія» (менша за статусом) не міг «скласти конкуренції» назві «Великоросія» на думку московським правителям.

Фальшиві назви, які присвоювали українцям імперські фальсифікатори та фейкові способи їхнього начебто «наукового» пояснення, поступово обростали негативною характеристикою українського народу. Поширені стереотипи, з часом перетворювалися на міфологеми з неіснуючими, вигаданими прикметами нації, щоб врешті-решт еволюціонувати в агресивну ксенофобську ідеологію, в політичну програму ліквідації цілого національного організму. Завдяки подібним маніпуляціям йшлося вже не про захоплення чужих земель, а начебто про повернення власної «окраїни» чи то «приграничної землі».

В цьому немає нічого дивного, бо для Москвії, Україна завжди знаходилася на задвірках їхньої імперії. Інша річ, коли Україна – це самостійна, незалежна країна. У цьому випадку в імперських головах весь світ перевертається «з ніг на голову», бо окраїною імперії стають вже Рязань, Тула, Калуга і як не дивно - Москва. Саме тому з такою лютою ненавистю ставляться московські імперці до незалежності України, їм дуже хочеться, щоб наша земля навічно була їхньою «окраїною».

Справжню історію не можна перебрехати чи переписати. Україна ніколи не була «окраїною», навпаки, в давні часи саме Москва знаходилась на околиці могутньої «Київської держави», і саме київські князі розбудовували їхню «дику» територію.

ЯК ПРАВИЛЬНО: УКРАЇНА ЧИ РУСЬ?

Дослідники сперечаються, як правильно писати: «Україна» чи «Русь», може «Україна-Русь» чи може «Київська Русь». Давайте разом розберемось з цими термінами. Основними назвами української території й українського народу були «Русь» і «Україна». Назва «Русь» була спершу прив'язана до землі й племені полян навколо Києва для виокремлення від інших, але з розширенням «Київської держави», ці назви поширились й на всю українську територію, а ж до «Західної Європи» й закріпилися в такій схемі: «Русь = Україна», «русин = українець». Перше походження назви «Русь» нашими авторами не з'ясовано, можливо слово «Русь» походить від німецької «Ost» – Схід, тобто «східний народ». Опоненти кажуть: - назву «Русь» придумали не слов'яни, а варяги, які «Україну» в старі часи називали «Великим Князівством Руським».

Відповідно інших термінів, то назвою «Україна-Русь» окреслювали українські землі, а ще історичну культуру, звичаї, мовну і світоглядну спадкоємність сучасної «України» щодо стародавньої «Русі». Назва підкреслює нерозривність єдиного історичного процесу на етнічній території «Наддніпрянської» та «Західної» України від самого початку княжої доби, через назви «Русь», «Галицько-Волинське князівство», «Русько-литовську державу», протягом «Козацько-гетьманського періоду», аж до сьогоденної «України». Термін «Україна-Русь» першим вжив у XIX ст. письменник Павлин Свенціцький.

За козацьких часів застосовували назву «Мала Русь», її згодом перейняли київські письменники і канцеляристи для означення східно-українських земель у формі «Малоросія» або «Малоросійська Україна». Канцеляристи несвідомо підготували московський уряд для введення в XVII-XVIII ст. царсько-урядової назви «Малоросія» на означення «Гетьманської України».

З середини XVIII - початку XIX ст. штучний термін «Малоросія», Москва замінила на «Новоросія» для позначення території «Південної України». Від 1764 р. цей термін замінили на «Новоросійська губернія»; після знищення «Запорізької Січі» вся «Південна Україна» дістала назву «Новоросійський Край». Нові штучні назви привели до того, що поширилося хибне

уявлення, ніби «Новоросія» то не Україна, а якась «нова» територія. Поступово, назви «Південна» та «Степова» Україна замінюються штучною назвою «Новоросія». До речі, на території «Степової України» розташовані Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Запорізька, Донецька, Луганська області, південні частини Кіровоградської і Харківської областей та рівнинна частина Криму.

Від 1917 року, «Русь», «русин» й усі інші назви поступилися місцем назві «Україна», яке було започатковане багато століть тому, (вперше ця назва з'явилась у 1187 р. в Київському літописі). Серед дослідників й досі немає одностайності в тлумаченні терміну «Україна».

«Київська Русь» збірна назва середньовічної держави (у Східній Європі) з центром в Києві. Існувала з кінця IX до серед. XIII століть (882-1240 р). На той час, її землі простяглися від Балтійського моря на півночі - до Чорного моря на півдні, і від верхів'їв Вісли на заході - до Таманського півострова на сході.

Перша засвідчена у писемних джерелах назва історичної території «України» була «Руська земля» (X-XIII ст.), цю назву вживали у двох значеннях: 1) - на окреслення ядра політичної спільноти «Середнього Подніпров'я»; 2) – відносно усіх територій, які підпорядковувались Києву. Понад 400-літня традиція ототожнення себе з «Руською землею» не зникла і після розпаду цієї єдності. Тільки «Галицько-Волинська держава», об'єднавшись з «Короною Польською», почала офіційно іменувалася у XV ст. «Руським воєводством».

Грецький історик Геродот (484-425 року до н.е.) називав українську землю «Скитією», а людей «скитими». (Скіфія була VIII ст. до н.е. – III ст. н.е). Від IV ст. до н.е. «Україну» називали «Сарматією», а людей «сарматами». До речі, «сарматським князем» назвав себе Юрій Хмельницький - як васал турецького султана в 1678-1681 роках. В II - III ст. до н.е. «Україну» називали «Роксоланія», а людей у межах річчї Дніпра та Дону звали «роксоланами». «Роксолани» поклали край 150-річному домінуванню «сарматів». Згодом прийшли «анти», «словіни», «поляни» та інші народи, а землі у трикутнику Київщини, між Дніпром, Ірпенем і Россю, почали

називати «Русь», а згодом ця назва поширюється на всі землі Київської держави. Тоді слово «Русь» - мала збірне значення (як знать або чернь), а народи позначили назвою «русини». Термін «Мала Русь» з'являється як назва «Галичини» в протилежність цілості Київської держави – як «Велика Русь». Від 1654 року Москва змінила назву «Русь» на «Росія». З кінця XVIII ст. з'явилась штучна офіційна московська назва «Мала Росія» і поширилась на правобережні українські землі, на противагу Москві – як «Великої Росії». Впродовж XI-XVIII ст., абсолютно панівною в середовищі українців була назва «Руси», або «русини», чергова заміна назви на «українці» відбулася у XIX ст., а для приниження національної гідності, трансформували назву на «малороси». Ця подія взагалі «перетворила» українців на одну з наймолодших народів світу, хоч ми належимо до найстарших. За радянських часів (від 1919 року) «Україну» називали «Українська Соціалістична Радянська Республіка» (УСРР). А з 1937 року «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (УРСР). З проголошенням Незалежності 1991 року, за українською державою була закріплена назва «Україна». Слово «руський» не слід плутати з російською штучною назвою «русский», тобто «росіянин». За штучною «мовною реформою» царя Петра I (1711 р) саме назвою «росіяни» (рос. русские) стали іменувати підданих Московії, яких раніше звали «московити», або «москалі». Далі ввели штучну назву «Російська імперія» і цим відокремились від «Московської історії і Московського царства».

Академічна наука каже: - Ніколи не було таких утворень, як «Північно-Східна Русь» та «Новгородська Русь». Більше того – по великому рахунку, в далекій українській історії не було й штучно створеної назви «Київська Русь». Була лише – одна назва «Русь» з центром в місті Києві, це пізніше додали слово «Київська». Автентична територія якої (в імперії це називається метрополія) більш-менш співпадала з нинішньою Київською областю та деякими сусідніми з нею територіями.

Народи середньовічної «Русі», (за новим трактуванням «Київської Русі»), ще називали «люди Степу», а територію звали «Країною міст». З людьми «Русі» воювали, торгували і одружувалися. На межі «Русі», (в подальшому будемо писати

«Київської Русі») і майбутнього «Євразійського (українського) Степу» у XI ст. стояли: «Тмутаракань», «Олешня», «Біла Вежа» тощо. «Євразійський Степ» мав додаткові назви: 1) «Велика Скіфія» в VI-V століттях до н. е; 2) «Велика Тартарія» (або Дике поле XVI - в XVII ст.) за часів середньовіччя; 3) «Дешт-і-Кипчак» (або Половецьке поле) XI-XIV століттях у східних (перських) джерелах, це територія сучасного Казахстану, російського Уралу, Поволжжя, Прикавказзя, Східної та Південної України і Молдови. Стає ядром для створення Чингісханом «Монгольської імперії» у «Євразійському степі» від Поділля - до Тихого океану, від Новгороду - до Гімалаїв. Але по історичним міркам, величезна кочова держава, площа якої сягала 22% від усієї території Землі, швидко розпалася на менші. З XIV ст. причорноморські степи входять до складу «Золотої Орди» з центром на Нижній Волзі. Протягом наступних 200 років від «Золотої Орди» відкололися окремі держави: Сибірське, Казанське, Астраханське, Казахське, Узбецьке і Кримські ханства, а ще «Велике князівство Московське» і «Ногайська орда».

1). «Тмутараканське князівство» існувало в X-XII ст. з центром в місті Тмутаракань (Тамань), відомо з давніх-давен по літописах і «Слову о полку Ігоревім». Колись це була сильна кам'яна фортеця, в IX ст. побудова «хазарами», а в XI ст. добудова «русами». Руїни міста збереглися донині. 2). Хозарська фортеця «Саркел» (або Біла Вежа) побудована між 834 і 837 р. на Дону. У 965 р «Саркел» розгромив князь Святослав Ігорович, поселення називали «Біла Вежа». 3). «Ногайська орда» (або Мангитський юрт), татарське державне утворення наприкінці 14 - початку 15 ст., займала територію від Північного Прикаспію та Приуралля до Ками і від Волги до Іртиша. У 1620-х роках «Ногайська орда» розпалась на: Білгородську, Джамбуйлуцьку, Єдичкульську, Кубанську та Єдисанську орди які стали васалами Кримського ханства, і брали участь у грабіжницьких нападах на українські землі.

У XIV сторіччі осілі народи «Українського (Євразійського) степу» завдають кочовим племенам удар у відповідь. З балтійських лісів прийшли молоді і амбітні литовські племена. У союзі

із західноруськими князівствами вони звільнили від ординської влади правий берег Дніпра, завдавши їм поразки у битві на річці «Сині Води» в 1362 р. (територія нинішньої Кіровоградщини)

Так на терени «Українського степу» прийшло «Велике князівство Литовське», згодом добавиться слово «Руське». У 1480-х роках «Велика Русько-Литовська держава», стає історичним попередником нинішніх України і Білорусі, контролює територію від Балтійського до Чорного морів. Литовські князі майже не змінили суспільно-політичного устрою українських земель, судово-адміністративної і господарської системи та організації війська. Місцеві князі (Рюриковичі, Гедиміновичі, Ольговичі тощо, про них трохи пізніше), а так же бояри повинні були лише служити «Великому князю» і надавати йому воїнів і земські ополчення. Нова державно-політична система, в якій етнічні литовські землі становили приблизно десятю частину, тривалий час забезпечувала політичний і культурний розвиток народів, що увійшли до її складу.

Попри намагання «Великих князів литовських» час від часу проводити жорсткішу унітарну політику, протягом майже 200 років у «Великому князівстві Литовському і Руському» панувала територіальна децентралізація, яка багато в чому забезпечувала збереження традиційного місцевого устрою українських земель у поєднанні із західним вектором розвитку. Ми повинні визначити, що в Україні на довгі роки утвердилися договірні відносини в суспільно-політичному житті, розмежування державної і церковної влади, обмеження самодержавної влади «Великого князя», самоврядування територій і міських громад, урахування прав і гідності особи, нехай і в обмеженому соціальному просторі.

Назва «Україна» фіксується в іноземних літописах від 1650 років. Найбільше популяризував назву «Україна» французький інженер-картограф Гійом Левассер де Боллан, який після подорожі по Україні, видав у Франції (1650 р) книгу «Опис України», яка швидко розійшлася по всіх країнах Європи. Згодом у 1650 -1660 роках він склав ще три карти України. Першою в Європі працею з історії України стала книга Іоанна Крістіана Енгеля «Історія України, українського козацтва, а також князівства св. Володимира», видана у 1746 р. На картах з'являється назва «Козакоріум» та «Країна козаків».

За твердженням Михайла Максимовича, у 1868 році почали ідентифікувати назву «Русь» за напрямком держави, наприклад, для позначення української землі – «Русь», для позначення московської землі – «Росія». Він наводить цитати з книг, актів, документів XVI-XVII ст. і стверджує, що замість традиційної назви «Русь» почали вживати грецьку форму з коренем «Рос». За короля Жигимонта III, коли Київська земля і все князівство Литовське було об'єднане з Польщею (Люблінський сейм 1569 р), почали писати «Росія Мала» і «Росія Київська», а народ московітів стали називати «російським народом». Ми не будемо сперечатись, можливо М.Максимович правий, бо всі звикли до того, що назву «Росія» за Московією затвердив Петро перший своїм указом на початку XVIII ст.

Як це не парадоксально, але назву своєї національності московіти-росіяни все-таки не змогли утворити відповідно до назви держави «Росія». Вони залишилися *«русскими»*, тобто «належними до Русі» (маючи на увазі «Київської Русі», а не до «Росії московської»). Крім того, це єдина у світі назва національності у формі прикметника (який? чий? - *«русский»*). Порівняємо інші назви національностей: англієць, американець, українець, француз, поляк, чех, німець (хто? - тобто у формі іменника). Незважаючи ні на які офіційні приписи, слово «Україна» жило в народній пам'яті. Українці здавна відрізняли себе від «московітів», а свою державу - від Московії.

У роки Національно-визвольної війни 1648-1657 років про назву «Україна» взагалі мова не йшла. Новоутворена держава називалася – «Військо Запорозьке». Пізніше, відповідно до договору, укладеного у 1658 році у Гадячі, за часів правління Івана Виговського, Україна в кордонах Київщини, Брацлавщини та Чернігівщини мала перевертись на «Велике князівство Руське», яке поряд із Польщею та Литвою ставало третім рівноправним членом федерації «Речі Посполитої». Таким чином слово «Україна» не має конструктивної семантики і не є власною назвою. Швидше навпаки. Недарма росіяни й досі кажуть «їдемо на Україну», а не «в Україну», а в англійській мові ще й досі зустрічаємо – «the Ukraine». Якщо ж розуміти під «Україною» просто «країну», або «край», то тоді це ім'я вже не власне, а знеособлене. Цікаво, що Київська область ще у XVIII столітті називалася «Руссю».

За президентства Єльцина в Росії продоажили створювати альтернативну історію, шукаючи витоки власної держави не в «Київській Русі», а в «Татарській Орді» чи в «Ординській Татарії». На карті 1755 року французькою мовою «Carte de divifée en fes Principaux Etats» - «Русь» (Russie) зображена на місці сучасної «України», а на схід і на північ лежить велика область названа «Московія» (Moscovie). При цьому місто Москва розташоване на кордоні «Русі» і «Московії», так би мовити, між ними. Район навколо Москви названий «Gouvernement de Moscow». В середині «Русі» на карті відзначена область навколо Києва і написано: «Gouv-t de Kiowie», тобто «уряд Києва». Варто відзначити, що назва «Русь» у формі Russie Noire – «Чорна Русь» проставлено на півдні тогочасної Польщі, близько Lemberg'a - Львова. Росіяни Носовський та Фоменко стверджують: - «українські вчені мають рацію, кажучи про «Київську державу» як про «Русь», це приблизно - сучасна «Україна» (за стародавньою назвою «Київська Русь». До речі, на цій же карті південь сучасної України названий «Малою Татарією», а в її середині відзначена область «Запорізькі Козаки». Іншими словами, Запорізьких козаків виокремили з «Малої Татарії».

А от на французькій карті 1754 року: «III-e Carte de Europe 1754» бачимо три різні території: «Русь», «Московію» та «Малу Татарію», що прилягають одна до одної. «Мала Татарія» - це південь сучасної України, «Русь» - решта України, а Московія - починається від Москви і простягається на захід до Західної Двіни з однієї сторони, на північ - до Північного океану з другої сторони, на схід - до 75-го меридіану з третьої сторони, тобто - за Урал і охоплює більше половини Сибіру. Виходить, що із стародавніх часів «Україну» називали «Русь», як до, так і після ординської навали. «Україна» - це ядро, серце великої «Русі». Це в черговий раз доводить, що «Росія» - не «Русь», а росіяни не - русичі. «Русь» - релігійно, культурно, етнічно - була, є й буде із центром у Києві. Окремі дослідники зауважують, вже прийшов час правдивим українським історикам, ще раз перевіривши й зваживши, відновити справжню історичну назву своєї держави – «Русь». А що з цього приводу думає наш читач?

ОБТЯЖЛИВІ ДУМКИ ПРО РОДОВОДИ

У своїх серійних книгах про дослідження власних родоводів та інших людей, як засіб вивчення історії рідного краю, ми постійно передаємо усвідомлення понять «Батьківщина» і «національна гідність», яка починається з самого дитинства, коли відбувається процес формування людини, як особистості. Провідне місце у цьому процесі належить історії і краєзнавству рідного краю, села чи міста, вулиці або домівки, де народилася і виросла людина. Саме з любові до «малої Батьківщини» виростає любов до Батьківщини-держави. Сьогодні наша Україна має багато недоліків: бідність і алкоголізм, наркоманія і розлучення, аборти і аморальність, можна сказати, що наша Батьківщина є «трохи хворою», але незважаючи на це, вона «наша Матір» і цим сказано все. Ми не повинні соромитися своєї Батьківщини, а навпаки гордитися, що ми є українцями, хоч може і різного походження. Ми діти однієї «Матері».

У попередній серійній книзі «Відголоски родинної пам'яті» йшла розповідь про різні шляхи дослідження власних родоводів, наводились приклади із дослідження князівських династій, інших відомих людей, особливо їх персонального складу, пропонували використання різних джерел для визначення особистих родоводів або князівської верстви, бо вони залишаються головною складовою частиною в історії пошуків.

Як приклад, аналіз фрагментів «Нової Сербії» з різних літописів дозволяє дослідити історію Єлисаветградського краю. Другий приклад, існування окремого волинського літописання з кінця XI ст. дає можливість досліджувати історію таких волинських центрів як Володимир, Луцьк, Городно, Холм та Степань. Це збільшує довіру до даних джерел і відкидає сумніви в їх існуванні. Третій приклад, переглядаючи за першу половину XIII ст. родоводи таких князівств як Шумське, Янівське чи Несвізьке, або дивлячись на участь князя Романа Мстиславича у весняному поході 1185 р. проти половців, знаходимо неймовірно цікаву інформацію. Так само варто переглянути «канцелярські» записи щодо походу Гедиміна на Київ близько 1324 р. та участь переяславського князя Олега в цьому поході. Бо з другої половини XII ст., при князівських дворах, які виникали

«канцелярії», причому в подальшому такі канцелярії стали робити навіть у дрібних удільних центрах таких як Ратно і Кобрин, або у Білоозерських та Кубенських князів.

Назвемо їх «власні канцелярії князів», вони надають додаткову інформацію, яка може дублювати «державні» канцелярії. Згадка в таких канцеляріях, імені князя та його титулатура у грамотах, буде одним з найбільш надійних підтверджень його існування. Ще ми пропонуємо звернути увагу на «судові позиви» до відсудження майна. Часто Рюриковичі та Гедиміновичі (яких ми будемо розглядати нижче), виступали як позивачі, або відповідачі, або свідками у майнових та судових справах, і таких справ зберіглося «десятки тисяч» у XV-XVI ст. Це може стосуватись і матеріалів пошуків відомих людей Єлисаветградського краю.

Сімейні традиції князівських родин були досить надійні щодо родоначальника і походження власного роду. Жодному історику не вдалося їх твердо заперечити. Більшість родоводів, занесених у родовідні книги, підтверджуються доступними джерелами навіть у деталях. Тому, що дрібні князі надавали великої ваги своїм родоводам, вони доволі точні, помилки є, але вони незначні. Більш пізні родоводи, складені у XVI-XVII ст., попри певні хронологічні неузгодження і перекоєчення окремих місць, містять пласти фактичного матеріалу, які можуть доповнювати напрямки власних пошуків.

Надійними джерелами є віднайдені надгробки (приміром князів Трубецьких з точними датами), епітафії (які містять цілі біографії з точними датами), графіті (точна дата смерті Ярослава Мудрого, походження дружини дорогобузького князя Володимира Андрійовича), житія святих (навіть житіє муромського князя Костянтина дозволяє розглядати двох можливих прототипів, Костянтина Романовича з Путивльських Ольговичів та Пронського князя Костянтина Володимировича), варто заглянути в легенди (приміром, легенда про Зарайськ і княгиню Євпраксію). Перспективними виглядають археологічні дослідження, зокрема князівських останків у виявлених похованнях (підтвердження факту отруєння миш'яком Дмитра Шемяки, виявлення «хвороби Пертеса» у Ярослава Осмомисла і дослідження генетичного впливу на покоління Рогнеди Рогволодівни), в тому числі реставрація обличчя по черепу.

У середньовічному суспільстві, князівська верства була найбільш замкненим станом, доступ до якого давало тільки їх народження. Тільки син князя міг бути князем, (навіть, якщо матір'ю була «невільниця з гарему»). За весь період історії Київської Русі був тільки один «боярський князь» Володислав Кормильчич у Галицькій землі, (наприкінці XII - початку XIII ст.), але це був незвичний випадок, який потряс усе суспільство. У наступну епоху нічого подібного не траплялося.

Втративши право на успадкування князівського престолу, такий князь випадав з правлячої верстви і ставав ізгоєм. Тож всі ревно слідували щоб не пустити на князівські престолы представника будь-якого іншого роду. Наведемо приклад, із спроби «торків», які були найсильнішим племенем серед «чорних клобуків», посадити на престол туземного князя Кондудія у 1188-1190 р. скінчилися невдало. Так само невдало скінчилися всі спроби запанувати в руському князівстві іноземців з династії Арпадовичів чи П'ястів. Хоча останні й підкріплювали свої претензії династичними шлюбами.

З історії пізніших часів, ми бачимо, що число княжих шлюбів більше трьох не бувало. Навіть повторні шлюби відбувалися того самого року, в якому сталася смерть попередньої дружини (або інші обставини). Розлучення траплялися надзвичайно рідко і усі вони носили політичний характер. Шлюбний вік чоловіка і жінки істотної ролі не відігравав. Навіть кровна спорідненість відступала на задній план, коли йшлося про політичну доцільність. І церква підтримувала такі відхилення від правил. Князі продовжували утримувати гареми з наложниць і часто розглядали дітей-бастардів як законних спадкоємців. До питання бастардів повернемося трохи пізніше. З середини XIII ст. на землях Київської Русі, великих змін «в оформленні шлюбів» практично не відбулося. З втратою «політичної ваги» князі почали одружуватися у більш зрілому віці, частіше брали за дружин «дозрілих жінок».

Для прикладу коротко розглянемо окремі моменти родоводів князів Рюриковичів та Гедиміновичів. У межах різних гілок перших 12 поколінь Рюриковичів була традиція надавати перевагу певним іменам. Для Полоцьких Ізяславичів, це були Всес-

лав, Василько, Гліб, Рогволод, Володар, Всеволод і Володимир. Для першої Галицької династії Володимирко (Володимир) та Ростислав. Для туровопінських Ізяславичів Юрій, Ярослав, Іван. Для Чернігівських Святославичів Святослав, Гліб, Роман, Юрій, Ярослав. Для Ольговичів Святослав, Олег, Михайло, Всеволод, Іван. Для Волинських Мономаховичів Всеволод, Мстислав, Василько, Данило, Роман, Лев і так далі. Від XIV ст. поступово стали відходити давні слов'янські імена Ярополк, Святополк, Ізяслав, Святослав, Мстислав, Всеслав, Всеволод, особливо популярними стали імена Іван, Семен та Михайло.

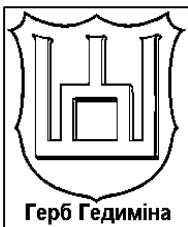
Віддаленими нащадками Рюриковичів за жіночою лінією є всі сучасні монархи Європи, кілька американських президентів, письменників та артистів, в тому числі Джордж Вашингтон, Джордж Буш, Вінстон Черчилль, Сімон Болівар, Веллінгтон, кардинал Рішельє, Отто фон Бісмарк, Рубенс, Тулуз-Лотрек, Байрон, Александр Дюма, Джонатан Свіфт, Жан-Поль Сартр, Антуан де Сент-Екзюпері, Роберт Льюїс Стівенсон, Фрітйоф Нансен та багато інших. Це можна пояснити тим, що Рюрик є загальним предком європейських аристократів через трьох жінок: Анну Ярославну - королеву Франції; Марію Добронегу та Збиславу Святополківну - королеву Польщі.

ДОДАТОК. (На мал. вказані особисті знаки князів династії Рюриковичів в Київській Русі у вигляді двозубів та тризубів). Використовували їх для позначення прав власності: 1 – знак Святослава Хороброго, 2 – знак Володимира святого, 3 – знак Ізяслава Володимировича, 4 – знак Ярослава Мудрого, 5 – можливо так виглядав перший знак Рюриковичів «сокіл Рюриків». Сокіл священний птах слов'ян, в старі часи називався «рюриком». Можливо звідси відбулися прізвища Рюриковичі, від них Соколови, Реріхи та інші. Знаки зображалися на моне-

тах, печатках, зброї тощо (передували гербам XII ст.). Частина знаків трансформувалася у геральдичні фігури. З XX ст. особистий знак князя Володимира Святого використовується як символ національно-визвольної боротьби українців, а з 1992 року - як державний герб України.

Родоначальником зазначеної династії був Рюрик (871-879) - князь ладозький (862-879), часто називається новгородським князем, проте за його життя Новгорода ще не існувало. Навколо персони Рюрика і його походження й до сьогодні точаться дискусії. Деякі історики взагалі сумніваються в реальному існуванні Рюрика. Але літописи пишуть, що сином Рюрика був Ігор (877-945) князь київський (912/922-945). Дружиною Ігоря була Велика княгиня київська Ольга (910-969), а їхнім сином був Великий князь київський (945-972) Святослав Ігорович (938-972). У Святослава було троє власних синів: Ярополк Святославич (?-980), Олег Святославич (?-977) та Володимир Святославич (Великий) (963-1015) у хрещенні - Василь. Представники їхніх родів були королями «Русі» та царями «Московії». Як князівська династія в Київській Русі вони зберігали свою єдність упродовж IX-XI ст., після чого розколися на ряд гілок: Ізяславичі Полоцькі, Ростиславичі Галицькі, Ольговичі, Мономаховичі, Ростиславичі Смоленські, Мстиславичі, Романовичі тощо. Уже до кінця XII ст. мали тісні родинні зв'язки із майже всіма правлячими домами Європи. Після ординської навали в XIII ст. та об'єднання частини руських земель із «Великим князівством Литовським» в XIV ст., їхня династія втратила монопольне становище у владі, поступившись нею на користь нащадків Гедиміновичів та інших князів. Московіти кажуть: - Останніми монархами з числа Рюриковичів були царі: Федір (перший) Іванович і Василь IV Шуйський. Абсолютна більшість династій Рюриковичів вигасли до XX ст., мала частина з тих, що

збереглися, втратили свої князівські титули. Гедиміновичі - династія великих князів Литовських у 1341-1572 р. та королів Польських у 1385-1572 р., а ще ціла низка відомих аристократичних родин Литви, Білорусії, України, Росії, Польщі, нащадки великого князя Гедиміна, (на мал. його герб). Гедиміновичі, як і Рюрико-

вичі, були «природними» князями, хоча через бідність та провінційність деякі роди в подальшому втратили свої титули. Більшість із них (Трубецькі, Чорторийські, Мстиславські, Вишневецькі та інші) були нащадками удільних князів, у яких за часів централізаторської політики XV–XVI ст. відібрали реальну суверенну владу. Інші: Голіцини, Куракіни, Хованські, Волинські були нащадками «безудільних» придворних бояр-аристократів. Представники численних родів нащадків Гедиміна обіймали найвищі державні посади. Як приклад, князь Гедимін був одружений тричі. Першою його дружиною була Вінда Жмудська, дочка простого бортника Віндемунда. Від цього шлюбу народилось 2 сина: Монтивид (Лютивид) та Наримунт. Наступного разу Гедимін одружився на княжні Ользі Всеволодівні Смоленській. Від цього шлюбу залишилось 2 сина: Ольгерд та Кейстут і три дочки: перше ім'я нам невідоме, друга Данмила-Єлизавета, третя – Марія. Від третього шлюбу з княжною Євою народились три сина: Любарт-Дмитро, Євнут-Іван, Коріят-Михайло та три дочки: Альдона-Анна, Гаудемонта-Євфимія та Айгуста-Анастасія. Багато князів роду Гедимінів приймали православне християнство.

Достеменно родинний зв'язок між Гедиміном та його родичами по висхідній лінії прослідкувати неможливо через брак надійної історичної бази. Вважається, що його батьком був Путувер Будивид (1295), «король» Литовський від 1282 р. Останній залишив декількох синів з яких відомий «король Витень» (1315 р). Після Путувера Будивида на Литовському престолі був Гедимін (1275–1341 р) вбитий при осаді замка Байербург), ще є син Гедиміна на ім'я Воїн (після 1326). Єдиний син Витеня - Свалігот (бл. 1310) та єдиний син Воїна Любко-Любарт (1342), вбитий на війні з Ордеом, не залишили нащадків. У Речі Посполитій був великим князем Михайло Корибут Вишневецький (1668–1672) із роду Гедиміновичів.

Гедиміновичі вийшли на політичну арену на початку XIV ст. Для перших 8 поколінь династії джерела зберегли 494 особи, що складає не менше 95% справжньої чисельності родини. У перших трьох поколіннях 59 осіб (або 12%) прожили більше 60 років (із них найбільш знамениті особи: Гедимін, Ольгерд Гедимінович, Кейстут Гедимінович, Любарт Гедимінович,

Вітовт Кейстutowич, Свидригайло Ольгердович, Зигмунт Кейстutowич та інші). Із них загинуло 33 особи або 6,7% (значно менше, ніж у Рюриковичів). Перші вісім поколінь Гедиміновичів народжувались генетично сильними і число дітей у їхніх родинах було більшим ніж у Рюриковичів. (На фото литовський князь Гедимін). Найбільше дітей (21 або 22 особи) мав Ольгерд Гедимінович, 14 дітей було у Казимира Ягеллончика, по 13 душ у Гедиміна та Кейстута Гедиміновича, 11 дітей - у Зигмунта «Старого» тощо. Стосовно кількості шлюбів і розлучень на одну людину та інших шлюбних традицій, різниці між родами Гедиміновичів і Рюриковичів ми не знайшли.

З XIV ст. рід Рюриковичів, а пізніше і рід Гедиміновичів почали розпадатися на окремі родини. Від Рюриковичів утворилося 246 родин (в т. ч. князі Друцькі і їх відгалуження Друцькі-Соколинські, Друцькі-Коноплі, Озерецькі, Прихабські, Бабич-Друцькі, Бабичеви, Друцькі-Горські, Друцькі - Дудаковські, Путятичі, Путятіни, Толочинські, Красні, Сокири - Зубревицькі, Друцькі - Любецькі, Виденицькі - Любецькі, Загородці - Любецькі, Одинцевичі, Гольцовські і Бафиновські. А також князі Четвертинські, князі Острозькі, князі Заславські і князі Головчинські, чия належність до Рюриковичів викликала у дослідників певні сумніви. З числа цих родин, - 31 родина (це 12,6%) «втратили князівське достоїнство».

Династична політика Рюриковичів була складовою частиною їх політики в цілому. Будь-який мир або союз намагалися закріпити династичним шлюбом. Нам відомо 3250 шлюбів перших 20-и поколінь Рюриковичів, із них 104 припадає на шлюби з особами іноземних династій і тільки 7 шлюбів з боярськими дочками (переважно це шлюби молодших князів, які займали новгородський престол). В середині окремих гілок Рюриковичів склалися певні традиції шлюбної політики. Наприклад, перша Галицька династія найчастіше шукала угод з Ольговичами. Їх шлюбні зв'язки з Мономаховичами були викликані екстремальними ситуаціями і встановлювалися з ініціативи останніх. З цієї ж причини Галицькі князі одружувалися з представниками династії Арпадовичів і майже не мали зв'язків з П'ястами. Зов-

сім протилежними були династичні зв'язки Волинських Мономахів. Але як тільки ця династія утвердилася в Галицькій землі, вона змушена була виступити продовжувачами династичної політики своїх попередників. Прикладом політичного маневрування може служити династична політика Городенських князів та Ольговичів.

Специфічний характер носили шлюбні контакти з половецькими династіями. Незважаючи на провал спроби на межі XI-XII ст. з допомогою цих зв'язків припинити половецькі напади, вони не припинялися аж до ординської навали. Князі були зацікавлені у половецькій допомозі в міжусобних війнах. З межі XIII ст. почали з'являтися династичні зв'язки з литовськими князями. В цілому ж до 1240 року шлюбна політика Рюриковичів в основному була підпорядкована інтересам Київської Русі і земель, які входили до її складу. Після ординського завоювання 1240 р відбулися зміни у шлюбній політиці Рюриковичів. «Золота Орда» зруйнувала Київську Русь як імперію. Вплив ординців на землі Русі був різним, майже всі відомі шлюби з ординками були укладені переважно з ініціативи Чингізидів. Ці шлюби піднімали престиж князів Русі, але помітного впливу на політику не давали, бо навіть у шлюбній політиці князі Русі продовжували керуватися інтересами своїх земель.

Маючи, за різними підрахунками, від 5 до 12 млн мешканців та займаючи, в період свого розквіту близько 800 тис. кв. км території, колишня Україна-Русь була найбільшою державою середньовічної Європи. Найвище місце у суспільній ієрархії тієї держави посідали князі. Княжі вої-

ни, старші й молодші дружинники утворювали клас вищої знаті, їх називали – «мужами». Старші дружинники на землях Русі називалися «боярами». Це слово, скоріш за все, прийшло від тюрків-болгар. Молодшого дружинника називали «єридь». Велику вагу мали купці, особливо ті, що займались міжнародною торгівлею. Наприкінці XIV ст. майже вся територія України об'єдналася у «Русько-Литовську державу». Поступово відбувався перехід князівської влади від роду Рюриковичів до династії родів Гедиміновичів.

Від Гедиміновичів походить 48 родин. З яких 8 родин (16,6%) «втратили своє князівське достоїнство». Правда, походження 7 родин від Гедиміновичів (з цього числа) залишається спірним. Ще 6 родин (із вище вказаних 48 родів) походять від інших литовських династій. Походження наступних 11 родин, на момент написання книги - в процесі пошуків. Чотири князівські родини зазначених як Гедиміновичи, мали половецько-кабардинське походження. Цікаво, що останні 12 родин - походили не від Гедиміновичів, а від Чингізидів та інших ординських родів. Розширення джерельної бази дозволило розв'язати ряд заплутаних генеалогічних проблем, зокрема чернігівських князів полоцької династії, зокрема князів Друцьких, Турівських і Пінських князів. Відпали сумніви щодо київського князя Станіслава і панування путивльської династії в Києві в першій половині XIV ст. Твердо встановлено походження князів Острозьких від Романа Даниловича, князів Четвертинських - від удільних Турівських князів, князів Осовицьких - від Михайла Романовича, князів Несвіцьких і Вишневецьких - від Корибута-Дмитра Ольгердовича, а князів Сангушків - від волинського князя Федора Любартовича. Перевірка родоводів продовжується.

Цікавим демографічним феноменом є «вигасання» у кінці XVI на початку XVII ст. близько 40 князівських родин, в їх числі Острозьких, Олельковичів-Слуцьких, Гольшанських, Ружинських, Пронських та інших. Дивина в тому, що це вигасання було раптовим і не мало видимих причин. Так у 1600 р. Острозькі родини мали 11 живих осіб, за 18 років (до 1618 р) всі чоловіки з цього роду, почали вимирати. Подібне бачимо у родині Пронських, так у 24 поколінні цього роду було 11 осіб, у 25 поколінні - залишилось тільки 4 особи, а у 26 поколінні залишилися 2 особи жіночої статі. Подібне відбувалося і в інших родинях. До цього долучився ще так званий «інститут ізгоїв».

Для управління гігантськими територіями «Великі князі» змушені були призначати своїх намісників, внаслідок цього почав діяти згаданий «інститут ізгоїв». Ще раніше молоді князі виступили каталізаторами сепаратизму. Ярослав Мудрий, слідом за Святополком Володимировичем, показав непослух верховній київській владі. Сини Ярослава Володимировича - Святослав та Всеволод змусили старшого брата Ізяслава розділити з ними владу. Щоб полегшити своїм дітям отримання

більших територій, цей триумвірат застосував «практику ізгойства» до нащадків старшого брата Володимира і молодших братів Вячеслава та Ігоря.

«Інститут ізгойства» привів до виникнення «незаконних» княжих уділів (наприклад Дорогобузьке, Перемишльське, Тербовельське і Звенигородське князівства). У Придніпров'ї боротьба за «батьківські» території вилилася у «Велику війну» між Всеволодовичами та Святославичами в кінці XI ст. Щоб припинити усобиці між князями (пов'язані з боротьбою за спадкове право управління певними територіями), київський князь Володимир Мономах, змушений був піти на компроміс, який було узаконено на «снемі» (з'їзді) князів у Любечі в 1097 р. Визнаючи зверхність князя київського, князі-намісники могли отримали право на володіння певних територій і спадковість цих володінь за певною родовою гілкою. Цей принцип і став основою для територіальних претензій на «отчину» і здійснення князівської влади над певними землями.

Цікаво те, що син не міг успадкувати батьківського престолу поки були живі його дядьки. Якщо син помер раніше за батька, то його діти вилучалися з числа спадкоємців. Але змінився зміст «інституту ізгойства», воно отримало нові форми: у кращому випадку, такі претенденти отримували частину батьківського уділу, у гіршому - могли успадкувати щось по лінії матері або шукали щастя у інших землях, чи на службі у своїх родичів. В XIII ст. спроба припинити розпад дрібних уділів привела до поділу князівств на частки. Тобто уділ не ділився у політичному плані, а тільки у фінансовому. Різні доходи, розділені за жеребом, збиралися окремо на кожного князя і його дружину. Політикою, обороною і військом князі керували спільно. За володіння частками була така сама боротьба що і всередині уділів, там зберігалися такі ж самі принципи успадкування.

Династична традиція відігривала велике значення із цим мусили рахуватися всі князі в Київській Русі XII-XV ст. і дотримуватись порядку передачі влади. Династія Рюриковичів вперше розгалузилася в потомстві князя Святослава Ігоровича, а міжусобиця закінчилася об'єднанням земель під владою одного з його синів і загибеллю двох інших. Ситуація повторилася після

смерті Володимира Святославича (1015). Кілька його синів не пережили батька, троє були вбиті і один помер під час міжусобиці, двоє поділили Руську землю по Дніпру, а один був посаджений в погріб на 23 роки. Про права первородства в той час мова не йшла. Було дві можливості відновлення єдності і цілості володінь і влади: 1) шляхом боротьби і знищення родичів, 2) або розпадом-дробленням на незалежні волості.

У «Московському князівстві» боротьба за владу довгий час не виникала з об'єктивних причин. У князя Юрія Даниловича не було чоловічого потомства, від чуми померли: Семен «Гордий» з двома синами, Андрій Іванович та Іван Іванович «Малий». У другій половині 1380-х років Дмитру Донському вдалося отримати від свого двоюрідного брата Володимира Андрійовича визнання старшинства для свого сина Василя. Після його смерті відбулася масштабна боротьба за владу між його сином і молодшим братом, між сімейним і родовим порядком успадкування. Ще за життя царя Івана III був коронований його онук від старшого сина Дмитро. У разі набуття ним влади мав би місце прецедент прімогенітури (принцип первородства). Але «Великим князем» вважався той, хто хоч один день офіційно посів (княжив) на Київському престолі.

«Лествичне право», (або лествична система) до XII ст. це родовий принцип успадкування. Яка передбачала передачу спадкових прав в першу чергу по горизонталі - між братами, від старших до молодших до кінця покоління, а лише потім по вертикалі - між поколіннями, знову йшло повернення до старшого з братів молодшого покоління. У міру зміни князя на престолі, всі інші переїжджали по старшинству з міста в місто. Цей порядок допомагав зберігати єдність держави. Жінки до спадкоємства не допускалися. Однак, ті з нащадків, чиї батьки не встигли побувати на престолі «Великого князювання», позбавлялися права на чергу (ставали ізгоями). З XIII ст. спостерігається відхід від «лествичного порядку» престолонаслідування. На зміну приходить питомий (удільний) порядок володіння з можливістю передачі влади старшому синові.

Московські князі в кінці XIV ст. перейшли до практики прямого успадкування, яку остаточно закріпити з кінця XV ст. завдяки терору відносно своїх родичів за ординським принципом.

Наприкінці першої третини XII ст., по смерті князя Мстислава Володимировича, феодальна імперія Київської Русі фактично розділилася на 11 земель (Київська, Переяславська, Чернігівська, Волинська, Галицька, Полоцька, Турівська, Смоленська, Суздальська, Муромо-Рязанська і Новгородська). Дев'ять з цих земель на основі «Любецьких рішень» виявилися закріпленими за окремими гілками династії Рюриковичів. Причому впродовж наступних віків, не зважаючи на часті усобиці (до появи Гедиміновичів), жодна гілка династії Рюриків не претендувала на чужі землі. Вигасання нащадків Ярослава Осмомисла у Галицькій землі привело до боротьби за Галицьку спадщину князів інших гілок, які мали до того легітимні, з точки зору права успадкування, підстави. Київська земля спочатку залишалася у «домональному володінні» (форма земельної власності) київського князя, який номінально продовжував вважатися сюзереном усієї держави. Його син, як правило, отримував Новгородську землю, в якій з 1136 р. князівська влада різко обмежувалася місцевою олігархією, через її виборних представників (спочатку посадника, а потім і єпископа).

Це роздроблення Київської Русі сприяло реставрації деяких старих племінних князівств, звичайно, вже у новій якості. Ординська навала зруйнувала Київську Русь як імперію, її вплив на різні землі Русі був не однаковий. Залежними від «Золотої Орди» в тій чи іншій мірі були:

- ▶ Галицько-Волинська земля у 1241-1253, 1258 1301, 1323-1342 роках;

- ▶ Київська (з нею і Переяславська) землі у 1240-1324, до 1331-1362, близько 1370-1390;

- ▶ Чернігівська у 1239-1362, близько 1370 - до 1410 р.;

- ▶ Турівська 1258-1301 р.;

- ▶ Смоленська 1241 -до 1339 р.;

- ▶ Рязанська, Володимиро-Суздальська (пізніша Московська) від 1240-х років;

- ▶ Новгородська земля відокремилась від Київської держави в 1130-х роках. Новгород лежав на торговельному шляху «з варяг у греки» і найближче підходив до річок Дніпра і Волги, а далі можна було потрапити до Ладозького озера та Балтійського моря, зв'язатись з Білоозером, Онегою та Білим морем.

Не зазнала ординського впливу тільки «Полоцька земля»,

яка займала досить велику територію в басейні Західної Двіни, а також Березини, Друти, Ловати і верхньої течії Дніпра. У XII ст. тут правила династія Всеславича, нащадків Всеслава Брячиславича. Їх генеалогія досить заплутана, у XII ст. в «Полоцькій землі» виділяються уділи: Мінський, Друцький, Вітебський, Лукомльська і Ізяславський. Переділи «Полоцької землі» повторилися в 1146, 1151, 1158 та 1161 роках. Історія «Полоцької землі» початку XIII ст. вкрай заплутана і темна через брак джерел, постійно відчувається наростаючий тиск Лівонського ордену мечоносців і Смоленського князівства. У 1216 р – вторгаються литовці, і від 1240 року вони повністю підпорядковують собі зазначені землі.

Зазначена залежність, прискорила етнічні процеси на різних територіях колишньої Київської Русі, зокрема українського, білоруського та російського етносів. В подальшому «за справу» береться «Золота Орда», яка сприяла роздробленню земель і загостренню між князівських стосунків. Полоцьке літописання до нас не дійшло. Через це генеалогія полоцьких князів найбільш спірна і заплутана, їх ще треба досліджувати, а їхні жінки (через різні шлюбні союзи) внесли ще більшої плутанини.

Напередодні ординського нашестя на землі Київської Русі, остання вже була розділена на безліч окремих князівств, незалежних одне від одного, або неміцно пов'язаних певними військово-політичними договірними відносинами. Джерела нараховують 18 великих державних утворень, а якщо враховувати й дрібні, то біля тридцяти і це не сприяло військовій єдності. Тому протистояти великим, добре навченим і жорстоким ординським військам, князям Русі було надто складно. Вже при першому зіткненні на річці «Калка» в 1223 р. русичі зазнали поразки, але і це не привело до подолання міжусобних конфліктів. 1237-1240 роки можна вважати найтрагічнішими в історії Київської Русі. Для більшості князівств Русі почалася іноземна навала, яка закінчилася лише через чверть сторіччя і ще стільки ж тривали періодичні набіги казанських, астраханських і кримських ханів. В XIII-XIV столітті виділяються історичні шляхи розвитку основних регіонів колишньої Київської Русі: південно-західний напрямок з

центром у «Галицько-Волинському князівстві» (яке охоплює етнічні території сучасної України), північно-східний напрямок з центром у «Володимиро-Суздальському князівстві», і північно-західний шлях з центром у Новгороді. А от Київське і Чернігівське князівства занепали.

Згідно з офіційною історіографією «ординська навала» прийшла на землі Київської Русь 1237 року, але наші автори зазначають 1223 рік, бо саме тоді (вперше) на теренах Київської Русі відбулось протистояння татарів і половців за підтримки русичів на річці Калка (територія сучасної Донецької обл). Найкращі монгольські полководці: Темучина, Джебе і Субедей мали намір напасти на «Половецьку землю». Князя Київської Русі: Данило Галицький, Мстислав Удатний та Мстислав Чернігівський вступили у військовий союз з половцями і підтримали половецького князя Яруна Половецького. Спільне русько-половецьке військо досягало 50-60 тис. воїнів. У монголів було лише 25 тисяч чоловік. Битва закінчилась перемогою орди, які вщент розгромили русько-половецьку армію. У битві загинуло багато князів та бояр південної і центральної частини Київської Русі. Й до сих пір дослідники не визначились з причинами поразки русько-половецького спільного війська, а через 15 років почався великий ординський наступ на Русь.

Київська Русь зазнала ординської навали в 1237–1241 р. Протягом зими 1237–1238 років військо ординської імперії завойовувало Рязанське та Володимиро-Суздальське князівства та всі північно-східні землі Київської Русі. У 1239 році ординці оволоділи Переяславом і Черніговом, а в грудні 1240 р. штурмом здобули Київ і майже повністю зруйнували його «Горішнє місто». Протягом наступного 1241 року ними було завойовано Галицьку та Волинську землі. Внаслідок таких подій, зазначені землі втратили політичну самостійність і були включені до складу Орди майже на 80 років. Потім Україна, «наче дозрілий плід», почала чекати наступного завойовника.

Аналізуючи усі ці обставини, наші автори дотримуються думок, що якраз у XIII-XIV ст. «історичні події розвивалися у несприятливому для України» напрямку. Саме в період її занепаду, сусідні держави, зокрема Московія почали проявляти свою хижість. Стародавній Київ залишався лише «блідою тінню»

своєї колишньої слави. Протягом кінця XIII початку XIV ст. головним стабілізуючим і організуючим фактором на українських землях стала «Галицько-Волинська держава», фактично всі інші князівства перебували під її впливом. У міру розпаду «Золотої Орди» частина Чингізидів стала переходити на службу до Великих литовських і московських князів, отримала уділи і швидко інтегрувалася до місцевого князівського середовища шляхом шлюбних союзів.

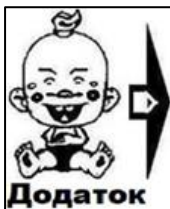
«Віленський привілей» Владислава Ягайла (1387 року) гарантував нетитулованій знаті право володіння спадковими вотчинами і звільнення від тяглових повинностей. У 1432 р., при проголошенні Зигмунта Кейстутовича «Великим литовським князем», було видано «Гродненський привілей». Його текст був повторений майже дослівно у «Грецькому привілеї» 1434 р. Цими привілеями гарантувались успадкування володінь, звільнення підданих цих володінь відданих на користь «Великого князя», недоторканість самої особи і інші прерогативи, які зрівнювали у правах князів, бояр та шляхту. Князі почали вступати на державну службу, і отримували «додаткові» значні приватні володіння, які своїми розмірами перевищували розміри їхніх початкових уділів.

Саме тому після ліквідації Київського князівства багато удільних князів, чиї володіння межували з Московською державою, перейшли на службу до московських князів. Решта змушені були погодитися з фактичним станом речей. Свою перемогу уряд закріпив «Віленським привілеєм» 1492 р. Читаємо за М.Грушевським: *«Мета цих привілеїв ясна: Ягайло і Витовт хотіли утворити осібну привілейовану верству з литовських католицьких прізвищ і тими привілеями прив'язати їх до Унії з Польщею, зробити оборонцями польсько-литовських зв'язків. Адоптація литовських прізвищ польськими шляхецькими родами служила мов би дальшим розвитком інкорпорації Польщі - земель Великого князівства Литовського (ВКЛ). В суспільнім устрою ВКЛ - це мало би привести до таких наслідків, що утворилася б вища привілейована верства з литовських панів і бояр гербових, «клејнотників», як казали потім, докладно відграничена великокнязівськими нобілітаціями, і супроти неї боярство руської народності й віри мало стати на нижчі степені, як верства напівпривіле*

йована». Привілеї 1387 і 1413 р. поширювалися лише на боярство Литви. Таке становище було закріплено і у Статуті 1529 р.

Після «Кревської унії», і особливо, після поразок Свидригайла Ольгердовича, багато українських і білоруських князів втратили свої уділи. Все це привело до розшарування князівської верстви на «князів-господарів» і «князів-слуг». Останні, навіть коли своїм майновим станом опускалися до рівня «рядової шляхти», завжди займали перші місця у Раді та при дворах своїх нових сюзеренів. Це піднімало престиж самих сюзеренів. Навіть після офіційної ліквідації державницького статусу, князівський титул не втратив свого значення, про що свідчить намагання майже 250 шляхетських родин приписати собі князівське походження (XVI-XVII ст.).

З кінця XV початку XVI ст. процес розшарування у князівському середовищі став масовим і незворотнім. Цілі княжі родини у майновому відношенні опинилися значно нижче нетитулованої знаті, стали служебниками інших «Більших князів», або займали уряди «підстаростами», «підсудними» чи «городничими». Для прикладу, у Московській державі такі князі опустилися до рівня «боярських дітей». Але навіть дрібні «князі-слуги» зберігали статус вищий від статусу нетитулованої шляхти. Ці «князі-слуги» залишалися носіями менталітету, притаманного князівській верстві. У Московській державі (за часів царя Івана IV), князі стають «царськими холопами». Магія князівського титулу була такою великою, що велика кількість багатих шляхетських родин штучно намагалися приписати собі князівський титул.

Серед доньок князів «Русі» - 33 дівчини носили слов'янські імена. Із них стали княгинями руськими 12 княжінь (зарахуємо до них і літописну Либідь), 4 княжні заручилися з королями Польщі і ще 2 з королями Угорщини. 2 княжні стали княгинями Померанії. Серед вищезгаданих імен доньок князів з «Русі», вийшли: княгиня Мазовша, герцогиня Шлезька, герцогиня Познанська. Мариця (дочка Володимира Мономаха) стала дружиною Леона – сина Діогена, що претендував на візантійський престол, а донька Великого князя київського Мстислава Гаральда – Добродія (від шлюбу із шведською принцесою Христиною), прийнявши християнське ім'я

Ірини, стала імператрицею Візантії після одруження з Андроніком Комніном; - онучка Ярослава Мудрого - Прокседа Всеволодівна (прийняла християнське ім'я Євпраксії) стала дружиною маркграфа Нордмарку Генріха, а згодом німецького цісаря Генріха IV і відома в Європі під ім'ям Адельгайди. Ще 5 молодих княжнень змінили свої імена на християнські і стали черницями, одна з яких - Предслава (у християнстві Єфросинія) була визнана святою православної церкви. Ця донька сина князя Полоцького, а в майбутньому Великого князя київського Всеслава I, Святослава, якого Мстислав Гаральд обрив на заслання, вимушена була стати черницею і померла у 1173 році. Дві княжні померли у молодому віці, так і не встигли вийти заміж (їхні імена нам невідомі).

Слов'янське ім'я Малуша носила донька Малка Любчанина, яка увійшла до вітчизняної історії як ключниця і коханка Святослава Ігоревича (Хороброго), а згодом мати хрестителя «Русі» бастарда Володимира Святославича. А дочка боярина Степана Кучки із слов'янським іменем Уліта стала Володимирською княгинею, одружившись із князем Андрієм Боголюбським. З неслов'янськими іменами, нам відомо 55 молодих княжих доньок, з яких 22 вийшли заміж за руських князів (зарахуємо до них і дружину князя київського Ігоря Рюриковича – Ольгу). Чотири княжні були дружинами Великих князів Литовських Ольгерда, Любарта, Вітовта-Олександра та Свидригайла-Болеслава за часів роздробленої феодальної «Русі». Три княжні стали королевами Польщі і стільки ж королевами Угорщини, одна (Гаральда † 1132 р.) була дружиною короля Швеції Зігурта, а пізніше стала дружиною датського короля Еріка і відома історикам під ім'ям Малфрида. Ще раніше, дочка Ярослава Мудрого († 1054 р.) Єлизавета 1044 року одружилася з норвезьким королем Гаральдом, а 1067 року взяла шлюб з королем Данії - Свеном. Інша князівна Анна (Агнеса) є на сьогодні найвідомішою жінкою з україно-руської історії. Ця княжна 1051 року стала дружиною короля Франції Генріха V і дев'ять років була французькою королевою, після чого 1060 р заручилася з Раулем Крені де Валуа.

Дочка Великого князя київського Всеволода I Ярославича Янка († 1093 р) присвятила себе служінню Христу і померла ігуменею 1112 року. Серед княгинь, що носили неслов'янські

та слов'янські імена, були черниці. Дві з них, Маргарита та Євфросинія, були канонізовані православною церквою як святі († 1250 р). За іменами неслов'янського кореня, які стали княгинями у русичів, маємо 2 жінки не княжого роду: Настася Чагорова (спалена 1171 р., як друга жінка князя Галицького Ярослава Осмомисла та Катерина, дочка новгородського посадника Петрила – друга дружина князя чернігівського Святослава Олеговича (помер 1164 р).

Серед жінок княжого роду, наші автори знайшли дев'ять дочок-бастардок Великого князя київського Володимира Великого, але їхні імена та долі нам невідомі. Про трьох інших доньок Великого князя відомо, що Предслава (від шлюбу з полоцькою княжною Рогнідою) померла близько 1015 року, Премислава вийшла заміж за короля угорського Ладислава-I, а Доброньгу-Марію (1011–1087 р) одружили з польським королем Казимиром. Разом з тим, історики свідчать про долі і родовід ще 15 молодих княгинь. З них 10 осіб стали княгинями «Русі». Одна стала дружиною князя моравського Вратислава з Брно (донька Василька Осліпленого (померла 1124 р), князя Теребовлецького). Вийшла заміж за угорського короля Стефана III (1167 р) дочка галицького князя Ярослава Осмомисла (ім'я невідоме). Ще одна дочка Ростислава Михайловича (немає імені) була двічі дружиною - двох болгарських царів, спочатку Михайла, а потім Костянтина. А от сестра Великого князя Володимира Мономаха (донька Всеволода-I «чернігівського»), ім'я не встановлено, померла 1089 р., можливо залишилася неодруженою. Залишається нам невідомою і доля дочки (немає імені, померла 1214 р) сина Ярослава Всеволодовича князя чернігівського Ярополка. Крім того, ще дві жінки, імена яких й досі залишається таємницею, певно були княгинями, але не княжого роду. Про одну ми згадували, це жінка попівського роду «попада» – друга дружина галицького князя Володимира (помер 1198 р.), друга жінка (немає імені) померла 1168 р. і була також другою дружиною Великого князя київського Мстислава-I Гаральда, сина Володимира Мономаха.

Отже, із 103 руських княжінь, відомі нам імена і долі мають 88 душ, ще маємо 15 княгинь, свідчення про яких дійшли до наших днів, але сьогодні невідомі імена. Загалом, з усіх відомих нині доньок руських князів нащадків Ігоря та Ольги

княгинями на землях «Русі» стали 44 княжні (у 10 осіб невідомі імена). Вісім княгинь, через передчасну смерть (чи відсутність сталих літописних свідчень) сходять з історичної сцени. Вісім княгинь були заручені з королями Польщі: Вишеслава Святославівна з Болеславом-II Сміливим; Збислава Святотопківна з Болеславом-III Кривоустом 1102 року; Верхуслава Всеволодівна з сином Збислави Болеславом IV Кучерявим; Доброньга Володимирівна з Казіміром-I; Олена Ростиславівна († 1197 р.) з Казіміром-II Справедливим; Олена Іванівна з Олександром; Євдокія Ізяславівна з Мєшком-III; Агата Святославівна з Кондратом-I.

Крім них, до Польщі для заміжжя виїхали: Мазовша Переяслава Данилівна за князя Земовіта-II; відправилася заміж до Кракова Гріфіна Ростиславівна за Лешка Чорного. Герцогинями стали княгині: Звенислава Всеволодівна дружина Болеслава зі Шлезу та Вишеслава Ярославна (одружена з Одоном з Познані). Княгинями Померанії стали 2 руських княжні: Соломія Романівна (за князем Свентополком) та Прибислава Ярославна (за Ратибором I). Є ще невідома дівчина - донька князя Василька Теребовлецького яка стала княгинею Моравською, одружившись з князем Вратиславом з Брно. До Великого князівства Литовського виїхали у заміжжя Офка Данилівна († 1349 р.); Анна – княжна Смоленська; Анна – княжна Тверська. Дві княжні стали королевами німецьких земель та дві - стали імператрицями Візантії. Серед руських княгинь були також королеви: Франції, Норвегії, Данії, Швеції, Богемії, Бордричів, одна цариця Болгарії, дочка Романа Даниловича, (князя Слоніма і Новогрудка), Марія († 1253 р) вийшла заміж за царя Стефана-IV. Ще 6 княжінь одружилися з королями Угорщини: Предслава Святотопківна - з Алмошем; Премислава Володимирівна - з Ладиславом-I; Євфемія Володимирівна († 1138 р.) - з Коломаном; Єфросинія Мстиславна († 1146 р.) - з Гейзою-II; Анастасія Ярославна - з угорським королем Андрієм 1067 року та невідомого імені донька Ярослава Осмомисла - із королем Стефаном-II.

Із 103 молодих княгинь «Русі», 39 осіб стали дружинами іноземних мужів. З цього видно, що закордонні володарі мали за честь і були раді взяти шлюб з руськими княжнами. Найбільшу «кількість» своїх доньок видали заміж за межі «Русі»

князі Київської та Галицької ліній (що є закономірним), а «найменшу» Турово-Пинської та Полоцької ліній (що теж закономірно з протилежних причин, до того ж, князі полоцькі серед володарів «Русі» довгий час вважалися князями-ізгоями, що в свою чергу підживляло, між іншим і їх міжнародний авторитет. Князі «Русі» активно використовували через шлюби своїх доньок власні державницькі зовнішньополітичні інтереси та устремління на європейському напрямі (включаючи й Візантійську імперію), більшу увагу приділяли близькому зарубіжжю, однак наймогутніші з них сягали у родинних зв'язках у найвизначніші тогочасні європейські династії.

Тенденція до одруження руських володарів з азіатками з'являється у XII–XIII ст., в часи посилення тиску східних орд на порубіжжі України-Русі і в періоді її феодальної роздробленості. Так, з 48 княгинь-іноземок на землях «Русі», 8 були половчанками. Серед них: дочка хана Тугорхана - дружина князя київського Святополка II Ізяславича († 1113 р.); дочка хана Осолука побралася з князем чернігівським, курським і новгородським Олегом Святославичем († 1115 р.); половчанками були: третя дружина (імені не маємо, померла 1126 р.) князя Тмутараканського, згодом Великого князя київського Володимира Мономаха († 1125 р.) та донька хана Аспи, що вийшла заміж за князя ростово-суздальського Юрія Довгорукого († 1157 р.); невідомого імені дружина князя волинського Андрія Мономаховича († 1142 р.); друга дочка хана Аспи, стала дружиною князя чернігівського Святослава Олеговича († 1164 р.); донька хана Кончака – Слобода, заручилася з князем галицьким Володимиром Ігоревичем (повішаний 1211 р.); дочка хана Тігака одружилася з сином Данила Галицького - князем волинським Мстиславом († 1292 р.).

Одночасно поширились шлюби князів-русичів з доньками князів Осетинських (Касогських), які з пори розгрома їх князем Тмутараканським, а пізніше чернігівським та Великим князем київським, Мстиславом Володимировичем († 1034 р.) стають союзниками «Русі». На сьогодні достеменно відомо 4-и таких шлюби, коли Великий князь київський Ярополк-II Мономахович († 1139 р.) одружився з осетинською княжною Оленою; Великий князь володимирський Андрій Боголюбський (вбитий 1174 р.) за третю жінку взяв осетинську княжну. Інший Великий

князь володимирський Всеволод «Велике Гніздо» († 1212 р) в першому шлюбі мав за дружину Ясиню. Є інша жінка Ясиня яка була дружиною чернігівського князя Мстислава, що загинув 1223 року у бою на р. Калка. З представниць кавказьких народів княгинею «Русі» була невідомого походження грузинська принцеса Тамара, з якою був одружений Великий князь київський Ізяслав-II Мстиславич († 1154 р).

Найбільший відсоток княжих одружень з представницями європейських династій припадає на укладання родових зв'язків із жінками з країн близького порубіжжя: Угорщиною, Польщею, Болгарією, Візантією та (з XII ст.) Литвою. Княгинями «Русі» ставали: шість полячок, першою з яких була дочка польського короля Болеслава Хороброго, яка вийшла заміж за Великого князя київського Святополка I Ярополковича († 1019 р.). Далі, Гертруда (дочка короля Мешка); Олена (дочка короля Лешка Білого); Агнеса (дочка короля Болеслава Кривоуста та київської княжні Збислави Святополківни); донька короля Казимира II; дочка короля Владислава-Германа. Княгині-угорки на землях «Русі» були: донька короля Бели I – Ланка, на якій одружився князь Тмутаракані - Ростислав Володимирович († 1067 р.); 2 угорські принцеси: дочки королів Коломана й Ладислава; 2 доньки Бели IV – Констанція й Ганна. А от княгинь-візантіток (грекинь) у нашій історії було 5 осіб: одну княгиню грецького походження спіткала нелегка доля - стала свідком й жертвою братовбивчого змагання Святославичів за київський престол († 1015 р). Слід звернути увагу на жінок-болгарок, наприклад, князь київський Володимир Великий мав у жонах двох болгаринь, (імена невідомі). Пізніше інша болгарка була княгинею Пинською (не має імені). Невідомими залишаються і 2 чешки, що були дружинами князя Володимира Великого.

З посиленням у XIII ст. Литви, родинні зв'язки руських князів Галицько-Волинської гілки пов'язують з Великим князівством Литовським, ми маємо достатньо прикладів. А ще княгинями «Русі» були три італійки: Теофанія Музалоні; дочка графа Оттона – Кунегурда; дочка графа Ліппольда – Ода; невідомого імені німецька принцеса († 1151 р.), 2 шведок Ірину (Інгігерду) († 1051 р.) і принцесу Христину († 1122 р.) та інших жінок, які «розбавляли генетику» князів «Київської Русі».

НІЧНЕ ШЕПОТІННЯ КНЯЗІВ-БАСТАРДІВ

У старі часи, дошлюбні або позашлюбні відносини між чоловіками і жінками розцінювалися як «перелюб» (порушення етичних, релігійних і правових норм), тому діти народжені поза шлюбом, обмежувалися в правах на спадкування майна своїх батьків. Вони вважалися дітьми «другого сорту» порівняно з дітьми народженими в за-

конному шлюбі. В багатьох країнах позашлюбні діти називалися «незаконнонародженими» або «бастардами» або «байстрюками», що буквально означає «син в'ючного сідла», як жартівливий натяк на стосунки між служницями постійних дворів (повій) і погоничами мулів. В законодавстві новітніх держав початку ХХІ ст. «позашлюбні діти» зрівняні у своїх правах із дітьми, народженими у шлюбі. Згідно зі статтею 52 (діючої) Конституції України «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження та від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним».

В історії України використовували такі терміни: «незаконнонароджена дитина», «незаконна дитина», а ще прізвиська: «байстрюк» (про сина), «байстрючка» (про дочку), «байстрюята» (щодо обох статей), «байстер», «ба́хур», старе слово «копил» (через букву «П»). До позашлюбних дітей монархів вживали термін «бастард». В новітній час дітей без батька називають «безбатченками». Можливо рідними дітьми вони були для матері, але інша рідня з ними родичатися не хотіла. У деяких місцях права можна було відновити шляхом усиновлення або вступу їх батька і матері в законний шлюб. Неодружених українських дівчат, що народили дитину, називали «покритками», а жінок без офіційного шлюбу (цивільних дружин) - «копилицями» (через букву «П»).

В історії різних країн, тривалий час існувало дві форми шлюбу: «цивільний» та «церковний», тобто законний шлюб для держави та шлюб, що є законним для церкви. Батьківщиною цивільного шлюбу ще в ХVІ ст. стала Голландія. Коли її громадяни, які належали до різних релігійних конфесій, не могли обвінчатися в церкві, міська влада дозволила оформляти їм

свої стосунки в мерії. Саме такий шлюб і почали називати «цивільним». До перевороту 1917 року в Російській імперії обов'язковою умовою законного шлюбу була його церковна «реєстрація». На підставі Декрету Раднаркому України від 20 лютого 1919 року, законним визнавався лише шлюб, зареєстрований в державних органах, а церковний шлюб більше ніяких юридичних наслідків не мав.

Жінки деяких держав, поспілкувались між собою і вирішили, використати вираз «цивільний шлюб» в своїх сексуальних інтересах, не задумуючись над наслідками. Візьмемо за приклад Україну, де «цивільним шлюбом» помилково називають вільні сімейно-статеві стосунки, що не оформлені ані церквою, ані державою. Старенька бабуся прийшла до поліції 2020 року із скаргою: «Моя онука вже шостий раз вступає в цивільний шлюб, але більше двох тижнів там не затримується. А в неї уже скоро буде друга дитина, допоможіть, бо весь тягар лягає на мої старенькі плечі». Сімейний кодекс України (СКУ) від 10.01.2002 р. містить вираз «жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, або в будь-якому іншому шлюбі». У таких сім'ях чоловіка та дружину пов'язують виключно почуття й усний договір. Відповідно до ст. 21 (СКУ) проживання однієї сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та зобов'язав подружжя (саме тут потрібна участь суду).

Тема незаконнародженості, появи позашлюбних дітей-байстрюків, болюча, неприємна і нерозв'язана проблема сучасності, а в старі часи це могло стати трагедією. Прикладом може слугувати доля безпритульних дівчат, для яких був один шлях - проституція, але це не захищала ні від хвороб, ні від злиднів. Добре коли хтось погоджувався взяти незаконнароджену дівчину, або «безприданницю» за дружину. Становище таких бастардів в історії змінювалось в часі і просторі.

Життя княжих родин середньовічних династій V - XV ст., попри важливий обов'язок слугувати належним прикладом високо-морального християнського володаря для своїх людей, як правило, було далеким від ідеалу. Подружні зради і князі-бастарди в Київській Русі були звичним явищем. Воно й не дивно, бо головним чином шлюби укладалися батьками наречених з метою династичного або політичного впливу.

► **Бастарди** - в Західній Європі (в середні віки позашлюбні діти) можновладної особи (короля або герцога) й незаконнонароджені діти дворян отримували, як правило, пересічений перев'язом вліво батьківський герб. Ця геральдична деталь - є в назві роману В. Набокова «Перев'язь вліво». Часто слово «бастард» застосовували в політичній грі, як приклад, королеву Єлизавету Тюдор незаконно прозвали «бастардкою» у боротьбі за владу.

► **Вихованець** (вихованка) - так у Росії називали позашлюбних дітей дворян, про виховання яких дбали приховані батьки, іноді вихованці жили в сім'ї батька під іншим прізвищем.

► **«Мамзери»**, згідно з єврейською традицією, «мамзер» або мамзерет - це дитина, що народилася у заміжньої жінки в результаті «перелюбу». Це слово часто помилково перекладають - як незаконнонароджений(а). Насправді, «незаконнонароджений» означає «народжений поза шлюбом». «Мамзер» це дитина, народжена заміжньою жінкою не від її законного чоловіка. Статус «мамзерів» незавидний, вони можуть вступати в шлюб лише з подібними собі, а також зазнають іншої дискримінації. В різних країнах цей статус має певні відмінності.

► **«Мофаки»** це гомеї або неповноправні громадяни, що отримали спартанське виховання, до числа «мофаків» могли входити інші діти не громадян міста (або діти рабів).

► **«Парфени»** - нащадки дітей, народжених спартанкою від громадянина іншого суспільства (ілотів), під час війни, діти мали урізані громадянські права, були бідного стану і підлягали до страти. Стан «парфенів» припинив існування після державного перевороту, коли таких людей (замість страти) просто відселяли за межі Спарти.

► **«Сколотні»** діти московського князівства (рос. сколотные дети), вираз пішов з російського Помор'я XIX початку XX ст., як діти народжені до шлюбу батьків, (вважались дітьми другого сорту і прирівнювались до кріпаків).

► **«Чун'їн»** - стан нащадків дітей наложниць дворян в середньовічній Кореї (незважаючи на свою законність, були менш повноправними, ніж незаконнонароджені діти європейських дворян, хоч і мали більш високе положення, ніж прості люди). «Чун'їн» – були дітьми «третього сорту».

Відомі позашлюбні особи з історії, наприклад, Геракл - син Зевса; Леонардо да Вінчі - позашлюбний син тосканського нотаріуса П'єро да Вінчі; Адольф Гітлер незаконно народжений син Анни Марії Шикльґрубер, усиновлений Георгом Гітлером від 1887 року (носив багато років прізвище Шикльґрубер); Стів Джобс - підприємець, винахідник, засновник «Macintosh» і «Apple»; Вільгельм «Завойовник» - король Англії; Володимир Святославич - Великий київський князь; Жуан I - король Португалії; Інес де Кастро - королева Португалії; бастардами були король Артур і Карл Великий та інші. У світовій літературі маємо приклади: О.Дюма «Дві Діани» (дві дочки короля від фаворитки); «Віконт де Бражелон» (1847-1850) про пригоди молодого короля Людовика XIV у 1660-1673 роки; «Граф Монте Крісто» (хлопчик Бенедетто, син мадам Данглар і прокурора де Вільфора, його живого зарив в землю батько, але Бертуччо відкопав і взяв на виховання дитину) та інші твори.

Бастарди королівської крові, навіть не будучи визнаними формально, звичайно отримували на втіху який-небудь титул, нерідко досить високий (наприклад, графський). Лише в тому випадку, якщо їх матері самі були дворянської крові, діти від перелюбу з простолюдинкою - залишалися простолюдинами. Французьке правило створення «королівських» бастардів говорить «Королевам не змінюють з королевами. Як привило, королевам змінюють зі служницями». І сенс цього правила в тому, що бастард не повинен ставати небезпечним претендентом за престол влади, бо на захист королівської сторони, стануть могутні родичі.

Після X ст. в князівських родах «Київської Русі» надумали запровадити спеціальну систему для дітей бастардів - «відокремлення основного прізвища», шляхом від'єднання одного складу від прізвища князя-батька. Як приклад, Чоботаренко – маємо Чоботар; Надутенко – маємо Дутовенко; Магровський – маємо Магро (або Мажур, Маковоз); Даниленко – маємо Данько (Данидович) та інші. Починаючи з XVII ст. подібну практику запровадили у московському князівстві, від простих прізвищ до складних. Наприклад, бастардів Трубецьких назвали Трубачами (Бецькові); бастардів Катерини II і Потьомкіна –Тьомкін. А бастардів князів Путятіних записали Путіними (Пучковими) тощо. У творі «Анна Кареніна» є інший приклад: *«Каренін взяв*

на виховання дівчинку Аню, яку його дружина народила від коханця. У Діккенса є «Олівер Твіст», там розповідь як жінка народила дитину на вулиці і померла, хлопчика віддали на виховання до «робітничого дому».

У народів де були гареми, ставлення до дітей бастардів було трохи інше. Церковного шлюбу з невільницями не укладали, формально всі наложниці були рівноправні, але хтось мав певні привілеї. Придивившись до життя вікінгів – бачимо, що там все вирішувала родовитість матері. Син конунга від принцеси мав більше прав, ніж син конунга від ключниці. У «Повісті про Ходжу Насреддіна» Л. Соловйова є посилання на слова хана кокандського: «Кажуть, що мій справжній батько був конюхом».

Бастардом можна було не тільки народитися, але і стати - якщо у зв'язку з нововиявленими обставинами перший законний шлюб визнавався недійсним. Зрозуміло, що заради грошей або влади, нововиявлені обставини» нерідко були сфабрикованими, приклад, англійський король Річард-III (1452-1485 р), щоб сісти на престол і усунути свого племінника, сфальшував документи, а згодом убив Едуарда-V і його брата). Наводимо приклад королівської династії Таргарієнів з романів Джорджа Мартіна «Пісня льоду й полум'я», де король Данерис мав «погану звичку, в плані сексу домагався жінок із різного соціального стану», і наплодив купу бастардів. Будучи при смерті взяв та й узаконив їх усіх до єдиного. Від тих часів бастардів, народжених від дворянок, стали називати «Великими бастардами», а дітей від простолюдинок – «Малими бастардами».

Європейське середньовіччя знає чимало «ласих до плоті» правителів, історії відносин з жінками котрих обросли великою кількістю легенд. Подружнє життя осіб, часто у молодих сім'ях було сповненим драматичних «стрибків у гречку», «секс на сіновалі», «купання під зорями», що нерідко завершувалися народженням «бастардів» та «позашлюбних дітей». До таких відносимо короля Польщі Казимира-III (1333–1370); короля Угорщини Сигізмунда Люксембурзького (1387–1434); короля Франції Карла-VII (1403–1461); одіозного Генріха-VIII з династії Тюдорів (1491–1547); московського царя Івана-IV (1530–1584). Поряд з цим, нам добре відомі й знамениті «бастарди», які з огляду на існуюче право не мали жодного шансу увіковічнити

своє ім'я в історії, але завдяки особистим якостям все ж добилися визнання. Серед них «майорд» Карл Мартелл (686-741), (мартелл - це молот, який все нещадно ламає). Своє прізвисько «Мартелл» військовий вождь франків Карл Піпін (майорд з роду Каролінгів), отримав після здобутої перемоги над арабським військом. Нормандський герцог та підкорювач Англії - Вільгельм «Завойовник» (1027–1087 на прізвисько «Бастард»). З точки зору далеко не всіх європейських дворів – королева Англії Єлизавета I (1533–1603) із династії Тюдорів, донька короля Генріха VIII була оголошена незаконнонародженою. Можливо саме через це її брат Едуард VI позбавив її спадку.

Середньовічне суспільство було вщент наповнене «бастардами» та незаконнонародженими братами і сестрами у різних княжих, а згодом дворянських родах. Окремим із них надавався дворянський герб (на малюнку) «коса ліва перев'язь», перекреслене чорним пасом (а для важливих персон червоний пас, інколи пас замінювали на жезл що лежить точно так же), навскіс родового геральдичного зображення - щита. Не бракувало інтимної позашлюбної пікантності й у династії Рюриковичів, причому, як чоловічої, так і жіночої частин. Одна з головних постатей цієї родини є київський князь, пізніше канонізований хреститель Русі - Володимир (960–1015) народився від зв'язку свого батька Святослава Ігоревича (942–972) з ключницею Малушею (940 р), деякі дослідники кажуть, що вона була із знатного роду, але це ніяк не могло вважатися законним навіть серед нехрещеної скандинавсько-слов'янської громади. Подобиці ж його сімейного життя, й досі є предметом гострих наукових дискусій.

Надалі активними стосунками «на стороні», особливо відзначилися галицькі князі з династії Ростиславовичів. Прикладом може слугувати історія позасімейних відносин при живій дружині, доньки суздальського князя Юрія Володимировича († 1157), Ользі († 1182), Ярослава Володимировича, (прозваного у «Слові о полку Ігоревім» - Осмомислом (1130–1187) із жінкою тюркського роду «Чагр» - Настасією. Історія набула широкого розголосу і осуду в XII ст. Галицьке боярство силою змусило князя повернутися до законної дружини, а коханку Настасію

1173 р. спалили живцем. Народжений від цього зв'язку син Олег († 1188) єдиний з-посеред усіх Рюриковичів, був наділений у літописі не патронімом (за батьком), а прізвиськом за матір'ю – «Настасьчичь». Успадкувавши за заповітом батька, (всупереч існуючому праву), столичний галицький престол, він викликав невдоволення законного спадкоємця покійного володаря – Володимира (1151–1198), а також місцевих бояр, і тому у 1188 році був отруєний.

В старі часи, на законодавчому рівні намагалися вирішити окремі питання спадкування такими дітьми майна батьків (або їх утримання), розробили «Мертонський статут» 1235 р., та англійські «Закони про бідних» 1536 р. Завдання законотворців полягало в тому, щоб максимально чітко відрегулювати права спадкування, запобігти тяжбам і конфліктам, або, як у випадку «Законів про бідних», зняти з громади тягар утримання матерів-одиначок і поклавши його на таємного батька, якщо такого вдавалось ідентифікувати. Трохи пізніше зазвучали і питання моралі: чому молода людина повинна страждати за гріхи інших (наприклад, своїх батьків). Страждання незаконнонародженої дитини було не тільки в тому, що вона позбавлялась спадщини, але і в силу різних інших обмежень. Наприклад, за імперським законодавством, «бастард» не міг займати публічні посади і мав заборону на окремі професії, наприклад, не міг вести лікарську практику.

Після того, як у 1187 році помер Ярослав Осмомисл, на престол сів Олег Ярославич. Але неконтрольовані галицькі бояри вигнали його. Сусідня Угорщина та бояри, які майже повністю контролювали Галицьке князівство, хотіли бачити на престолі Володимира Ярославича, який міг стати простою маріонеткою в їхніх руках. А коли почали шукати компромати, виплив на людський осуд «весь бруд і срам» князів Ярославичів. Однак і князь Володимир Ярославович не зробив належних висновків із життя батька Ярослава, взявши з часом собі співмешканкою «попадю» при її живому чоловіку (священнику), і ця «попадя» (будучи законною дружиною священника), народила князю Володимиру Ярославовичу двох синів, яких історики

часто, хоча й не безспірно, ототожнюють із занотованими 1218 року жертводавцями монастиря св. Дмитрія в Сремській Митровиці на ім'я Василько, (другий Іоанн-Володимир). Версія їхнього незаконного народження опосередковано підтверджується подальшим абсолютним мовчанням літописних джерел щодо будь-якої їх участі у боротьбі за батьківський престол.

Втім, сват князя Володимира Ярославовича, Роман Мстиславович (1155–1205 р), котрий заручив свою доньку Феодору (1182-1241 р) у юному віці за вочевидь теж малолітнього незаконнонародженого сина останнього представника династії Ростиславовичів у Галичі – Василько (можливо збіг імені), був далеким від дотримання усіх норм шлюбного канонічного права. (При нагоді він «не пропускав мимо себе жодної жіночої спідниці», а це призвело до народження позашлюбних дітей).

Маємо іншу значну кількість доказів (не пізніше 1199 року) «про ходіння в гречку» князя Романа при живій першій дружині Предславі Рюриківни (померла 1204) та шлюб з іншою жінкою грецького, можливо, імператорського походження. Законність його дітей (доньки Олени, синів Данила і Василька, майбутніх володарів королівства Київської Русі) від «другого шлюб з гречанкою», (і не анульованого першого шлюб), визвало хвилювання не лише князів «Київської Русі», а й інших європейських вельмож і церковний кліриків, а ж до смерті першої дружини князя Романа – Предслави Рюриківни (1204 р).

Пройшли роки, молоді князі-бастарди Данило і Василько та бастардка Олена, стали дорослими, завели власні сім'ї продовжували бути «предметом негативних пліток у Європі». Лише впливовість «самодержця Київської Русі», його авторитет серед Рюриковичів, жорстке придушення боярського опору, дозволило за життя не педалювати цієї проблеми. Але з раптовою загибеллю Великого князя Романа Мстиславича у 1205 році небезпека життю його сім'ї, а відтак і претензій на його престол у волинському Володимирі й Галичі, набули нечуваних в історії масштабів тогочасних країн Європи. Близько 40 років різні руські й іноземні династії вели перманентні війни між собою за «спадщину Романа Великого», в яких насамкінець переможцями (на короткий час) вийшли його сини.

Ми маємо й інші, абсолютно схожі факти за суттю з історії верхніх ешелонів влади боротьбі за престол між законно і неза-

конно народженими дітьми в Європі. Маємо й протилежні приклади розв'язання подібних проблем у польських і чеських родах XIII ст. Там підтримували незаконнонароджених дітей. Так, після вбивства 1227 р. біля міста Гонсава краківсько-сандомирського князя Лешка Білого (1186–1227) його дружина, (донька колишнього новгородського князя Ярослава Володимировича (1155–1209) – Ґримислава († 1258), виховувала єдиного малолітнього сина-спадкоємця, Болеслава, (прозваного Сором'язливим (1226–1279). Аналогічно із загибеллю у битві на Моравському полі у 1278 р. чеського короля Пшемисла II Оттокара (1231–1278), на руках його дружини, (доньки колишнього галицького князя Ростислава Михайловича († 1264) Кунегунди (1245–1285) залишився 7-річний син Вацлав (1271–1305). У обох випадках, звісно, не без проблем, за короткий час прямі спадкоємці зуміли посісти батьківські престולי, адже легітимність їхньої появи на світ ніхто під сумнів не ставив.

У випадку з князями Романовичами Данилом і Васильком боротьба тривала 40 років, була сповнена трагізму й драматизму не лише для них особисто, але й для мешканців навколишніх земель, слід врахувати й моральну сторону «чистоти генеалогічного дерева» в державах Європи. Втім не лише з чоловіками династії Рюриковичів пов'язані випадки позашлюбних відносин. У 1112 році тогочасний переяславський (від 1113 р. – київський) князь Володимир Всеволодович, прозваний Мономахом († 1125) видав свою доньку Євфимію († 1139) заміж за суттєво старшого тоді від неї угорського короля Коломана, названого «Книжником» (1095–1116). Через рік той звинуватив дружину у подружній зраді й відправив її назад до батька, де вона народила сина Бориса (1113–1154).

Жоден родич короля Коломана та князя Володимира Мономаха не заступився за її честь, що дало підстави сучасним історикам припустити статевий зв'язок Євфимії з рідним братом угорського короля – герцогом Алмошем (1075–1127) по причині «невиконання королем Коломаном шлюбного обов'язку за старістю». Молодий князь-бастард Борис, (після смерті угорського короля Коломана), за підтримки різних сил (часто найманих), впродовж 1130–1154 р. неодноразово намагався посісти на угорський престол, знаючи, що його рідним батьком був герцог Алмаш.

Дещо іншою, втім, схожою була ситуація з Кунеґундою Ростиславівною, котра після загибелі 26 серпня 1278 р. свого чоловіка зблизилася із представником роду Фалькенштейнів на ім'я Завіша (1250–1290), народила від нього сина Єшка (Яна) (1282 – 1337). Лише у травні 1285 р. Кунеґунда і Завіша одружилися, але вже у вересні Кунеґунда померла від туберкульозу. Її позашлюбний син Єшка, зробив блискучу кар'єру в Тевтонському ордені, куди у 8-річному віці (вже як сирота) був відданий на виховання. З часом став «комтуром» (рицар ордену) чеського Репіна, пруського Альтшауза, брав участь у хрестовому поході Яна Люксембурзького (1296–1346) і його сина Карла IV (1316–1378). Карл (четвертий) був старшим сином і спадкоємцем короля Яна-I «Сліпого» і принцеси Єлизавети, (дочки короля Вацлава-II з династії Пржемысловичів). Він був найвидатнішим чеським королем та одним із найвизначніших імператорів. Свою освіту Карл здобув у Франції, вільно розмовляв п'ятьма мовами, мав надзвичайні здібності у політиці, дипломатії, управлінні та військовій справі. Карл-IV був прямий нащадок «Великих київських князів».

Дещо про жінок з династії Рюриковичів при європейських дворах XI–XIV ст. Від моменту християнізації династії Рюриковичів наприкінці X ст., керівники держав і народів на землях між Карпатами на заході та Волгою на сході, а також від Новгороду на півночі до причорноморського узбережжя на півдні, визнали Рюриковичів за рівних і забажали мати з ними династичні та політичні зв'язки. Лише до країн Західної Європи, упродовж X–XIV ст. виїхали десятки князівських доньок про яких ми раніше писали. Із династії Рюриковичів до Польщі (для одруження з династією П'ястів), виїхало 18 княгинь й один випадок шлюбу із невінченосним сілезьким вельможею Петром Влостовичем). До Угорщини виїхали 7 або 8 київських княгинь для шлюбу з представниками династій Арпадів і Анжу, а також 2-ва випадки шлюбу з невінченосними знатними угорськими родами, зокрема Ґуткелед). До Чехії поїхали для одруження з династією Пшемислідів 4-ри княгині; до Німеччини (одне одруження з представником імператорської Салічної династії та 2 шлюби з представниками невінченосної династії Шварцбургів). До Данії і Норвегії (3 випадки шлюбів з

представниками династії Естрідсенів); до Литви (2-ва випадки шлюбу із представниками династії Гедиміновичів); до Франції одна молода князівна для шлюбу з представником династії Капетингів); до Англії одна молода князівна для шлюбу з представником династії Етелінгів і так далі. Щоб не повторювати вище написане про «заміжні вояжі» молодих княгинь «Київської Русі» до інших держав, повернемося до теми «бастардів».

Як бачите із вищевикладеного, «бастарди» України-Русі у старі часи могли потрапити у вищі ешелони влади, а ще українських жінок брали за дружин чоловіки із нижчих соціальних рядів. Згодом їхні діти виростали і ставали воїнами, найманцями при Європейських дворах, або межовими лицарями. Деякі «бастарди» отримували володіння і ставали засновниками нової родової гілки, взявши за основу прізвище «таємного» батька, або до їх прізвища додавалась якась приставку від матері, (щоб бачити їхню другосортність).

Часто до дітей «бастардів» навіть родичі ставились негативно, їм давали особливі принизливі прізвиська, які різнилися в залежності від регіону народження «бастарда», як приклад, Флауерс (простір), Хілл (західні землі), Пайк (залізні острови), Ріверс (річкові землі) тощо. Родичі не робили ніякого виключення до «бастардів», які були по материнській, чи по батьківській лінії, і перших, і других – не поважали. В той же час від новостворених «родів бастардів» пішли до верхніх ешелонів влади генетичні коріння як в Україні-Русі, так і в Європейських державах.

Валентин Карпов та Сергій Чеботарьов не намагаються розробити власну теорію розвитку і занепаду княжих родів, народів та націй. Ми просто аналізуємо шляхи занепаду людства, які складаються: з теорії світової нерівності (бідні і багаті); політичних та економічних чинників занепаду народів; враховуємо географічний (розташування) та культурний детермінізм як соціологічний розвиток народів. Також пам'ятаємо про «теорію невігластва» (правильні і неправильні шляхи розвитку). Це пов'язано з теорією «світової нерівності» і її екстрактивними (відбирання доходів і благ в однієї суспільної групи на користь іншої) й інклюзивними (заохочування людей до розкриття талантів та умінь) - шляхами розвитку. В залежності яка інституція візьме зверхність, тим шляхом й піде нація.

НЕ ВСЕ ТО ЗОЛОТО, ЩО БЛИЩІТЬ

Позашлюбні нащадки, які залишили сліди в історії: бастарди, мамзери, сколотні тощо, для свого народження повинні мати батьків. Вимоги до княжих родин, слугувати належним прикладом високо-моральних ідеалів, як правило, були далекими від них. Подружні зради, князі-бастарди та мамзери в Київській Русі були звичним явищем. Київський князь Володимир «Червоне сонечко» був бастардом і сластолюбцем (а став святим), мав батька князя Святослава Ігоревича та матір-ключницю на ім'я Малуша. Про яку казали: «Не все то золото, що блищить». Тож зараз коротко розглянемо інформацію про матір київського князя Володимира.

Малуша - мати Великого київського князя Володимира, була майже не відомою історичною особою. І це дивно, адже вона - мати найвідомішої персони в історії Київської Русі та України. І тому, її генеалогія мала б бути вивчена як кажуть «вздовж і поперек». Продовжуючи досліджувати життєпис бастарда князя Володимира, ми не змогли знайти достатньої інформації про Малушу та її батьків. Мабуть тут багато загадок і ми спробуємо їх розгадати заручившись різними версіями, а читач нам допоможе з'ясувати: - хто така Малуша та звідки родом.

Офіційно, «Велика історична енциклопедія» повідомляє: Малуша Любечанка (народилася близько 940 року, коли померла - немає), вона була ключницею-рабинею великої княгині Ольги, а ще наложниця її сина великого князя Святослава Ігоревича, сестра відомого в історії Добрині та мати князя Володимира «Святого». Ім'я батька Малуши відоме завдяки «Повісті временних літ» - давньоруського документу, який підтверджує вище написане і додає: *«батько ж їм був Малк Любечанин»*.

Хто ж він такий, Малк Любечанин і чому потрапив до історичного документу? Є кілька гіпотез: 1). Балтійський купець Мал (або Малк, чи Малко), родом з міста Любека. Де був цей Любек - можна навімання шукати на стародавніх мапах, версій багато, але точного місцезнаходження немає. 2). Древлянський літописний князь Мал союзу древлянських племен 10 століття, відомий тим що вбив київського князя Ігоря Рюриковича. Він в іноземних джерелах носить ім'я Ніскиня (Ян Длугош, Мальдітт) з князем Малом пов'язують заснування міста Малин на Жито-

мирщині. У літописі 945 року, коли князь Ігор вирішив вдруге стягнути данину з Древлянської землі, князь Мал очолив повстання. Рада древлянських вождів на чолі з Малом ухвалила вбити київського князя Ігоря: *«Коли вже вовк повадився до овець, то буде тягати їх одну за одною, і якщо його не вбити і не зупинити, він поїсть все стадо. Те саме із цим чоловіком: якщо не уб'ємо його зараз, то потім він знищить нас усіх»*. Після того, як за розпорядженням невтішної княгині Ольги був спалений Іскоростень, всі жителі були звернені в полон і розігнані в різні міста Русі. Слід гадати, що князь Мал закінчив своє життя в київському полоні. В кінці XX ст. історики знайшли його спадкове володіння в землі древлян м. Малин. Можливо це княгиня Ольга відправила князя Мала в Любеч у заслання.

У 2005 р. в Коростені було встановлено пам'ятник князю Малу. На анотаційній дошці напис: *«Князь Мал, син Нискіні. Нескорений патріот землі древлянської. Боровся за незалежність древлян в X ст., від вдячних нащадків»*.

Відповідно до ще однієї гіпотези, батьком Малуші і Добрині був один з супроводжуючих знатних воїнів єпископа Ада-льберта, які прибули до Києва через чеське м. Лібіце, але подальші сліди губляться. Про матір Малуші, авторам нашої книги нічого не відомо. Сама ж Малуша перебувала на службі при княгині Ольги, при чому положення її було теж не дуже зрозумілим. З одного боку, через неї, князя Володимира прозивали «робичичь» - як «син рабині», бо в Європейських дворах Малуша була в статусі рабині. З іншого боку, низьким її становище теж не назвеш. Адже довіреною ключницею просто так, людей не ставлять. Іпатіївський літопис називає її не рабинею, а «милостивицею», яка роздає милостиню бідним.

Яким же чином став можливим той факт, що син рабині Малуші став в майбутньому великим князем? Подивимося на обставини життя загадкової Малуші. Якщо провести паралель із сьогоденням, то її посада була подібно до завгосподарством на підприємстві, наприклад, сестра господарка в поліклініці. Що могло статися, і чому на неї звернув увагу князь Святослав Ігоревич? Можливо краса і розум Малуші могли його полонити?

Адже ключниця відала усіма господарськими справами князя, а це справа клопітка. У таких турботах проходили усі її дні. Тут не сховатися від княжих очей, доводиться бути комунікабельною і привітною. Можливо і сподобалася господарська дівчина великому князю київському Святославу: «Її краса блищала немов золото». Сам Святослав був воїном у повному розумінні цього слова. Його порівнювали з великим Олександром Македонським. Він не любив сидіти в Києві, довіривши управління внутрішніми справами матері, сам вважав за краще вести зовнішні справи. Військові походи неминуче додавали легендарності і слави його особі. Ніхто не міг змусити Святослава змиритися з чим-небудь, крім матері. Тим дивніше, що він не побоювся викликати її гнів, коли зійшовся з Малушею.

Кохання князя Святослава і ключниці Малуші стрімко розвивалось. Княгиня Ольга закривала очі на сексуальні втіхи Святослава, а ж поки не дізналась про її вагітність і вислала Малушу геть в далеке село Будятине, думаючи, що благополучно позбавилася тягаря. Згідно з літописом, поруч з Малушою знаходився її брат Добриня, який і взяв на себе турботу виховання новонародженого хлопчика Володимира, як свого племінника. Де саме в той період знаходилося село Будятине, ми не знаємо, й досі точаться дискусії з цього приводу. Одні локалізують його десь під Псковом, інші в селі Будятичах на Волині.

Подивившись на цю історію під іншим кутом, маємо думку, що не все так просто в родоводі Малуші. Пригадайте, у князя Святослава теж було кілька дружин і сотні наложниць. І з кожним походом їх ставало тільки більше. А значить дітей у князя Святослава повинно бути більше, ніж у його сина, бастарда Володимира. Але чомусь саме бастарда Володимира від «умовної рабині» офіційно визнали і викликали до Києва на княже правління. Мабуть щось тут не так.

Окремі факти із автобіографії князя Володимира «Червоне сонечко» приховують жажливі подоробиці: сластолюбство і братовбивство, зґвалтування дівчат на очах їхніх батьків і гарем на 800 наложниць та інші маловідомі широкій аудиторії аморальні події. І раптом Великого київського князя Володимира роблять «святим».

Багато фактів говорять, що Малуша-рабиня була «по праву війни», тобто не по народженню чи борговому зобов'язанню полоненої. Її положення наклало певний відбиток на життя князя Володимира. Одні ставилися до нього з різним ступенем презирства. Другі навіть не хотіли спілкуватись. Брати кепкували, а бабуса Ольга не любила. Поруч був тільки дядько Добриня, який втішав хлопця, він же навчав не прощати своїх кривдників. Коли під час сватання до красуні-доньки половецького князя Рогволода - Рогнеди, вийшов конфуз і плани Володимира в черговий раз могли піти крахом, бо він отримав відмову, та ще приправлену насмішкою: *«Не хочу за робичича, хочу за Ярополка»*, Добриня ймовірно зробив все, щоб племінник не залишив без покарання за цю фразу всіх із половецького роду князя Рогволода. І можливо це він спровокував Володимира на вбивство Рогволода, його дружину і 2-х синів: *«І паплюжив Добриня князя Рогволода і доньку його, і нарік її робічицею, і повелів Володимирі бути з нею (прилюдно з'валтувати) перед батьком і матір'ю»*, повідомляє «Лаврентіївський літопис». І слідуючи пораді наставника, Володимир з'валтував Рогнеду на очах її батьків: *«І нарік він ім'ям її - Горислава»*.

Про Малушу літописці згадували і в «Повісті временних літ», і в «Іпатіївському літописі», але всі письмові відомості про неї обриваються після народження князя Володимира. У народній пам'яті з її днем пов'язано закінчення року за старим стилем, 13 січня. В історичних документах ми знайшли декілька версій походження ключниці Малуші.

► **Версія перша. Хозарське походження.** Ця версія багато кому може не сподобатися, але вона блукає в історичних колах, тому її треба озвучити. Володимир не був сином рабині, а єврейським рабичем: «Хрещення Русі проводив каган рабич» (де каган – князь, а рабич – син єврейського равина). А воєвода Добриня - це хозарський Добран (з давньоєврейської означає - бовтун, оратор, говорун). Отже його сестра Малуша мала генетичні хозарські (читай єврейські) коріння. Батько Добрині і Малуші був хозарський князь - єврейський равин Малк (з давньоєврейської мови «Малк» - це цар). З давніх – давніх євреї використовували своїх жінок, дружин, дочок, наложниць для спокушання провідних представників держав, князів, царів тощо. Схема проста, спочатку застосовують вплив жінки і йде завою-

вання чоловіка через сексуальні втіхи, потім єврейська жінка усувала неугодних людей навколо правителя. Шляхом залучання інших єврейських жінок для сексу і народження дітей, генетично змінювали еліту і цвіт нації, в майбутньому ліквідується сама держава. Так було в Персії, в Єгипті та інших великих державах, так хотіли зробити і в Київській Русі, таку політику хочуть зробити і в незалежній Україні.

Є підстави вважати, що Малуша, або сама єврейка, або має єврейські генетичні коріння. У своїх справах та вчинках Малуша, Добриня, і Володимир відповідали юдейському типу мислення та поведінки. Малуша, як і багато єврейських жінок була навчена та знала різні науки. Добриня же був дуже хитрим і жорстоким, що передалося і його племіннику, майбутньому князю Володимиру. На той час, ці риси властиві саме представникам єврейського, або мішаного з євреями народу, наприклад, рабичам.

Княгиня Ольга була сильно розгнівана не так від того, що її син Святослав сплутався у хліві з її ключницею Малушею, скільки від того, що остання належала до мерзенного, на її думку, експлуататорського роду юдеїв. Вона кричала на Святослава: «*Ти що, зовсім з розуму з'їхав, сплутався з єврейкою...*» і вислала Малушу в село Будятине, де і з'явився на світ байстрюк напівєврей, рабичич-раввинич майбутній князь Київської Русі – Володимир «Червоне сонечко».

В майбутньому дослідники слово раввинич знову за співзвучністю будуть наполегливо змінювати на рабинич. Щодо Добрині, то вони будуть казати: «*То хозарський богатир, який поступив на службу до князя Святослава Ігоревича*». Потім єврей Добриня відіграє велику роль в хрещенні Русі, в придушенні повстання волхвів, яке після християнізації піднімалося у кожному місті Стародавньої Русі. Подібне буде повторюватись після 1917 року і проведеного євреями більшовицького перевороту з назвою «Велика Жовтнева революція» і послідує громадянської війни на теренах Росії.

Ми знаємо, що у кожній «казці» є доля правди. Дійсно, глибоко проаналізувавши вчинки і життя князя Володимира,

можна сказати що «по великому рахунку» він був зрадником України-Русі. Який спочатку задобрював населення русичів Богом Перуном, а потім хрестив «*вогнем і мечем*» з іменем Христа. Це був дуже важкий, підступний удар, фактично викликаний жорстокістю і ненавистю до власного народу. Але, якщо вважати рабича Володимира напівеврейським (хозарським) раввиничем, то він успішно виконав заповіт Тори щодо гоїв.

► **Версія друга. Древлянське походження.** Прихильники цієї версії оперують тим, що Добриня, брат Малуші - цілком слов'янські персонажі, герої народних казок, один з найбільш популярних персонажів саме слов'янського фольклору. Отож, Добриня - син Мала Древлянського, того самого Мала, який сватався до княгині Ольги, яка згодом знищила древлян, а Мала не стратила, а вислала до Любеча. Можливо, Малуша з Добринею таким чином потрапили до княжої родини Ольги, де Малуша була не просто прислугою, а домоправителькою.

Сліди Мала Любчанина губляться після 945 р, ймовірно він не уникнув помсти княгині Ольги, але на думку історика Прозоровського, він був узятий в полон і переселений в інше містечко під суворий нагляд. Прізвисько «Любчанин» він пояснював тим, що Ольга після древлянського погрому нібито вислила його в Любеч на Чернігівщину. Відповідно діти його потрапили в рабство як полонені, але не поряд з усіма. Його версія ґрунтується на факті визнання бастарда Володимира Ольгою нарівні з іншими законними синами князя Святослава, а також непорушності положення Добрині в Новгороді і його успішної кар'єри і загальної поваги, які, на думку цього вченого, свідчать про його аристократичне походження і «законні» родинні зв'язки через його сестру.

Ця версія була забута, але знову відроджена у 1971 році в статті «Древлянське походження князя Володимира», опублікованій в «Українському історичному журналі». Її дуже добре обґрунтував у своїй книзі Анатолій Членов «По слідах Добрині». Книга дає майже всі відповіді про походження дядька, матері і діда князя. Опираючись на словник Даля, він повідомляє, що слово, антропонім «Малуша» утворене від прикметника «малий». Або ж це жіноча форма імені «Мал». Ім'я Малуша могло означати, що вона була молодшою донькою в сім'ї або була маленькою, тендітною (найменшою) - малого зросту.

► **Версія третя. Західнослов'янське походження.** У контексті дослідження чесько-баварських торговельних зв'язків Русі, логічно укладається гіпотеза про чеське походження особи Малка Любчанина. Як виходець із чеського Лібіце, звідки недалеко і до племен «ободритів» (військово-племінне об'єднання окремих західних слов'ян), Малко міг відігравати вагомий роль в орієнтованих у західному напрямку торгових операціях. Ім'я Малко є, очевидно, лише слов'янським прізвиськом батька Добрини і Малуші. Західні хроністи подають його як «Kalufcza» (Калуса), це ім'я збереглося у назві села, що граничить із Будятичами і має назву назвою «Калуса», відомості про яке сягають XV–XVI ст. Аналіз інших джерел дає підстави стверджувати, що Малуша була донькою купця Калуші Мала, який походив з чеського граду Лібіце, про що ми вже згадували.

Сліди Малуші губляться в темряві історії. За однією з пізніших легенд, коли князь Володимир буде княжити в Новгороді, Малуша буде жити там як знаменита північно-європейська віщунка, яку поважали і слов'яни, і варяги, і чудь.

► **Версія четверта. Скандинавське походження.** Малуша - це слов'янізована форма дуже поширеного в Рюриковому домі скандинавського жіночого імені Малфріда (Малуша). Про популярність цього імені на території Русі, можна почитати в книзі Успенського «Імена руських князів в X–XVI ст.». Це відноситься і до імені її батька Малка, усічена слов'янізована форма якого (від «mál» - справа, мова, нарада) представлена в літописі у вигляді Малк Любечанин. В «Іпатівському списку» значиться як «милостивиця» (ми вже згадували). До речі, гордій доньки-красуні половецького князя Рогволода - Рогнеди, не до душі припало сватання якогось бастарда Володимира, вона на більше претендувала - звідси і презирливе слово «робинич». Відмовляла вона не напівкровці княжого роду, а незаконно-народженому єврейському парубку, не рівній їй по сану люди-ні із княжого з роду Ськольдунгів (людей північної Скандинавії). Європейські вчені стверджують, що Рюриковичі походять від династії Ськольдунгів, але вже «розбавлені» варягами та «ослов'янилися» на теренах України-Русі.

Коли в 1015 році князь Володимир «Червоне сонечко» в майбутньому «святий», помер в своїх покоях, люди з його близького кола розібрали поміст та стіну між двома поверхами в його палаці, завернули князя в килим і спустили мотузками на землю, а вже потім відвезли до церкви. Розібране в помості місце та стіну, тут же закрили дошками. Це не для того, щоб приховати його смерть, як пише літописець Нестор, це для того, щоб не виносити небіжчика князя Володимира через двері. Є повір'я: виносити поганого небіжчика через двері ніяк не можна, бо він може повернутися і шкодити. Так, через пролом в стіні, який відразу закривають, набагато надійніше. Небіжчик вже не зможе «знайти дорогу назад», повернутися і шкодити живим. Виходить, що і найближчі люди вважали рівноапостольного «святого» князя Володимира упирем. А що робити з упирями - відомо: вбивали осиковий кілок в серце. На жаль, цей необхідний запобіжний захід не був зроблений, ймовірно в результаті цього сталися майбутні трагедії з державою Україною-Русі.

У 1113 році всі іудеї-хазари, що наводнили Київську Русь при князі Володимирі «Червоне сонечко», (внукові любецького раввина Малка), і його послідовуючих 7 єдинокровців, що сиділи за «золотим столом» в Києві після смерті зазначеного князя, були вигнані з Київської Русі князем Володимиром Мономахом (1053-1125 р. життя). Він організував успішні походи проти половців, розширив руське законодавство, додавши до нього дидактичну працю «Повчання» (бл. 1109 р) та свій видав «Статут» (бл. 1113 р). Після смерті своєї матері 1067 року Інгігерди, донька шведського короля Улофа-III Шетконунга, Володимир Мономах покинув батьківський дім, бо його батько зійшовся (1067 р) з молодого дочкою половецького хана на ім'я Анна яка померла 1126 р. Мачуха ймовірно була одного віку з Володимиром і нашіптувала батькові різні небилиці про Володимира. Неприйняття мачухи Анни, зведених сестер і брата, переросло згодом у ненависть до материних одноплемінників - половців. Близько 1070 р. князь Володимир Мономах одружився з Гітою, дочкою англійського короля Гарольда-II. Мав 4-х синів Мстислава-I, Ярополка-II, В'ячеслава та Юрія-I (або Георгія-I) в майбутньому прозваний «Долгорукий».

ПРОБЛЕМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ

У мультфільмі, створеному за книгою Андрія Некрасова «Пригоди капітана Врунгеля» є вираз «як пароплав назвеш, так він і попливе», в історії є багато прикладів правоти капітана Врунгеля. Україні-Русі наші автори вже приділили багато прискіпливої уваги, тож настав час коротенько заглянути в історію московських князів, які умудрилися поцупити назву князів Рюриковичів із стародавньої Русі. Пригадайте наші слова: «Великим князем» вважалася осока, яка хоч сутки офіційно княжила на Київському престолі.

Мабуть кожна людина хоча б раз в житті задумувалась над значенням назви «Великий князь». Князь Юрій Довгорукий, син Володимира Мономаха та його другої дружини Єфимії, дочки половецького хана. Вважають, що він був Великим київським князем 1149-1151 та 1155-1157 роках, по ряду причин покинув терени Київської Русі і заснував «Московську державу». Історики Василь Татищев (1686-1750 р) пише: «... *Юрій великий любитель жінок, солодкої їжі й пиття; більше дбав про веселощі, ніж про управління й воїнство; все інше перебувало у владі й нагляді його вельмож і улюбленців. Сам мало що робив, все більше діти й князі союзні*». Він не був улюбленим серед киян, тому його отруїли під час бенкету в київського боярина Петрила 15 травня 1157 року.

Нинішнє політичне керівництво Російської Федерації, або «*Великої і неділимой Расеї*» щосили намагаються повернути колесо історії назад, відновити «*стару Расейськую імперію*». Пропонуємо коротко розглянути тему генеалогії московських царів Романових, яких на початку ХХІ ст. щосили пхають у «політичний тренд» за назвою «*Русский мир*». Можливо по тій причині, що велика кількість московських людей мають в собі українські, російські, польські та навіть гени ашкеназьких євреїв. Бо в минулому люди постійно, генетично змішувалися між собою. Як зазначає Сергій Чеботарьов: «кожен етнос являє собою суміш різних генетичних варіантів».

Автори нашої книги взяли за приклад «руського» царя Миколу-II. Представник російського народу, не може сприймати царя Миколу-II як «руського царя», він може бути «царем Росії» або «царем росіян». Ви скажете: - В чому різниця? Різниця є.

Якщо поглянути в історію двох держав (України-Русі і Московії) та подивитися на генеалогічне дерево династії Романових, переконаєшся в тому, що ці царі по крові були хто завгодно, але – не російські; тим паче не народів «Русі». І посилення на князів «Заліської України», або «Низовської землі» є надуманим. Всім відомо, що першими князями Ростовського, а потім Володимиро-Суздальського князівства, згодом Московії – були вихідці з молодшої гілки Рюриковичів та пізніших Мономаховичів, бо першим князем Ростовської землі називають раніше згаданого Юрія Володимировича (Довгорукова) – сина Володимира Мономаха. Для якого створили спеціальну легенду «засновника Москви», але вона навіть по рокам не збігається.

На той час зазначені князівства, власною Руссю не вважалися, прийнято говорити про таку собі «провінцію», якими наприклад, були підкорені терени Римської імперії, які зараз називають «колоніями». В середньовічній літературі, (окремі дослідники) Володимиро-Суздальське князівство називали «Заліською Украйною», або просто – «Заліссям». Новгородські літописи це князівство називали «Низовською землею». І все було добре, якби ці території заселяли слов'яни, з якими зазвичай ототожнюють «Русь», але там споконвіку жили різні фінно-угорські племена.

Свою окремішність від тогочасної «Русі» чітко усвідомлювали і правителі Залісся. Той самий Юрій Довгорукий у 1135 р., сидючи в Суздалі, журиться: *«немає частки в Руській землі мені і моїм дітям»*, (посилання на Г. Могильницьку). Молодші Рюриковичі (пізніші Мономаховичі) правили цією землею, аж до того, як вона почала зватися Московією; потихеньку *«збирали землі»*, користуючись підтримкою ханів «Золотої орди», з якими постійно родичалися, потім почали брутально відбирати військовою силою та інтригами. Загалом, поставала звичайна «імперія зла» східного типу. І все було б добре у них аж до 1613 р, але все змінилось, коли настали часи «Великої смуті».

Почалося все зі смерті царя Іоанна IV, якого в усіх європейських документах іменували «Жахливим», а в московських, щоб трохи «підсолодити» - «Грозним». Справа в тому, що після того, як під час чергового припадку буйності Іван «Жахливий» вбив свого старшого сина Івана, який був спадкоємцем престолу, влада перейшла до рук молодшого - Федора Іоановича.

Новий цар був трохи не в собі. Як характеризував його сам Іван «Грозний»: «... *постник и молчальник, более для кельи, нежели для власти державной рождённый*». Інші сучасники і історики більш категоричні й відкликаються про царя Федора Іоановича: «як про скудоумного дурня». Наприклад, шведський король називав його на своїй мові «durak».

В часи царювання Федора Іоановича (або Федора І) фактичним володарем Москви був знатний боярин, (шурин царя) – Борис Годунов. Усі, в тому числі й іноземці знали: царює Федір-перший, а править Б. Годунов. Саме до нього йшли на аудієнцію не лише державні мужі та воєначальники, але й закордонні дипломати.

Взимку 1598 року цар Федор І тяжко захворів і помер так само тихо, як і жив. Саме так припинилася Московська династія молодшої гілки Рюриковичів (пізніших Мономаховичів) від «Київської Русі». Отож в лютому 1598 р. на царство обрали Бориса Годунова. Це була більш-менш компромісна фігура, оскільки, окрім здібностей державного правителя, він ще й міг вважатися можливим родичем Рюриковичів (його сестра була дружиною скудоумного царя Федора-І).

Йшли часи, по смерті Годунова на московський трон сів його син - освічений, розумний, але не щасливий син Бориса Годунова – Федір-ІІ Борисович, який правив лише 2 місяці й був убитий боярами в змові з «Лжедмитрієм-І». Ми зараз не будемо розглядати перипетії політичних подій того часу. Нам цікава генеалогія царів Московії, а потім Росії.

Отож, після звільнення Москви від прибічників самозванців, яких було немало в період династичної кризи в Московії, постало питання про те, хто буде царем. Сильна царська влада боярам була не потрібна. Тож їх вибір впав на Михайла Федоровича Романова. На той період хлопцю було 16 р, ніякими особливими якостями він не вирізнявся (і за легендою), бояри обрали його, бо «новий цар малий, недосвідчений, тож будемо ми при ньому правити». Насправді вирішальну роль вибору зіграли інтриги батька нового царя патріарха Філарета (це боярин Федір Микитович Романов), котрий фактично і правив Росією нарівні з своїм сином Михайлом. Нас також зацікавив родовід Романових і його зв'язок з московським боярином Андрієм Кобилюю від періоду Івана Калити (XIV ст).

Романови - династія правителів Московського царства та Російської імперії в 1613-1917 р. Фактично правління династії скінчилося у 1762 р. із смертю імператриці Єлизавети Петрівни, дочки Петра-I. Наступним імператором став Петро-III (Карл Петер Ульріх) з династії Гольштейн-Готторпи, син герцога Гольштейну Карла Фрідріха та дочки Петра-I - Анни. Крім цього в 1762-1796 р. імператрицею була Катерина - II, яка за походженням не була з династії Романових, а захопила владу від свого чоловіка в результаті державного перевороту. Першим царем з династії «Романових» був Михайло Федорович (1613–1645) за рахунком це 9-й московський цар. Останнім Російським імператором від 1894 р. був Микола-II, який зрікся престолу у 1917 Микола-II Романов (1868-1918) старший син царя Олександра-III та Марії Федорівни (або Марія Софія Фредеріка Дагмар, дочка короля Данії Крістіана IX). У 1917 р. був заарештований в «Царському Селі і відправлений в Тобольськ, в ніч із 16 на 17 липня 1918 року разом із сім'єю – розстріляний більшовиками. Так скінчилося 300-річне правління династії Романових та існування «Російської імперії» як держави.

Романови правили у Московській державі як великі князі і царі в 1613-1721 р. У 1721 р. їх титул змінили на «імператор всеросійський». На престолі ця династична гілка протрималась до 1762 р. Рід перервався після смерті Єлизавети Петрівни. З 5 січня 1762 року монарший престол посіла інша династична гілка Гольштейн-Готторп-Романових, яка правила у Російській імперії до 1917 р. Роди Романови та Гольштейн-Готторп є родичами 24-х російських дворянських родин. Перший їх предок звався Андрій Іванович Кобила (або Камбила) - московський боярин, що жив у час князювання Великого князя московського Івана-I Калити (1328-1341). За малограмотністю (або по злому умислу), був записаний як Кабыла, згодом назвали Кобила. Маємо офіційні відомості (рос.мова): *«князь Гланда Камбила, сын князя Дивона, потомок прусского короля Видевута, утомлённый в борьбе против Тевтонского ордена, выехал в 1287 году вместе со своим сыном и множеством подданных к великому князю Александру Ярославичу Невскому. Там он крестился с*

именем Иван, а его сын получил прозвище «Кобыла», что объяснялось опиской писца при записи».

Своє родові прізвище «Романови» успадкували від боярина Романа Юр'єва (1543), чия дочка Анастасія Романівна Захар'їна-Юр'єва була першою дружиною царя Івана-IV «Грозного». Андрій Кобила та його нащадки не мали титулу князя, не мали навіть боярського чину, були лише царськими придворними. Роман Захарович Юр'єв-Кошкін, який вважається родоначальником роду Романових, мав лише статус «окольного» (другий після боярина чин Думи) і воєводи (намісника в провінційних містах та командира ополчення). І лише в 1562 ріді новоявленого царя – Микиті Романовичу Захар'їну було пожалувано титул боярина. За що? Все просто, він був братом першої дружини царя Івана Грозного – Анастасії. Негоже, аби у цариці родичі перебували лише в дворянському званні, тож нехай Микита буде боярином.

Нікуди не дінешся – доводиться констатувати, що новообраний на царство Михайло на той момент вважався вихідцем із «худого» роду. Його генеалогія не йшла ні в яке порівняння з князями Волоцькими, або Одоєвськими, або Баратинськими. У трьох останніх, ще було трохи крові від Рюриків. В 1613 році в числі можливих кандидатів на царство був Іван Михайлович Воротинський. Боярин, старший син останнього удільного князя Михайла Івановича із Рюриковичів. Чому не вибрали його? Тому що був членом «Семи боярщини», характеризувався як талановитий і жорсткий адміністратор і воєвода. От патріарх Федір Романов, татусь майбутнього царя Михайла, просуваючи сина на трон, лякав решту боярства, що Іван Воротинський «буде злим царем».

До речі, спадкоємців у прусського герцога Карла Гольштейн-Готторпського виявилось дуже багато. До 1880 року в Росії було близько шістдесяти Великих князів, на утримання кожного з казни виділялися чималі гроші - близько 200 тисяч рублів на рік. Істотно урізав утримання дармоїдів імператор Олександр III, коли виявилося, що великі князі живуть невідповідно до своїх статків, а користі ніякої країні не прино-

сять, тільки заважають керувати Московією.

Іноді спустощі Великих князів заходили дуже далеко. Так за часів царювання Олександра-II з резиденції князя Костянтина Миколайовича Романова (брата імператора) було викрадено три великих діаманта. Причому викрадені вони були не просто зі скрині, а прямо з ікони, до якої кріпилися. Коли жандармерія почала розбиратися в пригоді, то виявилось, що за викраденням стоїть син князя, Михайло Костянтинович Романов. Здавалося б, навіщо синові красти з власного будинку? А дуже просто - через свою любов до непорядної жінки. Князь Михайло був закоханий в американську авантюристку Фанні Лір, яку звали Генрієтта Блекфорд.

Батьки князя Романова знали про його зв'язки з американкою. Любовні витівки на стороні не були чимось дивним для Романових. Маємо й інші приклади, князь Костянтин Миколайович жив з балериною Анною Кузнецовою, яка народила йому дітей-бастардів. А імператор Олександр-II жив з княгинею Катериною Михайлівною Довгоруковою (1849–1922), про інших Романових писати не будемо. Американка Фанні Лір була небезпечна, тому її вислали з Росії, а молодого князя відправили на війну в Середню Азію, сподіваючись, що там він загине. Але князь Михайло Романов вижив і поїхав до Європи, знайшов свою Фанні Лір, і все почалося заново. Тоді імператор Олександр-II повелів позбавити князя Михайла Романова всіх звань і нагород та заслати його служити в Оренбурзький гарнізон під ім'ям полковника Волинського. Згодом місцеві барини почали народжувати дітей-бастардів від Волинського.

Нагадаємо, що пруси – це германізоване слов'янське плем'я, яке на часи Івана Калити вже говорило німецькою. Як бачимо, прізвище майбутнього царя Романових до роду Рюриковичів-Мономаховичів не має жодного відношення. Офіційно в сучасних європейських родословних, гілка роду Романових зветься Гольштейн – Готторп - Романовська, або Ольденбург-Романови. Багатьох членів роду Романових та Гольштейн - Готторп-Романових у Росії знищили більшовики. Початок генеалогічного дерева імператорського дому Романових виглядає так: Андрій Кобила згаданий у 1347 році > Кошка (Кішка) Федір Андрійович > Кошкін Іван Федорович > Кошкін Захарій Іванович

> Кошкін-Захар'їн Юрій Захарович > Захар'їн Роман Юрійович > Захар'їн Микита Романович > Філарет (патріарх московський) > Михайло-І Романов > далі йде перелік родової гілки Романових. Так в компанії володарів московського царства, які мали право на трон за походженням, з'явилися «худосочні» вискочки Романови. Штучна еліта «из грязи – в князи». Слід наголосити, що Романови 300 років методично репресували представників династії Рюриковичів серед інших народів.

Вкравши у роду Рюриковичів трон для нащадків придворного блюдолиза царя Івана Калити – названого «Кобила», який колись гнувся перед Рюриковичем, підмітаючи підлогу бородою і принижено іменуючи себе «царським холопом Андрюшкою», Федір Микитович вирішив, що не зайвим буде обзавестися і «величним» прізвиськом. Але тут на сцену історії вийшло «прокляття трону Рюриковичів». Романови зробитись царями могли без великих зусиль, але що то були за царі! Про Михайла Федоровича ми вже казали: «Ні риба – ні м'ясо». Йому подобалась Марія Хлопова (1633) дочка дворянина Івана Хлопова з Коломни, але там вийшла «оказія» (була вагітною від конюха) і її відправили до Тобольського монастиря. Згодом він взяв за дружину - княжну Марію Довгорукову, з чернігівських Рюриковичів. Хід розкішний, хоч таким чином влити в свій рід трохи крові істинних властителів Русі. Та не так сталося. Марія захворіла «на генетичну хворобу - сифіліс» і померла через 5 місяців після весілля не давши дітей. Щодо її смерті існують дві версії. Обидві дуже цікаві.

► Згідно з першою, царицю могли отруїти. Хто? Невідомі особи, з числа: «... *кто хотел воспрепятствовать усилению Рюриковичей около престола*». Тихенько називають Марію Володимирівну Долгорукову, але немає офіційного підтвердження. Можливо маємо деградацію Московія як держави, а може це була «Божа кара» Романовим за те, що зазіхнули на трон.

► Друга версія – ще крутіша: «*Мария Довгорукова скончалась от родовых схваток, произведя на свет нежизнеспособного ребенка. Как отмечают исследователи, это может означать, что царь женился на уже беременной женщине*». Тоді хто ж насмівся запліднити наречену самодержця «Всея Расее»? Уявіть собі, до царських палат взяли жінку за дружину для царя «Всея Расее», яка має народити первістка, спадкоєм-

ця московському царству, і виявляється, що той первісток не від «царя-батьюшки», а бастард або байстрюк від «невідомого» батька! Це скандал на весь світ, тому історикам був не вигідний варіант з байстрюком. Сказали: «У цариці були передчасні пологи з фатальним кінцем». Оце так початок царювання династії Романових: «Якесь давнє прокляття висіло над їх троном».

В 1626 р. царю Михайлу Романову було 30 років і він був без нащадків. За другу дружину Михайло взяв собі нікому не відому дворянку – Євдокію Лук`янівну Сре́шньову. Вона й народила спадкоємця – майбутнього *«тішайшого царя»* Олексія Михайловича Романова. Зовні то був один з найкращих царів за всю історію Росії. Провів багато реформ в державному управлінні, фінансах та армії. Не був кровожерливим, що для Московії є чималою дивиною. Однак, зла доля висіла і над першими дітьми уроджених від царів династії Романових.

Царю Олексію Михайловичу передались якісь генетичні вади, які призвели до появи на світ нежиттєздатних дітей. За своє життя цар мав дві дружини, які загалом народили 16 дітей. Від Марії Іллівни (Милославської) було народжено 13 синів та дочок. До похилого віку доживали лише одні жінки. Всі хлопчики від народження мали слабе здоров`я, внаслідок деградації. Старший, спадкоємець трону Дмитро помер в 3 роки. Інший син Федір (цар Федір Олексійович (за рахунком Федір III) – вступив на престол після смерті батька, в 14 років. На цей час він був тяжко хворий, з раннього дитинства страждав на скорбут (цинга). Як відомо, цинга розвивається через нестачу в організмі вітаміну «С» і в принципі лікується легко – відповідною рослинною дієтою. У випадку з царем Федором III не допомагало нічого. Бо його організм просто не міг засвоювати цей вітамін в необхідній кількості і не виробляв його сам. Це – гормональні порушення. Помер цар Федір-III в двадцятирічному віці і на той час *«на нього було страшно дивитися»*.

Інший син Іван-V, як відомо, був наступним за старшинством спадкоємцем престолу. Але він відрізнявся крайньою хворобливістю. За наявними відомостями, також страждав на слабобумство *«durak»*. Був абсолютно не здатен правити. Серед бояр обговорювався варіант з його відстороненням від влади на користь молодшого – Петра. Але цього не відбулося через спротив родини Милославських. Тож Івану-«duraky» просто

додали «співправителя» - Петра. *«Иван Алексеевич прожил дольше всех отпрысков мужского пола царицы Марии Ильиничны, но уже к 27 годам он был совсем дряхлым, плохо видел и был поражён параличом».* Помер Іван-V у віці 29 років.

Від кримської татарки Наталії Кирилівни Наришкіної цар Олексій Михайлович Романов мав трьох дітей – дві доньки і сина. Молодша дочка – Феодора померла у віці 4 років. Інша донька – Наталія дожила до 43 років. Проте зараз нас цікавить синок Петро-I Романов. За твердженням істориків, він був ще тим виродком. Страждав на епілептичні напади і судоми, які супроводжувалися диким головним болем: *«молодой царь начал страдать досадным, нередко заставлявшим его испытывать мучительные унижения, недугом. Когда Петр возбуждался или напряжение его бурной жизни становилось чрезмерным, лицо его начинало непроизвольно дергаться. Степень тяжести этого расстройства, обычно затрагивавшего левую половину лица, могла колебаться: иногда это был небольшой лицевой тик, длившийся секунды две-три, а иногда - настоящие судороги, которые начинались с сокращения мышц левой стороны шеи, после чего спазм захватывал всю левую половину лица, а глаза закатывались так, что виднелись одни белки. При наиболее тяжелых, яростных припадках затрагивалась и левая рука, она переставала слушаться и непроизвольно дергалась. Кончался такой приступ лишь тогда, когда Петр-I терял сознание».*

Московська пропаганда пояснювала це переляком, який Петро пережив під час стрілецького бунту, коли йому було 10 років. Але це неправда, приховану генетичну хворобу спровокували пияцтво і гультьяйство. До речі маємо порівняння проявів генетичних наслідків зовнішності останнього царя і першого імператора дому Романових. Наприклад, цар мав зріст 204 см. а розмір ноги - 38 розміру. Одяг Петра-I був 48 розміру, що говорить про крайню худорлявість. Цар мав непропорційно маленькі руки й голову, вузькі плечі. Загалом – досить неприємна картина. Щоправда, завдяки портретистам та радянському кіно Петро-I постає таким собі чудо-богатирем. Досі розповідають, що Петро мав величезну силу – гнув підкови та металеві тарілки. Щоправда при цьому не уточнюють, що підкови і тарілки були «парадні». За інформацією поданою лейб-лікарем Лав-

рентієм Блюментростом (1692-1755), вже в 44 роки Петро-I мав такі хвороби:

- Хронічний бронхіт;
- Хронічний коліт;
- Хронічна ниркова недостатність;
- Сечокам'яна хвороба;
- Хронічний гепатит;
- Гіпертонія;
- Непропорційно маленька голова може бути ознакою мікроцефалії.

Приписаної дієти і заборони вживання алкоголю, Петро-I майже не дотримувався. Вів розгульний спосіб життя. Додомо сюди ще напади жажливого неконтрольованого шаленства, видатну жорстокість, садизм (любив власноруч катувати арештантів), алкоголізм і гомосексуалізм, про який не лише відкрито говорили в гвардії, зачислюючи в коханці царя Меншикова: *«Цар живет с Меншиковым блудно»*, але є свідчення сучасників (Кон, Берхольц, Бецкой) – і тоді отримуємо повну картину.

До 11 років Петро не міг навчитися читати. До кінця життя писав з величезною кількістю граматичних і стилістичних помилок. Зараз би такого учня спровадили до спецшколи для розумово відсталих дітей. Але на той час таких шкіл не було. Читаємо у інших дослідників: *«Из трех детей царя Петра-I от Евдокии Лопухиной в младенчестве и раннем детстве умерли двое. Из 12 детей от Екатерины - десять умерли в раннем возрасте, правда десятая, дочь Анна, скончалась в 20 лет. Роковые случайности или патология, препятствовавшая производству на свет жизнеспособного потомства?»*

Мабуть тут все складніше. Власне, можна сказати, що на Петрі Олексійовичі автентична династія Романових і закінчилася. Рідний син Петра I, царевич Олексій, який спробував усунути з трону безумця, якого в Московії відкрито іменували «Антихристом» помер у в'язниці. Після смерті Петра I трон перейшов до його онука – Петра II, сина царевича Олексія та німецької принцеси Шарлоти Кристіни Софії Брауншвейг-Вольфенбюттельської. На престол він вступив в 11 років і помер од віспи, коли йому лише виповнилося 14 р. Звісно він ніяк проявити себе не встиг. Оцей хлопчина є останнім представником роду Романових по прямій чоловічій лінії.

Інші дослідники пишуть: - Шість царів, включно з Іваном, є відвертими виродженцями, а решта є тими, хто тих виродженців народив на світ. Немає жодного нормального чоловіка! (Залишимо їхні думки без коментарів). Цар Петро-I офіційного спадкоємця не залишив. Певний час Російською імперією правила Катерина-I (Марта Скавронська), яка походила чи то з латиських, чи то з естонських селян. Нею ж було складено заповіт про успадкування престолу, (за яким після неї) мав правити Петро-II Олексійович, а в разі його смерті – одна після другої, трон займе донька царя Івана-V Ганна та донька самої Скавронської – Єлизавета Петрівна. Так і сталося, що Петро-II помер од віспи, на престол зійшла Ганна Іоаннівна. Це була вже не трагедія Романових – це була трагедія «Російської імперії». Німці стали московськими царями. Дехто пише «руськими царями». Ні, вони ніколи не були «руськими» царями, тим паче «Київської Русі», хочете - називайте їх «царями Росії».

До цього моменту спадкоємність престолу в Московії визначалася лише по чоловічій лінії. Ця традиція походить з давнього степового права, яким керувалися стародавні русичі. Якщо правитель не мав сина – влада переходила до брата, або племінника, і так – далі по генеалогічному дереву, але завжди – лише по чоловічій лінії. Наші предки, звісно, генетики не знали, але тим не менш цілком вірно вважали, що повноцінна «кров», тобто генетична спадковість – передається від чоловіків.

Тепер же влада в Росії (Московії) офіційно переходила жінці. В принципі, нас мають дуже цікавити перетасування на троні в період від 1725 по 1762 роки, (від Ганни Іоанівни та Ганни Леопольдівни до дочки Петра-I – Єлизавети, яка не залишила нащадків) які закінчилися з воцарінням Петра III. Дослідники зазначають: - Бездітна Єлизавета-I прагнула закріпити трон за нащадками свого батька – Петра-I. Але де їх взяти? Єдиний, хто хоч якимось боком мав стосунок до царя «Антихриста», був син іншої його дочки Ганни Петрівни. Цю даму ще в 1710 році було видано заміж за онука пруського короля, герцога Гольштейн-Готторпського Карла Фрідріха (про якого ми вже декілька разів згадували). Бо від цього періоду, генетична гілка роду Романових фактично перейшла в гілку роду Гольштейн-Готторпів». І відтепер першочергове право на престол Російської (читай Московської) імперії перейшло до німців. Нового нащад-

ка в Росії швидко охрестили іменем Петро-III Федорович, і на престол сів хлопчик, який не знав майже ні слова по-російськи, із дитинства вже страждав на алкоголізм. Є запис: *«...по династическому договору сын от данного брака (будущий Пётр-III) признавался членом Дома Романовых»*.

Замисліться, хто полюбляє на початку ХХІ ст. носитися з портретами «русских царей» бо їм соромно написати «цар Росії». До речі, чому не хочете «підправити» родовід царя Петра-III: «з такого року вважати Петра-III не німцем, а росіянином за походженням», далі поставте число і підпис. Бо за всіма династичними правилами, від моменту помазання на престол Петра-III, Всеросійські імператори не мали жодного права називатися Романовими. Тож, панове А в Європі: *«...императорский род Романовых именуется Гольштейн-Готторп-Романовский...»*.

Йдемо далі по родовій лінії московських імператорів. Прийшов час забезпечити спадкоємця престолу і Петру-III, в чиїх жилах вже текла половина німецької (з домішкою шведської) крові. Підбрали дружину, нею стала Софія Августа Фредеріка Анхальт-Цербстська-Дорнбун. Мабуть теж щира русачка. Після хрещення за православним обрядом вона отримала ім'я Катерини-II Олексіївни. Люди московські, загляньте в свої історії, скільки шкоди для історії Росії та інших народів імперії зробила ця жінка та її німецькі підлабузники Байер, Шльоцер та інші псевдо патріоти «землі руської». Це тема окремої книги.

Зараз ми маємо лише усвідомити, що від шлюбу чисто-кровної німкені з напівнімцем народився майбутній імператор Павло I. Не важко підрахувати, що в його жилах текло вже 2/3 німецької крові. Павло I залишив по собі спадкоємця – Олександра I Павловича. Матір'ю його була Ганна Федорівна. Це – після хрещення. Народилася ж ця жінка як Софія Марія Доротея Августа Луїза Вюртембергська.

Окрім Олександра-I, її сином був наступний імператор Микола-I. Обидва мали вже 1/8 частину російської крові. Дружиною Миколи-I (матір'ю імператора Олександра-II) пощастило стати Олександрі Федорівні, до шлюбу Фредеріка-Луїза-Шарлотта-Вільгельміна Пруська. Дружина Олександра-II, Марія Олександрівна (до хрещення Максиміліана-Вільгельміна-Августа-Софія-Марія Гессен-Дармштадтська), матір майбутнього Олександра-III. А вже згадувана дружина Олександра-III Марія

Федорівна (до хрещення Марія-Софія-Фредеріка-Дагмара Датська), народила останнього імператора Миколу-II у якого було тільки 1,5 частини російської (читай московської) крові. А його спадкоємець – цесаревич Олексій, якого народила імператриця Олександра Федорівна (до хрещення Аліса-Вікторія-Олена-Луїза-Беатриса Гессен-Дармштадтська) - мав тільки 0,1 частину російсько-московської крові, і тому в одному історичному документі записали: «Вважати цесаревича Олексія сто відсотковим росіянином» і підпис. Оті постійні шлюби з вихідцями із пруського королівського дому призвели ще до однієї біди: цесаревич Олексій страждав на гемофілію – захворювання, яке виникає через збій в хромосомах. Це ціна шлюбів між родичами. До речі, у останнього імператорського подружжя Романових було так мало російського, що вони спілкувалися французькою мовою, або переходили на німецьку, бо імператриця практично не володіла російською мовою.

Шановні народи Російської Федерації, вам святкувати 400-річчя «дому Романових» нема чого, бо там династія по крові - німецька. Не зайвим буде нагадати «патріотам Расеї», що «дім Романових» впав саме тому, що його члени сприймалися росіянами як чужинці. Царську родину відкрито називали німцями і звинувачували в пособництві Німеччині, з якою Росія багато років вела тяжку війну. Навіть лідери «Білого руху», які боролися з більшовиками в 1917-1918 р, ще живого колишнього імператора Миколу-II, не вважали росіянином. З непорозумінням в історії та за рахунок різних махінацій, ці німецькі представники почали носити прізвище Романових і захопили владу в царській Росії. То що ви святкуєте, панове московіти?

Раніше складанням свого родоводу займалися переважно представники знаті, щоб довести приналежність до дворянського стану. Але останнім часом усе більше людей цікавляться історією свого роду й створюють власні генеалогічні дерева. Щоб знати: Ми діти якого роду. Ми хочемо відчувати зв'язок зі своїм корінням. Він допоможе набратися життєвої сили й мудрості. Адже в кожному роду були і є свої чудові особистості. Герої, на яких хочеться бути схожим і змінюватись на краще, в їх честь.

Друга глава

Зміна системи поглядів

«РУСЬ»: ПІДМІНА ПОНЯТЬ І НАЗВ

«Русь», «Руська земля» - таку назву як відомо, мала держава, що виникла у другій половині IX ст. в середній течії Дніпра, плем'я полян з центром у Києві. Назва «Руська земля» виникла подібно до інших літописних назв (Лядська земля, Болгарська земля, Угорська земля) від спільної назви народів, що заселяли цю територію. «Русь» - ось вже більше тисячі років гримить ця назва над землею. Усі її знають, але не знають, що вона означає і коли виникла назва «Руська земля». І, як це часто буває вживають не задумуючись, не сумніваючись в ясності і зрозумілості назви.

Найстарша й основна назва для землів русичів є назва «Русь», але й до сьогодні немає чіткого, достовірного й остаточного тлумачення цього терміну. Історик Східної Європи (1856-1939) О.Брюкнер дійшов висновку: - людина, яка дасть правильне означення терміну «Русь», знайде ключ до давньої руської історії. Тож не дивно, що кількість гіпотез постійно зростає, виникають нові версії та нові припущення. В день іменин цариці Єлизавети 1749 року, офіційний імператорський історіограф Герхард Фрідріх Міллер виступив з доповіддю «*Origines gentis et nominis Russorum*» (Походження племені та імені російського). Саме з цього 1749 р. питання походження назви «Русь» стало для вчених загадкою.

Міллер твердив, що назва «Русь» походить від варязького племені «Русів», яке на чолі зі своїми князями Рюриком, Синеусом і Трувором прийшли у 862 році зі Швеції у Східну Слов'янщину і дали назву «руському» народові та «поклали початок Руській державі» (це офіційно оприлюднена норманська теорія). Після згаданого виступу Міллера відразу спалахнула гостра ідеологічна суперечка. За наполяганням Ломоносова, доповідь Міллера була конфіскована та знищена. Згідно з літописцем Нестором, відбулося покликання заморських варягів - на заклик самих слов'ян.

Михайло Грушевський зазначив: - Вочевидь «Русь» було спеціальне ім'я Київської околиці (Полянської землі), і як всі спроби вивести руське ім'я від інших чужих народів (...), приходить вважати його просто тубільним споконвічним іменем

народів русичів. Г. Вернадський припускав, що в середині VIII ст. зі Швеції в приазовський степ прибула друга, пізніша ватага норманів. Згодом, північна (датська) і південна (шведська) «русь норманів» злилися в одну державу під назвою «Русь», яка від X ст. стала «Руською державою».

В російській історіографії XVII–XIX ст. (починаючи від царя Петра I) постали антипатріотичні шляхи до всього руського. Як відомо, невдовзі після смерті Петра I на царському троні Московії поспіль засіли одні чужинці. Вихідці з Німеччини становили серед керівництва військового міністерства 46%, серед керівництва пошти і шляхів сполучення 62%. А «всесильний» начальник III «отделенія» і шеф жандармів німець О. Бенкендорф взагалі не знав російської мови. Потім виникла династія Романових (про яку ми вже писали), яка у прямому чоловічому поколінні припинила своє існування зі смертю царя Петра II, а в жіночому - зі смертю Єлизавети Петрівни. З 1761 року, аж до березня 1917 року, (до відречення Миколи II), «Російською імперією» керувала німецька за своїм походженням династія Гольштайн-Готторна. За допомогою генеалогічної еквілібристики її продовжували офіційно називати «династією Романових», що не відповідало суті і цій назві.

Новітні українські історики традиційно дотримуються антинорманістського спрямування. На думку академіка Омеляна Прицака: - Назву «Русь» перенесла до Східної Європи рутено-фризько-норманська торговельна компанія. У такому каламутному вирі, можна легко загубити справжню проблему терміну «Русь» та провести підміну понять і назв. Давайте разом повернемося до перших термінів «Русь», «Русія», «Руська земля», «Руська держава», «Руське царство», а також «Росія», «Малоросія і Великоросія». Істина ніколи не була таємницею для дослідників.

Використання найменування назви держави України-Русі (Київської Русі) і спотворення її до початкової назви «Русія» (через букву «у»), згодом перейшло у назву «Росія» і призвело до виникнення, можливо одного із найбільших міфів у світовій історії. Відбулася підміна понять та назв, в результаті чого найменування «Русь» (у світі загальновідоме як «Russia»), грецькою та латинською звучить як «Руссія», в англomовній традиції пишеться «Russia», і вимовляється як «Раша», а російською ж

вимовляється та пишеться - як «Росія», - це слово за межами України-Русі пов'язується виключно з Москвою і «Російською Федерацією».

Назва «Росія» пішла від грецького слова «Ρωσία» (Русь); із 1991 офіційно «Російська Федерація» або «Росія» (РФ); із кінця 15 ст. - до 1547 «Велике князівство Московське»; у 1547 – 1721 «Російське царство»; 1721–1917 – «Російська імперія»; 1917–1918 називалась «Російська Республіка»; 1918–1936 «Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка»; 1936–1991 «Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка». Ця країна, розташована в Східній Європі та Північній Азії, площа 17 млн. кв. км. У 23-х суб'єктах федерації поряд із російською мовою використовуються інші державні мови. Столиця – м. Москва. «Росія» межує з 16 країнами, зокрема з Україною. Після розпаду СРСР наприкінці 1991 «Російська Федерація» була визнана міжнародним співтовариством як держава-спадкоємець Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Від XI до XIV ст. тривав процес феодалного роздроблення «Русі» (Київської Русі) на окремі удільні князівства, і не був узаконений Любецьким з'їздом князів 1097 р. До цього з'їзду, в усіх випадках слово Україна означало (переважно) пограничні землі супроти державного центру в Києві. Одночасно вживалися дві назви «Русь» і «Україна» (приклади подвійного найменування країн у світі поширені і зараз: Англія - або Британія, Голландія - Нідерланди, Фінляндія – Суомі тощо). На Синоді константинопольського патріарха в 1303 р. під час розгляду питання про утворення «Галицько-Волинської церковної митрополії» було ухвалено називати тодішні «Київське» і «Галицько-Волинське князівства» «Mikro Russia» (Мала Русь). А землі «Залісся» й «Новгородщину», відповідно назвали – «Megale Russia» (Велика Русь), перекладалася як «Русь пізніша, похідна, новостворена». Згодом ці назви московські чиновники «підправили» на свою користь і вийшло початкове слово «Малорусія» (через букву «у») тобто «Русь старша, початкова, основна і давніша», маючи на увазі українські зем-

лі «Русі». З часом слово «МалорУсія» знову «трохи підправили і вийшла назва «МалорОсія», але вже як другосортна частина землі від «Великої Русі», маючи на увазі землі московського царства і закріпили назвою «Великоросія». Водночас колоніальна назва «Малоросія» з етнонімом «малорос», «малороси» поступово набула образливого для українців забарвлення як ознака чогось нижчого й менш вартісного. Прихильникам припущення українського етносу слід би краще знати і свою історію, бо не було у давні часи на московських та прилеглих землях ніякої «Великої Русі» та ніякого російського народу. Були інші народи про які писав В. Белінський і яких до 1721 р. іменувалися «московітами». До речі, у давні часи московіти носили головні убори схожі на чалму. Чи була тоді Москва - Європою? Мало-ймовірно. Повернемося до слова «Russia». Оскільки у Візантії здавна закріпилася назва наддніпрянських слов'ян з коренем «рос» (як народ «Рос»), ця назва трансформувалась у грецькій та латинській мові «Russia» в «Руссія», а згодом в новому терміні «Росія», який остаточно утвердився на кінець XVII ст. Від XV-XVII ст. українські книжники й церковні ієрархи стали вживати термін «Росія» (шляхом рос + ія) відповідно до наддніпрянського народу і плутати його з назвою держави «Русь». Іноземці Павло Алеппський, А. Мейерберг, А. Олеарій та інші, які у XVII ст. побували на землях, що нині називаються «Росією», і побачили Московію і Україну різними державами, населеними відмінними народами, кожний із своєю власною мовою, побутом, правами, про що й писали у своїх нотатках. Отже, на заміну назви «Русь», в церковних канцеляріях вселенського патріарха, малодосвідчені переписувачі текстів почали вживати терміни «Руссія» (Russia). А вже від 1547 р. виникає назва держави «Російське царство», яку від 1725 року трансформували в назву «Росія» та «Російська імперія».

До речі, цар Петро I у 1725 році звелів припинити називати себе «Цар Московський» і змінив свій ранішній титул «самодержець» на іноземний маневр «Імператор Всеросійський», в 1725-1726 р. іноземним країнам були розіслані директиви у подальшому іменувати державу не «Московським (російським) царством», а «Російською державою», (фрагмент із

директиви: «...чтоб печатали Российским, о чем и к прочим ко всем Дворам писано»).

Цей час традиційно вважається в російській історіографії початком «російської державності», коли на основі Великого князівства московського сформувалася «Російська держава» (московіти паралельно вживають прикметники «*российский*» і «*русский*», терміни «Російська централізована держава», «Російська багатонаціональна держава», або «Росія»), хоча саме слово «Росія» (як Русь) набуло вжитку відповідно російських (московських) земель лише в II-й пол. 17 ст. В українській історіографії (період до 1721 року), цю територію називали «Московським князівством», а народи «московітами».

Велике Московське князівство було утворене 1263 року Великим князем київським і володимирським Олександром Невським для свого сина Данила. Статус «великого» закріпили від 1317 р. Найбільше територіальне зростання «Московського князівства» відбулося за Івана III Васильовича (1462–1505). Саме після приєднання «Новгородської боярської республіки» (1477 р) та «*стояння на річці Угра*» (1480 р), коли хан «Великої Орди» Ахмат (в Нижньому Поволжі), не наважився на битву з московським (згодом будуть писати російським) військом. Проте вже менш ніж за 20 років князь московський Іван III, змушений був продовжити сплачувати данину, вже Кримському хану та визнати себе «холопом» Менглі Герая. Невдовзі брати Івана III-го, які прийшли йому на допомогу під час «стояння на Угрі», попали в опалу і через 9 років Андрій Великий помер у тюрмі, а Борис - був висланий з Московії.

Самоназва народів «Московського царства» було «московіти». Першими термін «*русский*» започаткували поляки, трохи пізніше через цензурні міркування, стали вживати полонізм «*росіянин*», ці два слова підхопили українські та білоруські автори. Зверніть увагу, що слова: *українець, русин, білорус, половець, татарин, монгол тощо* - іменники, а «*русский*» – прикметник. Це є додаткове свідчення того, що «*руські*» (*русские*) означає людей які комусь належать. А точніше, мають належність до «*Русі*», а саме до «*Київської Русі*», з відкіля Великі київські князі посилали своїх синів та дружинників

«воюувати і обживати нові північні землі та нести їх народам цивілізацію». Є цікава примітка, до XVIII ст. не було в Московщині приватних власників на землю. Вся земля (разом з людьми на ній) належала цареві, він «жалував» (давав право користуватися) її своїм боярам та дворянам за їхню службу. Це й віддзеркалилося в словах, де всяка платня (від держави, громади чи особи) називається «жалование», (як ласка). Люди московські – називали себе «царёвыми людьми» до XVIII ст, а потім почали зватись «руськими». Після ординського нашестя і дроблення «Київської Русі» на окремі незалежні князівства, назва «Русь» зберігається як назва історичних земель. Московський цар, насильно об'єднавши під своєю владою Новгородські, Володимирські, Суздальські та Московські землі, офіційно почав зватись «Великим князем Московським». Дивлячись на Москву, назву «Русь» стали приладнувати до своїх титулів інші правителі, наприклад, Литовського князівства «Великий князь Литовський і Руський». На переговорах з Литвою (1493) московський цар Іван III вперше включив до свого титулу вираз «Всія Русі». В подальшому цю звичку московські правителі почнуть використовувати в інших цілях.

Московське князівство розпочала боротьбу з Литовським князівством за білоруські та українські землі, претендуючи на спадщину «Київської Русі», (московсько-литовська війна 1487-1494). До смерті «Великого князя усієї Русі» Івана III союзником Москви проти Литви виступав Кримський ханат. 1503 року Московське князівство захопило Чернігово-Сіверщину. В ході конфліктів з Лівонським орденом Москва переслідувала мету оволодіти портами на Балтиці, але не досягла успіху. У цей же час почала зароджуватися ідеологія Москви, що виявлялося в епізодичному використанні князем Іваном III титулів «цар» та «самодержець», появи герба із двоголавим орлом, аналогічним візантійському, поширенні в церковних колах ідей спадковості Москви і Візантії «як християнської православної імперії, (в більш пізніші часи ця ідея переросте в «Третій Рим»). Мабуть сприяв шлюб Івана III із племінницею останнього візантійського імператора Софією Палеолог. Почалась реконструкція Кремля та церковних храмів (житійна література, літописні своди, іконопис тощо) за допомогою іноземних майстрів на зразок Європи.

У 1547 році Великий князь московський Іван IV Грозний був помазаний на царство і прийняв титул (рос.мова) *«великий государь, Божию милостию царь и великий князь всеа Руси, Владимирский, Московский, Новгородский, Псковский, Рязанский, Тверский, Югорский, Пермский, Вятцкий, Болгарский и иных»*. Наступними роками титул був розширений: *«Царь Казанский, Астраханский, Сибирский и всеа Северныя страны повелитель»*. В подальшому зберігалися назви-синоніми «Московское царство» і «Московское государство». У Західній Європі паралельно вживалися дві назви: «Moscovia» та «Russia», у Центральній Європі вживали першу назву «Moscovia». Новий титул князя Івана-IV Грозного показував на зростання зовнішньополітичних амбіцій правителів. Це давало можливість більш активно втрутитися в боротьбу за давньоруську та золотоординську спадщину.

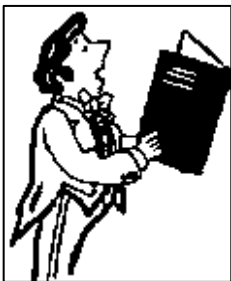
На добу Івана IV Грозного припав початок завоювання Сибіру. Нечисленний загін козаків Єрмака Тимофійовича, найнятий уральськими промисловцями Строгановими для захисту від набігів сибірських татар, розбив військо сибірського хана Кучума і здобув його столицю Кашлик (давнє місто на території сучасної Тюменської області). «Сибірський ханат» розпався. Почалося поступове освоєння росіянами Сибіру, яке здійснювали козаки і мисливці за хутом.

Пізній період правління Івана IV позначений суперечливими та часом неадекватними заходами у внутрішній політиці, пов'язаними із впровадженням «опричнини» (1565–1572), як жорстокого терору проти реальних, або уявних ворогів царя. Після смерті Івана IV Грозного царював його син Федір, зі смертю якого (1598) в Росії обірвалася ця династія. Ще за життя Федора за нього де-факто правив боярин Борис Годунов (про якого ми вже згадували). Він і був обраний наступним царем, але чутки про «чудовий порятунок» царевича Дмитрія, (загиблого сина Івана IV Грозного) супроводжували правління Бориса Годунова і дестабілізували обстановку в країні. Важкі неврожаї на початку 1600-х р. спричинили кризу з переходом у громадянську війну, так званий «Смутну годину» 1604–1613 років. Цар Борис раптово помирає, його сина Федора вбивають, Василій Шуйський став царем (1606–1610). Дуже скоро його замінив на троні Михайло Романов (1613–1645) про якого ми вже вели

розмову в попередній главі, який поклав початок новій династії Романових, які правили Росією до 1917 р. Незважаючи на те, що російсько-польська війна тривала до 1618 року, (зокрема й за участі українських козаків П.Конашевича-Сагайдачного), обрання Михайла Романова на царство часто розглядається вже як кінець «Смутної години». В цілому за час «Смути» Росія зазнала значних людських та економічних втрат, часом держава - як така, просто переставала існувати. Це обумовило зовнішньополітичну слабкість до середини 17 ст.

Про зміцнення «Російського царства» засвідчила нова війна з «Річчю Посполитою», пов'язана із прийняттям «Війська Запорозького» під російський протекторат (1654), що було ратифіковано новим царем Олексієм Михайловичем (1645–1676) і Земським собором. Тривалий конфлікт на заході за українські та білоруські землі завершився стабілізацією російсько-польського кордону за Андрусівським договором - перемир'ям 1667 р. та «Вічним миром» 1686 р.

Проблема «генія» й «злодійства» належить до числа вічних і в історії. Прикладом може слугувати цар Петро Олексійович Романов (Петро I), який залив кров'ю незалежну гетьманську Україну; вішаючи, розпинаючи, рубаючи голови реальним і уявним супротивникам, він утопив у крові залишки тодішньої державної самостійності на українській землі. Король Фрідріх-II у 1749 році сказав: «Ця особистість здається майже потворною через силу своїх контрастів». Тож не дивно, що у вирішенні питання найменування своєї держави Петро-I виказав велику хитрість. Певно усвідомлюючи, що просте використання чужої назви негідно його «монаршої величності», він своїм указом 1721 р, повелів іменувати свою надбану імперію «неруським словом - Russia», яке в Московщині лише згодом змогли вимовити як «Руссія» і то перекрутили на більш легше слово «Росія», можливо під впливом знайомої назви річки чи то племені під назвою «Рось». За царя Петра-I імперію називали «*Руссия*» і дуже сперечалися, тому, що за особливостями своєї анатомії та артикуляції, московітам вимовляти «Росія» – легше ніж іно-земне слово «*Руссия*». Неправильно вимовлена назва країни каралась жорстким покарання. Датський посол Юст Юль запитував: «Чому ви його терпите?» Люди терпіли Петра-I тому, що він відповідав звичаям «Московського князівства».

БЛУКАЮЧИ У ЗАМКНЕНОМУ ПРОСТОРІ

Дослідники та окремі науковці, постають перед необхідністю, додатково досліджувати події минулого особливо ті, які вирішальним чином вплинули на подальший хід тієї, чи іншої теми За часів князя Мстислава всі династичні Рюриковичі традиційно вважали, що їхня Батьківщина («вотчина») - це «Русь», тобто сучасна територія Київської, Житомир-

ської, Чернігівської та частин Черкаської, Кіровоградської, Вінницької, Полтавської та інших областей. «Руссю» в ті часи називали лише цю територію Центральної України, а починаючи з кінця XII ст. до них віднесли і Західну Україну. Всі династичні князі зобов'язані були берегти цю землю, посилаючи військо воювати на користь Києва, навіть із тих земель, де степовиків ніколи й не бачили. Літописи повідомляють зворушливу історію, як князь Ростислав, син Мстислава Великого, який усе життя княжив у далекому Смоленську, відчувши, що вмирає, сказав: «Не можу я тут лягти. Повезіть мене до Києва. Якщо мене Бог візьме в дорозі, то покладете мене, за отчим благословінням, у Церкві святого Феодора (у Києві). Якщо ж Бог відпустить недугу сю, то пострижуся в Печерському монастирі».

До влади Київської князівської династії, заснованої Мстиславом Великим, належала практично вся Центральна й Західна Україна, крім Чернігівщини й Новгород-Сіверщини, а також васальні щодо Києва - Смоленськ і Новгород. Це пізніше він стане «Великим» Новгородом. Великий Київський князь Мстислав Ізяславич (1167-1169 р. та 1170 р.) призначив князювати в Новгород свого сина Романа Мстиславича, майбутнього засновника «Галицько-Волинської держави». Проти великого князя створилася небезпечна коаліція, головним рушієм якої став Андрій Суздальський.

Безпосередньо перед ординською навалою на землі «Русі», міста Новгород, Смоленськ та Полоцьк були міцно прив'язані до Києва. У них керували князі, призначені з Києва та сплачували данину. Як приклад, Новгород із трьох тисяч щорічно зібраних гривень податків, дві тисячі віддавав Києву. Це не подобалось окремим князівствам і вони захотіли автономії. Як пише літопис, суздальський князь 1170 р. зібрав «таке множес-

тво воїнів, що й числа їм нема і почав війну з Києвом». Однак 25 лютого 1170 р. військо на чолі з Романом Мстиславичем розбили численну суздальську орду. Невелика частина суздальців заледве дійшла додому. Як пише Новгородський літопис, у полон було захоплено стільки суздальців, що їх продавали для викупу по 2 ногати (1 ногата - 1/20 гривні). На сучасну українську гривну, 1 дорослий чоловік коштував 40 копійок.

Подивимось на Новгород з другої сторони. Завжди правителі Північного Сходу - Андрій Боголюбський, Всеволод Велике Гніздо, Олександр Невський, Іван Калита, Симеон Гордий, Василь Темний та інші - хотіли «підім'яти» Новгород. Особливо примітний в цьому ряду досить успішний похід Василя Темного проти Новгорода (1456 р.), продиктований насамперед прагненням Москви ліквідувати Новгород як суперника та альтернативний центр «збирання руських земель». Тоді ще не придумали слова «російських», майбутній цар Петро-I тільки в 1721-1725 роках буде вимагати «Московське царство» називати на грецький та латинський маневр «Russia» (Руссія), але московітам було важко його вимовити, тому перекурили на свій лад і вийшла «Росія».

На шляху нестримної, хижої експансії князів і царів московських, починаючи від Івана Калити - до Івана IV Грозного, стояло дивовижне місто-держава Великий Новгород. Окремі дослідники називали Новгород «вільна вічова республіка», яка успадкувала живі демократичні традиції «Давньої Русі». Це місто-держава, в період найвищої своєї могутності (XIV - перша половина XV ст.) контролювала землі на півночі - аж до Уралу (тоді його називали «Югорський Камінь»), Білого моря й навіть Сибіру, і мала найтісніші торговельні зв'язки із Західною Європою, Великим Князівством Литовським, німецькими містами на Балтиці та Північному морі, а ще Річчю Посполитою. Фактично Новгород користувався в повному обсязі системою привілеїв Магдебурзького права, а в політичному плані була цілковитою протилежністю самовладній Москві.

Якщо говорити про майбутні великоросійські землі, то питання стояло так: - Хто саме очолить об'єднавчий процес?, авторитарна ординська Москва чи демократичний Новгород, якого спочатку підтримувала «Київська Русь», а згодом могутній союзник «Велике Князівство Литовське». До XV ст. Новго-

род став найбільшим торговим контрагентом середньовічної Ганзи у Східній Європі упродовж усього періоду її існування. Через Новгород вивозилися товари, зокрема й привезені з інших руських земель. Саме в Новгороді, так само як у Лондоні, Брюгге (Фландрія) та Бергені (Норвегія), розташовувалася одна з найбільших ганзейських контор. Новгородська земля з перебігом часу стала «Новгородською республікою» і як «кістка в горлі» заважала московським князям. Боротьбу між ними можна порівняти з боротьбою між ісламом і християнством.

Сучасні російські історики й досі хизуються фактом існування «Новгородської республіки», але соромляться писати про те, що саме московський князь Іван III знищив цю республіку. «Шелонська битва» (1471 р) знищила зачатки майбутньої російської демократії, хоча говорити про ті часи з точки зору існування «Російської» держави було ще дуже зарано. Численні розрізнені московські князівства XV ст., швидше нагадували зони впливу «зłodіїв у законі», коли для з'ясування стосунків використовувалась не дипломатія, а війни, вбивства, підпали, знищення міст і населення.

Зверніть увагу на московський цинізм. На місці, де сталася «Шелонська битва» (1471), біля південно - західного берега озера Ільмень, встановлена пам'ятна табличка, на якій написано: «Тут, на березі річки Шелоні, 14 (27) липня 1471 року сталась битва між військами Москви і Новгорода за об'єднання розрізнених руських князівств в єдину російську державу». Придивіться до слів: «битва за

об'єднання», нормальною мовою це означає захоплення чужої території та насильницьке приєднання. Є й інша помилка – тоді ніякої «російської держави» не було, принаймні до воцаріння Івана IV Васильовича, на прізвище «Грозний». А за великим рахунком, до проголошення Петром-I «Російської імперії» (1721-1725). У 1470-х роках Іван-III двічі звинуватив новгородців у зradі, бо не хотів їхнього об'єднання з Литвою і пішов війною на Новгород. Подібне зробить президент Російської Федерації В.Путін у 2005 р., вимагаючи від Грузії відмовитись від НАТО, а згодом у 2014 р. піде війною проти України за підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Виникло питання, чому автори нашої книги поринули в історію «Великого Новгорода»? Є дві причини: 1). Показати внутрішню (азіатську) сутність князів і царів ординської Москви, коли «свої – нищать своїх» за відмову підтримки агресивної політики Москви. 2). Висвітлити причини втечі населення Новгородський земель (як майбутніх переселенців кінця XV почат. XVI ст.) на землі «Дикого поля» (сучасної України) в пошуках кращої долі.

Офіційною датою виникнення Новгорода умовно прийнято вважати 859 рік, виходячи із згадки міста в Никонівському літописі (компіляція XVI ст). При цьому в самому літописі не сказано про заснування міста саме цього року, але під літом 6367 року (мається на увазі 859 рік) є запис про смерть новгородського старійшини Гостомисла. В арабських джерелах X ст. згадується пункт «Ас-Славія» (Слава, Салау), один з трьох центрів «Русі» (русинів) разом з «Куябою» (Київом) і «Артанією» (Артою. За припущеннями деяких істориків, перша згадка про Новгород міститься у творі 949 р. візантійського імператора Костянтина Багрянородного «Про управління імперією».

Руські літописи наводять різні версії виникнення міста. За «Лаврентієвським списком» місто існувало ще до моменту приходу князя Рюрика в 862 році і було засноване «ільменськими словенями» в процесі їх розселення після міграції з Дунаю. За «Іпатіївським літописом», Рюрик спочатку княжив у Ладозі (862) і лише після смерті братів Синеуса та Трувора перебрався до озера Ільмень. Скандинавські джерела, зокрема саґи до XIII ст. нічого не пишуть про «Рюрикове городище», тобто Новгород.

Рюрик прибув зі своїм родом, руссю, і правив на землях поблизу Ладозького озера, де проживали кривичі, меря та мурома. Разом з ним прибули його брати Синеус та Трувор. Рюрик став правити в «Старій Ладозі», Синеус - в «Білоозері», а Трувор - в «Ізборську». Через два роки брати померли, і в 864 році Рюрик залишив Ладозу і на території «ільменських словенів», де ріка Волхов витікає з озера Ільмень, заснував нове поселення (так зване «Рюрикове городище»), на місці якого (по його смерті), виникло місто Новгород. У Рюрика було кілька дружин, одна з яких Ефанда народила майбутнього князя Ігоря (878 р).

Положення Новгородської землі в складі Давньоруської держави Русь було особливим. Спочатку новгородські князі призначалися з Києва, проте вже до кінця XI ст. новгородці домоглися вибору посадника з місцевого боярства на «Новгородському вічі» (або Майдані). З залежністю від Києва було покінчено в 1136 р в результаті так званого «новгородського повстання»: призначений Києвом князь Всеволод Мстиславич разом з дружиною, дітьми і своєю вередливою тещею були вигнані з міста.

Саме в цей час затверджується новгородська «вільність в князів» - традиція самостійно запрошувати князя на договірній основі, що стала наріжним каменем політичного ладу «Новгородської республіки». Занепад «Новгородської республіки» припав на другу половину XV ст. Затиснутий між «Великим князівством Литовським» і «Московським князівством», Новгород не зміг протистояти загарбницькій політиці московита Івана III. В результаті двох його військових походів 1471 і 1478 р. новгородські землі були «добровільно» приєднанні до складу «Великого князівства Московського», знаменитий Новгородський вічовий дзвін був вивезений до Москви, а саме віче (майдан) - знищено як політичний інститут. За останні століття московська влада так і не зрозуміла простої істини: - «Знищити демократію не можливо, бо вона знову прояве себе через роки. Це немов палиця, де на одному кінці зло, а на другому - добро».

Декілька слів про новгородське жіноцтво, про горду і честолобну жінку, вдову колишнього посадника Ісаака Борецького, матір двох дорослих синів на ім'я Марфа, яка втрутилась в долю малої батьківщини. Її сини в 1471 р, з'явилися на Віче в Новгороді й урочисто сказали, що настав час покінчити з московським князем Іоанном, що він не государ, а лиходій, що Великий Новгород має бути незалежним, що його жителі - вільні люди, а не піддані князів московських, що Новгороду потрібен тільки покровитель, наприклад, великий князь Казимир і київський митрополит має дати архієпископа новгородській Святій Софії. На при кінці вигукнули: «Геть Івана! Хай живе Казимир!» Народ завагався. Багато хто став на бік братів Борецьких і почав кричати: «Хай зникне Москва!»

По-азійські жорстокий і хитрий, але боягуз в душі Іван Васильович-III надумав знищити Новгородську цивілізацію і запросив ординців «на війну». У 1471 році він здійснив перший похід проти незалежного міста і піддав «Новгородську землю» геноциду, наказавши «вбивати без розбору старих і малих». Як зазначає М. Карамзін: «Московіти виявили остервеніння і жорстокість». За своєю підлою традицією, під одними хоругвами з москвичами йшла татарська кіннота, яка вже бачила в Івані III свого нового хана. До речі, на час походу великий князь Іван III доручив правити в Москві своїм синам Івану та Андрію, а також татарському царевичу Муртаза, що був у нього на службі.

Підла московська тактика проявить себе і в неоголошеній війні проти України від 2014 р. Саме там вони знову застосують свою ординську тактику: ставити міномети і танки серед жилих кварталів мирного населення та в школах і дитячих садочках населених пунктах Донецької і Луганської областях, щоб вести з тих місць вогонь по українським військам, а після кількох зроблених пострілів – тікати і знову ховатись за жіночі спini.

Розбивши (1471) новгородський загін у Коростені, москвичі почали по зв'язочному вирізали полоненим новгородцям носи і губи і, понівечених, відпускали в Новгород - для залякування населення (ординський генетичний прояв звірства). Вирішальна битва відбулася на річці Шелони. Московські літописці для своєї величчї стверджують, що рать Новгорода відразу ж в безладді побігла. Новгородський літописець, навпаки: «говорить, що його співвітчизники билися мужньо і примусили московитів відступити, але татарська кіннота, як були в засідці, своїм нападом допомогла вирішити битву на користь Москви».

В результаті цієї війни «Новгородська земля була так спустошена і обезлюділа, як ще не бувало ніколи під час минулих воєн з різними великими князями» (Костомаров). Більш того: московський князь Іван-III перевершив в даному випадку самого ординського хана Батия, який за життя так і не дістався до Новгорода, який був і є «охоронцем московського генофонду і майбутньої російської культури». Як і його предок Іван Калита, князь Іван-III легко знищував «своїх, щоб чужі боялися». Був укладений вигідний договір для Москви, але кабальний для Новгорода. Жителі міста тоді ще не знали, що пройде декілька років і все «повернеться на круги своя».

Наступний, фатальний для «Новгородської землі» похід Івана III відбувся в 1477 році. Приводом для походу послужило «челобит'є», подане Івану III новгородськими послами, яке не відображало думок новгородців, бо не було «віче» (майдану), а цілком можливо, сфабриковане при підказці Москви. У тій «чолобитній» Іван-III іменувався не князем (як зазвичай), а вже «государем», яка відбулась розмова між новгородськими послами і «государем» Іваном-III, ми не знаємо, але тих послів чомусь швидко стратили. Іван-III розробив підступний план «новгородці його знеславили, тому є привід для остаточної розправи з ненависним йому Новгородом. Знову разом з московитами війною на Новгород йшли татари. В кінці листопада 1477 року татаро-московські полчища взяли Новгород в щільну облогу, при цьому розгорнувши терор на решті території «Новгородської республіки». У січні 1478 р. новгородці, стомлені голодом і хворобами, погодилися з умовами московського деспота Івана III, суть яких зводилася до одного: «Новгородській самостійності більше не бути, до речі знаменитий вічевий дзвін (колокол) повинен переїхати до Москви». Новгородці були приведені до присяги Івану III, по якій кожен зобов'язаний був доносити на ближнього, якщо почує від нього що-небудь про статус і велич великого князя Івана III. Ординська зараза безчестя, прищеплена московським батогом, заповзла на «Новгородські землі».

Новгородці не змирилися з цим, продовжуючи чинити опір і готувалися до повстання. Дізнавшись про це, Іван-III восени 1478 року в третій раз прийшов з військом на «Новгородські землі» і взяв місто в облогу. Московська артилерія методично розстрілювала обложений Новгород. Зрештою знесилений Новгород здався. За наказом Івана III схопили 50 відомих і знатних новгородців і піддали їх тортурам. Не допомогло. В результаті схопили ще 100 чоловік, яких жорстоко і показово катували, а потім стратили. Більше тисячі шанованих в народі купецьких і боярських сімей, були вислані з Новгорода і розпорошені по далеким містах Московського князівства.

Не вспіла курява від колони виселенців осісти на дорогах, як через мцяць під конвоєм з рідного Новгорода погнали ще 7 тисяч сімей «середнього достатку». Оскільки справа була вже на початку зими, а у виселенців забрали всі цінності і теплий одяг, половина людей померла по дорозі. Уцілілих розсіяли по

віддаленим поселенням Московського князівства. Вцілілі маєтки і добрі будинки вигнаних новгородських сімей, князь Іван III наказав роздати бажаючим московітам. Так було замінено ядро населення Новгорода, а ті хто вцілів – притихли і почали мовчки збиратись в «далеку дорогу, в пошуках кращого життя».

Коли на престол вступив Іван III, «Велике князівство московське» було невеликою державою. Її територія не перевищувала 430 тис. кв. км. Після загарбання земель «Великого Новгорода», які доходили аж до Білого моря та Уралу, територія Московії зросла до понад 2 млн. кв. км, тобто збільшилася відразу в шість разів! Це стратегічно зміцнило Московську державу і розпалило її агресивні апетити до інших слов'янських земель. Якраз тоді (при Іванові III), почалося оформлення нового титулу московського князя «всія Русі», хотіли зробити «государь всея Руси», але на той час не змогли історично обґрунтувати цей титул. Оскільки належав до тієї самої категорії, де знаходяться англійські та французькі королі. Загарбницьку політику середньовічної Московії у російській історіографії часто маскують поняттям «собирання русских земель». Але якщо розсипати було нічого, то нічого проводити «збирання». Недарма в народі кажуть: - Коли купляєш хату, в першу чергу придивись до сусідів.

Від свого виникнення і протягом сторіч Московія залишалася для своїх сусідів грізною агресивною силою, постійно націленою на загарбання щораз нових і нових земель. По своїй суті: «Москва була воєнною монархією». Загарбавши 1478 р. «Новгородську республіку», князь Іван III обклав населення краю грабіжницькою контрибуцією, провів масові екзекуції, за деякими даними депортував 72 тис. осіб до Московію, скільки знищено і переселено до інших місць «Московського князівства», ми точної цифри не маємо.

Картина геноциду 1470-х років проти власного народу періоду князя Івана -II, нагадує геноцид проти українського козацтва царем Петром-I (1709) та знищення імператрицею Катериною-II Запорозької Січі (1775), але козаки не здавались і знову відбудовували нову «Козацьку Січ» (але під іншими назвами). Автори нашої книги знають біля десяти спроб віднов-

лення «Козацької Січі» (мова про це буде в наступній книзі). До речі козаки: Разін (1670–1671), Булавін (1707–1709), Пугачов (1773–1775) та інші, доволі часто повставали проти Москви, бо бачили «Росія – хвора й котиться в хаос». Станом на 1916 рік людей козацького стану (як козацький народ) було 4,4 млн осіб, а на початку 1941 р. їхня кількість скоротилась на 47% (або 2,1 млн осіб). У січні 1947 р. в Москві відбувся судовий процес, на якому засудили до смерті і невдовзі стратили козацьких отаманів: Краснова, Шкуро, Доманова та ще кількох осіб, які були напряду чи опосередковано причетні до козацтва. Тим козакам закидали не лише співпрацю з німцями під час Другої світової війни, але їхні дії проти більшовиків під час Громадянської війни. Це було продовження політики «розкозачування» українців, яку більшовицька влада запровадила ще на початку 1919 року (з часів відомого циркуляру, підписаного Свердловим, яким знищувався сам козацький рух в Україні). Фактично, в 1990-х роках всі вищезазначені періоди було визнано геноцидом проти українських козаків. А ще ми пам'ятаємо періоди «розкуркулення» українського селянства, коли роботящих і самодостатніх людей таврували «кулаками» і знищували як клас, а в очищені від «генетично ненадійних контрреволюціонерів» (до різних українських поселень) «добровільно» переселяли селян з центральних московських регіонів. Ми ніколи не забудемо періоди штучного голоду в Україні, які привели до масового вимирання українців.

Новгородський народ – як нація, був Москвою ліквідований й асимільований дощенту. Іван III знищив Новгород до кореня, переселив його жителів у різні краї, але не зміг перемогти «Новгородську пам'ять». Для увіковічення своєї «Новгородської республіки» населення цього краю створили різноманітні билини, які й до сьогодні розповідають дітям. А про князя Івана III згадують тільки в негативному контексті: «Добрі справи йдуть поруч з людиною, а лиха слава біжить попереду». Титул «Государя всея Руси» Іван-III все ж зміг прийняти в 1493 р. після завоювання Новгородської землі, але користі від того – ніякої. Зате від ординського періоду маємо жахливі результати: жорстокість московських князів, петровщина, аракчєєвщина, муравйовщина, ленінізм, сталінщина, свавілля більшовиків, міфічний комунізм та сучасний путінізм.

Великий Новгород не здавався. Через 10 років, в кінці 1480-х років виявили чергову змову проти московського намісника. Безліч новгородців було заарештовано, багатьох знову стратили. Московські історики часто звинувачують Новгород в «зраді», вказуючи на його зближення з Литвою, і це стало відповіддю Москви. (За тим принципом можна виправдовувати любі злочини). При цьому московіти забувають, що Великий Новгород був самостійним містом, і володів правом вибору свого історичного шляху. Ми не дивуємось заангажованості московських істориків від ординського періоду, де формувались власні погляди під татарами на прикладах підлості власних князів. Очевидно, тут приховані причини тієї лютої ненависті Москви до новгородців, що проявилася під час походів Івана III. Звідси ж і масові примусові переселення новгородців «в як найдальші куточки Московського царства» для виправлення. Ці дії нагадують нам Сталінські концентраційні табори (1920-1934) сумнозвісні ГУЛАГИ (1934-1956) як ізоляція «ненадійних елементів». Офіційна кількість померлих у таборах з 1918 по 1956 рік до 1.7 мільйонів, на нашу думку цю цифру треба збільшити в двое, бо була практика прихованої смертності.

До влади в «Московському царстві» прийшов Іван-IV за прізвиськом «Грозний» і історія з Новгородом повторилася. Навесні (1569) Іван Грозний «за непокору вивів з Пскова 500 сімей а з Новгорода – 150», наслідуючи приклад свого батька і діда. Але то було початком нової хвилі геноциду проти власного народу. Тисячі людей чекали слідства і воно не забарилося. У грудні (1569) опричнина Івана Грозного в повному складі на чолі з самим царем рушила на північний захід. Приводом до походу став донос якогось покидька про те, що Новгород нібито знову збирається віддатися Литві. Але тоді чому попутно були розгромлені Клин, Твер і Торжок? Ось тут і проявилась ординська сутність Івана Грозного: «незалежні історики знайшли місце де собака зарита» (вираз). Цар Іван-IV - це генетичний плід всієї історії Московії, починаючи з Андрія Боголюбського. Північно-західний похід Івана Грозного на «Новгородські землі» став кульмінацією ненависті неруського населення Москви (в яких тече ординська кров) - до усіх інших народів «Русі» (читай Київської Русі). У Івана-IV проявилась «родова ненависть» до ворогів і конкурентів ординської Москви.

Розділивши країну на опричнину і земщину, цар Іван IV тим самим навмисно загострив конфронтацію між різними народами «Московського царства». Цей похід - знакова антиарійська акція, показовий антиєвропейський геноцид проти власного народу. В Клину та Твері поряд з місцевими жителями, опричники винищили і представників інших народів, як можливий «розсадник» демократизму.

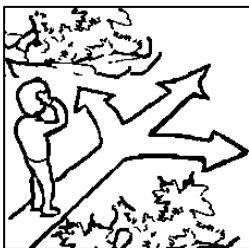

За негативні прояви проти власних людей, історія сама здійснює покарання. Коли цар Іван-IV Грозний став проливати річками людську кров, вогнем і мечем затверджувати свою необмежену владу, то як шизофренічна людина, шаленів від самої думки про потенційну, або теоретично можливу опозицію. Збирав навколо себе такий же військовий люд і шли «усміряти бунтівників». Цар Іван-IV прибув до Новгороду 1570 р на другий день почалися масові страти. Не щадили нікого: ані священників, ані купців, ані ремісників, ані міщан, ані старих, ані жінок, ані дітей. Пограбували всі церкви Новгороду, бага-то церков і будинків спалили. Почався царський «суд» над «зрадниками». Карамзін описує його так: «Суди проводили під наглядом Іоанна IV і його сина в такий спосіб: щодня представляли їм від п'ятисот до тисячі й більше новгородців; їх били, мучили, палили якоюсь речовиною вогняною, прив'язували головою або ногами до саней, тягнули на берег не замерзаючої річки Волхов, і кидали з моста у воду, цілими сімействами, жінок із чоловіками, матерів із немовлятами. А потім московські ратники їздили човнами по Волхову з палями, баграми й сокирами: хто із кинутих у річку спливав, того кололи, розсікали на частини або рубали голови. Ці вбивства тривали п'ять тижнів й закінчилися загальним грабунком усіх осель. Іван-IV із своїми охоронцями об'їхав усі обителі навколо міста; взяв скарбниці церковні й монастирські; велів спустошити двори й келії, винищити хліб, коней, худобу; піддав весь Новгород грабежу, крамниці, дома, церкви; сам їздив з вулиці на вулицю, дивився, як хижі воїни ординської натужності вдиралися в палати й комори, відбивали ворота, влізали у вікна, ділили між собою шовкові тканини, хутра та ґвалтували жінок. Руйнування Новгороду тривало 5-ть тижнів».

Отже, першим на шляху царя Івана-IV був Клин: - Дома та вулиці наповнилися трупами, не щадили ні жінок, ні дітей. Від Клину до Городні опричники та ординські винищувачі йшли з оголеними мечами, обагряючи їх кров'ю бідних жителів. Так було до самої Твері за описом Карамзіна. Після обіду (січень 1570 р) опричники оточили Твер, а потім кинулися громити і грабувати місто. Бігали по домівках, ламали всяке домашнє начиння, рубали ворота, двері, вікна, забирали всякі домашні запаси, купецькі товари: віск, льон, шкіри та інше. Звозили в купи, сортували, а те що собі негоже – спалювали.

Далі читаємо у Костомарова: - (...) опричники вривалися в місто і починали бити кого попало: чоловіків, жінок, немовлят. Одних палили вогнем; у інших рвали живу плоть кліщами; третіх тягли і кидали в Волгу». Потім та ж доля спіткала міста Мідний і Торжок, далі «Вишній Волочек» і інші місця - до Ільменя. Лютий погром йшов у всіх навколишніх містах, де винищувалося все майно людей, аж до домашніх тварин. Все навколо було спустошено вогнем і мечем. Знищення хлібних запасів та домашньої худоби справило страшний голод і хвороби не тільки в місті, а й навколо нього, доходило до того, що люди поїдали один одного та виривали мертвих з могил, бо котів і собак вже не залишилось».

Іван-IV Грозний (як і його попередник Іван-III), були виховані в атмосфері московського азіатизму, з усіма внутрішніми проявами ординського ханства. Про кількість винищених новгородців Костомаров повідомляє: «Таубе і Краузе призначають до 15000 душ; Курбський говорить, нібито він (цар Іван IV) тільки за один день умертвив 15000 чоловік». У «Псковському літописі» число страчених збільшено до 60000; в «Новгородській повісті» говориться, що цар Іван-IV топив у день по 1000 і тільки в рідкісний по 500 осіб на протязі декількох тижнів». Раніше ми казали про депортацію біля 72 тис. осіб (це не точна цифра). Іван-IV Грозний, заквашений на ординських генах, кинув на криваву потіху татарам і опричникам тогочасний московський і новгородський народ. Подібне із своїм народом будуть робити й наступні керманичі Московії, але під іншими назвами: «Московське князівство» (1263-1547); «Російське царство» (1547–1721); «Російська імперія» (1721–1917); РСФРР (1918 -1936); РРФСР (1936-1991); «Російська Федерація» (після 1991).

ДОРОГИ ЯКІ МИ ВИБИРАЄМО

Дороги та невеличкі села біля них на землях Українського степу «Дикого поля», або «Дешт-і-Кипчак» облаштовувались з дуже давніх часів. Землі Степу віками служили дорогами, якими рухались різноманітні племена і народи, по ним йшли на війну і везли товари для мирної торгівлі, по них рухались різноманітні військові дружини русичів і орди чергового загарбника. В свій час ці землі належали до держав скіфів, сарматів, хазарів і нарешті слов'ян і русів (Київської держави). То були дороги надії і скорботи, очікуваного щастя і отриманого горя, по ним весь час йшли люди в пошуках кращої долі.

В часи «Руського князівства» ці землі й дороги на них належали до пограничних князівств Степу, через які спілкувались з далекими і близькими народами, в тому числі з Європою, Кавказом, Аравією і Китаєм. Тут було те пограниччя давньої «Русі», де новий, християнський світ перетинався зі старим світом і де формувались спільноти християн-степовиків, які за своїм способом життя по суті були прямими предками і попередниками козаків-українців більш пізніших часів.

Спосіб життя, який вело місцеве населення «Українського степу» протягом останніх 1000 років, був мало придатний для будівництва і збереження історичних і архітектурних пам'яток у великій кількості. Тому в своїй більшості, історію цього краю неможливо побачити чи помацати, як це роблять в Європі, про неї можна тільки розповідати, а мала кількість історичних пам'яток зовсім не означає, що історія Центральної частини України бідніша за історію Західної чи Центральної Європи.

В часи ординського нашествя і падіння «Руського князівства» під ударами Орди хана Батия у XIII ст. частина місцевих степовиків, в тому числі степовиків-християн підтримало Орду, приймаючи участь у пограбуванні великих міст (Києва та інші), в подальшому входили в ординські формування в цьому куточку Степу. Їх нащадки виростили разом з нащадками русинів яких грабували та забирали в рабство, затаївши злобу. Людям не було куди подітись, тож наступне століття вони продовжували жити в Центральному регіоні. Так було і на момент розгromу Орди і об'єднання цих земель Литвою і Польщею. В

подальшому на базі спільноти християн-степовиків у регіоні почали формуватися общини різних людей під самоназвою «козаки». Ці общини росли і поповнювались біглими русинами, литвинами, поляками та іншим людом який з часом стали основою козацької спільноти XV-XVII ст. Предки і нащадки наших попередніх народів, у подальших роках, об'єднавшись в єдину і нероздільну спільноту, заклали основу українського народу.

По дорогам «Українського степу», у часі і просторі, постійно рухались люди з різними цілями, одні йшли до України, інші з України. Ми повинні зазначити, що «імміграція» (в'їжджаю) - в'їзд громадян інших держав у країну на довгострокове перебування або постійне проживання. А «еміграція» (виселення, або переселення) - вимушена чи добровільна зміна місця проживання окремих груп людей зі своєї батьківщини, країни, де вони народилися і вирости, в інші з економічних, політичних або релігійних причин. Ми пропонуємо розглянути дороги «Українського степу» з точки зору військової агресії, наприклад, походи русичів для захисту своєї держави, нападу кримських татар на землі «Московського князівства», бо і перші, і другі йшли по дорогах України-Русі і саме дороги зможуть дати нам корисну інформацію за темами наших книг.

Є дуже поширений міф про 300 років ординського ярма на землях «Русі». Ми хочемо нагадати, що тодішня «Русь» – це Чернігів, Київ, Переяслав. І тут ординці керували біля 120 р. Ми вже бачимо, що це не вся територія України, і йдеться не про 300 р, а на 180 років менше. Зверніть увагу, що князі Володимиро-Суздальщини сприймала прихід ординців як позитив, адже саме завдяки ним - вони стали «Великими князями».

Якщо ж ми візьмемо до уваги московські землі, то можна сказати, що об'єктивно «Московське князівство» створив саме великий хан Тохтамиш. Дійсно, він Москву спалив, але він зробив реформи, згідно з якими саме московські князі, як нащадки Тохтамиша правили в «Золотій Орді» і були «Великими князями». А на монетах – «московських «деньгах» – було вибито ім'я «великий хан Тохтамиш». При цьому треба пам'ятати про князя Івана Калиту, він був яскравою персоною, допоміг ординцям знищити Твер і завдяки взаємовигідному симбіозу, закріпив свій статус в «Московському князівстві». На питання, що гірше: «Рюриковичі чи Чингізиди?». У нас відповіді немає.

Більше 500 років тому кримські татари остаточно знищили «Золоту Орду». Вона проіснувала близько 300 років і певний період прямо чи опосередковано контролювала велику територію України-Русі, якщо вірити історичним атласам. Завойовники за назвою «татаро-монголи», створили дуже велику власну імперію. Завдяки чому вони були такими вдалими? Свого часу казали, що їх було дуже багато, але останні історичні дослідження доводять, що це не так. Тоді не було такої ефективної тилової служби, щоб таке військо прогодувати. Завдяки чому, відносно невеликий народ, об'єднав навколо себе інших та ефективно завойовував велику територію?

Кримські татари є відносно молодим етносом. Витоки кримських татар сягають Середньовіччя, коли на кримських землях з'явилися татарські племена у складі військ Чингізхана. Після перемоги над руськими військами на р. Калка у 1223 році завойовники рушили на зимівлю у теплий Крим, під Судак. Власне, саме з цього часу і починається присутність на Кримському півострові предків нинішніх кримських татар. У Криму завойовники зіткнулися з давніми русами, готами, аланами, хозарами, греками та іншими етносами, почали створювати спільні сім'ї та народжувати дітей із змішаними генетичними властивостями. Унікальність кримських татар у тому, що Чингізхан зумів їх об'єднати навколо себе. А ще він зумів взяти за тих обставин на озброєння китайську систему і китайських спеціалістів в цивільному та військовому управлінні.

Активність татар на Кримському півострові та їхнє протистояння сусідам: «Київській Русі», «Порті», «Польщі», «Литві», «Московії», ослабленій «Золотій Орді» та наростанням у цій державі відцентрових тенденцій, завершилася створенням у 1433 р. «Кримського ханства» - незалежної держави на теренах «Північного Причорномор'я». Верховна влада була спадковою для роду Гіреїв, нащадків Чингізидів, і за всі роки існування ханства на троні не сидів ніхто, крім Гіреїв. Цементувальними силами суспільства були бейські клани, з яких головними були п'ять: Ширін, Мансур, Шейхун, Даїр, Кулук, а також сукупність місцевих феодалів – мурз. Суверенітет Кримського ханства був з 1433 до 1475 року. Далі історія кримських татар пов'язана з історією Російської імперії - як частини її населення. Про цей період – гадаємо буде окрема розповідь.

Після того, як «Золота Орда» підкорила «Галицько-Волинське князівство», звернемо увагу на кордони з ординським ханством. Виявляється, кордони проходили там, де ця імперія мала своїх чиновників. Якщо ми візьмемо територію України-Русі, то до складу «ординської імперії», пізніше «Улуса Джучі» входили Київщина, Чернігівщина, Переяславщина та вся ліво-бережна й степова Україна з своїми кордонами. Але Галичина, Волинь і Закарпаття не входили до складу «Золотої Орди».

Ще одна унікальність ординців полягала в тому, що вони могли швидко зібрати свої війська і по добре відомим шляхам-дорогам перекинути їх на велику відстань. Ординське військо було добре кероване, в ньому було достатньо «офіцерського складу». Завдяки сумі цих факторів вони перемагали. Русичі «Київської доби» теж мали свої унікальності, їхні військові походи, то слава наших предків, але і перші, і другі, і майбутні треті, всі вони пересувалися шляхами-дорогами через територію України-Русі. Що то за дороги і хто саме по ним ходив?

Перші «справжні» витоптані шляхи-дороги з'являються в Україні-Русі з появою найдавнішого гужового (сани та волокуші), колісного та верхового транспорту в епоху пізнього неоліту – ранньої бронзи, а отже у V-III тис. до н.е. Таким чином, цей процес став можливим, передусім, з поширенням на майбутній українській території свійського бика і використанням його як тягла (наприклад трипільські санчата). У наступні епохи середньої та пізньої бронзи (вік колісниць) ситуація з шляхами залишається подібною до ранньої бронзи.

В епоху раннього залізного віку, а саме в кіммерійський та скіфський час, дороги йшли від кургану до кургану. Від появи поселень, дороги йшли від них і мали відповідні назви та інше маркування. Настає давньоруський час з численними дніпровськими бродами, городищами й містами та назвами: «Соляний», «Залозний» (Залозник), «Злодійський», «Чорний шлях», «Удицький шлях», «Кривошарівський шлях» тощо. Частина тих шляхів продовжує існувати і в наступні століття. Як приклад, «Злодійський шлях» проходив по так званому «Бориспільському степовому коридору» ще з часів епохи бронзи і служив для просування степовиків у лісостеп (печеніги, половці та інші). По його трасі й нині проходить автодорога Київ-Кременчук, окремі давні дороги діють і зараз за іншими назвами.

Головні шляхи, що вели степом до залюдненої місцевості, ділилися на чисельні побічні відгалуження, які, ніби сіткою, покривали весь край. Окремі такі повороти були маловідомими і не завжди помітними, оскільки слід від кінських копит швидко зникав серед степових трав. Саме на таких побічних шляхах відбувалися лови на заскочених зненацька мешканців і їхнє майно, що супроводжувалося бездушним знищенням всього, що не вдавалося викрасти. Тож не дивно, що деякі українські території мали свою місцеву назву, як приклад, Уманщину почали прозивати «Уманською пустелею», згодом пізніші польські джерела цю територію теж так почнуть називати, оскільки на окраїні (південніше Умані) проходив «Ногайський кордон», за яким йшли безкраї простори «Дикого степу». Маємо опис «Уманської пустелі» за 1609 р: «Та пустеля лежить в кільканадцяти милях за Брацлавом, між двома татарськими шляхами: «Кришарівським» і «Удицьким»

Словники української мови фіксують лексему *шлях* зі значенням «*большая проезжая дорога; путь*», інші пишуть «*смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога*». Як зазначають польські джерела, такі шляхи не були ні звичайними перевізними, ні торговими дорогами. Насправді це була лише невелика смуга в бур'янах на місці проходу військового загону, силі якого й відповідала ширина того, чи іншого шляху. Зазвичай він розтягувався на два польоти випущеної з лука стріли, а інколи – навіть на кілька миль (у разі багатолюдного походу, як у ординців).

Другий приклад Єлисаветградський край, його ранішня територія зазнавала безкінечних нападів турків, кримських татар, степових орд, які на українські землі ходили вибраними, витоптаними кінськими копитами шляхами-дорогами, назви яких дійшли й до нашого часу: «*С одной стороны этой обширной пустыни пролежала известная дорога «Черный шлях» или «Татарская дорога*». На нашу думку, можна говорити про відповідний принцип номінізації: «*Чорний шлях* = *Чорний ліс*». Той же «Чорний шлях», пов'язаний з подіями кінця XVI ст., коли українські землі у складі «Великого князівства Литовського» та

«Королівства Польського» особливо страждали від ворогів, яких місцевий люд не бачив з часів ординського нашествя.

Головний «Татарський шлях», що пролягав територією «Русі», був «Чорний шлях». У топонімічному словнику України зазначено, що це історичний шлях, яким ходили ординські полчища, ним же гнали бранців на невільничий ринок. Звідси й назва «Чорний» (у розумінні страшний). Підтвердження цьому знаходимо в польських джерелах: «Чорним шляхом» називали від того, що це «чорна біда», з ним приходили грабунки і лихо, пожежі і убивства тощо. Польські джерела подають ще одну версію, згідно з якою шлях називали «Чорним» через те, що земля, яка була на ньому, за своєю природою була чорною (це був чорнозем), коні ж татарські, витоптавши траву, позначили чорне пасмо серед степових трав.

Д.Яворницький у своїй праці «Вольності запорізьких козаків» подає іншу етимологію: *«Черный-Польскій шляхъ названий чернымъ отъ лѣса Чернаго, близъ котораго онъ проходилъ, (...) турки называли его, приспособляясь къ русскому произношенію, Чорна - Ислахъ»*. На карті 1648 р. французького інженера Г. Боплана «Чорний шлях» іде повз Торговицю, Умань, Івангород, Севастянівку, Монастирище, Коритню, Бабин і далі.

Значно пізніше, із послабленням агресії Кримського ханства та зміцненням військової могутності українського козацтва, татарські шляхи поступово змінюють своє призначення на торгове. У XVII першій пол. XVIII ст. набуває особливо великого розмаху торгівля запорізьких козаків із Кримом, Польщею, Литвою, Московією, Новосербією та іншими частинами України.

«Чорним шляхом» ходили козацькі полки Б. Хмельницького, через що він отримав додаткові назви «Шпаків шлях», або «Гетьманський шлях». «Чорний шлях» - як «Шпаковий шлях» на території України назвали від прізвища ватажка гайдамаків Шпак, який досконало вмів проводити чумацькі каравани по долинах поблизу води, мінаючи села і не наражаючись на небезпеку. А ще «Чорний шлях» в Україні був відомий під назвою «Гетьманський шлях», тому що по ньому йшли козацькі війська і відбивали загарбників. Цей же шлях носив ще одну назву «Польський» (турецькою «Кара-Іслах»), він брав початок від Перекопу і тягся на північний захід, аж до Варшави, двома своїми

розгалуженнями перетинаючи нинішню Черкащину по вододілах поблизу Шполи, Лисянки та Умані.

Під Каневом проходив відомий вододільний «Серпяжин шлях», котрим везли на поховання на «Чернечу гору» Тараса Шевченка. Нині й досі у межах Канівського історико-природного заповідника існує урочище «Серпяжине». А «Монастирський шлях» – вів від Мошногірського монастиря до Дніпра. З давніх часів збереглися також і низка давніх шляхів у долинах рік, наприклад, із Суботова до Чигирина, або з Черкас до Крилова, або з Єлисаветграда до Миколаєва, напрямки яких часто маркують численні узвози з промовистими назвами, наприклад, Кривошіївський, Хаблівський, Пітівський, Левківський, Мудрівський та інші.

Основними дорожніми артеріями України була ціла система так званих «битих шляхів», що використовувались пересиленцями і чумаками, значна частина яких всього кілька десятиліть тому була заасфальтована. До них належать «Трипільський гостинець» (Київ-Трипілля-Канів-Черкаси); «Брацлавський гостинець» (Брацлав-Звенигородка-Черкаси); «Переяславська дорога», ймовірно, наступниця «Залозного» чи «Злодійського» шляхів, котра з'єднувала Переяслав і Кременчук, відома у кінці XIX – початку XX ст. як «Стовповий шлях», засвідчений ще картами XVIII ст. Багато шляхів-доріг на сьогодні мають інше маркування (назву). Наприклад, шлях в Кіровоградській області «М-05», це автомобільний шлях міжнародного значення, який проходить територіями: Київської, Черкаської, Кіровоградської, Миколаївської та Одеської областей.

Інший приклад, Кіровоградський «автошлях М-12» міжнародного значення проходить територією Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької, Черкаської та Кіровоградської областей (через міста України: Стрий - Рогатин - Бережани - Тернопіль - Хмельницький - Вінниця - Кропивницький - Знам'янка). Збігається з європейським маршрутом «Е-50» (Брест - Париж - Прага - Ужгород – Кропивницький - Донецьк - Ростов - Махачкала).

Окремої уваги заслуговують водні шляхи України, один із них славнозвісний «Шлях із варяг в греки» він же «Грецький шлях» або «Східний шлях», функціонував у IX-XII ст. (влітку – водою на човнах, а взимку – кіньми на санях). У козацькі часи

водними шляхами слугували ріки Дніпро (запорожці його так і звали: «Козацький шлях», його притоки – Тясмин, Рось, Сула, Супій, а також притоки Синюхи – обидва Тікичі, Велика Вись, Ятрань. Крім того, враховуючи більшу обводненість території ще в недалекому минулому та використання для пересування порівняно невеликих човнів, транспортними артеріями могли слугувати і більш дрібні річки, котрі нині ледь течуть. Перспективність обстеження таких рік підтверджує результативність багаторічних досліджень річки Інгул (або Уголь, Єнгул) в Центральній та Південній Україні, у межах Кіровоградської та Миколаївської областей. Ліва і найбільша притока Південного Бугу (басейн Чорного моря).

«Шлях із варягів у греки», або «Варязький», чи «Грецький шлях», це назва основного водного шляху «Київської Русі», що зв'язував північні райони країни з південними руськими землями і скандинавські країни з «Візантійською імперією». Виник наприкінці IX початку X ст., занепав у 1204 році, після руйнування Константинополя хрестоносцями. За версією академіка Бориса Рибаківа, існувало два окремі шляхи: «шлях із варягів у греки» та «шлях із греків у варяги». Перший контролювався варягами, проходив зручним для мореплавців чином навколо Європи через Середземне море. Другий шлях контролювали руські князі та йшов повз острови Готланд, Сааремаа, Ризьку затоку, Західну Двіну, Касплю, один волок до Дніпра, мимо міст Гольмґард (Гньоздово) 15 км. біля Смоленська на Дніпрі, тепер РФ. Цей шлях має у скандинавських сагах назву «Східний шлях». Русичі долали шлях із Києва до Константинополя за 30-40 днів, додатково шлях мав велике значення для розвитку і внутрішньої торгівлі, сприяв налагодженню різноманітних зв'язків окремих східнослов'янських племен та прискоренню їх державного об'єднання навколо Києва. Найбільше значення мав у X початку XI ст. Був зв'язаний з іншими шляхами «Київської Русі» – «Прип'ятсько-Бузьким», який вів до Європи, і «Волзьким», який виводив в «Арабський халіфат». У XI-XII ст. внаслідок хрестових походів, які встановили зв'язки зі Сходом через Середземне море, цей шлях втратив своє значення.

Від козацьких часів маємо «Гардовий шлях», мабуть від слова «Гард» (історична назва козацької паланки Війська Запорозького), яка була розташована на місці злиття річок Великий Ташлик і Південний Буг. Шлях виходив із Поділля, йшов через Буг по одному з кам'яних мостів, далі входив у межі вольностей Запорізьких козаків і далі йшов ними 300 верст до гирла річки Кам'янки, тоді до турецького міста Кизикермена, звідти до «Таванського перевозу» й далі у Крим. Дехто називає його «Королівський Гардовий шлях»: (рос.мова) *«Гардовый шляхъ получилъ свое названіе оттого, что начинался отъ Гарда на Бугъ; онъ-же носилъ названіе Королевскаго, потому что на немъ польскій король Янъ-Альбрехтъ въ1489 году одержалъ побѣду надъ татарами и турками»*. Ще півстоліття тому ширина шляху сягала 34 метри, і порушувати цей розмір було заборонено.

«Бурштиновий шлях» - давній маршрут, яким відбувалася торгівля бурштином. Маршрут був складною системою торгових шляхів, якими бурштин доставлявся з місць походження (Балтії і узбережжя Північного моря), до Середземномор'я, Італії, Греції і Єгипту, які в стародавні часи були основними центрами споживання необробленого бурштину. Мінерал був важливим елементом декору і ювелірних виробів бронзової доби. Вироби з цього каменю були знайдені в гробниці Тутанхамона, а також в храмі Аполлона в Дельфах.

«Олов'яний шлях» спеціальний маршрут, що зв'язував Україну, Рим, Галлію, Германію, Паннонію, франкські, скандинавські й балтійські народи. Цей шлях йшов від Середземномор'я до Британських островів. Оскільки Європа має дуже мало джерел олова, протягом найдавніших часів його імпортували на великі відстані з відомих районів видобутку, (від Рудних гір уздовж кордону між Німеччиною і Чехією), Піренейського півострова, Бретані у Франції, Девону і Корнуоллу на південному заході Англії. З Одера олово йшло до Карпат, а далі по всій Україні (як матеріал необхідний для виготовлення бронзи).

«Руський Путь», або «Руський шлях» перевал в українських Карпатах через «Верховинський Вододільний хребет». Це історичний торговий шлях, відомий ще з доби неоліту. Шлях починався на Балканах, пролягав по Дунаю, далі вздовж Тиси піднімався в гори. На цьому перевалі й досі є хрест із написом

«Руська путь». Перевал у Першу світову війну використовувала російська армія для обходу укріплень супротивника в ході Брусилівського прориву, а в 1944 році під час Другої світової війни вела ним свої війська – радянська армія.

Головний шлях, яким ходили кримські татари у XVI–XVII ст. до Московії, був «Муравський шлях», (рос.мова): *«Муравський шлях, один из главных путей, которым пользовались крымские татары в 16–первой половине 17 в., совершая набеги на «Русь Московскую». Муравский шлях шел от Перекопа к Туле по водоразделу рек: справа - Северского Донца, слева - Сев. Ворсклы и Сейма. В 16–17 в., «Муравским путем» пользовались также посольские и купеческие караваны, направлявшиеся из Москвы в Крым и обратно».*

Свого часу Дмитро Багалій так розповів про той шлях: *«Славенний Муравський шлях простував по межиріччю Дніпрового і Донського водозборів од самого кримського Перекопу до Тули проміж верховин багатьох річок, але не пересікав ні одної з них. З Перекопу сей шлях ішов до верхів'я «Молочних вод», по р. Буку, ішов між р. Вовчими водами і Торчню і далі по Харківщині і Курщині теж поміж річками Дніпровського і Донського водозборів, потім по межиріччю водозборів Дона й Оки до Тули ...».*

«Муравський шлях» був головний, який з'єднував Крим з Московією. Всі інші шляхи були, по суті, його відгалуженням. Що має своє пояснення. Коли навесні 1238 р. хан Батий повертався із військового походу на Мещеру і Тмутаракань (сьогодні росіяни називають ті землі Ростовсько–Суздальським і Рязанським князівствами), він зустрів під містом Козельськ найсильніший опір та зазнав найбільших втрат. Отож, завойовані та приєднані до імперії Чингізидів землі Мещери і Тмутаракані, на той час вимагали захисту на західному кордоні від войовничих сусідніх народів. Тому хан Батий на землях сучасних Калузької, Орловської, Брянської і Тульської областей, східна частина Смоленської та західна частина Курської областей, залишив військові загони для захисту кордону. Хани та князя, які отримували землі на теренах західніше річки Волги, залишали одного чи кількох своїх представників на чолі військових загонів на землях Західної Мещери. Кожен із зазначених родів: ширинів, органів, баринів, дулатів, кипчаків, татарів, каракиреїв, найма-

нів, киятів, меркитів, жалаїрів тощо, мали постійну ділянку оборони та дислокації (місце постійного перебування). Всі військові «тисячі» і «сотні» підпорядковувалися хану «Золотої Орди».

Також існував «Ізюмський шлях» з Криму до «Мещерської землі» (Мещовського поля). Між іншим, він ще називався «Царський шлях». Ним їздили до Мещери самі імениті Кримські хани та князі: (рос. мова) *«Изюмский шлях», один из главных путей, которым пользовались крымские татары для набегов русов на Московию в 16–18 в. Начинался у верховий р. Ораш (левый приток Днепра), где отделялся от «Муравского шляха», пересекая по Изюмскому броду Северский Донец и в междуречье верховьев Пела, Ворсклы, Северского Донца и Оскола вновь сливался с «Муравским шляхом».*

«Ізюмський шлях» (або Ізюмська сакма), був одним із відгалужень «Муравського шляху», яким татарські й ногайські орди здійснювали грабіжницькі напади на українські та російські землі в 16-18 ст. Шлях починався від верхів'я річки Оріль, пролягав Харківщиною, біля міста Ізюм на Ізюмському броді перетинав річку Сіверський Донець, прямував правобережжям уздовж річки Оскіл і в межіріччі Псла, Ворскли, Сіверського Дінця й Осколу знову з'єднувався з «Муравським шляхом».

Були й інші шляхи: Кальміуський, Бакаїв, Пахнуцький, Свинячий тощо. Усі вони були поєднані між собою і прямували з Криму до Мещери, або Мещерського поля; ними ходили різні татарські народи. Російська історична наука і в цьому випадку прагнула фальшувати, закидаючи «доважок брехні» у вигляді слова «Тула». Та не йшли татари до Тули! Вони прямували до своєї славної Мещери, до знаменитого Мещерського поля, *«де их кони ходят».*

«Кальміуський шлях» (або Кальміуська сакма) - одне з розгалужень «Муравського шляху», яким користувалися загони кримських і ногайських татар для військових походів на Слобідську Україну і Московську державу в XVI - початок XVIII століття для збирання данини за назвою «выход». Шлях отримав назву від річки Кальміус. Шлях починався на межі кочовищ Єдичкульської орди і Джамбуйлуцької орди, у верхів'ях річки «Молочні Води» відокремлювався від «Муравського шляху». Далі йшов на північ вздовж правого берега річки Кальміусу і біля фортеці «Тор» (тепер місто Слов'янськ Донецької області)

землями «Кальміуської паланки» «Вольностей Війська Запорозького низового», перетинав Сіверський Донець, потім проходив у північному напрямку через територію «Острогозького полку» поблизу фортець Старобільськ, Сватове, Валуйки, Новий Оскол, Старий Оскол і далі «Кальміуський шлях» знову з'єднувався з «Муравським шляхом».

Згадаємо й про «Бакаїв шлях». Це був шлях татарського мурзи Бакая, який (вочевидь) походив із роду Кипчак. Мурза Бакай здійснював цим шляхом набіги на Лівобережну Україну, порубіжні Курщину та Орловщину, коли ще не існувала захисна Белгородська оборонна лінія XVI-XVII століть: *«Бакаев шлях»* *ответвлялся южнее р. Сейма от «Муравского шляха», шедшего от Перекопа до района Тулы, пересекая его в 40 км выше Курска. Назван по имени Бакай–Мурзы, одного из предводителей крымских татар, часто пользовавшихся этим путем для набегов на южные города Московии в XVI - нач. XVII веков. Отрезок «Бакаева шляха» от Рыльска до Волхова назывался «Свиной дорогой».*

«Свина дорога» (свиняча) проходила Орловським краєм з нинішньої Курської губернії, від Рильська до Волхова, далі через Кромський (частиною), Дмитровський, Карачевський і Болховський повіти. Втім татари, для свого нападу по «Свиной» (свинячій) дорозі проникали в Севський і Орловський повіти. З правого боку «Свинячої дороги» беруть початок річки, що впадають в Оку: «Кром» і «Іцько»; далі річки «Оцон» (нині Цон); Орель (або Орел); «Неполод» та річка «Нугрь» (або Нухрь). Остання: «витікала біля Карачевської дороги, вище Болхова за 20 верст». Давня «Свина дорога» йшла по землях Болховського, Карачевського і Дмитровського повітів. Із останньої назви візьмемо місто «Дмитровськ-Орловський», або Болдиз: *«За старих часів м. Болдиз належав до України; в ньому, на думку деяких дослідників, було управління Комарицькою государевой волостю; у «Смутну годину» м. Болдиз тримав сторону царів самозванців. Так з 1598 по 1613 р, там було 4-ри «лже-Дмитрия») і тому після смути - був абсолютно розорений. Землі були надані колишньому молдавському господарю Дмитру Кантемиру (разом з іншими маєтками), які поступово заселялися різними переселенцями. Назва Дмитрівка виникло в 1782 році і трансформувалось в повітовий Дмитрівськ».*

«Свина дорога» (як шлях) зберігала кілька століть своє значення, вона слугувала для Московії поштовою, військовою та посольською дорогою, а для татар - одним із шляхів набігів. Із-за татарських набігів, виникла і назва дороги «Свиний шлях», тобто «шлях свиней». Від неї йшла бокова дорога «Звенигородська», цей шлях починався в Радогощі, а потім йшов на Кроми, Звенигородку і Болхов. Виникає питання, звідки і чому пішла назва «Звенигородська дорога», якщо Звенигородські князівства на той час були під Києвом, і під Карпатами.

«Кучманський шлях» - одне з відгалужень раніше зазначеного «Чорного шляху», яким у XVI - першій половині XVIII ст. користувалися кримські і ногайські татари для розбійницьких нападів на Поділля і Західноукраїнські землі. Шлях починався від верхів'їв Інгулу (тепер північніше м. Кропивницького Кіровоградської області), перетинав Південний Буг і йшов у західному напрямі на місто «Бар» (тепер Вінницька область). Біля Тернополя «Кучманський шлях» з'єднувався з «Чорним шляхом». Пригадайте, як ми казали: «Чорний шлях» - стародавній торговельний шлях, яким користувалися тюркські народи Північного Причорномор'я для перекочівлі з Лівобережної України на Запоріжжя (Січ), Поділля, Галичину та інші райони. «Чорний шлях» називали також «шляхом ясиру». Ним перекопські татари гнали населення України в «ясир» (рабство) до Кафи, де вірменські та грецькі купці продавали їх далі. Західну Україну в давні часи називали – «Чорна Русь».

«Чорна Русь» - історична назва земель у північно-західній Білорусі, у басейні верхньої течії річки Німану. Основними центрами «Чорної Русі» були Гродно, Новогрудок, Волковиськ, Слонім, Здітов (нині село Здітово), Ліда, Несвіж. З X ст. «Чорна Русь» входила до Київської Русі. У XII ст. «Новгород - Литовський» стає центром «Чорної Русі». У XIII ст. «Велике князівство Литовське» і «Галицько-Волинське князівство» вели боротьбу за «Чорну Русь», у результаті від 1240-х років XIII ст. підпала під владу Литви. Близько 1255–1258 років тут правив син Данила Галицького - Роман Данилович, як васал литовського князя Міндовга. Деякий час «Чорна Русь» входила до володінь галицько-холмського князя та короля Русі - Шварна Даниловича.

Частина України-Русі за старими авторами називалася «Сарматією Азіатською» на відміну від частини землі, яка належала до «Польського Королівства» і називалася «Сарматією Європейською». Пізніше «Сарматію Азіатську» назвали «Чорною Руссю», теперішні історики до неї відносять Московію і границя підходила до витоків Дніпра (біля Смоленська) та Дону (біля Новомосковська, Тульської обл). Польща в ті часи називалася «Вандалія». Як протилежність кольору, була «Біла Русь» (Белая Русь) - історичний край, розташований в басейні верхнього Дніпра, між Птичем та Десною і до 1084 р. входила до складу Київської Русі. Починаючи з XIII–XIV ст. опинилася під владою «Великого князівства Литовського», з 1569 р. вже у складі «Речі Посполитої», а потім як частина «Російської Імперії». Щодо сучасної території Білорусі вживання терміну «Біла Русь» вперше зафіксовано в XIII ст. В історії Білорусі дуже багато непізнаного, навіть назва країни. Думки вчених що до білоруської «Білої Русі» розділяються; одні фахівці вважають, що «Біла» в даному разі слід розуміти як «вільна», «незалежна» (до слова, зауважимо: Білорусь ніколи не підпорядковувалася «Золотій Орді» і ніколи не знала ординської неволі, століттями зберігала власне віче - інституцію середньовічної демократії, тоді як у Московії зароджувався зовсім інший, самодержавний устрій). Цікаві свідчення того, як змінювалися історичні назви колишньої Білорусі, видно з мапів (карт) першої половини XVIII ст., але то вже інша тема.

Треба декілька слів сказати про «Червону Русь», спочатку це була назва Галичини, вперше вжита в «Хроніці» Констанцького собору Ульріха фон Ріхенталя на початку XV ст. На початку 1700-х років назва «Червона Русь» охоплювала територію і Лівобережної України. Це прослідковується на мапах Абрахама Алларда (1710 р.), Нікола де Фера (1716 р.) та інших. Деякі тогочасні польські публіцисти вживали назву «Червенська земля». Маємо перші згадки про «Червенські городи» від 981 та 992 років, коли князь Володимир Великий у двох своїх походах захопив «Червенські городи» у ляхів. У XI–XII ст. «Червенські городи» входили до «Волинського князівства», а в XIII–XIV ст. до «Галицько-Волинської держави». Після 1772 року, австрійці вже позначають «Червону Русь», як «Галичина» й «Володимир'я» (або Володимірія).

Закінчуючи розповідь про «Кучманський» (південний), або «Подільський шлях», який йшов посередині Поділля, долиною річки Буг, (через Томаківку, Торговицю, Саврань); річки Кудима, Кучміль; далі під Липовцем з'єднувались з «Київським» і далі через Хмільник, Бар, Тернопіль простягався на захід у напрямку Львова. Від нього йшов «Волоський шлях» (долиною Дністра) від переправи на р. Буг - до Балти (на Кишинів), через річки Кодима, Буг, Дністер через Умань, Гайсин, Тульчин, Саврань, через Рушава, Дзвін, Ушиця, Дзінків далі на Скалу, Бучач. Шляхи «Волоський» і «Кучманський» з'єднувались на землях «Галицької Русі» і йшли на Львів: з Волощини, через Галич до Львова «Волоський» та «Вірменський» шляхи, з Покуття - на Бучач і далі до Львова. Тож напрямом «Волоського шляху»: Бучач, Чортків, Золотий Потік, Монастирська, Коломия, Станіслав, Галич, Калуш тощо.

Назви «Волоський», «Молдовський», «Воловий» та «Берладський» шлях (або Берладська дорога) відносяться до однієї дороги. Цим давнім торговим шляхом йшли купецькі валки на Волощину і Дунай через міста Ясси і Берлад, що на теренах теперішньої Румунії. Між 1144 і 1162 р. в Берладі князував двоюрідний брат галицького князя Ярослава Осмомисла - Іван Ростиславич, відомий з літописів як «Берладник». Згодом Ярослав Осмомисл закріпив за собою всю його територію, вийшов на Нижній Дунай, де заклав портове місто Малий Галич (1158). Після ординської навали 1259 року, майже всі галицькі міста і фортеці були зруйновані і їхнє нове відродження в середині XVI ст. відзначалося тим, що нові поселення не збігалися з «Берладською дорогою». Наступний період перетворив її в арену жорстокої боротьби. «Волоський шлях», як один з чотирьох найбільших татарських шляхів мав ще назву «Покутський» або «Золотий шлях». Виходив з м. Білгорода (Акермана, нині місто Білгород-Дністровський), йшов через Бессарабію, між басейнами Дністра та Пруту (притока Дунаю) на Покуття (від м. Снятин і далі на захід). Далі через брід на Дністрі повертав у напрямі м. Бучач, а звідти - через Галич на захід - аж до Львова.

«Кизикерменський шлях» - поштовий шлях, заснований на початку XVIII ст. за наказом генерал-фельдмаршала Рум'янцева-Задунайського й запорізького кошового отамана Петра Калнишевського. Починався він на правому березі Дніпра нав-

проти Кременчука (Полтавська обл), йшов паралельно «Микитинського шляху» на південь до Кизикермена. З'єднавав московську армію з фортецею «Кінбурн». Проходив основні населені пункти, як Онуфріївка, Іванівка, Зибкове, Олександрівка, Жовте, Куряча Балка, правий берег р. Жовта, Ганнівка, Недайвода, Євстифіївка, Кривий Ріг, Пономарьово, Шестірня, Блакитна, Давидів Бід та інші. «Кизикерменським шляхом» у 1787 р. проїжджала Катерина II, коли поверталася з подорожі по землях Новоросії.

«Микитинський шлях» закладений у XVIII ст. Починався від с. «Мишури Ріг» від дніпровської переправи до «Микитинської Січі» (м. Нікополь). Проходив через Криворіжжя (села Жовте, Саксагань). «Микитинська Січ» - адміністративний і військовий центр запорозького козацтва у 1638–1652 роках. «Микитинська Січ» була початковим вогнищем «Визвольної війни 1648-1657 рр». Саме тут Б. Хмельницького обрали гетьманом, звідси 22 квітня 1648 року він на чолі козацького загону вирушив «Микитинським шляхом» проти поляків.

«Саксаганський шлях» - боковий з'єднувальний тракт між «Микитинським» і «Кизикерменським» шляхами. Закладений у XVIII ст. проходив від с. Алфьорова до сучасного с. Долинське. На шляху містилися села: Саксагань, Ордо-Василівка, Веселі Терни та правим берегом р. Саксагань виходив на Кривий Ріг.

З Запоріжжя до Києва вів «Херсонський шлях», про історію цього шляху ми ще не закінчили власні дослідження.

«Київський шлях» в 16-18 ст., вів з Києва на Волинь через Білогородку, Брусилів і Житомир. Згадується в грамотах (1458) як «Смолянський шлях» або «Івницька дорога». Вела з м. Києва через р. Либідь (притока Дніпра), біля Жулян звертала на «Борщагівку» (нині житлові масиви в межах Києва), далі йшла через «Білогородку», «Брусилів» – до «Івниці» (нині село Андрушівського району), а звідти через Житомир й далі на Волинь. Назву «Смолянський шлях» отримала тому, що нею з Полісся возили смолу, дьоготь і поташ. Від Житомира «Смолянський» вже як «Київський шлях» розгалужувався і прямував на захід у двох напрямках: 1) - через «Звягель» (нині Новоград-Волинський), Корець, Дорогобуж, Рівне, Олику, Луцьк, Володимир (нині Володимир-Волинський) далі вже як «Володимирська дорога» або «північна гілка»; 2) - через Чуднів, Романів, Полонне та Острог з від-

повідною назвою «південна гілка».

«Білоцерківський шлях» зафіксований вперше 1639 року у книзі Київського підкоморського суду. Шлях йшов з Києва, через село-поштову станцію «Красний Трактир» на «Хотів» (нині село Києво-Святошинського району), далі «Білокняжим полем» на «Янковичі» та «Крушинку» (нині обидва села Васильківського району Київської області), «Васильків» і Білу Церкву, (до речі, у літописі 1151 р. цю дорогу звали «Василівська»). Шлях від Білої Церкви через Яхнів і Рогожне в районі Поволоч (нині села Попільнянського району Житомирської області) з'єднував «Білоцерківський шлях» з «Івницьким шляхом». Цим напрямком часто користувалися прасоли й коломийці (останні брали галицьку сіль із солеварень Покуття й Підгір'я), а також деякі купці, по тій причині, що не хотіли платити мита в Житомирі, по дорозі на Волинь, тому обирали цей шлях як об'їзний.

З історії стародавніх шляхів. *«Великий шовковий шлях» загальна назва караванних торгових шляхів, що сформувалися у 2 ст. до н.е. (заг. довжина до 12 тис. км) та проіснували до 16 ст. і являли собою «коридори», по яких відбувався інтенсивний обмін товарами, ідеями та людьми між цивілізаціями Сходу і Заходу.*

Починався у центральних районах Китаю, далі йшов через м. Ланьчжоу на Дуньхуан (Китай), де розгалужувався на південні і північні шляхи. Південний шлях проходив через міста Хотан, Яркенд (обидва Китай); Балх (нині Афганістан); Мерв (нині м. Мари, Туркменія). Північний шлях прямував із м. Дуньхуан до міст Турфан, Кашгар (Кашгари; обидва міста у Китаї); далі в Самарканд (нині в Узбекистані); Ніса (руїни поблизу Ашгабада, Туркменія); Гекатомпіл (давнє місто Ірану); Екбатан (нині м. Хамадан, Іран) та Багдад (Ірак) і до портів Середземного моря – м. Тір (нині м. Сур, Ліван) та м. Антіохія (нині м. Антакья, Туреччина).

Формуватися «Великий шовковий шлях» почав за династії Старшої Хань (206 до н.е. – 25 н.е.), коли 138 р. до н.е. на Захід спеціальним послом був направлений Чжан Цянь, який і відкрив сухопутне сполучення з Центральною Азією, Персією (Іраном) та іншими країнами. Назва шляху пішла від виробів із

шовку, які тривалий час виготовлялися лише в Китаї і були найпоширенішим товаром, що вивозився з Ханьської імперії у Азію та Європу. Маємо кілька українських відгалужень цього шляху, які сягали Північного Причорномор'я. У китайських джерелах є відомості про те, що купці зупинялись у містах «Тана» (нині Азов) та «Судак».

У державах стародавнього світу будівництво доріг мало дуже велике значення через необхідність здійснювати завойовницькі походи і організовувати торгівлю. Дороги з кам'яним покриттям існували в Хетському царстві, Ассирії, Ахеменідській імперії. У складі ассірійської армії були спеціальні підрозділи, що займалися будівництвом мостів і вирівнюванням доріг для бойових колісниць. У Ахеменідській імперії Дарієм I була побудована царська дорога з Ефеса в Сарди і Сузи довжиною 2600 кілометрів. На «царській дорозі» були встановлені дорожні стовпи з вказівкою відстаней, станції з готелями на відстані денного переходу, стайнями для зміни коней, продовольчими складами і гарнізонами.

Стародавні держави періоду античності також приділяли увагу будівництву доріг та їх безпеці. Обов'язком кожної з численних держав стародавньої Греції було будівництво доріг. Дороги стандартної ширини (близько 3 м.) прокладали по кам'янистому ґрунту, пробиваючи цілі ділянки в скелях. Дороги вважались настільки ж недоторканими, як і храми. В «Історії» Геродота описана царська дорога, прокладена перськими володарями в VI ст. до н.е. від міста Сарди на заході Малої Азії до Сузам в південно-західному Ірані. Її довжина становила бл. 2400 км. Так само, як і на «царській дорозі», через рівні проміжки були побудовані станції з заїжджими дворами, а в стратегічних пунктах, таких, як річкові переправи, знаходилися військові пости і укріплені ворота.

У Північному Причорномор'ї, зокрема на території сучасної України існували численні давні міста. Їх жителі володіли технологією дорожнього будівництва, про що можна судити з відкритих археологами мощених каменем міських вулиць міста Пантікапей - сучасна Керч, Горгіппія – сучасна Анапа, Фанагорія та Гермонасса на Таманському півострові й інші. Ті кам'яні вулиці закладені насухо без розчину з водостоками та водопроводами, вони є діючими й до сьогодні.

«Вітовтова дорога» (шлях) – частина великого тракту 14–17 ст. з Берестя до Володимира (нині Володимир-Волинський) через Вижву (нині смт. Стара Вижівка), якою за переказом, часто проїжджав великий князь литовський Вітовт, тому дорогу називали його іменем. Дорога пролягала через «Ратне» у Холмській землі «Руського воеводства» та «Пісочне» (нині с. Поліське), Вижву, Смідин, Паридуби (усі Старовижівського району) у Володимирському повіті Волинського воеводства. Фіксується у «пописі» (літописі) 1546 р, який детально окреслював і розмежовував границі (обвод) «Великого князівства Литовського» з «Короною Польською», а також у «Руській метриці» під 1579 р.

Із кінці XVI ст. в народі був широковідомий «Чумацький шлях», що йшов від «Китай міста» на Романкове, уздовж річки Базавлука, далі через Базавлук із правого на лівий берег, до станції Степової, звідси через Дніпро, його притоки Святу Гірку Воду, Білозірку, Рогачик і врешті в Татарию. У Вікіпедії зазначено, що «Чумацький шлях» це торгово-візницький шлях, яким чумаки з XVI по XIX ст. возили сіль з чорноморського узбережжя Криму, а до них з України хліб та інші сільськогосподарські продукти. Інколи цей шлях називали «Кримським», бо на карті 1736 року (Der Kriegs Operationen am Donn und Dnieper) він позначений як «Дорога, якою купці йдуть прямо в Крим». Очевидно назва «Кримський» або «Чумацький» шлях була перенесена з астрономії неба, де є дивовижне утворення «Молочний шлях», який оперізує небесну сферу і добре видно у безмісячні ночі. Назва «Молочний шлях» утворена давніми греками, а в Україні - відповідає назві «Чумацький шлях». Чумаками в Україні у XV – XIX ст. називали візників і торговців, які перевозили на волах хліб, сіль, рибу та інші товари для продажу.

Старий словник Білецького-Носенка фіксує лексему: *«чумаць у значенні промисленникъ, малороссіянинъ, їдущій съ воловими подводами въ Кримъ за солью»*. Розташування «Молочного (Чумацького) шляху» на зірковому небі свідчить, що «Чумацький шлях» є типовою орієнтаційною назвою напрямку руху. Чумаки їздили в Крим влітку і взимку (бо навесні і восени дороги були непридатними для поїздок), прямуючи на південь або на південний схід. Саме зимовими вечорами «Молочний (Чумацький) шлях» тягнувся з північного заходу на південний схід. Влітку його напрямок був іншим, але також

використовувався для орієнтації. Та й довгі літні дні зменшували необхідність у нічних пересуваннях.

У жителів Центральної частини України та Єлисаветградського краю, цей шлях асоціюється безпосередньо з чумаками та їхніми возами. Як приклад, коли фортеці св. Єлисавети та навколишніх козацьких поселень ще й у проектах не було, тут, у безкраїх степах «Дикого поля», між річками Інгул, Інгулець та Тясмин, проходили різні чумацькі шляхи. Тож перші українські стародавні «автобани для возів» (або возобани), були створені торговцями-воїнами – чумаками. Першим дослідником чумацтва у Єлисаветградських краях був Павло Рябков, він склав карту Єлисаветграда у 1913 р, тому м. Єлисаветград можна назвати центром, або гніздом чумацтва. І до 1870 року значна частина населення Єлисаветграда та навколишніх сіл заробляла на життя чумакуванням, приблизно до 1910 р.

Павло Рябков писав: «Про масштаби розвитку промислу свідчить сформування Потьомкіним «обозу» для постачання 100-тисячної армії, яка облягала Очаків (1788 р). Він налічував 2000 волових фур по 70 пудів сухарів у кожній (...). Головною базою Потьомкіна був Єлисаветград з околицями, зайнятими козацькими зимівниками та слободами. Серед його населення Потьомкін і вербував чумаків, набирав волів і вози, закупляв коней і заготовлював фураж. Ці місця і в подальшому були гніздом чумацтва. Єлисаветград, Олександрія, Бобринець, Ольвіопіль, Голта виставляли масу чумаків».

Григорій Соколов в *«Исторической и статистической записке о военном городе Елисаветграде»* писав, що в першій половині XIX ст. жителі Єлисаветграда займалися переважно торгівлею, чумакуванням на волах та хліборобством. Він же у статті для *«Одесского Вестника»* про єлисаветградську повінь 1841 року писав, що найбільше постраждало передмістя Ковалівка, населене переважно чумаками. І хоча загинуло у тій повені не так багато людей, чумаки втратили не тільки будинки, а й волів, як засоби до існування.

Більшість чумаків возили не тільки сіль, але й цукор, наприклад у Росію. До Великодня привозили додому фуру з цукром з Лебединівських заводів. З Єлисаветграда вирушали в Ростов-на-Дону до 100 возів, де цукор і продавали. З Ростова йшли на Дон по рибу - брали чехоню, тараню, судака, чабака

тощо та верталися додому до Петра (12 липня). Після Петра ще трохи ходили, але більше в Крим по сіль. Йшли спершу на Каховку, а вже потім у Крим. Від Перекопа - до озер було біля 30 верст. Навантажували по 100 пудів солі, та ще за хабара накидали додатково 20-30 пудів. Та з часом зробили залізницю, так звану «чугунку» тому перестали чумакувати.

Пригадайте як «Чумацьким шляхом» мандрував малий Тарас Шевченко теренами Єлисаветградщини (рос.мова) *«Во времена самой нежной моей юности (мне было тогда 13 лет) я чумаковал тогда с покойником отцом. Выезжали из Гуляй-поля. Я сидел на возе и смотрел не на Новомиргород, лежащий в долине над Тикичем, а на степь, лежащую над Тикичем. Смотрел и думал (а что я тогда думал, то разгадает только один Бог). Вот мы взяли и перешли вброд Тикич, поднялись на гору. Смотрю – опять степь, степь широкая, беспредельная. Только чуть мреет влево что-то похожее на лесок. Я спрашиваю у отца, что это видно: – Девятая рота, отвечает он мне. (...) А вот и Елисавет! – сказал отец. – Где? – спросил я. – Вон на горе цыганские шатры белеют. К половине дня мы приехали в Грузовку, а на другой день по утру уже в самый Елисавет. (...)»* (Уривок із «Наймички»).

Один із найкращих біографів Шевченка Павло Зайцев у своєму науковому дослідженні «Життя Тараса Шевченка», пишучи про батька поета, зазначив як відбулася поїздка «до степового Єлисавету» у 1824 р. Саме у цю «чумацьку дорогу» Григорій Іванович узяв свого десятилітнього сина Тараса. Далі за текстом з повісті «Наймичка». «Грузовка» – то с. «Грузьке» сучасної Кіровоградської області. Саме тут пролягав один з відгалужень «Чумацького шляху».

Згодом, спираючись на фактичний матеріал повісті, про подорож Т. Шевченка нашим краєм писала у своєму відомому романі «Тарасові шляхи» Оксана Іваненко. Цим же, «єлисаветградським» епізодом з «Наймички» скористався і польський письменник Єжи Єнджеєвич у своєму романі-есе «Українські ночі, або Родовід генія». Зокрема, Є. Єнджеєвич пише: «У долині по берегах річки лежав Новомиргород. Через річку перебралися вброд, виїхали на гору і знову побачили перед собою безмежний степ. Ліворуч від дороги щось маячіло, ніби молодий лісок: – Це Дев'ята рота, – пояснив селянин (або по їхньо-

му «Нова Сербія»).

Тарас Шевченко запитливо подивився на селянина, той почав розповідати, як царський уряд заселяє Україну, спроваджуючи сюди іноземців: німців, болгар, греків, волохів, сербів. Генерал Аракчеєв засновує колонії на військовий зразок, називаючи їх ротами і шанцями. Старі українські назви змінюються колонізаторами на їхній розсуд і смак. Місцевих жителів зобов'язано відбувати муштру. Міста переповнили ляхи, євреї та москалі.

– А де ж наші козаки? – спитав Тарас. – У льоху, відповів селянин і показав в низ на могилу, яку вони якраз минали».

За народним спомином вдалося встановити, що з Єлисаветграда «Чумацький шлях» йшов повз Клинці, перетинав «Аджамську балку», де був обладнаний мілководний переїзд через однойменну річку та криницю. Звідси «Чумацький шлях» тягнувся повз «Фирсові могили» (кілометрів за шість на схід від Тарасівки, що на Інгулі), далі на Інгуло-Кам'янку. Тут також була обладнана мілководна переправа через річку Кам'янку. Кілометрів через п'ять у широкий балці, неподалік від с. «Новосавицького» тепер Долинського району знаходилася нічна стоянка чумаків з багатоводним колодязем, просторими випасами для волів. Далі шлях пролягав повз «Високу могилу» (2 кілометри на захід від південної околиці села «Роздільного») до обладнаного мілководного переїзду через річку Березівку, що знаходиться між селами «Антонівкою» та «Жовтневим» Устинівського району. Потім «Чумацький шлях» підіймався на південний схід до села «П'ятихатки». На околиці його стояла корчма, а навпроти у розлогій балці – нічна стоянка чумаків з колодязем під розлогими вербами з випасами. Відпочивши воли і люди, зранку підіймались і вирушали в дорогу, попереду був Кривий Ріг.

Окремі залишки «Чумацького шляху» на землях сучасної Кіровоградщини є й нині, але люди цей напрямок називають «Битою дорогою», бо й досі ґрунт від старих часів наскільки вибитим, що нагадує тверде покриття. Для більш точного опису стародавніх шляхів, автори нашої книги шукають знамениту «Спеціальну карту України» Боплана. Вона складалася з 8-ми аркушів формату «фоліо». На момент її видання, це була найбільш детальна карта України, жодна інша держава світу не мала такої якісної і детальної карти.

Ще на початку ХХ ст. неподалік Сасівки (Єлисаветградський край) виник хутір Шевченків із переселенців села і першим його жителем був Степан Шевченко (вочевидь це родич). На лівому березі Інгулу в 1922 р. переселенцями із Бобринця і Київської області засновано село Тарасівку (тепер Новгородківського району). Сьогодні мало кому відомо, що у 1920 році колишнє пристанційне селище Кефалівка було об'єднане із станцією Долинська і назване містом Шевченковим.

Із вище викладеного ми бачимо, які шляхи-дороги існували в Україні-Русі. Іноді шляхи називали «гостинцями» або «трактами». Шляхи бувають воєнні, торгові, чумацькі, соляні, волові, шовкові, янтарні тощо. І саме цими шляхами здійснювали свої набіги кочівники на українські (слов'янські) міста і села. Більшість міст «Київської Русі» були погано укріплені, фортифікації навіть головних з них: Києва, Чернігова, Володимира на Клязьмі застаріли і не витримали ударів облогової техніки загарбників. Під час штурмів, заволодівши селами безжальні кочовики винищували тисячі людей, залишаючи серед живих лише ремісників і міцних молодих людей, як кріпаків.

«Київська Русь» зазнала ординської навали в 1237–1241 роках. До радянських джерел цей народ увійшов під ім'ям монголів або татар, бо до ХІІІ ст. поняття «монголи», взагалі не було відомо, ні у військах Чингісхана (ХІІ ст), ні пізніше у війську Батия (ХІІІ ст). Спочатку ординські війська не мали достатньої сили, щоб підкорити Східну Європу, але починаючи з зими 1237–1238 р. військо «Ординської імперії» почало поетапно захоплювати «Рязанське», «Володимиро-Суздальське» князівства та інші північно-східні землі «Київської Русі». У 1239 році ординці оволоділи Переяславом і Черніговом, осінню 1240 р. ординське військо з'явилося біля валів Києва, і в грудні 1240 р. штурмом здобули його і майже повністю зруйнували. Протягом 1241 р. ними були завойовані Галицькі та Волинські землі, а 1242 р. - Хорватія, Трансильванія, Молдова, частина Сербії та Болгарія. Батий завершив похід на Захід у 1242 р, дізнавшись про смерть хана Угедея. Війська відійшли на Нижню Волгу, і на землях від Іртиша до Дунаю виникла велика ординська держава «Золота Орда» з центром «Сарай-Бату» (або Палац Батия).

ЗАКЛЯТТЯ КАСИМІВСЬКИХ ТА МЕЩЕРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Деякі князівства русів були поставлені у васальну залежність від «Золотої Орди». Хан залишив князів і бояр на їхніх місцях, але підкоряв їх своїй владі. Багато руського населення було обкладено тяжкою даниною на користь хана і ординської знаті. Наша розповідь про «дороги які ми вибираємо» буде не повною без розуміння «добровільного» переходу деяких князів під патронат ординців. Практика примусового переходу запроваджувалась по всій території завойованій «Ординської імперії» початку XIII ст. Щоб тримати в покорі населення та збирати з нього данини, хани призначали на підкорених землях своїх баскаків (намісників) з військом. Під їх контролем перебували також місцеві князі. Особливо нестерпним ординське іго було для народних мас, які зазнавали подвійного гніту: від своїх князів і бояр та поставлених ханів і феодалів (баскаків). Місцеві феодали посилювали експлуатацію залежного від них населення і перекладали на них весь тягар ординських поборів.

Людське життя в умовах жорсткої окупації не вартувало нічого. Захоплені землі було поділено на так звані улуси (підвладні монголам округи), які очолювали призначені ханом вище зазначені баскаки. Для виконання покладених на них грабіжницьких завдань створювалися управи, які комплектувалися з місцевих чиновників-баскаків. З цією самою метою баскакам надавалися військові загони. Усього за літописними написами, населення підкореного краю обкладали 14 видами податків і зборів. Серед них: «поплужне» (поземельний податок від кожного плуга - сохи); «корм» (на харчування ханських військ і урядовців); «ям» (конфіскація коней, волів і обов'язок надавати власних тварин для перевезення ординців); «вихід» або «царева данина» (збір до особистої казни хана); «почесть» (податок для родичів хана, емірів, чиновників) та інше. Окремим болючим для населення видом здирства стала «тамга» (мито), вона становила десяту частину продовольства та інших товарів, що перевозилися (переносилися) купцями чи селянами на продаж або для власного споживання. Частина податків сплачувалася зерном, худобою, медом, або гривнями чи ваговим сріблом.

Ординці запровадили ганебну практику затвердження удільних князів з виданням їм так званого ярлика на володіння певною землею (волостю, округою, князівством). Претенденти на княжий стіл з дорогими подарунками змушені були їхати до столиці Орди - м. Сарай й під час грубого язичницького церемоніалу визнавати себе васалами хана, клястися йому у вірності та покорі. Неприйнятна участь у поганському ритуалі та вимога визнання хана «своїм батьком», викликала справедливе обурення деяких князів, що часом вартувало їм життя.

Васал (слуга) в Середньовіччі в Західній Європі це був феодал, що одержував земельні володіння та був залежним від іншого, більш могутнього феодала (сюзерена - відомого як сеньйор, пан, господар). Васал мав по відношенню до сюзерена ряд повинностей, зокрема, давав йому військову та грошову допомогу, брав участь у суді й нарадах сюзерена тощо. Стосунки між васалом і сюзереном створювали систему «васалітету». «Васалітет» був пов'язаний з наданням васалові земельного наділу (так званого феоуду) у тимчасове, або спадкове володіння. Виник у Західній Європі 8-9 ст., значно поширився та існував до 13-14 ст. Від 10-11 ст. васалітет існував у Київській Русі. Удільні князі перебували у васальній залежності від великого князя київського і самі мали васалів-дружинників, надаючи їм землі в умовне володіння.

В ханських ярликах перелічувалась велика кількість чиновників. Для безпосереднього правління ними були створені дві вищі державні посади: «беклярбек» (великий князь) і «везір». Обидва чиновники знаходились на одному щаблі феодальної ієрархії, але більшу роль в державному апараті відігравав «беклярбек». В його руках була зосереджена значна влада, він був головнокомандуючий всієї армії, видав дипломатичними відносинами, мав значний вплив на релігійні справи. Зосередження такої влади в руках «беклярбеків» призводило до того, що вони ставали фактичними правителями на теренах «Золотої Орди» та диктували свою волю іншим. В руках «везіра» була зосереджена вища виконавча влада, центральний орган називався «диван». Він складався з декількох палат на чолі із

секретарями. Вони завідували такими сферами господарства як фінансова, податкова, торгівельна і внутрішньополітична. Він не мав великого впливу в зовнішній політиці, але його роль в внутрішньому житті держави була велика, так як основним видом його діяльності був збір податків і данини з підкорених народів.

Суть золотоординської політики на підкорених землях полягала у формуванні та зміцненні стійкої системи залежності від завойовників, насамперед, у трьох сферах: 1) - економічній (система податей та повинностей – данина безпосередньо для хана, мито, плужне, візничі повинності, торгові збори, «корм» баскакам, ловче та ін.); 2) - політичній (затвердження Ордою князів «на столах» та видача ярликів на управління землями); 3) - військовій (обов'язок князівств делегувати своїх воїнів до монгольського війська та брати участь у його походах). Хани встановили режим систематичного терору, причому грабежі, розорення і масові вбивства стали їх постійним заняттям. На кордонах з «Золотою Ордою» ніколи не було спокійно. Ненадійних, з їх погляду князів, вони ліквідовували, нацьковували один на одного, намагаючись не допустити їх згуртування, щоб і надалі тримати їх у покорі. Особливих руйнувань зазнавали землі та населення яке тікало звідти в більш віддалені території, але у сусідніх країнах кращої долі, теж не було. Для прикладу заглянемо до Касимівських та Мещерських земель.

1). Під «Мещерою» в даний час розуміємо територію в межиріччі річок Оки і Клязьми. Родовід князів Мещерських, створений в кінці XVII ст., вказує на свій початок: «... від князя Ширинського Бахметьєва сина Усейнова, який в 1298 році прийшов з Золотої орди, завоював Мещеру і там оселився». Однак, цей запис не викликає довіри, по тій причині, що мурзинський родовід Ширін (Ширинські) не був від Чингізидів і навряд його представник міг самотійно завоювати великі території на кордонах тодішньої Русі, (Великого Володимирського князівства) за назвою «Мещера». Щодо московської термінології, ми внесемо ясність трохи нижче. Незалежне Мещерське князівство проіснує до кінця XIV ст., але родовід Мещерський князів зазнає нищівного удару 1659 року за гетьмана Івана

Виговського, який з військами союзника (кримського хана) знищив армію Трубецького. Під час битви загинуло багато молоді зі шляхетних московських родин (князі Волконські, Вяземські, Мещерські, Болховські, Ухтомські, Щербатови та інші). У траурному одязі вийшов цар Олексій Михайлович до народу і жах охопив Москву.

В кінці XIV ст. незалежне «Мещерське князівство» не могло протистояти сильному сусіду «Золотій Орді» і можливо проіснувало до 1392 р, а після вже згадується як васал Московії. Однак, після поразки у битві проти татарських військ в 1445 році під Суздалем, князь Василь II «Темний» був змушений віддати ці землі «Казанському ханству». За однією з версій, його правитель Улуг-Мухаммед передав їх у володіння своєму сину Касиму, так в 1452 році з'являється «Касимівське ханство», в яке були включені деякі території колишнього «Мещерській князівства».

2). «Касимівське ханство» було татарським державним утворенням, вподальшому васалом «Московського царства», яке існувало з 1452 до 1681 р, на теренах сучасної Рязанської області, зі столицею м. Касимов, у середній течії Оки. Після ординської навали, ця територія заселяється тюркськими поселенцями, більшість з них сповідувало іслам. З 1393 року «Касимівське ханство» перебуває під владою московських князів. Далі народи мещера і мурома були підкорені татарами

Одразу по завоюванні Ростовсько–Суздальської землі, яка в ті часи називали Мещерою, хан Батий утворив «Мещерський улус», що став невід'ємною складовою частиною «Золотої Орди», і віддав брату Чилаукуну з його родом. На терени «Мещерського улусу» впродовж 1238–1239 років хан Чилаукун переселив чотири роди: ширинів, аргинів, баринів і татар. Загальна чисельність переселених до «Мещерського улусу» тюркських племен становила 60 тисяч осіб. В той час місцеве фінське населення нараховувало біля 50–60 тисяч. Почалося «велике» змішування народів цього краю. Саме із цього конгломерату фінських і тюркських племен згодом з'явилися московити, які самочинно звеличили себе від XVIII ст.

Якби людство мало змогу ознайомитися з оригіналами ханських грамот від «Батия та від інших царів», які й досі збе-

рігаються в Президентському таємному архіві Російської Федерації, можна було би повністю відновити справжню історію. У XIV столітті відбулося кілька надзвичайно важливих подій на теренах Східної Європи, які згодом змінили стратегічний розвиток не тільки цього регіону, але мали потужний вплив на розвиток усієї світової історії.

Перша: Прийняття «Золотою Ордою» у 1320–1321 роках державної релігії - мусульманської віри. **Друга:** Приєднання у 1320 році литовським князем Гедиміном до Литви: Волині, Галичини, Київщини та частини Сіверщини і створення на теренах Східної Європи нової потужної держави «Великого Литовсько – Руського князівства».

Третя: Створення ханом Узбеком на базі московського уділу «Великого Московського князівства» як новий Мещерський улус у складі «Золотої Орди». І саме частину цих земель в 1326 році Олександр Тверський отримав від хана Узбека у повне володіння. За ним у 1328 р, Іван Калита (Кельдібек) отримав іншу частину «Московського (Мещерського) улусу».

Усі події тісно пов'язані між собою і є похідними від фактору завоювання князем Гедиміном теренів північної Русі. Пропонуємо розглянути ці давні події у тісному зв'язку з загальною золотоординською політикою ханів на підкорених землях.

Раніше ми писали, що навіть в часи, коли улуси «Мещерської землі» входили до складу «Великого Литовсько–Руського князівства», усі татарські роди мали вільний доступ до своїх давніх земель (уділів). Та коли «Мещерська земля» відійшла до Московії, становище на тій землі почало різко змінюватися. Удільні татарські князі переходили до стану «служивих людей» московського князя. Неблагонадійних князів разом з їхніми родами почали примусово переселяти до московської глибинки, а на звільнені «Мещерські землі» поселялися надійні московські «служивые люди». Спочатку, за часів Івана-III, московська влада не надавала переваг християнам перед мусульманами. У будь-якому разі релігійна приналежність не була домінуючою. Та згодом, від часів Василя-III, «князів «Мещерської землі» стали примусово заганяти до московського православ'я, а тих,

хто не бажав, позбавляли мусульманської віри та переселяли до кордонів «Московського (Мещерського) улусу».

Татарські роди «Кримського» та «Астраханського» ханств, і Великої та Малої «Ногайських орд» позбавлялися Московією не тільки права на свої старі уділи, а й самого доступу на так звану «Мещерську землю». Коли ж їм вдавалося прорватися на свої старі володіння, вони зустрічали на тій землі не своїх давніх одноплемінців, а вороже до них налаштованих людей. Звідси й почала зароджуватись ненависть та ворожнеча до нових поселенців.

Якби не ординці, можливо панівною релігією в Україні міг стати іслам. Багаторічні дослідження українського професора-лінгвіста Костянтина Тищенко в галузі мовознавства й топонімії привели до висновку: Європа,

зокрема й Україна, у ранні середньовічні часи стала ареною боротьби між носіями трьох великих релігій: християнства, мусульманства і зороастризму як послідовників творця і пророка Заратустри (від слова «зард» золото). Ось чому в Україні багато населених пунктів мають схожість назв: Золочів, Золотоноша, Золотниця тощо. Іранці на свято «Ноуруза» кладуть на стіл крашанки, вареники з сиром, проросле зерно та інші схожі українські страви. За К. Тищенко іранські мовні діалекти, якими розмовляли скіфи, сармати, алани, яси, осетинці, таджики, перси тощо – належать до індоєвропейської мовної сім'ї, як і германські, романські, слов'янські, грецька та інші мови. А от арабська мова належить до семітської мовної сім'ї (як і іврит). Мусульманство зазнало суттєвого впливу з боку двох релігій: християнства та юдаїзму. Священна книга мусульман - Коран, вшановується всіма прихильниками. Поширенню ісламу в Україні-Руси допомогла й навала «Золотої Орди».

Головний шлях, яким ходили кримські татари у XVI–XVII ст. до Московії, був «Муравський шлях». Він йшов по межиріччю Дніпрового і Донського водозбірів від самого кримського Перекопу до Тули проміж верховин багатьох річок, але не пересікав ні одної з них. З Перекопу цей шлях ішов до верхів'я «Мо-

лочних Вод», далі по р. «Бик», ішов між річками «Вовчі Води» і «Торчъ» і далі по Харківщині і Курщині – поміж річок Дніпро, Дон та Ока і так до Тули. Існував також «Ізюмський шлях» із Криму до «Мещерського (Мещовського) поля». Між іншим, він ще називався «Царський шлях». Слушно нагадати, що до «Мещери» вели й інші шляхи: «Кальміуський», «Бакаївський», «Свинячий», маловідомий «Пахнуцький» та інші шляхи.

Звернімо увагу: татари під час походів на «Мещерські землі» не вбивали людей, а пропонували їм перейти до мусульманської віри і залишали їх жити у своєму середовищі. Тих, які відмовлялися, продавали в рабство. Москва досить швидко розгадала поведінку татар на «Мещерських землях» і почала чинити найвищу мерзоту: передавала улуси ворогуючим родам, землі народів ширинів передала мангитам, землі аргинів - лаїрамам і так далі, щоб ті знищували один одного. Почалася ворожнеча між народами, і не стали люди тих народів вихрещуватись в іншу віру, бо люди однієї мови вбивали однакових собі - за землю. Москва від того періоду робила абсолютно все можливе, аби правда та істина не стали відомі широкому загалу. Якби не стравлювали людей між собою, можливо народи «Мещерської території» обрали інший шлях свого розвитку.

Називання речей своїми іменами - це величезний привілей вільних людей. Це те, що допомагає усвідомлювати справжню реальність. Територія «Ростово-Суздальського князівства» XII-XIII ст., та «Касимівське ханство» (1452), як «Мещерські землі» (1552) з яких виросла Московія, а далі, аж - до сучасної Російської Федерації, де влада поперемінно переходила з рук в руки різних кланів, виростила багато різних людей, засновників власних нових родів з певним генетичним кодуванням. Умовно порахуйте, скільки поколінь може змінитись від 1550 до 2020 років і скільки із тих споріднених людей залишилось на московській території, а скільки переїхали на постійне місце проживання на українські території, змішались з українцями та створили власні сім'ї і дали нових нащадків.

В Україні корінними народами вважають українців, кримських татар, караїмів, кримчаків та греків Приазов'я, які пересе-

лилися з Криму на материкову Україну наприкінці 18 ст. Але до них були інші народи в часі і просторі: таври, скіфи, киммерійці, сармати, греки, алани, готи, гуни, римляни, хазари, половці, печеніги, монголи «Золотої Орди» та інші. І всі вони змішувались між собою, створювали власні сім'ї та давали нових нащадків. Автори нашої книги, весь час задають питання, хто ми, чийх батьків діти? А народжені діти в незалежній Україні, хто вони? Нам відповідають – українці, а як це визначити? Загляньте у свій паспорт, де поділась ваша національність? Зняття цієї графи у паспорті, зроблено навмисно. З метою втрати українцями самоідентифікації і не тільки. До речі, в законодавстві України немає визначення «корінний народ».

Повертаємось до «Мещерських земель» та представників ісламської релігії. За припущенням К.Тищенка, імена тогочасних халіфів, назви халіфатів та реалії ісламського світу дали численні назви в Україні, наприклад, с. Корань на Житомирщині – від «Коран»; села Арабка і Арапівка; села Воропай, Воропаї, Воропаїв, Воропаївка – від арабів; с. Халеп'я на Київщині – від сирійського міста Халєб; Трипілля (можливо) – від ліванського міста Триполі; села Дамаски, Демешківці – від столиці Сирії Дамаск; м. Сурож – від Сирія; села Медин, Мединщина, Медина – від міста Медина в районі Хіджаз на заході Саудівської Аравії; численні Богданівки – від міста Багдад (богом даний); назви поселень Лубни – від назви Ліван (арабською Лубнан). «Коломия» походить від арабського слова «каламі» – мусульманський догматик; «Тараща» – від історичного імені «Тарак» (ібн Зіяд). Арабська назва Єгипту – «Миср» дала відомі «слов'янські» корені в назвах Пере(мишль), Родо(мишль), Дрого(мишль) і навіть «Мишоловка» в Києві.

В Україні з давних – давен живуть певні громади кримських, касимівських, міщерських, литовських татар та інших мусульман. Але вони вже асимілювалися з корінним населенням, при цьому зберігають свої традиції пов'язані з ісламським світом, але не ісламську релігію в чистому вигляді. До української мови вони перейшли через тюркські і перські мови. Як приклад, розглянемо культурну спадщину так званих «литовських татар» (татари-липки). Ця етнічна група мешкала з XV ст. на теренах сучасної Литви, Польщі, Білорусі й України. Є підстави вважати, що етнос, який традиційно сповідував сунітський іслам,

сформувався переважно із кримських татар і ногаїв. Одним із таких «мусульманських анклавів» на Західній Україні було село Ювківці (нині Білогірський район Хмельницької області). Серед нечисленних мешканців, переважно старшого покоління, ще є багато людей із специфічно мусульманськими іменами по батькові - Мустафаєвич, Сулейманович, Юсуфович та інші.

Родові прізвища «ювківецьких» татар мали досить різне походження. Так, Касимовичі походили від острозького татарина Касима; Ждановичі - від прийшлого зі степу ногая Ждана; Шахманцери (вочевидь, спершу були «Шахмансури») – переселені з Литви. Походження деяких прізвищ іще потребує вивчення, наприклад, Ломінські начебто від Ломак; Мухлінські - можливо, від Мухеддін, або Мухлію. Один Юсуф Мухлію, був імамом місцевої мечеті в 1915 році. Особливо великим родом був рід Солтиків, який міг походити від Солтикана (сина Канчіма, який жив у першій половині XVI ст). Пізніше цей рід настільки розрісся, що вже наприкінці XVII ст. почали розрізняти «білих» і «чорних» Солтиків. Сьогодні серед нащадків «ювківецьких татар» прізвище Солтик зустрічається найчастіше.

Примітна й родина Мілкомановичів, які в середині XVII ст. були імамами місцевих мечетей. Зокрема, Рамазан Мілкоманович у 1669 році був «муллою Острога». Пізніше частина родини оселилася в Ювківцях. Примітний також і рід Гасановичів (Хасановичів, Асановичів), який фігурує в джерелах XVIII ст. В різні періоди ці роди володіли землями в Ювківцях, а у період «Речі Посполитої» представляли окремі татарські загони (хоругви) на службі в князів Острозьких і Радзивілів. Наприклад, Кімал Йосипович Акмалович (народився 1896 року) був офіцером царської армії Росії, пізніше мешкав на Полтавщині. 1938 року репресований НКВС, у 1956 році - реабілітований. Інший приклад, у Ювківцях народився Мустафа Закарієвич (Захарович) Козакевич (1901-1969), випускник Чеського політехнічного інституту, етнограф, один з найвідоміших дослідників традиційного житлово-господарського будівництва на Поліссі. Саме Мустафа Козакевич ще в радянські часи чи не вперше почав вживати термін «українське Полісся», відокремлюючи його від «білоруського» Полісся. Чимало вихідців із татарських родин Ювківці нині живуть далеко від батьківщини, тож простежити їхні подальші шляхи складно.

Відомо, що більш як 2 тисячі років тому на захід і південь від Каспійського моря, на території сучасного Туркменістану, існувала держава «Парфія», яку населяли іранські племена – парфяни. Перською мовою «Парфія» називалася «Партава». У середині I ст. до н.е. влада і вплив «Партави» поширився від Месопотамії до Індії. Занепала ця держава в IV ст. н.е. від міжусобиць та набігів аланів з території сьогоденної України. В аланському діалекті давньоіранської мови не було звуку «Р», замість нього вживався «Л». У мові парфян, вочевидь, ця заміна теж мала місце. Цей звуковий перехід залишив в Україні в якості яскравого свідка. Носії парфянської культури й мови створили на наших землях свою «Партаву», відому нам назву «Полтава». Від «Парфії», вочевидь, походять не лише численні українські географічні назви, а й прізвища: Пархоменко, Порошенко, Пахльовська, Баглай, Багалій тощо. У окупантів з РФ є схожі прізвища Паславський, Паплавський, Парфьонов тощо.

Згодом на теренах так званої «Західної Мещери» виникли десятки удільних, спадкових, родових князівств, які безпосередньо підпорядковувались ханам «Золотої Орди». Ось їхній неповний перелік: Одоєвські, Тульські, Белевські, Каширські, Серпуховські, Калузькі, Козельські, Мещовські, Мосальські, В'яземські, Дорогобузькі, Новосільські, Брянські, Карачевські, Стародубські, Рильські, Курські та інші князівські роди. Ці князівства на перших порах були цілковито татарськими. Починаючи з середини XIV ст., коли в «Золотій Орді» розпочалося «Велике замяття», всі ці удільні князівства були приєднані князем Ольгердом до «Великого Литовсько–Руського князівства». Приєднання відбувалося як військовим, так і мирним шляхом.

Що характерно, Великий князь Ольгерд залишав на чолі приєднаних князівств старих родових князів. Переважно всі вони належали до Чингізидів нижчого рангу. Тобто були народжені від Чингізидів, від їхніх наложниць. Таким чином на зазначених землях зберігався відносний лад та спокій, тому що в 1380-1390-х роках примусового хрещення татар ніхто не вимагав. Після 1380 року до влади в «Золотій Орді» прийшов хан Тохтамиш, між «Золотою Ордою» і великим «Литовсько–

Руським князівством» був підписаний мирний договір, за яким раніше приєднані землі залишились за «Великим Литовсько–Руським князівством». Але податки, які на тих землях збирались, здавалися до казни «Золотої Орди». Про що свідчить ярлик (1392 р) хана Тохтамиша до польського короля Ягайла. Згідно з російськими літописними зводами тільки Великий Московський князь був проти передачі тих земель «Західної Мещери» до складу «Великого Литовсько–Руського князівства».

По великому рахунку, передача так званих «Мещерських земель» до складу Литви влаштовувала обидві сторони; хани отримували з тих земель податки і мали вільний доступ до своїх старих улусів, а головне - «Золота Орда» мала велику гарантію ненападу з тих земель; в той час, коли і Литва забезпечувала собі ненапад з того боку, одночасно, маючи змогу використати татарські сили так званої «Західної Мещери» у протистоянні з «Тевтонським Орденем». Звичайно, такий мир зберігався тільки за часів дружніх ханів на золотоординському престолі. Ось чому «Велике Литовсько–Руське князівство» підтримувало у «Золотій Орді» ханів роду Тохтамиша та його синів, наприклад, хана Улу–Мухаммеда.

Про часткову ісламську релігію на теренах «Дикого поля» та частини України за період панування «Золотої Орди». Коли Хан Узбек зійшов на трон (1313 р), іслам на землях України-Русі став державною релігією, але це не значить, що всі одразу стали мусульманами. Щоправда, почали створювати мусульманські школи і там вивчали не лише мусульманське право, а й філософію: Платона, Аристотеля у різних інтерпретаціях. Мусульманський світ починався поблизу м. Хмельницького і закінчувався Саудівською Аравією, Оманом та «Альяманом» (сучасний Ємен). Залишки тих народів маємо в Україні й сьогодні. Тож коротко про західних татар як етнос, який сформувався внаслідок біля 500 років взаємин населення «Великого князівства Литовського», «Королівства Польського» з тюркським населенням Східної Європи. Так склалося, що частіше їхню історію досліджували в Литві, Білорусі та Польщі, ніж в Україні. Формуватися вони починають у XIV-XV ст. за князя Вітовта. Татари досить швидко змішувалися із місцевим

населенням. Показовим є рід Глинських, який походить від татарського темника Мамая. Його син Мансур-Кияк осів на території сучасної Полтавщини та Кіровоградщини, й відбував низку поселень. Син вже мав ім'я Андрій і одружився на доньці князя Острозького, а внуки стали християнами. Таких прикладів було багато: втрачаючи владу, хани намагалися пересидіти в Литві. Так проходили роки, після 1917 р, татарсько-українські роди Глинських на території України - були розпорошені, а частково знищені радянською владою та німецькою окупацією.

Ще є татари волинські, подільські, галицькі. На кінець XIV ст. представники цих татарських родів вже говорили місцевими слов'янськими мовами і приймали місцевий спосіб життя. Частина зазначених татар підуть на земську службу і будуть намагатися брати участь у політичному житті українського суспільств. Але на той період їм було потрібно християнське хрещення, тому відбулися зміни релігійних поглядів. Щонайменша третина служивої шляхти Київщини і Брацлавщини мала тюркське походження – кожен третій служивий шляхтич був з роду татар. Інша частина татар, пішли на службу до князів та закордонних королів, їх можна порівняти із реєстровими козаками: «Прийняті до війська, або в дружину». Такі татари мали дворянство, їх звільняли від фізичної праці, але політичних прав вони не мали. Щоб там не казали, але татари брали участь в українському етнотворенні і були частиною власної історії України.

Якщо до «Мещери» та до «Сіверщини» в середині XVI ст. татари ходили як додому, щоб відвідати своїх родичів, то в пізніші роки вдалися до грабунку і стали гнати з тих земель до Криму полонених людей (ясир), якими московіти заселяли «Мещерські землі». Слід зазначити, що в часи так званої «Московської смути», ні кримські, ні ногайські татари жодного разу не навідалися до Московії з ворожими цілями. Немов настав «час перемир'я», ось така дивна татарська солідарність.

Цікаво дослідити ще одне питання «Московської смути», це прихід на допомогу Москві у 1612 році «нижегородского народного ополчения» на чолі з Мініним та Пожарським. Сучасні татарські науковці, вивчаючи минуле, давно встановили:

Кузьма Мінін, один із найвидатніших героїв Московії, був їхнім татарським одноплемінником. Звернімося до Інтернету та прочитаємо: *«Земский староста Нижнего Новгорода крещеный татарин Кириша Минибаев, он же Минин Кузьма (Минич) организатор ополчения против польских интервентов в начале XVII в., происходил из многочисленной семьи балахнинского солепромышленника Мины Анкудинова. После XVIII века (за Катерины-II) о племенной принадлежности К. Минина упоминать перестали. «Минин» первоначально было отчеством и лишь впоследствии стало фамилией Мининых. Отойдя от родовой профессии солепромышленников, К. Минин перебрался в Нижний Новгород и стал посадским, торговал мясом и рыбой. Избранный в сентябре 1611 года земским старостой, Минин призвал к «собранию ратных людей».*

Цей історичний матеріал базується на російських розрядних книгах, тому цілком достовірний. Про князя Д.Пожарського: *«Пожарский Дмитрий Михайлович (1578–1462, Москва, похоронен в Суздале), государственный и военный деятель (Московії). Происходил из ветви рода князей Стародубских».* Князі Стародубські походили із знаменитої «Мещерської землі», а ми уже знаємо, що князівські роди тієї землі мали давнє татарське коріння.

Цілком зрозуміло, чому Поволжя, а Нижній Новгород були заселені вихрещеними татарами, які виступили проти польської влади в Москві. Вони не бажали віддавати татарську Москву - полякам. То був їхній давній родовий (Московський) улус. Полякам не пощастило в 1610–1612 роках захопити Московський царський престол. Проти них виступили не місцеві слов'яни, а вихрещені татари і фіни, які абсолютно не сприймали ні польської культури, ні польського мислення, ні польсько-католицької релігії. Московіти у XVI ст. могли до церкви заїхати на коні і в шапці, як колись робили московські опричники.

Після того, як на московський престол було обрано 16-річного Михайла Романова (у 1613–1645 р), перед новою династією, що походила з фінів, бо їхній перший відомий предок носив прізвище «Кобила», постало першочергове завдання - насадити християнську релігію в навколишніх районах Москви, хоча би на кілька сотень кілометрів від неї. Маймо на увазі, що на той період, абсолютно все населення «Мещерських земель»

трималося або мусульманської, або старослов'янської віри. Де-що іншим було становище на півночі та заході Москви, але і там існували цілі удільні улуси, які Москва надавала сибірським та ногайським царевичам, залучаючи їх на свою службу, де панувала мусульманська релігія і старослов'янські обряди.

Окремо звернемо увагу на «Касимівське ханство». Маємо на увазі: поки будь-який Касимівський царевич не прийняв християнської віри, він не міг стати Касимівським царем. Як приклад, коли Сеїд–Бурганові в 1653 році, виповнилося 35 років і він дав згоду прийняти московську православну віру, йому дозволили стати Касимівським царем. Все було зроблено з московською хитрістю; оскільки за указом хана Улу–Мухаммеда Касимівський престол міг зайняти тільки мусульманин Чингізид, то Сеїд–Бурган спочатку присягнув на вірність Москві (разом зі всіма можливими правонаступниками), і тільки потім був проголошений Касимівським царем. А вже потому Сеїд–Бурган та всі можливі престолонаступники були вихрещені у християнство.

Маємо такий цікавий запис: (рос.мова) *«После Арслана владельцем Касимовским был назначен сын его Сеид-Бурган. Русское правительство убеждало Сеид–Бургана принять христианство, обещая ему за это даже руку государевой дочери (...). Что видно из наказов Касимовским воеводам из Москвы: им строго предписывалось следить за тем, чтобы ни царевич, ни его подданные не могли видетсья и переговаривать с иноземными мусульманами. (...) Сеид–Бурган в 1653 году приехал в Москву с братом своего деда Алиа (по отце) Алтанаем Кучумовичем и с двумя сыновьями Алтаная. Тогда же все они четверо были приведены к присяге (к шер-ти) на верность (Московському) Государю. Вскоре после описываемых событий Сеид–Бурган принял православную веру, крестился и назван во святом крещении Василием».*

До «Касимівського ханства» в середині XVII ст. належали: Касимів, Рязань (Нова), Шацьк, Тамбов, Володимир, Гусь «Хрустальний» тощо. Як бачимо, ці факти спростовують існування Рязанського князівства у XV–XVI ст. На тих землях після 1237 року спочатку існував «Темниківський (Мохшинський) улус», а з 1445 р. «Касимівське царство» (як ханство). До (рос. мова) «южных пределов Касимовского царства» належали «Шацький» і «Тамбовський» уезди. У дослідника М. Шишкіна

додатково йшла мова про Володимирський, Рязанський, Кадо-мський та інші уїзди. Тоді виникає питання, які землі та міста могли належати до Рязанського князівства у XIV-XVI ст., чи може це чергова московська байка.

Сучасні історики такими запитаннями заганяють себе в глухий кут. Бо раніше говорили (рос. мова): *«Темниковская Мещера (ТМ)- условное название региона, охватывающего территорию всей нынешней Мордовии, юго-запада Чувашии, всей Пензенской области, востока Рязанской и Тамбовской, юго-запада Нижегородской, запада Ульяновской, северо-запада Саратовской областей».*

Темниківське-Мещерське князівство - середньовічне татаро-мордовське суспільство, що існувало з кінця XIV до початку XVI ст. (як улус мокши). Засноване князем Беханом близько 1388 року і стало головним князівством так званої «Темниківської Мещери» чингізидівської держави початку XIV ст. Правителем князівства протягом століть залишався старший представник лінії Беханідів. У 1506-1526 р князівство увійшло до складу Московії з правами автономії. Привілеї «князів Темниківських» зберігалися до початку XVII ст. До речі, у 1380 р, в битві на Куликовому полі з боку Мамає брали участь народи «мишари» і «мордва» як представники «Темниківської Мещери», а на стороні Дмитра Донського були татарські полки з території майбутнього «Казанського ханства».

Якщо по родам з Казанського, Ногайського, Касимівського та інших татарських ханств все зрозуміло, - адже вони були носіями татарських прізвищ і титулів ще в своїх державах і при переході на московську службу, зберігали свою дворянську гідність, то в якій державі жили мурзи, князі, хани, які володіли землями в «Темниківській Мещері»? Є цікаві татарські прізвища: Акчуріни, Дашкіни, Долотказіни, Енґаличеви, Єнікеєви, Кашаєви, Кількеєви, Кудашеви, Кудякови, Маміни, Муратови, Ненюкови, Сухови й інші, що відповідають татарським прізвищам князів, маємо окреслену їхню землю, але князівства ні одного немає. Непорозуміння полягає в тому, що історики хочуть знайти правду, не порушуючи «московської історичної

байки». А це зробити неможливо. Тому на нашу думку, «Темниківська Мещера» (як улус) в історичному плані є «Касимівським ханством» до якого входили не частини сучасних Рязанської і Тамбовської областей, а вся їхня територія, та ще й сучасна територія Володимирської області до річки Клязьми. Саме ці землі відійшли у 1238 році до брата хана Батия - Беркечара, якого московська наука подає як Бехана. Настав 1445 рік, хан Улу-Мухаммед нічого нового не вигадував, він просто віддав землі давнього улусу хана Беркечара у володіння своєму середньому синові Касиму.

«Османська імперія» та «Кримське ханство» змушені були піти на поступки, аби зміцнити «Московське князівство» та зіштовхнути його з «Великим Литовсько-Руським князівством». Першим кроком стала немовби вимушена передача до складу Московії «Великого Тверського князівства» - союзника Литви з часів хана Беклемиша, він же - Михайло Тверський. Московія розпочала війну з Новгородом 1471 року, (про це ми вже розповідали), не маючи спільного кордону з ним. Тому цілком законним стало рішення кримських «ширинів» із роду Ширин, підпорядкувати ширинський «Тверський улус» войовничій Москві, аби і самим з того мати певний зиск.

Так Москву зіштовхнули з «Великим Литовсько-Руським князівством». Але ВЛР- князівство втрималося від війни з Московією у 1471, і в 1485 роках, хоча поведінка татарської Москви з 1471 по 1485 рік була агресивною. І хоча Іван III (Якуб) уже в 1485 році писав у своїх листах: *«Я уже начал воевать с Казимиром, ибо князь Тверской его союзник»*, то ще не була великою війна між Московією і «Великим Литовсько-Руським князівством». Тому Кримський хан Менглі-Гірей за прямою вказівкою турецьких Османів став вибірково забирати ярлики на окремі «Мещерські улуси» та передавати їх від Литви до Московії. Тут уже інтереси Москви і Литви були цілком протилежними, хоч цього разу хан чинив за законом: бо він був володарем тих земель - успадкувавши їх від ханів «Золотої Орди».

Про те, що землі «Західної Мещери» до часів Івана-III входили до складу «Великого Литовсько-Руського князівства», свідчать не тільки листи кримських ханів до московських князів, а й ярлики кримських ханів, які були видані ними «Великим Литовсько-Руським князям». Є історичні пам'ятки: «Підтверд-

жені ярлики ханів: Хаджі–Гіреєм (1461 р.); Менглі–Гіреєм (1472 р., 1507 р., 1514 р.); Махмед–Гіреєм (1520 р.); Сахіб–Гіреєм (1540 р.) і Девлет–Гіреєм (1560 р.), які за висловом М.Грушевського, розглядалися як «історичний курйоз». Цікавий нюанс, якщо ярлики кримських ханів «Великим Литовсько–Руським князям» можна досліджувати, то подібні ярлики Кримських ханів видані Московським князям на ті самі міста та улуси заховані московітами до таємних сховищ. З закордонних джерел відомо, що із кінця XV ст. «Московське князівство» стало отримувати від Кримського хана ярлики на окремі татарські улуси так званої «Західної Мещери» та просуватись на захід. Якби Московія робила те самостійно, без кримсько-ханських ярликів та без згоди турецьких Османів, то Московія ймовірно була б ними знищена.

Свідченням того, що Москва захоплювала міста Брянськ, Стародуб, Почапи, Сіверський Городок, Рилевськ, Путивль, Карачов, Радогощ згідно з отриманими ярликами від Кримського хана, є узгодження військових дій Москви та Криму в 1500 р. на Сіверщині. Напередодні походу московсько–татарських військ, Кримський хан навесні 1500 р завдав першого, а восени – повторного удару по Україні–Русі, дозволяючи Москві закріпитись на Сіверщині. (...) Доволі ефективним був її союз із Кримським ханом: син Менглі–Гірея, Ахмат–Гірей, упродовж 1500 р. У походах московських військ брали участь і казанські царевичі. Так за активної участі Мухаммед–Еміна в серпні 1500 р. ними був здобутий Путивль»

Останньою правителькою «Мещерських земель» стала дружина хана Араслана Алеевича на ім'я Фатіма-Султан Бінем-Сеїтовна (1679-1681). Їздила по місту в багатій колясці, запряжених «чорними людьми» замість коней. Але одного разу люди відмовились впрягатися в хомути і збунтувалися. Будучи вже немолодою, вона посіла Мещерський трон на два роки (1679-1681), її намісництво носило формальний характер і в 1681 р. її позбавили життя власні родичі за бажання прийняти православ'я. Подальший рід Фатіми-Султан прослідковується в родовій лінії нащадків Шакулових та по боковим відгалуженням.

Зафіксовані в свідомості

УКРАЇНА: ЗАБУТІ ІСТОРІЇ

У 2018 р. давньоукраїнській державі Русь можливо виповнилось 1180 років! Перше літописне зведення княжої давньоукраїнської держави Русь, укладене Нестором Літописцем у Києві в кінці XI почат. XII ст., від 852 року зафіксувало повідомлення: *«В літо 6360 (852), індікта 15, коли почав княжувати Михайло та почала називатися Руська земля»*. А зарубіжні джерела (візантійські, арабські та західноєвропейські), обґрунтували, що Русь (Київська Русь) уже була відома на міжнародній арені 838 року. Арабський автор Ібн Хардад-бех у праці «Книга шляхів і країн», написаній не пізніше 840 р., розповідав про участь «русів» у міжнародній торгівлі. Він зазначав, що «руси» доставляли хутра у Візантію і платили за це десятину імператорові та в арабські країни через Хазарію, за що сплачували десятину хозарському володарю. Автор фракської (Бертинської) хроніки єпископ Пруденцій повідомляв, що після відвідин посольством «русів» Візантії (838 р) метою якого могло бути укладення з імперією торговельної угоди, наступного 839 року, руські послы прибули в «Інгельгейм» до короля франків Людовіка Благочестивого. «Баварський географ» (західноєвропейське джерело IX ст.), свідчить, що «руси» в середині IX ст. господарювали у Центрально-Східній Європі, вони були головним незалежним народом на землях між хозарами й уграми.

Отже, на 838 рік (на теренах сучасної України), вже повноцінно існувала високорозвинута, як для того часу, рання українська держава «Русь—Україна». «Роси», «русини», «українці» — це історичні етноніми одного народу, мовою якого є українська, яка відома ще з VII ст. Треба знати, що не було однієї давньоруської мови, як це нам нав'язували останні 300 р. маніпулятори «загальноросійської єдності». Справжніми спадкоємцем Київської Руси стала «Галицько-Волинська Русь», а не протомосковське «Владимиро-Суздальське князівство». Володимир Великий хрестив не моксель-московитів і не Росію, бо її на світі ще не було, а Русь, тобто «русичів». У IX-XII ст. не існувало російського народу (великоросів). На заліській території

(нинішня територія північної Росії) жили угро-фінські племена, які ми вже багаторазово перераховували. Їх називали народом «моксель», який згодом став основою московитів-великоросів. Отже, «русини-українці» та «московити-росіяни» – не одного роду-племені, це різні етноси, і спадкоємницею держави Руси (Київської Руси) є Україна, а не Московія-Росія.

З-понад 1180-річною історією, Українська держава входить до найстаріших держав Європи. Зеніту могутності ця держава сягнула за доби Ярослава Мудрого, з ім'ям якого пов'язаний розквіт давньоруської культури та писемності, зокрема створення першого літописного зводу та зводу світських законів – «Руської правди». Щоб зрозуміти велич Української держави, нам треба бачити здобутки та зробити власні порівняння. Прикладом сказаного можуть слугувати військові перемоги доби Київської Русі, хоч подібних перемог було чимало, і до зазначеної доби і після неї.

В X ст. Київська Русь виросла в могутню державу, що непокоїло сусідні країни, особливо Візантійську імперію. Великий резонанс отримав похід руських дружин 860 р. на Константинополь. Серед іншого він відіграв визначну роль в утвердженні міжнародного становища Київської Русі. Вочевидь, що цей військовий похід був вчинений самим Аскольдом. Вторгнення тогочасного руського флоту до здавалось би неприступної бухти Константинополя (адже вхід до неї зачинявся велетенським залізним ланцюгом) було несподіваним. Деталі цього військового походу були наступними. Навесні 860 р. імператор Візантії Михаїл з 40.000 військом вирушив на боротьбу з арабами. В тому ж часі було відіслано флот до острова Крит для приборкання піратів, що грабували візантійські кораблі в Середземному морі. Для захисту міста залишилася нечисленна військова залога. Основна надія була покладена на могутність гігантських мурів. В цей надзвичайно несприятливий для Візантії час Аскольд здійснив військовий похід. 18 червня 860 р. на світанку човни «русів» стрімко вдерлись до «Золотого Рогу» (бухта, що омивала береги Константинополя), висадили війська і розпочали облогу міста. Імператор Михаїл терміново, проте без війська, повернувся до міста. Згодом раптово і неквапливо розпочався організований відхід

війська Аскольда від Константинополя. Вочевидь, Аскольду і його війську стало зрозумілим, що їм не подолати могутніх фортифікацій Царгорода. Можливо «русичі» просто не вміли штурмувати міські укріплення, бо до кінця XI ст. найефективнішим військовим методом «русів» залишалось «облежание», коли місто чи замок брали в облогу, перекривали доступ їжі та води, аж поки обложені не здавались.

Візантіїці в свою чергу теж не були у змозі відкинути війська «русів» від міста. Можливо, тому між київським князем та візантійським імператором відбулись таємні переговори. Окрім того, у 867 р. було укладено ще одну угоду між Руссю і Візантією, в рамках якої князь Аскольд і його найближче оточення могли християнізуватись. Можна припустити, що Візантія у 860-х роках зобов'язалася виплачувати Русі щорічну данину, а Русь за це – надавати військову допомогу імперії (але це наші припущення). Невдовзі руське військо, виконуючи союзницькі зобов'язання, завдало удару арабам у південному Прикаспії, поблизу м. «Абесгуна». Військові походи проти Візантії здійснювались і наступниками Аскольда.

Так, в 907 р. князь Олег вчинив масштабний похід на Візантійську імперію. Ця масштабна воєнна експедиція не відображена у візантійських джерелах. Очевидно, візантіїці перестали сплачувати данину Києву, яка була означена в угоді 860 р. Згідно з літописними даними до походу були залучені практично всі східнослов'янські союзи племен. Військовий похід був заздалегідь добре продуманим. Під керівництвом Олега 80 тис. військо (цифри Нестора-літописця, які, ймовірно, в десятки разів перебільшені, 2 тис. кораблів по 40 воїнів у кожному) відправились до Візантії. Подолавши низку перепон, військо князя Олега також з'явилося у бухті «Золотий Ріг». Військо «русів» оточило Константинополь з суші і моря. В ситуації повної облоги Візантія змушена була виконати вимоги київського князя. В цьому ж році було укладено договір між обома державами. Для Русі він був почесним і вигідним. Візантія зобов'язувалася виплатити одноразову контрибуцію, а також давати щорічну данину.

Значні пільги надавались руським купцям. Їх мали забезпечувати продуктами харчування протягом 6 місяців, купці мали дозвіл проживати в передмісті Константинополя (в монас-

тирі св. Мамонта) користуватися лазнею, проходити в місто групами по 50 чоловік. В обмін на це князь Олег та його наступники зобов'язувались надавати візантійській імперії постійну військову допомогу. В 911 р. між Візантією і Руссю був укладений новий договір, який значно доповнив договір 907 р. Відомо, що в 911 р. біля 700 руських воїнів воювали в складі візантійського війська з критськими арабами у Середземному морі.

Великі військові походи проти Візантії були організовані князем Ігорем. Перший з них відбувся в 941 р. Літопис називає неймовірно велику кількість військових кораблів русичів 10 тис. (очевидно ця цифра є перебільшеною), які направилися в напрямку до Константинополя. Окрім того, було ще й піше військо, яке спізнилось. Відтак, облогу столиці імперії розпочали «русичі», що прибули човнами, не маючи для того спеціальної облогової техніки. За старою звичкою, «русичі» обложили місто і чекали, поки обложені, потерпаючи від спраги й голоду самі відчинять ворота. Однак, досвідчений полководець Феофан, що очолював залогу Константинополя, зумів зібрати сили. До столиці підійшло військове підкріплення. Для боротьби з руським військом було використано «грецький вогонь». «Русичі» в поході зазнали поразки, проте війна між країнами продовжувалась і надалі.

В 943 р. руське військо у складі практично союзу всіх племен знов відправилось до Візантії. Попереджений корсунцями імператор Роман I попросив миру. Ігор прийняв пропозицію імператора. Він отримав дорогі подарунки і сторони уклали новий мирний договір та обмінялися посольствами. У 944 р. був укладено черговий мирний договір між Візантією і Руссю. Його умови не принесли задоволення ані Києву, ані Константинополю і були менш вигідними для Київської держави, ніж відповідні статті русько-візантійської угоди 911 р. Візантійська ж правляча верхівка була стурбована войовничістю й могутністю північного сусіда й розглядала його як головного суперника імперії на Півночі.

Князь Святослав свою зовнішню політику спрямував на розширення кордонів Київської Русі, посилення її могутності та безпеки. Одним із перших політичних заходів князя Святослава, який отримав владу у Києві в 964 р., було повернення під владу Київської Русі «вятичів». Це питання було пов'язане з

низкою переможних військових походів. Звільнивши «вятичів» від залежності «хозар», він здобув фортецю «Саркел», переміг «ясів» і «косогів» і наклав на них данину. Під час цього походу було захоплено столицю «Хозарії» – «Ітиль». Внаслідок походів Святослава, «Хозарська держава» стала занепадати. У війні з «Хозарією» Святослав керувався певними політичними принципами. З давніх-давен «хозари» претендували на панування над східнослов'янськими землями «вятичів» і «сіверян». Включення їх до політичної структури Київської Русі вимагало перемоги над «хозарами». Ця перемога прискорила процес консолідації східнослов'янських племен і було відкрито шлях на Русь новим кочовикам, які створили нову небезпеку. З того часу господарями південноруських степів стали «печеніги».

В 965-968 р. Святослав здійснив низку походів на «Волзьку Болгарію», «Хозарію» та Балкани, що значно приблизило кордони Київської Русі до «Візантійської імперії». Для того, аби послабити Київську Русь, Візантія скеровує проти неї «печенігів», а саму Київську Русь намагалася використати в своїх інтересах у боротьбі з «Першим болгарським царством». Пропонуючи Святославу виступити проти Болгарії, візантійська дипломатія розраховувала одночасно послабити позиції і Київської Русі, і Болгарії. В 968 р. руські дружини на чолі з князем Святославом з'явилися на Дунаї. В битві під «Доростолом» (сучасна Силистра) болгари потерпіли поразку. Святослав зайняв міста по Дунаю, зробивши своєю резиденцією «Переяславець».

Скориставшись відсутністю Святослава, в межі Київської Русі вторглись «печеніги», підкуплені Візантією. Вони підійшли до Києва і оточили його. В облозі знаходилися мирне населення, мати та діти Святослава. Місто було врятовано завдяки героїзму киян. Князь змушений був повернутись до столиці. Однак невдовзі він почав готувати новий похід. І в 969 р. почалася друга балканська кампанія. Князь вибив болгар із «Переяславця», куди вони вдерлись, скориставшись його відсутністю. Це загостило стосунки Русі з Візантією, котра посадила на болгарський трон свого ставленика Бориса.

В кінці 969 р. у Візантії стався державний переворот, в результаті якого на трон сів полководець Іоанн Цимісхій. Тим часом (969 р) – впродовж 970 років Святослав завоював Північно-Східну Болгарію та напав на Фракію, яка була частиною

Візантії. Давньоруське військо заволоділо болгарськими містами «Великим Преславом» (столицею) й «Доростолом», додатково візантійськими – «Філіппополем» та «Адріанополем». Генеральна битва відбулась з візантійською армією біля мурів «Адріанополя». Іоанну Цимісхію довелося укладати мир з київським князем. Але імператор Цимісхій не збирався виконувати умови мирного договору. Повіривши у дієвість договору з імператором, Святослав не готувався до розгортання військового протистояння. Навесні 971 р. Цимісхій на чолі величезної армії рушив через «Адріанополь» до Болгарії. Біля 300 візантійських кораблів з «грецьким вогнем» зачинило гирло Дунаю, аби унеможливити сполучення флоту Святослава з морем.

Руські війська тоді були роз'єднаними – менша частина війська на чолі з Свенельдом стояла у «Великому Преславі», більша з Святославом – у «Доростолі». Лев Діакон зазначає, що під час походу Святослава на Болгарію в 971 р. брало участь близько 60 тис. війська. У квітні того ж року Свенельд зумів об'єднатися з військами князя у «Доростолі», а 13 квітня 971 р. візантійське військо почало підходити до «Преслава». Наступного дня візантійці увірвались до міста і захопили в полон болгарського царя Бориса. 23 квітня 971 р. візантійське військо підійшло до «Доростала», де знаходилося військо Святослава.

В цей день русичі відбили 12 атак візантійців 24 квітня 971 р. візантійці збудували украплений табір під «Доростолом». На другий день зі сторони Дунаю до «Доростола» підійшов візантійський флот та блокував місто. Військо Цимісхія підступило до міста, але «русичі» не вийшли в поле. З стін та башень вони кидали у ворога каміння, метали стріли. 26 квітня 971 р. відбувся другий бій під «Доростолом». Військо Святослава вийшло в поле і вишикувалось бойовим порядком. Візантійці атакували «русичів», розпочався запеклий бій. Побоюючись бути відрізаними від міста дружина Святослава відступила за кріпосні стіни. Таким чином розпочалась облога міста. Руське військо викопало навколо міста глибокий рів для того, аби вороже військо не могло близько підійти та виставити облогову техніку. Впродовж трьох місяців руське військо не виходило з міста, а візантійці за допомогою стінобитної техніки руйнували укріплення. 19 липня 971 р. князь Святослав з невеликим військом здійснив вилазку, в результаті якої було спалено облогові

машини, а наступного дня відбувся третій бій.

Війська Святослава вийшли з міста та вишикувались в полі, розпочався бій. Русичі успішно відбивали атаки візантійців до того часу, поки не було вбито одного із воєвод Ікмора, після чого дружина «русів» відступила до міста. Четвертий бій відбувся 22 липня 971 р., коли зранку «русичі» вийшли за межі міста, а князь Святослав аби унеможливити відступ своїх військ наказав замкнути міські ворота: «Відступати нема куди, перемога, або смерть». У запеклому бою під натиском «русичів» візантійці стали відступати. Тоді Цимісхій особисто очолив свіжі сили вершників. Візантійський імператор розділив своє військо на дві частини. Це дало певні переваги візантійцям.

Незважаючи на хоробрість та мужність «русичів», їм знов довелось відступити до міських мурів. Сили візантійців були в кілька разів більшими, а візантійський флот міцно замкнув гирло Дунаю, тому до обложеного міста не могли доставляти продовольство. Не надходило й давно очікуваної допомоги з Києва. Становище обложених погіршувалось кожен день. На наступний день розпочались перемовини між «русами» і візантійцями. Було підписано мир: Святославу довелось повернути полонених, здати «Доростол», відмовитись від завойованих земель у Подунав'ї та від ведення там військових дій, а також у Криму. Він зобов'язався надавати допомогу візантійцям у боротьбі проти арабів. Іоанн Цимісхій обіцяв безперешкодно пропустити «русичів» додому і забезпечити їх продовольством на дорогу і на майбутнє ставитись до них як до друзів.

На зворотному шляху додому за сприяння Візантії 972 р. печенізький хан Куря розгромив військові формування князя Святослава (у цій сутичці він загинув). З його смертю закінчилась «військова доба» в історії Київської Русі, коли майже всі завдання зовнішньої політики вирішувались воєнним шляхом. Поразка Святослава у війні на Балканах мала негативне значення і для Болгарії. Іоанн Цимісхій взяв в полон болгарського царя Бориса, перейменував столицю «Східно-Болгарського царства» великий «Преслав» в «Іоаннополь», а всю придунайську Болгарію перетворив на візантійську провінцію.

У 1043 р. спалахнула русько-візантійська війна, викликана зміною політичного курсу нового імператора Костянтина IX, що зайняв відносно ворожу позицію стосовно Київської Русі. Кос-

тянтин IX прийшов до влади 1042 р. та відразу ж проявились антируські настрої нового імператора. Внаслідок сварки на константинопольському ринку було завдано значної шкоди руським купцям. Паралельно, греками було пограбовано пристань і склади руського монастиря на Афоні. Князь Ярослав був змушений реагувати на агресивні дії імператора Костянтина-IX. У 1043 р. руський флот на чолі зі старшим сином київського князя Володимиром і воєводою Вишатою з'явився поблизу Константинополя. На шляху від гирла Дунаю до Царграда руські кораблі потрапили в шторм і значна частина їх була викинута на берег. Військовий похід 1043 приніс Русі поразку. Проте тут проявився дипломатичний таланти Ярослава Мудрого, який домогся обміну посольствами з Германією та Польщею, намагаючись створити коаліцію проти Візантії.

Як наслідок 1043 р Костянтин-IX погодився на переговори з Ярославом Мудрим. В 1046 р. було укладено русько-візантійську угоду. Візантійська сторона відшкодовувала збитки руським купцям і монастирю на Афоні. Візантійська імперія в той час потребувала допомоги в боротьбі з «печенігами». Угода також передбачала службу «русичів» у війську Візантії. В 1047 р. вони допомогли імператору придушити заколот під проводом Лева Торніка. Добрі стосунки між Візантією і Руссю начебто відновились. Слід пам'ятати, що з X ст. Київська Русь змушена була вести напружену боротьбу проти кочівників, які з'явилися в південно руських степах. З часу великого переселення народів і до XIII ст. східні слов'яни постійно знаходились у стані вимушеного протиборства з «гуннами», «хозарами», «печенігами», «торками», найчисленнішими і найбільш войовничими – «половцями», а ще ордами Чингізхана і Батия.

«Русичі» спрямовували низку заходів на охорону своїх рубежів. В X ст. розгорнулось масштабне будівництво фортець по прикордонних річках – Сулі, Стугні, Росі. Тогочасні тюркомовні племена не представляли собою настільки значну військову силу, щоб створити загрозу існуванню «Давньоруської держави». Проте їх набіги змушували тримати постійний військовий резерв в південно руському регіоні. Протягом значного періоду історії Русі її війську доводилось воювати з печенігами, про що ми вже розповідали. Ці племена були суттєвою перешкодою на торговому шляху «із варяг у греки», який постійно доводилось

від них охороняти. В південних степах Київської Русі кочували так звані «тюркські печеніги». Перша зустріч «русів» з «печенігами» сталась в 915 р. Вона закінчилася мирною угодою і «печеніги» відкочували до Дунаю. Проте вже в 930 р. цей мир було порушено. Можливо, в погіршенні русько-печенізьких стосунків ключову роль знов відіграла візантійська дипломатія.

Починаючи з 60-х років X ст. напади «печенігів» і «торків» на руські землі стали частим явищем. «Печеніги» добре знали військову тактику і міць «русів». Головною ударною силою «печенігів» була легка кіннота, вони відмінно володіли луком, мали списи для метання та шаблі. Бій «печеніги» починали з блискавичного набігу і обстрілу противника із луків, після чого кидались в атаку зі списками. Важкі й тривалі війни з «печенігами» вимагали від Русі великого напруження сил. Військо Київської Русі неодноразово здійснювало військові походи проти кочівників, що значно послаблювало їх військову міць.

В той же час Руські князі теж використовували «печенігів» як у військових державних походах, так і в протистоянні один з одним. За своє життя князь Володимир Великий весь час вів охорону південних кордонів Русі від кочівників. В 1015 р. старий князь вже не зміг брати участі у боротьбі з ними і в 1017 році «печенізька орда» здійснила напад на Київ. Його жителі завжди були готові до таких зустрічей. Увірвавшись у місто, печенізьке військо втратило свою основну силу – маневреність у відкрито-му просторі, що було неможливим в умовах вузьких київських вулиць. Бій виявився переможним для киян, далі боротьбу з «печенігами» продовжив Ярослав Мудрий. В 1019 р. він разом з Святополком та військом вийшли на ріку «Альту», де розгромили орду «печенігів». В 1036 р. печеніги здійснили останній набіг на Київ. Користуючись відсутністю великого князя, орда здійснила напад на столицю Русі. Проте Ярослав швидко повернувся з ополченням, новгородцями та варягами. Бій був кривавим, він тривав весь день і закінчився на користь князя Ярослава Мудрого. Це був останній напад «печенігів», на зміну яким прийшли інші орди – «половці» і «торки». Поступово «печеніги» перейшли до осілого способу життя і почали співпрацювати з князями Києва. В другій половині XI ст. вони вже були в союзі з Київською Руссю, за що отримали пасовища по р. Рось за умови охорони південних кордонів держави.

Протягом майже 2-х століть південними сусідами Київської Русі були кочові тюркомовні племена «половців». Вперше руські війська познайомилися з «половцями» в 1056 р., коли орда хана Балуша підійшла до південних рубежів Київської Русі. До цього часу половці зайняли майже всі простори степів, витіснивши «печенігів», «торків», «берендеїв» та інших. Стабільних кордонів на той час, «Половецька земля» не мала, половці розподілялись на окремі ханства (об'єднання), кожне з яких займало окрему територію. В XI ст. однією із стабільних половецьких земель були береги середньої і нижньої течії річки «Сіверський Дінець». В XII ст. такі міста, як «Шарукань», «Сугров», «Саксин» (на Волзі), «Корсунь» і «Сурож» в Криму та інші, були центрами їх торгівлі і ними контролювались.

Протягом перших двох десятиліть XII ст. руські війська нанесли «половцям» ряд поразок. В 1103 р. вони були розгромлені в районі ріки «Молочної», яка впадає в Азовське море. В 1109, 1111 і 1116 р. «русичі» також завдали ряд поразок «донецьким половцям». Саме тоді хан Отрок відійшов зі своєю «половецькою ордою» з району Сіверського Дінця на Кавказ. Під час загострення міжкнязівських відносин на Русі боротьба з «половцями» відійшла на задній план. Окремі князі, особливо чернігівські Ольговичі (починаючи з кінця XI ст., з князя Олега Святославовича), почали використовувати «половців» в боротьбі між собою та за Київ. Наприкінці XII ст. відбувається консолідація руських військових сил для антиполовецьких походів у відповідь. Давньоруські дружини найчастіше направлялися в район Придніпров'я для забезпечення безперервного функціонування дніпровського торгового шляху. Мабуть найбільш небезпечною ділянкою були околиці Канева.

Ми також маємо малопідтвердженні факти військових походів проти «половців» в 1167, 1168, 1169 та інших роках. Як приклад, в 1184 р. полки князів Святослава Всеволодовича і Рюрика Ростиславовича завдали поразки «половцям» у верхів'ях «Орелі». В полон була взята майже всі половецькі князі, зокрема Кобяк Кареневич з синами; Ізай Білюкович і Товлій; Осолук та інші. Аналогічний похід «русичі» здійснили в 1187 р., в результаті якого були розгромлені половецькі зимовища на р. Самарі. Вагомий внесок у боротьбу Русі з половецькими ханами зробив Роман Мстиславич, на той час він мав одну з кращих

у Східній і Центральній Європі армій. Кіннота князя Романа долала ворогів не кількісно, а вмінням. Вона була споряджена відповідно до «нових», тогочасних західноєвропейських зразків і становила регулярне військо Київської Русі.

Успішне ведення військових дій позитивно впливало на економічний, політичний і культурний розвиток Київської Русі. Розуміючи реальність загрози кочовиків, Роман Мстиславич здійснив кілька воєнних походів у глиб «Українського степу». Перший з них міг відбутись в 1197 р. (можливо 1198 р.), коли «половці» вдерлись у Візантію, спустошили землі, що прилягали до Константинополя. Роман Мстиславич раптово напав на них, пройшов по їх тилах і завдав їм нищівної поразки, врятувавши тим самим Візантійську імперію. В 1202 р. князь Роман повторив похід на «половців». Згідно з літописними даними «половці» несподівано напали на Русь і зі здобиччю та великим гуртом полонених повертались додому. Поблизу річки «Росі» князь наздогнав кочовиків, відбив полонених і відібрав награбоване. А далі очолив похід на «Половецькі землі» й розігнав їхню орду. Через два роки (1204) він здійснив свій черговий військовий похід проти «половців» і завдав їм відчутного удару. Пройшло 30 років і в 1234 р. «половці» розорили «Поросся» та околиці Києва. Це була остання сутичка «русичів» з «половцями», бо настали 1235-1240 роки, коли самі «половці» почали вести запеклу боротьбу з ордами Чингізхана і Батия, але ординці дуже швидко підкорили «половців» і останні увійшли до складу «Золотої Орди».

Тепер нам треба коротко розглянути відносини Київської Русі і «Волзької Булгарії», яка в торговельному відношенні відігравала одну з основних ролей в житті «русичів». Ця країна була розташована при впадінні р. Ками у Волгу на перехресті важливих торговельних шляхів зі Сходу на Захід. Військова організація Булгарії та Русі була багато в чому схожа. Часто у військових загонах болгарських правителів проходили військову службу «руси» і «варяги». Причинами війн руських і болгарських правителів було розширення «району полюддя», приєднання нових племен, які платили данину, створення сприятливих для Русі умов волзької торгівлі з країнами Сходу. Час від часу «булга-

ри» здійснювали походи на Тавриду. Зокрема князь Ігор в договорі з Візантією обіцяв не допускати такі набіги. Впродовж X; XI; XII ст. київськими князями було проведено 17 воєнних заходів проти «волзьких булгар», із них 9 воєн припали на XII ст. Перша воєнна сутичка між «булгарами» і «русичами» була за час правління Святослава. В 965 р. він здійснив військовий похід на Волгу і знищив все, чим володіли на Ітилі «хозари», «булгари», «буртаси» та інші.

965 р. відбувся «Хозарський похід» Святослава проти «Хозарського каганату» та сусідніх племен. Окремі мусульманські джерела X ст. підтверджують похід «русів» на «Хозарський каганат», але імені ватажка не називають і чомусь датують його 969 роком, коли Святослав був на Дунаї (різниця 4 роки). За різними джерелами «руси» після війни з «Каганатом» пішли на Північний Кавказ, Саркел та Тмуторокань.

У 968 р. князь Святослав здійснив новий похід, наслідком якого було розграбування деяких міст «булгар» (можливо мусульманські джерела мали на увазі саме цей похід). Арабський географ Ібн-Хаукаль в 70-х роках X ст. пише: *«Святослав зруйнував Волзьку Булгарію і спустошив землю буртасів»*. Після смерті Святослава боротьбу з ними продовжив князь Володимир. «Булгари» намагалися схилити «вятичів» проти князя Володимира, що стало причиною походу проти «Волзької Булгарії» в 985 р. (можливо в 987 р), який завершився мирною угодою. В 986 р. було укладено мирний договір, а 987–988 роках відбувся обмін посольствами Русі і Булгарії. В 994 та 997 р. відбуваються нові військові походи проти «булгар». Через 9-ть років (1006) в результаті тих походів було укладено угоду між Київською Руссю і Волзькою Булгарією, згідно з якою Володимир дозволив їм торгувати на р. Ока і Волга, то для цього дав їм власні печатки, на кшталт «ярликів» «Золотої орди».

Прошло 82 роки і в 1088 р. «булгари» знову здійснили військовий похід на Русь і взяли «Муром». Власне з цього часу війни між «булгарами» і «русичами» фіксуються все частіше. В XII ст. міняються політичні позиції «булгар», провідну роль заступає велике місто «Біляр» на р. Черемшані у глибині булгарської

землі. В 1152 р. «булгари» здійснюють військовий похід на «Ярославль», намагаючись розширити сферу своїх торгових операцій на руській території. В 1157 р. новгородці роблять похід у відповідь. В 1164 р. Андрій Боголюбський з сином Ізяславом, братом Ярославом і муромським князем Юрієм вдало напали на «камських булгар». Після перемоги, Андрій взяв булгарське місто «Бряхимів» та спалив три інші міста. Але на цих військових акціях протистояння Булгар і Русі не завершилося.

Взимку 1172 р. Андрій Боголюбський відправив воювати з «булгарами» свого сина Мстислава з яким повинні були з'єднатись сини муромського і рязанського князів. Використовуючи раптовість, війська «русичів» здійснили набіг на булгарські землі. Було взято одне місто і 6 поселень. Через 5 років (1177) відбувся черговий похід на «булгар» ростово-суздальських князів, які захопили пониззя ріки Ками. На підступах до верхнього русла Прикам'я були закладені опорні пункти «русичів», які одночасно були торговими поселеннями. В 1178 р. засновується м. Глядени в усті р. «Юг», пізніше у 1212 р. «Устюг Великий». Це стало відповіддю на військові походи «булгар».

В 1184 р. князь Всеволод, звертається за допомогою до київського князя Святослава Всеволодовича та інших князів з пропозицією: «організувати об'єднаний похід руських військ на Булгарію». Зібрали військо дев'яти князів і здійснили похід по воді у човнах. Пройшовши по річках Ока і Волга, «руси» висадились на берег поблизу «Біляра». Охорона залишеного флоту була доручена полку на чолі з двома воєводами: Фомою Лясковичем і Дорожаєм. Вперед було вислано сторожовий загін. Основні сили, сівши на коней (привезених на човнах) і поїхали до булгарської столиці, проте невдовзі зупинилися. Сторожа «русів» помітила попереду великий невідомий кінний загін. Виявилось, що це «половці», які вирішили виступити разом з «русами» на «булгар».

Тим часом полк «русів», який був залишений біля човнів, вступив в бій з 5 тис. військом «булгар», які направлялися на допомогу до Біляра. Нарешті основне військо князя Всеволода (біля Біляра) вступило в бій з «булгарами», 10 днів бились між собою війська. В цьому протистоянні загинув його племінник Ізяслав. «Булгари» почали відступати і згодом попросили миру і виплатили компенсацію.

Від 1185 року пройде небагато часу і в 1205 р. володимиро-суздальський князь Всеволод Юрійович «Велике гніздо» організує черговий похід на «булгар» і буде штурмувати їхню столицю «Біляр». В результаті цього походу була отримана перемога, взята значна кількість полонених та захоплено чимало здоби-
чі. В 1210 р. Всеволод знову послав своє військо на чолі Кузьми Ратшича на «булгар»: *«Було взято велику кількість сіл, військо привело з собою великий полон»*. Після смерті князя Всеволода «Велике гніздо» чвари між його синами пересилили бажання воювати з «булгарами» і останні почали виношувати плани *«повернення до мирної торгівлі»*.

На початку XIII ст. виникло чергове велике військове протистояння між «Волзькою Булгарією» та Київською Руссю. Апогеєм їх протиборства став військовий похід князя Юрія Всеволодовича у 1220 р., який організував «русичів» в похід на човнах рікою Волгою. Воїни володимиро-суздальського, ярославського, ростовського, муромського та переяславського князівств висадились поблизу міста Ошель. Один підрозділ «русичів» був залишений поблизу човнів, а інші пішли штурмувати місто Ошель, яке мало чотирирядну систему оборони. «Русичі» «з ходу» не змогли зразу взяти місто і тому влаштували довготривалу облогу, а потім підпалили м. Ошель.

Похід «русичів» був задуманий як пограбування «булгар» і захоплення правобережних волзьких земель, а ще це була демонстрація сили руських князів у Верхньому Прикам'ї. У 1220 році князь Юрій Всеволодович підписав мирну угоду з «булгарами» та отримав ряд військових переваг. В 1221 р. було засновано нову фортецю біля кордонів волзьких «булгар» – місто «Нижній Новгород», цікаво, що це місто-фортеця було заснована на землях мордви. Настав 1223 рік і «булгари» стали тим військом, яке тимчасово зупинило ординське нашествя Чингізхана і протягом певного часу протистояло їм. Ординська навала на їхні землі примусила «булгар» шукати порозуміння з Київською Руссю, яка також потерпала від орди Чингізхана. Тим не менше «булгарська держава» була розгромлена в 1236 році ординськими військами, але окремі загони «булгар» ще кілька років чинили опір «Золотій Орді».

У 1206 р. Темучина оголосили ханом усієї Монголії і дали йому ім'я Чингізхан. Він створив величезну кінну армію, в якій була сувора дисципліна, за найменший прояв боягузтва і нерішучості страчували. Ординські воїни були спритні й безжальні. Спочатку Чингізхан завоював «якутів», «бурятів», «ойротів» та інші народи Східного Сибіру. Потім він напав на Китай і в 1215 році захопив Пекін. Тисячі китайських ремісників, перетворених на рабів, почали виробляти зброю і спорядження для армії Чингізхана. У 1221 р. він завоював Середню Азію і Хорезм. Перед Ордою відкрився шлях на Закавказзя і Причорномор'я, а далі Великий український степ та тогочасна Європа. В 1241 р. відбулося друге завоювання «Волзької Булгарії» ординцями. Галицький князь Мстислав «Удатний» звернувся до всіх руських князів із закликом виступити проти ординців. Проте до нього приєдналося небагато князів, тільки київський, волинський, чернігівський та смоленський. Разом з ними виступили й «половці». Військо було велике, але погано організоване, не було суворої дисципліни і єдності. У травні 1223 р. на березі річки Калки, що впадає в Азовське море, «русини» і «половці» зустрілися з головними силами ординської армії. Останні оточили укріплений табір «русичів» і «половців», три дні тривала битва, але переваги не мала жодна сторона. Тоді ординці запропонували київському князю мир і обіцяли пропустити його з військом. Та тільки «русичі» вийшли з табору, підступні ординці напали на них і всіх перебили.

Далі коротко розглянемо протистояння окремих народів «Хозарського каганату» з князями Київської Русі. «Мадяри» («венгри», «угорці») постійно перебували у військовому протистоянні з «русичами». Перші належали до числа фінно-угорських племен. Початкове військо «мадяр» складала легка кіннота скіфського зразка. Мадярські племена з VII по IX ст. формально знаходились під владою «Хозарського каганату». З місць свого первісного проживання на схід від Волги «мадяри» були витіснені «печенігами», які в подальшому прогнали їх ще далі на захід. В степах на північ від Чорного моря «мадяри» («угри») з'явилися приблизно в 30-х роках IX ст.

Відповідно до нашої теми, конче необхідно згадати про «країну угрів Ателькузу», локалізація якої в літописах є досить складною. Очевидно, це територія в степах північно-західного Причорномор'я від Дніпра до Дунаю. Вікіпедія пише: - «Ателькуза» - історична область у Північному Причорномор'ї, в межиріччі Дніпра й Дністра, яку наприкінці IX початку X ст. населили пращури сучасних угорців «угри», що мігрували з своєї прабатьківщини в Приураллі - до Паннонії (сучасна Угорщина). За однією з версій, у 820-х роках стародавні «угри» прийшли у пониззя лівого берега Дніпра, яке до того було заселене внутрішніми «булгарами». Пізніше, під натиском печенігів, вони мігрували на правий берег, в межиріччя Дніпра і Дунаю. У 895 році «печеніги», уклавши союз з болгарським царем Симеоном, вторглися і спустошили «Ателькузу». Переконавшись, що їм вже не впоратися з «печенігами», мадярська орда пішла повз Київ на захід. Покинувши «Ателькузу», не зупиняючись на теренах Київської Русі, угорські племена (мадярська орда) рушили далі через Карпати в Подунав'я - до Паннонії. В кінці IX ст. відбулась війна між «мадярами» і Київською Руссю, в якій перемогу здобули «мадяри» і був укладений мирний договір. Військове протиборство «русичів» і «мадяр» хоч і було серйозним, але, як правило, не мало фатальних наслідків. На протязі X – XI ст. Західна частина сьогоденної України стала прикордонною територією трьох держав: Польщі, Угорщини та Литви.

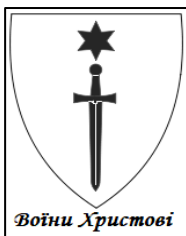
У військовій добі давньої Русі окреме місце належить походам «русичів» на Каспій. До нашого часу дійшли досить скупі відомості про сім таких походів, зокрема 880, 909, 910, 912–913, 943–944, 964–966 та 1175 років. Окремі історики наголошують на тому, що військово-морські походи на Каспій меншою мірою цікавили київських князів. Такі походи організовувались не обов'язково з Києва, а з центрів інших земель-князівств. Як не дивно, але військова інтервенція «русів» налагоджувала економічні і політичні зв'язки між Руссю і країнами Каспійського регіону. Ці походи створювали для Київської Русі славу морської держави, завойовану нею в Чорному морі в протистоянні з могутньою морською державою середньовіччя – «Візантійською імперією». «Русичі» були сильно зацікавлені у вільному виході на Волгу і Каспій з метою проведення торгових операцій з Закавказзям і південним узбережжям Каспію.

У військових перемогах «Галицько-Волинського князівства» прославився князь Данило Романович Галицький. Для того, аби повернути Галицьку землю після смерті батька, Данило Галицький запланував створити регулярне військо. А в ньому - регулярну важко озброєну піхоту з «мужів градських» (вищих і середніх прошарків міського населення). До регулярної піхоти князя ввійшли кращі воїни з селянського середовища. Але авторам нашої книги кажуть: «Окремі науковці вважають, що в основі війська князя Данила була не кінна дружина, а численна піхота – «*пішці*». Ми не будемо сперечатись з цього приводу.

Регулярна піхота Данила Галицького була дуже мобільною і могла здійснювати форсовані марші на далекі, як для того часу відстані (біля 60-70 км в день, при умові, що озброєна людина проходить 5 км. за годину). Але за таких маршів люди потребували кількаденного відпочинку. Слід наголосити, що особливе значення в цьому війську мали лучники й арбалетники. Додатково князь Данило «перезброїв» кінноту, було проведено так зване «бронювання коней» – коні були в личинах і коярах (накриття для коней, виготовлене з пластин твердої шкіри, скріплених ремінцями), а люди – в «ярицях» (шкіряних панцирях). Добре споряджене й вишколене військо було відданим князю та добре захищало рубежі держави.

Скориставшись перебуванням Данила Галицького у Києві, угорський королевич Андрій в 1233 р. з допомогою повсталих проти князя Данила бояр захопив Галич та з військом вдерся на Волинь. Дізнавшись про такий розвиток подій, Данило Романович форсованим маршем направився на Волинь і наздогнав загарбників поблизу міста «Шумськ». Зранку Данило вишикував своє військо в бойовому порядку. Праве крило війська очолив його брат Василько Романович, ліве – воєвода Дем'ян. Королевич Андрій, уникнувши бою з добірною дружиною князя Данила, повернув на крило воєводи Дем'яна. Використавши роз'єднаність «угорців», Данило зайшов в тил «уграм» і завдав їм нищівної поразки. Розгромлене угорське військо на чолі з королевичем Андрієм ледве встигло сховатись за валами «Галича». В другій половині 1230-х р. князь Данило проводив війни з лицарями Тевтонського ордену, (братами німецького Дому святої Марії в Єрусалимі, заснований у XII столітті).

Добжинський Орден, або «воїни Христові», «воїни Пруссії», «Добринські брати» (на малюнку їхній знак) - чернечий лицарський орден заснований у першій половині 13 ст. мазовецьким князем Конрадом із німецьких і польських лицарів у ході Північних хрестових походів на території сучасної Польщі.

Мазовецький князь Конрад навесні 1237 р. віддав волинське місто Дорогочин з округою добжинським лицарям, що й стало основою воєнного конфлікту Данила з тевтонцями. Місто відігравало важливу роль у транзитній торгівлі Русі з Польщею та країнами Західної Європи. Тому в березні 1238 р. Данило Галицький здійснив похід на «Дорогочин» (колишній історичний центр Підляшшя, у минулому руське місто), маючи в своєму розпорядженні облогову техніку і успішно його здолав. Добжинцям після втрати міста довелось шукати нових земель. На сьогодні автори книги не мають детального перебігу штурму (1238) і шукають додаткової інформації з літописів.

Варто також окремо сказати про одну з найбільших в тогочасній Європі битв – під галицьким містом Ярославом 1245 р. з угорським військом. «Угорці» намагались посадити на галицький престол (на наш погляд не дуже порядного) боярина Ростислава Михайловича. Влітку 1245 р. в Угорщині зібралось велике військо для того, щоб силоміць ввести до «Галича» зазначеного боярина Ростислава. Головну його ударну силу становив рицарський полк на чолі з полководцем Фільнієм. Значну кількість війська на допомогу угорцям надіслали поляки, додатково під угорськими прапорами виступали і галицькі бояри-зрадники. З самого початку облога добре укріпленого Ярослава – не принесла успіху. Згодом військо боярина Ростислава відійшло на певний час і стали неподалік Ярослава.

Данило Галицький домовився про отримання військової допомоги від мазовецького князя Конрада та великого князя литовського Мендовга і виступили з військом від м. «Холма». Неподалік Ярослава 17 серпня 1245 р. відбулась генеральна битва військ боярина Ростислава і князя Данила Галицького. Форсувавши річку Сян, князь Данило вишикував свої війська бойовим порядком. Полк Данила Романовича стояв на лівому

фланзі, в центрі було розміщено полки на чолі з воєводою Андрієм, правий фланг зайняв князь Василько. Військо боярина Ростислава Михайловича заманили вглиб бойового порядку військ князя Данила і знищили. Розпочалась втеча польських військ. Галицько-волинські воїни переслідували ворога. Були схоплені Фільній і керівник польських загонів Флоріан, а боярина Ростиславу вдалось врятуватись втечею. Таким чином «Ярославська битва» закінчилась перемогою Данила Галицького. Він зумів чудово продумати і реалізувати план військової битви з переважаючими силами ворога. Тут князь виявився великим стратегом і талановитим полководцем. Отже, військовій битві доби Київської Русі ще раз засвідчили здатність «руси-чів» обороняти власні інтереси не лише дипломатичними шляхами, а й достойно протистояти ворогу силою зброї.

Спадкоємницею демократичних і культурних традицій, виплечаних за часів Київської Русі і «Галицького-Волинського Князівства», стала Українська держава середини XVII ст. під назвою «Військо Запорозьке». У другій половині XVI ст. процес покозачення селян і міщан тогочасної України досягає нечуваних масштабів, наприклад, за період Петра Конашевича-Сагайдачного (1582-1622 роки життя), козацтво стає впливовою соціально-політичною та військовою силою (в другій половині 1598 року, Конашевич приєднався до Війська Запорозького). Під його керівництвом козаки здійснили низку успішних походів на Очаків і Перекоп (1607 р.), Сіноп і Кафу (1616 р.). У 1618 році, допомагаючи польському королевіччу Владиславу, котрого московіти оточили під Вязьмою, козаки захопили Єлець, Серпухов, Калугу і штурмували Москву.

Свого апогею козацтво досягло в переможних битвах проти польських поневолювачів під проводом Богдана Хмельницького та перемогами над московським військом під проводом Івана Виговського. Антимосковський курс обрав і гетьман Іван Мазепа, а написана у 1710 р. Пилипом Орликом Конституція «Війська Запорозького» стала першою європейською Конституцією, (Конституція США з'явилась через 77 років потому). Прагнення до свободи – визначальна цінність українців, що давала наснагу і сили залишатися собою в часи бездержавності. Найвищий вияв свободи поневоленого народу – здобуття незалежності для творення власного майбутнього.

ТИТУЛУВАННЯ ОСІБ В ІСТОРИЧНОМУ ЧАСІ

В історичному часі буття людини та її титулування відбувалося в часі і просторі. Історія - це наука про минуле, тому поняття часу і простору в ній ключові. Будь-яка подія, будь-який історичний факт мають хронологічну прив'язку. Датування подій та титулування осіб - найважливіша дослідницька операція в історії, де є свої хронологічні рамки. Проблема в тому, що вона пра-

Цює для окремих регіонів, країн і народів і не є універсальними для всього людства. Людина не може «злетіти» над часом, вона завжди виходить з власних оцінок і очікувань минулого, сьогодення і майбутнього.

1). Титул – це почесне звання (наприклад, граф, герцог), спадкове або таке, що надається окремим особам (зазвичай дворянам) для підкреслення їх особливого, привілейованого становища. Кожне звання вимагає відповідного титулування. Не допускається переходу меж від дружності до фамільярності: має бути присутня ввічливість та шанобливість.

2). Візьмемо церкви: до Папи, чи Патріарха УПЦ, чи УГКЦ звертаємось «Ваша Святосте». До Митрополита «Ваша Екселенціє», або «Ваше високопреосвященство». До кардиналів та єпископів – «Ваша Емінінціє». До вікаріїв – «Ваша превелебносте». До абатів та ігуменів – «Ваша велебносте» і так далі.

3). До очільника «Старокиївської держави» застосовувався монархічний титул - «князь». Уживаний у багатьох слов'янських мовах, цей термін походив від германського «*kuningaz*» і означає «правитель», «король». Початково «князь» - це вождь племені, влада якого з часом перетворилась з інституту воєнної демократії - в інститут управління державою і зосереджувалась в одному роді. Наприклад, Рюриковичі стали володарями Русі, Пясти - Польщі, Пшемисліди - Чехії, Арпади – Угорщини. Титул «князь» (Великий князь) для володарів «Старокиївської держави» вживався насамперед у літописах Русі тощо, або в грецьких «архонтах» як найнижча ступінь влади по відношенню до них. До князів, візантійські імператори («василевси») зверталися з наказами, як пан до своїх підлеглих.

4). В новітній час існують «науковий ступінь» та «вчене звання». До «наукових ступенів» відносимо: Бакалавр, магістр,

кандидат наук (сучасний доктор філософії) та доктор наук. Ще є «вчене звання»: Асистент, лектор, доцент, професор та академік, також є «почесні звання», приклад, почесний академік.

5). Поняття «час історичний» можна охарактеризувати як часова характеристика історичного процесу, де тисяча або 2 тисячі років невеликий відрізок, де минуле, сьогодення і майбутнє переплітаються у часі і просторі. Візьмемо за приклад «Старокиївську державу», спостерігач (або учасник подій) завжди перебуває в сьогоденні, але бачення можливих варіантів минулого або майбутнього, формує соціальний та історичний досвід людини (колективу), до котрого він належить. Тому сьогоденна діяльність об'єктивно щомиті стає минулим, можна сказати «історією» або предметом історичного пізнання. Саме це є підставою вислову: «Історія твориться сьогодні і зараз».

Далі наведемо переказ від героїв наших книг Карпа, Магара, Тавризиди та Чегодая із сторожової застави племені «Онгол» на річці «Івля» в межириччі «Інгулу» та «Інгильця» (Єні-Гел та Угл) в «Дикому степу». На сьогоднішніх українських землях, в дуже старі часи текла «Диким степом» загадкова річка «Івля». Вже понад 200 років історики світу намагаються її ідентифікувати та визначити русло протікання. Валентин Карпов та Сергій Чеботарьов звертають увагу: - По території сьогоденньої Кіровоградщини в часи давньої давнини протікали дві річки - два «Онголи», які згодом назвали перший та другий «Інгул». І саме тут текла річка «Івля», читачам залишилося тільки знайти її.

Вся історія «Старокиївської держави» це боротьба «руси-чів» із кочовими племенами, що з перемінним успіхом тривала до трагічного 1240 року. Це було дуже давно, за тисячу років до 1240 року. Історія сторожової застави племені «Онгол» на річці «Івлі» в «Дикому полі» Приінгулля, сягає в глибину тисячоліть. Тут селилися різні народи, часто вели війни один з одним, кіммерійці, скіфи, сармати, а потім половці, печеніги, пізніше – слов'яни, козаки та інші поселенці від далеких і близьких держав. Коли в українському степу панували кочові кіммерійські племена, в нашому (Кіровоградському) регіоні поширювалась чорноліська культура, яка отримала свою назву від «Чорного лісу» на Єлисаветградщині-Кіровоградщині. В VII ст. до н.е. в степах сьогоденньої України кіммерійців почали витіснити інші кочові племена. Із Північного Причорномор'я прийшли «скіфи»,

спочатку заселили степи, а згодом просунулись у Лісостеп. Для захисту від інших степовиків, саме «скіфи» першими почали споруджувати великі і малі сторожові поселення.

«... Від першого сторожового поста на р. «Івля» в межиріччі двох «Інгулів» й походить назва племені «Онгол», ось чому тих людей прозвали «онгольцями». Житла їхні були декількох видів, а саме – землянки, напів-землянки та наземні глиномазані будинки. Напівземлянки мали овальну або прямокутну форму. Стіни обмазувалися глиною, а в центрі житла була піч. Про наземні будівлі нам відомо мало, але вважається, що вони мали каркасно-стовпову будову. Це відомо завдяки знахідкам фрагментів глиняних стін із характерними відбитками.

Будинки сторожової застави «онгольців», як правило, розташовані колом, - в центрі площа для загального зібрання. Для прикладу розглянемо будинок і подвір'я старого вождя племені Сверкера. «Онгольці» знали, що навіть маленькі деталі в сукупності мають слугувати прикрасою буденності, від якої ніде не подітися. Десь на підсвідомому рівні у них закладено, що все навколо має бути красивим і сповненим сенсу. Тогочасна оселя, біленька мазанка з широким подвір'ям і чепурними очима-вікнами, не тільки дах над головою, це родинна святиня, єдиний поріг, чим пишаються цілі покоління.

Оселя – це місце, де проходить основна частина життя людини, а відтак найяскравіший приклад того, чим вона жила в ту чи іншу історичну епоху. Адже де, як не в рідних стінах, проводяться обряди, готується їжа для родини, відбуваються важливі трудові процеси, звучать цікаві бесіди. Із давніх-давен тут співали пісні, старші передають молодшим набуту життєву мудрість, виховували дітей, а ті, в свою чергу, пізнавали світ. З давніх часів житло вбирає в себе основні риси тієї чи іншої народності, з часом видозмінюється в залежності від світоглядних зрушень, змін природних умов, тогочасних політичних чинників. Час і прогрес також вносили свої корективи».

Старий вождь Сверкер пригадує, як багато років тому, коли він був молодим юнаком, до його батьків звернувся відомий в їхніх краях волхв Бальтазар: «Прийшла пора відділяти молодь для самостійного життя». Вибрали місце і почали вершити обряд закладин майбутнього житла. Обряд був дуже цікавим: вранці в самому центрі майбутньої хати, на місці, де

має бути піч, ставили стілець, застелений рушником. На рушнику неодмінно мали бути хліб, сіль, квіти і чашка з водою або вином. Той, хто мав починати будівництво, цілував хліб і просив Божого благословення, а вже тоді брався до роботи. При закладенні дотримувалися певних звичаїв, наприклад, перший камінь закладався, коли пролітав крук. Існували різні жертвні атрибути, які закладали самі господарі в чотири кути оселі. Далі майбутній господар хати запрошував гостей на святковий обід, який проводився на місці спроектованої оселі. Іноді гості допомагали майстрові при будівництві після святкування.

Стіни робили глинобитні, або з саману – це такий будівельний матеріал, основна маса якого складається з перемішаної глини та соломи. (До речі в IX-X ст. в Середній Азії правила династія Саманідів, що походила з поселення Саман). Мабуть відтіль й пішла назва «саман» (з тюркської мови – солома), її додавали до глини для більшої міцності. Згодом замість соломи почали використовувати полову, кострицю чи тирсу. Для швидшого висихання та міцності - додавали пісок. Зверху стіни хати накривали стріхою з соломи в кулях, обмолочених снопах, або використовували очерет у горстках.

Чимале подвір'я вождя Сверкера було заставлене різним господарським реманентом: дерев'яний плуг з одним колесом без обода, віз з суцільного в'яза, мазниці з пахучою чорною рідиною для колес, трохи далі стояли дерев'яні граблі, лопати та вила. На задньому дворі, попід тином, порпалися в соломі кури з курчатами, а поряд півень, гордо виступаючи і поглядаючи то одним, другим оком на небо, застерігав раз у раз свою родину особливим криком від шулік, що ширяли в небі.

Старий Сверкер посивів за своє довге життя, сидів на призьбі під хатою і латав онукові взуття. Сьогодні був «не робочий день», тому до вождя прийшли «онгольці» послухати чергову розповідь про «життя-буття», які він тримав у своїй голові на кожний випадок. Мудрий Сверкер був наділений даром передбачати події у часі і просторі, тому сьогоднішню мову повів про титулування керівників (очільників) «Староруської держави» в історичному часі.

Через багато сотень років, настане період, коли очільника «Староруської держави» будуть звати «князь». А наша земля, разом з людьми буде називатись «християнським світом» з

центром в Константинополі, де будуть свої очільники за назвою «імператори-василевси». Відповідно головою християнського світу буде вважатися «василевс», який назве себе «непорушним стовпом усіх хрещених та захисником догматів Христа».

Опираючись на вище сказане, склалася певна ієрархічна система відносин у середовищі феодалної еліти і відповідна титулатура. Далі йде переказ Сверкера: «Посада слов'янського князя відповідала посаді герцога, «дюк» (володар). Колись в римську добу чимало германських виборних воєначальників, або герцогів ставали королями, влада яких була вищою від княжої або герцогської. В особі короля поєднувалася вища військова, судова і поліцейська влада, право призначати правителів (князів) в окремі регіони та інше. Але слов'янізований титул «король» походив від імені Карла Великого, подібно до того, як у Римі ім'я «Цезар» стало титулом монарха (цісар, кесар, цар).

У 800 році король франків Карл Великий був коронований у Римі папою Левом III імператорською короною, що символізувала відродження Римської імперії. У 812 р. цей акт був визнаний Константинополем. Однак нащадки Карла Великого не зуміли утримати за собою імператорську корону після розпаду його держави, проте ідея відновлення універсальної імперії в Західній Європі не вмерла. У 962 р. папа Іоан XII коронував германського короля Оттона-I імператорською короною і відтоді королі Германії титулувались «імператорами Священної Римської імперії» (від кінця XV ст. «Священної Римської імперії германської нації»). З часом між папством та імператорами розгорнулася напружена конкурентна боротьба у намірах реалізувати ідею «вселенської християнської імперії».

Весь цей розмаїтий досвід мали взяти до уваги володарі Старокиївської Русі в процесі територіального зростання і зміцнення старокиївської державності та утвердження її статусу в європейському світі. Відомо, що титулатура київських правителів не була виключно князівською. Ще у IX ст. вони застосовували хазарський монарший титул «хаган» (або коган), який у тогочасній дипломатичній практиці був рівнозначний титулу царя, або короля. Тенденція піднесення рівня титулування правителів «Старокиївської держави» посилюється із зростанням її могутності, впливу й авторитету в міжнародних відносинах, про що свідчать закордонні літописи.

Низка дослідників висловлює припущення, що князь Володимир Великий був коронований. Зокрема, такого факту не виключав М.Грушевський. Він зазначав, що «з історичного становища коронація Володимира залишається поки що гіпотетичною, хоч і дуже правдоподібною». Однак вважав, що його коронування відбулося за підтримки Візантії. Одруження князя Володимира з візантійською принцесою Анною водночас із хрещенням Русі свідчили, що «Старокиївська держава» діставала вищий ранг у згаданій візантійській ієрархічній шкалі держав і була серйозною підставою для більш високої титулатури правителя Русі. Після 988 р. відбувався неодноразовий обмін посольствами між Києвом і Римом. У 1000 р. посольство від папи Сильвестра II, яке за два-три місяці перед тим коронувало правителя Угорщини - Стефана, прибуло до Києва, при цьому посольство супроводжували також послы чеського та угорського королів. Згідно з папською традицією, це означало, що вони виконували функцію свідків коронації. Отже, можна припустити, що саме у 1000 р. відбулася коронація князя Володимира Великого королівською короною. Наступного, 1001 року, до Риму було відправлено посольство з Києва скласти відповідну подяку понтифіку, до чого були зобов'язані новокороновані монархи. Відтоді й аж до 1169 р., тобто до руйнування Києва Андрієм Боголюбським, західноєвропейські хроністи титулюють монархів Русі-України саме «королями», а не «князями».

Англійська «Хроніка» Роджера з Хаведена (1001 р.) фіксує, що син англо-саксонського короля Едмунда Залізногобокого Едуард після смерті батька втік до Русі, де був прийнятий королем Малескладом. Під цим іменем у західноєвропейській історіографії виступав Ярослав Мудрий. Німецький історик Ламберт Герсфельдський (1088 р.) - автор всесвітньої історії «Annales», називає «королями» синів Ярослава - Ізяслава і Святослава. Доньку Володимира - Марію згадують як «доньку руського короля», тоді як її чоловік Казимир Обновитель - польський «князь». До речі, польські джерела, застосовують до володарів Русі титул «королі». Теж саме робить «папська курія», яка найбільш прискіпливо стежила за уживанням титулів володарів середньовічних держав Європи.

Німецький єпископ Титмар Мерзебурзький у своїй «Хроніці», (він був сучасником київського князя Володимира), титулує Володимира «королем Русі», а польського князя Болеслава Хороброго – «герцогом» (dux). До речі, титул київського «короля» Володимира і наступників, поставлено поруч з англійським королем, угорським «королем» Стефаном-I (1000-1038) із династії Арпадів та скандинавським «конунгом» (королем), тоді як польські, чеські і полабські володарі іменувались «герцогами».

У 70-х роках XI ст. загострилися стосунки між Ізяславом Ярославичем та його братами - Святославом і Всеволодом. Причиною було намагання Ізяслава замінити право «сеньйорату» (переходу влади до найстаршого брата) – «правом прямого династичного успадкування» (переходу влади до найстаршого сина). Позбавлений влади, Ізяслав був змушений шукати підтримки спочатку в німецького імператора Генріха IV, а згодом у Папи Римського Григорія VII. Між ними обома в той час почалася гостра боротьба за право інвеститури, і Папа використав цю ситуацію. Саме в цей час польський князь Болеслав II вів також перемовини з Григорієм VII про надання йому королівського титулу. Болеслав отримав корону, але через три роки був позбавлений її внаслідок протидії прихильників германського імператора. Збереглися дві булли Папи, адресовані Ізяславу, який втратив свою державу і намагався передати її через свого сина Ярополка під опіку церкви св. Петра.

Обидва звернення Папи промовисто і недвозначно засвідчують статус Русі як королівства та її володаря як «короля». У першому документі Григорій VII звертається до «короля Русі і королеви, його дружини», з апостольським благословенням. У другому, адресованому Болеславу II, понтифік титулує його «князем». Папа засвідчує, що погодився з проханням Ярополка, сина Ізяслава, який просив взяти «назване королівство з наших рук як дарунок святого Петра». Понтифік зазначає, що він передає Ярополку «правління вашим королівством (тобто Руссю), керований своїм наміром і милосердним бажанням, все чесно і славно володіти названим королівством до кінця вашого життя». Через якийсь час Ярополк був коронований папою - королівською короною, і таким чином були підтверджені династичні аспірації «короля» Ізяслава та визначено королівську гідність, а за його державою - статус королівства.

СУТНІСТЬ «РУСЬКОГО КОРОЛІВСТВА»

У своєму державному житті Україна багато в чому наслідувала тогочасні європейські форми культивування довірливих відносин, обмеження монархічної влади князя, територіальну децентралізацію, федералістичні засади, самоврядування міських громад тощо. Ці тенденції суспільних відносин знайшли своє більш виразне втілення і розвиток

у західних землях України, тісніше пов'язаних із західноєвропейською цивілізацією. Відповідно до цих питань, ми знайшли цікаво викладені думки у Юрія Терещенка, доктора історичних наук, академіка Української академії історичних наук (1999 р), почесного краєзнавця України. Який зазначив: - *Якісно новий імпульс розвитку українська державність отримала від часу політичної злуки Галичини і Волині у 1199 р., яка доповнилася у 1202 році приєднанням Правобережжя разом із Києвом.*

Понад одинадцять століть тому східні слов'яни створили свою першу державу. Літописи та інші пам'ятки давньоруської літератури називали її «Руссю», або «Руською землею», вчені-історики «Київською», або «Давньою» Руссю. Вона належала до найбільших, найкультурніших, найрозвиненіших економічно й політично, держав середньовіччя. Тогочасний давньоруський народ творив свою історію у вигляді переказів і легенд, пісень і билин, фольклорних пам'яток і літописів. Київська Русь багато важила в політичному житті Європи та Близького Сходу. Майже 500 років «Давньоруська держава» затуляла собою європейський світ і Візантію від різних кочовиків. Великі й малі війни приносили славу й багатство князям і старшим дружинникам. Водночас вони відривали від мирної праці багато народу, у війнах гинули тисячі людей, що послаблювало економіку Русі.

Слово «Русь» виникло не як етнонім, а як політична назва державного об'єднання, яке створилося з племен та народів «полян», «древлян», «дереговичів», «чернігівської частини сіверян» та інших кочівників. Влада завжди приносила певні матеріальні здобутки, саме тому князі докладали багато зусиль для створення нових і розбудови існуючих міст. Руська земля стала саме тим територіальним і політичним ядром, навколо якого зростала «Давньоруська держава», вона в цей час явля-

ла собою своєрідну політичну асоціацію малих і великих князівств, які перебували *«під рукою Великого київського князя»*. Єдиний тогочасний зв'язок між володарями і підвладними людьми, існував у формі збору данини.

«Вибір віри», зроблений 988 року князем Володимиром Святославовичем, не здається випадковим. Для Володимира високорозвиненими системами віри того часу були дві релігії - християнство та іслам, тобто релігії тих країн, з якими Русь мала й намагалася втримати якнайтісніші політичні і торговельні стосунки. До візантійської орбіти молоду «Руську державу» підштовхувало і традиційне тяжіння і економічно-торгові інтереси, здавна поєднані «шляхом із варяг у греки» і загальнополітичні розрахунки. Руські люди неохоче відмовлялися від своєї «старої» віри батьків і дідів. Тому християнізація Русі розтяглася на кілька століть, але вирішальний крок на тому шляху було зроблено саме в доленосному 988 р.

Смерть Великого князя Володимира (1015 р.) привела до нової жорстокої боротьби між його синами за владу. Ярослав, котрий князував у Новгороді, в 1019 р. за допомогою великого варязького війська розбив київського князя Святополка і став єдиним правителем Русі. Тривале князування Ярослава (1019-1054 р) прийнято вважати апогеєм економічного злету, політичної сили та культурного піднесення. Як і його батько, Ярослав розширював кордони своїх і без того величезних володінь Русі. З ім'ям Ярослава пов'язаний і розквіт давньоруської культури, освіти та наукових знань. Його можна з повним правом назвати фундатором книжності й вченості на Русі. У князя була одна із найбільших у тодішньому світі й перша в державі бібліотека. На давньоруських землях у той час виникало чимало шкіл, в яких дітей навчали грамоті.

Останнім могутнім правителем «Руської землі» історики називають князя Володимира Мономаха (1113-1125 р), якому легітимним шляхом вдалося об'єднати більшу частину роздроблених земель та законодавчо врегулювати братовбивчі конфлікти. Київська Русь стає державою дрібних князівств, наймогутнішим з яких виявилось Галицько-Волинське князівство на чолі з князем Романом Мстиславичем й розпочало новий етап в історії української держави, де розвиток проходив на єдиному українському ґрунті притаманному наймогутнішим монархіям.

«Галицько-Волинське князівство», або «Руське королівство» монархічна держава у Східній Європі 1199-1349 р. Керувалася князями і королями із династій Рюриковичів, П'ястів та Гедиміновичів. Утворене волинським князем Романом Мстиславовичем внаслідок приєднання «Галицького князівства» у 1199 р. Після коронації Данила Романовича 1253 р, стало «Руським королівством», спадкоємцем «Київської династії». До його складу входили Галицька, Перемишльська, Звенигородська, Тереховська, Володимирська, Луцька, Белзька, Холмська та Берестейська землі, Пониззя (пізніше Поділля) а також землі між Східними Карпатами, Дністром і Дунаєм - Шипинська та Берладська землі, на яких згодом виникло «Молдавське князівство».

Засновнику нової династії після здобуття Києва вдалося об'єднати фактично всі українські етнічні землі - від Карпат і Дунаю до Дніпра і фактично стати сюзереном майже всієї Русі, що дало підстави деяким історикам називати його *«творцем першої національної Української держави»*, яка проіснувала як окремий політичний організм до кінця XIV ст. Могутність і авторитет цієї держави, яка дістала загальноєвропейське визнання, стали підставою для продовження нею королівської традиції «Старокиївської монархії». До речі, підтвердити цей «королівський» статус могли папська курія, або німецький імператор. І немає нічого дивного в тому, що в 1204 р. папа Інокентій-III запропонував князю Роману королівську корону. Як і у випадку з князем Ізяславом, ішлося не про піднесення Романа до найвищої гідності, яка була успадкована ним по праву, а про символічний дарунок, як «засіб визнання» спадкоємця корони Русі. Однак володар нової держави (король Роман) був пов'язаний союзницькими зобов'язаннями з претендентом на німецьку імператорську корону, супротивником папи - Філіпом Швабським, відмовився від пропозиції понтифікату. Цілком ймовірно припустити, що Роман, як законний король сподівався отримати підтвердження своєї королівської гідності саме від німецького імператора, а не від «престолу св. Петра».

Схвалення європейським світом королівської титулатури Галицько-волинського володаря Романа, незважаючи на відхи-

лення ним королівської корони від Папи, свідчить про те, що він увійшов у європейську державно-політичну термінологію як король «*Romanus rex Ruthenorum*», тобто «Роман король Русі», а «Київська королівська традиція» отримала своє продовження в титулатурі Романа, а згодом і його нащадків. Ця титулатура зокрема зафіксована в синодику монастиря бернардинів святого Петра в Ерфурті, де є запис: «Роман король Русі, який надав нам 30 марок».

Прикметно, що у Візантії король Роман також номінувався згідно з існуючою в «Ромейській імперії» (або в «царстві Ромейів», в подальшому «Римська (Візантійська) імперія»), титулатурою щодо європейських королів. Літописці титулювали короля Романа візантійським відповідником - «царем усієї Руської землі». Після смерті короля Романа, угорський король Андрій, скориставшись малолітством спадкоємців Галицько-волинського володаря і послабленням владних інститутів його держави, захопив Галичину. Невдовзі він долучив до свого титулу й титул «короля Галичини й Володимирщини». Це означало, що включаючи Романову спадщину, до своєї угорської держави, він приєднав частину нашої країни з королівським статусом.

У 1214-1215 р. угорський король Андрій просив понтифікат про помазання свого сина Коломана «королем Галичини» і про пересилання йому золотої корони: «відповідно королівській гідності для нашого сина, щоб тішився одержанням корони від вашої щедроти, подібно як королівським помазанням від Апостольського Престолу». З тогочасної конкретно-історичної ситуації випливало, що угорський Андрій звертався до понтифікату Риму не про піднесення Галичини до рангу королівства, а тільки про підтвердження королівської гідності свого сина Коломана, як володаря частини своєї держави, тобто про заміну династії Романовичів на династію Арпадів.

У 2011 р Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про відзначення 810-річчя з дня народження першого короля Русі-України Данила Галицького». Бо 2011 року виповнилося 810 років від дня народження Данила Галицького, князя Галицько-Волинського, великого князя Київського і «першого короля Русі-України» від 1253 року. Титул «король» мав значно більшу

вагу та значення в міждержавних відносинах, ніж «князь», «герцог» та інші, адже підтверджував не лише суверенний статус його володаря як найвищого представника влади в країні, а й був символом «помазаника Божого», що освячувався вищою владою християнської церкви. За всієї нашої поваги до видатного і славетного короля «Руського королівства» Данила Галицького, варто зауважити, що він не був першим «королем Русі-України», якого коронував Папа Римський. Перший «король Русі-України» був коронований на 180 років раніше князя Данила й звали його Ярополк Ізяславович, князь Вишгородський, Волинський і Турівський. Третій син Великого князя Київського - Ізяслава Ярославича та польської княжні Гертруди, сестри короля Казимира, онук Великого князя Київського Ярослава Мудрого, одружений з Кунегундою-Іриною фон Орламюнде, дочкою графа Оттона. Спадковий господар (як король) «Королівства Русі».

Після завершення «угорського періоду», зміцнення позицій Данила Галицького і здобуття ним фактичної влади на теренах всієї Русі-України (окрім Чернігівщини) галицькому володарю повернувся королівський титул, успадкований від батька. Вже від початку переговорів із Римом у 1246 р. він титулувався папою і його канцелярією як «король Русі», а його держава «як королівство», що приймається під покров «святого Петра і Апостольського Престолу». Звичайно, середньовічна Європа, яка прискіпливо дотримувалась ієрархічних принципів, контролюваних Римом, виключала випадковість в уживанні такої титулатури. Трохи згодом у низці листів «Римської Курії», князь Данило титулувався як «король Русі», а його брат Василько - просто «король Володимира». Уточнення титулатури синів вищезазначеного Романа вочевидь було викликане кращим ознайомленням Риму з реальним станом речей у Галицько-Волинській державі і фактичним посіданням князем Васильком «Володимирського уділу», ось чому він зазначався як «король Володимира». Підставою для такої титулатури, мабуть була підтверджена Римом титулатура угорських Арпадів, які короткий час володіли частиною спадкової території короля Романа. Щоб там не казали, але князь Василько мав «королівську гідність» разом із своїм братом Данилом у числі перших Рюриковичів.

Не мав її і могутній князь Володимиро-Суздальського князівства Олександр Невський. У листі папи Інокентія IV до великого магістра «Тевтонського ордену» від 1248 р. князь Данило титулується «достойним королем Русі» (rex), тоді як Олександр Невський «шляхетним мужем, князем суздальським» (dux). До цього можна також додати, що, навіть попри претензії королів Угорщини на Галичину в одній з угорських грамот, де повідомлялось про переможну битву під Ярославом, князь Данило титулується як «король Русі», а його супротивник, чернігівський Ростислав - князем Галичини. Титулування Данила «королем Русі», ще до отримання ним королівської корони від Папи у 1253 р., свідчить, що він дістав визнання своєї королівської гідності внаслідок права успадкування. Він не потребував якогось нового правового акту з Риму, який визнав Русь-Україну королівством ще від 1000 року. А у 1253 р. після тривалих контактів із Римом і певних вагань князь Данило прийняв від папи Інокентія IV королівські інсигнії й був коронований «королем» у м. Дорогичин. Акт коронації означав, що королівська корона надіслана Данилу як дарунок понтифіка і як знак визнання за ним права наслідування королівської гідності своїх предків. Це був один із проявів процесу інтеграції Русі-України із західним світом, і він не викликав якогось здивування чи заперечення ні в тогочасному Галицько-волинському суспільстві, ні в сусідніх європейських державах, з якими українські володарі мали постійні зв'язки, у тому числі й родинні.

Засновник «королівської династії» Роман Мстиславич був сином польки-католички; Конрад Мазовецький був сином і чоловіком православних княгинь; супротивник короля Данила - князь чернігівський Ростислав Михайлович, був одружений із донькою угорського короля Бела-IV і одна з його дочок - Кунгута, була одружена з чеським королем, інша - з краківським князем Лешком Чорним; син Данила - Лев, був одружений з іншою донькою короля Бела-IV – Констанцією. Нарешті король Роман Данилович був одружений з Гертрудою - племінницею останнього австрійського герцога з династії Бабенбергів Фрідріха Войовничого, і виявляв претензії на корону Австрійського герцогства, згодом визнані папським престолом.

Серед володарів «королівства Русі», які належали до династії Романовичів, найбільш поважною є постать Данилового внука Юрія-першого Львовича. На збереженій королівській печатці з латинським текстом Юрій перший зображений сидячи на престолі, увінчаний короною і зі скіпетром у руці. Печатка засвідчує титулатуру Юрія як «короля Русі» й князя «Володимирського уділу» (Волині). Вживання ним королівського титулу супроводжувалося двома надзвичайно важливими подіями, які зміцнювали його королівську посаду. Юрій знову об'єднав під своїм скіпетром обидві частини королівства Русі: Галичину й Волинь і домогся створення Галицької митрополії. Останнім кроком він поставив суттєвий бар'єр політичним і культурним московсько-візантійським впливам, які поширювалися з місця-осідку київських митрополитів у Володимирі-на-Клязьмі. Є підстави припускати, що королівська гідність Юрія була підтверджена Папою Боніфацієм VIII (Бенедетто Каєтані). Вихований в дусі «Григоріанської реформи», Боніфацій був глибоко переконаний у перевагах духовної влади над світською і називав себе «папою і цезарем». Це зрештою викликало конфлікт із західними монархами, що прагнули утвердження національних держав, і насамперед із французьким королем Філіппом IV Красивим. Можливо внаслідок цієї ситуації Боніфацій VIII активізував свою східноєвропейську політику, активно прагнув відновлення королівської влади в Польщі, втручався в угорські справи і, цілком можливо, що саме він коронував Юрія-першого.

Після смерті Юрія першого у володіння Галицько-Волинською державою вступили його сини: Андрій перший та Лев другий (обидва Юрійовичі), які титулувалися близькою до королівської титулатурою: «божою милістю князі всієї Руської Землі, Галичини і Володимирії». Останній суверен Галицько-Волинської держави - Юрій другий, попри своє польське етнічне походження, вів активну протипольську політику, намагаючись повернути Люблінщину. Саме з його ініціативи, з метою зміцнення суверенності держави, відновилася галицька митрополія, хоча Юрія другого, аж ніяк не можна зарахувати до ревних прихильників християнства. В цьому ж контексті слід розглядати користування Юрієм-другим королівською печаткою свого діда, вживання терміну «королівство» щодо своєї держави, а також титулу «господаря з Божої милості» щодо власної особи.

Застосування у державі Романовичів – «королівстві Русі» - титулатури «короля», «самодержця», «господаря», а також вживання західноєвропейських королівських інсигній, королівської діадеми або корони, скіпетра, держави - свідчило про тенденцію зміцнення монархічної влади, притаманної в той період більшості країн Європи, які будувалися на моноетнічній основі.

Та сталося невинправне (Юрій був отруєний галицькими боярами в 1340 р), вбивство Юрія другого перервало династичне правління Романовичів, що набуло великої сили державної традиції як в очах українського суспільства, так і для іноземних держав. Із втратою національної династії в Галицько-Волинській державі утворився політичний вакуум, заповнити який намагалися її сусіди Польща, Угорщина і Литва, які розпочали тривалу боротьбу між собою за українські землі і назву «королівство Русі» та «корону Русі».

До кінця XIV ст. Галичина була в особливих відносинах із Польщею, вона ще не стала її складовою частиною як провінція «Польської держави», проте була особистою власністю спочатку польського короля Казимира, а потім короля Людовика Угорського. Прикметно, що номінація Галицько-Волинської землі як «королівства» зберігалася в традиції країн Західної Європи й після втрати нею політичної самостійності. Англійський мандрівник Джон Мендвіл, автор «Подорожей», датованих 70-ми роками XIV ст., зазначає, що угорському королю поряд з іншими землями належить «велика частина королівства Русі». У 1372 р. Галичина була передана у «ленне володіння» (право володіння чужим майном), родичеві Людовика Угорського - Володимирові, князю Опольському, і якийсь час зберігала статус напівсуверенного, державного утворення. Володислав Опольський отримав із рук Людовика Угорського сан управителя «Руського королівства».

Управитель Володислав поводився майже як суверенний правитель Галичини; він мав власні інсигнії, монету і навіть уживав титул «господар Руської землі, вічний дідич і самодержець». Однак у 1387 р., скориставшись міжусобицями в Угорщині, Польща остаточно заволоділа Галичиною. Назва «Руське королівство» в українській історії має велике значення, це було збереження України від передчасного поневолення ординцями і подальшої її асиміляції з Польщею.

УКРАЇНСЬКИЙ СЕКРЕТ ПОЛІШИНЕЛЯ

Якось 2-й президент Л.Кучма заявив, що український парламент повинен прийняти закон, «який забороняв би псевдо історикам, які пишуть підручники для дітей, займатися словоблуддям». Секрет Полішинеля – вираз, який має на увазі наявність якоїсь таємниці, яка насправді таємницею не є, однак всі воліють удавати, що таємниця все-таки є. Іншими словами: - Це така «таємниця», яка усім відома,

але з неї роблять якусь загадковість, у нашому випадку це історія держави Україна. На думку історика із Звенигородки Черкаської області Олександра Палія, (кандидата політичних наук): - Сьогодні перед українськими істориками стоїть питання не про її переписування, а навпаки – про очищення української історії від непідтверджених фактів і нашарувань різної брехні.

Цю брехню було цілеспрямовано нав'язано за умов тотального ідеологічного терору московитів, коли імперські історики могли творити «все, що захочуть», а за правдиве слово про дійсну українську історію, сотні українських вчених поплатилися кар'єрою і самим життям. Одна з ключових імперських містифікацій – теза про те, що колишня Росія і нинішня Російська Федерація нібито є спадкоємцями історії Київської Русі. За часів СРСР вперто замовчувався елементарний факт, що Київська Русь з IX і до середини XII ст. – це виключно територія Центральної України, тобто сучасних Київської, Чернігівської, Житомирської, Сумської, а також частин Вінницької, Черкаської, Полтавської, Кіровоградської областей тощо. З кінця XII ст. Руссю починає зватися ще й Західна Україна. Доказів цьому така кількість, що радянська історіографія просто не знала, що з ними робити, щоб приховати правду.

Що ж стосується літописів, то в них читаємо наступне під 1146 роком: «Святослав, заплакавши, послав до Юрія в Суздаль, сказав: - Брата мені Всеволода Бог узяв, а Ігоря Ізяслав схопив. Піді-но в Руську землю, до Києва». Коли вигнаний із Київщини Ростислав 1149 року приїзжав до свого батька Юрія Довгорукого в Суздаль, він казав: «Чув, що тебе хоче вся земля Руська і чорні клобуки». Вперше назва «Чорні клобуки» була згадана в Іпатіївському літописі в 1146 році.

«Чорні клобуки» у XI-XII ст. руська назва об'єднання тюркських родів печенігів, торків, берендеїв та ковуїв, які з дозволу київських князів осіли у лісостеповій частині Київської Русі, переважно в межах захисної лінії у регіоні річки Рось та Трубежі на Чернігівщині. Це об'єднання було зумовлене потребою спільної оборони від нападів половців.

Згодом літописець додав скаргу Юрія Довгорукого: «Синовець мій Ізяслав, на мене прийшовши, волость мою розорив і попалив, а ще й сина мого вигнав із Руської землі і волость йому не дав, і мене соромом покрив».

Після того, як Ізяслав Мстиславич вчергове вигнав Юрія Довгорукого з Києва, літопис під 1151 роком повідомляє, що син Юрія Андрій Боголюбський: *«тим часом випросив у отця піти наперед до Суздаля, кажучи: - Осе нам уже, отче, тут, в Руській землі ні раті, ні чого іншого. Тож затепла підем»*. Про черговий невдалий похід Юрія Довгорукого на Київ літопис під 1154 роком повідомляє: *«У тім же році рушив Юрій з ростовцями, і з суздальцями, і з усіма дітьми в Русь. І стався мор серед коней в усьому війську його, якого раніше не було ніколи»*. Після смерті Київського князя Ізяслава Мстиславича: *«тої ж зими (1154 р) рушив був Юрій у Русь, почувши про смерть Ізяславову»*.

1174 року Суздальський князь Андрій Боголюбський, відповідаючи на звернення князів Ростиславичів, сказав: *«Пождіте трохи, я послав до братів своїх в Русь. Як мені вість буде од них, тоді й дам відповідь»*. Коли суздальського князя Андрія Боголюбського вбили змовники у заснованому ним містечку Боголюбіві під Суздалем, його придворний Кузьмин, згідно з літописом, зазначив: *«Уже тебе, господине, пахолки твої не признають. Не так, як колись, коли купець приходив із Цесарограда, і з інших країв, і з Руської землі»*.

Після вбивства Андрія Боголюбського володимирські бояри (з Володимира-на-Клязьмі) говорили: *«Князь наш убитий, а дітей у нього немає, рідний син його в Новгороді, а брати його в Русі»*. Під 1175 р. літопис повідомляє: *«Того ж року коли обоє Ростиславичі сиділи на княжінні у землі Ростовській, роздавали вони були посадництва руським отрокам. А*

ті велику тяготу людям сим учинили продажами і вірами». Виходить, «*руські отроки*», приведені Ростиславичами з Київщини, були чужі на Ростовщині.

Під 1180 роком повідомляється про похід чернігівського князя Святослава Всеволодовича на Суздаль і Рязань: *«І тоді спішно приготувалися до бою у війську Святославовім, і Всеволод Святославич уборзі примчав до руських полків зі своїм полком. І тоді рязанські князі втекли, а інших вони побили».* Коли Святослав повертався із Суздаль, літопис повідомляє: *«А коли вийшов він із Суздальської землі, то одпустив брата свого Всеволода, і Олега, сина свого, і Ярополка в Русь, а сам із сином Володимиром пішов до Новгороду Великого».*

В 1187 року князь Рюрик Київський послав у Суздаль до князя Всеволода сватати його восьмилітню дочку Верхуславу за свого сина Ростислава. Всеволод згодився, дав велике придане і відпустив її *«в Русь»*. Князь Рюрик справив пишне весілля, якого *«несть бувало в Русі»*, а потім тих, що привезли дівчину Верхуславу з Суздаля: *«Якова свата і с бояре одпустив ко Всеволоду в Суздаль»*. Далі читаємо: *«Яков приїхав із Русі (в Суздаль), проводивши Верхуславу, і бисть радість»*.

Від 1223 року знаходимо запис, як на допомогу українським князям у їхній боротьбі проти ординців послали з ростовським полком Василя Костянтиновича, але він буцімто, не встиг *«до них приїхати в Русь»*. Трохи більше за 200 років, а саме у 1406 році, у вітчизняному літописі повідомляється, що *«Свидригайло (...) почав много зла з Москвою творити Литовській землі і Русі»*. Пізніше, під 1415 роком є повідомлення: *«Вітовт, Великий князь Литовський, бачивши, що митрополити, приходявши з Москви в Київ, забирають з святої Софії все, що красно ... і в Московську землю відносять»*, далі маємо запис: *«не умалялося багатство в землі Руській»*, наказав обрати свого митрополита. Таких згадок у літописах безліч, і кожен читач при бажанні може легко їх знайти.

Історик Олександр Палій каже: - В літописах не згадано ані «Суздальської Русі», ані «Заліської Русі», ані «Московської Русі» – усе це пізні вигадки імперських ідеологів Москви. Русь завжди була лише одна – Київська. До речі, Руссю не були не лише Північно-Східні околиці, а й інші підлеглі Києву землі.

Автори нашої книги відкрили пошукові системи Інтернету і

побачили: 1). Ростово-Суздальська земля вийшла з-під влади Києва на початку XII ст., коли в ній князував син Мономаха - Юрій Володимирович (1125-1157). Володимиро-Суздальське князівство (1157-1328) удільне руське князівство в Північно-Східній Русі під керівництвом династії Юрійовичів, як попередниця Московського князівства. Початково центр князівства був у місті Суздаль, й з середини XII ст. у Володимирі-на-Клязьмі. Суздальське князівство розвинулося з

Ростовсько-Суздальського князівства (1125-1157), а те з Ростовського князівства, що було уділом київських князів, фактично колонією. В XII ст., за правління князів Юрія Долгорукого та його сина Андрія Боголюбського відокремилася від Києва.

Землі майбутнього князівства з початку I тис. н.е. були заселені фіно-угорськими племенами мерею та вессю. Рубежі князівства сягали на Півночі - Білоозера, верхньої течії Північної Двіни, на Сході міста Устюг, далі берегів р. Унжа (притока Волги), волзького міста Городець, на Півдні - басейну середньої течії Оки, на Заході - верхів'їв Волги. Далі московіти стверджують, що нібито до Володимиро-Суздальського князівства перейшов великокнязівський титул з Києва і на тій підставі всі їхні князі були нащадками Мономаха, від Юрія Долгорукого (1125-1157) до Данила Московського (1276 -1303), тому вони мають право на цей великокнязівський титул. Це нібито ставило Володимиро-Суздальське князівство в центральне положення в порівнянні з іншими руськими князівствами того періоду. В літописі від 862 р. Ростов Великий і від 1024 р. Суздаль згадуються як два можливих найдавніших руських міст.

Далі розглянемо «Заліську Русь». Історичне ядро цієї землі було розташоване в природному регіоні, який називався Заліссям, або Опіллям, яке почалось заселятися слов'янами в X-XIII ст. Привабливість Північно-Східної Русі (Залісся) була обумовлена низкою обставин: родючі землі, міжнародна торгівля, високий попит на цінне хутро, поширення християнства тощо. На основі цього, «Заліська Русь» стала родовою вотчиною Володимира Мономаха і його нащадків. У 1108 р. в Заліссі було засновано місто Володимир, куди з часом перемістилася княжа влада з Ростова і Суздаля. Після ординської навали по-

чалася чергова хвиля переселень у Залісся з Київського, Чернігівського та інших південно руських князівств Русі. Нащадками переселенців в майбутньому стали численні московські дворянські родини, такі як Плещееви, Ігнатєви, Жеребцови, П'ятови, Ізмайлови, Булгакови та інші. Південно руські переселенці Русі перенесли до «Північно-Східної Русі» не лише рідні назви міст, наприклад, Володимир, Переяславль, Стародуб, Звенигород, Галич, Юр'їв, Вишгород, Перемишль, Білгород, а й численні гідроніми - назви водоймищ. Із початку XIII ст. на Залісся нагрнула ординська навала. Вікіпедія пише: Залісся (або Заліська земля) географічна назва, яка застосовувалася до території міжріччя Москви та ріки Ока в середньовіччі, від початку нашої ери територію Залісся населяли фіно-угорські племена меря і мокша. Раніше на цю територію в XI ст. почалась *«жвава слов'янська міграція»*, в результаті змішання фіно-угорське населення з слов'янами, місцеві жителі ослов'янізувалися і після XIII ст. почали вважати себе Руссю. Є цікавий твір «Задонщина» про існування «Заліської Орди».

Зараз на черзі розгляд «Московська Русь». Після появи війська «Золотої Орди» на територіях численних фіно-угорських народів, почали створюватись нові князівства, наприклад, від 1246 р - Тверське і від 1276 р – Московське. За автором Полонська-Василенко, як могло трапитись: «Що на території віддаленій від центру держави Київської Русі, на базі не те що неукраїнського, а й навіть неслов'янських народів у XII ст. були закладені підвалини державної організації «Великого князівства Московського», згодом «Московського царства» та від 1721 року «Всеросійської імперії, які само називалися слов'янами».

Тодішні московські, а пізніше російські царі розуміли, що без великого минулого неможливо створити велику націю, велику імперію. Для цього потрібно було прикрасити своє історичне минуле і навіть привласнити чуже. Тому московські царі, починаючи з Івана-IV Грозного (1533–1584), поставили завдання привласнити історію Київської Русі, її славне минуле і створити офіційну міфологію пізнішої Росії. Ярослав Дашкевич член-кореспондент Національної академії наук України пише: «Немає ніяких фактів про зв'язок Київської Русі з фінським етносом землі «Моксель» і пізніше «Московським князівством» з князівствами земель Київської Русі до XVI ст. Коли у 988 році

відбулося хрещення держави Київської Русі, фінські племена землі «Моксель» ще перебували в напівдикому стані».

Московський князь Іван-III (1462-1505), будучи васалом золотординських ханів, самостійно (1493) додав до свого великокнязівського домену приставку - «всія Русі», яка у московських князів не зустрічалася в ранішніх документах і не визнавалась іншими монархами світу. В романі-дослідженні В. Белінського «Країна Моксель або Московія» (2008-2009, в трьох книгах) повідомляються факти, взяті з історичних джерел (переважно московських), що свідчать про докорінне перекручення історії Російської імперії, направлене на створення історичної міфології про те, що Московія і Київська Русь мають спільні історичні корені, тому Московія має «спадкові права» на історію Київської Русі.

Автори наших книг В.Карпов та С.Чеботарьов впевнені, що вищезазначені «Суздальська Русь», «Заліська Русь» та «Московська Русь», як ординські князівства, не можуть мати жодних прав на спадщину Київської Русі, не можуть претендувати на історію України і не мають ніякого відношення до назви «Русь».

У 1147 р, коли чернігівський князь Святослав Ольгович обступив м. Неринськ (у Рязанському князівстві), літопис писав: *«У той же час прибігли до Святослава із Русі отроки»*. Виходить, Рязань не є Руссю. Під наступним 1148 р. літопис повідомляє про обмін дарами між Великим київським князем Ізяславом Мстиславичем і його братом Ростиславом Мстиславичем, князем Смоленським: *«Ізяслав дав дари Ростиславу, котрі од Руської землі і од усіх цесарських земель (підвладних Київському князю Ізяславу, якого часто називали цесарем, на зразок Візантійських імператорів), а Ростислав дав дари Ізяславу, котрі од верхніх земель і од варягів»*. Через 6 років (1154) Київський князь Юрій Довгорукий посилає по свого племінника Ростислава у Смоленськ, кажучи: *«Сину? Мені з ким Руську землю удержати? З тобою. Поїдь-но сюди»*.

1173 р, коли Ростиславичам було запропоновано залишити Київ і навколишні міста Білгород і Вишгород та піти до

Смоленська, літопис повідомляє, що: *«І заремствували вельми Ростиславичі, що він позбавляє їх Руської землі»*. Значить Смоленськ – це *«верхні землі»* по Дніпру, які не є Руссю. Усі ці дані абсолютно чітко й однозначно свідчать про те, що Суздаль і Північно-Східні околиці Київської держави, не перебували під владою Києва, і не можуть називалися Руссю.

Русь – це територія сучасної Центральної, а з кінця XII ст. Західної України, і ніяк інакше. Цей факт для вчених загально-відомий *«український секрет Полішинеля»*. Недобросовісні російські ідеологи довго намагалися створити міф, нібито столиця Русі *«добровільно переїхала»* з Києва на землі фінського етносу. Російський історик Ключевський небезпідставно вважав суздальського князя Андрія Боголюбського першим власним російським князем: *«З Андрієм Боголюбським великорос вперше вийшов на свою історичну арену»*. Теорія про масове переселення була сформована російським вченим Погодіним, однак навіть за радянських часів була визнана ненауковою: *«Притягнутою за вуха»*.

Насправді, ніколи Київ та держава Русь в своїй історії не переїжджали. Водночас, у предків московитів, а згодом росіян внаслідок сепарації від Києва утворилася своя держава – за назвою *«Суздаль»*, потім назвали *«Залісся»*, а ще пізніше – Московія. Кілька сотень років після тих подій, фінський етнос і не помишляв називати себе Руссю. Цікаво, що й Новгород, з якого нині в Російській Федерації намагаються зробити *«першу столицю Росії – як Русі»*, також не вважався Руссю.

Зокрема, у літописах читаємо, коли 1148 року Великий Київський князь Ізяслав Мстиславич прийшов у Новгород, щоб разом із новгородцями, очолюваними його сином Ярославом, йти на Юрія Довгорукого, київський князь каже новгородцям: *«Осе, браття, син мій, і ви прислали до мене, що вас ображає стрий мій Юрій. На нього я прийшов сюди, залишивши Руську землю»*. Коли того ж 1148 року київське і новгородське військо пішло війною на Суздальщину, літопис чітко розділює новгородців і Русь: *«І звідтіля послали вони новгородців і Русь спустошити до Ярославля»*, читаємо далі: *«І в той час прийшли новгородці і Русь, спустошивши, од Ярославля, і здобичі багато вони принесли»*. У іншому літописі за 1141 рік читаємо: *«А коли Святослав (Ольгович) утікав із Новгорода йшов у Русь до*

брата, то послав Всеволод назустріч йому". Тобто, Новгород у ті часи не був Руссю. Із вищесказаного виходить, що новгородці не є русинами – вони «просто» новгородці, і ніяк інакше.

Цей факт є досить важливим. Єдину в усьому масиві літописів звістку про якесь інше, не київське походження назви Русь записано в новгородському літописі, де сказано, що *«І од тих варягів, прихоськів, назвалася Русь, і од них зветься Руська земля, і новгородські люди до цього дня пішли від роду варязького»*. Але чомусь, у більш ранньому «Початковому Київському зводі» кінця XI ст., з якого переписувалися всі ранні повідомлення Новгородських літописів, такого уривку немає.

Заглянемо у «Новгородський літопис», там стверджується, що Середня Наддніпрянщина почала зватися Руссю ще до приходу варягів у Новгород, а саме у 854 році. Ці очевидні неузгодженості дали можливість російському академіку Шахматову довести, що уривок у єдиному списку «Новгородського літопису» про походження Русі від варягів, як і про походження новгородців не від словен і чуді (як воно було насправді), а від тих таки варягів, є дуже пізньою вставкою, зробленою орієнтовно в першій половині XV ст. для зміцнення престижу Новгорода. Новгородцям було конче потрібно прикласти до себе шляхетне варязьке походження, хоча насправді в Новгороді жили словени й чудь.

З кінця XII століття, а саме з часу діяльності князя Романа Мстиславича, Західну Україну починають називати «Руссю». А Галицько-волинського князя Романа Мстиславича називають *«самодержцем усієї Русі»*, у той час як, скажімо, щодо Андрія Боголюбського літопис повідомляє, що він *«хотів бути самовладцем усієї Суздальської землі»*. Відтоді всі Галицько-волинські князі, продовжуючи цю традицію, називалися князями і господарями *«Руської землі»* або *«всієї Руської землі»*, а на їхніх печатках був зображений титул *«короля Русі»* (Rex Russiae). Починаючи від XV і навіть у XVIII столітті у літописах географи чітко розрізняли «Московію» і «Русь».

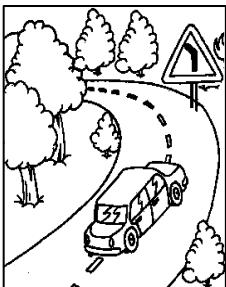
У самій Московії терміни *«Росія»*, *(Россія)* на позначення країни вперше і дуже обмежено почали вживати лише в XVI ст, з того часу, як в Москві з'являється ідея «Третього Риму», а московські царі почали претендувати на землі України-Русі. Московія самостійно перейменувалася за царськими указами

від 1713 і 1721 років. Етнонім «*русский*» закріпився ще пізніше, наприкінці XVIII ст, коли цариця Катерина II «*высочайшим повелением*» остаточно наказала московському народові називатися «*руськими*» і заборонила їм вживати назву «московіти». Цікавенька в тому, що Московщина взяла для своєї нової назви грецьку транскрипцію слова «Русь», і це єдиний народ у світі, який взяв назву для своєї країни з іноземної мови. До речі, Україна теж міняла свою назву, але тільки один раз, і взяла цю назву з власної мови.

Саме той факт, що Московія, а згодом Росія, отримавши свою назву в кращому разі в XVIII ст, претендувала на історичний спадок Київської Русі, створеної на 700 років раніше, дав підстави Карлу Марксу стверджувати у своїй праці «Викриття дипломатичної історії XVIII століття», що: «*Московська історія пришита до історії Київської Русі білими нитками*». Ця праця Карла Маркса – єдина, що ніколи не друкувалася в СРСР «без купюр».

Українці, як і більшість закордонних дослідників, ніколи не визнавали імені «Русь» за московітами. Вже в середині XVIII ст. в Україні з'являється «Історія русів», яка однозначно затверджує український характер Русі. В сучасній українській літературній мові утвердився етнонім «росіяни», у той час як прикметник «руський» залишено для всього давньоукраїнського. Ви звернули увагу на те, ми завжди намагаємось підкреслити назву одного із попередників українського народу – «русин». Немов опираємся на стародавні грамоти і літописи, де є етноніми «русин», зрідка «рус», бо «рус» чи «русин» – це завжди мешканець України. Саме цей етнонім «русин» масово зберігався в Західній Україні до XX ст, а подекуди на Закарпатті – й до сьогодні.

До речі, Тарас Шевченко у своїх творах жодного разу не застосував слів «Русь» і навіть «Росія», а завжди писав «Московщина». Сьогодні є підстави чекати, що незабаром, ідеологічна суперечка за історичний спадок Київської Русі, яку протягом останніх майже 500 років ведуть Київ і Москва, закінчиться перемогою України. Бо очевидність аргументів про приналежність України до спадку Русі, в наше інформаційне XXI ст. не можна ні знищити, ні приховати.

КРУТІ ПОВОРОТИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Всі народи у свій час проходили «бум» уваги до власної історії. І це природньо, адже лише розуміння свого коріння дає народу і державі міцний ґрунт під ногами. На початку ХХІ ст. перед українськими істориками стоїть питання не про її переписування, а про очищення української історії від непідтверджених фактів нашарувань брехні тощо. Кожен історик, як і кожна людина у випадку з історією її власного життя, вирішує цю проблему по-своєму. У міру своєї освіченості, у міру власних переконань, дуже часто не пов'язаних з історичним періодом, який вона вивчає, але безпосередньо залежних від запитів суспільства, членом якого є історик, або держава, якій цей історик служить. Словом, є безліч чинників, що визначають, яку точку відліку обере розповідач, і навряд чи варто його винити, якщо він через широту кругозору почне свою розповідь з метеорита, що знищив усіх динозаврів, або з вигнання Адама і Єви з раю. Урешті-решт, так чинили історики ще тисячу років тому, намагаючись відшукати коріння народів або їхніх правителів у міфах і переказах старовини. Можливо й українська література почалася з іскрометного опису славетних подвигів троянців, як колишніх предків українців?

«... Дуже давно, мабуть тисячу, або більше років тому, внаслідок відсутності СМІ і Інтернет зв'язку, люди передавали необхідну інформацію один одному при особистому спілкуванні. Якось надвечір, до сторожової застави племені «Онгол» на річці «Івля» в «Дикому полі» Приінгулля прийшли волхви Будимир, Велислав, Добромил, Ярополк на чолі з Білозаром для спілкування з «онгольцями» і вождем Сверкером. Ціль приходу волхвів, розповісти про нагальні питання та ознайомити з можливими майбутніми подіями, різкими змінами зовнішньої і внутрішньої політики Русі-України.

Сверкер запропонував Білозару запросити на «таємну нараду» впливових «онгольців» та Магра, Карпа, Тавризу і Чегодая. Білозар не заперечував і невдовзі зазначені особи сиділи навпроти волхвів. Розпочався переказ з потенційно можливих сценаріїв і ситуацій майбутніх подій на теренах «Дикого поля» Русі-України...».

На території Великої української рівнини, як складової частини великого Євразійського степу у VII ст. до н.е. пройшли зміни, киммерійці під тиском скіфів зі сходу були вимушені залишити степи і шукати кращої долі у майбутніх країнах Малої Азії. Але у наступному столітті скіфи були вимушені залишити свої землі під тиском могутніх сарматів, які прийшли зі сходу і панували степами більше ніж 500 років. Саме тоді, центр «Скіфського царства» перемістився у Крим, де збудували нову столицю за назвою «Неаполь Скіфський» (це територія сучасного Сімферополя) та згодом скіфи змішались з місцевим стародавнім населенням таврами, і стали «тавро-скіфами».

У I ст. до н.е. у нашому регіоні посилилась «Понтійська держава», в залежність від якої потрапило «Боспорське царство». А з середини III ст. н.е. територію Русі-України опанували войовничі германські племена готів, які створили тут свою державу «Ойум» зі столицею «Архаймар» на Дніпрі (можливо - городище біля с. Башмачка у Дніпрових порогів), зруйноване гунами у 375 році. Окремі дослідники кажуть, столиця «Архаймар» стояла на Дніпрі ймовірно, на місці сучасного Києва, після її руйнування гунами на цьому місці з'явилася фортеця Ківи.

У V ст. на зміну готів, прийшли гуни і почали свої криваві походи по території Центральної Європи, аж доти не були розгромлені у 451 році в Галлії. У V-VII ст. на наші землі прийдуть слов'яни яких будуть ототожнювати з антами. У IX-XII ст. утвориться держава «Київська Русь», яка буде розширятися за рахунок військової агресії. В подальшому степи Русі-України протягом VI-XIII ст. побачать племена і народи, аварів, болгар, хозар, печенігів, половців, а ще ординську навалу «Золотої Орди» яка певний час буде володіти землями від Пруту на заході до Алтаю і Середньої Азії на сході.

У 1362 році Великий князь Литовський - Ольгерд розгромить ординське військо на Синіх водах, а за степами від Дністра до Дону закріпилася назва «Дике поле». На певний період більша частина Русі-України опинилася у складі «Великого князівства Литовського». Але в кінці XV ст. це князівство втратить свої позиції на теренах Русі-України внаслідок розквіту «Кримського ханства». З кінця XV ст. з'являться перші згадки про козаків у «Дикому полі», які на середину XVII ст. утворять «Вольності Запорозькі», тобто «Козацьку державу».

Протягом 1569–1795 років на теренах сучасних Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Молдови, південної Естонії та західної Росії з'явиться Королівство Польське та Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське, яке згодом назвуть «Республіка двох націй». Від кінця XV і до початку XVIII ст. Русь-Україна підпаде під вплив «Московського царства» попередником якого були «Велике князівство Московське» та «Золота Орда». Московія продовжить свою територіальну експансію до Русі-України протягом всього XVII століття.

У 1812 р для війни з Наполеоном з Русі-України буде призвано 70 тис. ратних вояків і козаків. У 1914-1918 р. відбудеться Перша світова війна, а у 1939-1945 р. пройде Друга світова війна які приведуть до великої загибелі людей. За передбаченням волхвів можливо у 2036 р. станеться Третя світова війна. У 1991 році нарешті проголосять незалежність держави України, це буде дратувати сусідню Російську Федерацію і вона в 2014 році розпочне війну на Сході України.

Грабіжницький характер так званої «прихватизації» в Україні від 1990-х років, зосередження національного багатства в руках небагатих людей, великий розрив між рівнями забезпеченості, тріумф соціального безстидства, придушення громадянського самоврядування, це лише окремі характеристики українського суспільства початку XXI ст. На думку волхвів, полем битви в майбутніх війнах напевно буде кіберпростір, з'являться біологічно модифіковані солдати, автономні системи які зможуть обробляти інформацію і завдавати ударів ще до того, як людина встигне втрутитися у процес. Саме до такого сценарію на початку XXI ст. активно будуть готуватися провідні космічні держави, США, Китай, Росія, а згодом Індія. Тому на майбутньому полі бою пануватимуть роботи, що матимуть певний рівень штучного інтелекту, проте керовані людиною-оператором. У найближчі століття, на теренах Русі-України, слід чекати тривалий і впертий спротив селянства у різних формах і саботаж майбутнього робітничого класу. Як бачите з короткої доповіді волхвів для людей племені «Онгол» із сторожової застави в Приінгуллі, історія розвитку Русі-України знаменує собою різкі й запаморочливі повороти у зовнішній і внутрішній політиці держави, де ганебна пляма тогочасної зради залишиться в її історії й тінню накладеться на репутацію наступних поколінь

Основні причини можливої Третньої світової війни, це боротьба за ресурси і переділ в економічній сфері. У наш час найімовірнішими місцями, де почнеться Третя світова війна, буде Україна, Близький Схід і території багаті природними ресурсами. Сьогодні маємо Росію, яка прагне відновити свій статус наддержави, Китай - зацікавлений у приєднанні додаткових територій, Сербія - яка мріє про відновлення колишньої Югославії, Японія - яка й досі від 1945 р. не уклала мир з Росією через окупацію Курильських островів. Держави Китай, Японія і Індія потребують розширення територій за рахунок зменшення Російської Федерації. Країнам НАТО і ЄС, а також Японії, Україні, Австралії, Новій Зеландії та арабським країнам на чолі з Саудівською Аравією, Ізраїлем, Південною Кореєю і Грузією, можливо будуть протистояти Росія, Китай, Зімбабве, Сомалі, КНДР і терористи з «ІДІЛ». Судячи з усього, Росія прагне захопити увесь Європейський континент, тим самим, Москва прагне реалізувати свою мрію про «Третій Рим», задовольнити свої комплекси неповноцінності пов'язані з європейською цивілізацією, і отримати один із найбільший у світі науково-технічний потенціал.

Професор Карлового університету в Празі Мартін Путна окреслив сприйняття України та її історії у Європі на початку ХХІ ст. такою, що Київська Русь – це немов початок історії Росії, як попередниці Російської Федерації. Бо ще й досі існує плутанина з поняттями «Русь» і «Росія». Професор зазначив: «Це зумовлено тим, що ми живемо в час глобалізації і пробудження патріотизму, а відтак, тяжко сприймаємо історію певного народу як щось окреме і самостійне. Далі він висловив теорію про те, що термін «Русь» варто вживати в множині, у контексті різних державних утворень у Східній Європі. Коротко охарактеризувавши їх, дослідник зазначив, що свого часу існували «Західна і Східна Русь», тобто «Литовська і Московська».

«Литовська Русь» стала передумовою створення «Речі Посполитої», розвивалася відповідно до західної концепції, тоді як «Московська Русь» була незрозумілою, бо на її території формувалося уявлення інакшості, унікальності й обраності, переконання того, що західний світ – поганий, єретичний і зіп-

сований, а московський - супер. Про існування Української держави починали говорити лише тоді, коли в українців виникло бажання до створення власної держави, чи згадки про Україну на міжнародній арені зумовлювали інші круті повороти історії. На думку Мартіна Пута, станом на початок XXI ст. цю тезу підтверджують три події: Чорнобильська катастрофа 1986 р, Помаранчева Революція 2004 р, і Революція Гідності 2014 р.

Найважливіша річ для будь-якої країни і будь-якого суспільства (не тільки для України), - не розвивати роль «історичної жертви». Адже якщо ви були жертвою всю свою минулу історію, велика ймовірність, що цією ж жертвою ви залишитеся і в майбутньому. Зараз українці мають перевагу, коли Новітня історія сповнена драм і крутих поворотів, і саме завдяки їм люди навчились бачити великий реальний світ навколо них і за межами держави.

Два начала - духовне і матеріальне - трипільське і скіфосарматське - злилося в Україні початку XXI ст., саме вони є ядром її нації. «Повість минулих літ» вказує: «У 6415 році (або 907 р. н.е.) пішов Олег на греків, Ігоря залишив у Києві. Узяв він велику кількість варягів і словен, чуді і мері, кривичів і полян, сіверян і деревлян, радимичів і хорватів, дулібів і тиверців, котрі є пособниками. І всі називалися «Велика Скіфія». І з цими усіма вирушив Олег на конях і на кораблях числом дві тисячі».

Пройде 300 років, і від середини XIII ст. притягальною силою для тих, хто намагався протистояти ординському пануванню, стала «Литовська держава», яка почала відігравати дедалі більшу воєнно-політичну роль у Центрально-Східній Європі. До початку XIV ст. князі Гедиміновичі посіли престולי основних білоруських князівств. Інтегруючись із місцевою елітою, вони швидко засвоювали мову, релігію й культуру своїх підданих і переймалися їхніми державними інтересами не меншою мірою, ніж князі Рюриковичі. Прикметно, що Гедимін почав титулуватися «королем литовським і руським», демонструючи, таким чином, продовження української державно-монархічної традиції. Після перемоги князя Ольгерда над ординцями у битві на Синіх Водах (1362 р) цей процес охопив всю Україну.

Результатом успішних походів Ольгерда було включення до складу «Великого князівства Литовського і Руського» більшість територій Київщини з Переяславщиною, Волині, Поділля і

Чернігово-Сіверщини. При цьому литовські князі майже не змінили суспільно-політичного устрою українських земель, судово-адміністративної і господарської системи, організації війська. Місцеві князі (Рюриковичі і Гедиміновичі), бояри повинні були лише служити великому князю і надавати йому дружину і земські ополчення. Нова державно-політична система, в якій етнічні литовські землі становили приблизно десяту частину, тривалий час забезпечувала вільний політичний і культурний розвиток народів, що увійшли до її складу.

Попри намагання великих князів литовських час від часу проводити жорсткішу унітарну політику, протягом майже 200 років у «Великому князівстві Литовському» панувала територіальна децентралізація, яка багато в чому забезпечувала збереження традиційного місцевого устрою українських земель у поєднанні із західним розвитком. В Україні на довгі роки утвердилися договірні відносини в суспільно-політичному житті, було розмежування державної і церковної влади, обмеження самодержавної влади великого князя, самоврядування територій і міських громад, урахування прав і гідності особи, правда в де що в обмеженому соціальному просторі.

Утвердження влади князів Гедиміновичів в Україні, яке до того ж супроводжувалося культурною асиміляцією значних прошарків литовської знаті, тривалий час не перешкоджало державно-політичному буттю українців. Останнє цілком вписувалося у політичний контекст Європи, де значна кількість держав на той час ще розвивалася на династичних принципах. Великий князь литовський Вітовт наприкінці свого віку, досягнувши вершини могутності, прагнув забезпечити «Великому князівству Литовському» незалежне політичне існування в європейському світі. Способом досягнення цієї мети він вважав прийняття для себе королівського титулу. В цьому його підтримали німецький імператор і король угорський, які були зацікавлені у ліквідації «Польсько-Литовської унії». Як монарх, Вітовт спирався на українську та литовську монархічну традицію. Досить пригадати як Гедимін титулував себе «королем Литовським і Руським»; звертання візантійського імператора до «володимирського короля Дмитрія Любарта» (1347), факт прийняття королівської корони литовським князем Міндовгом у середині XIII ст., коли Литва тільки почала активно втручатися у політичне життя

Центральної і Східної Європи. Тоді литовський князь намагався забезпечити свою державу від тиску християнських сусідів, і зокрема хрестоносців, прийнявши корону від Папи Інокентія-IV. Наприкінці XIV ст. поряд із намірами проголошення незалежності «Великого князівства Литовського», Вітовт виношує задум просити у римського папи королівську корону. Однак поразка на річці Ворсклі (Полтавщина) змусила Вітовта відкласти свої плани щодо коронації.

В 1399 році на р. Ворскла була битва між «Золотою Ордою» та східноєвропейським союзом військ Литовсько-Руської держави, Польщі, Тевтонського Ордену, Молдавії і Волощини, а також татар Тохтамиша. Ординськими військами командували хан Тимур-Кутлук та емір Едигей, а союзними силами князь Вітовт. Битва завершилася поразкою військ Вітовта.

Від 1421 р. починається повторна підготовка Вітовта до здобуття королівського сану. Передбачаючи опозицію з боку поляків, Вітовт шукав підтримки цього кроку від українського панства, що було зацікавлене у здійсненні політичного плану великого князя. Вочевидь з цією метою він вдався до об'їзду у 1429 р. українсько-литовських земель свого «Великого князівства», щоб забезпечити широке представництво українських князів і литовської шляхти на з'їздах європейських монархів у Луцьку і Вільно, де передбачалася коронація Вітовта.

У січні 1429 р. відбувся пишний з'їзд європейської феодальної знаті у Луцьку, куди прибули, зокрема, імператор Сигізмунд, датський король, папський легат, Ягайло, Вітовт і представники Московії. Зібрання мало обговорити прусську і гуситську проблеми, а також волоський конфлікт, що виник між Польщею і Угорщиною. Наприкінці з'їзду імператор Сигізмунд запропонував Вітовтові королівську корону. Ягайло, для якого це було несподіванкою, дав згоду на коронацію. Проте згодом під тиском польського панства у листі до Сигізмунда він виступив проти коронування, мотивуючи це умовами польсько-литовської унії і нібито залежністю Литви від Польщі. Неприхильна позиція Ягайла викликала різке погіршення відносин між обома

сторонами. Вітовт ще більше зблизився із Сигізмундом і навіть погрожував Ягайлові довести незалежність Литви - силою.

Незважаючи на протидію польської сторони, коронацію було призначено на 8 вересня 1430 р. у Вільно. У коронаційному акті, виготовленому заздалегідь в імператорській канцелярії, Литва проголошувалася «королівством на вічні часи» з тим, що литовські королі «будуть самостійні, не підвладними або васалами ні нашими (імператора), ні Священної імперії, ні чиймись іншими, служачи щитом християнства на цьому пограниччі - допомагаючи проти язичницьких нападів».

Проте у визначений день коронації, королівська корона не прибула до литовської столиці, оскільки була перехоплена в дорозі польськими шпигунами. Коронацію було відкладено, а 27 жовтня 1430 р. князь Вітовт несподівано помер. Події навколо коронування Вітовта свідчили про надзвичайне зростання престижу Литовської держави в очах Європи. Зовнішньополітичну лінію князя Вітовта можна розглядати як продовження курсу «Галицько-Волинської держави» на активну участь у політичному процесі Центральної Європи, яка завжди вважала «Велике князівство Литовське» - «Литовсько-Руською державою» і ніколи не ігнорувала важливого значення і великої питомої ваги у ній українського компоненту.

Протягом усього XV ст. тривала боротьба української еліти за збереження давніх державницьких традицій, суверенітету удільних князівств. Вершиною цієї боротьби було суттєве відновлення удільної системи на значній частині території України. На Волинь повернувся Свидригайло Ольгердович, який завершив тут своє життя як повноправний володар із титулом «Великого князя». На Київській землі відновлюється «удільне князівство» (1440 р.), де утвердилася династія Олельковичів. Князь київський Олександр (Олелько), прямий нащадок Гедиміна, мав виразні наміри відродити престиж старої столиці Русі-України, що мало бути першим кроком до політичної самостійності. Претензії князів Олельковичів на більш високий статус, ніж просто удільне князівство в рамках «Великого князівства Литовського», знайшли свої прояви у застосуванні ними титулатури «государ і отчич київський». Олельковичі переймалися амбітними намірами стати спадкоємцями князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого. В цьому зв'язку князь київський

Олелько вживав активних заходів щодо відділення Київської церкви від Московської і перетворення Києва на відроджений центр східноєвропейського християнства. Він підтримував унійну ініціативу митрополита Ісидора, спрямовану на об'єднання Східної і Західної церков і надав грамоту для *«господина отця свого Сидора митрополита, Кієвського и всея Руси»*. Вона підтверджувала давні права митрополита: майнові, судові й фінансові, причому князь Олелько посилався у грамоті на старе право київської митрополії, визначене їй в «Уставі Володимира Великого» і «Номоканоні Ярослава Мудрого» (церковному статуті Ярослава).

Після смерті старого князя Олелька на «Київський стіл» зійшов його син Семен Олелькович, і саме за його князювання Київ знову став столицею митрополії. Це ще більше посилило політичні позиції київського князя Семена, який і подав свою кандидатуру на литовський великокняжий престол. Ще 1456 р. князь Семен Олелькович включив до складу свого князівства Брацлавщину. Його володіння поширилися частково також і на Чернігово-Сіверську землю, зокрема чернігівське Посем'я, Путивльський повіт тощо. Відбувалася інтенсивна колонізація Задніпров'я, що досягала річок Самари на півдні й Оскола на сході. Таким чином, до складу відродженого Київського князівства увійшла значна частина українських територій, які становили ядро колишньої «Старокиївської держави». У 1471 році заколотникам вдалося усунути наступника князя Семена - Михайла Олельковича, цим були зупинені українські державницькі аспірації, а землі України потрапили під литовські, польські, угорські, молдовські та московські прапори.

Українська аристократія, втрачаючи свої юридичні права князів-володарів, продовжувала чинити опір спираючись на зрослу економічну потугу. Укладення «Люблінської унії» (1569) і подальше зближення Литви й Польщі прискорили процеси переходу українських князівських родин у «римо-католицьку віру» і втрату багатьма з них національної ідентичності. Водночас відбувся процес сходження князівської верстви з української політичної сцени, і остаточної втрати *«бачення майбутнього»*. Державницькі завдання мусили виконати інші верстви, естафету національного державотворення в нових історичних умовах перейняв у старої феодальної еліти новий клас - козацтво.

Вікова історія Мамая

БОРотьБА ЗА ВИЖИВАННЯ

Чомусь і досі йдуть суперечки відповідно назви «монголо-татарської навали»? Що приховується за цією назвою? І чому окремі дослідники заявляють, що так званого «татаро-монгольського ярма» не було і татари з монголами Київську Русь не підкорювали. Тоді хто і для чого в черговий раз фальсифікував історію Русі? Ми мабуть знаєте декілька фактів, які спростовують гіпотезу про «татаро-монгольське ярмо», і говорять про те, що історія України-Русі була спотворена навмисно і, що робилося це з цілком певною метою. Але хто і навіщо умисне спотворив історію України? Які реальні тогочасні події хотіли приховати і чому? Чому Європа, зокрема й Україна, у ранні середньовічні часи стали ареною боротьби між носіями трьох великих релігій – християнства, мусульманства і зороастризму.

Марк Елі Раваж - особистий біограф сім'ї Ротшильдів про запровадження християнства написав: *«Ми знищили ваших Богів, ми відкинули усі ваші расові особливості, і замінили їх Богом відповідно до наших власних традицій. Жодне завоювання в історії, навіть віддалено не порівняно з тим, як повно ми вас завоювали. Ми зупинили ваш прогрес. Ми наклали на вас чужу вам книгу і чужу вам віру, яку ви не можете ні проковтнути, ні переварити, тому що вона суперечить вашому натуральному духу, який перебуває в хворобливому стані, і у результаті ви не можете, ні прийняти наш дух повністю, ні убити його, і знаходитеся в стані розщеплювання особи – шизофренії».*

Якщо проаналізувати історичні факти, стає очевидно, що «татаро-монгольське ярмо» було видумане для того, щоб приховати наслідки від «хрещення» Київської Русі. Адже ця релігія нав'язувалася далеко не мирним способом. В процесі «хрещення русів» була знищена велика частина населення Київського князівства! Однозначно стає зрозуміло, що ті сили, які стояли за нав'язуванням цієї релігії, повинні були й надалі фабрикувати історію, підтасовуючи історичні факти під себе і свої цілі.

Станом на початок ХХІ ст. ці факти відомі історикам і не є секретними, вони загальнодоступні, і кожен, хто бажає без про-

блем може знайти їх в Інтернеті. Опускаючи наукові дослідження і обґрунтування, які описані досить широко до нас, розглянемо питання «татаро-монгольського іго». Куди подівся той народ що контролював чверть суходолу Землі? Як правильно писати: «монголо-татари» чи «татаро-монголи»? Ніхто з істориків не скаже вам достеменно, хто в цьому слові має бути першим. А все з тієї причини, що можливо жодних «монголо-татар», чи «татаро-монголів» ніколи не існувало.

Спочатку кочові племена народу під загальною назвою «монголи» ототожнювали з «людьми пекла», потім з кипчаками, з якими вони були асимільовані. У XIX ст. російська імперська історична наука вирішила, що «татари» - це тюрки, які воюють на боці «монголів». Так вийшов курйозний і тавтологічний термін, що являє собою злиття двох назв одного й того ж народу і дослівно означає «татаро-татари». Порядок слів був обумовлений політичними міркуваннями: після утворення нової імперії «Радянського Союзу» (СРСР) було вирішено, що термін «татаро-монгольське іго» занадто радикалізує відносини між росіянами (читай московітами) і татарами, вирішили «сховати» за назвою «монголи», які до складу СРСР не входили.

Усі релігії «одкровення» мають свої священні книги, в яких викладаються основні ідеї віровчення і основні принципи релігійного культу. В зороастризмі такою священною книгою є «Авеста». З історії відомо, що канонізував текст «Авести» 325 року перський цар Шахпур. Він вів успішні війни проти Риму й гунів. На його честь названо численні населені пункти в Ірані та в Індостані, який знаходиться далі від Ірану, ніж Україна. На карті Індії знайдете десятки всіляких Шахпуртів, Шапурів та Шампурів. І як не дивно, подібні назви ми знаходимо в Європі. У Білорусі – це Шапурово, Шпури, у Росії – це Шабурново, Шапурово, Шабри, Шпури, Шупарня, Шапорин, у Франції – це Шамбор в Італії – Сапор, у Словаччині – Сампор. В Україні маємо: Самбір, Самбурки, Шупарка, Шумбар, річка Шопурка та інше. Ці численні географічні назви свідчать про тривалу арабську присутність в Україні-Русі. Незважаючи на нівелювання, вони дають яскраву картину з VII по XIII століття. Тобто від часу зародження мусульманства – до витіснен-

ня його ординською навалою. Можливо, якби не вони, то панівною релігією в Україні-Русі був би іслам. П'ятсот років не могли минути безслідно для України-Русі, ми й сьогодні пожинаємо плоди раннього ісламського світу в українських назвах: село Корань на Житомирщині – від Коран; села Арабка, Арапівка, а також Воропай, Воропаї, Воропаїв, Воропаївка. Від арабів маємо с. Халеп'я на Київщині – від сирійського міста Халєб, Трипілля – від ліванського міста Триполі, села Дамаски, Демешківці – від столиці Сирії Дамаск, м. Сурож – від Сирія, села Медин, Мединщина, Медина – від Медина. А ще численні Богданівки – від міста Багдад (богом даний), Лубни – від назви Лівану (арабською Лубнан). Коломия походить від арабського слова «каламі» – мусульманський догматик, Тараща – від історичного імені Тарак (ібн Зіяд). Арабська назва Єгипту – Миср, дала відомі «слов'янські» корені в назвах: Перемишль, Радомишль, Дрогомишль і навіть Мишоловка в Києві. Слов'яни йменували Єгипет старою назвою «Копт», звідси назви українських сіл Кіпті, Коптівщина, Коптів тощо.

У середньовіччі Наддніпрянина являла собою конгломерат різних етносів, релігій, державних утворень. Тут співіснували, торгували і воювали слов'янські, іранські, кельтські, готські племена, хозари, авари, гуни, араби та інші. З часом гору взяли слов'яни – можливо тому, що були найбільше прив'язані до землі, до хліборобства. Але кожен з цих народів залишив помітний слід у культурі, традиціях, мові українців. Варто лишень розкрити карту й вчитатися в назви українських сіл і міст, річок і гір тощо, та зробити порівняння.

► «Татари-монголів» тісно пов'язують з Чингізханом. Звідкіль пішла ця назва? Раніше на території Русі (Київської Русі) за управління державою відповідали дві людини: Князь і Хан (Коган). Князь відповідав за управління державою в мирний час. Хан або «військовий князь» брав управління на себе під час війни, в мирний час - відповідав за формування армії (орди) і підтримку її у бойовій готовності.

«Чингіз Хан» (Чингізхан) - це не ім'я, а титул «військового князя», який у сучасній Україні, близький до посади «Головного командувача армією». Може одна людина в мирний час бути президентом країни, а на період війни перебрати на себе пов-

новаження «головного командувача армією». І людей, які носили такий титул, було багато і вони вам відомі з історії.

У сучасній «державі» Монголія немає жодної народної билини, в якій би говорилося, що ця країна колись в давнину підкорила майже усю Євразію, рівно, як і немає нічого і про великого завойовника Чингіз Хана (або Ченгісхана). Тоді що прикривали «татаро-монгольським ігом», і хто це робив?

«Монгольська імперія», (або Ординське царство, Татарщина) зародилася на сході Євразії у Степу поряд з Китаєм, де проживали роди і племена під загальною назвою «татари», вони були відомі ще до приходу Чингізхана в ці регіони. Відповідна тогочасна територія називалась «Тартарія» (Tartaria), інколи Кумай (Catau), просимо не плутати з сучасним Китаєм. Тому коли у Європу прийшли відомості про появу на теренах Татарщини нового царства (імперії) на чолі зі вождем місцевих степовиків, «царем на ім'я Чингісхан» (або Чингіз Хан), більшість сприйняли його як «царя татар». В до монгольську епоху регіони від кордонів «Держави Хань» (Китай) до річки Байкал були заселені різними кочовими народами і племенами, яких збірно називали «тюрко-татарсько-монгольськими» (згодом скоротили до самоназви «монголи»). Це військово-політичне угруповання самоназви «монголи» у XVIII ст. використали московіти при фальшуванні історії.

На сьогодні біля 16 млн людей у світі є нащадками Чингізхана по чоловічій лінії за дослідженням ДНК. Його старший син Джучі залишив 14 синів. У свою чергу, внук Хубілай, який управляв Китаєм, мав 22 законних синів. Тож маємо генетичні коріння Чингісидів, Чингісовичів, окремо рід Чингіса, «Золотий рід» тощо. Прижиттєво Чингізхан розділив свої колосальні землі на улуси між синами. Після його смерті в 1227 р, найбільша імперія світу, що охоплювала до 38 млн кв. км суходолу (чверть всієї земної поверхні і третина всього населення тогочасної Землі), ще протягом 40 р поспіль залишалася «єдиною державою». Але внутрішня боротьба за владу та адміністративні проблеми зруйнували «Монгольську імперію», з'явилися: «імперія Юань», «держави Хулагуїдів», «Синя і Біла Орда» тощо.

► «Монголія» - дві сторони однієї медалі. На початку 60-х років XII ст. степовий вождь Єсугей об'єднав велику кількість племен «Тартарії». Його старшим сином був Темуджин (Темучен), який у 1206 році прийняв ім'я Чингізхан, за титулом «Найвищого правителя». Через деякий час вождя Єсугея отруїли, а його військово-політичне формування за пізнішою назвою «монголо-татари» очолив Темуджин (або Чингісхан). До речі, Чингізхан (або Шингісхан) казахською мовою означає «світлосайний хан». Саме від 1206 року «Монгольська імперія» почала своє існування і вважалася однією з найбільших у світовій історії, поступаючись лише «Британській». Дружина Чингізхана - Борте була з казахського роду «кониратів», всі їхні сини мали тюркські імена. У стародавніх татар ні тоді, ні в сучасних народів «держави Монголія» - не було таких імен. Слово «хан» має виключно тюркське походження, а не монгольське. (До теми «хан» ми повернемося трохи пізніше).

Сучасна «Монголія» як країна на сході Центральної Азії, зі столицею Улан-Батор з'явилась на початку XX ст., вона межує на півночі з Росією, на півдні з Китаєм. У 1911-1924 роках мала назву «Богдохаантська держава Монголія», у 1924-1991 роках «Монгольська Народна Республіка» (МНР). У січні 1992 року назва «Народна Республіка» була відкинута, і «Монголія» стала державою з парламентським керівництвом та президентом, що обирається на всенародних виборах.

Зафіксуємо в своїй пам'яті, що загальна назва «держави Монголія» з'явилася 1911 р, а на початку 1930-х років до кочівників, що мешкали в пустелі Гобі, приїхали більшовики і повідомили їм, що вони - нащадки «великих монголів», і їх «співвітчизник» Чингізхан свого часу створив «Велику Імперію», люди дуже здивувалися і зараділи. Слово «гобі» означає «безводне місце», цим словом у Центральній Азії позначають пустельні й напівпустельні ландшафти. Є кілька подібних географічних регіонів: «Заалтайська Гобі», «Монгольська Гобі», «Алашанська Гобі», «Гашунська Гобі» й «Джунгарська Гобі».

Батько хлопчика Темуджина (у казахській вимові Темиршин) Єсугей був ханом «киятів». Матір Оян була із роду «меркитів», мова цих племен – давньо казахська. Обирали дорослого Темуджина на посаду «Чингіз Хана» на звичайному казахському курултаї. В кінці XX ст., у Казахстані розкопали могили

старшого сина Чингізхана - Джучі. Генне дослідження ДНК його останків підтвердило, що у роду Джучі зовсім не було монголів, значить подібного генетичного коріння не було і в Чингізхана.

Виходить, що «Золота Орда» зароджувалась не з міфічних монголів за часів Темуджина (Чингізхана), а з казахських народів, ось чому московіти сфальшували історію і вигадали назву «монголо-татарська навала», бо їм було соромно визнати, що вони довгий час перебували під владою казахів.

Далі московіти на початку 1930-х років розповіли іншим азійським кочовим народам Монголії, Маньчжурії, Туркестану (ханам, уграм, гунам, уйгурам, калмикам, казахам, меркітам, киргизам, ногайцям, тувинцям, узбекам, хакасам тощо), а далі угро-фінським племенам, які вже були добряче генетично «розмішані» з татарами, що слово «могол» має грецьке походження, і означає «великий». Можливо це правда, ми не будемо сперечатися, але коли й далі московська влада, на протязі декількох поколінь стверджувала: «Цим словом греки називали ще й наших (московських) предків - слов'ян. Тому слов'яни, ніякого відношення до назви якого-небудь іншого народу - не мають», це вже визиває обурення. (Н.В. Левашов «Зримий і незримий геноцид»).

► На початку XIII ст. склад тогочасної армії «татаро-монголів» (читай ординців) до 70% складались з народів майбутньої країни «Моксель» (Московщини), інші 30% приходились на інші малі народи Русі. Наші припущення (як факт), наочно підтверджує фрагмент ікони Сергія Радонежського «Куликовська битва». На ній чітко видно, що з обох боків воюють однакові воїни з однаковими прапорами і зображенням Христа. І ця битва більше схожа на громадянську війну України-Русі, чим на війну з іноземними «татаро-монгольськими» завойовниками.

► Як виглядали умовні «татаро-монголи»? Арабський історик-очевидець тих подій писав: *«Усі вони схожі на кипчаків та половців, немов належали до тих родів, бо оселившись у землі кипчаків-половців, вони брали з жінками шлюби і залишалися жити на їхній землі»*. До речі, на території Русі та Європи XIII-XIV ст. татарами називали всіх кочівників-сусідів «Монгольської імперії» від 1206 року, в тому числі і половців.

Американський історик Пайпс пише: *«військо, що підкорило Русь, очолювали «монголи», проте рядові війська склада-*

лися в основному з людей тюркського походження, у побуті відомих під ім'ям «татари».

Зверніть увагу на малюнок гробниці Генріха II «Набожно-го», який був убитий на Легніцькому полі. Напис наступний: *«Фігура татарина під ногами Генріха II, герцога Сілезії, Кракова і Польщі, поміщена на могилі у Бреслау цього князя, убитого у битві з татарами при Лигнице 9 квітня 1241 г»*. Як ми бачимо у цього умовного «татарина» абсолютно московська зовнішність, одяг і зброя. На наступному зображенні *«ханський палац в столиці «Монгольської імперії» - «Хан-балик»* вважається, що це нібито місто Пекін.

► За останніми даними генетичної експертизи ДНК, виявилось, що татари і московіти мають дуже близьку ДНК генетику. Дивина в тому, що за період існування умовного «татаро-монгольського іга» не зберігся жодний історичний документ на татарській мові (бо це є тюркська мова), або на монгольській мові. (Однак є безліч документів того часу - руською мовою). Татарською (тюркською) мовою розмовляли волзькі татари і марійці, удмурти і мордва, башкири і чуваші, казахи та інші. Вона була державною мовою «Казанського Ханства» до 1552 року. Після 1917 року стала державною у «Татарській РСР», а також «Ідель-Урал республіки народів Поволжя». Зараз є державною мовою «Татарстану».

Монгольська мова, це різновид тюркської і тунгуської мови. «Давньомонгольська мова» від 1208 до 1931 роки базувалась на уйгурській мові, а з 1937 року було введено кирилицю, яку відмінили у 1941 році. Сучасна національна мова Монголії – це мова «халха».

Навіть на сьогоднішній день, дослідники не виявили історичних оригіналів документів, які б об'єктивно доводили про так звану «татаро-монгольську навалу». Та зате є безліч підробок, покликаних переконати нас в існуванні вигадки «татаро-монгольського ярма». На усіх картах, які були видані до 1772 року і які не виправлялися, можна побачити наступну «картину». Північно-західна частина Русі називалася «Московія», або «Московська Тартарія». У цій маленькій частині Русі правила династія Романових. Московський цар до кінця XVIII століття називався правителем «Московської Тартарії», або герцогом (князем) Московським. Інша частина Євразійської Русі, що зай-

мала практично увесь материк, на сході і півдні від Московії того часу називали «Тартарія», згодом, внаслідок завоювань появилась назва «Російська Імперія».

У 1-м виданні Британської енциклопедії 1771 року про цю частину Русі написано наступне: *«Тартарія, величезна країна в північній частині Азії, межує з Сибіром на півночі і сході, називається «Велика Тартарія». Ті тартари, що живуть на південь від Московії і Сибіру, називаються Астраханськими, Черкаськими і Дагестанськими, а ті що живуть на північному заході від Каспійського моря, називаються Калмикськими Тартарами і займають територію між Сибіром і Каспійським морем. Ще є Узбецькі Тартари і Монголи, які мешкають на північ від Персії і Індії і, нарешті Тибетські Тартари - живуть на північний захід від Китаю».*

► Тепер декілька слів про хрещення Русі. Ви скажете: «До чого тут хрещення Русі»? Як виявилось, нам це дуже потрібно, адже хрещення відбувалося далеко не мирним шляхом. До хрещення, люди на Русі практично усі уміли читати, писати і поважали ведичний світогляд, який давав людям саме розуміння реальних законів природи, як влаштований світ, що є добре, а що – погано, суспільної моралі тощо.

Волхви добре розуміли, що в собі несе християнство, в яке збирався хрестити Київську Русь князь Володимир. Вони бачили, що відбувалося після «хрещення» в сусідніх країнах, коли під впливом «Грецької релігії» успішна, високорозвинена країна з освіченим населенням, в лічені роки занурювалася в неучтво і хаос, де читати і писати уміли вже тільки представники аристократії, і те далеко не всі. За 12 років насильницької християнізації було знищено, за рідкісним винятком, практично усе доросле населення Київської Русі. Тому що нав'язати таке «вчення» можна було тільки «безрозсудним» дітям, які через свою молодість не могли розуміти, що «Грецька релігія» обернала їх в рабів у фізичному і духовному значенні цього слова. Усіх хто відмовлявся приймати нову «віру» - вбивали.

Якщо до «хрещення» на території Київської Русі було 300 міст і мешкало 12 млн жителів, то після «хрещення» залишилося тільки 30 міст і біля 3 млн населення. Близько 270 міст було зруйновано, а майже 9 млн людей було страчено. Наступне покоління почало лояльно відноситись до християнства.

Як завжди буває, переможець пише свою власну історію. І стає очевидним, що зробили її для того, щоб приховати усю жорстокість, з якою було охрещено Київське князівство, і з метою присікти усі можливі питання, для цього пізніше вигадали «татаро-монгольське ярмо». Дітей русів почали виховали в традиціях «Грецької релігії» і всю вину за масові вбивства переклали на «диких кочівників» за новою назвою «монголи». Окремі дослідники кажуть: - Ведична «Слав'яно-арійська імперія» вже не могла спокійно дивитися на підступи своїх ворогів, які знищили 75% населення Київського князівства і повстали. Але дії ведичної імперії русів були перекручені і сфальшовані в історії, їх виклали в спотвореному вигляді за назвою «монголо-татарське нашествя» орд ханів - на Київську Русь.

Навіть знаменитий бій на річці Калка 1223 роки сфальшували, до сих пір вчені не можуть пояснити, чому об'єднане військо половців і руських князів було розбите. Чому деякі князі русів билися з «ворогами», так званими «монголами» - в'яло, а багато хто з них переходив навіть на їхню сторону? Причина такої безглуздості була в тому, що князі Русі, під тиском прийняли чужу «Грецьку релігію», і тому добре знали, хто, за що і на чиєму боці - бився в 1223 році. У ординського хана Батия було завдання повернути під крило «Ведичної імперії» територіальні землі держави Київська Русь, і зупинити нашествя християнської релігії на Русь в подальшому.

Українцям твердили: - На землях Русі почалося «татаро - монгольське ярмо». Величезна «Золота Орда», що займала майже половину Азії і Європи, тероризувала населення Русі звірствами і грабунками. До кінця XIV ст. Русь під нестерпним ярмом зміцніла і стала робити енергійні дії до опору загарбникам. У 1380 році Дмитро Донський нібито розбив ординського хана Мамая на Куликовому полі (цю подію ми нижче розглянемо окремо). Через 100 років війська великого князя Івана III і ординського хана Ахмата зустрілися на річці Угрі «велике стояння на Угрі 1480 р». Супротивники довго стояли таборами по різних сторонах річки, після чого хан зрозумів, що у нього немає шансів на перемогу, він віддав наказ відступати, і пішов за Волгу. Ця подія вважається кінцем майже 300-літнього «татаро - монгольського ярма». А ми разом коротко розглянемо події того періоду у просторі і часі.

СПРИЙНЯТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ГЕНЕТИКИ

Вивчення історії «Золотої Орди» йде кілька століть, і за цей час було досліджено багато аспектів існування цієї держави: її державний лад, політична система, економічні відносини, матеріальна культура, навіть філософія, мистецтво і література, незалишені за межами уваги й ординські хани і впливові державні діячі. За всю історію «Золотої Орди» на престолах змінилося 55 правителів, періодично до влади приходили могутні тимчасові виконавці та хани, котрі володіли куди більшим впливом на державні справи, ніж правителі та монархи. Далеко не всі з них залишили значний слід в історії, та й відомості про багатьох ханів не збереглися в історії.

Багатьох із ханів та беклярбеків відносять до «підйому або спаду» ординської держави. З іменами Берке, Ногая, Токто, Менгу-Тимура, традиційно пов'язують з становлення «Золотої Орди» та перетворення в незалежну державу. Період правління ханів Узбека і Джанібека - епоха розквіту «Золотої Орди», апогей її могутності. Період беклярбека Мамаю, а також ханів Пулада і Араб-шаха сприймають як діячів «смутного часу». Час діяльності ханів Токтамиша і Едигея представляють як останню спробу відновлення могутності «Золотої Орди». Наступні хани: Улуг-Мухаммад, Ахмад і Шейх-Ахмад - це вже фактично правителі залишків колись великої ординської імперії, фактично вони були засновники наступних держав або династій.

Розглядаючи через «призму генетики» Темуджина (1155-1227 р) татарського (за іншою версією, казахського) державного, політичного і військового діяча. Засновника і першого великого хана (1206–1227 р) імперії Чингісхана, ми там побачили впливових жінок: матір Темуджина була із казахського роду «меркитів» на ім'я Оян, а дружиною Темуджина була Борте із племені «хонгірат». За старою ординською традицією, була заручена з Чингісханом з десяти років і будучи на рік старшою свого чоловіка. Чингісхан дуже високо цінував свою дружину і часто питав її поради.

Отримавши титул «Чингісхан», що означає «універсальний правитель», Темуджин набув духовного значення. Верховний шаман оголосив Чингісхана представником «Монкке Коко

Тенгри» (Вічне блакитне небо), він став верховним правителем народів за умовною назвою «татари-монголи». Божественний статус давав право Темуджину правити світом, але для цього треба було підкорити татар. Достовірно відомо, що з перших днів свого володарювання Чингісхан користувався уйгурською писемністю та тюрксько-казахською мовою. Якби Чингісхан та його сини були «монголами», то скоріш за все, перед ними постало питання зміни мови та писемності на китайську.

1202 року Темуджин самостійно виступив проти татар. Перед цим походом він віддав наказ, згідно з яким під загрозою смертної кари категорично заборонялося захоплювати здобич під час бою і переслідувати ворога без особового наказу: начальники повинні були ділити захоплене майно між воїнами тільки після закінчення бою. Жорстокий бій з татарами було виграно, і на військовій раді, зібраній Темуджином після битви, було вирішено знищити татар, крім дітей нижче колеса воза, як помста за вбитих ними предків «монголів» (зокрема - батька Темуджина). Вступив в силу новий закон – «Яса Чингісхана». У «Ясі» головне місце займали статті про взаємодопомогу в поході і заборону обману. Якщо порушив ці встановлені правила – чекай страти, а ворогів, що були вірними Чингісхану, щадили і брали в своє військо. Добром вважалися вірність і хоробрість, а злом - боягузтво і зрада. Всі дорослі і здорові чоловіки вважалися воїнами, які в мирний час вели своє господарство, а у воєнний час бралися за зброю. Сформовані таким чином збройні сили Чингісхана, становили приблизно 90-100 тисяч воїнів.

Чингісхан до самого похилого віку брав участь у військових походах, він помер коли йому було більше 70 років (1227 р) повертаючись з перемогою з Тангутської держави. Називали кілька причин його смерті: від хвороби, від рани, при падінні з коня, від руки молодшої наложниці і навіть від лихоманки. До сих пір це питання - спірне. «Золотий літопис» і «Таємне сказання» свідчать про те, що тіло Чингісхана було поховано в гробниці з золота, на самому дні річки Онон. Всіх хто був причетний до місця поховання Чингісхана – стратили.

У підкорювача половини світу - Чингізхана було багато синів від різних дружин. Самою ж коханою і бажаною дружиною була Борте, вона народила 4 синів: Джучі, Чегатай, Угедей і Толуй та 5 дочок: Ходжін-беги, Чечейген, Алагай-беги, Тумалун, Алталун. Всі вони були повноправні спадкоємці Чингізхана. Діти від інших дружин не мали ніяких прав на престולי в «Золотій Орді». За відомостями інших істориків, Чингізхан мав 26 дружин і більше 2 тис наложниць. Згідно відомих досліджень початку XXI ст., близько 8% азіатських чоловіків, в більшій, чи меншій мірі є нащадками Чингізхана.

В Середньовіччі, війни кочових племен Азії і Східної Європи, часто розпочинались через жінок, вони були найціннішою і мало не єдиною здобиччю. Тож для бідняка з кочового племені, найкращим виходом залишалася війна, де в якості здобичі були жінки, яких потім можна виміняти на інший скарб.

Деякі з військових походів Чингісхана закінчувалися повним знищенням всього скореного населення або племені, навіть жінок і дітей. Згідно з дослідженнями окремих вчених кінця XX ст., Чингізхан винен у смерті більше 40 млн людей. Коли перси обезголовили одного ординського посла, Чингіз прийшов в лють і знищив біля 90 відсотків їхнього народу. До речі, в Монголії й досі використовується уйгурський алфавіт.

► Найстаршого сина Чингізхана звали Джучі, він відрізнявся своїм характером, добротою і гуманністю, тож до батька йому було далеко. Найстрашнішим було те, що він часто шкодував людей і прощав ворогів. Таке було просто неприпустимо в той суворий час. Звідси і виникла стіна нерозуміння між батьком і сином. «Масло у вогонь» підлили заздрісні родичі. Вони регулярно нашіптували Чингізхану різну гидоту про Джучі. Незабаром у грізного владики сформувалися негативні думки про здібності свого найстаршого сина.

Рішення Великого кагана було однозначним - смерть, і на самому початку 1227 р Джучі знайшли мертвим в степу. Йому зламали хребет, «душа Джучі майже відразу відлетіла в інший світ». Ламати хребти було улюбленим заняттям ординців. Сильні воїни брали приреченого за плечі і за ноги, підтягували

ступні ніг до верхівки, і хребет ламався. Нещасний від болю вмирав миттєво.

► Другого сина Чингісхана звали Чегатай. Це був жорсткий, вольовий і виконавчий правитель. Батько призначив його «хранителем Яси». У наш час це відповідає посаді голови Верховного суду. Чегатай неухильно стежив за виконанням «законів Яси», а порушників жорстоко і нещадно карав.

► Третього сина звали Угедей, він, як і старший син Джучі пішов не в Чингісхана. Терпимість до недоліків людей, доброта, м'якість були його основними рисами характеру. Все це поглиблювалося любов'ю до веселого і дозвільного життя. Будь він звичайною людиною, вважався б душею компанії. Але Угедей був сином грізного володаря, а тому подібна поведінка розглядалася як негідна. У 1229 р. курултай назвав призначеного у 1218 р спадкоємцем Угедея - новим «Великим ханом» та поділив завойовані землі та народи між його синами та синами вже померлого старшого сина Чингісхана - Джучі. На наш погляд це був дуже не вдалий вибір. М'якість володаря Угедея сильно послабила центральну владу в імперії.

► Четвертого сина звали Тулуй, народився він у 1193 р. З стародавнього літопису «Менда Бейлу» (Таємна історія) відомо: Чингізхан з 1185 по 1197 роки перебував у полоні у маньчжурів. Отже, Тулуй не може бути рідним сином «Великому кагану». Але, повернувшись в рідні степи, Чингізхан ні в чому не дорікнув дружині Борте і ставився до Тулуя як до рідного сина. Тулуй показав себе дуже хорошим воєначальником і адміністратором. Поряд з цим він відрізнявся благородством і був безмежно відданий своїй сім'ї. Після смерті Чингізхана в серпні 1227 року всіма завойованими землями тимчасово правив саме Тулуй до з'їзду знаті - курултая 1229 р, і вже там «Великим ханом» обрали третього сина Угедея.

Діти Чингізхана теж мали своїх синів, яким покладалася частка від завоювань великого діда Чингізхана і їхніх батьків. Кожен з них отримав частину улусу, або високу посаду. Створена завоюваннями ординська імперія-конгломерат об'єднала під своєю владою багато племен і народностей, різних країн і держав з абсолютно різною економікою і культурою. Як єдине ціле, подібна імперія довго існувати не могла. Ви знаєте як держави народжуються, ростуть, міцніють і занепадають.

В ході завойовницьких походів, природньо, що Чингісхану як трофей, його соратники і сподвижники приводили в дар різних жінок аристократичного походження, або дружин і дочок скорених правителів. Для свого самозбереження, жінки ділили ложе з «Великим ханом». При цьому вони отримували певний статус, а разом з ним - і гарантію на безбідне існування, а їх дорослі діти переходили на службу в особисту охорону Чингіза.

► У Темужина і його другої дружини - меркітки Хуланхатун (дочки Дайрі-усуне), теж були сини власні: Кюльхан (або Хулуген, Кулкан), Харачар. А далі за чергою йшли діти третьої, четвертої та інших дружин, останніми - сини бранок гарему. Як приклад, у Темуджина від татарки Есуген (або Есукат, дочки чару-нойона) народилося 2 сина: Чахур (Джаур) і Хархад. Далі у Чингізхана від інших жінок йшло велике «генетичне дерево» різних нащадків і прослідкувати їхню генеалогію, дуже важко. Згодом нащадки Чингізхана, були наділені владою над різними народами. За своїми людськими якостями, ці сини були дуже різні між собою: більшість - далекоглядні стратеги, хитрі й талановиті полководці, грізні і самодержавні правителі, рішучі і працьовиті володарі, але були й бездарі та аморальні типи.

У всі часи і абсолютно у всіх народів існував пильний інтерес до родової історії. Не дивно, адже без глибокого і всебічного вивчення спадщини минулого неможливо налагодити спілкування і взаєморозуміння між представниками різних світових культурних спільнот. А книги наших авторів представляють відомості з генеалогії та репродуктивної частини України-Русі, визначаються цілою низкою чинників, зокрема потребою суспільства в об'єктивних даних про минуле свого народу, для збереження пам'яті про нього, а також необхідністю заповнення лакуни (проміжок) в знаннях про наших нащадків.

Історія середньовічного періоду підкидає сучасникам оригінальні, а часом шокуючі факти і артефакти по стосункам центральної влади, яка була сконцентрована в «Золотій Орді», з князівствами Русі та іншими державотворчими елементами світу. Темуджин, його сини і внуки завоювали півсвіту, з'єднали Далекий Схід, Середню Азію і Європу. І це все виключно завдяки видатним особистим якостям Чингісхана. Він був неперевершеним військовим стратегом, майстерним дипломатом, політиком і знавцем психології людей. А в очах європейців - варвар,

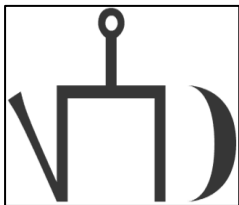
жорстокий завойовник, але на Сході ця людина - перш за все засновник «Ординської імперії», геній військового мистецтва та великий полководець.

Темуджин (Чингізхан) створив свою імперію в тогочасний період громадянської війни, яка тривала понад 20 років. З 12 великих родоплемінних об'єднань, таких як «киреї», «кияти», «наймани», «уакі», «жалайри», «дербети» та інші племена, з яких складалася «імперія Чингізхана». Згодом половина з них не витримала і пішла на простори «Дешт-і-Кипчак» у так зване «Половецьке поле». У XII-XIII століттях це була руська назва країни половців, від Волги на сході - до Дніпра на заході. В XIII ст. «Половецьке поле» стало ядром «улусу Джучі» (Золотої Орди). У пізньому Середньовіччі й у Новітній час «Половецьке поле» населяли народи кипчацької мовної групи: «ногайці», «татари», «казахи», «башкири», «кумики» (тюркомовний етнос Дагестану, кумики є нащадками хозарів) та інші.

Гени Чингізхана безконтрольно дрейфували й дрейфують на всьому Євразійському просторі. Часто вчені-генетики виявляють їх в різних етносах під назвою «гіпотетичний ген Чингізхана». Не стали винятком і наші українські землі.

Чингізхан не відрізнявся розпустою, але не був і аскетом. За 40 років Чингізханової влади через його ложе пройшло багато сотень дівчат. Припустимо, що за найскромнішими підрахунками, у нього було 20 дітей, а могло бути значно більше. Нехай 10 з них були хлопчиками, і кожен успадкував хромосоми однієї структури. Припустимо, що у кожного з синів Чингізхана, у свою чергу, було ще по 2 сина. Подвоюючи число чоловічих нащадків Чингіза за 30 поколінь, приходимо до парадоксального висновку, що через 5 поколінь, десь до 1350 року, у Чингіза могло бути 320 нащадків, а ще через п'ять поколінь (у 1450-1500 роках), їх умовно стало 10 тисяч, а після 20 поколінь ця цифра зросла до 10 мільйонів, додаємо ще 20 поколінь і отримуємо неймовірну кількість людей. У такому випадку цілком реально, сьогодні знайти по генеалогічній лінії мільйони нащадків Чингізхана і багато із них (можливо) проживають поряд з нами. Можливо хтось із кіровоградського регіону є нащадком Чингізхана.

АНАТОМІЯ КОРОТКОЇ СЛАВИ

На мал. танга (герб) «Золотої Орди». Саме під цим символом відбулося ординське нашестя за назвою «монголо-татарське іго» на давньоруські князівства, яке призупинило розвиток Київської Русі. Що таке «Золота Орда», коли, і як виникла ця назва? «Золо-

та Орда» була військово-адміністративною одиницею (за твердженням інших дослідників, частиною «Монгольської імперії»), де основним населенням в ній були не монголи, а тюрки, уйгури, казахи та інші фіно-угорські кочові племена. Насправді, орду на території «Половецького степу», історично правильно треба було б назвати «татаро-кипчацьке іго», а не «монголо-татарське». Ця держава на давніх історичних картах фігурує під назвою «Кипчак» та «Куманія», це латинська назва «Половецького поля» (Дешт-і-Кипчак), територія де мешкали половці, кумани та інші кочові племена.

Окремі історики (певний час) основне населення «Золотої орди» іменували татарами: *«...під татарами в даному випадку слід розуміти народ, що складався кочових племен і просунувся за Чингізханом на Захід, де змішався з місцевими тюркомовними та фінно-угорськими народами і утворилася нова тюркомовна спільнота. Татарами нині називає себе і народ, столиця якого розташована в Казані»*. В подальшому помітну роль в «Золотій орді» почали грати кипчаки, половці та тюркомовний народ «кумани». Згодом «Половецьке поле» (Дешт-і-Кипчак) стало основним географічним компонентом «Улусу Джучі», а половці його ключовою етнічною складовою.

Перш ніж говорити про назву «Золота Орда», нагадаємо, що це середньовічна степова держава, котра виникла після того, як засновник «Ординської імперії» Чингізхан, ще за своє життя розділив її між синами. Для прикладу, землі в Поволжі, як найбільш віддаленні від центру імперії, Чингізхан, діючи відповідно до ординського закону про успадкування, відписав своєму старшому синові Джучі. Але Джучі так і не встиг вступити у спадок, оскільки на початку 1227 року за кілька місяців до смерті свого батька Чингіза, він теж помер, вірніше йому переламали хребет за рішенням «Великого кагана» (з'їзду знаті). Про що ми писали раніше.

Тому першим фактичним правителем «Улусу Джучі», який тепер більше відомий в історії як «Золота Орда», був син Джучі і, відповідно онук Чингізхана - Бату, в історії відомий - як Батий. В тюркській мові Бату означає «західний», тобто Бату-хан це «західний хан». Саме Батий був організатором походів ординців у Східну Європу у 1237-1243 роках.

Ще назва «Золота Орда» пішла від записів в московських літописах XVI століття, як пам'ять про золоте шатро ханської ставки (орди). А у східних літописних джерелах «Улус Джучі» називали «Дешт-і-Кипчак», «Білою ордою» (Ак-орда) та «Синьою ордою» (Кок-орда). Керувався улус прямими нащадками Джучі, що носили титул ханів, а з кінця XIV століття - Великих ханів на ознаку своєї суверенності. Поділявся улус (орда) на два територіальні крила, де першим лівим (або східним) крилом правив старший син Джучі – Іхен (Ічен), а другим західним (правим) крилом правив молодший син Джучі – Батий. До початку XIV ст. ці частини жили самостійним життям і були фактично окремими країнами і мали свої кордони не по Яіку (сучасний Урал), а дещо східніше. Відповідно, «Золотою Ордою» у цей проміжок часу слід вважати лише «праве крило». Пізніші єгипетські літописці прямо називали «Золоту Орду» за іменами ханів: «країна Берке», «країна Узбека». Остаточо «ліве крило» підпало під владу «правого» вже за володарювання Узбека. З цього моменту «Золотою Ордою» стає весь «Улус Джучі». Навіть «Велика Замятня» 1359–1381 р. не змінила існуючого стану речей, оскільки до влади у Сараї прийшов очільник «лівого крила» хан Токтамиш. В подальшому процесі свого розпаду зі складу «Улуса Джучі» («Золотої Орди»), виділилися: Астраханське ханство, Кримське ханство, Ногайська Орда, Казанське ханство, Велике князівство Московське, Сибірське ханство, Казахське ханство, Узбецьке ханство тощо.

«Золота Орда», як окрема військова і управлінська одиниця у складі Війська (Орди) Чингізхана була утворена для походу на західні землі, тобто в Західну Азію і Східну Європу. Таким чином «Золота Орда» це військо, або військово-адміністративний підрозділ «імперії Чингізхана», якому підпорядковувались землі від сучасних кордонів України – до Китаю і Індії. За суттю

імперія була об'єднанням великої кількості окремих держав, царств, князівств, ханств, а також інших земель підконтр-рольних орді. Для розв'язання найважливіших державних питань хани скликали курултаї - з'їзди з представників військово-феодальної знаті.

«Ак Орда» (біла) і «Кок Орда» (синя) позначали тільки свої політичні центри (територіальні ставки ханів), а сама держава називалася «Улуг Улусом» (Великий Улус). Документ «Історія Казахстану» зазначає: «Улуг Улус - держава, яка отримала в східних джерелах назву «Ак (Білої) Орди», в давньоруських літописах – «Золотої Орди». Відзначимо, що «Біла Орда» вважалася одним з двох крил (районів) «Улусу Джучі», поряд з «Кок Ордою» (Синьою Ордою). «Біла Орда» охоплювала західну частину сучасного Казахстану, Поволжя, Північний Кавказ, донські і дніпровські степи, Крим. «Кок Орда» включала територію сучасного центрального Казахстану з Сирдар'єю. Сама держава «Золота Орда» не називала себе ні «Золотою», ні «Білою» ордою, ви знаєте, що перше найменування «Золота Орда» було прийнято іноземцями в набагато пізніший період. Цікаво, що «Біла Орда» було назвою не держави, а тільки її частини, як позначення одного з крілів (районів) «улусу Джучі».

Німецький історик, тюрколог, фахівець з історії тюрських народів Бертольд Шпулер писав про назву «Золота Орда»: «Монголи при вторгненні в «Кипчак» (тобто в «Половецький степ») привезли з собою свої традиційні юрти, які відповідали їх способу життя. Найбільші габарити мала головна юрта правителя «золотого» коляру, яка призначалася для державних справ. У ній проходили аудієнції послів, підкорених князів, і прийоми власного народу». За описом арабського мандрівника Ібн Батути (1304-1377), який був у ставці «Золотої Орди», юрта була воістину вражаючих розмірів і здалека нагадувала пагорб, який виблискував своїм «золотим» саявом.

Зверху головну юрту покривали тканиною з вплетеними золотими нитками з елементами декору на золотих пластинах, на сонці вона «відливала золотом». Це легендарна «золота юрта» (тюркською мовою «алтин орда», арабською «Куббат ад-Дахаб»), можливо надихнула назвати ординську державу «Золота Орда». Внутрішнє оздоблення ханської юрти було розкіш-

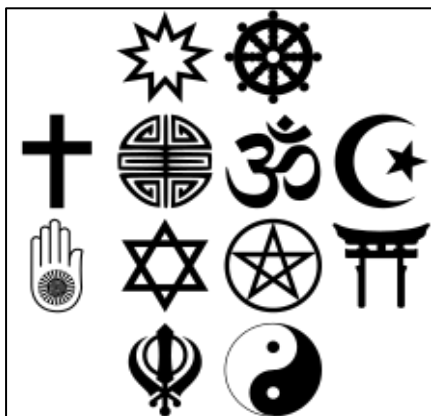
ним: дах підтримували чотири дерев'яні колони, облицьовані сріблом і золотом. Різьблені дерев'яні капітелі, що прикрашали колони і покриті тим же металом, приковували до себе увагу всіх відвідувачів. Трон правителя, який височів на п'єдесталі, виконаний з дерева, також покривало позолочене срібло. Ніжки та інші частини трону зроблені з золота і прикрашені дорогоцінним камінням. Навколо трону групувалися стільці дружин, синів і інших родичів правителя. А от юрта дружин хана була набагато меншою і мала нагорі купол з позолоченого срібла.

Основу всіх похідних юрт кочовиків становили сплетені по колу вербові гілки різної величини. Від підлоги або прямо від землі зводився каркас з переплечених одна з одною вербових палиць. Каркас будувався у формі купола так, щоб нагорі залишався круглий отвір для відводу диму, його накривали спеціальним наконечником (ковпаком). Усередині юрти були дерев'яні підпірки, які підтримували каркас з вербових прутів, що служив зовнішньою стінкою. Зверху каркас обтягували білою або чорною шерстяною повстю, яку герметизували вапном, білою глиною або кістковим борошном, щоб забезпечити водонепроникність житла. Потім стінки прикрашали різними малюнками. В пізніший час юрти почали будувати не розбірними і для перевезення, їх просто ставили на вози, запряжені биками і везли в необхідне місце. І там юрта стояла на возах, як на помості. Між іншим, дорожні «каreti» пізніших правителів за формою дуже нагадували ординські вози з встановлення на них юртами.

Більше 500 р. тому кримські татари остаточно знищили «Золоту Орду». Вона проіснувала близько 300 років і певний період прямо чи опосередковано контролювала майже всю територію України (якщо вірити історичним атласам). Нагадуємо, що Русь – це зокрема Київ, Чернігів, Переяслав, де ординці керували лише 120 років. Далі до «Улуса Джучі» входили вся лівобережна й степова Україна. А от Галичина, Волинь і Закарпаття не входили до складу «Золотої Орди». Унікальність Чингізхана у тому, що він зумів об'єднати навколо себе ординців, при цьому його генетичні корні походили із тюркомовних племен, можливо його рід пішов від казахського коріння.

Загальне формування ординської імперії базувалося на окремих військових одиницях (орда), кожна з яких контролювала область, за розмірами окремих держав. В «Золотій Орді» вся влада (законодавча, виконавча і судова) була зосереджена в одних руках, за невиконання наказу - смерть. В різних історичних джерелах ці орди (області) фігурують під назвами «улус» (турецькою мовою - країна), ханство, царство, князівство, уділ. А в Західній Римській імперії тих часів ці територіальні одиниці відповідали королівству. Ординський уділ у свою чергу ділився на «тумени», в загальні уділ виставляв до 10 тис воїнів, підкорявся темнику або воєводі. Часто «тумен» називали «тьма», а у римлян називали «легіон». Далі військова «тьма» ділилася на тисячі воїнів, (наприклад, у козаків їм відповідали полки), ними керував тисячник (по сучасному полковник). Тисяча воїнів ділилась на сотні, ними керували сотники, (у римлян називались «центурії» і ними керували центуріони). Окремі сотні в свою чергу ділились на десятки, якими керували десятники.

На малюнку 12 релігійних символи які становлять частину релігійного культу. 1 ряд: Бахаїзм, Буддизм; 2 ряд: Християнство, Китайська народна релігія, Індуїзм, Іслам. 3-й ряд: Джайнізм, Юдаїзм. Неоязичництво, Синто. 4 ряд: Сикхізм, Даосизм. Ці символи допомагають створити міфи, які викликають певні почуття та образи і виражають моральні цінності суспільства. Релігією

більшості ординців до початку XIII ст. залишався «шаманізм». В якості головних божеств шанувалися: «вічне синє небо», окремі боги землі, різні духи і предки. Чингізхан і його наступники однаково поблажливо ставилися до всіх релігій і до служителів релігійних культів, але Чингізхан надавав перевагу «тенгріанств», це сукупність язичницьких вірувань народів Степу: скіфів, монголів, тюрків, слов'ян та інших, заснованих на вірі в єдиного «Творця світу» (тюркська назва Тенгрі), в тому чи іншо-

му образі і під тими чи іншими іменами. А от онук Чингізхана, 5-й великий хан Ординської імперії Хубілай, (син хана Толуя від караїтки Соркактані), віддавав перевагу одному з буддійських напрямків «червоно-шапочникам» (або секти Сакья), що зародилися в Тибеті XI ст. До речі, Хубілай мав імперське тронне ім'я «каган Сецен» та посмертне ім'я «імператор Венью». Тож немає підстав казати про перевагу тієї якоїсь релігії в арміях Чингізхана. А от хан Берке зробив власний вибір віри - він став мусульманином, щоб встановити політичні зв'язки з мусульманським Єгиптом, однією з наймогутніших держав того часу. А вже за хана Узбека, «Золоту Орду» почали вважати мусульманською державою.

На землях, від Китаю і Тихого океану - до Русі і Чорного моря, та від Південного Сибіру - до Ірану, Близького Сходу й Індії, виникла велика ординська, багатонаціональна держава – «Золота Орда» від 40-х років XIII ст. Хан Батий, пройшовши зі своєю ордою через Галицько-Волинські землі, пішов на Польщу і спалив її тодішню столицю Краків, а відтак рушив на Угорщину, досяг Балкан і вийшов до берегів Адріатики. Звідти знесилені походом ординці через південноукраїнські степи повернулись на схід - до Волги.

Вже у 1243-1246 роках більшість князів Київської Русі визнали залежність від правителів «Золотої Орди». Ординці відбирали по синові з кожної родини, якщо та мала трьох і більше чоловіків, а також усіх неодружених чоловіків до свого війська. За твердженням дослідника Мацея Стрийковського, саме цим зробили згуртованість ординців із русами під час їхніх спільних військових походів. Так у 1237-1238 роках війська Бату-хана (Батия) захопили Волзьку Булгарію. У 1238 році Батий здійснив завоювання більшої половини земель руських князів. У 1239 р. ординці поборолі Переяслав і Чернігів, у грудні 1240 р. Батий оволодів Києвом. А вже у 1241 році, пройшовши через руські землі Галичини і Волині, військо Батия вторглося до Польщі, Угорщини і Далмації. В 1242 році, дізнавшись про смерть хана Угедея, Батий завершив похід на Захід. Його війська відійшли на Нижню Волгу, і там заклали м. Сарай столицю величезної «Золотої Орди», яка проіснувала до 1502 року та стала новим центром «Улусу Джучі». Московське князівство васально залежало від «Золотої Орди».

На малюнку один із символів тенгріанства «Шанирак» (хрест у колі). «Золота Орда» вважалася частиною величезної імперії нащадків Чингізхана за додатковою назвою «улус Джучі», як вотчина старшого сина Чингізхана. Згодом управління «улусом Джучі» здійснював Батий - син Джучі та інші

його прямі нащадки. З 1240-х років деякі українські землі потрапляють до частини «Золотої Орди», що були між Дніпром і Дністром. Першим безпосереднім правителем тих земель був беклярбек Курмиши, у руських літописах його називали «Куремсою». Вікіпедія пише: Куремса - воєвода татарського хана Батия, темник та онук хана Джучі - засновника «Білої Орди», був намісником (баскаком) «Золотої Орди» на Правобережній Україні. У 1241-1257 роках кочував у Північному Причорномор'ї, об'єднав під своєю владою підкорених ординцями - половців. Наприкінці 1252 та 1254-1257 роках відбулися сутички між князем Данилом Галицьким і ханом Куремсою, останній отримав ряд поразок від русичів і в 1258 р був замінений ханом Бурундаєм, останній помер 1262 року.

На західній території Русі боротьбу проти «Золотої Орди» на початку 1240-х очолив король Русі Данило Галицький (перший). Численні джерела дозволяють вибудувати приголомшливу хронологію участі галицько-волинських князів у військових кампаніях проти ординців: 1252, 1254-1257, 1259-1260, 1261, 1266, 1274, 1277, 1280, 1282, 1283, 1286 або 1287, 1288, 1293, 1302, 1315, 1332, 1337, 1341 роки. Про ці походи, поразки і перемоги русичів проти ординців свідчать: Іпатіївський та Густинський літописи, польські хроніки Яна Длугоша, Марціна Бельського, Познанські аннали й історія єзуїта Георгія Прая. Але все тече, все змінюється, у XIV ст. землі Галицько-Волинської держави, які були автономними у складі «улусу Джучі», раптово ділять між «Польським королівством» і «Великим князівством Литовським».

До речі, Батий мав сина Сартака, у 1256 р він став його наступником. Можливо його сином був Тихомир, предок відомого волошського роду Бессарабів, родоначальник багатьох молдавських і волошських господарів.

Слід також звернути увагу на те, що сини Батия - Сартак і Тихомир, були християнами-несторіанами, його племінник Петро Ординський став відомим православним святим і чудотворцем. Дочка Сартака - Феодора одружилася з руським князем з роду Рюриковичів - Глібом Васильовичем і стала родоначальницею багатьох відомих родів Московії, а син Тихомира був родоначальником відомого роду Бессарабів у Молдавії.

На території України, на Луганщині неподалік села Шипилівка (Попаснянський район) археологами було виявлено ставку ординського хана, можливо самого Мамаю. Вона розташована на гребні вододільного плато на березі Сіверського Донця й являє собою коло діаметром 800 м. За надписами на монетах, окремі дослідники вважають, що ставка належала не беклярбеку Мамаю, а якомусь наставнику від Абдулах-хана і мала назву «Урда аль-Муаззам».

Визначення кордонів «Золотої Орди» на теренах сучасної України є важкою справою. Головна причина – це брак джерел. Проте можливо окреслити (принаймні у загальних рисах), контури тієї держави в цьому регіоні. Слід відзначити, що «Золота Орда» не були виключно кочовими утвореннями. Це була держава, в основі якої лежали два світи: кочовий і осілий. Степ становив серцевину країни – її внутрішні регіони. Осілі області формували зовнішній контур ординської держави. Кочовики були тією силою, яка створила державу Чингізхана, а у наступні століття саме вони стали одним з головних факторів, завдяки яким осілі народи утримувалися під владою ханів. Якщо кочовики становили військову міць, то осіле населення складало економічну основу країни.

Відповідно, визначаючи кордони держави, на нашу думку, не слід проводити їх виключно по межах розселення кочовиків – вони були лише частиною населення. Територію слід реконструювати по сітці «державно-бюрократичного апарату», який був представлений намісниками хана «баскаками-даругами» та виключно «економічними» чиновниками. Виходячи з таких критеріїв, кордони «Золотої Орди» в період її піднесення можна окреслити таким чином: на заході вони захоплювали північну

Добруджу, а потім по лівому берегу Дунаю тягнулися до «Залізних воріт»; звідти вздовж Карпатських гір йшли до верхівок річок Серету, Пруту і Дністра; потім по правому берегу Дністра кордони спускалися до «Бакоти» і далі переходили на лівобережжя річки.

► *Примітка: «Бакота» затоплене село Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. Колись було містом і столицею Пониззя за княжих часів.*

Описуючи війни князя Данила Галицького проти болохівців і ординців, можна оперувати такими назвами: при поході ханів Курумиша та Бурундая на Галицько-Волинську державу першими під удар потрапляли Шумськ і Кременець. У відповідь руські війська атакували «Бакоту», Меджибіж і регіон Побужжя з «татарськими людьми». Далі «Городок», «Семоч» і всі міста де «сидять татари, від Городеска, і по Тетереві до Жидичева». Тепер бачимо, що межею «Ординської імперії» були верхів'я річок Серету, Південного Бугу, Горині і Смотрича (не виключено, що це пояснювалося наявністю тут степового ареалу). Далі кордони проходили по р. Случ - на північ.

По-перше, це видно з факту входження Київської землі до складу «Ординської імперії», а р. Случ якраз і була кордоном Київського князівства з боку Волині.

По-друге, підтвердженням є історія з походу Данила Галицького на Звягель у 1257 році. Тоді він і перший король Литви - Міндовг (1203-1263 роки життя) уклали договір про спільний наступ на Київ. І перше місто, яке зазнало нападу Данила Галицького, був саме Звягель, розташований на р. Случі. Тож перших баскаків зустрічаємо саме в м. Звягелі.

Для реконструкції північної частини кордону «Золотої Орди» звернемося до праці О. Русиної. Дослідниця проаналізувала функціонування урядів «Великого Королівства Литовського» і «Золотої Орди» і дійшла висновку, що кордон між ними мав проходити по Чорнобильському і частині Овруцького повіту. Бо Мозирський і Любецький повіти не входили до складу «держави Джучі». У повідомленні літопису про поїздку Данила Галицького до хана Бату (сина Джучі, внука Чингізхана) сказано, що приводом до неї стала вимога хана Мауці (у літописі –

написано ім'я Могутній) - віддати Галичину. Але сусідніми ординськими землями керував хан Курумиш (Коренці). Тому хан Мауці викликав князя Данила Галицького на перемови. До речі, П. Карпіні, називаючи улусних правителів, говорить, що Мауці стоїть «вище хана Коренці (Курумиша)», але при цьому папський посол не пояснює в чому суть цієї вищості.

Однак, після від'їзду посланника папи П. Карпіні зі ставки хана Курумиша до верховного хана Бату, оточення Карпіні було відправлене до хана Мауці і там чекало його повернення. Можливо маршрут повернення П. Карпіні додому мав такий вигляд: Каан (Угэдэй-хан) – Бату – Мауці – Курумиш.

У наших авторів виникло питання: хто приховується під іменем хана Мауці (або Могутній)? Окремі дослідники припускають, що хан Мауці - і є Мувал (сьомий син Джучі). Його іноді записували як хана Бувала, або Бувалай. Дослідник В.Трепавлов у своїй останній праці по «Золотій Орді» припускає, що хан Мауці не є Чингізидом. Іншої думки дотримується Р. Почекаєв, у своєму дослідженні він, спираючись на повідомлення Рашид-ад-діна, стверджує, що хан Мауці є сином Чагатая. За співзвучністю імен з дітей Чагатая на цю роль підходять лише Мутуген та Муджи Яя, але перший з них загинув ще за життя діда. Важливо й те, що Рашид-ад-дін не згадує про правління представників роду Чагатаєвих в «улусі Джучі». Тож думка наших авторів така: з огляду на конфронтацію родів Мауці з Джучидами, така ситуація є малоімовірною.

Як бачимо, у лівому крилі «Золотої Орди» (або Ак Орді) поділ на менші частини території був досить чітким. У правому крилі «Кок Орді» хана Мувала, територіальні частини крил не були настільки яскраво виділені. Це було зумовлено кількома причинами. По-перше, хану Бату дісталися нещодавно завойовані землі, де з кожним роком зростала небезпека з боку сусідів, що вимагало від нього відповідної концентрації сил, яких не вистачало для придушення повстань та боротьби із зовнішніми загрозами. І якщо велике ліве крило «Ак Орди» (Біла Орда) хоч із труднощами, але утримувало порядок, то у «Кок Орді» (Синій Орді) нащадків хана Мувала в перші роки володарювання в Європі сил і можливостей для цього було замало. Прикладом слугують безрезультатні спроби хана Курумиша, справитися з князем Данилом Галицьким.

Слабкість крила хана Мувала спричинювалось й другим фактором. Частина його областей роздавалась не лише родичам Мувала, але й іншим ординцям. Як приклад, частина Правобережної України була віддана Курумишу (сину Орди-Ічена). Крим належав хану Шибану, а придонські терени взагалі дали «не чингізиду» - хану Картану, який був зятем Бату-хана (одружений з його сестрою). Таким чином в «Кок Орді», (Синій Орді) троє ординців керували як «птиця-риба-рак». Після приходу до влади хана Берке зазначене крило знову дістається нащадку Мувала – його онуку Ногаю. Саме за правління хана Ногая праве крило хана Мувала підвищує своє значення. Недарма літописці, які були досить уважними до титулатури ординців, називали Ногая - царем. У даному випадку це не перебільшення, а констатація факту. У владній вертикалі роду Джучів, хан Ногай поступово займав владне місце.

Після смерті хана Батия 1256 р., раптово помирає його спадкоємець син Сартак, а наступного 1257 р. внук Улагчі, і влада у «Золотій Орді» перейшла до брата Батия - хана Берке. Він першим із ординських правителів прийняв іслам. Зі смертю Берке в 1266 році, ханом «Золотої орди» став внук Батия Менгу-Тимур, який через три роки на курултаї в долині річки Талас, домовився з ханом Чагатайського улусу - Бораком про спільну боротьбу проти «Великого хана» Хубілая, котрий саме тоді правив у Китаї. А у другій половині XIV ст. «Золота Орда» пережила глибоку політичну кризу, відому з літописів як «Велика замятня», за 20 років там змінилося 25 правителів. А невдовзі смертельного удару їй завдав середньоазійський правитель Тамерлан: розгромив золотоординське військо, і доценту знищив Сарай та інші ординські міста. Відтак почався тривалий процес розпаду степової імперії, відомої як «Золота Орда».

В цей час в Кримі зростала гілка нащадків Мамаєв з назвою «Кримське ханство» (1441–1783 роки). Саме «Кримське ханство» стало останнім уламком «Золотої Орди» в Східній Європі і проіснувало поряд з Україною до кінця XVIII ст. У 1783 році «Кримське ханство» було вперше анексоване московітами.

ХИЖАК ГУМАННИМ НЕ БУВАЄ

В результаті загарбницьких походів онука Чингісхана - Бату-хана під владу «Золотої Орди» потрапила значна частина Київської Русі. Протягом довгого часу ординські завоювання вважали київські, чернігівські, переяславські землі своїми володіннями, взятими мечем. До середини XIV ст. «Золота Орда» досягла піка своєї могутності і розквіту, вона неабияк вплинула на історію України-Русі. Процес становлення, розквіту і занепаду «Золотої Орди» розтягнувся на декілька століть. Він підвів остаточну риску під історією Київської Русі. Зберегти обмежений суверенітет вдалося лише небагатьом князівствам, у тому числі віддаленим Галицько-Волинським землям, розташованим у лісах і горах. А тогочасний, напівзруйнований Київ отримав другу назву «Манкерман» (хвалена фортеця). Саме під цим ім'ям місто згадується в східних хроніках періоду «Золотої Орди».

Продовжуючи попередню тему про ординців на теренах України, зазначаємо, від часів хана Узбека влада в цій частині «Золотої Орди» була віддана не представникам Чингізидів, а емірам, внаслідок політики управління державою за хана Узбека. Так на чолі правого крила «Золотої Орди» став беклярбек (беклярібек), раніше згаданий хан Мамай. Цікаво, що центр влади правого крила як окремої області, зосередився поблизу Дніпра. Саме за правління Мамая, крило хана Мувала знову набуває свого значення, а на період «Великої замятні» воно виступає як самостійна держава. Але коли до влади прийшов наступний хан Токтамиш, він повернув старі чингізидівські традиції XIII ст. у плані призначення на посади - тільки Чингізидів.

За його правління в «українському» крилі хана Мувала, до влади були поставлені нащадки Чингізидів. Наприкінці XIV ст. на українських землях починає правити хан Бек Булат, який у 1391 р виступає проти хана Токтамиша. З цього випливає, що «українське» крило «Золотої Орди» виступило суб'єктом політичних протистоянь в ординській державі. Після поразки хана Бек Булата, «українське» крило очолив хан Таш-Тимур, який 1395 року в боях за владу виступив проти хана Тамерлана, у джерелах XV ст. він згадувався як один з «давніх ординських ханів». Але хто стоїть за іменем хана Мауці (або Могутній)?

У 1359-1380 роках в «Золотій Орді» змінилося 25 ханів. Скориставшись хаосом і суперництвом між татарами, литовський князь Ольгерд 1362 року захопив землі в басейні Дніпра. Однак і після цього «Золота Орда» не відмовилася від претензій на згадані землі. Історики вважають, що землі майбутньої України з того часу знаходилися в подвійному підпорядкуванні. Литовські князі були вимушені платити ординцям своєрідний відкуп, так звані «поминки», бо там залишалися численні «татарські села», де проживали пришлі татари, що перейшли на службу до Великого литовського князя Ольгерда. Вочевидь, саме цей факт відображає повідомлення східних хроністів, які описували обставини походу Тамерлана (Тимура) на «Золоту Орду» у 1395 р

Під час розгрому «Золотої Орди» у 1395–1396 р. для знищення крила хана Мувала, Тамерлан підготував окремий похід очолюваний ним самим. Наступні міжусобні війни, які розтягнулися на десятиріччя, призвели до того, що ординське Мувалове крило фактично припинило існувати як адміністративно-територіальна одиниця. Кожен хан зі своєю ордою кочував по землях колись єдиної країни, вишукуючи можливості закріпитися на захоплених територіях. За землі, які раніше охоплювало крило «Золотої Орди», йшла боротьба між заволзькими ханами і ставлениками Великого Князівства Литовського (ВКЛ).

Слід наголосити, крило Мувала мало ще одну особливість. Нерідко його правителі (або «улусбеки») певних територій були одночасно «беклярбеками» (керуючими внутрішніми улусами, або областями) та керували арміями «Золотої Орди». Наприклад, хан Курумиш очолював ординське військо з шести «туменів» по 10 000 воїнів кожний. На той момент це було майже все військо Бату-хана. У різні роки цю військову посаду обіймали хани Ногай, Бурлюк і Мамай. Не виключено, що хан Бек Булат, а за ним хан Таш-Тимур теж були беклярбеками. На жаль, відсутність цільного комплексу джерел не дає можливості зробити певний висновок.

Інша ситуація була у володіннях Джучів на землях від річки Дону і далі на захід. По-перше, осілі регіони з півночі і півдня «здавлювали» степові ординські улуси. По-друге, за ними були

володіння незалежних чи напівзалежних монархів, це Болгарська, Волоська, Угорська, Польська, Литовська і Галицько-Волинська держави. Усі вони потенційно були небезпечними для ординців. Періодично «Золота Орда» вступала у боротьбу то з однією, то іншою країною, і врешті-решт наступ цих сусідів у поєднанні з патріотизмом підкорених народів став фатальним для ординського крила хана Мувала.

Межі цього крила лише частково збігалися з «державним Кордоном», оскільки осілі області належали спочатку Каракоруму, а потім Сараю. Далі саме р. Дон і Сіверський Донець вимальовуються в образі східного кордону ординського крила хана Мувала таким чином: якщо в Придунав'ї кордони збігалися, то на Правобережній Україні «державний кордон» проходив південніше болохівців - по кордону улусу Курумиши. Те саме стосується і Лівобережної України. На Кримському півострові кордоном крила була південна межа «Солхатської тьми» (улусу).

Пригадайте, як наприкінці 1245 р. на теренах України, на землях захід від Дніпра, що тимчасово належали «орді хана Котяна і чорним клобукам» оформився «улус хана Курумиша». Він постав унаслідок приходу на українські землі ординського війська, направленого проти європейських країн. У історичних джерелах «улус Курумиша» відомий під різними назвами: «місця Куремсові»; «Північні області»; «Прославія» і врешті постав назва «Поділля».

Особа хана Курумиша є досить загадковою, ми коротко згадували про нього. За спогадами Рашид-ад-Діна, є лише один персонаж з таким ім'ям – третій син старшого Джучида на ім'я Орда-Ічен. Єгипетський літописець Рукнеддін Бейбарс зазначив, що в Північних областях правили три сина Курумиша: Абаджи, Караджи і Янджи, які були старшими воєначальниками і керували «туменами». Але про Курумиша маємо інший запис: «Хан Курумиш не мав синів і дружини його невідомі». У 1259–1260 р., коли в «Ординській імперії» почалася усобиця між ханами Хубілаєм і Аріг-Бугою, останнього від імені Джучидів підтримував хан Курумиш. Далі знаходимо запис від 1299–1301 років, «улус Куремса» (Курумиша) зазнав великих втрат під час внутрішньої війни на території «Золотої Орди». Загинули старші сини Курумиша, тож після закінчення конфлікту хан Тохта віддав улус молодшому нащадку хана Курумиша.

У 20-х роках XIV ст. на територію «улусу Куремса» свій вплив поширило Галицько-Волинське князівство. У 1352 році маленький, місцевий ординський правитель виступив проти хана Джанібєка, за що був покараний за законами Чінгізхана. Є підстави вважати, що після цього «улус Курумиша» втратив наслідуємо династію, і вже на початок 60-х років XIV ст. «улус Курумиша» управлявся емірами із сусіднього «улуса Ногая».

У 1362 р. «Велике князівство Литовське» і Руське завдають успішного удару по ординцям, і хани «Золотої Орди» відокремившись від метрополії, перейняли всю повноту влади, що обумовило підпорядкуванням осілих регіонів. Одним з елементів нового порядку була роздача цих територій у «кормління» представникам «Золотого роду», емірам чи навіть почесним полоненим. Яскравими прикладами служать: надання ханом Менгу-Тимуром міст Києва (Манкермана) і Кафи (Феодосії) - хану Тука-Тимуру; ханом Берке - м. Судак - султану Ізеддіну.

Можливо, що і частина болохівців разом із землями Черкащини була безпосередньо включена до «улусу Курумиша», який був розширений на північ, що збільшило базу для створення «улусу Ногая». Невипадково у дослідника Бейбарса ця область визначена як північна границя, а східний кордон «улусу Ногая» проходив по Дніпру. Стосовно чітких кордонів «улусу Ногая», ситуація виглядає менш однозначною. На перший погляд, кордон треба проводити по Дністру, але у історичних джерелах сказано, що місце, де відбулася битва ханів Тохти з Ногаєм, було «старим юртом» (областю кочувань) Ногая. Дехто з дослідників локалізують це місце на р. Куяльник.

В1502 р. на правобережжі Дніпра (Біла і Синя вода) згадуються як місце можливого кочування «Заволзької Орди», (щоправда, вона туди так і не прийшла) і «Перекопської Орди». Річка «Синя вода – сучасна Синюха». А ось з назвою «Біла вода» - питання складніше. Річки з такою назвою на Поділлі не існує. З історичного контексту видно, що вона відділяла ординське кочів'я від заходу. Це не може бути Дністер, оскільки він під своєю назвою фігурує в тих же документах. До того ж, якби йшлося про нього, мала бути згадана принаймні р. Кодима. Не можуть бути р. «Біла вода» й Інгул, Інгулець та Чичаклія, (права притока Південного Бугу), як «Золота річка» України, в межах Миколаївської і Одеської областях. Над річкою восени

1540 року військовий загін «Королівства Польського» під командуванням барського старости Бернарда Претвича разом із загоном князя Семена Пронського розбив загін татар. У місці впадіння річки в Південний Буг існувала турецька фортеця, де нібито працювали фальшивомонетники, на початку Російсько-турецької війни 1787-1781 р. цю фортецю розгромив Суворов.

По-перше, це не логічно з точки зору географії назв, а по-друге, ці назви мають тюркське походження, Інгул і Інгулець в джерелі кримського походження названі «Енгел ве Онгул», а у «Книзі Велике Креслення» – є назва «Ангулець». На нашу думку, річку «Біла вода» могли назвати Південний Буг. Відомо, що в кольоровому визначенні сторін світу у тюркських народів «білий» означає західний. Отже, Південний Буг у кочовиків мав назву «Західної річки». Вочевидь, ця традиція заглиблена ще до часів існування там «улусу Курумиша», а вже потім річка стала кордоном із землями Ногая.

Ще одним з фактів, що вказує саме на Південно-бузьку прив'язку кордону, є те, що хани Курумиш і Бурундай вторгалися до володінь князя Данила Романовича саме з територій, які лежать на лівому березі цієї річки. Оскільки осіле населення належало саме до «улусу Курумиша», а кордон улусу йшов від Південного Бугу, можливо далі переходив до р. Кодими, чи неподалік від неї - до Дністра.

Отже, «улус Курумиша» складався з трьох «туменів» по 10 тис. воїнів кожний. Папський представник П. Карпіні ставку хана Курумиша знайшов неподалік від Дніпра, але навряд чи нижче сучасного Запоріжжя, з огляду на пору року, це була південна ставка правителя улусу. Влітку він мав підніматися на північ і, вочевидь, сягав Поросся з його багатими пасовиськами. Значить першу «тьму» (тумен) локалізуємо на території від сучасного Дніпропетровська або Запоріжжя вздовж Дніпра - до р. Росі.

Для визначення розтушування другого «тумену» можна використати оповідь Кирими «Про втечу сина Мамая» з ордою на правобережжя Дніпра, де зазначено, що їхнім пристанищем стали «Енгел ве Онгул» (тобто Інгул та Інгулець). За оцінкою ординців XIV ст. це був окремий регіон, придатний для їхнього проживання. Вочевидь, «друга тьма» хана Курумиша тягнулася вздовж цих річок і Південного Бугу на північ до р. «Сині

Води», де позначені кордони другого «тумену» Курумиша.

До «третьої тьми» (тумену) могли входити суміжні землі осілого населення та кочовиків північніше від р. Кодими і «Синіх Вод», оскільки місцеве населення осілих теренів сучасних Миколаївської, Кіровоградської та Одеської областей також служило у ординському війську «Золотої Орди». До речі, саме хтось із вояків-русів цих областей, згодом вбив хана Ногая. Відповідно до написаного, можливо саме так проходили кордони «туменів улусу Курумиша», і вони займали меншу за площею територію, ніж ординські «тумени» на Лівобережжі.

Де розмістився «улус Мамай»? Історія західних улусів «Золотої Орди» за часів правління хана Мамай, а згодом хана Токтамиша є доволі маловідомою. Ми вже розповідали про «улус Джучі», який частково охоплював землі сучасної України. Самі татари називали цей наділ «Улу Улус» (Великий Улус). На початку 1360-х р татарський темник половецького походження Мамай захопив владу, але за законами лише Чингізид міг отримати титул хана, тому беклярбек Мамай проголосив ханом свого ставленика Абдулу. Більшість татарської знаті та васалів «Золотої Орди» не визнали Мамай, в тому числі й Московське князівство. Землі на яких поряdkував беклярбек Мамай, лежали між Дніпром і Доном. Поряд на приволзьких теренах від 1379 р. перебувало військо хана Токтамиша. Після його смерті на тих землях правлять хани: Бек-Булат, Бек-Ярик, Таш-Тимур, князь Актау і син Мамай. У історичних джерелах вони виступають окремими командирами на певних територіях.

Про беклярбека Мамай Алаш Кия у нас буде окрема розповідь, тож поведемо її в наступному розділі.

У другій половині 14 ст. «Золота Орда» починає розпадатись. Skorиставшись з феодальної роздробленості руських земель та з ослаблення «Золотої Орди», «Велике князівство Литовське» поступово з 1363 прилучає до себе Поділля, Київщину, Чернігово-Сіверщину, Східну Волинь, які частково перебували під ординським ігом, а польські феодали загарбали собі Галицьку землю та західну частину Волині. До того ж саму «Золоту Орду» в цей час роздирали внутрішні міжусобиці.

У 1385 р. почалася так звана «Солхатська війна» з генуезцями, ординці спробували розірвати монополію генуезців на торгівлю. Причому з боку татар виступала не вся держава, а

лише «Солхатська тьма». Саме під час війни стався перший відомий заколот, спрямований проти хана Токтамиша. Його організаторами були вдова Мамая Тулунбек-ханум і частина емірів крила Мувала. Дослідник Р. Почекаєв висунув гіпотезу, багато в чому основу на монетах «бердібека» середини 1380 років, згідно якої заколотники хотіли змістити хана Токтамиша і посадити на престол якогось нащадка Бату-хана. Проте хану Токтамишу вчасно вдалося вгамувати заколотників. Вдову Тулунбек-ханум було страчено. Одним з чинників, що сприятливо позначився на перемозі Генуї, стало те, що «Золота Орда» розпочала війну з Маверанахром Тамерлана (держава постала на основі улусу Чагатая). Боротьба йшла за два економічно розвинутих регіони - Хорезм і Закавказзя, а через них і за «Великий Шовковий шлях».

Чагатайський (Джагатайський) улус (або Улус Чагатая, Чагатай Орда) – «тюрко-монгольська» держава, що утворилася в Середній Азії в 1266 р. після розпаду «Ординської імперії». Улус був названий по імені сина Чингізхана - Чагатая. Стовп Чагатая перебувала на захід від Алмалик (сучасна Кульджа або Інін) в Семи-річчя і називалася Куяш (Улугіф). Від 1326 р. офіційною релігією Чагатайського улусу став іслам. Хан Чагатай помер в 1241 році (або 1242), заповівши престол своєму онукові Хара-Хулагу, сину хана Мутугена.

Деякої могутності «Золотій Орді» вдалося досягнути після об'єднання у 1378 з «Білою Ордою». Все змінилося в середині XIV ст., з появою мусульманської держави Тамерлана (Тимура 1336-1405 р), який багато зробив для розпаду «Золотої Орди» у 1389, 1391, 1395-1396 роки. Спроби хана Едигея й інших правителів «Золотої Орди» припинити розпад і відновити її могутність успіху не мали. В кінці XIV ст. від «Золотої Орди» відділилась «Ногайська Орда», в XV ст. «Сибірське ханство», потім виникли «Казанське ханство» (1438), «Кримське ханство» (1449), в 1460-х роках «Казахське», «Узбецьке», «Астраханське» ханство тощо. У 1502 р. Кримські татари руйнують столицю Сарай. Як єдина держава «Золота Орда» проіснувала близько 300 років до середини XIV століття, коли правителі її улусів,

прагнучи більшої незалежності, спровокували громадянські війни. Від 1459 р. зі смертю хана Кічі-Мухамеда «Золота Орда» повністю припинила своє існування. Її спадкоємницею стала «Волзька Орда» зі столицею в Сарай-Берке, яку у 1502 році підкорило «Кримське ханство», і «золотоординська гідність» перейшла до кримських ханів.

На малюнку прапор і герб Кримського ханства (1441-1783 р), самоназва - Престольний Крим та Половецьке поле (Дешт-і Кипчак) – монархічна держава кримської династії Гераїв. Існувала у 1441–1783 роках, займала територію Криму, степів Північного Причорномор'я в межах річки Дністра і Дону, а також земель північної Кубані. Заснована Хаджі I Гераєм у 1441 році внаслідок політичного розпаду Золотої Орди.

1478 року, за правління його сина Менглі I, визнала Османського султана як халіфа мусульман. Тримала у васальній залежності кочовиків Ногайської, Буджацької, Єди-санської, Перекопської орд, малих ногаїв Кубані та черкесів Північного Кавказу. У кінці XV та на початку XVI ст., до коронації Івана Грозного, вважалася єдиним спадкоємцем Золотої Орди, на підтвердження чого Литва, Польща, Московія сплачували Кримському ханству данину, та на її вимогу завжди виставляли свої війська. Протягом XV-XVIII ст. проводила перманентні каральні походи проти північних сусідів, яких вважала васалами: запорозьких козаків, Литви, Королівства Польського, Московії і донських козаків. Зазнала сильних руйнувань під час московсько-османської війни 1735–1739 років. Від 1774 року здобула повну незалежність від Туреччини і від Московії, що було письмово закріплено мирним договором. Але 1783 р Кримське ханство було вперше анексоване Москвою у результаті воєнної кампанії. Опір військам Кримського ханства чинили й запорозькі козаки, які вели оборонну і наступальну боротьбу проти кримських татар і османів (походи 1571 - 1577 р., 1608, 1616 р. тощо). Разом із запорожцями в походи на Крим вирушали й донські козаки (1628, 1667, 1675 р). Богдан Хмельницький, потребуючи досвідченої кримської кавалерії для боїв із кінним військом Речі Посполитої, навесні 1648 р.

уклав з ханом Іслямом III Гераєм угоду про спільну боротьбу проти Речі Посполитої. Цей ситуативний альянс сприяв кільком перемогам козацьких військ, але виявся нетривким. У 1711 р. кримське військо, у рамках союзу з Османською державою, та гетьманом Пилипом Орликом здійснює рейд на Слобожанщину з метою ослаблення Московського царства.

Пройдуть сотні років і люди побачать, що дух «ординського гена», засади руйнації і грабунків, брехлива практика режимів влади московитів лишаються однакові, хто б не сидів на троні, «ординський хан», чи «цар батюшка» Москви, чи сучасний «отец народов». Потворна ординська імперія не міняється, і мусить з нею боротися той, хто справді прагне до свободи. Назва цього розділу «Хижак гуманним не буває» розкриває сутність «ординського хижака» для народів України-Русі, окремо Московської навали XVIII ст. для Кримського ханства як національної катастрофи. Бо всі значні тогочасні міста лежали в руїнах, економіці України-Русі було завдано величезної шкоди, в країні лютував голод і холера. Гинула значна частина населення, особливо старалися винищити еліту держави, спалювати її історію, заборонити мову тощо. Чому навіть сучасна Москва поводить себе так нахабно, зухвало, агресивно, по-хижацьки? Якими принципами вона керується у своїй агресивній поведінці, яка ніскільки не йде у порівняння з європейською демократією, а більше схожа на азійську країну з оскалом «тамбовського вовка». У ній нуртує ген ординця-завойовника, ординця-руйнівника.

Цей «ординський ген» довго приховувався у праці «Секретная дипломатия XVIII века» К. Маркса. Його твори видавалися тисячними тиражами і лише ця книга не перекладалася на російську мову. У ньому читаємо: «чудь и чудь кругом», йдеться про Росію, а точніше про Московію, яка виникла після занепаду Золотої Орди, як «кроваве болото ординського рабства, а не сурова слава епохи норманів». За К.Марксом, політика Росії продовжувала політику Орди, а не політику Русі. Московія була правонаступницею не Русі, а Золотої Орди. За визначенням радянських енциклопедичних довідників, Золота Орда «мала хижацький, паразитичний характер». Хіба не такий сьогодні має вигляд Росія, що всотала в себе всі загарбницькі гени Золотої Орди?

**Можливо так
виглядав Мамай**

БЕКЛЯРБЕК МАМАЙ АЛАШ КИЯТ

(На малюнку можливо так виглядав Мамай), його повне ім'я від народження Мамай Алаш Кий (Кият) Борджигін, татарський темник з половецького роду, пращур українського шляхетного роду князів Глинських. Окремі дослідники вважають його *«першим українським гетьманом»*. Майже всі перші кошові отамани «Війська Запорізького Низового» мали генетичні коріння від роду Мамай Кия-

тів. Беклярбек (беклярібек) - керуючий державною адміністрацією в «Золотій Орді», а ще це одна з двох головних адміністративних посад ординського улусу, схожа з функціями сучасного прем'єр-міністра в українському уряді.

Починаючи з хана Мамаю, їх почали призначати не з Чингізидів, а часто з інших ординців племені «мангут», які брали участь в походах Чингізхана. До речі, є ще одне тюрко-узбецьке плем'я «мангутів», які правили в «Бухарському ханстві» і в XII ст. поселились між племенами синьооких і рудоволосих «борджигінів». Кочували берегами р. Онона, і були близькими сусідами стародавніх забайкальських тюрків – «баргутів».

Для визначення генетичних коренів Мамаю, довелося заглянути у глибину віків, на землі Північного Причорномор'я, Приазов'я і Криму. Там ми знайшли рід «Кий» (Кияти) від 1200-х років, завдяки прадіду Мамаю - Тулук-Тимура, він був першим відомим правителем Криму і мав сина Алібека (Алаш), який згодом став правителем Солхата у 1356 році (нині Старий Крим) і майбутнім батьком Мамаю (можливо хлопчик народився 1335 р), бо біографія Мамаю має велику кількість білих плям. Є ще одна згадка про батька Мамаю на ім'я Алаш (або Алиш-бек), в історіографії: *«Мамай був сином Кочі (Хаджі-бека) і доводився племінником 2 правителям Могул-Бузі та Кутлуг-Бузі. Могул-Буг – це правитель Донсько-Волзького улусу зі столицею в м. Азак (Азов), брат Тайдули - дружини хана Узбека. А Кутлуг-Буг - син і спадкоємець Урус-хана, правив «Синьої Ордою» (східною частиною «Золотої Орди») і деякий час очолював верховну владу правителя «Золотої Орди».*

В умовному 1335 р. новонародженому хлопчику надали ім'я Мухаммад, в подальшому це ім'я трансформувалось в

тюркський скорочений варіант Мамай. Він був невисокого зросту, трохи більше 150 см, фізично дуже сильною, витривалою людиною з розвиненим плечовим поясом, добрий наїзник. Прожив біля 45 років, помер 1380 р. в місті Кафа (Феодосія).

Як зазначалось вище, у 1356 році правителем Криму (Солхату) став Алібек Кият (можливий батько Мамаю), але він недовго займав цей пост, (помер 1357 або 1358 р). Його наступником у Солхаті став Кутлуг-Тимур дядько Мамаю. Окремі дослідники акцентують увагу на Ісатай Кияті, наміснику хана Узбека в «Синій Орді», що саме його син Алиш (Алаш, Алачбек) став батьком Мамаю. Можливо цей Алиш фігурував серед ханських сановників в ярлику хана Джанібека, виданому венеціанським купцем Азова в 1342 році. Але, якщо хлопчик Мамай умовно народився 1335 року, то тоді йому було 7 років.

Про матір Мамаю відомостей практично немає, правда в усних татарських переказах зберігся *«Плач по Мамаю матері Кара-Ульок»*. Однак, за версією інших дослідників героїчного епосу, Кара-Ульок була матір'ю киргизького епічного героя Манаса, і її «Плач», відповідно, відноситься до Манаса, а не до Мамаю. Ми припускаємо, Мамай народився від однієї з жінок гарему Алібека (Алиш-бека), але історія не донесла нам її ім'я, адже з його появи на світло пройшло більше 6 століть. Ім'я хлопчика Мамай являє давньо-тюркський варіант імені Мухаммад, за версією інших дослідників він був наполовину половець – «кипчак» за батьком із роду Киятів (за матір'ю нез'ясованого роду). За офіційною версією «Кияти», (Кияни, або Хиади) один із найдавніших старо-половецьких (за іншою версією татарських) родів, який являє собою одну із гілок роду «нирунів», та згадуються серед племен, що вийшли з землі «Ергуне-кун» - легендарної прабатьківщини кочівників. До нашого часу дійшли їх нащадки у вигляді етнічних груп деяких ординських народів, дехто відносить туди і роди князів Глинських, Вишневецьких, Ружинських, Острозських, Косинських, Дашкевичів тощо.

Опираючись на історичну інформацію з «Таємної оповіді» ординців і «Алтан дебтер» (Золотої книги), ми вважаємо засновником цього роду, «боржигіна» Бодончара, молодшого сина Алан-гоа та прародительки із «нирунів». А засновником роду Кият, був Хабул, перший загальний ординський хан, прадід (еленчег) Чингізхана. А вже онук Хабул-хана, знаменитий

Есугей-Багатурія заснував рід Кият-Борджигін. Всі нащадки Есугея, в тому числі і його син Чингізхан, належали до роду Кият-Борджигін (синьооких та рудоволосих). Тож Чингізиди (Чингісовичі) – ординсько-ханська (царська) династія, в подальшому прямих нащадків Чингізхана.

Згідно з переказами Алан-гоа, легендарна прародителька - ниун, народила трьох своїх синів не зі свого черева, а з кістяка крижів. Ниун – тюрське слово, крижі, або хрестець. Можливо легендарна прабабівщина «всіх монголів» Ергуне-Кун, знаходилась за «Аргуньською версією» Зоріктуєва не на території Маньчжурії, або Західної Бурятії (за Чагдуровим і Коноваловим), а на території Урянхая (сучасна Тува). Землі Північного Причорномор'я, Приазов'я і Криму з 1220-х років належали роду Киятів. Прадід Мамай Тулук-Тимур був першим відомим правителем Криму. Алібек - батько Мамай, був правителем Солхату (нині – Старий Крим) у 1356 році. У цей час молодий Мамай стає сановником при дворі хана Джанібєка. У 1359 році наступний хан Бердібек призначив його на посаду беклярбека (управителя) в «Золотій Орді». У 1361 році Мамай проголосив себе ханом «Золотої Орди», але його офіційно не визнали ханом, бо згідно з традицією, тільки чингізид міг мати такий титул.

У Чингізхана та його першої дружини Борте було чотири сини: Джучі, Чагатай, Угедей, Толуй. Тільки вони і їхні нащадки успадковували вищу владу в державі «Золота Орда» і лише їх нащадки носили родовий титул Чингізидів. Представники роду «борджигін» поширені на сході «Великого Степу» та теренах історичної «Великої Монголії» (нині Китай, Росія і Казахстан). З роду «борджигін» пізніше виділились інші відомі роди «Великої Монголії»: Дуглат, Барулас, Мангут, Урут, Тайджиут, Чонос, Кият та інші. Дехто із дослідників пов'язують «борджигінів» із «Сіrimi вовками», а до періоду Київської Русі, зі степовими родами: половців, торків, чорних клобуків тощо. Наші автори знають п'ять гілок роду Чингізидів: 1) - монгольські; 2) – казахських Торів; 3) - узбецьких Шейбанідів; 4) - кримських ханів гераїв (гіреїв); 5) - татарських Тукайтимурідів.

У науковій історіографії існує припущення про існування союзу між литовським князем Ольгердом і ханом Мамаєм. На думку українського історика Ф.М. Шабульдо, є гіпотеза щодо видачі Мамаєм від імені хана Абдуллаха ярлика «Великому князівству Литовському», за яким «Золота Орда» формально віддавала Поділля, Київщину і Чернігово-Сіверщину Литовській державі. Можливо під час літньо-осінніх походів Мамає в нього просто не лишалося сил для захисту українських князівств. За таких умов єдиним можливим способом зберегти їх хоча б частково в економічній системі Орди було встановлення над ними кондомініуму - за прикладом м. Азова.

Великий князь Литовський Ольгерд протягом 1350-1370-х р. регулярно здійснював спустошливі рейди на московські землі і навіть неодноразово доходив до стін Москви. Саме на правління Ольгерда припадають три так звані «Литовські набіги», які представляли собою страхітливе спустошення московських земель литовськими військами в 1368 р. (тоді була спалена практично вся Москва), 1370 і 1372 р. Крім того, є відомості про спільні воєнні дії Ольгерда з ординцями в боротьбі проти угорців і поляків за галицько-волинські землі - правда, ще в правління хана Джанібека (1350-ті роки.)

За Шабульдо Ф.М., саме ярлик хана Мамає для князя Ольгерда став першим з ярликів, якими хани «Золотої Орди», а потім і «Кримського ханства» підтверджували право литовських князів (згодом - королів Речі Посполитої) на володіння українськими землями за умови виплати ханам «виходу» з них. Але ми знаємо, що ні на який ярлик Мамає (або хана Абдаллаха) не посилаються наступні хани «Золотої Орди» і Криму, які потім видавали ярлики литовським князям на українські землі, (це проти ординських прав). Ф.М. Шабульдо намагається пояснити це тим, що факт видачі цього ярлика наступні золотоординські хани просто «замовчували для своєї значимості».

Додатковими доказами щодо підтвердження вищезазначених історіографічних теорій можуть слугувати такі два факти. По-перше, джерела мовчать про якісь повстання в князівствах проти нової литовської влади. Отже, в очах населення князя

Гедиміновичі виступали законними правителями. А за часів середньовіччя, легітимізація і сакральність верховної влади відігравали далеко не останню роль.

По-друге, Мамай розгорнув велику будівельну політику. У Криму він обносив стінами Солхат, на Дніпрі будує місто Орда. Є ймовірність, що й на місці сучасного Кременчука за часів Мамаю була збудована фортеця. Це вже не кажучи про чимало інших ординських степових міст. Проте в самій Орді Мамай не мав ресурсів для такого будівництва. Тому, для створення «Солхатських укріплень» Мамай позичив гроші в генуезької Кафи, що ж до Дніпровського регіону, то тут ресурси могли надати лише українські князівства.

Втім, є всі підстави говорити про те, що Мамай і місцеві еміри перебували в конфлікті. Відповідно, Мамаю під час його походу на схід було потрібно, щоб його тил був убезпечений. І, як це не парадоксально, саме Литва і стала цим західним щитом для хана Мамаю.

Прочитавши вище написане, приходиш до думки, що майже нічого не знаєш про Мамаю. Багато невідомого залишилось «поза кадром», нам невідома жінка, яка була його матір'ю. Нам невідома людина, яка займалась його вихованням і заклала основні риси його характеру. Які підстави і чому дорослий Мамай протягом багатьох років придушував будь-які прояви вольниці серед численних претендентів на престол в «Золотій Орді». А через деякий час, він сам залишив столицю «Золотої Орди» м. Сарай, і проголосив своєю ставкою засноване ним нове місто «Орда» на території нинішньої України (нині ці землі знаходиться на дні Каховського водосховища) на річці Дніпро, в Запорізькій, Дніпропетровській і Херсонській областях України. В середині 1850-х років всіх місцевих жителів примусово виселили із зазначених територій і в 1955–1958 роках почали затоплювати водою для штучної греблі Каховської ГЕС біля міста Нової Каховки.

Ще набагато раніше Каховської ГЕС, в декількох десятках кілометрів від тих місць, де колись легендарний Мамай керував величезною степовою імперією ординців за назвою «Мамаєва Орда», яка по своєму духу вже різнилася від «Золотої Орди», пізніші українські лицарі – козаки влаштовували свої козацькі Січі. Однією із перших літописних козацьких Січей була Тома-

ківська - саме про цей острів, на котрому на той час ще розміщувався лише козацький уклад, чомусь замовчують в історії. Протягом існування «Війська Низового» його осередками у різний час було декілька Запорозьких січей: Хортицька – 1551-1557 роки; Томаківська - 70-80 роки 16 ст.; Базавлуцька 1593-1638 роки; Микитинська – 1639-1652 роки; Чортомлицька – 1652-1709 роки; Кам'янська (дві) 1709-1711 та 1730-1734 роки; Олешківська – 1711-1728 роки; Нова Січ 1734-1775 роки тощо. Знову ж таки - чи випадково? А може козаки то мамаєві нащадки? Можливо ми маємо прив'язку до «Мамаєвої Орди»?

Достовірний опис Томаківки вже з укріпленням та козацькою радою початку 80-х років XVI ст. подав Бартош Папроцький, котрий розповів про поїздку на Запорожжя польського шляхтича Самуеля (Самійла) Зборовського. Маємо опис секретаря папського нунція в Польщі Карло Гамберіні від 1584 р. дерев'яної козацької засіки, як укріплення, збудованої на острові

Томаківка на Дніпрі поблизу сучасного с. Червоногригорівка.

Інші дослідники кажуть: - Владний Мамай різко збільшив обсяг данини з Московського улусу і в кінці - кінців намірився сам сісти в Москві (скинути с престолу князя Дмитра Московського) і навіть, за деякими даними, нав'язати московському народу мусульманство. Тож Мамаю представляють як самозванця і узурпатора, який хотів відібрати у князя Дмитра його «законний» Московський улус. Вся московська історична наука свідомо спотворена, щоб приховати правду про походження московитів та входження «Московського улусу» до складу «Золотої Орди». І це приховування та перебріхування правди продовжується в Московській державі майже 500 років.

Формування образу хана Мамаю та козака Мамаю в історіографії почалося відразу після його смерті. І, як це часто буває, цей образ, з часом перетворився на стереотип, мав дуже мало спільного з реальним Мамаєм. Чому ж «Мамай історіографічний» виявився настільки не схожий на «Мамаю реального»? Можливо тому, що Мамай (реальний, історичний) програв, він зазнав поразки: «не судять лише переможців, переможених звинувачують у всіх смертних гріхах».

ЗА ЗАКОНАМИ СПАДКОВОСТІ

Є загальні закони спадковості, вони однакові для всіх живих істот, там всі ознаки підпорядковуються або успадковуються за закономірностями встановленими природою. Читач знає, спадковість – це властивість організмів відтворювати собі подібних. А успадкування – це процес передачі спадкових задатків або спадкової інформації від одного покоління - наступному, в результаті чого у потомства формуються певні ознаки і властивості, притаманні батьківським особинам. Спадковість тісно пов'язана із своєю протилежною властивістю – мінливістю і велику роль в цих процесах виконує жінка: «Стать, рівність та соціальні властивості не народжуються за наказом». Людина - заручник своєї спадковості. Так стверджують генетики, члени одного роду передають один одному не тільки схожі риси обличчя, фігуру, ходу, але і схильність до одних хвороб, подібну поведінку, сприйняття світу і навіть вибудовування свого життя за однією схемою. В кожній людині зберігається набір генів (генотип), який несе в собі інформацію всіх спадкових ознак певних осіб. Ось чому важливо знати «перший початок» тієї, чи іншої людини.

Пропонуємо коротко розглянути історичну довідку на дружину Мамає Алаш Кия - Тулунбек із роду Чингізовичів. Коли в роду Чингізовичів (Чингізидів), народилась дівчинка на ім'я Тулунбек Чингізович – невідомо (померла 1386 р). Згодом їй змінять ім'я на Сарай-Берке, бо вона дочка хана «Золотої Орди» - Бердібека, яка стане дружиною темника і «беклярбека» (по сучасному прем'єр-міністра) Мамає, регентша в «Золотій Орді» в 1370-1372 р. та 1373 р. при хану Мухаммед Булаку. Останній спомин про неї після смерті Мамає, але вже як дружину хана Тохтамиша в 1380-1386 роках.

Булак-хан (Мухаммед Булак), дати народження невідома, помер 1380 р. В 1370-1372 і 1375 р. був ханом «Золотої Орди», а в 1370-1380 р. «Мамаєвої Орди». Ще юнаком був посаджений ханом Мамаєм на ординський трон після смерті його батька, хана Абдулаха. Пропав безвісті 1380 р. в битві на Куликовому полі.

Молода жінка Тулунбек із роду Чингізидів стала старшою дружиною маловідомого на той час чоловіка на ім'я Мамай, за родовою лінією його батька, одні сприймали як татарина, другі як половця (кипчака) із роду Киятів. За лінією матері – нез'ясованого роду. Чому цінували людей із половецького роду? Войовничі кочові племена половців, кипчаків, куманів вперше засвітилися в історії від 740-х років. Тоді вони перебували в складі «Кімакського каганату», стародавньої держави кочівників на території сучасного Казахстану. До початку XI століття, завдяки своїй войовничості, вони підкорили навколишні народи і впритул наблизилися до кордонів Хорезму (історична область Узбекистану). У той час тут проживали «огузи» (середньовічні тюркські племена), яким через нашествя половців довелося переселитися в Середню Азію. До середини XI ст. кипчакам підкорилася майже вся територія Казахстану. Західні ж межі їх володінь досягли Волги. Таким чином, завдяки активному кочовому життю, набігам і бажанням завойовувати все нові і нові землі, кипчаки зайняли великі території і стали сильним плем'ям.

Хто вони, сьгоднішні половці? Офіційно нащадками куманів вважаються угорці. Даних про генетичну спорідненість кипчаків з якимись конкретними народами – немає, кипчацькі коріння мають багато народів Європи. Історію відносин половців із Київською Руссю розпочав хан Блуш, котрий 1055 р. першим з'явився на рубежах Переяславського князівства. Наступні 70 років йшли суцільні війни з перемінним успіхом русичів і половців. Ординська навала 1236–1240-х років призвела до повного завоювання половців, які «змішалися» з народами «Ординської імперії» і стали основою її війська. Із середини XII ст. половецькі народи перестали існувати як єдиний етнос, їхній Дешт-і-Кипчак (Половецький степ), згодом став частиною «Золотої Орди» (XIII ст). Окремі історики й сьгодні Донецький край називають «Половецькою землею», де мешкали історичні половці і послужили основою сучасних тюркомовних етносів Євразії. Станом на початок XXI ст., віддаленими нащадками половців є представники: кримських та казанських татар; башкирів; казахів; ногайців; балкарців; алтайців; болгар; поляків; українців тощо.

За книгами Рашид ад-Діна, рід Киятів в XIII ст. проживав не тільки на території Дешт-і-Кипчак (як «Половецькі землі» в Україні), а і в західній частині сучасного Казахстану. Рашид ад-Дін стверджував, що представники роду Кият здебільшого розкидані по всій території Дешт-і-Кипчак (дослівно «Кипчатський степ»). Частина осіб родоводу Кият після «поразки Мамає на Куликовому полі» оселилися в Пороссі, де брали участь у формуванні запорізького козацтва. Після розпаду «Золотої Орди» деякі представники Киятів увійдуть до складу багатьох казахських та каракалпаських родів.

Завдяки цьому шлюбу з Тулунбек із роду Чингізидів, статус Мамає, який не був Чингізидом істотно підвищився, він став користуватися титулом «Гурген» - ханський зять. Безсумнівно, що дружба ханів Бердібека і Мамає, скріплена вищезазначеним шлюбом, вплинула на отримання Мамаєм посади першого міністра – «беклярбека», коли до влади прийшов хан Бердібек. Для розуміння цієї посади, зазначимо: «Беклярбек - керівник області (або улусу). Одна з двох головних адміністративних посад у Золотій Орді. До його функцій входило керівництво армією, зовнішніми справами та верховний суд». Більш вищої посади в «Ординській імперії», на яку могла претендувати особа не Чингізидового роду, не було.

Окремі дослідники вказують на той факт, що Мамає одружився на Тулунбек ще коли вона була всього лише онукою хана Джанібека і був він тоді ще зовсім молодою людиною, десь близько 20 років. Його піднесення почалося тільки під час правління Бердібека, сина Джанібека і батька його дружини з 1357 р коли самому Мамає було близько 25 років. Але в цих дослідженнях є окремі неузгодження в роках. Хан Узбек (батько Джанібека, дід Бердібека і прадід жінки Мамає - Тулунбек) помер в 1341 р, тоді ж відбулася внутрішня різанина серед його синів, боротьба за владу. Мамає в 1341 р. мало бути не більше 8-10 років. Кого він міг врятувати в такому віці? Фізично – нікого, але міг вказати таємний хід для порятунку. Хан Абдалах теоретично міг бути сином хана Узбека, бо зазначена дитина народилася в рік смерті останнього, і за кілька місяців до своєї смерті хан Узбек міг зачати майбутню дитину. На жаль генетичної експертизи на той час не проводили.

Після смерті хана Узбека, протягом 15 років правив його син Джанібек, потім був його онук хан Бердібек. Після смерті Бердібека, в обстановці гострої боротьби за владу і постійної зміни ханів в Сараї, Мамай домогся великого авторитету, як оплот і захист законних правителів з роду Бату-хана від претендентів на трон, що походили від інших дітей хана Джучі. Однак його генетичні коріння роду «Кий» (або Кияти) із старого Криму не дозволяли йому самому займати ханський престол. Мамай намагався знайти підходящого хана із Чингізидів, не надто владного, щоб бути при ньому всесильним міністром-беклярбеком. У 1371 році склалася ситуація, коли Мамай міг зайняти Сарай, але хан-союзник Абдаллах помер і Мамай не міг знайти відповідної заміни. Тоді Мамай пішов на безпрецедентний крок, проголосивши ханом свою дружину, родовитість якої не викликала сумнівів, адже вона була дочкою останнього хана з найбільш легітимної гілки Чингізидів з роду Бату-хана. Це була за всю ординську історію, єдина ханша «Золотої Орди» і правила вона в Сараї 1371-1372 р. Її визнали не тільки в столиці Сараї, але й за її межами. Більш досвідчені ординські політики сприймали ханшу Тулунбек-хатун, як «тимчасове явище», бо бачили, що Мамай продовжував шукати собі «підходящого» хана, зупинившись на восьмирічному Мухаммаді (або Магомет-султан). Через 8 років він загинув у Куликовській битві, але на той момент був цілком зручний для Мамає як добре керований правитель. Але все було непросто з законністю прав Мухаммада, згідно Яссе (закон Чингісхана), проголошені Мамаєм хани, вважалися незаконними.

Окремі дослідники зазначають, що Тулунбек-хатун не була єдиною жінкою-правителем в «Ординській імперії». Добре відомо, що в 1256-1257 р. регентом «улусу Джучі», після смерті Бату-хана, його сина і спадкоємця Сартака, при малолітньому хані Улагчі (син Сартака і онук Бату) була старша дружина Бату-хана на ім'я Боракчін-хатун (саме так звучить титул дружини хана, а не «ханум», яке найчастіше означає шанобливе звертання до жінки. Однак після смерті Улагчі до влади в Орді прийшов хан Берке, який згодом стратив Боракчін-хатун, немов «за організацію і участь у змові

проти його священної особи». В історії «Золотої Орди» була ще одна жінка-хатун, як регент в самій столиці всіх ординців - Каракорумі. Після смерті в 1248 році хана Гуюка, регентом держави стала його вдова хатун Огул-Гаймиш (Огул-Каймиш). Поки в 1251 р на загальному курултаї не обрали нового хана Мунке, який побоюючись цілком реальної змови з боку Огул-Гаймиш і її синів, влаштував провокацію з подальшим показовим судом. За вироком суду Огул-Гаймиш була традиційно звинувачена в чаклунстві і страчена без пролиття крові. Закон Яссе забороняв проливати кров Чингізидів, тому Огул-Гаймиш загорнули в кошму та втопили в річці.

В період від 1372 до 1380 років, колишня ханша Тулунбек –хатун, разом з своїм чоловіком ханом Мамаєм займали ключові позиції в м. Сараї (столиці) «Золотої Орди», через яку йшли караванні шляхи у Хорезм, Іран, Монголію, Китай, Індію, Іран тощо. Для Тулунбек і Мамає володіння цим містом було важливим не тільки стратегічно і ідеологічно, не тільки з позиції вигоди надходження доходів у казну, але і для надання легітимності обранців-ханів на ключові посади.

Молодий хан Мухаммад (або Магомет-султан) за 8 років при владі набрався трохи розуму. Для подружжя Тулунбек і Мамає 1380 рік став фатальним внаслідок битви на Куликовому полі. Про офіційну версію тогочасної битви, і як вона проходила - ми вже розповідали. В кінці вересня місяця 1380 року экс-ханші Тулунбек-ханум, яка знаходилась в м. Сараї, прийшло повідомлення про поразку Мамає і його втечу до Криму. Далі хан Тохтамиш забирає собі гарем Мамає та його дружину Тулунбек, для підвищення своєї легітимності в очах столичної Сарайської знаті і прихильників родової гілки Бату-хана. Молодого хана Мухаммада (або Магомет-султана) об'явили мертвим, але його тіло на Куликовому полі не знайшли, а може це й краще, бо його потім все одно стратили без порушення закону Яссе.

Спроба Мамає втекти в Криму під заступництво генуезців, в рідну Кафу, провалилася - в місто його не пустили. Тоді він направся до іншого міста, але по дорозі його на нього напали люди Тохтамиша. У битві з людьми Тохтамиша він був убитий,

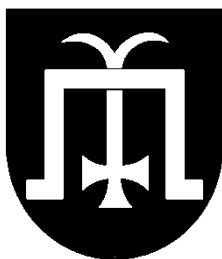
бо його зрадили прихильники, які перейшли на бік Тохтамиша. Коли хану Тохтамишу принесли звістку про смерть Мамаю, він поховав тіло свого супротивника з почестями. А згодом взяв Тулунбек-хатум за свою дружину, вже як вдову Мамаю.

Шість років подружнього життя Тулумбек-ханум і хана Тохтамиша не принесло щастя обом. Тулумбек не могла забути Мамаю, до Тохтамиша відносилась без дієвої поваги. Окремі дослідники пишуть про її змову піти проти Тохтамиша за підтримкою колишніх прихильників Мамаю, але нам мало що відомо з тих подій. Знаємо, що у 1386 р. хан Тохтамиш стратив свою дружину Тулунбек, але у який спосіб - невідомо. Інші змовники на чолі з Мангітським еміром Ідіге втекли до хана Тимура, який почав охоче приймати ординських емігрантів.

Додаток про Мамаю. Якщо не поглиблюватись далеко в історію походження батьків хлопчика на ім'я Мухаммад (умовно 1335 р. н.), згодом змінили ім'я на тюркський скорочений варіант Мамай. В історії повне ім'я по батьківській лінії є Мамай Алаш Кий Борджигін, а от відомості про матір хлопчика відсутні. Помер Мамай 1380 р. У татарського темника Мамаю був син Мансур-Кият Мамай, він народився задовго до смерті батька, помер 1392 року. У нього було два сина, молодший син Лекса (Олекса) який в 1390 р. охрестився і отримав православне ім'я Олексій, його хрестив київський митрополит Кипріан, помер Лекса після 1399 р. Мамай мав старшого сина Скидирь (Скіндир), його роки життя невідомі.

У молодшого Олексія (Лекси) Кията був син Іван і за назвою родового помістя став Глинським, рік його народження - відсутній, помер 1425 р. Він одружився з княжною Настасією Острозькою і від цього моменту починається родовід князів Глинських, бо саме від Івана Лекси Глинського (як нащадка Мамаю Алаш Кия), пішов далі український родовід князів Глинських. Про родовід князів Глинських ми будемо вести більш детальну розмову трохи пізніше. Виходячи з того, що активна репродуктивна діяльність людини відбувається у 20-30 років, читач може приблизно вирахувати час народження представників тієї, чи іншої генеалогічної гілки, як князів Глинських, так і інших відомих людей.

ПРИХОВАНИЙ СВІТ КНЯЗІВ ГЛИНСЬКИХ

Історичну науку вже декілька разів ховали під міфами про варягів і норманське походження Київських князів, про первинність на Русі «хазар» які заснували Київ та про монгола Тамєрлана, а ще про козака Мамая та відомий український рід князів Глинських. (На мал. знак князів Глинських XVI ст). Значними князівськими родами татарського походження у «Великому князівстві Литовському» (ВКЛ) кінця XIV, початку XV ст. були князі Глинські. До них треба віднести князя Урустая Менського 1408 р, раніше згадуваного князя Вітовта Великого (1392–1430), котрий планував приєднати до своєї держави не тільки території давньої Русі, а й значну частину «Золотої Орди», яка з кінця XIV ст. поступово втягнулася в епоху міжусобних воєн князів Єголдайовичів та деякі інші княжі роди, які володіли величезними територіями на південно-східній окраїні «ВКЛ», прилеглими землями до «Дикого поля», які на початок XV ст. перетворилися на майже безлюдну пустелю.

Численні ординські мурзи і темники визнавали владу Великого князя (читай хана), якщо той зважав на їхні інтереси та вселяв у них страх своїм правлінням. Цей період охарактеризувався виникненням «литовських татар» – себто татар, які служили Литві, а від них пішли слов'янізовані прізвиська: Ординський - «переселенець з татарських територій»; Татаренко - «син татарина»; Татарчук - маленький татарин; Титеренко (аналогія з Татаренко); Татарин - прізвище характеризує етнічну приналежність предків; Татаринцев - «нащадок татар»; Темник - татарський воєначальник; Ханенко - «син хана» тощо. З часу турецько-татарських набігів маємо: Турчак - полонений турок, Салтан - син кримського хана і спадкоємець трону та інші. Як приклад, польський письменник Генрік Сенкевич - є нащадком «литовських татар».

Загальновідомо, що при переході татар на службу до Литви чи Московії, з метою кращої адаптації до реалій нового життя татари-мусульмани (ординці) ставали християнами. Одночасно відбувалася автоматична зміна титулу. Татарський мурза ставав князем, хоча за шляхетністю цей титул був нижче баронського. У цьому зв'язку слід назвати такі слов'янізовані

відомі прізвища, як: Кочубей, Колчак, Карамзін (Кара-Мурза), Салтиков, Урусов, Юсупов, Майданик, Стрельцов тощо. Від назви елементів кінської зброї пішли прізвища: Фаларенко (від фалари - рельєфні круглі бляхи, які прикрашали зброю коня), Мартингал - (ремінь від вудил до нагрудника), Чумбур - (повід вуздечки), Важечкін - (довгий ремінь від вуздечки), Пітницький (або Потницький) - (пітник або повсть під сидлом), Черезсідельник - (ремінь, що проходить через сиделко від однієї голоблі до другої), Дишельський - (товста жердина), Гамак та інші.

Зазвичай етнонім «татари» використовується науковцями для позначення різноманітних етносів: болгар, касогів, половців, інших тюркомовних народів Середньої Азії, які були підкорені в ході завойовницьких походів армії Чингісхана (1206–1227) і включені до складу його імперії. В ті часи термін «монголи» практично не використовувався, адже це плем'я Темуджин повністю знищив за те, що вони отруїли його батька. Запровадження ісламу в «Золотій Орді» привело до релігійного протистояння, тому наші автори в своїх книгах, замість вислову «монголо-татари», використовують термін «ординці».

Польська історична наука надавала вагомого значення дослідженням проблем історії магнатських і шляхетських родів. Князі Глинські виводили свій рід від потомка Мамая, який прийшов у «Литовсько-Руську державу» за часів Вітовта і охрестившись, отримав у володіння маєтки в Подніпров'ї, в тому числі Глинськ. Зокрема маємо село Глинськ у Калинівському районі Вінницькій обл., та село Глинськ у Світловодському районі Кіровоградської області, в якому 1752-1764 р. квартирувала 19 кінна рота Новосербського Гусарського полку. Є історичний лист хана «Заволзької орди» Ших-Ахмата від 1502 р. до князів Івана, Василя й Михайла Глинських із Мамаєвого роду. Ординський хан визнавав, що Глинські є нащадками князя Мамая з роду Киятів, і свідчив, що їхні найближчі родичі («брати»), це князі Кияти у «Заволзькій Орді» займають посади 4-х «корачів», тобто вищих сановників хана (це тюркський аналог арабських візирів), будучи його найкращими слугами. Така авторитетна «атестація» багато чого варта для тогочасного роду Глинських.

В цій главі автори нашої книги продовжать розповідь про татарського темника з половецького роду, який опікувався «Золотою Ордою» з 1359 р, та засновника українського шляхетного роду Глинських - Мамає Алаш Кията (1335 р). Він поперемінно воював, то на боці «Золотої Орди», то проти неї, але завжди насторожено відносився до Московії. З цього приводу у авторів книги є цікава історія, яка тримається в людській пам'яті на берегах Дніпра, Інгулу та Інгульця більше 500 років. Дивина в тому, що події середини XIV ст. не дуже різняться від сьогоденних українських перипетій початку XXI ст.

Розпочнемо свою розповідь з відомого українського роду князів Глинських та цікавих версій про Мамає, від якого пішли українські князі Глинські. З ними пов'язані родинними узами князі: Острозькі, Вишневецькі, Ружинські, Дашкевичі тощо. Є записи, що саме з роду Глинських вийшла Олена, згодом матір московського царя Івана Грозного. Нам точно відомо, що нащадки Мамає служили князями у «Великому князівстві Литовському», і саме від сина Мамає – Мансура Кіятовича, відбулася гілка роду князів Глинських, родові володіння яких знаходилися на землях Полтавської, Черкаської та Кіровоградських областей. А Олена Глинська вийшла заміж за великого Московського князя Василя III і стала матір'ю княжича Івана, відомого в історії як перший «Іван Грозний». Ось так виходить в історії, що в Московському царі Івані Грозному текла кров «першого українського гетьмана» – хана Мамає. Далі є чотири цікавих теми.

► Перша тема про Мамає цікава тим, що княжий рід Глинських зароджувався і розцвітав у середньому Подніпров'ї, дотикався до території Кіровоградського краю, як малої Батьківщини наших авторів. Тож не дивно, що опис історії Кіровоградського краю займає провідне місце в книгах наших авторів.

► Друга тема розкриває прихований світ княжої середньовічної України-Русі, яка ніби майже вся щезла з громадського і політичного життя сьогоденної України. Розгляд родоvodu князів Глинських поверне інтерес до наших генетичних предків: «Без пам'яті про минуле – немає майбутнього».

► Третя тема пов'язує Мамає Алаш Кията з колишніми потомками історичного Кия, як одного із засновників Києва. Пригадаємо літописця Нестора, він сповіщає: *«Було троє братів: один на ім'я Кий, другий - Щек і третій - Хорив; а сестра*

їхня була Либідь. Сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів, а Щек сидів на горі, яка тепер називається Щекавицею, а Хорив - на третій горі, що прозвали по ньому Хоревицею. І збудували городок в ім'я старшого свого брата й назвали його Київ».

Навряд чи Нестор мав під рукою якісь документи чи взагалі писемні джерела, бо прадавній фольклор виводить більшість слов'янських народів від трьох легендарних братів: Руса, Чеха й Ляха. Зате існує іноземне писемне джерело, що дозволяє «кинути світло» на добу Кия. Йдеться про ранньосередньовічну вірменську «Історію Тарона», в якій є подібний переказ про трьох братів: Куара (як Кия), Мелтея (як Щек) і Хореана (як Хорив), що заснували місто в далекій країні Палуні (як землі полян). Не виключено, що слово «Кий», яке на багатьох слов'янських мовах означає палиця (дубина, бойовий молот), було зовсім не ім'ям, а прізвиськом «Мартел» (молот). Можливо «Кий» був попередником Кувера, або навіть його предком, а народ об'єднав їх та сполучив головні епізоди їхньої діяльності.

► Четверта тема - розгляд Куликової битви (або «Мамаєвого побоїще» 1380 р), як стратегія боротьби Мамає на чолі військового угруповання тогочасної Русі, куди входили: Велике князівства Литовське, Руське, Жемайтське тощо (землі ВКЛ у 1236–1795 р), проти московського війська князя Дмитра Донського, як васала «Золотої Орди» і володаря «Московського улусу», якого в той період підтримував претендент на ханський престол -Тохтамиш. Бо Мамає вважали самозванцем на ханський престол (він не був Чингізидом), тому не міг законно претендувати на ханський престол.

До речі, у XIV ст. до складу «Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтського» (ВКЛ) входили майже всі білоруські та українські землі з територією близько 850 000 км², а ще приєднані терени сучасної Литви, Росії, Придністров'я, Молдови, Польщі та невеликої частини східної Латвії,

на яких мешкало до 4,5 млн осіб різних національностей та конфесій. В культурі «ВКЛ» певний час панували руська мова та православ'я, яких у XVI ст. частково витіснили польська мова та католицизм.

Є декілька версій «Мамаєвого побоїща». До «Куликового поля», як місця майбутньої сутички, рухались 4 війська. З одного напрямку йшли: московіт Дмитро Донський і претендент на ханський престол в «Золотій Орді» - хан Тохтамиш, останній сильно запізнювався на початок битви. З другого напрямку рухалися війська хана Мамає і його союзника Великого князя Литовського – Ягайло, який із своїм військом теж запізнювався на початок битви. Мамай приймає рішення: 1 - не чекати князя Ягайла; 2 - спочатку розбити військо Дмитра Донського; 3 - потім напасти на військо хана Тохтамиша, за цей час підійде військо князя Ягайла.

Для цієї цілі, він залишає на місці зустрічі, третину свого війська, а з рештою йде назустріч московіту Дмитру Донському і 8 вересня (новий стиль 21 вересня) 1380 р вони зустрілися для битви, але московіти ухилились від бою. Тоді Мамай повернув своє військо назустріч хану Тохтамишу. Два війська зустрілися на тій же річці Калці, поблизу сучасного Маріуполя, але битва не відбулася. Зустрівшись з законним ханом із роду Чингізидів - Тохтамишем, ординські воїни Мамає знали старі закони Чингізида - «Ясси», де обман довіри, вбивство ординця при виконанні, або відмова від виконання наказів хана – каралась смертю. Кожен ординець із Мамаєвого війська в подальшому ставав «поза законом Ясси» і тому підлягав страти незалежно від давності скоєного вчинка. Тому вони зійшли з коней і присягнули хану Тохтамишу на вірність. Невелика кількість Мамаєвих ординців та половців вирішили: не вступати в бій і повернути в глиб Українського степу. Згодом вони асимілювалися з слов'янським населенням України. До речі це друга масова хвиля «переселення» та асиміляція татар та половців в Україні.

Для розуміння тогочасних подій і боротьби за владу в «Золотій Орді», ми зробили короткий додаток про ординського хана Тохтамиша (Токтамиша).

Ординський хан Токтамиш, від 1378 р. правив в «Білій Орді», згодом в «Золотій Орді» 1380-1395 роках, вбитий у 1405 р. Його походження темне і до кінця не з'ясоване. Швидше всього, він був нащадком Тукай Темюра, молодшого брата хана Батия (Бату). Згідно написаного

«Анонімо Іскандера», батько Токтамиша - хан Туу-Ходжа, як правитель «Мангишлака», був страчений за непокору хану «Білої Орди» - Урусу в перший же рік свого правління (1368 р). Токтамишу зберегли тоді життя тільки тому, що він був неповнолітнім. У 1374 р. він утік до Самарканду і знайшов прийом у хана Тимура, що правив там. Хан Урус зажадав видачі Токтамиша, але дістав відмову, тоді він почав війну проти Тимура. У 1377 р. Тимур розбив війська Уруса в районі «Джайран-Комишу» і передав під управління молодому Токтамишу захоплений їм Сауран. Невдовзі після цього хан Урус помирає. Влада в «Білій Орді» перейшла спочатку до його сина Токтакія, а потім внаслідок інтрижок, до іншого сина - Темюр-Малика. Останній у 1377 р. наніс Токтамишу поразку і вигнав його з Саурана. Цей успіх необхідно було закріпити, однак хан Темюр-Малик після отриманої перемоги втратив всякий інтерес до державних справ, зайнявся п'янством, розвагами і задоволеннями. Між тим Токтамиш отримав від Тимура нове військо, раптово напав на Темюр-Малика і розбив його неподалеку від Сигнака. Хан Темюр-Малик попав в полон до хана Токтамиша і невдовзі був страчений.

Перезимувавши в Сигнаке, хан Токтамиш весною 1378 р. приступив до завоювання влади в «Золотій Орді», якою в той час фактично правив татарський темник Мамай. Токтамиш у 1379 р. захопив міста: обидва Сараї і Гюлістан, а у 1380 р. - Астрахань і Азов. Додатково хан Тимур передає Токтамишу в управління Ургенч, що посилює його владу. У вересні 1380 р. відбулась раніше описана «битва» між Токтамишом і Мамаєм на «Куликовому полі», де ординська частина війська Мамая перейшла на бік хана Токтамиша, а сам Мамай був розбитий і втік до Криму. Татарські мурзи і деякі руські князі перейшли на сторону хана Токтамиша. Покинений всіма Мамай намагався ховатися в Каффе, але був схоплений і виданий Токтамишу, згодом страчений. Наступною метою хана Токтамиша стали землі Київської Русі, але спочатку вирішив напасти на Московське князівство.

У 1381 р. Токтамиш направив своїх послів до московського князя Дмитра Донського і зажадав у нього сплати колишньої данини за 2 роки. Дмитро відмовився платити, і тоді хан Токтамиш напав на нього і після триденної облоги спалив

Москву у 1382 р. Після цього князь Дмитро Донський поспішив виразити хану Токтамишу свою покірність. Вся частина «Московського улуса» знову виявилася під владою ординців. Таким чином хан Токтамиш в короткий час поклав кінець смуті, і повністю відродив могутність ординців. Але невдовзі йому довелося мати справу з новим грізним супротивником.

У перші роки свого правління хан Токтамиш був дуже шанобливий до Тимура, пам'ятаючи про те, що зобов'язаний йому всім. Але по мірі того, як його могутність зростала, він став обтяжуватися цією залежністю. Невдовзі інтереси двох завоювників, Тимура і Токтамиша зіткнулися в Азербайджані. У 1386 році ординське військо Токтамиша пройшло через Дербенські ворота в Закавказзі, спустошило околиці Тебрізи, Міранди і Нахичевани. У 1387 р. Токтамиш послав свою армію в Середню Азію для завоювання Саурана. У цей час Тимур воював в Ірані і за його відсутності, весь Туркестан спустошили ординці Токтамиша. Тимур вимушений був відкласти завоювання Ірану і поспішно повернувся в Самарканд. На декілька років хан Токтамиш став його головним противником. У 1388 р. Тимуру вдалося без бою зайняти Ургенч, який після цього був зруйнований до основи. У відповідь хан Токтамиш зібрав величезне військо, переправився через Сир-Дарію і пограбував м. Ясси. Але невдовзі Тимуру вдалося нанести ординцям жорстоку поразку і остаточно витіснити їх з Середньої Азії в 1389 році.

Після цього Тимур став готуватися до походу проти «Золотої Орди», який почався в лютому 1391 р. Токтамиш також зібрав всі свої сили і пішов на зустріч Тимуру. Зустріч двох армій сталася в межах колишнього «Булгарського царства» на ріці Кундурче, північніше «Самарської Луки» 18 червня 1392 р. Ординці маючи чисельну перевагу на обох флангах, почали обходити армію Тимура. Положення Тимура було дуже скрутним, але йому допомогла зрада ординських ханів, яких утискав Токтамиш. В скрутну годину боя, вони відступили і побігли геть з поля битви. Оскільки позаду позицій Токтамиша знаходилася Волга, бігти його армії було нікуди і велика частина його воїнів була вбита. Проте військові втрати Тимура також були величезні, він вирішив не переслідувати Токтамиша, який відступив в Середню Азію.

Війну на Землях «Золотої Орди» продовжили інші ординські царевичі, як союзники Тимура. Вони мстили хану Токтамишу і хотіли влади в «Золотій Орді». Один з них, Темюр-Кутлуг (внук хана Уруса), захопив осінню 1391 р. м. Сарай, але був невдовзі вигнаний Токтамишем. До 1393 р. тому вдалося знову об'єднати під своєю владою всю «Золоту Орду». Але через 5 років (в 1395 р.) знову з'явилася армія Тимура, «генеральна битва» двох армій сталася на берегах Терека біля Деякова. Ординці на цей раз оборонялися жорстко, причому Токтамиш додатково укріпив свої позиції ровами і засіками. Але це йому не допомогло - після дводенних кровопролитних боїв Тимур зім'яв ліве крило армії Токтамиша і ряди ординців розладналися, вони почали тікати. Не даючи розбитому противнику зібратися з силами, Тимур наполегливо переслідував військо Токтамиша. Кинувши все своє добро, хан Токтамиш біг до Волги і ледве встиг переправитися на лівий берег. Він спробував закріпитися на землях Камських булгар, але був вигнаний звідти князями русичів. У 1396 р. Токтамиш з'явився в Криму і за короткий час зумів підпорядкувати своїй владі. У 1398 р. хан Темюр-Кутлуг разом з мурзою Едігеєм, який управляв Заятськими татарами напав на Токтамиша в Криму. Той не міг їм противитися і побіг у Литву до князя Вітовта. Литовський князь Вітовт вирішив підтримати хана Токтамиша, зібрав велику армію і виступив в 1399 році проти Едігея і Темюр-Кутлуга. У серпні 1399 року сталася велика битва на ріці Ворсклі, в якій литовці Вітовта потерпіли важку поразку, в хан Токтамиш втік до Сибіру, пізніше 1405 р. він був убитий в Тюмені. Ось така коротка розповідь про злети і падіння життєвої лінії ординського хана Токтамиша.

Повертаємось до «Мамаєвого побоїща», опираючись на документи істориків інших держав, у них є інший перебіг подій. Після зустрічі війська Мамає і хана Токтамиша 1380 р. на річці Калка поблизу сучасного Маріуполя на «Куликовому полі», на поле битви підійшло військо литовського князя Ягайла, яке до цього запізнювалось на зустріч з Мамаєм у призначений час. Там вони взнали про поразку Мамає внаслідок зради його ординців, Ягайло дуже розгнівався і вирішив догнати московське військо Дмитра Донського і дати йому бій.

Наздогнавши московітів, князь Ягайло вступив в бій і розбив військо Дмитра Донського. В цьому бою Донський втратив більше половини своїх воїнів, проте московські літописці все перекрутили і «зробили» Дмитра Донського переможцем над Мамаєвим військом не згадуючи про князя Ягайла. При цьому «забули» вказати, що біля 60 тис московського війська в 1380 році не повернулося живими з поля бою до своїх домівок. В подальшому Дмитро Донський почав заgravати з Литвою, за що в 1382 р, хан Тохтамиш спалив Москву під вимогою «сплати данини». Заздалегідь до початку боя у 1382 році під Москвою, князь Донський утік з Москви, бо хан Токтамиш хотів його стратити. Через деякий час Донський направив до Тохтамиша послів з багатими дарами і обіцянкою сплатити «данину», а потім на колінах висловлював хану свою покiрність. Саме такою була «велика московська перемога» Донського на Куликовому полі.

Наші вищезазначені слова, підкріплюємо літописною хронікою Литви. У 1380 році Мамай Кият уклав договір із литовським князем Ягайлом. У цей час престол в Сараї зайняв хан Токтамиш, який протягом року навів жорст-

кий порядок в підлеглих улусах і повелів московському князю Дмитру Донському терміново відправити йому на допомогу московське військо для війни з Мамаєм. Щоб прискорити події, Токтамиш вирушив назустріч війську московітів і разом йти до Куликового поля. У цей час, з іншого боку до Куликового поля рухалися на з'єднання один з одним Мамай і Великий князь Литовський Ягайло, останній запізнювався на зустріч. На початку вересня 1380 року на «Куликовому полі» зустрілись ординці війська Мамай Кията з військом московського князя Дмитра, ординців хана Токтамиша покинути не було. До місця боя першими підійшли московіти, із дня на день повинні підійти основні сили хана Токтамиша. Мамай Кият не став чекати наближення хана Токтамиша і його возз'єднання з Донським. Він залишає третю частину свого війська для ар'єргардних сутичок з Дмитром, сподіваючись розбити його пізніше, а сам таємно повертає основну частину свого ординського війська назустріч хану Токтамишу. Через два тижні, наприкінці вересня 1380 року, війська Мамай Кията та хана

Токтамиша зустрілися на річці Калка і відбувся бій. Ординці Мамаю виступали проти ординців Токтамиша і сталося те, що ми вже описували. Мамай зазнав поразки внаслідок зради своїх ординців та з вірними йому татарами втік на землі Кримського ханства (майбутня територія України).

Окремі дослідники запитують: «Чому Мамай Кият не дочекався свого союзника литовського князя Ягайла»? Мабуть власні амбіції взяли зверхність. Останній не встигав прийти на берег річки Калки, а Мамай поспішав дати бій. Пізніше князь Ягайло прийшов на місце обумовленої зустрічі, де стояла третя частина війська Мамаю і вони разом розгромили князя Донського, захопили московські обози, не залишили жодного пораненого москвича, всіх було знищено. Ціна перемоги над московським військом Донського – поразка Мамаю та зрада більшої частини його ординського війська, бо боялись ординського закону «Ясси».

Дані щодо чисельності військ, які брали участь у битві на Куликовому полі, істотно розходяться. Є значні протиріччя в тезах «Великої Радянської Енциклопедії» про розгром на «Куликовому полі» 100-150 тисячного татарського (читай ординського) війська Мамаю, вони не відповідають дійсності. Фантазія московитів не знає меж, деякі їхні історики подавали цифру загиблих татар у 800 тис. чоловік. Це абсурд.

Нам з історії відомо, що битви подібних масштабів з втратою 150 тис військ відображаються в житті країни на століття! Тому що швидко відшкодувати такі втрати воїнів неможливо навіть за два-три покоління по 25 років. Приміром навала ординців на Русь здійснювалася лише 40 тисячним корпусом (чотири тумени), більше ординці фізично не могли виставити. Мабуть вся армія Мамаю, яку він міг мобілізувати з усього свого улусу, не могла перевищувати 60 тисяч осіб. А армія «московського улусу» Дмитра Донського не могла бути більше 40 тис осіб. Загальні втрати війська хана Токтамиша і війська Дмитра Донського (разом) могли бути не більше 60 тис. Потрібно зауважити, що на той час війська татар, русичів і московитів – це тяжка панцирна кіннота з панцирними вершниками, а у ординців була легка кіннота з екстра незначною кількістю піхоти, та й то в допоміжних частинах. Така правда про надумані фантазії московитів.

► В п'ятій темі розглянемо Мамая Алаш Кията, як «попередника» Українського козацтва та одного із перших українських гетьманів. У 1380-х роках на півдні практично незаселеної Чернігівщини оселились татари за назвою «мамаївці», як залишки колишніх ординців і половців Мамаєвого війська. Згодом вони найнялися на прикордонну службу до «Великого князівства Литовського». Скільки їх було: 5 тис, чи може 10 тис осіб? Нам невідомо, з часом пройшло змішування народів. Якщо сьогодні вдивитися в обличчя багатьох чернігівців, то зрозумієш, що вони пішли від родів мамаївських переселенців. Як зазначає дослідник Леонід Багацький, Мамаївська резиденція «Замик» була у низів'ї Дніпра. Московська «Книга большого Чертежа» 1627 р. вказувала: у гирлі Московки, що впадає у Дніпро, є *«городок Мамаев Сарай. А ниже Мамаева Сарая 50 верст на Днепре – стоят Усламовы городки»*.

Чому предки залишили нам так багато малюнків «козака Мамая» і при цьому наголошували, що з тюркської мови Мамай перекладається як «ніхто і ніяк», тобто без імені. Мабуť спрацювало повір'я, якщо у людини немає імені, то злим силам його не підкорити. Від тих часів Мамай стає безіменним козаком, який уособлює всіх українців в цілому. Він одночасно ніхто і все разом. Згодом козак Мамай став своєрідним втіленням українського характеру, образом волелюбності і безсмертя українського народу. Скільки буде існувати пам'ять про Запорозьку Січ, стільки й будуть існувати легенди про славного козака-характерника Мамая. Можливо з часом серед перших козацьких гетьманів знайдуть генетичні коріння людей з роду-племени Мамая, прикладом можуть бути українські князі Глинські.

Люди з давніх давен заселяли територію «Дикого поля», яку Дмитро Яворницький називав «Землею обітованою». Внука відомого хана Мамая – Лексу, Великий князь Литовський - Вітовт, направив саме на ці землі для захисту кордонів. В подальшому, правнук Мамая та син Лекси - Іван стає власником кількох містечок під назвою Глинськ. Тож прізвище Глинські почалося від князя Івана - правнука Мамая і жінки Бердибеківни, яка мала генетичне коріння від роду Чингізхана.

Можливо родоначальник князів Глинських - Іван народився в 1375 році, та в 1390-ті роки одружився з княжною Анастасією Данилівною із дому Острозьких. Сім'я мала трьох синів:

Бориса, Федора і Семена, котрі започаткували перші три гілки роду Глинських: Дашковичі, Домонтовичі, Путивльські, саме вони залишили помітний слід в історії України та інших держав. Можливо, їхня сім'я мала і дочок, але жіноча лінія не залишила згадок в документальних джерелах.

Князя Івана Глинського вбили у великій битві 1399 року при гирлі р. Ворскли, напроти «Гебердієвого Рогу» є сучасне село Деріївка на Дніпрі. Там він яро обороняв родинні отчини від зазіхань ласих до чужого майна - ворога. Як відомо, Вітовт Литовський зазнав тут розгрому від татарського воєначальника Едигея. У тій битві загинула більшість литовського лицарства.

Стародавні хроніки зафіксували понад 60 представників розгалуженого клану Глинських. Кожен із них так чи інакше відмітився документально, але кілька особистостей склали, так би мовити - «дошку пошани» на загальному тлі. Насамперед це ті, хто спромігся до урядових кар'єр: Григорій Борисович Глинський - овруцький намісник у 1496-1503 роках; Іван Борисович Глинський «Великий» - чернігівський намісник (1490-1496); Іван Львович Глинський-Мамай - київський воєвода (1505-1507); Василь Дашкович - черкаський намісник (1504-1507); Богдан Федорович Глинський - путивльський, а перед цим черкаський намісник Великого князя Литовського.

Богдан Федорович Глинський-Путивльський, народився у Великому князівстві Литовському, помер в полоні 1509 (можливо 1512 р). Мав титул князя, намісник черкаський та організовував козацькі загони, з часом посів посаду «Гетьмана Війська Запорозького» 1488-1495 роках. Батько Федір Семенович Глинський, був у шлюбі з княжною Марією Іванівною Заславською. Дослідники кажуть, що першим отаманом, «Гетьманом Війська Запорозького» від 1488 року був Богдан Глинський із роду Мамай Киятів. Виходить, що Мамай Алаш Кият (1335 р) є легендарним «батьком-засновником Війська Запорізького Низового». До речі, майже всі перші отамани козацького війська були нащадками та родичами князів Глинських, Вишневецьких, Ружинських, Косинських, Острозських, Дашкевичів тощо, які мають родинні корні від Мамая Кията.

Чільне місце серед своїх родичів посів Михайло Львович Глинський. Народився не раніше 1470 р, імператор Священної Римської імперії Максиміліан-I (1459-1515) називав його своїм вихованцем. Але для цього між ними повинен бути хоча б двадцятилітній віковий рубіж. Досить юним князь Михайло поїхав на Захід на навчання. Його батько, Лев Борисович Глинський «Сліпий», не скупився на освіту молодшому синові, намагався через верхівку Великого князівства Литовського ввести парубка до елітних верств Європи. Потуги увінчалися успіхом. Молодого княжича визнали австрійські придворні кола. Курси військової справи, юриспруденції, етики, філософії, історії мов губка, увібрала зацікавлена пам'ять Михайло. Імператор Максиміліан мав підстави пишатися успіхами свого протеже.

Якийсь час Михайло вдосконалював набуте у Дрездені в саксонського курфюрста Альбрехта. Закордонна служба змусила відвідати Голландію, Іспанію, Італію. І всюди Михайло знаходив поживу для свого розуму.

У 1492 році, Великим князем Литовським стає Олександр Ягелон. Князівство переживає важкі часи. Войовнича Москва по крихті, але безперервно відкушує територію, шматок за шматком, озброївшись великодержавними ідеологемами типу: «Москва - третій Рим», «Москва - збирач усіх Руських земель» та іншої нісенітності. Фундатор московського імперського мислення цар Іван III не соромиться спекулювати почуттями як своїх, так і чужих підданих. Навіть родинні зв'язки й обов'язки кладе на олтар експансивного руху Москви, видавши доньку Олену за Олександра Литовського. Шлюб за цим задумом повинен був ще більше розколоти суспільство стратегічного противника і допомогти перебрати важелі управління до себе.

У 1508 р. найвпливовіші представники роду Глинських, а саме князь Михайло Львович з братами, після невдалої спроби державного перевороту у «ВКЛ» виїхали на службу до Московської держави. Оскільки у Москві приділялася велика увага генеалогії аристократичних родів, саме там і був складений перший письмовий родовід Глинських під заголовком «Подлинный родословъ Глинскихъ Князей» зберігся в складі редакції родовідних книг 2-ї половини XVI ст. Суттєво пізніше, у 1550

– 1560-х р., з'явився «поколінний розпис» Глинських, відомий у двох видах – повному й скороченому. Скорочений містить лише коротку легенду (одне речення) про походження князів Глинських, як і повний у першому ізводі редакції родовідних книг 2-ї половини XVI ст. У другому ізводі вказаної редакції вміщено ще й «Подлинный родослов», але там редактор припустився деяких суттєвих помилок, щодо імен чоловіка й батька княжни Анастасії Острозької. Розпочинається «Подлинный родословъ Глинскихъ Князей» з генеалогії ханів Киятів, починаючи від легендарних часів і до знаменитого татарського темника Мамаю, чомусь названого «царем» замість хана. Інформація «Подлинного родослова» про походження Глинських від Мамаю підтверджується і деякими іншими фактами. Князь Іван Львович Глинський, який діяв наприкінці XV – початку XVI ст., носив характерне прізвище Мамай. У реєстрах Литовської метрики воно зафіксоване у 1486 – 1488 р., причому вказане навіть без хрестильного імені Івана, простий запис «Князю Мамаю».

Недавно виникле з допомогою Литви «Кримське ханство» змінює орієнтацію політичних уподобань у бік могутньої Османської імперії. По Україні розбишакують ординські загони. Мало не щорічний величезний «ясир» знелюднює південні землі «Великого князівства Литовського». Опинившись у загрозливому становищі, Олександр Литовський почав гарячково шукати вихід. Одним із напрямків його потугів стало насичення владної команди молодими, енергійними і освіченими особами. Тож Михайло Глинський якнайкраще відповідав потребам великокнязівської влади. Досить швидко із середини 1490-х років він стає одним із чільних політиків «ВКЛ», як кажуть «прийшовся до двору». Часто очолює литовське військо у різних збройних кампаніях. І досягає посади «маршалка дворного» (міністра двору і начальника двірської гвардії).

Слід зазначити, що без огляду на європейський лоск та католицьке віросповідання, М. Глинський залишався вірним українству, він опирався на земляків, на численних родичів та свояків. З його появою, українська складова княжої верхівки «Великого князівства Литовського» немов вхопила ковток свіжого повітря.

Акцентуємо, що в історії України-Русі було «Глинське князівство», або «князівство Мансура» в XIV-XVI ст. на північному сході України, це переважно Сумська й Полтавська області. Засноване у 1380 році сином Мамаю - Мансуром з роду Кият, відповідно родової легенди князів Глинських (розповідь про створення цього князівства - трохи нижче).

Блискача кар'єра М. Глинського і його українофільство розворушили заздрість та політичний спротив старшого литовського панства. Доходило до замахів на життя князя Михайла. Але навіть відверті вороги змушені були оцінювати його за заслугами: «Князь Глинський - чоловік сміливий, визначних здібностей, тілом кріпкий, а в небезпеках відважний, великих можливостей і високої вдачі людина».

Тож констатуємо: «Ненавиділи, однак поважали». Напряга лопнула враз. Майже одночасно помирають доброзичливий до Михайла - Олександр Литовський та його антагоніст московіт Іван III. Престолами Литви і Москви опановують відповідно князь Жиґмонт та цар Василій III. Стосунки з новим Великим князем Литовським, нацькованим ворогами, не склалися, і Михайло Глинський зважується на виступ під українськими гаслами. Він звертається до Москви і закликає її прийти на поміч України-Русі: Берестейщина, Житомирщина, Київщина, деякі інші області охоплені заворушеннями. В цей час князь Михайло Глинський сватається до вдови князя Семена Слуцького Анастасії, щоб закріпити династичні права на Київ, але сватання було невдалим. До того ж вичерпався матеріальний ресурс Михайла. Населення вищезазначених областей, поведлося помірковано, повстання захлинулося, кампанія відокремлення України-Русі від Литви – захлинулась. Восени 1507 року, відбувся виїзд майже всього роду Глинських з масою однодумців до Москви. Тоді покинули рідні терени князі Друцькі, Одинцевичі, Жижемські; панство: Козловські, Дрожджі, Хребтовичі, Іващенко-вичі, Єльці, Келбовські та інші (всього виїхало 11 князів та 18 бояр).

Втечу князів і панів з України-Русі 1507 року, Москва використала в своїх інтересах і вмить запропонувала їм переїзд до Смоленщини. Мовляв, усе вам там буде, чого забажаєте, якщо

поїдете до Смоленська. Долучила до конкретних обіцянок різні «цяцянки» про слов'янську єдність та спільну православну віру. І Михайло Глинський із своїми соратниками купився. Це була перша, але, на жаль, не остання їхня фатальна помилка в стосунках із москалями. Смоленщину в своє володіння князь Михайло не одержав, він образився, і спробував утекти назад до «Великого князівства Литовського», через що потрапив до московської в'язниці, де просидів до 1527 року, розмірковуючи над своїм непростим життям. Його шістнадцятилітня племінниця Олена Василівна почала готуватись до свого весілля, в неї шалено закохався 50-річний великий московський князь Василь III, котрий на той час уже відправив свою першу і набридлу йому дружину Соломонію Сабурову, до монастиря. Проти цього весілля виступили московські князі і бояри, але Василь III навіть зробив нечуване в московській практиці – поголив свою бороду на догоду юній дружині.

Молода княжна Олена майже одночасно повторила долю своєї ровесниці української Роксолани, правда, на московський зразок і набагато трагічніше, ставши «Великою княгинею Московською». Зрештою підкорила найвищий державний щабель Московії, стала не тільки дружиною московського князя Василя III, але й матір'ю хлопчика - першого царя Івана Грозного. Це допомогло Михайлу Глинському повернутися у велику державну діяльність. Він пережив Василя III, але потрапив у немилість до рідної племінниці Олени Василівни, коли та стала регентшею при малолітньому синові, майбутньому Московському цареві Іванові-IV «Грозному».

Молода й темпераментна племінниця князя Михайла – Олена, дивовижно швидко після смерті чоловіка втішилася в обіймах князя Івана Овчини–Оболенського, родича дружини князя Михайла Глинського. Родинні зв'язки не завадили Івану Овчині виступити проти «емігранта з Литви», бо Михайло ставав на заваді його амбіційних планів.

Спроби вплинути на перебіг подій та звичай, що панували в княжих палатах Московії, закінчилися новим ув'язненням. Михайла Глинського звинуватили в тому, що він отруїв князя Василя-III. У 1534 році Михайло Глинський помер у в'язниці. А племінниця Олена Василівна (в дівоцтві Глинська), стала першою повноправною правителькою Московської держави.

ЗАГАДКОВИЙ МОСКОВСЬКИЙ ХАН САРИХОЗЯ

В московських історичних документах при описі подій 1360-1380 років став фігурувати вираз «Мамаєва Орда», що дало підставу історикам стверджувати, ніби беклярбек Мамай вирішив відокремити Крим і прилеглі до нього території Північного Причорномор'я від «Золотої Орди» і стати там самостійним правителем. Вочевидь в тих документах, під «Мамаєвою Ордою» мали на увазі всього лише «Мамаєву ставку» ханів з роду Киятів, яких він з 1362 року зводив на престол. Тоді в цьому розумінні автори нашої книги погоджуються, що на теренах сьогоденної України, в далекі часи була окрема і досить могутня держава «Мамаєва Орда», як ординська ставка. Загалом, володар величезних просторів під народною назвою «Мамаєва Орда», мав численну армію, диктував свою волю Москві, Рязані, був великим ханам «Золотої Орди» на інших територіях, і навіть великому князю Литви - Ягайлу.

Читач вже знає, як з 1360 по 1380 роки в «Золотій Орді» точилася жорстока боротьба за престол, де протягом 20 років Великими ханами приходили до влади 25 прямих та побічних нащадків Чингізхана. Так вже вийшло в історії, що татарський темник, беклярбек хан Мамай Алаш Кий і московський князь Дмитро Донський (він же хан Сарихозя, або Зарикоза), який був під владою ординців, зустрілися в історичному часі і просторі. За твердженням В. М. Татищева у 1362 році беклярбек Мамай видав ярлик на «Московське князівство» князю Дмитру Московському, пізніше на прізвисько «Донський» (на малюнку вище, можливо так виглядав Дмитро Донський (або хан Сарихозя).

В московіти писали, Дмитро Іванович Московський (за нумерацією - перший), отримав прізвисько «Донський» за перемогу в Куликовській битві 1380 р. Він народився 1350, помер 1389 року, являвся внуком Великого князя московського Івана (першого) Даниловича Калити (1288-1340), останній був нащадком Феодори Сартаківни - дочки хана Сартака, сина Батия і правнука Чингізхана. Батьком Дмитра Донського був московський князь Іван (другий) «Красний» (1326-1359) з ординськими коріннями, його матір'ю – була друга дружина московського

князя на ім'я Олександр. За словами літописця, Іван «Красний» був сумирним, тихим і милостивим князем. Фактично при ньому управляв країною митрополит Олексій Бяконт.

Далі зазначається, що період правління Д. Донського (або хана Сарихозя) ознаменувався собою «об'єднанням» різних руських земель з центром в «Московському князівстві». За московськими документами, Дмитро Донський відомий як засновник «Московського Кремля» та як воєначальник, він успішно протистояв «Золотій Орді», а головне - як один з найбільш справедливих і добрих правителів на Русі.

Про Мамай Алаш Кия московіти записали: - *І метнувся поганий Мамай від своєї дружини сірим вовком і прибіг до Кафе-міста. І мовили йому фряги: «Що ж це ти, поганий Мамай, полюєш на Руську землю? Адже побила тебе «орда Заліська» хана Сарихози. Далеко тобі до Батия-царя: у якого було 400 тисяч латників, і полонив він всю Руську землю від сходу і до заходу. Покарав тоді бог Руську землю за її гріхи. І ти цар Мамай прийшов на Руську землю з великими силами, з 9-ма ордами і 17-ма князями. А нині ти, поганий, біжиш сам без отих орд, ні з ким тобі зиму зимувати в поле. Видно тебе князі руські з ханом Сарихозою міцно почастували, немає з тобою ні татар, ні ханів ординських! Видно втопилися у швидкому Дону та побилися на траві-ковилі Куликового поля. Біжи поганий татарський Мамай, від нас за темні ліси».*

Давайте разом будемо «розплітати клубок московського вищезазначеного хитросплетіння». Спочатку розберемося з назвою «орда Заліська». Залісся (або Заліська земля) – це географічна назва території міжріччя Москви та ріки Ока в середні віки. Перша назва «Залісся» походить від території за Брянськими лісами по відношенні до Київської Русі. У XII-XIII ст. ці території стали центром зародження «Московського князівства» (Московії). До XIII ст. «Залісся» не вважалося Руссю (або руською землею), бо з початку цю територію населяли фіно-угорські племена меря і мокша. Проте, в XI ст. почалася різнобарвна «слов'янська» міграція на цю територію, пік якої припав на XIII ст. Почалося змішання різних слов'янських народів з фіно-угорським населенням. Пізніше московіти новому людському етносу придумали назву «російський народ», щоб була схожість з Руссю. У творі «Задонщина; слово про великого князя Дмитра

Івановича і його брата Володимира Андрійовича, які перемогли супостата Мамая» (Л. А. Дмитрієва. 1969), повідомляється про «орду Заліську», вже на території «Залісся».

На питання: Хто такий хан Сарихоза в Московському князівстві? Відповідь проста: Так звали московського князя Дмитра Донського. Окремі дослідники зазначають, московський князь Донський у золотоординські часи 1360–1380 років, мав ім'я хан Бек-булат і власний улус, та декілька разів виступав проти ординського Великого хана Тохтамиша. Але виявилося, що хани Бек-булат і Сарихоза – різні люди, улус Бек-булата був розташований південніше улуса хана Сарихози, (так засвідчив московський священик, диякон Ігнатій). Залишається одне, московський князь (відомий у московській історичній науці під іменем Дмитро Донський), в ординців мав ім'я хана Сарихоза.

У 1376 році, у бою з угорцями загинув Данило-II Острозький, у 1363 році частина Поділля та Північного Причорномор'я увійшли до складу «Королівства Литовського». За свідчення їхніх істориків, туди попали частина земель «Інґрії» (або Інгерманландії), Мещери (або Залісся), яка була за Брянськими лісами, тобто «за лісом», по відношенні до Київської Русі (на периферії) та інші 28 містечок з Одоєвим, так званні «верхові князівства» (західні улусні володіння). В «Золотій Орді» залишились лише Хорезм, улус хана Ічена (майбутній Казахстан) та володіння узбеків. Станом на 1385 рік майже всю територію Польщі захопив «Тевтонський Орден». Війська князів Дмитра-II та Данила-II у 1350 та 1353 роках двічі намагались відбити Галичину та частину України-Русі. Тривала війна проти угорсько-польсько-французьких хрестоносців-тевтонців завершилася у 1366 р підписанням «Володимирського трактату». Згідно з ним, Русь втрачала стольний Володимир, всю Україну-Русь (землі у Польщі) та Берестейщину. У 1377 р. конфедерація Жемайтійських «куніґасів» змусила князя Ольгерда та його синів прийняти католицизм. На 1382 рік війська хана Мамая були розбиті, його сини разом із татарськими залишками війська, відійшли на землі Київщину та Поділля). Протягом двох поколінь (приблизно до 50 років) вони українізувались з місцевими народами) і колишні татар-

ські беї та мурзи стали українськими князями та боярами (до речі, з тих бояр пізніше пішли роди Мазепи та Кочубея). На землях колишньої Київської Русі почали з'являтися перші люди за назвою - козаки. Колишня держава скіфів-сколотів, започаткована Таргітаєм у II тис. році до н.е. (пізніше отримала назву «Скіфія Європейська»), доживала свої останні дні.

Володимирські, а пізніше московські князі з великим задоволенням роками сиділи в Орді, прилучалися до влади, загравали з ханською знаттю; місяцями ганяли по степу від краю до краю, брали участь у ханському полюванні й розвагах; разом із ханами ходили у військові походи. Саме на кшталт ординського єдиновладдя, вони згодом у XVII-XVIII ст. створили «Ординську державу» за назвою «Московське царство, а пізніше - російське самодержавство, при цьому Україну назвали Малоросією на околиці, привласнивши її історичні здобутки. Є питання, якщо московіт Дмитро Донський (який за словами московітів виграв бій на Куликовому полі і звільнив Русь від ординського ярма), чому Москва ще сто років платили татарам данину?

Значить московіти всі трактування тієї битви перекрутили і сфальшували. Звертаємо увагу на такий факт: що у Куликовській битві на бік князя Дмитра Донського (хана Сарихоза) не став жоден князь Русі та князівств Суздальської землі. А у війську Мамає татар було тільки – третина, а останні воїни були: ординці; «ясини» і «алани» з Кавказу; «половці» і «печеніги» з Прикубанні; «бродники» й «черкаси» з Причорномор'я та «фряги» і «бессермени» (народи Криму).

До речі, Дмитро Московський (Донський) виступав проти хана Мамає й раніше, у 1378 році він бився на ріці Вожі з татарським мурзою Бегичем, це підлеглий Мамає. Тоді московіт Дмитро Донський виступав проти «Золотої орди» хана Мамає, по причині захисту законів Чингізидів. Бо повзуючи на колінах перед Великими ханами в Сараї, одягав на шию конячий хомут, особисто присягав їм на вірність. Потім щорічно князь Дмитро (хан Сарихоза), відвозив в Орду щорічну данину і постійно поновлював ярлик на великокнязівський престол. Дмитра в тих поїздах супроводжував московський митрополит Олексій, який в Орді теж мав свою вигоду, пригадайте його релігійну «Сарайську єпархію». Як бачимо, всі вони «були при ділі».

В «Золотій Орді» були суворі й жорстокі порядки, яких неухильно дотримувалися за будь-якого хана. Пам'ятаєте, як російська церква в особі митрополита суворо переслідувала всіх, хто не виконував наказів ханів. Вона відлучала їх від церкви і піддавала анафемі. Навіть жителів цілих міст, як приклад, жителів Пскова свого часу, відлучали від церкви за непокору ханові. Московська церковна еліта ревно й чесно служила ординським ханам, про що ніколи не варто забувати. Але подібне московіти та церква замовчували.

Усупереч поширеній думці Дмитро Московський (або хан Сарихоза) не показав себе як полководець, навіть навпаки, він виявив слабкодухість і боягузтво. Так званий «полководець» в лапках Дмитро Донський особисто не керував битвою. Перед початком битви він передягся простим воїном і заховався поміж простих людей, а свої княжі регалії та знамена передав литовському боярину Бренку, який і виступав під Московським княжим прапором як командир і згодом загинув. Воїни, які стояли поруч, впізнали князя Дмитра Московського і на початку битви, оглушили ударом палиці по голові за підлість, тож увесь бій він пролежав «у срубленого дерева» де його згодом знайшли. Щоб прикрити цей сором московіти видумали князю Донському (хану Сарихозі) «великий героїзм на полі брані».

З тієї битви залишились в живих окремі воїни, які свій набутий військовий досвід проявили в наступній знаменитій битві з ординцями на річці Ворсклі у 1399 році. Саме там Андрій Полоцький, Дмитро Брянський та Дмитро Боброк-Волинський разом із Великим князем Вітовтом загинули, не спаплюживши своєї честі. Видаючи в 1930-х роках першу «Велику Радянську енциклопедію», російські більшовицькі професори в 40-му томі, який надрукували у 1938 році, показали стару карту «Держави Чингізидів». Там були позначені Москва, Твер, Ярослав, Кострома, Володимир, Калуга і всі райони сучасної Центральної Росії, які входили до «Золотої Орди», окрім Новгороду. Карта друкувалася в Москві і провідні російські професори не приховували, що Москва з 1238 до 1502 р. була складовою частиною «Золотої Орди». Далі зазначено, що «Московське князівство» з часів свого заснування 1272 р. було невід'ємною складовою части-

ною ординської держави, а самі московські князі були улусними князями «Золотої Орди», це зафіксовано в московських, а пізніше в російських літописах. Катерина-II височайшим своїм повелінням від 1794 року «дарувала» московському народу нове ім'я «Руські» і заборонила всім вживати давнє своє ім'я – «Московіти». Пізніше вони стали російським народом.

Нам треба дещо пригадати та виправити про московіта князя Донського (або хана Сарихозу). Дмитро так званий Донський народився в 1350 році (заперечень немає), тому займати московський улусний (княжий) престол в 1362 році не міг. І хоча В. М. Татишев заявляє, що Дмитру у 1362 році золотоординський хан Мамай все ж видав ярлик на «Московський улус», але це пустопорожня розмова. Малолітня дитина не могла самостійно правити, при ній повинна бути довірена особа. Ординський закон «Ясси» визнавав людину дорослою з 16 років. Винятків для московітів вона не робила. В перших зафіксованих московських, а пізніше в російських літописах таких позначок немає. Тому третє видання Вікіпедії змушено було давати пояснення: «Дмитро Донський 1350-1389., великий князь... В перші роки при малолітньому Дмитру Івановичу Донському постійно був і допомагав правити митрополит Олексій (або Алексей)».

В праці російського професора М. В. Толстого «Книга глаголемий опис про Російських святих, де і в якому місті», написано: «Майбутній святий митрополит Олексій (Елевферій, або Алексей) народився 1300 р. в знатного боярина Феодора Бяконта родоначальника Плещеевих. Він майже в отроцтві постригся з ім'ям Олексія в Московському Богоявленському монастирі...». Але тут є знайшли дві помилки:

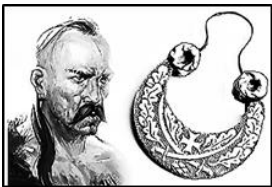
- 1) - щодо року народження митрополита Олексія;
- 2) - щодо його батька «Феодора Бяконта».

Московський князь (хан) Берке (Петро Ординський), який сидів на московському престолі 1272-1290 р, був страчений ханом Тохти і у 1290 році не міг тримати у себе на службі боярина «Феодора Бяконта». Москвою в ті роки керували баскаки - ханські намісники. Історія «Золотої Орди» не знає іншого князя на ім'я Дмитро в 1360-ті роки: *«Отіч і Дедіч Подільської землі (мала) трьох братів татарських: Хаджибея, Кутлубута і Димитрія»*, в цій частині мова може йти тільки про московського князя Дмитра Донського, (або хана Сарихоза).

Заселення Слобідської України

ТАЄМНИЦЯ ЧОЛОВІЧОЇ СЕРЕЖКИ

Надвечір до сторожового племені «Онгол» що на річці «Івля» в Приінгуллі повернулося четверо вершників, це була онгольська розвідка, куди входили наші герої Магр, Карп, Тавриза і Чегодай, з ними був виснажений чоловік скіфсько-словянської зовнішності з сережкою у вусі. Чоловіка доправили до вождя плем'я Сверкера, згодом туди підійшов старий волхв Білозар і вони довго балакали з незнайомцем. З'ясували, що він розвідник з поселення «Руді вовки», їхні народи мешкають на територіях від р. Дон - до р. Прут. Ціль їхньої розвідки, знайти плодючі землі для переселення. Розвідка пішла декількома шляхами: 1) - лісостеп Правобережної України; 2) – напрямок до Карпатських гір, або за назвою готів до «Сарматських гір»; 3) – території Лівобережної України; 4) - простори Угорщини.

Вони вже поспілкувались з «булгарами», «фракійцями» та представниками «кельтів». Зараз йдуть до «сарматів» на захід від Дніпра в басейни річок Рось, Росава, Тясмин, а потім біля «Сарматських гір» (Карпат) планують зустрітись з своїми одноплемінниками. Тож незнайомиць з сережкою у вусі попросив дозволу відпочити, а потім піти назустріч з своєю групою. На другий день, відпустивши незнайомця, вождь племені Сверкер переказав своїм воїнам прийти надвечір до головного вогнища.

Коли стемніло, на майдані в центрі поселення «Онгол», біля головного вогнища зібралися всі дорослі чоловіки племені. Вождь Сверкер розповів про незнайомця з сережкою у вусі, про наміри чужинців та про задачі чоловіків-онгольців. Можна припустити, що переселення чужих племен буде проходити малими групами і займе тривалий час. Переселенці почергово будуть засновувати свої невеликі хутори в зручних місцях на відстані 1-го дня пішого ходу, одне від одного за напрямком руху вододілів. Таким чином переселенці не втратять контактів між собою. Правда є скупчення поселень, які найчастіше складаються з трьох-чотирьох одиниць. Волхв Білозар розповідав, що коли вони (волхви) мандрували землями майбутньої «Слобідської України», то бачили там великі групи поселень, в центрі однієї із них розбудовували містечко Кадіївка. Там на великій

площі, розташувались до 20 населених пунктів і протікають 4 річки з явно не слов'янськими назвами.

Слова Сверкера: - Ми повинні бути пильними і стати на сторожі свого племені в усьому, що нас оточує. Спостерігати за місяцем і зорями, за камінцями на стежині і навколишніми деревами. За всім що рідне і близьке кожному з нас. І червона калина, що росте на подвір'ї біля ваших осель, і рушнички, вишиті старенькими бабусиними руками. Плем'я «Онгол» - це історія нашого народу, який протягом багатьох віків боровся за свою свободу і незалежність. Саме завдяки цій титанічній праці, майбутні покоління будуть мати свободу і самостійність. Сьогодні на цьому шляху зроблено тільки перші кроки, багато ще складних проблем у нас – попереду, тому я закликаю Вас до пильності і до боротьби за свою незалежність.

По закінченні свого виступу Сверкер запитав, чи є питання до нього? З натовпу вийшов молодий Чегодай: «Скажи вождь, чому незнайомиць носить сережку у вусі»? Сверкер, посміхнувся, почухав потилицю і промов: - Скажу вам те, що сам чув від наших старих дідів. Дуже давно, у Стародавньому Римі та Єгипті, чоловічі сережки вдягали рабам, щоб відокремити їх від загальної маси населення. Пізніше ця прикраса стала головним атрибутом представників «суто чоловічих професій»: піратів, розбійників, моряків, а пізніше козаків.

Але волхви знали, що так було не завжди, задовго до римлян і єгиптян був народ «арії», там носили сережку у вусі люди, які мали певну приналежність до військової справи. Згодом цей звичай підхопили римляни і єгиптяни, турки і татари, далі українські козаки, бо сережка у вусі для них була наділена певним символічним змістом.

Існує сторичний опис князя Святослава його Візантійськими сучасниками: *«Широкоплечий мужній чоловік, трішки вищий за середнього візантійця. Шия була настільки широкою, що не помітно було переходу з головою. Мав довгі вуса і виголену голову з пасмом волосся. А в одному вусі була сережка з кришталем»*. Тож звичай носити сережки пов'язаний виключно з військової стороною життя вже існував в Київській Русі. Козаки почали носити чоловічу сережку значно пізніше, десь з XV ст., однак не всі козаки мали право носити їх. Сережка у

лівому вусі у козака означала, що він один син у матері, сережка в правому вусі – він останній чоловік у роду.

Якщо ж козак носив по сережці і в правому і лівому вусі це означало, що він одна дитина у батьків. У походах і боях таких по можливості берегли. Не можна сказати, що наявність сережок не звільняла козаків від небезпек. Вони поряд з іншими билися в боях плечем до плеча і несли тяготи походів. Але решта, по негласним правилам, намагалися їх зберегти і, як могли, підстраховували. Проходили століття, з плином часу срібну сережку почали носити у вусі різні окремі соціальні групи, щоб уникнути різних хвороб, тоді вважали, що срібна сережка була як спосіб вилікувати «жовтянку», але проти вірусів срібло не завжди допомагало. Далі, якщо такі люди набирали воду з незнайомої водойми, то на кілька хвилин опускали до ємкості сережку, для знешкодження мікробів.

Були й інші звичаї. Наприклад, коли в мирний час помирав останній чоловік із роду воїнів, його шаблю ламали і клали з ним у домовину. Цей звичай згодом перейняли українські козаки, пізніше за труною померлого козака (до самого кладовища), вели коня під сідлом.

Тепер декілька слів про кільця на руках, чоловіки їх не носили зовсім. Тільки жінки. Кільця на дівочих та жіночих руках мали своє значення. Срібне колечко на лівій руці – дівчина на виданні, на правій – засватана. Кільце з бірюзою означало, що коханий дівчини служить. Бірюза – камінь туги. Золоте кільце на правій руці – заміжня, на лівій – розлучена. Два золотих кільця на лівій руці – вдова, бо друге кільце – це кільце померлого чоловіка.

Якщо заглянути в середньовічні візантійські і арабські літописи, то в очі впадає дивний факт. Візантійці, араби, а пізніше і турки, описували полонених слов'ян так: «Сильні і мужні, люблять працювати, але зовсім непридатні в рабстві». На тогочасних східних ринках «живого товару» слов'янські раби і рабині, коштували дешево. Виявляється, слов'яни в рабстві дуже мало жили, вони немов «саморуїнувалися». А кому хотілося купувати раба, який міг прожити рік, від сили два? Ось чому, візантійці вважали, що слов'янин не здатний бути рабом, зате може бути хорошим воїном і другом, єгипетські султани стали формувати з них знаменитих «воїнів-мамелюків».

ПОЧАТОК ЗАСЕЛЕННЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Три десятиліття незалежна суверенна Україна веде відлік своєї нової історії, наполегливо крокує у майбутнє з прагненням посісти гідне місце в європейській і світовій спільноті. Розбудовуючи власну державу, ми глибоко усвідомлюємо, що поруч зі створенням розвиненої, динамічної економіки має йти піднесення національної самосвідомості, відродження духовності й культури. Виняткова роль у розв'язанні цього завдання належить краєзнавству, яке з раннього дитинства зв'язує нас із рідною землею, служить своєрідним містком між минулим і майбутнім. Не можна уявити повноцінного духовного життя без історії наших міст, селищ, сіл, вікових традицій народу, його неповторних фольклорно-етнографічних пам'яток, унікальних творів архітектури і мистецтва. З огляду на це самовіддана, подвижницька праця дослідників рідного краю набуває дедалі більшої ваги, є важливою частиною державотворення.

«Слобожанщина» - один з кількох регіонів України, що утворився на роздоріжжі «Дикого степу» між непевними політичними кордонами трьох держав: Росії, «Речі Посполитої» та «Кримського ханства» протягом XVII-XVIII ст. Довгий час проміжне становище між лісом і степом, осілою і кочовою людністю, на перехрестях старовинних трактів, відкритих як для торгівлі, дипломатії, так і для страхітливих, спустошливих розбоїв, робили цей край зоною інтенсивних контактів і взаємовпливів різних цивілізацій і культур. Приблизно з XVII ст. визначальними для історичної долі краю стали взаємовідносини між Україною та Московією.

Дослідження історичного минулого краю налічує майже 200-літню традицію. Воно гідно представлено іменами І. І. та Г.Ф. Квіток, І. Срезневського, О. Філарета, П. Головінського, А.Лебедева, Є. Альбовського, В. Данилевського та багатьох інших. Наших авторів теж відзначає інтерес до історії окремих регіонів України, та питання історії і археології, історичної географії і демографії, все що пов'язано з малою батьківщиною В.Карпова і С.Чеботарьова.

Історія «Слобідської України» є цікавою пам'яткою нового

етапу розвитку української історіографії, нажаль нам поки що мало відомо про особливості історіографії і історії України тих часів. Є надія, що заіржавілі за сто років двері «спецхранів»: ВЧК (1917-1922); ОГПУ (1923-1934); НКГБ - МГБ СРСР (1943-1953); КГБ СРСР (1954-1991); СБУ після 1991 року, все таки відкриються з великим зусиллям і рипінням, і почнуть «випускати на волю» приховану інформацію. Наші автори розуміють, що «...з усіх українських земель «Слобідська Україна» була найтісніше і найщільніше зв'язана з Москвою, в устрої й культурі Слобожанщини ми бачимо українську і московську культуру і мову, що стихійно існували поруч одна з одною на її цій території від XVII ст».

Структура дослідження вдало відбиває не тільки історичні погляди того часу, а й основні етапи історичного шляху Слобожанщини і дає досить повне уявлення про освоєння, соціально-економічний і культурний розвиток по мірі входження цієї території у відповідні державно-правові структури і норми буття. Слід вказати і ще на одну характерну рису - документалізм. Наші автори вірні принципу: «Джерела повинні говорити самі за себе», тож вони «щедрими руками» вводять в текст своїх книг документальний та архівний матеріал.

У 1918 році професор Дмитро Багалій писав: - Народ завжди творить свою історію і про це треба пам'ятати, бо усяка інша ненародна історія буде однобока. А національну самосвідомість треба формувати з того, що творили наші діди та прадіди. Тому у цій главі ми акцентуємо увагу на переселенцях у XVI і першій половині XVII ст. до «Слобідської України», як частини «Дикого поля» в Україні.

«Слобідська Україна» (або Слобожанщина), край у східній частині України та прикордонних областях Російської Федерації. Межувала на заході з «Гетьманщиною», на півдні із Запорожжям і володіннями «Кримського ханства», на сході з Доном, на півночі з Московщиною. В сучасних межах охоплює центрально-південну частину Сумської області, Харківську область, північну частину Луганської області та північно-східну частину Донецької області, західну, центральну, східну, південну частини Білгородської, південні частини Воронізької, та Курської обл.

Як «Слобідська Україна» стала частиною «Дикого поля»? Й сьогодні чимало сторінок історії «Слобідської України» зали-

шаються маловідомими. Вважається, що «Слобідська Україна», як історико-географічна область, постала в середині XVII ст, коли почалися масові переселення з Правобережної та Лівобережної України селян, козаків, міщан тощо. Їх тоді називали «викотцями». Це люди рвали усі свої зв'язки з минулим і йшли на незаселені території «Дикого поля». Ми звикли, що «Дике поле» лежить на Південь до Причорномор'я, але воно було й на Схід, а ж до Волги, ці землі заселяли «викотці».

Наші автори вважають, що історія «Слобідської України» має тяглість ще від доби Київської Русі й Великого Князівства Литовського. Але ці «темні часи» в історії краю залишаються малодослідженими. Як казав академік Д. Ліхачов: «На превеликий жаль, історія «Слобідської України», як регіональна історія, мало досліджується. А там криється дуже багато цікавих фактів, які по-новому змушують нас подивитися на загальну українську історію.

До речі український філософ Григорій Сковорода називав Лівобережну Україну своєю матір'ю, а «Слобідську Україну» - своєю рідною тіткою, бо він любив ті краї. Дехто каже, що у кінці XVIII ст., коли жив Г. Сковорода, по скасуванню автономного строю «Гетьманщини» і «Слобідської України», назва «Україна» належало власне до «Слобідської України». І справді, ця територія більш, ніж решта частин української землі, повинна була прозиватися - як окраїна (пограниччя) русько-української землі. Колись літописці називали окраїною Руських земель пограниччя «Переяславської землі» з половецькими степами.

Для кожного мешканця дніпровського Правобережжя і навіть Лівобережжя, тодішнє «Дике поле», котре заселили своїми слободами «викотці» у XVII ст, і котре раніше у до ординську добу було заселено древніми русичами Чернігово-Переяславської землі, хоч було дідиною (спадщиною від діда), згодом «Слобідська Україна» зайняла майже усю Харківську губернію й деякі з повітів Курської і Воронежської губерній. По них йшов водорозділ Дніпровського і Донського водозборів, де лежав славетний в історії краю «Муравський шлях». А вже від сього

водорозділу розходилися на захід ложбини з балками і ярами, де багато було річок і струменів.

Річки Слобожанщини належать до Дніпровського й Донського водозборів. Тепер з тих річок жодна не суднохідна, але колись було інакше: річки Сіверський Донець, Псьол, Ворскла і Оскол були суднохідні, бо на дні їх знайдені якорі, а по Донцеві сплавлялося колись чимало байдаків з хлібом від Белгорода до Чугуєва, а звідти їздили й на Дон. Від Чугуєва до козацького городка «Донецькі Роздори» треба було їхати водою три тижні, а звідтіля до Азова ще чотири дні. Їхати вверх, проти води, звісно, було трудніше і наддалеко довше. По Осколу у кінці XVI ст. московські служилі люди пливли на байдаках до гирла річки з усім припасом для будування міста «Цареборисова» (в теперішньому Ізюмському повітові біля Святогорського монастиря).

В царювання Івана Грозного славний козацький отаман Дмитро Вишневецький (як козак Байда) побудував чайки і спустився на них по Дніпру, щоб пляндрувати кримські кочовища. Але з XVIII ст. слобідсько-українські річки починають щороку міліти, бо ліси тоді зменшилися й порідшали і береги багатьох річок через те оголилися, річки замулювалися мулом з ярів, балок та гребель і гаток, зложених для млинів, коли повинь зносила з них хмиз та багно. Вадило річкам і те, що вони текли у широких долинах, весною розливалися і затоплювали низину, а потім під спекою гарячого сонця висихали. Праві береги річок були, звичайно, покриті лісом, а ліві були низькі й лугові, а іноді піскуваті. Такі береги мали: Донець, Ворскла, Псьол, Мерла, Харків, Нежеголь і інші. Але є й такі річки, як Уди, Лопань, Мож, Корень, Короча, Мерехва, що мали ліси по обох своїх берегах. Були і зовсім степові річки без усякого лісу, як Вовча, Мокрий Бурулчак, Балаклія, Ізюмець.

Майже всі річки «Слобідської України» використовувались для розселення людності. Дніпровські вітки: Псьол, Сула, Ворскла - зв'язували «Слобідську Україну» з Лівобережною Україною, Полтавщиною. Річка «Вир» у Сумському повіті Харківщини вливається у річку «Сейм», а той у Десну-головну річку Чернігівщини. Річки «Псьол» і «Ворскла» починаються на Курщині, а головна річка краю «Донець» зв'язувала Курщину й Харківщину з Доном і Донським козацтвом. Вітки «Донця», «Оскола» і «Айдара» наближалися до Воронежського краю.

Дніпровські річки зближалися з донськими: вітка «Ворскли» - «Мерчик» підходила до вітки «Донця» - р. «Уд», а «Ворскла» - до «Донця». Маленькі річки мали теж вплив на заселення і розселення перших поселенців країни. Як колись давньоруські слов'яни селилися понад річками, так сама і слобожани перш усього починали селитися там, де було більше води. Ось через що західні частини краю заселилися густіше й раніше, ніж східні, бо на сході було менше річок.

Усі найважливіші й найстаріші міста й слободи осажувалися на річках: Суми - на р. «Пслі»; Лебедин - на р. «Ольшані»; Охтирка - на р. «Охтирці»; Вільний - на р. «Ворскла»; Краснокутськ і Богодухів - на р. «Мерла»; Золочів - на р. «Удах»; Валки - на р. «Мжа»; Харків - на р. «Харков» і «Лопана»; Цареворисів - на р. «Оскол»; Вовчанськ - на р. «Вовчій»; Тор (Слов'янськ) - на р. «Торці»; Чугуїв, Зміїв, Ізюм, Святогорський монастир - на р. «Донці». Як бачите, по маленьких і великим річкам йшло народне заселення «викотців».

Не дивно, що навколишні степи і ліси спокон віку вабили до себе племена кочових «гунів», «аварів», «торків», «куманів», «печенігів», «татар» тощо. Їм не треба було сталої оселі, не треба було обробляти землю й вести хліборобство: кочовик жив і годувався з кінських табунів, з овечих отар, а вони паслися майже цілісінький рік на степах. Зимою він спускався на південь, а улітку підіймався на північ. Осілому в Україні поселенцю нелегко було жити в цих краях, приходилося постійно бути насторожі, раптом татари наїздили на села й хутори, убивали і уводили у неволю селян, відбирали все добро.

Інше діло ліс, він трохи затримував заселення, але разом з тим й захищав осілого переселенця від ворожих нападів. На лісові хутори трудніше було неждано-негадано напасти. За тієї пори ліси й поляни, чергувалися по усьому побережжю «Донця» від «Оскола» до «Змієва». Усі ті ліси мали свої назви: Ізюмський ліс, Теплинський, Черкаський і т. п. Багато було лісів по річках «Удах», «Лопані», «Харкову», «Бабці» і «Тетлезі», «Ворсклі», «Пслу», «Сулі», «Мерлі» тощо. З лісу слобожани робили собі дерев'яні кріпості навколо містечок та замки у самому місті.

Край був багатий диким звіром: у лісах водилися зубри, медведі, вовки, бабаки, тхорі, бобри, соболі, лисиці, куниці,

борсуки-харсуни, зайці, білки, виднихи (або видри), горностаї, лосі, вепрі, у степах сайгаки і дикі коні. Дикого птаства куріпок, перепелів, хохітви (стрепетів), бекасів, вальшнів, дрохв, вуток, соколів, тетерваків, кречетів, яструбів, куликів, журавлів, орлів і лебедів теж було дуже багато. У річках була страшенна сила риби, найбільш усього у «Дону», «Донцеві», «Ворсклі», «Пслу». А от мінералів було обмаль, тільки солі було дуже багато, і її здобували по річці «Тору», на слов'янських і маяцьких озерах.

Ізюмська околиця Слобожанщини оселена була найголовніше тими переселенцями, котрих приваблювала ота сіль, яку потім чумаки розвозили по усіх напрямках. Видобували, окрім солі, ще й камінь для жорнів, крейду, котра йшла на хати та гончарську глину, з неї вироблявся усілякий глиняний посуд. Грунт був більш усього чорнозем, земля була невиорана, а цілина, вона родила й жито, й пшеницю, і усяку пашницю, огородину й садовину. Переселенці Чугуєва завели баштани з кавунами й динями, навіть виростили виноградники для московських царів. У широких безкраїх степах легко було розводити та розплоджувати табуни коней та рогатої худоби, отари овець, гурти волів, череди корів та телят.

Все це вабило до себе людність, але після ординського нападу ця країна довго була вільна і гуляща. Ось таким гулящими місцями і були «Дикі степи», і татари сюди частенько навідувалися. Згодом Москва поставила тут своїх вартових і станичників, котрі дозором дозирали й пильнували степ, мали на йому свої варти й станиці, клали свої таємні «пам'ятки» у певних місцях, себто листи зі звітками про зустріч з татарами і про їх напади і заміри нападів на Україну. Багато сил втратила Русь, доки не посіла й не опанувала «Дике поле». Але татари знали таємні стежки, перелази та бродили через річки. Книга «Великого Чертежа» перелічує нам одинадцять таких бродів або перелазів: Каганський, Абашкин, Ізюмський, Шебелинський, Татарський й інші. Окрім сіх було ще багато, котрі не мали назвиська. Були татарські перелази і на інших річках, на «Сеймі», «Коломаку», «Вовчій», «Мерчику», «Торчі», «Осколі». Наприклад на р. «Тихій Сосні» було 14 перелазів.

Скільки горя принесли «татарські» шляхи, вони простяглися по всій Україні. У попередніх главах ми декілька разів вели розмову про «Шляхи, які ми вибираємо» і вже торкалися

цієї теми. Пригадайте, як славетний «Муравський шлях» йшов по межиріччю Дніпрового й Донського водозборів від самого кримського Перекопу - до Тули проміж верховин багатьох річок, але не пересікав ні одної з них. З Перекопу цей шлях йшов до верхів'я «Молошних Вод», проходив поміж верхів'ями «Молошних» і «Кінських Вод», далі по річці «Бик», згодом йшов між р. «Вовчими Водами» і «Торчю» і далі по Харківщині і Курщині теж поміж річками Дніпровського і Донського водозборів, згодом по межиріччю водозборів Дона й Оки - до Тули. Цим шляхом татари доходили колись до «Тульської засіки». Він проходив по Таврійській, Катеринославській, Харківській, Курській і Орловській губерніям. Між річками «Мжою» і «Коломакою» був глибокий яр за назвою «Перекоп», котрий об'їхати було неможливо, бо з обох боків сюди підійшли ліси й болота, тут поставили вартових.

Від «Муравського шляху» відділялися «Ізюмський» й «Кальміуський» шляхи, перший починався у самої верховини р. «Орелі» в Катеринославщині і йшов по Ізюмському і інших повітах Харківської губернії й знову єднався з «Муравським шляхом» на Курщині. «Кальміуський шлях» відходив ще більше на схід і йшов верховиною р. «Молошних Вод», далі до міста Ливен (Орловської губернії), проходячи по Харківщині, Воронежчині й Курщині. Протоптали кіньми цей шлях татари в XVI ст. Окрім сих найголовніших було чимало інших «татарських шляхів», наприклад, «Бакаєв шлях» прозваний на ім'я татарського мурзи Бакая, котрий ходив тим шляхом до Курського і Орловського країв, коли не було ще укріплення «Белгородської лінії». Окрім цих «татарських шляхів», були ще й московські і українські шляхи: «Старий Посольський», «Новий Посольський», «Рамадан» (названий по імені боярина Ромадановського в Сумському повітові) та «Сагайдачний шлях», котрий нагадує нам про славетного українського гетьмана Сагайдачного.

Справжній «Новоросійський степ» починався за «Диким полем», лісів за р. Самарою вже не було, де-не-де траплялися байраки по балках з кущами терна, усюди, куди не глянуть очі, була тільки висока трава, як море безкраю. Ви можете проїхати десятки верст і не знайти питної води. В пекуче сухе літо річки пересихали й починалася така суша, що усе висихало. Тоді живий, зелений і веселий степ перетворювався в жовту пустиню.

Слобода Печеніги в 1825-1890 р. Ново-Белгород на правому березі р. Сіверський Донець. Назву селище отримало від древнього народу «печенігів», перша згадка від 1646 року. У 1654 р. прийшли з Литовської сторони українці - 45 чоловік, з жінками і дітьми, з осадчим Івашкою Федоровичем Волошеним. Вони були приведені до присяги, і по їх власному прохання їх поселили у Чугуївському повіті на Печенізькому Котковському полі укупі з попередніми поселенцями. Їм було видано на будівлю сімейним по 5, парубкам по 4 карбованця. Поступово Харківський та Зміївський повіти робляться осередками заселення Слобожанщини. До Харкова приписали Хорошево, до Змієва - Мохначово, а може й Печеніги. У 1657 році вже був створений окремий Зміївський повіт.

У XVI ст. при царю Івану-IV південна границя Московської держави досягала тільки Чернігівщини, це була «Сіверська Україна» з містом Путивлем на чолі та Путивльське пограниччя з Литвою. При наступному царю Федору Іоаничу, у кінці XVI ст., були збудовані Воронеж, Валуйки, Белгород, Курськ, Ливни і границя посунулася на південь на так звану «польську» територію України. Цар Борис Годунов збудував дуже далеко на півдні місто Цареборисів (нині слобода Цареборисівка Ізюмського повіту Харківської губернії), нібито для захисту від татарських наїздів. Але ми думаємо, що у нього були якісь інші міркування.

Під час розрухи у Московській державі м. Цареборисів спустів і вилюднів, як і деякі інші міста «Слобідської України». Але в царювання першого Михайла Романова, було побудовано багато нових міст в Курщині й Воронежчині, з них потім склалася так звана «Белгородська лінія». За цією лінією вже починався «Дикий степ». Кожне нове місто, як тільки побудовалося, починало заселятися і посилати в степ своїх вартових і станичників. Але все ж вартіві й станичники не були постійними охоронцями, також як і ті промисловці, котрі мали від уряду якісь пільги. У XVIII ст., на землях «Слобожанщини» силами переселенців була зведена, так звана «Українська лінія».

Дуже старим острожком у «Слобожанщині» були «Валки», як колишнє повітове місто. Воевода Тургенев у 1636 р. писав

про Валки: *«А ті Валки звісні з старовини, у надійних місцях йде насипаний вал через шлях від лісу до лісу, а ліси пішли рівні, великі і меж тих лісів насипаний вал на три версти»*. «Валками» він називав тоді тільки урочище, як незаселене місце. А у 1646 р. уряд збудував на тому урочищі «кріпость Валки» (або Можський острожок). Але набагато раніше в цих місцях жили українські пасічники, вони й були першими поселенцями цієї землі, оселилися вони на р. «Мжі» і по інших річках, пояснюючи воєводі, що їхніх пасік було біля «Валок» до 150 штук, і що у кожній проживало від п'яти до десяти чоловік. Ця територія вважалася безлюдною, і уряд не знав про пасіки й хутори. І справді, у 1647 р. вийшла заборона людям без дозволу заводити пасіки по річках «Мерлі», «Мерчик», «Братенниці», а також поблизу Хотмижська, Вольного, Лосицька і Валок, а тих, хто поселився тут давніше – виселили.

У 1650 р. у Валках були вже й гармати, був і воєвода. Потім сюди прийшли українські переселенці і трохи поодаль збудували там сотенне місто «Валки». «Московським розрядом» були збудовані також «Лосицький острожок» і містечко Колонтаєв. Туди прийшли по своїй охоті східні переселенці із різних українських поселень («викотці»), і заснували свої слобідки. Станом на 50-ті роки XVII ст. м. Колонтаєв був заселений українцями. Поселення Бобрик, Охтирка, Олешня, Кам'яне і Недригайло заселили переселенці і різних частин України, Польщі, Москви тощо, всі вони стали українськими пограничними містечками, і коли у 1647 р. людей почали заставляти відійти до Московської держави, то мешканці тих містечок зовсім залишили міста і навіть позабирали з собою свої будівлі. Згодом на їх місце московський уряд поселив своїх служилих людей і бажаючих московитів. Містечка почали повільно заселятися і розбудовуватись.

Подібне відбувалося і в інших містах «Слобожанщини», як приклад, м. Чугуїв раніше був заселений українцями на чолі з гетьманом Остряницею. До Чугуєва входив цілий Чугуївський повіт, але в один день до міста приїхали війська московитів і всіх переселенців по виганяли з домівок і зробили московський гарнізон. Спалахнув бунт, українські та польські переселенці убили у Чугуєві свого гетьмана Острянина і всі разом направились до Польщі. Правда набагато пізніше, українських пересе-

ленців знову запросили до Чугуєва та інших містечок на постійне місце проживання. Число поселенців у різних містах «Слобідської України» то збільшувалося, то зменшувалося від усяких випадкових причин, служилі люди залежали від московського уряду, і він їх посилав туди, де була у них гостра потреба.

Переселенські оселі Слобожанщини були розкидані невеличкими купами у Охтирському, Лебединському і Зміївському повітах Харківської губернії, недалеко від пограниччя Курської і Полтавської губерній, а найбільша їх кількість містилася у Чугуївському повіті. По селах Чугуївського повіту проживало багато народу, по декілька сотень чоловік, станом на 1710 р у Чугуївському повіті жило біля десяти тисяч чоловіків і жінок. Головну частину переселенців складали вільні люди і втікачі козаки, московський уряд вимагав, щоб вони присягнули на вірність Москві, нікого не грабували і на Польщу не нападали, бо Москва і Польща в той час мали «братські» стосунки.

Українські переселенці з Польщі в XVI і першій половині XVII ст. Задніпрянська і Лівобережна Україна була тоді під Польщею і боролись з нею за віру і рідну мову, за землю і волю. На чолі повстанців поставали військові і озброєні козаки, їх підтримував майже весь народ і міщани. Шукаючи волі, люди заселяли степи України, шукаючи кращої долі на всіх незайманих територіях, оберігаючи там свої оселі від татарських нападів. Але згодом у вільні степи, де народ спасався від кріпацтва і шукав кращої долі й волі, прийшла неволя і горе, тож люди мусили брати до рук шаблі та рушниці.

Московський уряд заохочував людей до переселення на землі Слобожанщини, щоб українці стали у пограничних землях оборонним форпостом від татар. В підданство Москви поступило тоді чимало українських ватаг з отаманами, їх приводили до присяги і використовували у військових баталіях. Перші переселенці мали свій виборчий уряд, зберігали й шанували свої звичаї тощо, але «все тече, все міняється». З'ясувалося, що московський царський двір дивиться на «переселенську метушню» іншими очима, приховавши курс на поглинення України. Сюди слід зарахувати й цинічну турботу про мовно-культурні потреби кожного українця та інше. Зайве говорити, що Москва, ще з кінця XIII ст. була засадничо налаштована на експансію поглинення усіх українських земель.

СЛОБОЖАНЩИНА: КОДИ НОВИХ ВИМІРІВ XVII ст.

Забігаючи наперед, акцентуємо, у 1731–1770 р. була збудована раніше зазначена «Українська лінія» оборони на теренах сучасної південної України (Запорожжя, Слобожанщина тощо). Вона мала військове населення однодвірців, так звану «ланд-міліцію», яка повинна була обороняти кріпості нової «Української лінії». Лінія йшла від Дніпра до Донця по р. «Орелі» й «Береці» у теперішніх Полтавській та Харківській губерніях і займала південну частину Харківщини. Довжина лінії була

близько 285 км і мала 17 фортець. У Харківщині вона проходила по Ізюмському, Зміївському та Валківському повітах. Будувати ті фортеці повинні були козаки з «Слобожанщини» та «Гетьманщини». На будівництві щороку працювало біля 20 тис гетьманських і 2 тисяч слобідських козаків та близько 10 тисяч посполитих. Мирні оселі «Української лінії» заселялися різним людом і приймалися на військову службу. У складі лінії була 21 православна слобода.

Військовий люд всіх поселень «Української лінії» зобов'язували віддавати звичайне послухання воєводі й обороняти границю від чужинців. За це все українцям затвердили їх устрій і козацькі порядки, додатково переселенцям надали землі в «Дикому полі». Нелегко було переселенцям: вони мусили будувати міста з шанцями, свої власні оселі, заводити пашню і усяку хазяйську справу, а разом з тим пильно доглядати степ й оберігати його від раптових ворожих нападів. А тут, на лихо, коли люди вже по обзаводилися хазяйством, здобувши грошову та хлібну підмогу, поміж переселенців почалися сварки, але то інша тема.

В силу тих, чи інших обставин XVII ст., український народ мусив залишати свої оселі і йти хоч світ за очі шукати долі в іншій, чужій стороні. Так почалося переселення українського народу до Московщини, там охоче приймали переселенців, бо цих людей, можна було задіяти в тій, чи іншій справі. Тим паче вони брати по крові й вірі; ось чому українських «викотців» приймали в першу чергу, а потім поселяли їх по новозбудованим українським містам і фортецям.

Московія переманювали у різний спосіб на анексовані землі людей, протягом багатьох років завойовувала й грабувала не лише Україну, але й інші народи, бо її ціль, це війни, підбої, насильства та шахрайства, яким не було ні меж, ні перепон. Москва намагається пролізти у кожную щпарину і в Європі й Азії, має стремління в любой спосіб поневолити решту світу.

За московського царя Олексія Михайловича (1629 –1676) з Право- і Лівобережної України, котра була тоді під польським урядом, в XVII ст. переселилася велика сила людей до «Слобідської України». Вони розбудували багато міст, слобод, сіл і хуторів, котрі власне й склали з себе «Слобідську Україну», в майбутньому «Слобідські козацькі полки». Таких полків склалися п'ять: «Харківський», «Охтирський», «Сумський», «Ізюмський» і «Острозький», з полковими містами: Харковом, Охтиркою, Сумами, Ізюмом і Острогом (останній - повітове місто теперішньої Воронежської області). Увесь цей край за московською «Белгородською лінією» найбільше заселився українцями, хоч траплялися серед них і московські служилі люди. Подекуди, місцями, наприклад, в Чугуєві мешкало більше московських служивих людей.

Перше значне переселення народу з польської України приходить на велику епоху в народному житті «Хмельниччину». У перші три роки народного повстання Б. Хмельницького, за часи становлення козацьких підрозділів: «Жовтоводський» (1648), «Корсунський» (1648), «Пілявецький» (1648) й «Зборівський» (1649) та відповідних битв, народ ще мав надію перемогти свого ворога і здобути волю, а може й самостійність, і тому ніхто не йшов в далекі московські землі. Але нещаслива «Берестецька» битва (1651) розвіяла всі надії, і у 1651 р. почалося «велике переселення» народу. Козацький літопис нам оповідає, що тоді козацтво почало будувати слободи на московських землях в Слобідщині і від того часу стали селитися в Сумах, Лебедині, Харкові, Охтирці тощо.

Якщо ми, попереднє переселення (1651) умовно назвемо «першим великим переселенням» народу, то «друге велике переселення» було у 1659 р, але найзначніше «третє велике

переселення» відбулося в тяжкі часи руїни, в гетьманство Івана Брюховецького (1623 -1668), гетьмана «Війська Запорозького», голови козацької держави на Лівобережній Україні в 1663-1668. Подібне переселення йшло і за період «многогрішного» Івана Самойловича в 1663-1687 р., керівника «Гетьманщини» на Лівобережній Україні та «обох боків Дніпра». Він намагався приєднати до козацьких територій Слобожанщину, але невдало. Закінчив своє життя у засланні внаслідок змови князя Василя Голіцина та частини старшин на чолі з Іваном Мазепою.

Хроніка про деяких гетьманів: Іван Брюховецький (1623-1668) гетьман «Війська Запорозького», син Мартина Брюховецького польського походження, народився біля с. Диканьки на Полтавщині, став змінив православний після приєднання до козаків. 1650 року був записаний до Чигиринської сотні. Займався вихованням Юрія Хмельницького. Дружина – Дарія, діти: Петро, Іван, Олена, Марина. Династія - Брюховецькі...

Іван Самойлович, рік народження невідомий, помер 1690 р. Гетьман України, правління 1672-1687 р (попередник Дем'ян «Многогрішний», наступник Іван Мазепа). Дружина Марія Іванівна Голуб, діти: Семен, Григорій, Яків, Параска, Анастасія. Династія – Самойловичі. У 1679 р. за наказом Москви провів насильницьке переселення українців з Правобережної України на Лівобережну, за назвою «Великий згін».

Петро Дорошенко (1627 р.н. Чигирин нині Черкаська обл., помер 1698, с. Ярополче, Московія). Гетьман «Війська Запорозького» Правобережної України (1665-1676 р). Існуючі джерела не дають змоги широко висвітлити життя і діяльність Петра Дорошенка в молоді роки. Прагнучі стабілізувати внутрішнє становище Правобережної України, Дорошенко, за підтримки київського митрополита Йосифа Тукальського, провів ряд реформ. Щоб позбутися залежності від козацької старшини, створив регулярне 20-тисячне військо з найманих «сердюків» і «компанійців», які відзначалися особистою відданістю гетьманові. Карбував власну монету, згодом втратив довіру у війська запорожців.

Наказний гетьман Лівобережної України (1669-1672) Дем'ян Ігнатович (або Дем'ян «Многогрішний» 1631-1703),

народився у м. Коропі Чернігівського воєводства, як «мужицький син» та згодом став наказним гетьманом. Брав участь у анти-московському повстанні, яке розпочалось під керівництвом І.Брюховецького. Казали, що Д.Многогрішний та П.Дорошенко то «два чоботи – пара», за їхнє правління посилилось страждання українців, що привело до масової міграції. У 1672 році у Батурині козацька старшина: Петро Забіла, Іван Самойлович, Карпо Мокрієвич, Родіон Дмитрашко за підтримки начальника московської залоги заарештувала Д.Многогрішного й видала його представникам Московщини. Після примусової депортації, його зробили комендантом фортець у Бурятії. Мав 2 братів: Василя Многогрішного – чернігівського полковника (1671-1672) та Саву Шумейка – стародубського полковника (1672).

До речі, прототип Дем'яна Ігнатовича-Многогрішного на прізвище Григорій Многогрішний був героєм твору «Тигрови» Івана Багряного як вигаданий нащадок, подібно до свого пращура - засуджений на заслання до Сибіру.

Багато переселенських «викотців», не дійшовши до нових земель, загинули без хліба і води, від слабості і хвороб, а ще від татар і своїх українців, котрі розбійничали у безлюдному «Дикому степу». Траплялося так, що самі голодні переселенці, кидали жереб і віддавали своїх у полон татарам. Більше 3000 селян з-під Корсуня (Київщина) добровільно перейшли до «Золотої Орди». Декілька тисяч мешканців Тарговиці татари взяли в полон. Ось такі сумні вісті від переселенців того часу.

За гетьмана Петра Дорошенка все Правобережжя обернулося в пустелю. Дослідник Грабянка оповідає, що мешканці Правобережжя поселилися на безлюдних великоросійських землях до самісінького Дону і заснували багацько міст та слобід тікаючи від П.Дорошенка. Як тільки, бувало стане непереливки нашим людям, підіймаються усім селом з сімействами та збіжжям, яке можна ухопити, і ідуть «світ за очі», не знаючи навіть куди простувати. Кидаючи навіки свою оселю, рідний край, батьківщину, прочани палили свої хати і усякі будівлі, щоб вони не залишалися іншим. Нелегко було народові кидати своє благодатне Правобережжя, але й нові місця Слобожанщини теж вабили до себе переселенців своїми багатствами.

Жовта вода (або Жовті Води) – річка в Україні, в межах П'ятихатського району Дніпропетровської обл. та Петрівського району Кіровоградської області. Ліва притока Інгульця (басейн Дніпра). Її довжина 58 км. Використовується на сільськогосподарські потреби - зрошення. Назва походить від кольору води, що фарбується окисом заліза, поширеного у долині річки.

Точно невідомо, коли було вперше заселено місцевість на території якої зараз розташоване місто Жовті Води. Багато нерозгаданих таємниць зберігає минуле цієї території. Назва міста пов'язана з назвою колись повноводної річки Жовтої, на берегах якої росли дрімучі ліси. З часом вона висохла, і тут розкинувся неозорий степ, помережений лісозахисними смугами, балками та байраками. Річка «Жовта» (або Жовті Води) мала ще і значно романтичнішу назву «Золотий Брід». В давній козацькій пісні йшлося: «Гей, поїхав Хмельницький к Золотому Броду – гей, не один лях лежить головою в воду». Татари називали річку «Сари-Су», що в перекладі означає «жовта вода». На берегах річки з часом виросло місто, а річка й досі цікава, надзвичайна, овіяна переказами та легендами. На цій річці відбулася знаменита битва козаків з поляками 1648 року. Тому й кажуть люди, ніби жовтий колір води в річці – від пролитої в тому бою крові. Але старі люди переказували, що битва відбувалася вже тоді, як брід на річці називали «Золотим», а вода в річці була жовтою. Є ще одна річка «Сарису» ліва притока Біюк-Карасу, недалеко від Білогорська (Крим).

Іноді лівобережні гетьмани примушували селян Правобережжя переходити на лівий берег Дніпра, переслідуючи свої таємні наміри. 1675 року у гетьмана І. Самойловича зібралося до 20 тис переселенців для переїзду на землі «Слобідської України». За словами гетьмана Самойловича «Слобідська Україна» заселилася на третину переселенцями з Правобережжя, з них вийшло 11 полків, і вони запропонували повернути їх під регімент гетьмана в «Слобідській Україні», але Москва на це не погодилась, щоб не збільшувати силу і владу гетьмана Самойловича. У свій час П. Дорошенко забажав з'єднати усю Праву і Лівобережну Україну під своїм єдиним урядом. Єдину Україну бажав мати і український народ, але проти цього була

тодішня політика Москви та сусідніх держав. Москва не хотіла скидати з гетьманського уряду своїх ставлеників: І. Брюховецького, котрий тоді підтримував Москву; Д. Многогрішного та І. Самойловича, які міцно трималися за свої крісла в Лівобережному уряді, та не бажали воювати з московітами за загальні громадські інтереси усього українського народу.

Місто Салтове (або Салтів) згадується як старе городище в «Книзі Великому Кресленню» 1627 року, а в 1639 р. його заселили козаки гетьмана Якова Остряниці. У 1659 р. туди відразу приїхало 670 осіб українців, стільки прибуло у Харків з отаманом Іваном Андрієвичем Семеновим (або Семененком), й поселилися за царським указом на Сіверському Донці в Салтівському городищі, біля «татарського броду», де раніше було кам'яне місто. Переселенці хотіли роздуватись на місці старого кам'яного міста, щоб захистити себе від ворожих татарських нападів, бо відстані до фортець Белгорода та Чугуєва - далекі. На це їм вийшов царський дозвіл будувати фортецю «собою», тобто за власним коштом і своєю працею.

Хитрий та талановитий П. Дорошенко поперемінно налагджував відноси то з Польщею, то з кримським ханом, то з турецьким султаном, котрі нищили Україну і обертали її в руїну. У 1667 р. Москва домовилася з Польщею в Андрусові, щоб віддати Польщі усю Правобережну Україну, і тільки Київ, і то на 2 роки, мусив лишитися за Москвою. Від того часу, каже літопис: «встали шататися все на Україні». Український народ не міг погодитися ні з тим, щоб його власне живе тіло дипломати розрізали на частини, ні з тим, щоб жити за татариним та турком. І це дуже голосно і яскраво висловив запорізький отаман Іван Сірко: «Я, ляхів недруг, ляхи – пани, вони нищили нашу волю, пригнічували наш православний народ; але й татарва не наші друзі, а ще гірші вороги. Ляхи нашу худобу їдять, а татари п'ють нашу кров. Подивіться навкруги, орда сплюндрувала наші домівки, нашими дітьми і жінками заповнила свої кочовища. А скільки вона нашого козацького народу у неволю запродала на галери і скільки його порубала! З бусурманами нам треба воювати, сам Бог наказує нам напасти на ворога й помститися за зне-

вагу ймення Христового, знедолений народ, за спалені церкви і поруги святощів».

І справді, татарська орда, котру поставив П.Дорошенко на зимівлю в Україні, повстала проти нього і вернулася додому у Крим, захопивши з собою у полон багато селян. А коли П.Дорошенко пожалівся турецькому султанові, той перевернув все на жарт, і нікого з бранців не вернув: «Кого узято, пропав, хіба кого було викуплено». Справедливо промовив І.Сірко про наругу святощів, бо й справді, з церков і дзвіниць зняли хрести і дзвони: «Не заболіло серце його (Дорошенка) від такого безчестя образів Божих задля його нещасливого дочасного гетьманства». Син гетьмана Самойловича за татарський напад на Лівобережжя сплюндрував останні міста Правобережжя, а його населення силоміць перевів у Гетьманщину. І народ довго ще пам'ятав про цей «згін – до згину».

Іван Сірко (можливо народився в Слобідській Україні в слободі Мерефі 1605 (або 1610), помер 1680 р), український полководець, подільський шляхтич, кальницький полковник, легендарний кошовий отаман «Війська Запорозького Низового». Здобув перемогу в 65 боях і жодного не програв. У 1680 він дізнався про вбивство синів і дружини після чого занедужав і поїхав з Січі за 10 верст на свою пасіку в село Грушівка. Похований 1680 р. біля Чортомлицької Січі (тепер село Капулівка Нікопольського району Дніпропетровської області).

Тогочасна Правобережна Україна зовсім запустіла. По «Бахчисарайській умові» (угода про перемир'я 1681 р) вона і повинна була залишитися безлюдною пустелею. Такою пустелею й бачив її у 1705 р. літописець Величко: «*Видел на разных там местах много костей человеческих, сухих и нагих, только небо покров себе имущих и рекой в уме - кто суть сия? Насмотревшись, поболел сердцем и душою. Яко красная и всякими благами прежде изболевшая земля и отчизна наша Украина в пустыне оставлена и поселенцы ся, славные предки наши, безвестные явившиеся*». Те ж саме каже і московський священик Лук'янов. Ідучи у Святу землю в 1702 р. через Україну, він записав своє дуже сумне враження від цієї країни.

Виходить і чужі, і свої розшарпали, сплюндрували нещасну тогочасну Україну і перетворили цю розкішну країну, цей рай для людської оселі - в безлюдну пустелю, а дипломати навіть затвердили свою дивну згоду особливою Бахчисарайською умовою, щоб Україна навіки лишилася безлюдною. Ось коли дипломати Польщі, Москви, Турції та Криму показали справжнє обличчя, виконуючи волю своєї влади.

Велика сила народу прийшла в «Слобідську Україну» з Гетьманщини, таким чином, населення Слобожанщини склалося з різних етнографічних поділів українського народу і через те, як воно звичайно буває, й українська мова тут затвердилася не задніпрянська, не галицька, не чернігівська, а власна – місцева, немов середня між ними. Більш усього вона наближалася до полтавської і київської мови, мабуть через те, що переселення з Лівобережжя було досить велике у Слобожанщину, бо Лівобережжя і Слобожанщина були сусідами, а Задніпрянщина більш усього переселенців дала Київщині. Ось чому слобідська українська мова більш усього наближалася до київського і полтавського говору. До речі на полтавські землі, ще раніше було переселено багато люду з київських земель, а літературна мова Григорія Квітки-Основ'яненка (1778-1843 р) схожа з мовою Івана Котляревського (1769-1838 р), бо обидва вони користувалися мовою свого простого народу, один в Слобожанщині, другий - в Полтавщині.

Тепер звернемо увагу на заселення міст і слобід в Слобідській Україні, а саме: Острогозька, Сум, Харкова, Охтирки, Ізюма і деяких інших. У 1652 р. був осаджений на річці «Тихій Сосні» і «Острогощі» - Острогозьк, туди одразу явився раніше зазначений український полк у 1000 чоловік (окрім сімейств), з полковником Іваном Зінківським і усією полковою та сотенною старшиною. По урядовому указу, воєвода Арсеньєв почав їх уряджати (поселяти) на «віковічне життя».

Можливо Острогозьку фортецю спільно будували московські служилі люди, разом з українськими переселенцями, під проводом воєводи, але приватні житла в місті, українці будували самі. Невеликі наділи земель для них, були надані у посаді за острогом, себто за фортецею, і переселенців треба було захищати від татарських нападів. Для цього їхні наділи притулили близько одне біля одного. При цьому полковник Зінків-

ський дістав двір у 300 кв. сажнів, а прості козаки - тільки по 70, додатково кожному відвели трохи землі під огороди, клуні й токи навпроти свого подвір'я. Згодом у полі всім була відведена земля для покосу і на інші потреби. Надана урядом грошова запомога на будівництво, не покривала всіх витрат.

Полковник Зінківський приїхав з жінкою, сином, писарем і декількома челядниками. Він привів з собою 15 коней і 4 волів. Обозний (прізвища ми не маємо), прийшов з жінкою, дочкою, двома челядниками і привів 5 коней, 8 волів, 2 корови, 6 овець, 10 свиней. Військовий суддя пан Величко привів 4 коней та 13 корів. Більшість людей була із заможних або як кажуть про них московські документи, «семьянистые и прожиточные», себто хазяїнами-землеробами, а разом з тим вважалися козаками, тож козаками вони залишилися і в Слобідській Україні. У перших по списку 80 переселенців було 99 коней (більш ніж по 2 коня на сімейство), 69 волів (менш ніж по одному), 141 корова (ледве не по 2 корови на сімейство), 124 вівці та кози (більш ніж по 1 на сімейство), 129 свиней (більш ніж по 1 на сімейство), усього 662 голови худоби, тобто більше, ніж по 8 голів на сімейство.

Ці 80 сімейств можна було поділити на бідних, де худоби було 34% та середніх і багатих - 66%. Безкінних було тільки два сімейства, правильно 2 чоловіка, бо вони не мали сімейств. 15 сімейств не мали худоби, але вони або не змогли привести її з собою, або, можливо, розпродали або залишили дома, бо треба пам'ятати, з якою труднотою приходилося переселятися в далеку Слобожанщину і як небезпечно було в дорозі від татар. І ще добре, що люди йшли великим табором, а то їх пограбували б, як черниць Густинського та Ладигенського монастирів.

Звертаємо увагу, що Острогозьк заснувався не за «Бєлгородською лінією», а на самій лінії, тобто «Дикому полі» і спорудили цю фортецю так, як і інші кріпості в українських містах. Для неї додатково виспали з Воронежа 2 гармати. Колись фортецю Острогозьк прозивали «Рибним місцем», бо поруч було «Рибне озеро», і був «Великий рибний торг». У Острогозьку поселились поселенці різних релігійних напрямків, і московіти боялися залишати поселенців без відповідного нагляду та передавати їм оборону фортеці внаслідок їхньої «ошатності та ненадійності», тож деякий час там тримали московських вояк.

«Бєлгородська оборонна лінія» (або Засічна лінія) одна з ланок у системі оборонних укріплень на південному кордоні Московської держави в XVI-XVII ст. Була завдовжки 800 км з центром у місті Бєлгород. Одна з порубіжних оборонних ліній XVI-XIX ст. Лінію збудували для оборони від кримських і ногайських татар у XVI-XVII ст. Проходила по лінії Охтирка-Бєлгород-Ольшанськ-Валуйки-Острогозьк-Воронеж-Тамбов та перетинала «Муравський» та «Ізюмський» шляхи.

Згодом у Острогозьк переселилися різні купці і розпочали свою торгівлю. Усі московські люди були під наглядом воєводи, а українські поселенці-«викотці» під своїм полковим присудом. Перші роки між першими і другими були гострі суперечки. Після заснування Острогозька, «викотці» поселилися і в інших містах та слободах, згодом там утворився козацький «Острогозький Слобідський полк». По жалуваній царській грамоті «Острогозькому полку» надані були усякі привілеї та козацький устрій. Про полковий устрій Гетьманщини та Слобідської України у другій половині XVII ст. в ході державотворчих процесів і формування адміністративно-територіального управління, ми ознайомимо читачів - окремо.

У тому 1652 р. (як і Острогозьк), було «засновано» місто Суми. У 1653 році, помимо поселення, під приводом воєводи Арсеньєва була збудована фортеця «Суми». Будували її самі українські переселенці, котрі прийшли сюди з осадчим Герасимом Кіндратієвим. Нових поселенців-«викотців» поселили на території «Дикого поля», куди раніш приходили татари і плюндрували Путивль, Рильськ та інші міста.

До майбутнього міста Суми, «викотці» прийшли із різних місць України. Вабили їх до себе вільні ґрунти, лани і особливо ліси, де було багато усякого звіря, дикої бджоли і легко було гнати дьоготь та смолу. Саме тут, до них подібним промислом займалися путивльські «сєврюки» та «бортники», які не хотіли допустити до себе українських «викотців». Але воєвода вступився за українців із словами: «...українці гонять дьоготь не в путивльських лісах, а у «Дикому полі» та в дібровах в 5-10 верстах від тільки що збудованого міста Сум і що краще буде як вони даватимуть прибуток в урядову казну, а не татарам».

У 1654 р воєвода взяв з українських ватаг 17 бочок дьогтю під гаслом: - У новому місті Сумах ніяких прибутків у нього 1653-1654 роках не було, а трати дуже великі. Треба купити заліза для Соборної церкви і для інших казенних будівель. Завдяки українцям, воєвода почав отримувати великий здобуток з бортних дерев та пасік, деякі мали по 500 вуликів бджіл. Воєводі давали по 100 крб. від рибальства та ловецтва вовків, куниць, лисиць, диких кабанів тощо. Згодом воєвода віддав українським «викотцям» на р. Пслі - «Гирлинську царську вотчину», за котру вони платили йому удвічі дорожче. Як бачимо, сумські поселенці «викотці» дуже широко розвинули свою промислову діяльність.

Назва міста Харків походить, вірогідно від річки Харків, та пов'язана з давнім половецьким поселенням «Шарукань» в околиці сучасного Харкова. Окремі дослідники наполягають, що назва Харків походить від одного з перших поселенців - козака Харка. Фактично Харківщина вже була підпорядкована Москві в XVII ст. але тут не було належної влади й осілого населення.

Перші поселенці почали прибувати до місця знаходження майбутнього Харкова на початку 1650-х років. Наприклад, 1655 р ватага українських козаків під проводом «осадчого» І. Каркача оселилася поблизу харківського укріплення. Тож 1654-1655 р. можна вважати датою заснування Харкова.

Можливо 1654 р. був заснований Харків і декілька інших слобід з котрих потім склався «Харківський козацький полк». До майбутнього Харкова на початку 1650-х років, прийшло маленька купка переселенців (всього 37 сімей), це зазначено священиком Іваном з Белгородсько-Миколаївської церкви. Він писав, як у 1651 році на Харківському городищі у церковній вотчині «черкаси» забудували хати і живуть у них, пізніше підійшли й інші «викотці», на окремих прапорах стояв 1651 рік. Ще пізніше у 1654 році прийшла велика купа переселенців і всі вони разом почали будувати фортецю і городище. Пізніше ці поселенці стали основою «Харківського козацького полку». У тому 1654 р., частина переселенців почали пробивати собі шлях до торських солоних озер, куди їздили випаровувати сіль

і чумакувати. Виходить, що харківські переселенці почали займатися промислами солі приблизно у 1654-1655 роках. Згодом дорогу до торських солоних озер харківський воєвода Селіфонтов звелів отим «викотцям» знищити, але вони відмовилися від цього, бо не хотіли нищити своє чумацтво.

Тоді воєвода Селіфонтов наказав «викотцям» з'явитися до себе на огляд, але багато не послухалися і поїхали працювати (варити сіль) на торські озера, бо вони звітували своєму полковому устрою. У Харкові залишилося обмаль людей і городище залишилося без захисту, воєвода Селіфонтов написав царю донос у Москву, звідкіля прийшов царський указ харківським «викотцям» і «черкасам», збудували фортецю за назвою «Харків» своїми силами. Як бачимо, до 1654 р. немає згадки про Харківську фортецю, говориться тільки про Харківське городище.

На початку 1655 року до Харківського городища прийшла велика купа переселенців 587 чоловік. Вони завели стани і пасіки, ловили звіря і рибу, поставили буди і почали гнати дьоготь. Наступні переселенці займалися тим, чим і попередні, через деякий час воєвода Селіфонтов наказав закласти деревом дороги до торських озер де варили сіль і погнав людей у 1655 році на будівництво Харківської фортеці «по их черкаському извичаю».

Переселенці все прибували і прибували, у 1657 році їх стало так багато, що вони усе городище застановили своїми подвір'ями більш ніж на версту (це 530 сажнів). Частина людей з Чугуєва, яким було виділено землю у 36 верстах від Чугуєва, почала переселятись до Харкова. Їх теж направили на будівництво фортеці. За відсутності досвідчених будівничих і слабкого контролю, переселенці почали зводити фортецю «на свій лад», що привело до конфузу.

Нового воєводу Селіфонтоні таке будівництво не влаштувало і він наказав переробити укріплення: «палі вбивати у землю і прикріпляли щільно одну до другої». Українські «викотці» та «черкаси» відмовились переробляти укріплення по причині їхньої бідності і голоду: «...люди, борошном не обзавелися, хатин не побудували, а коли оце усе зроблять, тоді й фортецю будуватимуть так, як їм наказують». У городищі почався бунт і непоко́ра.

Воєвода Селіфонтов одписав у Москву, що поставити Харківську фортецю у 1656 р. не зможе, бо усе городище зайнято подвір'ями і скарбом переселенців які його не слухають і фортецю не будують. У приказну хату вартових не дають, а тільки п'ють та гуляють, угомоняти та утихомирювати їх нічим. На лист воєводи Селіфонтова і прийшов той «царський указ» з попередженням людей про виселення і покарання непокірних. котрий ми привели раніше про будівництво кріпості. Будувати «Харківську фортецю» і городище розпочали на початку 1657 року на правому березі річки Харкова, а у 1658 р. розпочали будівництво на лівому березі Лопані.

У 1656 р. укупі з Харковом почали заселятися й інші городища та слободи: «Зміїв», «Хорошево», «Печеніги» тощо, з котрих потім склався раніше згаданий «Харківський козацький полк». Сьогодні селище міського типу «Хорошеве» знаходиться на правому березі р. «Уда». До майбутнього городища «Хорошеве» 1656 року прийшов невеличкий гурт переселенців в 50 сімейств (менше, ніж у Харків), і почали будівництво власних осель. Через брак людей, «Хорошево» зробили слободою, а Харків - одразу городищем. Харківський воєвода порядкував і над Хорошівською слободою, а потім і над іншими слободами, які утворили Харківську округу, згодом Харківський повіт, виділений з Чугуївського, так саме як колись з Белгородського повіту виділився Чугуївський.

Сьогодні смт «Печеніги» розміщене на правому березі річки Сіверський Донець у Харківській окрузі. Поселення вперше згадується у грамоті московського царя від 1646 року, до Чугуївського воєводи Я. П. Волхонського, де зазначено, що село заснували 205 переселенців з Правобережної України під проводом Федота Леонова. Місцем звідкіля прибули переселенці вказано Опошнін.

Поряд маємо інший історичний документ, де вказано, що слобода «Печеніги», бере свій початок від 1654 р, коли туди прийшли з Литовської сторони 45 українських «викотців» з жінками і дітьми та осадчим Івашкою Федоровичем Волошиним. Вони були приведені до присяги, і по їх власному прохання - поселені у Чугуївському повіті на Печенізькому «Котковському» полі укупі з попередніми поселенцями. Можливо мова йде про різні групи переселенців і у різні роки.

Городище «Зміїв» було засновано майже одночасно з Харковом у 1656 р., згодом виділилось з Чугуївського повіту і отримало самостійного воєводу. Пізніше Харків та Зміїв роблять центральними осередками Харківського та Зміївського повітів: до Харкова приписують поселення «Хорошево», до «Змієва» - поселення «Мохначове», можливо й «Печеніги».

Про місто Салтове та Салтівське городище ми вже згадували. Туди у 1659 р. явилось одразу 670 чоловік українців з отаманом Іваном Андрійовичем Семеновим (мабуть Семененко), й поселилися на березі Сіверського Донця (біля Салтівського городища), саме на татарському броді через річку, де раніше було «Кам'яне місто».

У 1674 р. був заснований «Вовчанськ». Вовчанському осадчому Старочудному дозволено було будувати слободу на р. «Вовчі Води» і закликати туди українців з Правобережної і Лівобережної України, а інших людей не приймати. Нові поселенці селилися слобідками і селами по р. «Вовчі Води», загатили гатки у ставках, збудували млини, позводили пасіки і позаймали собі пасовища для худоби.

Белгородсько-Миколаївський монастир жалувався, що «черкаси» зайняли землі монастиря, але у поселенців був дозвіл белгородського воєводи, бо українські переселенці взяли на себе оборону цього місця і «московських окраїнних поселень» від татар, котрі туди завжди приходили через свої перелази. Керівництво монастиря почали писати скарги в Москву і дозвіл белгородського воєводи – скасували, як і на землі по річках Лопані та Харківській. На прикладі монастирських земель, царський уряд зрозумів, що треба навести лад з роздачою землі.

На землі майбутньої Мурахви із-за Дніпра прийшов уманський полковник Микита Кіндратович Сененко з ватагою українців в 260 чоловік з жінками та дітьми і попросив дозволу поселитися серед попередніх поселенців і з такими ж привілеями: «Ми прийшли в новозбудоване поселення «Мурахва» на слободу». З цього мабуть і пішов вираз «свобода», як певні привілеї (вільготи), а згодом взялась назва «Слобідські полки», а далі назва «Слобідська Україна», бо туди йшли люди на «вільні слободи» (вільготи). Окремих переселенців заманювали на панські землі, де панські старшини (керуючі) теж давали «вільготи» своїм рядовим поселенцям. Різниця у «вільготах» в тім,

що простим поселенцям на панських землях давали пани, а козакам та міщанам давав - уряд.

У 1654 р. була заселена переселенцями Охтирка, котра була третім полковим містом «Слобідської України». Правда дехто каже, що село Охтирка, ще раніше було порубіжним містечком в Польщі, а з часом відійшло до Москви котра заселила своїми служилими людьми, але їх було небагато. У 1657 році московський уряд зробив реєстр усіх охтирців. Їх прізвища записали на московський лад, бо приказні московіти: «чули одне, а писали інше», наприклад Андрієнка записали Андрєєвим, Даниленка – Даниловим, Болдирь (мабуть Бовдур) і т. д. Іноді були й українські прізвища: Кононенко, Пулаченко, Радченко, Болтищенко, Гончаренко, Герасименко тощо. Частіше прізвища змінювали на Нечипорович, Волошин, Наумович, Адамович тощо. Наприклад сотника Арфістова, записали Аристовим, а це зовсім не українське прізвище.

Часто охтирських поселенців називали «сведенцями», так прозивали московських служилих людей, котрих зводили докупи на життя з різних країн у новому місці. В Охтирці, котра була під владою Москви, заселяли поселенців із різних країн «для життя довіку». Можливо, що серед сих «зведенців» була й купа московських поселенців, бо їх виявили в «Острогозькому козацькому полку». Всіх охтирських переселенців в 1654 році було 1587 осіб, із них 445 чоловіків та 109 жінок, їхні сім'ї мали загалом 634 дитини. Додатково було 399 осіб безсімейний. Вони привели з собою 605 коней, 618 волів, 479 корів, 1473 вівці, 1091 свиню, усього 4266 тварин, це більше ніж по 9 голів на сімейство із 4-х чоловік. Тож охтирців визнали більш-менш заможними щодо власності на худобу.

«Балаклійський слобідський (черкаський) козацький полк», адміністративно-територіальна і військова одиниця Слобідської України. Полковий центр, місто Балаклія (нині Балаклійського району Харківської обл). Утворений перед 1669 р колишнім чернігівським полковником Чернігівцем Яковим Степановичем. В 1677 р ця територія увійшла до складу «Харківського козацького полку». А з 1688 року основна її частина відійшла до новоутвореного «Ізюмського козацького полку».

До майбутнього поселення «Богодухів» прийшла дуже численна ватага українських переселенців із «пашенних черкесів» - 1096 чоловік, і тільки 33 особи міщан, фортець вони не робили, мабуть через те, що були не козаками, а посполитими з Польщі. Між тим ширилося заселення і «Південної Слобожанщини», там утворився «Балаклійський полк». У 1663 р. приїхав у Белгород козацький отаман Яків Черніговець і прохав дозволу поселитися з своїми українськими задніпрянськими переселенцями на татарських перелазах по р. Донець біля гирли річки Балаклії. Це місце лежало у 80 верстах від Харкова і у 50 верстах від Змієва. Пройшов тільки один рік і отаман Черніговець 1664 р докладав воеводі у Белгороді, що вони збудували містечко і назвали його «Балаклією» і що у цій фортеці, на «посаді» поселилося у 150 дворах 200 сімейств і це число весь час збільшується.

Окрім «Балаклії», Я.Черніговець збудував ще малі фортеці на татарських бродах, окремі міста та слободи по р. Донцю: «Андрієві Лози», «Бишкін», «Савинці», Ізюм» та «Лиман» у степу між двох озер - лиманів. За що московський цар зробив отамана Якова Черніговця балаклійським полковником за його вірну службу на користь Московської держави. На правому березі Донця, де в його вливається річка «Мокрий Ізюмець», харківським полковником Григорієм Донцем, було збудоване нове велике місто «Ізюм». Котрий привів для роботи більш 1500 козаків «Харківського полку», будували дуже гарно по плану і швидко. Тож місто від 1681 року зробилося полковим центром «Ізюмського Слобідського полка».

Заселення території «Ізюмського полку», котре розпочав Я.Черніговець ще більше поширив вищезгаданий харківський полковник на прізвище Г.Донець із своїм сином Костянтином. Полковник Г.Донець дістав право заселяти «Ізюм» тільки людьми з «черкаських Слобідських полків». Йому було заборонено приймати московських поселенців, за те він сам, без воеводи, міг поряdkувати у новому місті, а для козака це була дуже велика честь. Минув рік і в Ізюмі 1682 р. було більше 300 чоловік. Для того щоб заселення йшло швидше, Г. Донець сам переїхав в Ізюм, а сина свого Костянтина залишив на полковницькій посаді у Харкові. Московська влада 1682 р дозволила йому жити в «Ізюмі» при умові, що він буде відповідати за Харків.

У 1682 р Г.Донець почав заселяти «Співаківку» та «Пришиб» українськими «викотцями» із різних слобод «Харківського», «Охтирського» і «Сумського» полків, будувати міста і вільно селитися там «собою», себто без воевод, пахати пашню і володіти всякими угодами по своїм козацьким звичаям. Окрім тих міст та слобод, додатково були заселені від 1682 року: Остропілля, Дворічна, Новий Перекоп, Сеньків, Каменка та Куп'янськ. При гирлі річки «Торець» була збудована Г. Донцем «Козацька пристань» - невеличке земляне поселення, куди козацький осадчий Семен Бровка привіз декілька сімейств і українського священика. Між річкою «Голою долиною» і «Черкаським лісом» Г. Донець міркував збудувати місто Черкаськ, село Знаменське тощо.

Є козацький старшинський і дворянський рід Донців-Захаржевських. Кажуть пращури цього роду належали до старовинного польського роду Захаржевських. Григорій Єрофійович Донець був харківським полковником (1668-1669 р). Можливо батьком Григорія Донця був козацький старшина Черкашинин Яремко Юровкин (або Єрофій Юрченко), який приєднався до гетьмана Острянці та його Чугуївських козаків в 1640 році. Він, та його родина на той час оселилася у Чугуївській фортеці. Споріднені роди Квітки, Шидловські, Кропоткіни, Бенкендорфи, Вадбольські тощо. В історичних документах згадується Донець Іван Степанович, полковник «Волинського полку» в 1648-1649 р. Брав участь в повстанні Пушкаря і Барабаша (1657-1658 роки), як супротивник гетьмана Виговського. На той час був полковником «дейнеків» (одна з назв гайдамацького руху 1658-1665 р). Бунтівники були озброєні переважно «дейнеками» - киями та рогатинами. Далі, наказним полковником «Чернігівського козацького полку» в 1689 р, був Дмитро Степанович Донець. В 1871 році, останній представник роду Донець-Захаржевських Дмитро Андрійович, загинув від руки племінника Похвостнєва. Нащадки Донець-Захаржевських мали різні шлюбні зв'язки і дали Росії кілька генералів і губернаторів. Їхні нащадки живуть і в наші часи під іншими прізвищами. Іван Донець став прообразом персонажу роману Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем» - полковника Донця.

СЛОБОЖАНСЬКА СИНГУЛЯРНІСТЬ

Зараз ми розглянемо внутрішнє розселення слобожан в окремо взятих слободах як територіально-полкових одиницях та взаємовідношення старшин і рядових поселенців Слобожанщини. В прикордонні «Слобідської України», протягом тривалого часу, відбувалися (і відбуваються) перехресні взаємодії різних географічних зон, релігій, культур, мов та осіб з різним соціальним станом. Слобожанщина завжди мала доволі суперечливе минуле, яке відгукується навіть на початку ХХІ ст. Автори книги не можуть зупинитись тільки на історіях окремих груп переселенців, або козацької старшини «Слобідських полків», бо тоді поза увагою залишиться величезний пласт місцевих подій та соціальних відносин. Опираючись на наукові розробки інших дослідників, можна говорити про існування кількох підходів до історії «Слобідської України», найпліднішим з яких є група вчених на чолі з Д.І.Багалієм. По великому рахунку, проблеми дослідження історіографії «Слобідської України» характерні для більшості регіональних історіографів неоднорідної України.

Історик І. І. Срезневський зазначає, що в 40-х р. ХVІІ ст. до «Слобідської України» переселились представники різних соціальних груп і серед них багато шляхетних сімей, але їхнє шляхетство не означало, що вони були тільки поляками, це були різні православні, козаки і так звані «руські дворяни». В подальшому І. Срезневський висловлює думку, що однією з причин скасування «Слобідських полків» були утиски козаків старшиною. Тодішню верхівку суспільства дослідник розподілив на три класи: поміщики, міські управлінці і військові.

Невідомий автор «Исторического очерка Харьковской губернии» у 1871 р. відзначав, що важливою подією для «Слобідської України» було оселення тут московських і молдавських панів у часи Петра-І. В 1885 р. з нагоди сторіччя «Жалуваної грамоти» дворянству було надруковано книгу Л.В. Іляшевича «Краткий очерк истории Харьковского дворянства», але ця праця не розв'язала питання походження і трансформації місцевої козацької еліти. Автор заявляє, що на середину ХVІІІ ст. козацтво віджило свій вік, але з цим не погоджуються авто-

ри нашої книги В.Карпов та С.Чеботарьов.

Своєрідним переломним етапом в житті українських переселенців стала військова реформа 1658 р. на півдні Московської держави, що призвела до утворення «помісної армії», прикладом слугує «Белгородський полк» (як Белгородський стрілецький наказ, або розряд). Цей «полк» формувався на помісній основі, тобто службу несли користувачі «помість» (земельних наділів), в разі потреби служилий мобілізувався, а в «мирний час» знаходився в «помісті», як запас. Це була типова прикордонна армія феодальної держави. За такою ж схемою, але базуючись на нормах полкового устрою, що вже існував в Гетьманщині в 1658–1659 р., було утворено козацькі полки в найбільших на той час українських містах Белгородського розряду – Сумах і Охтирці.

Додаток. «Белгородський розряд» - військово-територіальна та адміністративна одиниця Московського царства в XVII-XVIII ст. Розряд заснований в 1658 році і розташовувався на території сучасних Орловської, Курської, Белгородської, Сумської, Харківської та Воронежської обл. Адміністративним центром спочатку був Белгород, а потім Курськ. У складі «Белгородського розряду» перебували розрядні і слобідські козацькі полки. «Белгородський розряд» був скасований указом Петра I від 18 грудня 1708 року. Московська держава в той час управлялася через систему наказів. «Розрядний наказ» відав людьми служивими, військовим управлінням, а також південними українськими містами. У веденні «розрядного наказу» був розподіл службових людей: воєводи і їхні помічники з числа бояр і дворян; управління засічною, сторожовою і станичною службами; забезпечення служивих людей земельною та грошовою платнею тощо.

Поруч з цим, існували військові підрозділи українців «черкас полкової служби», підзвітні лише белгородському чи місцевому воєводі. Ці воєнізовані підрозділи, окрім служби, брали участь в походах на Гетьманщину. Впродовж українсько-московської війни і подальших подій 1659 р. з ініціативи уряду до «Белгородського полку» поприписували і інші українські полки,

окрім вже існуючих «Острогозького», «Сумського» та «Охтирського». Ними стали «Колонтаївський», «Зміївський» та «Харківський» полки. Дані про ці українські помісні підрозділи містяться в переписі 1660 р. Незважаючи на шість «черкаських» полків в 1660 р. з полковою структурою, місце їх розташування обмежувалось часто полковим містом, інколи з околицями, але існували інші міста, в яких «черкаси полкової служби» були незалежні від полковників «черкаських» полків: Салтів, Печеніги, Вільшана поблизу Харкова, Путивль, Кам'яне, Недригайлів, Вільшана поблизу Сум тощо. І головне, полки існували в переписі, якогось переліку конкретних функцій полкової адміністрації в документах не було. До полку то приписували, то забирали «черкас полкової служби» найближчих міст для зручності мобілізації. Наприклад, у 1659 р. до «Сумського полку» належали лебединські, колонтаївські, городнянські та олешенські «черкаси». Задля покращання боездатності до полкових центрів у 1660-х роках приписують та підпорядковують українців навколишніх міст з власною старшиною. Тож не дивно, що подібні полки – несталі формування.

Переселенці які прийшли на землі Слобожанщини мали вже свою старшину, нерідко це були старшини з Гетьманщини, що змушені були покидати Батьківщину через свою політичну діяльність. Гетьманська влада ставилась негативно до переселення за український кордон, а московська влада - навпаки, залучала старшин, бо їй часто доручали організацію переселенців, формування військових загонів за для боротьби з ворогом та контроль над кордоном з Україною. Біографії більшості з цих старшин до переселення в «Слобідську Україну» нам невідомі.

Крім старшин з Гетьманщини, значно більшу частину старшин «Слобідських полків» складали переселенські старшини, обрані емігрантами на час переселення і облаштування. Переселенські громади мали на чолі отамана і осавулів, розподілялись на сотні та десятки. Таку ж організацію українці зберігали і після осадження слобод і містечок. Отаманів, що стояли на чолі переселенців, часто називають «осадчими» (російською «осадца»). Визначення повноважень цих осіб доволі складне, хоча саме цей прошарок формував значну частину

старшин слобідських полків. На початку переселення «осадчі» – це дійсно обрані переселенцями отамани, інколи особи, що вже займали старшинський уряд в основній Україні. «Осадчі» не обов'язково «осаджували» на новому місці поселення, їх могли переобрати. Функції «осадчого» полягали і у керівництві та відновленні покинутого чи зруйнованого поселення. «Осадчими» були полковники та виборні отамани, наприклад: острогозький І. Дзинковський; сумський Г. Кондратьєв; «осадчим» м. Мерефи був І. Сірко; балаклійський Я. Чернігівець тощо. «Осадчими» були родоначальники відомих пізніше старшинських родів: Ковалівські в Харківському полку, Богуславські та Могилки в Ізюмському, Лінницькі – в Охтирському тощо. Багато з «осадчих», внаслідок мінливості слобідського життя, відомі лише за згадками при осадженні, а подальша доля ані їх самих, ані їх нащадків невідома.

Про формування старшинського прошарку в нових українських підрозділах, оглядаючи переписи і згадки перших років існування «Слобідських полків», можна зробити нотатки. В Острогозькому була переселенська старшина від 1652 р. на чолі з полковником І. Дзинковським, з певними змінами (в 1660 р.) писарем став М. Жуковцев, десятником від 1652 р. Микита Волненко (Волинець), а вже в 1670 р. він значиться полковим обозним. В «Харківському полку» від 1658 р. був полковник О. Воропай (згодом переходить у військо Г. Ромодановського), про інших старшин існують згадки як про мешканців Харкова з 1650-х років: Г. Каркач - суддя, Ф. Ріпка – осавул, І. Кривошлик – «осадчий». Полковником «Сумського полку» став переселенський отаман-осадчий Г. Кондратьєв і т.д. Як бачите, «переселенські» управлінці в 1650–1660-х років формують основну частину старшин новоутворених «Слобідських полків» та закріплюють за собою певні території.

Для прикладу, «Острогозький полк» сформувався серед міст теперішньої Воронежської, Курської і та частини Орловської губерній. Ці поселенці жили дуже далеко від свого полкового міста Острогозька. Східня частина Воронежської губернії на початку XVII ст. ще не була заселена, і сюди на р. Чорну Калитву, у південну частину Острогозького повіту, почали переселяти українців, і там з'являються нові козацькі слободи: «Стара

Калитва», «Нова Калитва», «Підгорна», «Попівка». Слід звернути увагу на те, що часто переселенців «міняли місцями» перебування. Переселили посадських людей з Острогозька - в Коротояк, а українських козаків з Коротояка - в Острогозьк. У 1732 р. з слобод «Перлівки», «Гвоздівки», «Єндовища» і «Урива» переселили козаків в «Богучарський повіт» Воронежської і «Старобільський» Харківської губерній.

У Старобільськ прийшов сотник Синельников з сотнянами, в Закотную – «осадчий» Голодолинський, в Осиповку - сотник Смаков і в Білолуцьк - сотник Головинський. Через це «Острогозький полк» наблизився до інших «Слободських полків», й границя Московської держави протяглася далі на південь. Найбільше внутрішнім розселенням «Слобідська Україна» заселялася та переселялася у XVIII ст. З місць, де було багато населення, народ переводили на нові незаселені місця. «Осадчий» Малішевський поїхав у 1659 р. на гирло річок «Сироватки» і «Крупця» і там осадив слободу «Нижню Сироватку». З собою він узяв сумчанських, ворожбянських і лебединських козаків, щоб ті допомогли одвести новій слободі «Нижній Сироватки» землю, ліси й сінокоси по загальній постанові.

З слободи «Ворожба» туди переселили 76 самих бідних сімейств, а з Сум 197 сімей. Їм одвели землі для подвір'я, сади, огороди та вигін. Так місцевий козацький уряд у другій половині XVII ст. вів розселення і розв'язував аграрне питання в Слобожанщині на підставі розуму й справедливості. Заселення «Слобідської України» веллється переважно козаками, котрі вийшли з тієї, чи іншої військової організації України. Але велику участь у цій народній справі мав увесь український народ, усі його верстви, усі стани суспільства: біднота і міщани, козаки і поспільство, духовенство і заможна шляхта.

Москва хотіла одноосібно керувати, направляти, карати і милувати всіх поселенців Слобожанщини. Через спроби обмежити демократичність виборів отаманів та «осадчих», царський уряд в «Слобідських полках» зіткнувся з низкою труднощів і непослуху старшин і козацтва. В 1661 р. в Сумах «пивники і броварники» (як іменували простолюди в Гетьманщині) скликали «Чорну раду» козаків і скинувши полковника Г. Кондратьєва, проголосили новим управлінцем К. Леонтьєва, який почав керувати полком разом з «чаклуном» (волхвом) Ф. Крістенком.

Сварки з воєводою У. Шамордіним і старшинами призвели до того, що К. Леонтьєв поїхав затверджувати свої права до Москви, і звідти вже не повернувся, був звинувачений в «чарах» і відправлений на каторгу в Сибір (помер по дорозі на заслання).

Проблема з посадою полковника постала і в «Острогозькому полку», за підтримку повстанців Разіна полковника І. Дзинковського - стратили. Спочатку в полк призначили колишнього наказного полковника Г. Карабута, але той через кілька років помер. Наступний полковник К. Гаврилов занадто утискував простих козаків, для зменшення негативних наслідків в полку, уряд дозволив вибори і острогожці обрали не козака, а ротмістра «*копейной службы*» - іноземця Ф. Сербина, але через рік він помер. Бажаючи вдосконалити управління, на його місце уряд призначає острогозького воєводу, теж іноземця І. Саса, з приписом поєднувати посади воєводи і полковника. Цей І. Сас утискував всіх московитів і його позбавили чина воєводи, однак він до своєї смерті був острогозьким полковником, передавши свою посаду - пасинкові, також «іноземцеві» П. Буларту (в 1693 р). З 1678 по 1698 р. «Острогозьким полком» керували вихідці не з «черкаського» середовища, хоча доволі українізовані, про що свідчать листи І. Саса, та П. Буларта до інших полковників. Після відставки 1704 р. вихідця з старшин полковника Ф. Куколя, управляти полком за «заручним чолобиттям» старшин, став московський воєвода і стольник Іван Тев'яшов.

Найбільше негараздів, пов'язаних з виборами і боротьбою старшин відбулося в «Охтирському полку». В 1679 р., внаслідок бунту в Охтирці, полковником став С. Ружинський. Його родинні зв'язки свідчать, що це був не простий козак (напевно, син охтирського отамана 1650-х років Д. Ружинського, який був зятем покійного полковника (1667–1675 р.) Д. Зинов'єва, саме він обмінявся маєтностями з полковником М. Матвеевим. До бунту в «Охтирському полку» був причетний московський приказний Р. Маслов. Відомо, що в цей час, подібне заворушення відбулось і в м. Богодухові. Для з'ясування справ до Охтирки прибув генерал Косагов, якого було поранено в результаті збройної сутички з козаками. Взагалі відтворити повний перебіг приходу до влади С. Ружинського важко за браком джерел, але нам відомо, що за бунт в «Охтирському полку», винних засла-но на каторгу до околиць Архангельська.

Як бачимо, в «Слобідських полках» в другій половині XVII ст. існувала процедура виборності полковників і сотників, однак ця процедура була доволі обмеженою царським урядом, і поступово стала формальністю. Практика призначення полковників урядом нерідко суперечила українським демократичним традиціям і викликала низку заворушень в «Слобідських полках» 1670–1690-х роках.

Чимало в «Слобідських полках», як і в Гетьманщині, було старшин з євреїв-вихрестів, наприклад: І. Перехрест – охтирський полковник і його родичі П. Яценко – переселенець з Полтави 1709 р.; за ономастичними даними сотенний писар Л. Перехрест Сумського полку; харківський осавул 1680 р. І.М. Лейба; а от прізвища ротмістра, острогозького полковника 1678 р Ф.Сербина, його зятя І. Сірка та соколовського сотника І. Сербина - дають змогу припустити, що це серби за своїми генетичними коріннями, які знаходяться на царській службі. В с. Боромлі «Охтирського полку» на кінці 1680-х р. був сотник Ян Грек грецького походження. Молдаванином себе вважав білопільський сотник С. Куколь. Іноземцями, перехрещеними католиками були острогозькі полковники І. Сас (англієць) та П. Буларт (можливо француз). Таким чином, слобідські-українські старшини були не однорідні за етнічним походженням, що характерно для представників влади в багатьох країнах.

Виникає потреба аналізу процесу успадкування старшинських посад. Найперше, вплив родинних зв'язків на посаду полковника, проявлявся в статусі «полковничьего сына», коли батько полковник і він на посаду наказного полковника призначав свого сина, полк іноді навіть розділявся між сином і батьком, як це сталося 1680 р. в «Сумському» та «Харківському» полках 1682 р. Таким чином, ще за життя полковника-батька формувалась майбутня спадковість полковника-сина. Найяскравіше це виявилось в «Сумському полку», в якому протягом 1657–1728 р. урядувала династія Кондратьєвих. Де в 1664 р., поруч з першим полковником-батьком Герасимом Кондратьєвим згадується його син Іван, котрий в 1678 «помер від ран». Тоді його змінив інший син, Григорій, що однак теж не пережив батька і помер 1683 р., і нарешті, за чолобитною козаків полку, поруч з «довічним» полковником Герасимом, в 1684 р. сумським полковником став третій син Андрій. Далі пішла спроба сім'ї Конд-

ратьєвих закріпитись на охтирському полковництві, і батько просуває свого 4-го сина Романа на посаду полковника, але полкові козаки – відмовились від Романа. Після загибелі Андрія Герасимовича Кондратьєва (третього сина) під час походу на Дон в 1708 р., посаду полковника «Сумського полку» зайняв його син Іван. Цікаво, що серед старшин, які повернулися з бою після загибелі Андрія Кондратьєва, згадується «зять полковника» (без позначення чина) - В. Савич.

Найяскравіше процес залучення родичів і приятелів до управління полком спостерігався під час полковництва Івана Перехреста в Охтирці. Походячи з євреїв-вихрестів, він всіляко сприяв особам такого ж етнічного походження. Залучав євреїв до управління, як приклад, становлення полтавського полковника П. Герцика та інших.

В 1690-х роках Іван Перехрест проводив свої комерційні справи не прозоро, він частину своїх купчих оформлював на себе, потім на свою сім'ю, іншу частину на брата Пилипа та його синів. Надав в підданство село «Півні» своєму родичеві С.Бугаєнку, сотником в м. Боромлі призначив свого дядька Карпа Омеляновича. «Клан Перехрестів» немилосердно грабував всіх козаків і старшин полку, що видно зі скарг від 1692 р. Отже, успадкування старшинських (полковничих) посад у «Слобідських полках» відбувалося за двома напрямками.

Перша: авторитарна влада полковника, що може призначати (своїх) старшин, а через це призначав родичів і приятелів.

Друга: успадкування посад йшло від батька – до синова, як надзвичайна вага стремління до влади.

В «Сумському», «Харківському» та «Ізюмському» полках відбулася страта частини старшин полків селянсько-козацькими повстанцями Кіндрата Булавіна в 1707-1709 роках. Активну участь в повстанні брали бурлаки, які не входили до складу козацтва. Попри це, на початку XVIII ст. в «Слобідських полках» закріплюються роди, що продовжили свою діяльність і надалі. В «Сумському полку» це Кондратьєви, Лук'янови, Куколі, Романови; в «Охтирському» – Уманці, Шарії, Перехрестови тощо; в «Харківському» – Квітки, Ковалевські, Голуховичі, Жученки тощо; в «Ізюмському» – Могилки, Донець-Захаржевські, Данилевські, Шидловські тощо; в «Острогозькому полку» – це Куколевські, Тев'яшови та інші.

БОРОТЬБА ЗА ВИЖИВАННЯ

Коротко про чужоземних переселенців та участь монастирів в заселенні Слобожанщині. Чужоземне заселення «Слобідської України» було дуже незначне, сюди приходили «волохи» і «калмики», «серби» і цигани», «євреї» тощо. «Волохи» прийшли в Слобожанщину у 1711 році при Петрі-I із своїм князем Кантемиром, йому надали у самому Харкові подвір'я і маєтності Федора Шидловського, які були відібрані в останнього за провинність проти влади. Інші «волохи» біля 4000 чол., що приїхали з Кантемиром, мусили розміститися по «Слобідських полках». Племена «волохів» беруть свій початок від кельтських племен. «Волохи» - це сучасні румуни та дако-румуні. Майже всі сучасні держави Центральної й Південно-Східної Європи мають корінні нечисленні волоські меншини, зокрема: Угорщина, Україна, Сербія, Хорватія, Македонія, Албанія, Греція та Болгарія. У Польщі, Чехії, Словаччині, Боснії та Чорногорії волохи були повністю асимільовані слов'янським населенням.

Колишнє село Балаклійка на Слобожанській землі, яке належало Шидловському царський уряд віддав волоському стольнику Єнакею, а с. Новомлинське – Мечнику (без вказаної посади), «Волоський кут» - полковникові Абазі. Усіх дворів було роздано волохам у Слобожанщині 710 одиниць, із них 633 українських, 42 московських і 35 польських. Відібрані і передані населені пукти для «волохів» були головним чином не народні, а шляхетські та дворянські. Українське місцеве населення дістало собі нових панів і підпало у підданство новим державцям, чужим людям – «волохам».

Із Задніпрянщини до «Слобідської України» почали переселятися «ранішні волохи». Наприклад, полковник Танський з офіцерами Жіяном, Бедрягою та іншими приїхали до князя Кантемира, і він випросив дозвіл на їхнє переселення. Після переселення на землі «Слобідської України», полковник Танський і його товариші почали творити усякі кривди мешканцям слободи «Мурахви», тоді вся слобода стихійно зібрала свій скарб і пішла геть. Ще більші кривди творив волоський задніпр'янський полковник Апостол Кигич, котрому віддали у підданство декілька слобод з польськими посполитими, цей полковник

старався притиснути і забрати в своє підданство навіть вільних козаків, чим визвав суспільну ворожнечу і протистояння.

Таку тяжку та сумну сторінку народного життя являє з себе волоське заселення Слобожанщини, яку цар Петро-I віддав «волохам» в нагороду за їхню допомогу у Прутському поході. Слобожани прийняли чужинців вороже, неприязно, бо ті люди нічого не зробили на користь їхньої території, не захищали її від татар, не брали участі в її устрою, були чужинцями, бо вони за Дніпром звикли до свавілля, і тут в Слобожанщині їхня сутність взяла зверхність, вони лишилися вояками, але не проти ворогів, а проти мирного населення. Із тих «волохів», що прийшли з князем Кантемиром, не можна було набрати навіть однієї окремої волоської корогви, тому їх почали приймати у козачі полки на посади старшин та підпрапорних. Дозволили купувати маєтності тощо, їм одразу надали стільки привілеїв, як і козацькій українській старшині.

На початку XVII ст. населення Слобідської України становило менше 100 тис. осіб. Коли в 1711 р. кримський хан Девлет-Гірей напав на Слобідську Україну (татари тоді зруйнували Бахмут, захопили Зміїв, Стару Водолагу й Мерефу і спустошили райони Ізюму й Харкова), населення обох Водолаг з старшиною приєдналося до татар, за що Петро перший наказав «казнить з жеребья кожного десятого смертю, а остальные все с женами и с детьми послать к Москве для ссылки». Наприкінці XVII ст. населення Слобідської України становило більше 120 тисяч осіб. За реєстром 1732 р. кількість населення Слобожанщини становила близько 400 тис., 1773 р. - понад 660 тисяч. Завдяки заселенню українцями Слобідської України протягом одного століття українська етнічна територія збільшилася на майже 100 000 кв. км, а її межі пересунулися на 120-200 км. на схід. Населення Слобідської України становило на середину XVIII ст. близько 10% населення всіх тодішніх українських етнічних земель, а територія становила близько 25% від території усієї України.

Не стали у пригоді для Слобожанщини і «сербські поселенці», але з них був зроблений окремий полк, правда за сво-

єю чисельністю він був дуже малий, тож доводилось його «укріплювати» козаками та місцевими тубільцями. У Чугуєві поселилися «калмики» ще в середині XVII ст., а у XVIII ст. їх було більш 1000 чоловік і вони служили у війську. Проживаючи у Чугуєві, прийняли православну віру, беручи шлюб з місцевими українцями, вони зовсім «обрусіли».

Проживали, або краще сказати кочували та таборували у Слобідській Україні - цигани (самоназва - роми), котрі мали власний уклад свого життя, досить замкнена група, яка користувалась діалектом балканського типу. Предки циган покинули Індію не пізніше V ст., і відтоді почалась їхня міграція до Ірану, Вірменії, Візантії, України і т. д. Українські і молдаванські селяни називали їх «хвараонами». Більшість циган прийшли з Балкано-Карпатського регіону, серед них так звані «влахи» (волохи), пов'язані з Молдавським і Волоським князівствами (Волощиною). Переписом 1732 р. у «Слобідських козацьких полках» зафіксовано 4500 циган, з яких лише 11 осілих чол. Для збору податків у XVIII ст. в Лівобережній Україні створили інститут «полкових отаманів» (або «малоросійських циган»). Отаманів призначали відкупщиками оброку з циган; останнім циганським отаманом 1763 р було призначено В.Міненка. Указ царського Сенату 1766 р. визначив оподаткування циган у Слобідській губернії у 1779 році всього 402 особи. Указ царського Сенату 1783 р. передбачав, *«щоб усі вони (цигани) в зручних і пристойних місцях поселені були і бездозвільно ніде не вешталися»*, циган зараховували до державних селян. Від'їзди з місць проживання дозволялися лише по виїзним документам.

Євреїв (ашкеназі, сефарди, кримчаки), в Слобожанщині було зовсім небагато і вони більш усього держали шинки та «бадяжили» горілкою. Першими місцями, про які є згадки щодо проживання євреїв, на території України були грецькі міста Пантікапей, Херсонес та Ольвія на території північного Причорномор'я. До XIX ст. переважно говорили на їдиш, польською та українською мовами. Чисельність всіх євреїв на українських землях до середини 1760-х років зросла до понад 280 тис. осіб, що становило 3-4 % всього населення України.

Доцільно сказати про кілька десятків поляків та греків. Їх заселення було невелике, але коштувало уряду занадто дорого, практично вони нічого не робили корисного.

Становище переселенців та козаків в Слобожанщині ставало дедалі тяжчим. Крім охорони земель від татарських нападів, московський уряд використовував слобідських козаків у походах на «Гетьманщину» проти Виговського, Брюховецького та Орлика. До Азовського походу покликали поголовно всіх слобідських козаків. В 1708-1709 р вони обороняли «Слобідську Україну» від шведів. В 1724 році ходили війною на Персію, в 1733 р - на Польщу, в 1736 р - на Крим, у 1739 р - на Молдавію, в 1746 р - брали участі у війні з австрійцями, в 1756-1762 роках приймали участь в «Семирічній війні» (у шведській історіографії відома як «Померанська війна»; у Німеччині - як «Третя Сілезька війна»; в Канаді - як «Завойовницька війна»).

Цар Петро-I використовував слобідських козаків на будіванні Казіккерменських укріплень над Дніпром 1697 р. А в 1719 році вони будували Ладозький канал, в 1728 р. зводили фортеці на кордоні з Персією, в 1730 р. розбудовували «Українську лінію» укріплень на теренах сучасної південної України. Згодом «Українська лінія» укріплень разом зі «Слов'яно-Сербією» були перейменовані на «Єкатерининську провінцію». Слобожанщина під час воєн постачала для війська волів, коней, провіант тощо. Міщани постачали смолу, вози, колеса, хомути, сідла. Прості мешканці посилали до армії майстрів: ковалів, шевців тощо.

Яку участь в заселенні «Слобідської України» приймали релігійні общини? Українські ченці з'явилися в Слобожанщині разом з українськими козаками полковника Зиньківського, вони облаштували м. Острогозьк та допомагали в створенні «Острогозького полку». Монастирі приймали велику участь в заселенні Слобожанщини, перше місце серед них займав Святогорський монастир. Можливо цей монастир був заснований до 1624 р., і його фундаторами були українські ченці із-за Дніпра, або з території Гетьманщини. Першу документальну звістку про Святогорський монастир в історії маємо від 1624 р., коли ігумен Симеон з братією отримав царську грамоту у Белгороді. Тоді Святогорський монастир був самим далеким південним місцем в Україні, бо «Чугуїв» був заснований пізніше (у 1638 р.), а «Валуйки» були від нього у 130 верстах. Згодом монастир, для

свого захисту випросив гармати. Академік Гільденштедт бачив додаткові стіни, котрими був обнесений монастир. У XVII ст. там була варта з валуйчан, белгородців, чугуївців та інших слобідських козаків.

Ченці на байдаках по р. Донець привозили хліб, а ігумени подавали звістки про татарські наміри і набіги. До монастирів приходили бранці з татарської неволі, їх там розпитували і посиляли далі в Україну до певних людей. В монастир привозили поранених, їх там годували і утримували. Старі, неможні й каліки теж знаходили прихисток у монастирі. Туди заходили перепочити чумаки та станичники, українські та донські козаки, московські служиві люди, навіть «воровские черкасы», тобто розбишаки, щоб помолитися Богові та спокутувати свої гріхи. Для монастиря вони були своєю «парахвією», котра потребувала «Божого слова». На монастир нападали кримські та озовські татари і усякі розбишаки. Як приклад, у 1679 р. татари сплюндрували та пограбували Святогорський монастир і узяли у неволю архімандрита Іолія з братією. Московська влада надавала монастирям багато землі, але в кінці XVIII ст. ті землі почали відрізати на користь третім особам.

Слобожанищину можна представити як сучасну територію Харківської, Сумської, частини Донецької й Луганської областей України, та частини Воронезької, Курської та Белгородської областей Росії. В XVI ст. ця територія потрапила під владу Московського царства, на ній мали місце великі потоки колонізації: з півночі - московська, а із заходу – українська. Основну масу українських переселенців становили селяни, козаки, духовенство та іноземні переселенці. Поселення, які вони засновували, називалися «слободами» (звідси – назва «Слобідська Україна», або «Слобожанищина»). Будучи православними країнами, Україна й Московія до 1686 р. мали власну історію державно-церковних відносин. Розвиток українського православ'я досить тривалий час (в XIV - XVII ст.), відбувався під контролем Литви, а згодом Речі Посполитої. Зазначені умови були не на користь України, але вони не протидіяли українським культурно-православним традиціям та партнерству із західним християнством.

«Дивногорський монастир» «Острогозького полку» являв з себе природню твердиню. Він, як і «Святогорський» монастир стояв за лінією кріпостей, в степу. У 1652 р. в ньому збудували фортечні вали і там поселили українських козаків, можливо підпорядкованих полковнику Зіньківському. Купецтву дозволили їздити туди з усякими харчами та крамом і продавати його без усякого мита. З початку XVIII ст. на дзвіниці монастиря було три залізних і одна мідяна гармата. Але не дивлячись на захист гармат, монастирські ченці терпіли велику муку від татарських набігів. В 1671 р. ченці навіть покинули його і збудували собі новий монастир у більш забезпеченому та спокійному місці між Суджою та Миропіллям на «Дівочому городищі». Згодом окремі ченці повернулися до «Дивногір'я» і поновили «Дивногорський монастир». В кінці XVIII ст., біля монастиря почали облаштовувати ярмарки, туди приїздило на богомілья багато народу: селян, міщан й купців з околичних міст, котрі привозили усякий крам та дріб'язок.

Не менш славним був «Шатрищепорський монастир» теж у «Острогозькому полку», можливо заснований українськими ченцями. До речі, острогозький полковник Зіньківський заснував у Острогозьку жіночий монастир. У «Охтирському полку» (в 4 верстах від Охтирки) в 1654 р. ченцями «Лебединського монастиря» був заснований «Охтирський Троїцький монастир». Туди з «Лебединського монастиря» направили ігумена та 40 чоловік братії з монастирськими підданими посполитими та з ризами і усякою церковною утворю. Їм відвели для будування монастиря - гору Охтир з землями і усякими угодами. Так розпочав своє існування «Охтирський Троїцький монастир».

У трьох верстах від Краснокутська задніпрянським переселенцем полковником Штепою був заснований у XVII ст. «Краснокутський монастир». Штепа, приїхавши у «Слобідську Україну» і зайняв собі це безлюдне місце, збудував там монастир, прийняв декілька ченців, а сам зробився їх ігуменом на ім'я Іоанікій. Син Івана Штепи - Матвій, був священиком в «Миколаївській» церкві. По смерті батька він продовжив його справу, ставши ігуменом того ж «Краснокутського монастиря».

Один з найстаріших чернечих обителів - «Аркадіївський Богородичний монастир». На думку архієпископа Філарета, він другий за давністю після «Святогорського монастиря». Точна

дата заснування невідома, вважається, що його започаткував інок на ім'я Аркадій. Про нього самого нічого не відомо. Із 1660 р. «Аркадіївський монастир» передано до «Чугуївського Успенського чоловічого монастиря», проте чернече життя в «Аркадіївській обителі» продовжувалось. Доля монастиря була трагічною, він постійно наражався на небезпеку, через що зазнавав руйнувань і збитків. Братія «Аркадіївської обителі» потерпала від татарських набігів, зокрема 1681 р. монастир знову було зруйновано ворогами.

«Курязький монастир» у 9 верстах від Харкова, був заснований харківським полковником Григорієм Донцем і деякими іншими старшинами сього полку. Там раніше була пасіка Олександра Куряжського. Г.Донець добився відведення земель для монастиря. У 1696 р. своїм актом (але вже Федір Донець) закріпив рішення на користь Церкви і став там керувати як отець Феодор. Додатково о. Феодор передав окремі землі відомому й потужному «Святогорському чоловічому монастирю», щоб під наглядом святогорської братії започаткувати чернече життя в майбутній «Озерянській обителі».

Ця обитель ще мала другий храм на честь «Різдва Іонна Хрестителя». Обидві монастирські церкви були прикрашені багатими іконостасами, церковним начинням та богослужбовими книгами. За переказами на храмові свята до монастиря з'їжджалось чимало прочан, подивитися на чудотворну «Озерянську ікону Богородиці».

«Зміївський Миколаївський козацький монастир» існував вже у 1660-х роках XVII ст. і мав гармати проти татарських нападів. Ченці вели оборону і ховали людей при татарських набігах, проявляючи при цьому дивовижну мужність. Часто переселенці дарували церквам і монастирям своє майно. Сіянський сотник віддав усю свою маєтність на збудування «Сіянського монастиря» і згодом зробився його ігуменом. Потім він широко розвинув своє монастирське господарство. Таким чином засновувались перші монастирі переселенцями з Задніпрянщини, але козацька старшина і козаки йшли іншим шляхом. Отримавши землю в «Дикому полі», або на «татарських сакманах» (пасовища для випасу худоби), вони приступали до будівництва застав, укріплень і церкви на яку покладали турботу про хворих і ранених. Так було до 1780-х років.

Церковна політика Катерини-II докорінно змінила церковно-монастирський ландшафт «Слобідської України». Наприкінці XVIII ст. чимало монастирів припинило своє існування. Населення української «Слобожанщини» позбавили духовно-культурної опіки з боку православних обителей краю. Апогей закриття слобідських українських монастирів припадає на 1787–1788 роки. У 1787 р. припинили своє існування: «Озерянський Богородичний чоловічий монастир», «Аркадіївський чоловічий монастир», «Краснокутський Петропавлівський чоловічий монастир» та «Охтирський Святотроїцький монастир». Старих ченців перевели доживати вік до «Куряжського Преображенського монастиря», щоб розірвати зв'язок між ченцями, останнього настоятеля «Охтирської обителі» направили до «Московського Данилового монастиря». «Троїцьку церкву» обителі перетворили на звичайну парафіяльну. Жахлива доля спіткала «Благовіщенський» і «Преображенський храми», їх зруйнували. Монастирську огорожу розібрали на цеглини, які потім продали по 50 копійок за 1 000 штук.

1788 року московська влада закрила «Гороховатський Богородицький чоловічий монастир», «Сумський Успенський чоловічий монастир», а також «Зміївський Миколаївський козацький монастир». Ченці, які не знаходили собі місця для своєї діяльності, на подарованих приватних землях відбудовували невеличкі обителі і правили там службу. Прикладом може слугувати «Гороховатський Богородицький чоловічий монастир», який відновили на лівому березі р. Оскіл поблизу хутора Борова. Щодо назви, то в різні часи монастир називали: Боровенська пустинь; Борівський монастир; Гороховатська Богородична пустинь; Борівський чоловічий монастир. Після закриття останньої обителі поблизу хутора Борова, настоятель ієромонах Савва і братія попросились до «Куряжського монастиря».

«Сумський Успенський чоловічий монастир» знаходився неподалік м. Суми. Його засновником був знаменитий козацький полковник Герасим Кондратьєв. Заснування цієї обителі датується 1658 р., під час закриття 1788 р. обитель зазнала справжньої наруги. Її було пограбовано московською владою з відома церковної Консисторії. За словами настоятеля монастиря о. Іакова, у них забрали багаті іконостаси та вилучили 3 320 карбованців і 88 копійок.

Є легенда, у «Зміївському Миколаївському козацькому монастирі» 1788 р. сталася справжня катастрофа. Під час московської секуляризації (взаємовідносини релігії з суспільством), коли інші українські церкви і монастирі «Слобожанщини» просто закривали, над «Зміївським Миколаївським монастирем» за наказом Катерини-II вчинили показову криваву розправу. Чутки про те, що йде царське військо, дійшли до монастиря. Монахи спішно почали ховати всі свої коштовності та готуватися до оборони. Золото, яке було в монастирі, засипали в діжки, засмолили їх і закопали в лісі. А срібла було так багато, що закопувати його вже не вистачало часу, тому козаки висипали його в човни та на плоти, вивозили на середину озера й топили. Від такої кількості срібла озеро побіліло і з того часу воно носить назву «Біле».

Царське військо оточило «Коробів Хутір». Відчайдушно захищали монахи й козаки свій «Зміївський Миколаївський монастир», але сили були нерівними. Жменька захисників, розуміючи, що монастир не втримати, скористалася єдиним виходом із оточення, почали вибиратися через підземний хід, що вів на Донецькі кручі. Тільки вони вибрались із підземелля, як тут же московське військо взяло козаків у півколо й притиснуло до крутого берега Сіверського Дінця. Для них залишався єдиний вихід із оточення – кидатися з високої кручі в річку. Але й це не рятувало козаків: того, хто вцілів після падіння з гори, виловлювали московські солдати, які були розставлені вздовж річки. Спійманих козаків після катувань вбивали. Сам монастир було зруйновано. Таким чином, остання козацька вольниця «Слобожанщини» припинила існування. Знищення козаків на крутому березі Дінця було увічне народом у назві того місця: гора отримала назву «Козача».

З часом «Курязький Преображенський монастир» теж занепав і був розорений, проводити там церковні служби стало неможливо. Доля ченців була такою ж трагічною, як і доля інших монахів слобідсько-українських монастирів. Із рапорта отця Василя на ім'я архієпископа Курського й Белгородського Феоктиста стало відомо, що у 1790 р. рештки монастиря остаточно перетворили на рекрутський лазарет і крамницю харчових припасів. Так в Московській імперії XVIII ст. нищили монастирське життя «Слобідської України».

ЩОДЕННИКИ СЛОБОЖАНЩИНИ

Ознайомившись з заселенням «Слобідської України», подивимось, які були її наслідки і скільки «Слобожанщина» отримала землі та скільки люду осіло на тій землі. У 1692 р. в «Охтирському полку» було всього 12 містечок і 27 сіл (або поселень), про малі хуторці у нас даних немає. А 1732 р. у цьому полку вже було 13 містечок, 63 села - як слободи та 22 хутора. У «Харківському полку» (разом з Ізюмським) у 1662 р., було 25 міст і містечок та 54 села. У 1732 р. в тих же полках вже маємо 32 міста і містечка, 26 сіл та 120 хуторів. Ми бачимо, як на кінець XVII ст. і початок XVIII ст. збільшилось число містечок, сіл та хуторів. Найбільш осель було 1732 р. у «Сумському полку» - 156 шт, за ним іде «Харківський полк» - 149 шт, «Охтирський» - 103 шт. та «Ізюмський» - 102 шт.

Найбільшу земельну територію займав «Ізюмський полк», за ним ішов «Харківський», потім «Сумський» та «Охтирський» полки. У 1732 р. «Слобідські полки» займали більшу частину теперішньої Харківської області, третю частину Воронежської, невеличку частину Курської та «Війська Донського». Після 1732 р., значно поширилася тільки територія «Острогозького полку», бо він межував з безлюдними тоді донськими степами. Усі «Слобідські полки» мусили вести боротьбу за свої земельні кордони з сусідами. Наприклад, ізюмські козаки повинні були боронити свої землі від московських одноворців, котрі осіли на «Українській лінії оборони» на правому березі Донця. До «Української лінії укріплень» відійшло багато полкових земель і угод, котрими козаки володіли за своїми грамотами. Утісняли ізюмських поселенців, подібні поселенці «Бахмутської округи». Раніше річкою Бахмут користувалися ізюмські поселенці, але через деякий час, землі навколо річки передали пізнішим поселенцям, які утворили нове поселення – «Бахмутську провінцію» (при солоних заводах). Мешканці «Бахмутської провінції» почали займати та рубати Ізюмські ліси, котрі вони отримали по «жалуванім грамотам» і це привело до сутичок між округами. Окрім «Бахмутської провінції», слобожани на півдні граничили з запорожцями, бо ті мали землі біля Слов'янська. На заході границя йшла з «Гетьманщиною» і постійно сперечалися за землі.

«Охтирський Слобідський полк» межував з «Гадяцьким» та «Полтавським» полками Гетьманщини, тож суперечки за землі там йшли постійно, особливо за пограничні міста Котельву та Коломак. Котельва належала перед Полтавською битвою (1709 р між союзними військами Карла XII, гетьмана Івана Мазепи та Костя Гордієнка з одного боку, й московською армією Петра I з іншого боку) до «Гадяцького полку», але по проханню її мешканців вона була прилучена до «Охтирського Слобідського полку». Потім Скоропадський та Апостол клопоталися, щоб її повернути знову до Гетьманщини, але марно. Про м. Коломак гетьманці казали, що він був започаткований на землях «Полтавського полку», але залишили за «Охтирським полком» разом з землею, так як і деякі інші міста, котрі справді були за межею (границею), що відділяла Московську державу від Польщі по акту 1647 р. На північно-західному пограниччі переселенці «Слобожанщини» суперечили за землі з путивльськими та московськими панами, бо ті землі слобожани вважали своїми. Путивльські та московські поміщики в XVII ст. заснували всього 14 сіл, які прийняли не багато українських переселенців, тож ця суперечка була вирішена на користь слобожан.

Полковий устрій слобідського козацтва було скасовано у 1765 р. Замість козацьких полків було утворено 5 гусарських, козаків перетворили на «військових обивателів» і обклали податком. На землях Слобідської України була утворена Слобідсько-Українська губернія. Слобожанщина втратила залишки своєї автономії і перетворилася на провінцію Московської імперії.

Тепер подивимося, яку територію займала «Слобідська Україна» у кінці XVIII ст. «Слобідська Українська губернія» поділялася у 1773 році на 5 провінцій, котрі відповідали колишнім полкам;

► «Харківська провінція» (колишній Харківський Слобідський полк) займала теперішні повіти: Харківський, більшу частину Валківського, Вовчанського і невелику частину Зміївського, у неї була 171 оселя.

► «Охтирська провінція» (колишній Охтирський полк) зай-

мала Богодухівський та Охтирський повіти і невеличкі частини Валківського та Лебединського повіту, там було 88 осель.

► «Сумська провінція» (колишній Сумський полк) – Сумський, Лебединський повіти Харківської губернії, половину Суджанського (Курської губернії) і невеличку частину Охтирського (Харківської) і Грайворонського повіту (Курської губернії), у неї було 165 осель.

► «Ізюмська провінція» (колишній Ізюмський полк) займала Куп'янський, Ізюмський та частину Зміївського повітів, ще була частину Вовчанського повіту, в неї було 99 осель.

► «Острогозька провінція» (колишній Острогозький полк) – значну частину Острогозького, Богучарського, Бирюченського повітів Воронежської губернії і невеличку частину Землянського, Валуйського, Павлівського, Коротояцького тієї ж Воронежської губернії, Єлецького і Лівенського – Орловської губернії, Корочанського й Новооскольського повітів Курської губернії, усіх осель було 152 одиниці.

Разом всіх осель у 1732 р. було 510, а у 1773 році стало 523 одиниць. Число осель та людський приріст не багато збільшилися. У «Охтирській» та «Ізюмській» провінціях число осель навіть зменшилося, на це були певні причини. У 1732 р. більш усього міст та містечок було у «Ізюмському полку» (21), далі йдуть по черзі «Харківський» з «Охтирським» та «Сумський» полки. І це залежало від того, що «Ізюмський полк» був самий пограничний з татарами і більш, ніж усі останні, мав потребу в фортецях, а «Сумський полк» лежав більш до центру «Слобідської України», і його підтримував «Охтирський полк».

У «Острогозькому полку» ми бачимо 6 старих міст, а нові слободи заснувалися тоді, коли життя в «Слобожанщині» зробилося спокійніше. У 1732 р. сіл та містечок в «Сумському полку» було більш усього, і менше їх було в «Ізюмському» по причині, що першому полку було більш спокійніше життя ніж у другому. Наступний 1773 рік видався спокійним і кількість переселців в «Слобідській Україні» збільшилось. Прикладом слугує «Острогозький полк», в 1773 р. там прибавилося дуже багато хуторів, це свідчить про те, що полк швидко заселявся на своїх нових місцях.

У 1732 р. в «Слобідській Україні» середніх міст було 10%, сіл 48%, хуторів 42%. У 1773 р. перших залишилося тільки 5%,

других збільшилося до 66%, третіх зменшилося до 28%.

Тепер зробимо порівняння між козацькими і панськими оселями: У «Харківському полку» козацьких осель було 25% і панських 75%, у «Охтирському» відповідно 33% і 67%, у «Острогозькому» було 78% і 22%, у «Ізюмському полку» 40% і 60%. Зверніть увагу на різницю осель в «Острогозькому полку», там козацьких осель було більш, ніж панських, причину ми не встановили. До речі, панські оселі збільшилися особливо за 40 років XVIII ст., коли в Україні стало жити безпечніше.

Слобідські українські оселі можна поділити на 3 частини:

- 1) - середні міста з малими містечками;
- 2) - великі села з слободами;
- 3) - хутори з малими слобідками.

Ми думаємо, що сотенні міста з фортецями треба зачислити до середніх міст. бо вони були. Нова ватага переселенців у безлюдному місці будувала собі нове поселення з дерев'яною й земляною огорожею. Потім села й хутори починали виникати вже під їхнім захистом. Виходить, що міста в «Слобожанщині» з'являлися раніше інших осель, потім заселялися села та хутори переселенцями «викотцями» з «Задніпрянщини» та «зведенцями» з інших країн.

Щоб ясно зрозуміти, що являли з себе сотенні міста «Слобожанщини», скажемо кілька слів про нове місто Бахмут, котре було збудовано козаками «Ізюмського полку» на річці «Бахмутки». Місто збудували для захисту від татар і для згону туди худоби від татарських нападів. Місто було обнесено дубовими стоянами, і стіни мали 61 сажню у довжину і 17 сажень ширини. Назвемо це місто острожком, бо переселенських будинків у самому острожку не було, населення жило у слободі біля міста, і там були: церква, таможня, ратуша, сараї та кузні, а ще подвір'я ізюмських козаків і московських служивих людей.

Це було промислове місто по видобутку солі. Ні лісів, ні риболовель, ні землі паханої не було, а було тільки трохи сінокосів. Інші міста не мали таких промислів, зате у них були земельні наділи. Середину між містом і хутором займали села та слободи, де жили козаки, посполитий люд та московіти, іноді нарізно, а іноді укупі одні з другими, утворюючи змішані сім'ї. Хутори іноді з'являлися дуже рано і були першими оселями в «Слобідській Україні». По річках «Красній» та «Жеребцю» на

хуторах були заведені пасіки у лісах та ярах. Деякі з них були засновані ще на початку другої половини XVII ст. А вже згодом появилися солеварні майдани (колодязі). Всі вони належали до поселенців Тора, Цареборисова, Маяків, Салтова та Чугуєва.

На річки «Красна» та «Жеребець» приходили люди не тільки з Бахмута, але й інших міст на сезон весна-літо-осінь, на риболовлю і мисливство і робили собі курінні на літо і землянки для сторожів на зиму. Мешканці м. Тора приїздили туди цілими таборищами для виварювання солі і стояли там куреннями. Пасіки ізюмських козаків із куреннями та землянками були по р. Берці до збудування «Української лінії укріплень». Згодом перейшли до р. Донець нижче Маяка. Коли у тих місцях почали будувати «Курязький монастир», то землі забрали із під переселенських пасік, на яких розбудовували села, хутори тощо.

Забігаючи наперед у часі і просторі, ми звернемо увагу читачів на формуванні російсько-українського кордону у 1919-1928 р. Зокрема у грудні 1926 р відбувся Всесоюзний перепис населення в колишньому Радянському Союзі, і в «Слобідській Україні» більше 70% становили українці. Україні у вимогі що до визначення кордонів по етнографічним критеріям – відмовили на користь політико-ідеологічним напрямкам. Вийшло так, що саме на Слобожанщині етнічний критерій був врахований найменшою мірою. В результаті за межами України залишилися майже усі повіти з українською більшістю населення з колишніх Курської та Воронежської губерній. Тоді як зі складу України ще в 1919 р було влучено усі повіти з неукраїнською більшістю населення із Таврійської (Крим) та Чернігівської губерній (4 повіти) на користь Москви. Україні ніхто і нічого не дарував.

Щоб щось «подарувати», Росії треба було «щось» мати, а не відбирати етнічні українські землі. До речі, радянська Росія здобула міжнародне визнання пізніше від Української Народної Республіки. А Радянська Україна у територіальному питанні позиціонувала себе як правонаступниця українських державних утворень. Україна декілька разів хотіла уточнити параметри російсько-українських кордонів. Але загальна корекція кордонів з московітами, завжди проходила із шантажем на користь Росії, або в примусовому порядку. Як приклад, часто писали: «Україна подарувала РСФРР частину своєї етнічної території (і далі назва) для розбудови російських етносів»...

Перші військово-козацькі формування

РУЖИНСЬКІ: ГЕТЬМАНИ ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА

Історія України - немов криниця без «журавля». Спрагло вдивляючись у неї на порозі ХХІ ст., починаєш усвідомлювати, що в її не- досяжних глибинах лежить минушина не лише українського народу, а й всього світу. Візьмемо напрямок «козацтво» і побачимо: по-перше, це набагато давніше явище, ніж розповідали у школі. В кінці ХІІ ст. на півден-

но-східних рубежах Русі виникають військові об'єднання русів і половців, (пізніше їх назвуть козаками), які формувались не по родовій (етнічній) ознаці, а як загальна сила, яка захищала кордони тогочасної Київської Русі. На малюнку герб Ружинських.

По-друге, козаки – це значно ширше та масштабніше явище, ніж ми звикли думати. «Запорозька Січ» – лише збірна назва для цілої низки військових і адміністративних центрів українського козацтва, розташованих за порогами Дніпра. «Військо Запорозьке» – це офіційна назва козацької держави на чолі з гетьманом Богданом Хмельницький під час антипольського повстання 1648–1649 р. «Військо Запорозьке» не слід плутати із «Запорозькою Січчю», яка зберігала самоуправління у складі гетьманської держави та обирала своїх кошових отаманів. «Запорізька Січ» - суто українська модель середньовічного європейського лицарського Ордену, існувала до 1775 р. Держава «Військо Запорозьке» проіснувала до 1764 року, але ми хочемо поринути у часовий період 1490-х років.

Протягом 1680–1791 років існувала «Ханська Україна» – територія на півдні України між Дніпром і Дністром, офіційно підпорядкована «Кримському ханству». Тут також мешкали козаки, гетьманів для яких призначав кримський хан, а у 1711-1734 роках «Військо Запорозьке Низове» перебувало під кримською протекцією, але то інша історія. У 1492-1794 р козацьких гетьманів призначали в польсько-литовській державі «Речі Посполитій». Виникає питання: «Хто і коли призначав перших гетьманів козацького руху»? У нас є перелік перших Українських гетьманів і кошових отаманів від 1486 року. Починає цей список Юрій Пац, шляхтич з роду Паців, маршалок Великого Литовського князівства (1480–1486), намісник і третій київський воєвода (1486–1492), одним із перших організаторів козацьких заго-

нів. Ми пропонуємо ознайомитись з окремими «польними» і «коронними» гетьманами польсько-литовської держави «Речі Посполитої», які діяли на території України. «Польний» гетьман – це заступник командувача армією «Польського королівства», він знаходився «в полі» як «польовий фельдмаршал». А гетьман «коронний» - це командир всіх військ «Речі Посполитої». Польща перейняла цю найвищу військову посаду у Чехії в другій половині XV ст. разом із системою найманого війська. До середини XV ст. «Гетьман великий коронний» призначався королем лише на час війни, від 1503 р. – на постійній основі. Від 1581 р. - цей пост був по життєвим, від 1717 р. – платним (за гроші). З часом «Гетьман великий коронний» почав призначатися і в сеймах. Від 1768 р. – він засідав у сенаті.

Зараз візьмемо для розгляду «польних» і «коронних» гетьманів, які діяли на українських теренах. Для прикладу, в «Уставній грамоті» Великого князя Литовського Олександра-I у 1499 році мова йшла про козаків, що діяли на Дніпрі, в районі Черкас. Дослідники звернули увагу, що одними із перших козацьких гетьманів на тій території були польсько-литовські представники «Речі Посполитої»:

- київський митник та черкаський намісник Семен Полозович (? р.н. – 1530) відносився до гербу Полозовичів, це він у 1526 році на чолі козацького загону здійснив напад на Московську державу;

- німець за національністю Бернард Претвич (1500–1563);
- ротмістр, а згодом канівський та кричевський староста Остафій Дашкович (1455-1535), засновник та перший кошовий отаман (в деяких документах гетьман) «Війська Запорізького» (1508). Дослідник Залеський припускає, що Остафій Дашкевич був сином Дашка Вишневецького;

- королівський ротмістр і хмільницький староста Предслав Лянцкоронський відносився до герба Задора (1480-1531) був першим козацьким низовим запорізьким гетьманом. У народних думках відомий як «Лях Сердечний». Замолоду був відправлений батьками навчатися лицарському ремеслу за кордон. Подорожував Італією, Францією, Волощиною, Угорщиною, Німеччиною тощо. У Літописі Григорія Грабянки він згадується двічі.

Надаємо для ознайомлення короткий список «польних і коронних» гетьманів 1492-1794 років від «Речі Посполитої»:

Станіслав Ходецький 1492–1499
Пйотр (Петро) Мишковський 1499–1501
Станіслав Ходецький 1501–1505
Ян Каменецький 1505–1509
Ян Творовський 1509–1520
Остафій Ружинський 1513–1534
Марцін Каменецький 1520–1528
Ян Кола 1528–1538
Венжик Хмельницький гетьман у 1534–1569
Микола Сенявський 1539–1561
Флоріан Зебжидовський 1561–1562
Станіслав Лесновольський 1562–1565
Єжи Язловецький 1569–1575
Миколай Сенявський 1575–1576
Богдан (Федір) Ружинський ? – 1576
Ян Зборовський 1576–1584
Богдан Микошинський гетьман у 1584, 1586 і 1594
Михайло Ружинський гетьман у 1585–1587
Станіслав Жолкевський 1588–1618
Станіслав Конєцпольський 1618–1632
Марцін Казановський 1633–1636
Миколай Потоцький 1637–1646
Марцін Калиновський 1646–1652
Станіслав Ревера Потоцький 1652–1654
Станіслав Лянцкоронський 1654–1657
Єжи-Себастьян Любомирський 1657–1664
Стефан Чарнецький 1665
Ян Собеський 1666–1668
Дмитро Юрій Вишневецький 1668–1676
Станіслав Ян Яблоновський 1676–1683
Миколай Єронім Сенявський 1683
Анджей Потоцький 1684–1691
Фелікс Казимир Потоцький 1692–1702
Ієронім Августин Любомирський 1702
Адам Миколай Сенявський 1702–1706
Станіслав Матеуш Жевуський 1706–1726
Станіслав Хоментовський 1726–1728
Ян Клемент Браницький 1735–1752
Жевуський Вацлав Петро 1752–1773

Францішек Ксаверій Браницький 1773–1774

Северин Жевуський 1774–1794

Багато із нашого списку, одночасно були королівськими та великокнязівськими місцевими намісниками й старостами українських міст та одними з перших організовували й очолювали козацькі загони, які до 1569 року були ударною силою війська «Великого князівства Литовського», згодом «Речі Посполитої», куди входила більшість місцевого українського люду.

► Перша наша розповідь піде про Остафія Ружинського (1513-1534), князя і гетьмана українського козацтва. Герб роду Ружинських показаний на малюнку біля назви розділу, має вигляд щита, на синьому тлі - прямий стовбур дерева з 4 золотими хрестами (два зверху, два знизу), нахиленими щодо стовбура так, що вони створюють щось подібне до кінців стріл, одна з яких спрямована вгору, а друга - додолу. Над щитом поверх шляхетської корони розташована князівська митра. Найбільш яскраво Ружинські заявили про себе у XVI ст., у часи формування козацтва.

Молодий Остафій подорожуючи країнами Західної Європи, навчався і служив у Франції та Німеччині. Маємо всі підстави припускати, що він найбільше цікавився теорією та практикою військового мистецтва і зокрема, організаційними засадами формування різних армій світу.

Ружинські (Рожинські) - старовинний русько-литовський князівський рід, родовід йде від Олександра Наримунтовича, онука засновника Литовської держави - князя Гедиміна. Вперше князі Ружинські згадуються у 1545 р. в зв'язку з описом замків Волині. Своє прізвище Ружинські отримали від назви головної князівської садиби «Ружина» Ковельського повіту. Потім Ружинські селилися на теренах Київщині, Черкащині, часто бували в межиріччі Інгулу, на землях сучасної Кіровоградщини. З родини Ружинських, як мінімум, 5 осіб свого часу отримували гетьманську булаву.

► Друга розповідь про Михайла Ружинського козацького полковника та гетьмана (1585–1587). Михайло Ружинський походив з того ж давнього руського княжого роду, до якого

належав один із перших козацьких гетьманів Остафій Ружинський. Відомо, що Михайла козаки обрали своїм гетьманом 1584 року, коли зрікся булави Богдан Микошинський. До речі, він тричі обирався гетьманом в 1584, 1586 і 1594 роках.

► Третя розповідь про Богдана-Федора Ружинського (? – 1576), першого офіційного гетьмана «Війська Запорозького», якого унаслідок реформи, здійсненої королем Стефаном Баторієм, було призначено на цю посаду у 1575 р., з наданням йому гетьманських клейнод. Богдана Ружинського називали «Чорним Богданом» (або Федор, інколи – Богданком).

Сучасні дослідники, описуючи історію України, у своїх творах, ім'я Остафія Ружинського навіть не згадують. Нема його і в таблиці гетьманів, складеній М. Грушевським. Втім, Грушевський почав відлік від Д. Вишневецького, а князь Остафій Ружинський, судячи з усього, гетьманував перед ним, а може і в одну пору з ним, оскільки Д. Вишневецький зосереджував владу на своїх поселеннях та на землях Запоріжжя. Найдокладніші відомості про нього знаходимо в «Історії русів». Там йдеться, як «По смерті гетьмана князя Вишневецького 1514 року обрали гетьманом князя Євстафія Ружинського». А ми знаємо, що Д.Вишневецький загинув значно пізніше 1563 (або 1564) р. Збудований ним замок на острові «Мала Хортиця» вважається прототипом Запорозької Січі. Водночас аналіз подій пов'язаних з О. Ружинським, засвідчує, що вони мали розгортатися саме в 1514 та подальші роки.

Ми вже наголошували, як юнак О. Ружинський подорожував країнами Західної Європи, навчався військовій справі, служив у Франції та Німеччині. Повернувшись в Україну, Остафій Ружинський уважно вивчив стан української військової справи і дійшов до власного висновку: «вона перебуває в цілковитому безладді». Річ у тім, що в Україні того часу існувало кілька військових формувань, які погано взаємодіяли між собою, а ще не хотіли коритися централізованому керівництву. Як приклад, запорожці мали свої військові формування; «городові» козаки – свої війська; кожен магнат створював власні загони дружинників. А ще були польські гарнізони, де діяли ватаги місцевих отаманів. На українських кордонах гуртувалися своєрідні партизанські загони, чи то загони ополчення за територіальністю, які намагалися самотужки захищати свої поселення від грабедів.

До реформи Ружинського козаки об'єднувалися в курені, і курені самі обирали своїх отаманів. Під час військової служби повітові хорунжі (звання козаків) наглядали за озброєнням та повітовими корогами, (або хоругва - старовинний бойовий прапор, що був розповсюджений серед слов'янських народів) і вони проводили реєстрацію людей. Під час військових походів повітові хорунжі давали знати куреням, де проходить збір для походу. Часто збори відбувались в «Білих межах» поміж «Борзною», або в Ніжині, Конотопі чи в Крилові за Дніпром. Козаків, зібраних для військового походу, ділили на полки, полки на сотні і тоді більшою кількістю голосів вибирали собі отаманів на час походу (похідний отаман). На територіях, прилеглих до татарських теренів, інколи самовільно обирали старшого (тимчасового) отамана і проводили бойові дії.

Остафій Ружинський змінив устрій козаків: він утворив 20 полків та закріпив їх за містами по 2000 козаків в кожному, дав їм назви за назвами міст, полки поділив на сотні і сотні назвав за назвами містечок. Полки були скомплектовані з молодих козаків з околиць та куренів. Половина їх була кінна, що в мирний час знаходилися в полі при селах, інша половина - піша і знаходилася при містах. Одяг і озброєння було в усіх однакове і забезпечувалось власним коштом. Під час війни козаки призивались до походу і отримували платню. Спочатку було утворено 5 полків з «охочих» (охочо-конних чи охоче-комонних), які мешкали над річками Самарою, Богом, Дністром і Інгулом.

За цією реформою подбали про козаків-гультаїв (зубожілий люд), що лишалися поза реєстром і вештались по прикордонним землям. Для цих козаків було організовано 5 «охоче-комонних» полків, що мали справляти прикордонну службу на найнебезпечніших і малозаселених землях.

Ввели посаду «польний гетьман» - заступник командувача армією «Польського королівства» (або Корони) та Великого гетьмана «коронного». Простіше «польний» гетьман – це той, хто знаходиться в полі, маємо порівняння з «польовим маршалом». Коротко: «Польовий маршал - це фельдмаршал», або командувач незначними операціями та займається охороною кордонів держави.

Ружинський добре розумів, що ні керувати таким військом, ні налагодити з ним дійову оборону України неможливо. І тоді він розробив свій план «Великої військової реформи в Україні», її наслідки відчувалися щонайменше протягом двох століть. Саме на його пропозицію король Сигізмунд-І поділив Україну на 20 військово-адміністративних округів, або козацьких полків. Кожен такий адміністративний полк виставляв для воєнних дій «бойовий полк», чисельністю не менше 2 тисяч козаків і автоматично отримував назву за місцем своєї дислокації, наприклад, Київський, Чернігівський, Переяславський, Канівський, Черкаський, Чигиринський тощо. Далі кожний полк ділився на сотні, яких теж називали за назвами своїх містечок (селищ), або адміністративних органів влади.

Згідно з цією реформою було чітко визначено види озброєння кінних та піших полків. Так, кіннотники мали списи, штуцери, пістолі та шаблі, а піхотинці - мушкети й кинджали; додатково визначалась кількість артилерії та кількість обозу. До бою піхота мала шикуватись у трикутники, або «римську фалангу».

Створення таких полків значно оздоровило соціальну ситуацію на українських теренах. І нарешті ще один важливий момент реформи: всім полкам ставилось за обов'язок регулярно проводити польові навчання та маневри, відшліфовувати прийоми атаки й захисту, основи яких було викладено в спеціальних інструкціях. Самого О.Ружинського роблять «польним гетьманом» Польщі, і через деякий час, йому випала нагода перевірити боєздатність польсько-української армії, й дієвість своїх реформ безпосередньо на полі бою проти об'єднаного московитсько-кримського війська 1516 року біля Білгорода.

Коротке пояснення. У хана Хаджі Герая було 8 синів: Девлет-Яр, Нур-Девлет, Айдер, Мелек-Емін, Кельдіш, Менглі-Герай, Ямеурчі і Оз-Тимур. На момент смерті Хаджі Герая у 1466 році першим спадкоємцем став Нур-Девлет, але йому протистояв молодший брат Менглі-Герай. У чингізидівських державах був звичай, батьківський престол міг успадкувати перший або четвертий син, але Менглі-Герай був шостим сином. Тоді чому він претендував на трон батька? Тому, що Менглі-Герай був сином головною (старшою) дружини Хаджі Герая.

Політика 1468 р втрутилася в державні справи, так Менглі-Герай став головним кримським ханом, але через сім років (1475) його скинули з престолу. У 1516 р. інший кримський хан Мехмед-I Герай за підтримки московитської влади напав на українські землі. Тогочасний гетьман козаків Остафій Ружинський у 1516 році надав їм відсіч. Пізніше 1783 року Російська імперія (вперше) анексує Кримське ханство.

Московитсько-кримське військо гетьману Остафію Ружинському довелося зустріти на Дінці у 1516 р, поблизу московитського Білгорода. Сили нападників значно переважали спільне польсько-українське військо, проте гетьман Остафій зумів дуже вдало вибрати місце для свого табору - на вигині річки, де його півмісяцем прикривали круті береги, не дозволяючи супротивнику оточити. Крім того, один фланг Ружинський прикрив обозними возами - традиційною козацькою «фортецею на колесах».

Нападники пішли в наступ, обступили українсько-польське військо півколом і намагалися спровокувати кінноту на контратаку. Проте Ружинський наказав усій кавалерії спішитися і як піхоту вишикував їх у римську фалангу. Завдяки цьому вдалося створити артилерійсько-мушкетну завісу, і противник зазнав величезних втрат. По суті, Остафій Ружинський застосовував ту саму тактику, до якої згодом удавався Наполеон у війні в Єгипті.

У цій битві, козаки застосовували паперові ракети – своєрідні петарди, які від згоряння порохових зарядів перескакували з місця на місце і робили до шести додаткових пострілів. Спеціальний загін козаків закидав цими ракетами татарський табун коней, які із жаху кинулися у різні сторони. Скориставшись цим сум'яттям, українсько-польські війська пішли в наступ і не даючи ординцям отямитись, майже всіх винищили. Назад, до Січі, козаки відходили з майном, що захопили в таборі хана, величезним обозом і табуном, ведучи сотні полонених.

Знаючи, що Остафій Ружинський піде з усім цим багатством углиб України, інші турки і буджацькі татари вирішили зненацька напасти на нього й повернути собі здобич та помститися за поразку московитсько-татарського війська. Але тут добре показала себе козацька розвідка. Відрядивши весь обоз із невеличким прикриттям до Умані, Ружинський не став чекати,

поки орда нападників перейде Буг, сам форсував його і поблизу річки Кодими замаскував свої загони в очеретах та чагарникових ярах. Новостворене військо кримських нападників потрапило в пастку, їхні головні їхні сили полягли у битві. Тих, хто вцілів, О.Ружинський зі своїми козаками гнали до «Аккермана», потім заволоділи обозом нападників та захопили великі трофеї.

За підрахунками істориків, в період з 1469 по 1514 р. кримськими нападниками було здійснено 7 набігів на Україну; з 1516 по 1593 – вісім, а з 1605 по 1633 – сімнадцять. Навіть за далеко не повними даними історичних джерел можна відтворити жакливу картину тих нападів. У 1500 р. кримська орда пограбувала не тільки Київщину, але й Волинь і навіть Холмську і Белзьку землі, дійшовши до Вісли.

Ці дві значні перемоги рішуче зміцнили міжнародне становище козацького війська, а отже Польщі й України, надовго відбивши московітам та кримчанам смак до нападів та зродили славу «непереможного Остафія Ружинського». Автор «Історії русів» писав, що перемоги О. Ружинського дуже здружили козаків і поляків. Тому чимало польських воїнів і аристократів, вважали за честь служити офіцерами в українських козацьких полках. Саме після цих перемог, молоді шляхтичі почали воювати разом з українськими козаками на правах лицарства. Саме поняття «козак» сприймалося відтоді в Україні й Польщі, як синонім «лицаря».

В подальшому ми не досліджували життя Остафія Ружинського, але навіть наша коротка розповідь доводить, що гетьман Остафій Ружинський був добрим полководцем і реформатором. Таким він повинен залишитися в історії України. Помер гетьман у 1534 р., замість нього гетьманом обрали генерального осавула Венжика Хмельницького.

► Переходимо до зазначеного нами другого гетьмана запорізького козацтва - Михайла Ружинського, (роки народження та смерті - невідомі). Період українського гетьманства 1575-1576 роки, додатково в кінці 1584 року реєстрові козаки (після втрати булави Богданом Микошинським), обрали його гетьманом свого реєстрового війська. Трохи пізніше, король Польщі

затверджуючи Михайла Ружинського гетьманом реєстрового війська сподівався, що козаки під його проводом притихнуть. Але вийшло навпаки, через місяць він згуртував козаків у похід на Перекоп. У нашій уяві «Кримське ханство» асоціюється з одним кримським півостровом, це не відповідає дійсності. В часи М. Ружинського воно сягало Очакова, займало значну частину сучасних: Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької, Донецької областей, підступало до Дону й Кубані. На той період, йти війною на Перекоп, що лежав у глибині «Кримського ханства», наважувався не кожен козацький ватажок.

М. Ружинський відважно повів туди козацькі полки, завдав татарам поразки і повернувся на Січ з великими трофеями. Можна не сумніватися, що цей похід мав важливе значення. Він поставив короля Польщі, кримських ханів і правителя Стамбула перед тим фактом: попри всі погрози та заборони, козаки не припинять боротьби за визволення українських земель і даватимуть відсіч ворогові. Тогочасна козацька Січ знову зміцніла і жодних погроз не боялась.

Ще важливішим з політичного погляду був похід Михайла Ружинського до річок Кальміус і Берда, на теренах сучасного Донбасу. Там українці завдали поразки кримчакам та ногайцям, і крім інших трофеїв, захопили ще й 40 тисяч коней. Ця здобич мала величезне стратегічне значення: козаки послабили татар та забезпечили кіньми свою кавалерію. Землі на Кальміусі й Берді почали підпорядковуватись Січі, козаки залишили там прикордонні залоги, створили власні поселення, як це було у часи «Київської Русі». Ці дві перемоги викликали велике занепокоєння не тільки в Криму, а й у Стамбулі. В обох столицях розуміли, їм треба діяти рішучіше, націлюючись на остаточне знищення козацтва. Кримчаки зібравши величезну орду, запросили підмоги в турецьких гарнізонів, що базувалися на Північному Причорномор'ї і вирушили в похід до України. План був дуже простим, розгромити і зрівняти з землею козацьку Січ, раз і назавжди покласти край козацтву як військовій силі та явищу, а тоді вже вдарити по Черкасам та Каніву і сягнути Києва. Хан Іслам-Грей, відомий своєю войовничістю, особисто повів ординців на Дніпро.

Здається з ханом були всі, кого тільки вдалося виловити по кримським степам та посадовити на коней. Але, як кажуть: з

великого грому - вийшов малий дощ. Козаки заздалегідь знали про похід Іслам-Гірея, тож вони на чолі з Михайлом Ружинським вдарили саме по переправі через Дніпро, коли будь-яке військо стає найуразливішим. Чимало татар потопили у водах Дніпра, багато полягло на Таволжанському острові. А тих, кому пощастило дістатися до берега, добивали спеціальні козацькі загони, що стояли засідкою по прибережних байраках. Михайло Ружинський повівся в цій війні з мудрістю істинного тактика і стратега. Він змінив психологію українського козацтва.

Щоб нищівна поразка в українських степах та на Дніпрі не здалася кримському ханові й туркам чимось випадковим, навесні 1587 року М. Ружинський повів козаків на Очаків. Це остаточно піднесло авторитет гетьмана в очах цілої України. Коли рейд пройшов успішно і османські військові сили було погромлено, українці на штурмових драбинах, протягом однієї ночі, з першого приступу, здобули османську цитадель, розвіявши міф про її могутність і «недосяжність Очакова».

Наслідком походу стало те, що козаки визволили чимало полонених і захопили «небачені трофеї». Недарма турецький історик і літописець Наїма, що жив у XVII ст. і був сучасником тієї епохи, говорив про козаків: «Можна з упевненістю сказати, що неможливо знайти на землі людей більш хоробрих, які б так мало турбувалися про своє життя і так мало боялися смерті». Варто додати, що водночас із Михайлом Ружинським на Січі перебував і його брат Кирик. Саме він брав на себе урядування Січчю на час, коли гетьман Михайло Ружинський водив козаків у похід. Князь Кирик, по суті, залишався «наказним гетьманом на час війни» і це підтримувало Михайла в походах. Останній знав, якщо він загине, козацька справа не помре, його брат Кирик стане на чолі козацького війська.

Маємо цікаву інформацію відповідно сина Кирика. В 1575 році у Кирика народився син Ян-Роман, який пізніше став авантюристом. У 1595 р. обоє (батько і син) записалися до Львівського ставропігійного братства, разом вносили скарги про кривди, завдані грецькій релігії «поляками послушенства папського». Пізніше Ян-Роман був на віленському з'їзді дисидентів антиуніатів, але згодом відійшов від релігії. У 1596 році брав участь у придушенні козацького повстання Северина Наливайка, за що був прийнятий на королівську службу й невдовзі

вислужив чин королівського ротмістра. Вже 1600 року брав участь в поході коронного гетьмана Станіслава Жолкевського, а протягом 1601–1602 років Ян-Роман служив в «Інфлянтії» на чолі 200-кінної козацької роти в королівському полку. У 1608 р. підтримав повстання «Лжедмитра-II», як гетьман командував його військами в тогочасній Росії. 17 листопада 1604 р. «Лжедмитрій-II» по дорозі на Москву урочисто в'їжджає до Києва у супроводі роти Романа Ружинського. Тоді ж князь отримує кошти на подальше вербування добровольців до війська «Самозванця» та загалом присвоює 53830 золотих. «Самозванець» висловлював Я.Ружинському своє незадоволення.

Навесні 1608 року Я.Ружинський розпочав дипломатичні та військові приготування до розправи з самопроголошеним московським царем Василем Шуйським. У лютому 1609 року Я.Ружинський послав листа до папи з повідомленням про свій перехід в католицизм, проте папу ці ініціативи не цікавили. В рядах армії Я.Ружинського щоразу спалахували конфлікти. В Йосипівському монастирі під час одного з таких конфліктів, йдучи від збунтованого війська, Ян-Роман спіткнувся на кам'яних сходах і невдало впав. Невдовзі помер у квітні 1610 року. Ян-Роман Ружинський є одним з героїв повісті Андрія Стойовського «Царські ворота» (Варшава, 1975).

► Третя наша розповідь про козацьких гетьманів із роду Ружинських, буде про Богдана (Федора) на прізвище «Чорний Богдан» (? р.н. – 1576 р.с). Це одна із найбільш міфологізованих постатей з числа ранніх козацьких лідерів, період його гетьманства називали «золотими часами». Богданко (або Богдан, Федор) був першим офіційним гетьманом Війська Запорозького, жорстоким і сильним, мстив татарам за порубану у Ружині матір і за взятю в полон його кохану дружину Катерину. Їх родо-ві маєтки були поблизу Житомира.

Федір-Богданко був визнаний польським і литовським королем Стефаном Баторієм 1533-1586 роки життя, як перший гетьман Війська Запорозького, отримав грамоти та клейноди й очолив новий шеститисячний реєстр (військо) козаків. Цитуємо популярний серед істориків пасаж із книги польського геральдиста Бартоша Папроцького за назвою «Паноша, або Прославлення панів і панят руських та подільських земель» (1575 р.): «Богдан князь Ружинський, гетьман низових козаків зі своєю

раттю, покинувши світові розкоші, стоїть як мужній лев, піднявши руку праву, аби звести з поганами бесіду криваву».

Відомий за усними переказами та літописами гетьман Богданко зібрав і поповнив козацькі війська, які розсипались після трагічної смерті гетьмана Свирчовського під Кілією (1575) і почав переслідувати кримських татар, бо за відсутності Свирчовського вони нападали й грабували Україну. Тож гетьман Богданко почав давати відсіч татарам:

- Битва на Микитинській переправі через Дніпро 1575 р;
- Узяття Перекопу та Кафи 1575 року;
- Похід на Гезлеве 1575 року;
- Визволення Дунайських земель 1575 року;
- Похід через Анатолію до Трапезунду й Синопу, де знищив їхні передмістя й пішов до Царгорода 1576 року;
- Помста за гетьмана І.Свирчовського під Кілією 1576 р.

Великого страху нагнав на османів похід гетьмана Богданка через Європу у 1576 році. Через протоку Константинополя козаки переправились у Європейську частину Османської імперії й увійшли на землі Болгарії. Отримавши там допомогу, козаки дійшли до Дунаю й тут, отримавши від болгар повідомлення, що османи напали на Сербію, повернули у напрямку Адріанопля. Переправились через Дунай між Варною та Силістрією, увійшли на землі Молдавії та на світанку взяли османську фортецю «Кілію» і щоб помститись жителям за смерть гетьмана Свирчовського, Богдан (Федір) Ружинський наказав вирізати в місті всіх османів і вірмен, а місто повністю знищити й після того повернувся на Батьківщину.

У 1675 році козаки погрожували османам повторити такі походи на Крим і Малу Азію. Рівно через сто років після цього, як пише «Літопис Самовидця», запорозькі козаки згадували про славні походи Богданка Ружинського й погрожували повторити подібні походи на Крим, якщо татари не вгамуються. Чутки про нового козацького ватажка Б. Ружинського дійшли до Москви і цар Іван-IV «Грозний» у 1575 р. послав на Січ царську грамоту, де пропонував козакам московську службу та багаті подарунки. Цар просив їх виступити проти ординців, які напали на Московщину і вчинили страшні пожежі та захопили більше 35 000 бранців. Але то інша історія.

У цей час (1575 р) король польський і литовський Стефан

Баторій, щоб використати козаків для своєї держави, увів «прикордонну службу» на Дністровських островах. Зібрали 6 козацьких полків по 1000 осіб і назначив платню по 1 дукату на рік і один кожух. В мирний час живуть в своїх поселеннях, а в разі військових походів за межами країни, надавати провіант. Додатково від тих 6 полків, по черзі виділяли 2 полки (2000 осіб) які мали постійно перебувати на Дністровських островах у визначені терміни часу. На випадок війни, додатково набрали 4000 осіб з багатодітних сімей, вони повинні були жити в своїх домівках і завжди бути напоготові.

Настав 1576 рік, а з ним і трагічна загибель гетьмана Богдана (Федора) Ружинського при взятті Іслам-Кермену. З невідомих для нас причин, у 1576 р. Богдан Ружинський звернув увагу на османський форпост (фортецю) Аслам-Кермен (сучасна Каховка), який був побудований 1492 р. кримський ханом Менглі Гірей-І для перекриття козакам шляху з гирла Дніпра - в Чорне море. Козаки навалилися на фортецю такою силою, що від неї й сліду не лишилося. Під час штурму козаки використовували порохові «міни», які вкладали в підкопи під мурами фортеці. При підриванні, одна міна не спрацювала і Богданко вирішив сам перевірити в чому справа. У цей момент міна вибухнула і гетьман Ружинський загинув.

► Останнім нащадком роду Ружинських був Ян-Роман син Кирика Остафійовича. Народився у 1575 році був людиною видатних здібностей і великим авантюристом. Свого часу підтримав інших двох авантюристів на московський трон – Лжедмитра-І та Лжедмитра-ІІ. Ян-Роман Ружинський у 1608 р. став командувачем війська Лжедмитра-ІІ і здобув для нього кілька важливих перемог. У 1610 році Ян-Роман взяв участь у польському поході на Москву, під час якого помер у Полоцьку. Поховали у Києві, зі смертю Яна-Романа рід Ружинських згас.

► І на останок декілька слів про гетьмана українського козацтва Венжика Хмельницького 1534-1569 р., прадіда гетьмана Богдана Хмельницького. Дехто з дослідників упевнений, що саме слава прадіда, про яку пам'ятали козаки, допомогла Богдану Хмельницькому в становленні його авторитету серед козацтва і визнанні його лідерства на період 1648-1657 р.

Наша інформація про Венжика Хмельницького надзвичайно мала. Походив він з литовсько-українського роду, за рангом

шляхетності належав до бояр, або до української «рангової шляхти». Як ватажок уславився під час кримсько-польської війни 1534 року. Тоді на Україну посунули одразу дві орди: кримська і буджацька, щоб уникнути сутички із запорізькими козаками, ці орди вдерлись до Молдавії і грабуючи та спалюючи все на своєму шляху, потім вдерлись землі Волині. Пограбували її, і збирались рушити на Польщу.

«Історія русів» повідомляє дати відсіч кримсько-буджацькій орді: *«1534 року вибрали гетьманом Венжика Хмельницького із козацьких генеральних осавулів»*. Діставши наказ виступити проти ординців, він зібрав під свою руку реєстрових козаків, полки охоче-комонних і запоріжців та кілька польських гарнізонів. Цього об'єднаного війська було замало для війни з нападниками. Тоді гетьман Венжик Хмельницький утворив кілька рейдових загонів з місцевого люду, вислав їх назустріч ворогам із наказом, нападати тільки вночі, скільки зможуть нищити, живу силу й тікати, весь час скубти ординські обози та роз'їзди. Хроністи свідчать, що така тактика страшенно гнівила татар, одначе вдіяти вони нічого не могли. Ще б пак! Летючі загони до відкритих боїв не ставали, але не давали ординцям продиху. Згодом Венжик Хмельницький розбив ворогів і погнав степами, відібравши при цьому все, що вони встигли награбувати.

На всьому шляху, яким військо гетьмана Венжика Хмельницького йшло до Заславля, жителі зустрічали його великою шаною. Всі розуміли, що гетьман урятував не лише Україну, але й Польщу, бо вже давно польська держава не знала такого жохливого ординського нападу. Король відзначив заслугу Венжика Хмельницького перед Польщею спеціальною похвальною грамотою. Ми маємо говорити про гетьмана Венжика Хмельницького, як про уславленого полководця.

Автори нашої книги не завжди погоджуються з польськими дослідниками відповідно історичних досліджень перших гетьманів та окремих українських міст. Наприклад, поляки вважають гетьмана Остафія Ружинського засновником у 1533 році першого поселення (слободи) у межиріччі Інгулу, яке пізніше увійшло до міста «п'яти назв» Єлисаветграда-Кропивницького. Можливо польські дослідники мали на увазі козацький зимівник (згодом село Лелеківка), за 5 верст від майбутньої фортеці св. Єлисавети по верхній течії річки Інгул, де впадає річка Грузька.

«Лелеківка» належить до старих населених пунктів колишньої «Інгульської паланки» Запорозької Січі. Ми маємо декілька версій відносно назви «Лелеківка» і її року заснування. Як приклад, у 1744 році у цій місцевості було засновано 13 слобід, в них мешкало 357 козацьких і 563 польських родин із дітей мали по 3-5 осіб і більшість із них заклали основу Єлисаветграда.

Із поселенців «Лелеківської слободи» у 1756-1759 роках був заснований окремий «Поселений полк», дехто називає його «Ново-Козачий», до якого приєднували інших поселенців з Малоросії. Згодом змінили назву на «Слобідський малоросійський полк», у 1756 р. до його складу увійшли: «Пріградська» (або Міщанська) слобода з приписаними людьми окремих поселень навколо фортеці св. Єлисавети: Підгайці, Велика Северинка, Аджамка, Вершина-Кам'янка та інші. Згодом їх поділили на міщанські і солдатські слободи із 3538 родин (біля 5 тис осіб).

На питання до польських дослідників: «Коли і ким були засновані окремі українські міста», ми отримали таку відповідь: «Київ заснував князь Кий 482 р; Чернігів – князь Чорний 690 р; Житомир – дружинник на ім'я Житомир 884 р; Полтава - князь Олег Віщий 899 р; м. Дніпро (як поселення на Монастирському острові) – воєвода Свенельд 940 р; Луцьк заснували – князь Каган і король Володимир Великий 1000 р; Івано-Франківськ – князь Василько Ростиславич 1085 р; Чернівці – князь Ярослав Осмомисл 1185 р; Львів – король Русі Данило Романович 1256; Рівне - король Русі Лев ІІ 1283 р; Черкаси – князь Ольгерд 1362; Вінниця - князь Ольгерд 1363 р; Одеса – литовський магнат Коцюба Якушинський 1413 р; Миколаїв – князь Вітовт 1415 р; Хмельницький – король Русі Владислав-ІІ у 1431 р; Кропивницький (Єлисаветград) заснував гетьман Остафій Ружинський 1533 р; Тернопіль – гетьман Ян Амор 1540 р; Запоріжжя – гетьман Дмитро Байда 1552 р; Суми – отаман Герасим Кондратьєв 1652 р; Харків – козак Іван Каркач 1654 р; Херсон заснував отаман Іван Сірко 1672 року» і так далі.

Як ми підкреслювали, в окремих випадках думки авторів нашої книги дещо відмінні від польських дослідників.

ВЕЛИКІ НАДІЇ УКРАЇНИ

У 1570–1580 р. виразно окреслилося військово-політичне об'єднання нереестрових козаків, як майбутнє «Військо Запорозьке». Воно стало «щитом» Наддніпрянської України від загроз ногайських орд, які перекочували з-за Дону в Північне Причорномор'я і Приазов'я, згодом перейшли в підданство кримського хана, і самого Кримського ханату (каганату), що на той час істотно посилив свій військовий потенціал. Як ми зазначали, «Військо Запорозьке» від 1648–1649 років стане офіційною назвою козацької держави на чолі з гетьманом Б. Хмельницький під час антипольського повстання. Щоб не плутати із «Запорозькою Січчю», яка була складовою «Гетьманщини» та подібною «Січовою військовою організацією» (через розкол у «Війську Запорозькому»), останню назвали «Військо Запорозьке Низове». Сучасні історики «Гетьманську державу» (1648-1764) часто називають «Гетьманщиною», яка за 116 років свого існування мала 17 гетьманів.

Територія козацької держави згідно з умовами «Зборівського договору» (1649 р) складалась із земель колишнього Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств та обіймала більше 200 тис. кв. км, від р. «Случі» на заході - до московського кордону на сході та від басейну Прип'яті на півночі - до степової смуги на півдні. Столицею на той час було місто Чигирин.

На визволених українських землях скасовувався польський адміністративний устрій. Було ліквідовано воєводства, повіти, а замість них створювалися полки із своїм територіальним поділом. У 1649 р. всю територію Української держави було поділено на 16 полків (на Правобережжі - 9, на Лівобережжі - 7 полків). Центром полку було одне із значних міст полкової території. «Запорозька Січ» була в Гетьманській державі окремою адміністративно-територіальною одиницею. Запорозькі козаки до реєстру «Гетьманщини» не входили.

«Гетьманщина» (або Військо Запорозьке) – це українська козацька держава на землях Наддніпрянщини, Сіверщини, Полісся та Східного Поділля. Має початок від найбільшого козацького повстання в «Речі Посполитій» - «Хмель-

ниччини». З 1654 р. перебувала під протекторатом московського царя. Протягом другої половини XVII - початку XVIII ст., під час громадянської війни, часу розколу та правління окремими територіями різних гетьманів, які поперемінно визнавали верховенство Московського царства, Речі Посполитої та Османської імперії. «Гетьманщина» у 1667 році за «Андрусівським миром» розділена по Дніпру на Правобережну і Лівобережну Україну. Після остаточного скасування в Речі Посполитій козацького устрою на Правобережжі 1699 року, продовжила існування лише на теренах Лівобережжя.

Основу армії «Гетьманщини» становили реєстрові козаки. Як ми вже зазначали, «Гетьманщина» поділялася на «полки» (військові та адміністративно-територіальні одиниці), а «Запороська Січ» на козацькі «паланки». Під час військових походів і повстань влада реєстрового гетьмана поширювалася на все козацтво. На теренах України, часто сьогоднішні вороги, завтра ставали союзниками. Для боротьби з певним ворогом, наприклад, московітами - козаки об'єднувались і з католицькою Польщею, і з лютеранською Швецією, і з мусульманами Кримського ханства та Османської імперією.

Таких прикладів дуже багато: кримсько-український похід на Москву і Казань 1521 року; Лівонська війна 1558–1583 років; московсько-польська війна 1609–1618 років; Смоленська війна 1632–1634 років, численні протистояння доби Руїни 1657–1687 років; повстання Петра Іваненка (Петрика) у 1692–1693 роках; участь у війнах Швеції і Туреччини проти Москви у 1708–1714; підтримка запорозькими козаками Коліївщини (1768) тощо. А трохи більше 400 років тому, восени 1618 р, військо гетьмана Петра Сагайдачного разом із польсько-литовською армією здійснило спустошливий похід на Москву. Українці вже штурмували російську столицю і вибивали таранами Арбатські ворота. На превеликий жаль П. Сагайдачний не порозумівся зі своїми союзниками, і козаки відступили від Москви. Попри це, польський королевич (згодом король) Владислав Ваза до 1634 року позиціонував себе як «московський правитель» і навіть користувався спеціальною «московською короною». Дуже багато різного було в історії України-Русі, злети, падіння, братання, ворожнеча тощо. В той же час відсутність власної історії московитів

примушує їх до колонізації інших народів та їхніх територій.

У народі кажуть: «скільки не кажи «халва», в роті солодко не стане». Якими б засобами не намагалися перетворити українця в московіта, генетичний код першого не дасть цього зробити. Як би не складались для українського народу історичні події, цивілізаційні особливості відводять українцю роль руйнівника сталих імперій.

Якщо імперія має на меті залишитись у нинішніх кордонах, а не в кордонах колишнього Московського князівства, вона навпаки повинна якнайшвидше відгородитися від України високим парканом. Український дух творення та свободи завжди стоятиме на перешкоді духу покори. Українці завжди будуть готовими повстати проти несправедливості та обмеження свободи. Москва і Україна - два діаметрально протилежні світи, які хоча і мають переплетені спільні риси, що зумовлені, в основному асиміляційними процесами, але в своїй основі та ідеології базуються на повністю протилежних цінностях.

Часто козаки були авторами і реалізаторами ідеї української держави та її легітимізації у міжнародній спільноті як незалежної держави. Наприклад, «Переяславську раду» 1654 року із Москвою, можна сприймати як тимчасовий військовий союз двох держав. Такі союзи у той період і були актами міжнародного визнання. Як зазначає історик Віктор Бrehуненко, коли легітимний християнський володар бере під своє крило нове державне утворення, цим сигналізує світу, що він визнає її легітимність. Після цього всі європейські правителі трактували «Гетьманщину» як легітимну державу із правителем Б. Хмельницьким, але московіти придержувались протилежної думки.

У вересні 1658 року «Військо Запорозьке» під проводом гетьмана Івана Виговського уклало «Гадяцьку угоду» з «Річчю Посполитою». За її умовами «Річ Посполита» перетворювалася з двоєдиної (польсько-литовської) на триєдину (польсько-литовсько-українську) державу. Тобто, козацька держава стала третім рівноправним членом польсько-литовської унії. Одним із наслідків «Гадяцької угоди» стала чергова агресія Москви проти України і знаменита «Конотопська битва» 1659 р, в якій козацько-татарські війська розгромили московітів. Проте втілити в життя умови «Гадяцької угоди» так і не вдалося. На заваді стала позиція польської шляхти, рядового козацтва й

селянства та промосковські налаштування козацьких старшин.

У березні 1669 року «Військо Запорозьке» під владою гетьмана П. Дорошенка уклало «Корсунську угоду» про васалітет із могутньою «Османською імперією». Наслідком її стала польсько-турецька війна за Україну. Для поляків вона завершилася катастрофою. «Річ Посполита» на 4 роки стала данником турків, а кордон «Османської імперії» проходив за якихось 30-40 км. на південь від Києва. Цілих 27 років на мапі Туреччини майоріла провінція під назвою «Кам'янецький еялет». Інколи кажуть «Подільський еялет», як провінція «Османської імперії», що існувала на території Поділля за 1672 до 1699 року.

1669 року Дорошенко отримав від османського султана Мехмеда IV титул «бея українського санджаку» адміністративна одиниця в «Османській імперії». На думку історика Наталії Яковенко основою воєнно-політичного союзу стала угода, раніше підписана (18 років тому) між Б.Хмельницьким і османським султаном (1651 р). На чолі «санджаку» стояв «мутессаріф», по сучасному губернатор.

Протягом 1680–1791 років існувала «Ханська Україна» – територія на півдні України між Дніпром і Дністром, офіційно підпорядкована «Кримському ханству». Тут також мешкали козаки, а з 1711 по 1734 рік «Військо Запорозьке Низове» перебувало під кримською протекцією.

1). Османський султан Мехмед-IV, 1672 р. взяв в облогу Львів та змусив короля «Речі Посполитої» (М.Вишневецького 1640-1673) укласти «Бучацький мирний договір», згідно з яким «Османська імперія» отримала «Поділля», частину «Галичини», підтвердила протекторат над Правобережною Україною. «Річ Посполита» зобов'язувалася сплачувати щорічну данину у 22 тис. злотих. На захопленому «Поділлі» було утворено «Подільський еялет», загальна чисельність населення за часів османів становила близько 38 тис осіб. А з українського кафедрального собору зробили османську мечеть.

2). У пониззі Дніпра, поблизу сучасного Херсона, існувала «Олешківська Січ». Окремі запорожці вирішили, що краще жити під владою мусульманського хана, ніж під гнітом православного московського царя Петра-I.

На Слобожанщині, на сучасному українсько-російському прикордонні, в XVII–XVIII ст. мешкали слобідські українські козаки. Вони не залежали ні від «Гетьманщини», ні від «Запорозької Січі», зате постійно відчували московське ярмо.

Переважна частина сучасного Донбасу XVIII ст. входила до складу «Запорозької Січі», утворюючи «Кальміуську» і «Єланецьку» паланки. Скажемо більше, запорожцям належали часткові терени сучасної Ростовської області й Краснодарського краю Росії. Центром «Кальміуської паланки» вважалося городище Домаха (тепер – Маріуполь). Водночас, північна частина Донеччини входила до складу «Ізюмського полку» адміністративно-територіальної одиниці «Слобідської України». Козаки – це не селяни, які зажадали вільного життя. Козаки – це вихідці з нижчих прошарків еліти, які в силу різних причин не могли довести своє шляхетство. Згодом до них почали долучатись і представники інших верств населення.

За часів Гетьманщини розвиток української культури та освіти був на надзвичайно високому рівні. Українська церква процвітала, її школи були найкращими в імперії, її добре освічених священиків завзято переманювали до себе московіти. Києво-Могилянська колегія генерувала таку кількість якісно освічених випускників, що вони не лише повністю забезпечували всі потреби тодішнього ринку праці «Гетьманщини», а й активно залучалися до московських державотворчих процесів. Тому слід козаків в історії та культурі Москви і всієї Росії значно глибший, ніж там звикли це визнавати.

Генетичні нащадки козаків проявляються значно частіше, ніж нам здається. Протягом 1675–1679 років гетьманом Правобережної України був Остап (Євстафій) Гоголь, якого вважають одним із пращурів великого письменника Миколи Гоголя. Похований Остап Гоголь у Межигірському монастирі, проте могила не зберіглася, бо у 1930-х роках монастир знищили московські більшовики. На початку 2000-х років територію колишнього монастиря привласнив президент-втікач Віктор Янукович, але у 2014 році її знову повернули до державної власності України.

Наталія Гончарова, дружина російського поета Олександра Пушкіна, за лінією матері була пра-пра-пра-внучкою українського гетьмана другої половини XVII ст. Петра Дорошенка. Останні 20 років життя П. Дорошенко провів у Росії, де й сього-

дні залишилися його нащадки. Усипальниця гетьмана Дорошенка зберіглася в селі Ярополець Волоколамського району Московської області.

Всупереч поширеній думці про знищення козацтва наприкінці XVIII століття московською царицею Катериною II (ім'я при народженні: Софія Авґуста Фредеріка Ангальт-Цербст-Дорнбург), - українські козаки існували й пізніше, навіть у XIX столітті. Правда під владою Російської імперії перебували: Катеринославське (1787–1796), Чорноморське (1787–1860), Бузьке (1803–1817), Дунайське (або Новоросійське 1828–1868), Азовське (1832–1865) козацькі війська. Козаків Чорноморського війська 1792 року переселили на Кубань, завдяки чому згодом постало «Кубанське козацьке військо». На землях, підконтрольних Османській імперії з 1775 до 1828 р. існувала «Задунайська Січ», а з 1853 до 1877 р. – корпус козаків оттоманських, який неодноразово воював проти московитів в Румунії та Болгарії. Але і це ще не все. У складі Габсбурзької монархії на теренах сучасної Сербії з 1785 до 1805 р. перебувала «Банатська Січ». Її заснували задунайські козаки, які не хотіли служити туркам.

Нащадки козацьких гетьманів прийшли до влади в Україні у XX столітті. Наприкінці квітня 1918 року гетьманом України проголосили Павла Скоропадського (предок якого Іван Скоропадський гетьманував на Лівобережжі з 1708 до 1722 р). Міністром закордонних справ став Дмитро Дорошенко, нащадок гетьманів Михайла, Дорофія, Андрія, Григорія і Петра Дорошєнків. Міністром праці став Володимир Косинський – нащадок гетьмана Криштофа Косинського. Канцелярію Павла Скоропадського очолив Іван Полтавець-Остряниця – нащадок гетьмана Якова Остряниці. Резиденцією Скоропадського завідував Михайло Ханенко – нащадок колишнього гетьмана, також Михайла Ханенка. Крім того, Павла Скоропадського оточували численні нащадки козацької старшини. Так, Микола Сахно-Устимович і Федір Лизогуб у 1918 році стояли на чолі уряду, а особистим ад'ютантом гетьмана був полковник Василь Кочубей – далекий нащадок того самого генерального судді Кочубея, котрий в далекому минулому зрадив гетьмана Івана Мазепу.

Геракліт стверджував, що все рухається і ніщо не стоїть на одному місці. Історія розвивається по спіралі: «Все тече, все змінюється», двічі увійти в одну і ту ж річку неможливо.

ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ

На території України зіткнулись два світи: азіатський і європейський та магометанська і християнська релігія, між якими зав'язалася запекла багатовікова боротьба. Вільнолюбиві підданці Русі, що не терпіли розгнужданої сваволі своїх панів тікали на пониззя південних річок, у незаймані ліси і степи, тут промишляли на дикого звіра, ловили рибу, випасали худобу, і господарюючи на нових землях, неминуче стикаючись з різними ординськими забородами. Поволі відчайдушна степова вольниця виросла в могутню військово-господарську громаду, що стала надійним вартовим південно руських кордонів. А зараз зупинимось на деяких теоріях і гіпотезах козацтва та їхніх назвах:

шляли на дикого звіра, ловили рибу, випасали худобу, і господарюючи на нових землях, неминуче стикаючись з різними ординськими забородами. Поволі відчайдушна степова вольниця виросла в могутню військово-господарську громаду, що стала надійним вартовим південно руських кордонів. А зараз зупинимось на деяких теоріях і гіпотезах козацтва та їхніх назвах:

► Найперша згадка про козаків в Західній Європі зустрічається в генуезькій хроніці за 1474 рік;

► Слово козак пішло від половецького «Cosac» як «варта», або «чота»;

► Від кримсько-татарського (тюркського) слова «Qazaq» - «вільна людина», «авантюрист», «шукач пригод» тощо;

► Від тюркського «Kazak» - «вирізати, оголити гострим інструментом», «поголений, безбородий». Чоловіки, які були призначені для служби у війську, були поголеними і безбородими. Ця вимога була обов'язковою, зокрема для вояків кінних загонів, що виникли в Україні-Русі;

► У XIV ст. цей термін вміщено в словник половецької мови (кодекс Куманікус) і в грецький збірник «Житій святих»;

► Від етноніму «хозари», гіпотеза в козацькій історіографії кінця XVII - XVIII століття. Маємо версії:

► Кочівницька - козаки походили від одного або декількох кочових народів, що в різні часи мешкали на території Північного Причорномор'я. Пращурами козаків називають: скіфів, сарматів, хозарів, чорних клобуків, половців, черкесів (адигів), татар та інших. З розширенням джерельної бази та становленням історичної науки, кочівницькі гіпотези були відкинуті офіційною історіографією;

► Бродницька - козаки є нащадками «бродників», «берладників» і «галицьких вигонців», які мешкали в XI-XIII століттях в

Північному Причорномор'ї;

► Болохівська - за автором Дашкевича, де козаків визнають нащадками мешканців «Болохівської землі», які полишили руських князів і визнали владу ординських ханів;

► Захисна - пояснює появу козацтва на південних рубежах необхідністю дати організовану відсіч наростаючій татарській загрозі та інше.

В історії офіційну згадку про дії козаків на морі маємо від 1489 у «Хроніці Польській» М. Бельського - похід польського війська під проводом королевича Яна Ольбрахта проти татар. Козаки тоді жили на території сучасних Вінницької, Кіровоградської, Черкаської та Одеської областей. А перші козацькі слободи розташовувались обіч «Чорного шляху».

Жодна з цих теорій не може пояснити всю складність виникнення та формування козацтва, оскільки кожна з них базується на якомусь одному чиннику із економічної, етнічної, воєнної чи соціальної сфер. Водночас більшість з них містить раціональні зерна, синтез яких дає можливість наблизитися до правильної відповіді. Козацтво сформувалося на стику землеробської та кочової цивілізацій між слов'янським та тюркським етнічними масивами, між християнством та магометанством. Показово, що турки називали запорожців «буткалами», тобто змішаним народом. Протягом XV-XVI ст. в суспільстві формувалась нова соціальна верства - козацтво, яка виникла як опозиція, як виклик існуючій системі, як нова еліта, що небезпідставно претендувала на роль політичного лідера і владу.

Перші збройні формування козацьких підрозділів відомі з початку XVI ст., саме 1524 року Великий князь литовський і король Польщі Сигізмунд перший «Старий» доручив Семену Полозовичу і Кшиштофу Кмітичу залучити козаків на державну службу. Через брак фінансів цей проект тоді не реалізували, але пізніше старости земель «Великого князівства Литовського» почали комплектувати з козаків підрозділи і поселяли їх на своїх території. Поступово з козаків почали створювати постійні козацькі загони порубіжних замків-фортець і називали ті загони «городове козацтво», цим відрізняли їх від запорожців з Січі.

У «Війську запорозькому Городовому», подібний підрозділ був найчисленнішою групою служилого стану Гетьманщини з середини XIV ст. і до 80-х років XVIII ст. Кожен городовий козак повинен був власним коштом укомплектовувати своє військове спорядження, за це він звільнявся місцевою владою від феодальних повинностей і сплати податків. Козаки, які не бажали ставати «городовими козаками» чи не могли придбати собі належного спорядження, йшли «на Низ» – у Нижнє Подніпров'я, за дніпровські пороги.

Найвідомішими гетьманами «городових козаків» були: черкаський староста Остап Дашкевич (Остафій Дашкович), хмельницький староста Предслав Лянцкоронський, шляхтич Самійло Зборовський, князі Дмитро Вишневецький і Богдан Ружинський, Яків Шах, Іван Свірговський, Венжик Хмельницький і барський староста Бернард Претвич, Семен (Сенько) Полозович та інші. У боротьбі з татарами і турками вони тісно співпрацювали із запорізькими козаками. У 1572 р значну частину «городових козаків» було взято на державну службу і внесли до реєстру, як «реєстрові козаки».

Одним із перших підрозділів «реєстрових козаків» було створено універсалом литовського короля Сигізмунда II Август у 1572 році, коли він доручив коронному гетьманові Єжи (або Юрію) Язловецькому найняти з низових запорозьких козаків на службу 300 осіб. Відтоді зустрічаємо назву «реєстрові козаки» на противагу «нереєстрових козаків», які були поставлені у напівлегальне становище. Від 1590 р «реєстрові козаки» одержали додаткові привілеї, зокрема: звільнення від податків, право землеволодіння, самоуправління з назначеною старшиною, вони мали свій прапор, литаври й інші символи.

«Реєстрові козаки» одержували платню грішми й одягом; їм передали у власність містечко Трахтемирів з «Зарубським монастирем» для розміщення арсеналу і військового шпиталю. Згодом «реєстрові козаки» дістали офіційну назву «Запорозького», або «Низового війська». Під час козацьких повстань 1591–1596 років сеймовими постановами «Речі Посполитої» «реєстрове козацтво» було ліквідовано.

Але у 1617 році сейм «Речі Посполитої» поновив «реєстрове військо» в кількості 1 000 чоловіків. За «Раставицькою угодою» 1619 р. козацький реєстр становив вже 3 000 чол. Під

час «Хотинської війни» 1620–1621 р. П.Сагайдачний привів під Хотин 40 тис. запорозьких козаків, яких окремі дослідники помилково чомусь прозвали «реєстровими козаками». Автори нашої книги акцентують, що за «Куруківським договором» 1625 року був встановлений реєстр 6 тис. «реєстрових козаків». За гетьмана М.Дорошенка було сформовано 6-ть «реєстрових полків». Після розгрому козаками шляхетського війська «Речі Посполитої» в «Переяславському бою» 1630 р. кількість «реєстрових козаків» було збільшено до 8 тис. чоловік. Під час «Визвольної війни» українського народу 1648–1654 р. внаслідок масового «показачення» селян і міщан та переходу на сторону повсталого народу, підрозділи «реєстрових козаків» та інші збройні сили селянсько-козацького війська досягли понад 100 тис. осіб. Спроби «Речі Посполитої» обмежити число козаків у 40 тис. чол. відповідно «Зборівського договору» 1649 р, а згодом зменшити козацтво до 20 тис. за «Білоцерківський мирний договір» 1651 р. - успіху не мали.

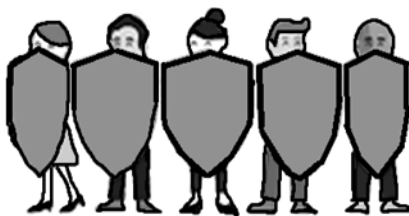
У 17 ст. козаки були організовані в дві воєнні державні формації: «Військо Запорозьке» та «Донське військо». Згодом 1764 року імператриця Катерина II заборонила та знищила «Військо Запорозьке» на українській території, а «Донське військо» на московській території, спочатку 18 ст. було інкорпоровано до складу військово-політичної структури Московської імперії. На середину 19 ст. в Росії існувало 11 козацьких військ які були розташовані в прикордонних зонах Кавказу та Сибіру. Після створення СРСР (1922 р) революційна більшовицька (комуністична) влада взяла курс на ліквідацію існуючих суспільних станів і форм власності, внаслідок чого натрапила на затиїй спротив представників козачого стану, і тому його фізично винищила у ході «розкозачення» та «розкулаченн»я, репресій та Голодомору.

«Народно-визвольна війна» 1648–1654 р. скасувала реєстри «реєстрових козаків» як політичні документи уряду «Речі Посполитої», що обмежували чисельність українського козацтва. Замість «реєстрових» реєстрів почали складати «компути» (або списки), на підставі яких визначали приналежність до коза-

цького стану. Після 1654 р. назва «реєстрові козаки» поступово вийшла з ужитку і замінилася термінами «городові козаки», з 1735 р. постала назва «виборні козаки».

Мобілізація козаків на військову службу в часи «Козацької держави» (Гетьманщини) проводилася згідно з організаційно-функціональною структурою і адміністративно-територіальним устроєм кожного конкретного підрозділу козацького війська. На Запорозжжі мобілізація здійснювалася відповідно до «курінної» системи комплектування козацького війська. Під час мобілізації «Війська Запорозького» низового від кожного «січового куреня» до тактично-стройових підрозділів – «команд», відряджалася певна кількість козаків, очолюваних наказним «курінним отаманом». Команди комплектувалися з таким розрахунком, щоб у кожній по можливості були представлені всі «січові курені».

«Січовий курінь» виступав як організаційно-господарська ланка і в повному складі ніколи не був тактичною одиницею. «Курінні отамани» завжди залишалися на Січі, відряджаючи в походи козаків з «наказними курінними отаманами» (особа на час походу). «Січовий курінь» міг розпорозуватися на десяток і більше «похідних куренів», що відряджалися як до кінних, так і до піших команд. Виконання розпоряджень «Коша Запорозької Січі» («кіш» військово-козацький підрозділ із декількох полків), стосовно мобілізації, покладали на «курінних отаманів» і «похідних старшин» (а з XVIII ст. – на «паланкову старшину»), які проживали в тому чи іншому районі. Тлумачення військово-козацьких одиниць ми подаємо нижче.

Козацька «сотня» - військова частина і заснована на ній територіальна одиниця і має 100 чоловік, (за княжої доби сотнею називали народне ополчення у 100 осіб). У XVI ст.

з'явилися сотні «реєстрових козаків», яких об'єднували в козацькі полки і налічував полк від 10 до 22 сотень козаків. Далі йшов «козацький курінь» який об'єднував кілька сотень козаків і не був сталим, кількість козаків у кожному окремо взятому курені з року в рік змінювалася. З історії «курінь» має тюркське походження «загін воїнів», або «обоз». Згідно з турець-

ко-татарськими словниками, слово курінь - «натовп», «полк», «загін», «корпус». В історії «Великого Степу» від старих часів знаходимо поділ на окремі підрозділи – «курені». У формуванні сучасного поняття «Великий Степ» у світогляді народів «Степу» мало визначення «Ординське царство», або як його ще називають «Степова імперія». Саме завдяки цьому державному утворенню стало можливим об'єднати величезний регіон світу у єдину історико-культурну цілісність під назвою «Великий Степ».

В імперії Чингізхана початку XIII ст. «куреном» називалась найменша одиниця громадського і військового управління. За словами Андріана Кащенко, «Військо Запорозьке» на початок XVIII ст. поділялося на 38 куренів, які входили в один «кіш». «Козацький кіш» складається з декількох військово-козацьких куренів (наприклад, три або п'ять). Слово «кіш» або «кхоц» має тюркське походження і декілька значень:

1) - головна квартира старшого чабана - отамана, який керує громадою;

2) - тимчасове місце стояння, військовий табір, або головна квартира війська під час походу тощо.

Слідуючи були «козацькі паланки» від 1634 р. їх було 5 основних пунктів-митниць на кордонах Запорізької Січі в зв'язку з внутрішнім адміністративно-територіальним поділом. Слово «паланка» запозичене із турецької мови і пов'язано з «фалангою» - як загін війська в зімкнутому строю. Відомий історик А.Скальковський стверджував у середині XIX ст., територія «Війська Запорозького» мала 5 паланок, серед яких на правому березі Дніпра були: «Бугогардівська», «Перевізька» (або Інеульська) та «Кодацька»; на лівому березі «Самарська» й «Кальміуська». Дві з них «Кодацька» і «Самарська» були придатні для заселення сімейними козаками. З 1766 р., по причині стрімкого напливу переселенців і зростання населення з «Самарської паланки» на лівому березі виділено дві: «Орільська» й «Протовчанська». Кіровоградському краю відповідали: «Інеульська», «Бугогардівська» та частина «Кодацької» паланки. Повністю система козацьких паланок сформувалась в період існування «Нової Січі» в 1734-1775 роках.

Наприкінці свого існування «Запорізька Січ» мала 8 козацьких паланок: 1). «Кодацька паланка» (межі були від Микити-

ного перевозу - до Крилова, і в ширину до річок Тясмин і Вісу); 2). «Самарська паланка» (знаходилася по обидві сторони річки Самара, це найбагатша частина Запоріжжя і мала найкращі зимівники козаків); 3). «Орельська паланка» (знаходилась за «Протовчанською паланкою»), її межі були від річки Орел до річки Самара); 4). «Протовчанська паланка» починаючи від Дніпра, її межі йшли від річки Орел до річки Самара); 5). «Інгульська паланка» (від р. Інгул у міжріччі Інгула та Кам'янки, нині в межах с. Інгуло-Кам'янки), а згодом до «Перевізької паланки» (її назва пішла від «Перевозу» на р. Інгулець). Ця паланка займала частину Кіровоградської області; 6). «Прогноївська паланка» (названа так від урочища, що знаходилось на Кінбурському півострові), паланка слідувала за «Очаківською» та «Кримською» ордою, крім того охороняла тих чумаків, що йшли сюди по сіль і мала свої переправи через річки Буг та Дніпро; 7). «Кальміуська паланка» (обороняла чумаків які ходили по сіль до Бердянського острова та ловили риби в Азовському морі; додатково слідувала за пересуванням «Ногайської» та «Кубанської» орди), мала кордон з Донськими козаками; 8). «Бугогардівська паланка» (знаходилась в урочищі «Запорізький Гард», недалеко від села Богданівка (на початку Січі це місце було заселене козаками і було найважливішим пунктом на кордоні з Річчю Посполитою (займала межі від р. Інгулець і гирла р. Мертва вода, вверх до «Гарду», потім до р. Синя вода і далі до прикордонного міста Торговиця.

«Гард» - як об'єкт знаходився на кордоні, запорожці жили літом, ловити рибу та стерегти кордони; на зиму вони поверталися до найближчих зимівників біля Великого і Малого Інгулу (Інгулець). «Бугогардівська паланка» займала велику територію нинішньої Кіровоградської області.

Декілька слів про «Велику козацьку раду», яка була найвищим органом козацького самоврядування і вирішувала найважливіші козацькі питання. Вони збиралися регулярно у точно визначені строки: на 1 січня і 1 жовтня кожного року.

Сучасне козацтво в Україні - є спадкоємцем ідейних, духовних і моральних засад українських козаків, правонаступником козацьких організацій які діяли в Україні з метою відновлення незалежності України, її культурних, організаційних, військово-патріотичних та господарських традицій.

«Курінні отамани» відповідали за мобілізацію неодружених козаків, а «похідній» (паланковій) старшині були підпорядковані одружені козаки. Про підготовку «Війська Запорозького низового» до походу, козацький «Кіш» завчасно віддавав розпорядження. Після оповіщення про виступ у похід в адміністративні райони розсилалися універсали або «печатки» (письмові накази з військово-козацькими печатками) із вказівками щодо відрядження потрібної кількості піших і кінних козаків. Для мобілізації неодружених козаків – «зимівчан» і промисловців, старшинам різних рангів доводилося виїжджати на місця і проводити безпосередній збір. Неодружені козаки збиралися на території Січі у своїх куренях, де ступінь їхньої готовності визначав «курінний отаман». Одружені козаки спочатку збиралися біля центрів адміністративних районів або центрів козацьких паланок. Спеціально призначений «Кошем» військовий старшина робив їх огляд, у ході якого виявляв вади екіпіровки і формував підрозділи. До місця збору всього козацького війська загопи одружених козаків супроводжували «похідні» (або паланкові) старшини.

Головними тактичними підрозділами кінноти «Війська Запорозького низового» були «тисячні команди», які очолювали військові старшини. Кожна з цих команд поділялася на дві п'ятисотенні команди, очолювані полковниками. При кожному полковнику були писар і осавул. У свою чергу, п'ятисотенна команда поділялася на дві сотні, (перша сотня налічувала 300 козаків, а друга – 200). Під час бою або навчань першу сотню очолював осавул, а другу – писар. До складу сотні входили похідні курені на чолі з наказним «курінним отаманом» та наказним «курінним хорунжим». Така організація запорозької кінноти була пов'язана з основним бойовим козацьким строєм – «лавою». Оскільки в «лаві» було завжди дві шеренги, то кожен тактичний підрозділ (тисячна команда, п'ятисотенна команда, сотня, або похідний курінь) поділявся на дві частини, які утворювали шеренги (або лави). Перша «лава» завжди несла більші втрати за другу і тому був нерівномірний вищезазначений розподіл людей.

Для проведення значних бойових операцій з кількох тисячних команд створювалися тимчасові підрозділи, або «партії», очолювані військовою старшиною, при яких було ще кілька

військових старшин без посад, які становили штаб підрозділу і були в бойовому резерві. Бойові підрозділи (або «партії»), очолював сам «кошовий» отаман, військовий писар або військовий осавул, як помічник «кошового» отамана та відповідав за дотримання порядку на Січі, а під час походу - у таборі.

Військо рушало в похід впорядковане на полки та сотні, і йшли під своїми «корогвами» (символ влади), зі своїм обозом і артилерією. «Корогва Запорозької Січі» найчастіше мала червоний колір, білий хрест посередині та сонце, місяць і зірки в кутах. Від 1755 у Гетьманщині порядок виготовлення та символіку сотенних «корогв» регламентував спеціальний гетьманський ордер. Він зобов'язував відтворювати на полотнищах зображення козака з мушкетом.

Козацька «корогва» (або хоругва) - це полотнище, із зображенням військової символіки яке кріпилося на довгому деревку. «Корогва» є одним з найшановніших козацьких клейнодів. І зараз військові підрозділи мають «корогви», які тепер називаються – прапори. У давніх русичів прапори для сухопутних військ і флоту були одні й ті самі і носили назву «стягів». Це слово і зараз зберіглося в українській мові як синонім бойового прапора, а у російській мові вживається деколи стосовно військово-морського прапора «Андієвській стяг», хоча офіційно у Росії від XVIII ст. прийнята назва «Андієвський флаг» – слово «флаг» є іншомовним (голландським). «Стяг» та «коругва» для давніх українців (слов'ян та русичів) були священними речами, пов'язаними з релігійними віруваннями. Серед істориків завжди точилися суперечки щодо походження термінів «корогва» і «стяг». Не вщухають вони і донині, бо дослідники точно вказати не можуть, коли з'явилася «корогва» на Січі і якою саме вона була (є кілька варіантів). Документальні свідчення про козацькі стяги з'являються в першій половині XVI ст. Козацький літописець Граб'янка визначав появу власного військового прапора ще до вручення стягу королем польським Стефаном Баторієм у 1578 р. Після Лютневої революції 1917 р. в Росії, яка ліквідувала в країні царську монархію та Жовтневого більшовицького перевороту 1917 р. - Російська (читай Московська)

імперія перестала існувати. Козацькі «коругви» та «стяги» потрапили під тимчасову заборону.

Українське козацтво кінця XX ст. (або сучасні громадські організації) в Україні та поза її межами, метою яких є відродження традиційних козацьких цінностей, плекання історичної пам'яті про феномен українського козацтва, повернули собі право на вживання козацьких символів. Серед перших таких організацій були: Донецьке козацьке земляцтво (1984), Кальміуська паланка (1990), Запорізьке козацьке товариство «Запорозька Січ» (1990). У різних регіонах України у 1990-х р. виникають «Карпатська Січ» (Львів), «Прикарпатська Січ» (Івано-Франківськ), «Буковинська Січ» (Чернівці), «Волинська Січ» (Луцьк), «Поліська Січ» (Житомир), «Київське козацьке товариство» (Київ), Кіровоградська «Буго-Гардівська паланка» (Кіровоград), «Кіровоградський центральний козацький округ» (Кіровоград-Кропивницький), «Закарпатська Січ» (Ужгород), «Адамівський Осередок Козацтва», «Задністрова Січ» (Буджак) та інші. У 1991-1995 р. відбулося об'єднання всіх цих організацій у загальноукраїнську самодіяльну організацію Українське козацтво. Першим козацьким гетьманом України 1991-1992 р. став В'ячеслав Чорновіл. У 1992-1998 р. гетьманом новітнього Українського козацтва був генерал-майор Збройних сил України Володимир Мулява. У 1998-2005 р. генерал і народний депутат Іван Білас. З 2005 р. – гетьманом і президентом України був Віктор Ющенко. Від 1996 р. згідно зі змінами до Статуту сучасне Українське козацтво стає «Міжнародною, добровільною, незалежною, добродійною всеукраїнською оборонно-спортивною, національно-патріотичною організацією».

На ворожій території козацьке військо попереджували сторожі (або «чати» - розвідники). Козацька армія розтягалася на великий простір, наприклад, за Б.Хмельницького армійська лінія сягала на 10 миль завдовжки. На відпочинок чи випас коней військо ставало там, де була вода і паша для коней. Тоді козацькі кашовари приготувляли їжу для своїх підрозділів. Коли військо залишалося довше на одному місці, ставили намети для ночівлі. Під час війни у війську панувала сувора дисципліна. За давнім звичаєм козакам заборонено було пити горілку

підчас походу. Чи були у козацькому війську втікачі та дезертири? Так, були. Козацькі сторожі довкола війська та обозу пильнували, щоб неохочі до війни особи не втікали з війська. Коли втікачів ловили, в таборі відбувався прилюдний суд і винуватих карали військовими карами: приковували до пушки, карали кийками чи батогами, а за більші злочини присуджували й смертну кару. Суддями у запорізьких козаків була уся військова старшина: кошовий отаман, суддя, писар, осавул. Крім того курінні отамани, іноді збирали всіх козаків для наглядності.

Трохи інша структура військово-козацьких одиниць була у запорозькій «морській піхоті», яка діяла на човнах, там п'ятисотенні команди поділялися на півсотні (50 козаків). Півсотню на човні очолював «підосавул» (або підписар). На чолі п'ятисотенних команд (500 козаків) запорозької флотилії стояли полковники,

при кожному з них був писар і два осавули (один осавул на кожні п'ять човнів). Запорозьку команду флотилії із тисячі чоловік очолював військовий старшина.

Козацький флот появився в XVI ст., найбільший розвиток був в 1620-1630-х роках. Козацькі кораблі звалися «човнами» або «чайками». Назва «чайка», мабуть турецька, бо уживалася давно. Гійом Левассер де Боплан почав свою службу в південно-східних воєводствах Речі Посполитої, як військовий інженер, він займався будівництвом і реконструкцією фортець і укріплень, заснуванням нових міст, а також постійно вивчав і картографував навколишні території. В «Описі України» 1660 р. він подав докладний опис і нариси козацького човна (чайки). Човен був довгий, біля 20 м., широкий 3-4 м., глибокий 2,5 м. Для руху козаки уживали весла і вітрила. При чайці було 10-15 весел, по однім і по другім боці, щогла була рухома так, що в потребі можна було її покласти на дно човна. Чисельність запорозького флоту була різною. XVI-XVII ст. козаки ходили на Чорне море по 20-50 чайок. В 1615 р. у поході на Царгород було 80 човнів, а в 1620 р. було 150 човнів, у поході 1625 р. було до 380 човнів, в 1630 р. турки нарахували - 300 чайок.

Гетьман Іван Брюховецький висилав запорожцям шкіряні «підшови» на човни, а Самойлович дозволяв будувати чайки у лісах Чернигівщини. І.Мазепа також допомагав запорожцям у побудові флоту, поставляв різне корабельне знаряддя: залізо, якорі, смоли, шнурі тощо. В 1697-1698 р. в козацькій Січі було 70 великих «морських» човнів на 50 людей і 600 річних «чайок». У XVIII ст. козацький флот брав участь у московських походах проти турків (1737, 1787, 1796 р). Особливо морськими походами вславив Антін Головатий (1732-1797), полковник Самарської паланки, командувач Чорноморської козацької флотилії. У неповних 13 років був записаний до Кушівського куреня «Підпільненської Січі», а з 1757 року навчався в січовій старшинській школі. Виявив неабиякі здібності в військовій справі та в інших науках. Добре вивчив морську справу, отримав досвід морських походів.

Морські битви часто закінчувалися перемогою козаків. Легкі чайки оберталися скорше і зручніше, ніж важкі галери. На ворожий великий корабель налітали від 80 до 100 малих козацьких човнів, козаки вилазили на ворожі кораблі і здобували їх. Здобувши – грабували як пірати, що можуть забрати, з грошей і дрібного товару, який не псується від води, також гармати і все, що може їм знадобитися, а потім корабель топили: «Спасение утопающих - дело рук самих утопающих».

Раніше ми акцентували, що під час війни на чолі головного загону запорожців завжди стояв «кошовий» отаман, при ньому перебували військові: писар, осавул, обозний тощо, вони всі разом становили «похідний кіш». Але похідним «кошем» запорожці називали і все загальне військо, яке перебувало в поході під керівництвом «кошового» отамана та військової старшини. Під час перебування «кошового» отамана в поході вся влада на Січі зосереджувалася в «Січовому Коші» (військовий суддя з курінними отаманами, які не приймали участі в поході). Перед виступом у похід «кошовий» отаман призначав військового суддю «наказним кошовим» отаманом, у разі загибелі основного «кошового» отамана, він мав виконувати його обов'язки до нових виборів. Командний склад Війська Запорозького низового завжди мав потужний резерв завдяки продуманій організації.

ЖИТТЯ НА МЕЖІ МОЖЛИВОГО

Доповнюючи вище написане, акцентуємо, що командний склад Війська Запорозького низового завжди мав потужний резерв із похідної старшини без урядів (посад), а традиційна практика призначення для воєнних походів «похідних» (чи паланкових) отаманів і «наказних курінних» отаманів була запорукою дотримання дисципліни і порядку в тимчасових тактичних підрозділах. В часи Гетьманщини, за відсутністю ЗМІ, пошти та телеграфу, гетьманські універсали Генеральної військової канцелярії щодо мобілізації багатотисячного війська надсилалися кінними «підстаршинами» - представниками молодшого командного та начальницького складу (в пізніші роки: ройових, чотових, вістунів тощо) - до полкових канцелярій, а звідти – до сотенних управлінь, які пересилали їх «курінним» отаманам. *(Термін «підстаршина» тотожний сучасному «сержанту», або «старшині» в Збройних силах України та «унтер-офіцерам» в деяких країнах: Німеччині, Нідерландах, Данії, Швеції, Норвегії та в інших країнах).*

«Курінні» отамани доводили зміст цих розпоряджень до козаків свого населеного пункту, які після ознайомлення зі змістом універсалу, спорядившись усім необхідним, вирушали до свого сотенного містечка разом із «наказним» курінним отаманом і «курінним хорунжим». Після огляду козаків сотником їх відряджали в супроводі «сотенних старшин» до полкової управи. Полкова старшина під орудою полковника робила огляд сотень, після чого полк, очолюваний «наказним полковником», вирушав до визначеного гетьманом місця збору козацького війська. Полк у повному складі ніколи не вирушав у похід. Значна частина полкового складу завжди лишалася в резерві. На місці збору гетьманського війська, генеральна старшина проводила генеральний огляд полків, формувала обоз, визначала «похідних» начальників структурних підрозділів і військових з'єднань, розподіляла артилерію по цих з'єднаннях. На чолі козацького війська в разі загального військового походу ставав гетьман. Командувачем окремого з'єднання «городових полків» на період походу призначався «наказний гетьман» із числа генеральної старшини.

Козацькі війни кінця XVI - початку XVII ст. показали, що в своїй сутності козацькі війська становили загрозу польсько-шляхетському пануванню на українських землях. Польський уряд почав планувати обмеження чисельності реєстрових козаків і всіляко намагався поставити під свій контроль низову козацьку громаду. Однак, постійно перебуваючи у стані війни з сусідніми державами, «Річ Посполита» змушена була «загравати» з козаками і навіть визнавати їхні особливі права і привілеї. Усі козаки – як реєстрові, так і нереєстрові, які ходили у військові походи на боці «Корони Польської», відмовлялися сплачувати податки і виконувати феодалські повинності, вважаючи це своєю пільгою за перебування на державній службі.

Від 1578 до 1649 козаки «городового» реєстрового козацького війська відбували службу по чергову (по сучасному – чергову), а в походи ходили згідно з наказами уряду. Оскільки служба в реєстровому війську була престижною, то в польській військовій адміністрації ніколи не виникало проблем з мобілізацією козаків. Організація мобілізації нечисленного війська його королівської милості «Корони Польської» із реєстрових козаків покладалася на Запорозького гетьмана і його військову старшину.

Козацька старшина – це військовий та адміністративний керівний орган Запорізької Січі, реєстрового козацтва, Гетьманщини та Слобідської України. Складалася з військової старшини: кошовий отаман, військовий суддя, військовий осавул, військовий писар та курінні отамани. Останнім писарем Запорізької Січі був Іван Глоба. В козацькій старшині слід виділити військових служителів: підписар, хорунжий – відповідальний за прапор, булавничий – відповідальний за козацькі клейноди, бунчужний (бунчук – символ гетьмана), перначний – відповідальний за козацькі клейноди, підосавул (обер-офіцер), довбиш – відповідав за литаври та поліцейських нагляд, піддовбиш, військовий пушкар, підпушкар, гармаш (артилерист), військовий товмач – перекладач, військовий шафар – збирав податки, підшафар, кантаржій – був охоронцем військових мір та ваг тощо. Похідними та паланковими начальниками були: полковник, писар, осавул, підписар та підосавул.

В період ведення воєнних дій обирався обозний, що був помічником осавула і входив до складу військової старшини. Козацькими клейнодами були: корогви, булави, бунчуки, перначі, печатки, каламарі, значки, трості суддівські для покарання (тростинова палиця із срібною кулею), литаври тощо. Їх демонстрація відбувалася на козацьких радах, під час виборів гетьмана або кошового отамана. Головний гетьман, під час походу призначав «наказного» (тимчасового) гетьмана. Особисто вручав регалії «наказному» гетьману, полковникам та сотенній старшині

Упродовж 2-ї половини XVI - початку XVII ст. реєстри козаки діяли в складі західноєвропейських армій і відзначилися там високим рівнем бойової підготовки і військового мистецтва. У ході національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. гетьману Б. Хмельницькому вдалося перетворити козацьке військо, а також частину селян і міщан на регулярну козацьку армію загальною чисельністю біля 60 тис. вояків при 150 гарматах. Допоміжною силою цієї армії було озброєне селянство числом до 200 тис., організоване і кероване досвідченими козаками і старшинами. З 1649 р. козацьке військо становило основу збройних сил козацтва України, яке складалося з різних підрозділів «Війська Запорозького» (основного) та «Війська Запорозького низового». Формально гетьману підлягало (від 1648 до 1705) «Військо Запорозьке низове», проте реальної влади над низовою козацькою громадою гетьмани не мали.

У ході війни реєстр (основного) «Війська Запорозького» (часто позначають - гетьманського регіменту) не був сталим, число вписаних до нього козаків залежало від воєнних успіхів самого війська. Згідно зі «Зборівським договором» Криму з Польщею 1649 р, реєстр українського козацького війська становив 40 тис. осіб. Через 2 роки, згідно з «Білоцерківським договором» 1651 р військо було скорочено вдвічі і становило 20 тис. осіб, але за «Кам'янецьким договором» 1653 р – кількість вояків було збільшено до 40 тис.

Згідно з «Переяславським договором» 1654 р, укладеним гетьманом Б. Хмельницьким з московським царем Олексієм Михайловичем, реєстр козацького війська збільшився до 60-ти

тис. осіб. За третього гетьмана Лівобережної гетьманщини (1669-1672 р) Д.Многogrішного (1621-1703 роки життя) в реєстрі було 30 тис. осіб. За І.Самойловича (помер 1690 р) - гетьмана «Війська Запорозького» – було 20 тис. осіб, він намагався приєднати до козацьких територій Слобожанщину, але невдало. За час І.Мазепи (1639-1709 роки життя) гетьмана «Війська Запорозького», голови козацької держави на Лівобережній (1687–1704) і всій Наддніпрянській Україні (1704–1709), князя Священної Римської імперії (1707-1709), представника шляхетного роду Мазеп-Колединських, - було війська 30 тис. У подальші роки, аж до самої ліквідації гетьманського козацького війська реєстр козаків становив 20 тис. без урахування допоміжного складу – «тяглих козаків».

У 1650–1660 р. московський уряд створив у «Слобідській Україні» з українських та переселенців інших держав - козацькі полки, їхній устрій та організація базувалися на традиціях козацького війська, проте це були незалежні від гетьманської влади війська. В той час «Військо Запорозьке низове» до 1686 р. формально було під спільною протекцією московського царя і польського короля, з 1686–1708 р – лише московського царя, а з 1709–1734 р. під протекцією кримського хана; далі 1734–1775 р фактично перебувало у складі збройних сил Російської імперії.

Поділ України між «Річчю Посполитою» та «Московською державою» за «Андрусівським договором» (перемир'ям) 1667 р призвів до ослаблення козацького війська. На українських землях, що входили відтоді до складу «Речі Посполитої», козацькі війська, як складова частина збройних сил «Речі Посполитої» існували з 1685 до 1714, і з 1742 до 1752 роки.

Упродовж XVI-XVII ст. основним тактично-стройовим з'єднанням реєстрових козаків у війську був полк. Після початку національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. число полків зросло в кілька разів і сягало двадцяти. Станом на 1657 р. козацьке військо складалися з 9 полків, які мали власну артилерію і могли самостійно проводити бойові операції. У різні періоди існування Гетьманщини кількість полків у козацькому війську не була сталою. 1658–1688 р лівобережні гетьмани ліквідовували одні та створювали, або поновлювали інші полки, проте загальне число «городових полків» козацького війська Гетьманщини залишалося в межах 12. Від

1688 до 1782 р у Лівобережній Україні існувало 10 полків – це: Київський полк, Ніжинський полк, Чернігівський полк, Стародубський полк, Гадяцький полк, Переяславський полк, Прилуцький полк, Полтавський полк, Миргородський полк та Лубенський полк.

На початку ХХІ ст. прийом в «козаки» та надання майбутнього козацького звання йшло в залежності від віку молодої людини. До 10 років – це козачата; від 10 до 14 років – джури; від 14 до 18 років – молоді козаки (або молода січ); Починаючи з 18 років – дорослі козаки.

У козаків було кілька родів військ – піхота, кіннота, артилерія та човневий флот. У піхоті та на човнах флотилії служили неможливі козаки або молодики. У кінноті служили козаки, які могли забезпечити себе парюю бойових коней. Козацька кіннота в разі необхідності, або при штурмі укріплень, спішувалася і діяла як піхота. Піхотинець, який під час військового походу «справляв» (добував) собі коней, міг переходити в кінноту. І навпаки, козак, який втрачав коней, переходив у піхоту. Артилеристи були найбільш привілейованим прошарком серед козаків, вони повинні були мати особливий вишкіл і досвід, їхній штат був сталим і всі вони проходили регулярне навчання.

Артилерійські команди козацького війська до середини ХVІІ ст. були нечисленними. Переважно легка артилерія в козацькому війську застосовувалася при обороні укріпленого табору, на валах фортець, у засідках і на човнах флотилії. Становлення артилерії як окремого роду війська в гетьманських збройних силах відбулося в ході національно-визвольної війни середини ХVІІ ст. Відтоді артилерію в козацьких військах почали застосовувати при облогах і штурмах фортець, а також у відкритих, польових боях.

«Запорозьке низове» і «Донське козацьке» війська утримували човнові військові флотилії, з яких козацька піхота завдавала відчутних ударів ворогові, як на воді, так і на суші, проводячи комплексні бойові операції на морі і узбережжі супротивника. Кількісний склад козацької флотилій у різні періоди коливався від кількох десятків - до кількох сотень човнів-чайок.

Із середини XVII ст. морська справа в козацького війська стала поступово занепадати. В московсько-турецьких війнах XVII – XVIII ст. козацькі флотилії діяли лише в північно-західній частині Чорноморського басейну, а також у пониззях Дніпра, Бугу і Дунаю.

Тогочасна комплектація козацького війська відбувалася за становим принципом: селяни і міщани переходили до козацького стану лише з дозволу кошового отамана (на Запорозжжі) і гетьмана (на Гетьманщині) та прийнявши клятву-присягу. Вікових обмежень служби в козацьких військах не було. Безпосередньо на воєнні дії брали козаків віком від 17 до 65 років. Звільняли (абшитували) з козацького війська лише тих козаків, які мали похилий вік, важке поранення або каліцтво та не могли продовжувати службу.

Козаки – це значно ширше та масштабніше явище, ніж ми звикли думати. Запорозька Січ – лише збірна назва для цілої низки військових і адміністративних центрів українського козацтва, розташованих за порогами Дніпра.

Протягом 1550–1770 років історики послідовно нараховували до 10 Запорозьких Січей: Хортицька 1552-1558; Томаківська 1563-1593; Базавлуцька 1593-1630; Микитинська 1638-1652; Чортомлицька 1652-1708; Кам'янська 1710-1711; Олешківська 1711-1734; Нова підпільнеська 1734-1775; Задунайська 1775-1828; і на думку В. Карпова і С. Чеботарьова до цього списку треба додати Банатську Січ 1785-1790 роки - це військово-козацьке формування, що було розташоване на території Австрійської імперії, в провінції Банат з 1785 по 1790 роки. Після служби в османському підданстві частина козаків Задунайської Січі звернулася до австрійського імператора Йосифа II з проханням, на певних умовах, дозволити жити в його володіннях. Такий дозвіл козаки отримали, зокрема велику роль відіграло бажання імператора взяти реванш у московитів, що переманили на територію Нової Сербії та Слов'яно-сербії сербських «пандурів». У 1785 році колишні запорожці перейшли на землі в провінцію Банат, на береги річки Тиси (це територія Сербії). Козаки разом з «граничарами», склали частину Військового Кордону Австрійської імперії.

Від 1667 року козацькі війська Гетьманщини складалися з двох частин – «городових полків» і «охотницьких полків». *(Щоб відрізнати козаків за приналежністю, було введено поняття «городові» козаки, які приписані до якогось міста, або волості як адміністративно-територіальної одиниці. До «охотницьких» козаків приписували всіх охочих та безпритульних осіб: «Хто не мав з чого жити, шукав собі хліба як вільний козак». Козацькі відмінності були задекларовано від часів «Куруковського договору» (1625 р).*

Городовий козацький полк становив собою 8–20 сотень і налічував 3000–9000 козаків. Відповідно до полкового компуту (списку) до кожної сотні та куреня входили кінні і піші козаки. Кінні козаки, як правило, складали дві третини чисельності полку. Кожен рядовий кавалерист «городового» полку мав виступати в похід, маючи при собі двох коней, власне озброєння, боеприпаси, провіант на кілька місяців і фуражні гроші. Піхотинці призначалися для служби в обозі, на човнах флотилії або залишалися на території полку для гарнізонної служби.

У «городових» реєстрових козаків «курінь» в козацькому війську був територіально-організаційною ланкою сотні. За часів Гетьманщини він налічував до 40 козаків, із них три частини кінних і одна – піших з однієї округи або села. У «городових сотнях» могло бути від 5 до 15 куренів, в яких налічувалося від 200 до 500 козаків. Тактично-стройовими одиницями «реєстрового» козацького війська були виключно п'ятисотенний полк (команда). Далі шли: сотня, півсотня, десяток. Як правило, полк складався з 9–20 сотень і налічував від 1-4 тис. козаків. У повному складі козацький полк, сотня та курінь ніколи не виступали в похід або у військовий наряд. На то були різні причини, від нехватки людей, до комплектування зброєю.

«Компанійські полки» - наймані кіннотні (охочекомонні) козацькі полки по 500-600 осіб у кожному, які виконували функції нагляду за порядком. Перший такий полк створив гетьман Д.Многогрішний у 1668 р. Гетьман І.Мазепа мав у своєму розпорядженні п'ять «охочекомонних» і п'ять «охочепіхотних» полків. У 1728 р. царський уряд обмежив кількість «компанійських полків» до трьох одиниць.

«Охотницькі полки» поділялися на «охочекомонні» кінні (або компанійські) й піші «сердюцькі» підрозділи (вояки найманих піхотних частин). «Охотницькі полки» виконували поліцейські функції, а також брали участь у воєнних походах «городових» козаків. Зазвичай «компанійці», на відміну від «городових» козаків, завжди були готові для дій, висилалися гетьманом проти супротивника як у разі його прориву в Гетьманщину, так і для підкріплення форпостів, а також для розвідки в найвіддаленіші місця. Одна частина «сердюків» у поході козацького війська перебувала при генеральній артилерії, а друга – залишалася для виконання поліцейської та гарнізонної служби в найважливіших стратегічних пунктах Гетьманщини.

«Охотницькі полки», на відміну від «городових», мали регулярне грошове жалування і повне утримання. Запис в «охочекомонні» полки «городових» козаків заборонявся. Комплектувалися ці полки з вільних людей Лівобережжя, а також із вихідців з Польщі, Волощини, Молдови тощо. Місцями постійної дислокації «компанійців» і «сердюків» були території «Лубенських» та «Миргородських» полків або спеціально вказані гетьманом міста. Кожний з цих полків називався за прізвищем полковника. Організаційно-функціональна структура «охотницьких полків» була така сама, як і «городових»: вони мали сотні й курені. За рангом старшина «охотницьких полків» вважалася одним щаблем нижчою від «городових старшин». Рядові козаки після виходу у відставку зараховувалися до стану міщан. 1726 року московська влада обмежила кількість гетьманських «охотницьких» полків до трьох «компанійських» підрозділів.

На початку XVIII ст. військове керівництво козацьким військом «Гетьманщини» перейшло до московського уряду. 1706 р. цар Петро-I спеціальним указом утворив дивізію з козацьких полків Лівобережжя, Слобожанщини і Запорозжя та поставив на її чолі свого генерала, якому мав підпорядковуватися гетьман України. Відтоді, й до ліквідації гетьманського козацького війська ними командували московіти. Гетьмана та козацьку старшину по суті було усунуто від розв'язання стратегічних і воєнних тактичних завдань на території України. Вони відповідали лише за організацію і підготовку козацького війська до військового походу.

РУСЬ, УКРАЇНА ЧИ МАЛОРОСІЯ?

«Україна» - держава, розташована в Східній та частково в Центральній Європі, у південно-західній частині Східноєвропейської рівнини, держава- правонаступниця «Української Радянської Соціалістичної Республіки» (УРСР), «Української Народної Республіки» (УНР), «Королівства Руського» та «Київської Русі». Формування новітньої української нації активізувалося під час визвольної війни 1648–1657 років під проводом Б. Хмельницького проти «Речі Посполитої». Результатом війни стало виокремлення в Подніпров'ї козацької держави. Через міжусобиці, після 1667 р. вона опинилася розділеною між «Річчю Посполитою» та «Московським царством». У XVIII ст, після приєднання до «Московської імперії» більшості українських земель, місцева автономія в Україні була поступово майже ліквідована імперським урядом.

Під час української революції від 1917 року на території України постало декілька національних держав: «Українська Народна Республіка», «Українська Держава», «Західноукраїнська Народна Республіка», «Кубанська Народна Республіка» та інші. Але внаслідок поразки визвольних змагань 1917-1921 р. і низки воєн, ці держави були захоплені сусідами: «Радянською Росією», «Польською республікою», «румунським Королівством» і «Чехословацькою республікою». На російській території була створена більшовицька «Українська Соціалістична Радянська Республіка» (УСРР), яка 1922 року увійшла до складу «Радянського Союзу» (СРСР). Під час Другої світової війни до УРСР були повернуті Західна Україна та Буджак, після війни - Закарпаття, а 1954 року - Крим.

Сучасна держава «Україна» утворилася внаслідок розпаду держави «Радянський Союз» (СРСР) і проголошення нею незалежності 24 серпня 1991 р, що було скріплено результатом всенародного референдуму 1 грудня 1991 року. «Революція гідності», що відбулася в 2013-2014 р, призвела до відсторонення президента В.Януковича та створення нового уряду України. Від лютого 2014 р. захищається від збройної агресії Російської Федерації (РФ), складовими якої є анексія Криму та розв'язана РФ війна на сході України. Держава Україна є одним із членів-засновників Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Україна - унітарна (цілісна) держава. Вона складається з 24 областей, Автономної Республіки Крим і двох міст зі спеціальним статусом: Києва - столиці та найбільшого міста, і Севастополя. Україна є парламентсько-президентською республікою. Найвищим органом державної влади є Верховна Рада України, а главою держави - Президент України.

Русь – релігійно-культурна, етнічна держава із центром у Києві. Протягом XI-XVIII ст. абсолютно панівною в середовищі українців була назва «руси», або «русини», її заміна на українців відбулася у XIX столітті.

Навіть у XVIII ст. Русь і Московія були позначені як різні держава із своїми територіями. Мала Русь (Малоросія) - одна з запозичених регіональних назв частини України. Ще раніше у дуже старі часи XIV-XV ст., під «Малою Руссю» мали на увазі «Галицьку» та «Київську релігійні митрополії». Пізніше ці території знаходились у складі «Великого князівства Литовського» та «Королівства Польського». У першій половині XVII ст. застосовували назву Мала Русь, щоб відрізнити Київське релігійне митрополічне середовище від Московського патріархату

У історичній книзі «Імперія» (частина I, глава 2-5) є карти «Географічні атласи світу» з ранішніх унікальних старовинних видань. На карті 1755 року Русь (Russie) зображена на місці сучасної України. Всередині Русі на карті відзначена область навколо Києва і написано *Gouv-t de Kiowie*, тобто «уряд Києва». Отже, Київську область у XVIII ст. ще називали Руссю, а на схід і на північ, була велика область за назвою Московія (Moscovie). Місто Москва знаходилось на кордоні між Руссю і Московією.

За президентства Єльцина у Російській Федерації почали створювати власну, альтернативну історію, шукаючи її витоки (корені держави) не у Київській Русі, а у «Татарській Орді» та «Ординській Татарії». Вірогідно, тоді Москва розпочала підготовку до остаточної втрати України.

У роки Національно-визвольної війни 1648-1654 років за Б.Хмельницького, новоутворену державу (Україна) називали «Військо Запорозьке». Пізніше, відповідно до договору, укладеного у 1658 році у Гадячі, за часів правління Івана Виговського, назва «Україна» постала в кордонах Київщини, Брацлавщини та Чернігівщини і мала утворити «Велике князівство Руське». Поряд із Польщею та Литвою, воно ставало третім рівноправ-

ним членом федерації «Речі Посполитої».

Першими застосовували слово «окраїна» (провінція) до держави України, для приниження гідності, в «Польському королівстві», мабуть відповідно до власного розташування. Від XVI ст. у польських державних актах і хроніках почали називати залежні руські землі «окраїнними». Пізніше ця назва практично зникла і появилась нова надумана назва «Малоросія». Ця назва теж не прижилася і надовго зникає. В період «Гетьманщини» (друга половина XVII початку XVIII ст.) – появляється знову, і знову зникає на 150 років. Але у XX ст. її поновили московіти. Важливим фактором є те, що ця назва дана чужим народом, який підкорив частину нашої країну. В українській історії були назви «окраїнні» території: «Київське порубіжжя» (1187), «Україна Галицька» (1189), північно-західні землі Галичини й Волині (1213) тощо. Українські вчені мають рацію, кажучи про Київську державу, як про Русь. Задля чого і кого нам бути крайніми, Європейського Союзу чи Російської Федерації?

До речі, в книзі «Імперія» є карта, де південь сучасної України названий «Малою Татарією» (Petite Tartarie). В середині «Малої Татарії» відзначена область «Запорізькі Козаки» (Cosaques Zaporiskî). Іншими словами, запорізькі козаки є складовою частиною «Малої Татарії». Чому на певну спорідненість «Татар» і «Козаків» вказують карти XVIII ст. Можливо витоки козацтва слід шукати серед степових народів Півдня і Сходу України, зокрема половців, кипчаків, хозар, печенігів та інших кочових народів. Пригадайте козацькі прізвища Боняк, Бонюк, Бунчук, Котян, Кобяк, Кончак, Мамай, Сакун, Сакій, Чапай тощо, котрим і ліку немає.

«Мала Татарія» - це південь сучасної України, Русь - решта України, а Московія - починається від міста Москва і простягається на захід до Західної Двіни, далі на північ - до Північного океану і на схід - до 75-го меридіану, тобто - за Урал і охоплює більше половини Сибіру. Те, що московські князі скоріше були ординцями, ніж русичами, підтверджують вчені закордонних держав. У нумізматів є монети князя Дмитрія Донського і його батька Василя з написами: «Султан Токтамиш-хан, нехай триватиме життя його».

Після «Андрусівського перемир'я» 1667 р, українська держава «Військо Запорізьке» було розділене по Дніпру між «Московським царством» і «Річчю Посполитою». Автономний статус і назву «Малоросія» зберегли за лівобережною частиною, що відійшла до московитів. Поступово «Російська імперія» звела нанівець автономію «Гетьманщини». В 1764 р був змушений скласти повноваження останній гетьман Кирило Розумовський, а в 1781 р ліквідували полковий територіальний устрій. Козацька старшина самоінтегрувалась в московський дворянський стан, отримавши можливість кар'єрного росту.

На місці «Гетьманщини» була утворена «Малоросійська губернія» (1764-1781), яка проіснувала 17 років і була розділена на «Новгород-Сіверське», «Чернігівське» та «Київське» намісництва, а потім її знову відновили у 1796 році. У 1802 р. «Малоросійську губернію» остаточно розділили на «Чернігівську» та «Полтавську» губернії. В 1802-1856 р. існувало також «Малоросійське генерал-губернаторство» (з 1836 р включало крім двох вищезгаданих губерній, також і «Харківську губернію»). В українському національному русі до початку XX ст. сформувався негативний стереотип щодо назви «Малоросія», так як вона стала асоціюватися із провінційним комплексом неповноцінності та малоросійським духом.

Є думка, що історіографічний термін «гетьманщина» виник в кінці XIX ст. для позначення того, що Б.Хмельницький з лютого 1649 року в листах і на переговорах з «Річчю Посполитою» називав українські землі «Руською державою» (а себе - її князем). Пізніше з'явилась назва «Військо Запорозьке» в якості політичної і військової організації, повноваження якої виходили далеко за межі власного географічного регіону Запоріжжя.

Під своїм керівництвом Хмельницький об'єднав всі сфери суспільного життя «Гетьманщини» і займався формуванням її державних інституцій, однак через 5 років, втративши підтримку «Османської імперії» і «Кримського ханства», був змушений звернутись по допомогу до московського царя Олексія Михайловича, що привело до переходу «Київського», «Чернігівського» та «Брацлавського» воєводств під московський протекторат. Зі смертю Б. Хмельницького в 1657 році їх охопив період міжусобних воєн, які призвели до територіального розколу «Гетьманщини» по Дніпру на сфери впливу. При цьому українські

землі «Правобережжя» знову стало частиною польсько-литовської держави, а «Лівобережжя» увійшло до складу «Московського царства» на правах короткочасної автономії.

Подальші спроби об'єднати українські землі під владою одного гетьмана зазнали невдачі, наступила «Руїна», яка була подолана за лояльного Москві гетьмана Іван Мазеви, однак після його виступу на боці шведів у «Північній війні» автономія Гетьманщини була значно обмежена, а для контролю за діяльністю гетьмана і її відповідності загальноросійській системі управління у 1722 році була створена «Малоросійська колегія» у складі 7 московських офіцерів. Через малу ефективність і зловживання, «Малоросійська колегія» була ліквідована через три роки, проте влада гетьмана і далі залишалась багато в чому лише номінальною. Незважаючи на це, зі смертю в 1734 році Данила Апостола вибори гетьмана взагалі не були проведені під приводом «відсутності» гідної кандидатури.

Сьогодні кожен московський школяр знає, що саме в результаті перемоги в «Північній війні» царя Петра I над шведським королем Карлом XII та його союзником - українським гетьманом Іваном Мазепою, постала Російська імперія. Ми маємо в історії декілька «Північних воєн». В 1592 р

польський король Сигізмунд третій Ваза під особистою унією об'єднав «Річ Посполиту» і «Швецію», управляти якою в якості регента через три роки був призначений його дядько Карл Седерманландський. Суперництво між ними за шведський престол призвело у 1598 році до польсько-шведської війни. Наступну війну Швеція розпочала в 1621 році, коли Польща була втягнута у конфлікт з Османською імперією, однак за 5 років жодна із сторін не досягла успіхів. У 1626 році був укладений «Альтмаркський мирний договір», за яким виснажена тривалою війною на два фронти Річ Посполита була змушена віддати Швеції більшу частину Ліфляндії з Ригею включно, а також частину портів у Пруссії. Участь Швеції у «Тридцятирічній війні» (1618-1648 р) перетворила її на одну з ведучих держав Європи. Історики поділяють «Тридцятилітню війну» на кілька періодів: чеський, датський, шведський і франко-шведський. В той час Річ Посполита переживала економіч-

ний спад і політичну кризу, викликану протистоянням між прихильниками і опонентами обраного в 1648 році короля Яна II Казимира, який одночасно був і титулярним королем Швеції.

Восени 1648 р. був укладений «Вестфальський мир». Його наслідками були: значні територіальні приєднання до держав-переможниць, Франція одержала Ельзас і Лотарингію, а також міста Мец, Тулон і Верден; Швеція здобула Померанію; закріплення політичної роздробленості Німеччини (католицькі, лютеранські і кальвіністські князі дістали однакові права); а також визнання цілковитої незалежності Голландії та Швейцарії та інше.

У червні 1654 року під формальним приводом захисту православного населення Московське царство розпочало війну проти Речі Посполитої і влітку-восени захопило найважливіші міста і фортеці у її східних володіннях. А 1655 року 14-тисячна армія під командуванням фельдмаршала Арвіда Віттенберга з території Шведської Померанії перетнула кордон Польщі. Місцеве ополчення не зуміло дати гідну відсіч, зазнало поразки у битві під Уйсцем і здалось шведам. 1655 р. була укладена «Кейданська унія», за якою Велике князівство Литовське виходило зі складу Речі Посполитої і мало бути розділене на два окремих князівства, одне з яких переходило під протекторат Швеції. До кінця жовтня 1655 р. шведська армія захопила Велику Польщу. Під Львовом Ян II Казимир почав концентрацію польських військ із залученням шляхетського ополчення з-під Любліна, з Червоної Русі, Волині та Поділля. 22-тисячна польська армія 15 березня 1656 року в битві під Ярославом отримала над шведами свою першу велику перемогу, і в Трансильванії він уклав «Єрнутський договір» (1656 р) про територіальний розділ Речі Посполитої.

У 1657 році війну Швеції оголосила Данія і Карл Густав був змушений забрати з Польщі більшу частину своєї армії. Залишившись без шведської підтримки угорсько-українське військо відступило спочатку на Волинь, а потім, переслідоване поляками, розділилось. Козаки продовжили відступ на Поділля, а оточений під Чорним Островом великий князь Семигородський (1648) Ракоці Дєрдь-II був змушений здатись і підписати з «Річчю Посполитою» мирний договір, після чого був атакований і розбитий кримськими татарами.

Польсько-шведська війна завершилась після несподіваної смерті 1660 р Карла-Х Густава і в травні (1660 р) під Гданськом був підписаний «Олівський мирний договір» за яким Ян-ІІ Казимир відмовився від претензій на шведський престол. Річ Посполита підтвердила претензії на шведське володіння Естляндії і більшої частини Лівонії. Швеція у свою чергу визнавала за Польщею сюзеренітет над Курляндією, а вони разом незалежність Бранденбургу-Пруссії від Речі Посполитої.

З самого початку Північної війни (1700-1721 р) українське військо вирушило на північ. Спочатку пішов Полтавський полк на чолі з полковником І. Іскрою - «на влегці», за ним вирушив Чернігівський полк з полковником Ю. Лизогубом з артилерією. Трохи згодом до них приєднався Ніжинський полк на чолі із своїм полковником і наказним гетьманом І. Обидовським. Крім того, участь у поході взяли два охотно-сердюцьких полки Чечеля й Федька-І. Однак козацьке військо не встигло дійти до Нарви і участі у битві не брало. Після того воно стало біля Печер Псковських (Печерський монастир), «вогнем і мечем пустошили і в полон великое множество позабирали». Згодом охотницькі полки й півтори тисячі козаків «Чернігівського полку» на чолі з полковником Яковом Лизогубом були послані до Чудського озера (до Гдова) «для обереження границ російських». Козаки відбили шведський напад на Гдов, переслідуючи шведів, спустошили прикордонні шведські володіння.

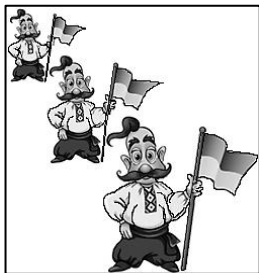
На початку 1701 р. раптом помер наказний гетьман Обидовський і козацьке військо повернулося до України. Лише обидва охотницькі полки й невелика частина козаків залишилися в Печерах (Печерський монастир). Битва під Полтавою, в зарубіжній історіографії розглядається, як війна між Швецією і Росією. Україні місця в цих дослідженнях майже не відводиться, хоча найбільш трагічними наслідки цієї битви були саме для України. Ця війна, нічого не даючи Україні, коштувала багато сил. Україна опинилася між двох вогнів, і хто б із супротивників не переміг - український народ втрачав свою свободу. Ось чому Україна з 1709 року частково втратила свою незалежність і міжнародно-правові відносини. У Глухові 1764 р була відновлена робота «Малоросійської колегії» на чолі з генералом П. Румянцевим, в «Секретних настановах» припис: «повністю ліквідувати рештки автономії в Україні».

З метою запровадження загальноросійської системи оподаткування в 1765 році генерал П. Румянцев розпочав перепис населення і правового стану українських землевласників, перерваний черговою російсько-турецькою війною, по закінченні якої, у 1775 році була ліквідована «Запорізька Січ», у 1781 році знову ліквідували систему полкового устрою «Гетьманщини», територія якої була поділена на повіти у складі «Київського», «Новгород-Сіверського» та «Чернігівського» намісництв з наданням козакам статусу «військових обивателів», які на добровільних засадах могли піти на службу в територіальні гусарські полки. Вищій козацькій старшині надали спадкове, російського дворянство відповідно їхнього положення.

«Військові обивателі» - велика станова група в Україні, що існувала до селянської реформи 1861 р. і складалася з потомків колишніх слобідських козаків XVII ст. Походження цієї назви належить до 1764 р. і пов'язане із знищенням політичної автономії України та зміцненням московської влади. У цей час із слобідських полків створили Слобідсько-Українську губернію, козацьку службу ліквідували, замість неї введено збір на утримання 4-х гусарських полків, що формувалися із «військових обивателів». За московським маніфестом 1765 р, ці обивателі втрачали колишні козацькі привілеї, але зберегли за собою володіння спадковими землями з обмеженими правами на них (могли продавати чи передавати їх у спадок лише рівним собі за станом). Вони обкладались подушним, оброчним і земськими податками, виконували рекрутську повинність та інше. За даними VIII ревізії (перепису) 1833 р, таких осіб в Україні налічувалося близько 226 тисяч.

1764 р. графа К.Розумовського звільнили з посади гетьмана. Селянам заборонили переселятися на нові місця без дозволу поміщиків, а в 1783 році провели повне закріпачення селян колишньої «Гетьманщини» і «Слобідської України» та дозволили продаж селян і їх обмін на любе інше майно. Територія Запоріжжя увійшла до складу «Катеринославської» і «Таврійської» губерній, тут закріпачення селян провели указом московського імператора Павла-I від 12 грудня 1796 року.

ГЕТЬМАНИ БЕЗ ВЛАДИ

Гетьман (начальник) - назва вищих воєначальників у таких державних і військово-державних утвореннях, як «Велике князівство Литовське», «Королівство Польське», «Річ Посполита Обох Народів» та «Військо Запорозьке Низове». В умовах сьогодення вживається метафорично у відношенні до сучасних можновладців. Українська Геть-

манська держава за 116 років свого існування (1648-1764) мала 17 гетьманів. Назвемо їх усіх поіменно: Богдан Хмельницький (1648-1657); Іван Виговський (1657-1659); Юрась (Юрій) Хмельницький (1659-1663); Павло Тетеря, правобережний гетьман (1663-1665); Іван Брюховецький, лівобережний гетьман (1663-1668); Степан Опара, правобережний гетьман (1665); Петро Дорошенко (1665-1676); Суховієнко, кошовий гетьман (1668-1669); Дем'ян Многогрішний, лівобережний гетьман (1668-1672); Михайло Ханенко, правобережний гетьман (1669-1674); Іван Самойлович (1672-1687); Іван Мазепа (1687-1709); Іван Скоропадський (1708-1722); Пилип Орлик, гетьман в еміграції (1710-1742); Павло Полуботок, наказний гетьман (1722-1724); Данило Апостол (1727-1734); К. Розумовський (1750-1764).

Нижче ми наддамо список ватажків, кошових отаманів та гетьманів «Війська Запорозького» XV–XVII століть, «Війська Запорозького Городового» XVI–XVIII століть, «Війська Запорозького Низового» (січових козаків) XVI-XVIII століття, окремо гетьманів України XX століття.

Офіційно термін «козацький гетьман» або «гетьман Запорозького Війська» почали застосовувати з часів виникнення реєстрового козацтва (XVII ст.). Під час великих походів і повстань влада «реєстрового гетьмана» поширювалася на все козацтво. Кошових отаманів до середини XVII століття часто називали гетьманами. Кожен кошовий отаман щороку (в перших числах січня) звітував перед побратимами на козацькій раді. Якщо козаки висловлювали невдоволення його діями, отаман негайно кидав на землю шапку, клав палицю, вклонявся товариству, дякуючи за виявлену протягом року честь, і йшов у свій курінь. Після цього починалися вибори нового кошового отамана, після процедурних питань, новообраного

отамана запрошували на площу (майдан). Обраний отаман (за давнім звичаєм), повинен був двічі відмовлятися від такої честі, а втретє - дати згоду. Далі кошовий отаман мав кланятися на 4 боки, дякував під вигуки запорожців: «Будь, пане, здоровий та гладкий. Дай тобі, Боже, лебединий вік і журавлиний крик» та приступав до своїх обов'язків. Кожного кошового обирали лише на рік. Найславніших та найшановніших - переобирали протягом багатьох років. Наприклад, Іван Сірко отаманував 15, а Петро Калнишевський - більше 10 років.

У процесі формування гетьманської влади як української державної інституції в назву «гетьман» до 1648 р. вкладалося поняття найвищого військового керівника козацтва. Початок XVIII ст. в Європі був позначений зміцненням позицій монархій, і нових держав, створених за національним принципом.

Велика Британія вирішила на свою користь суперництво на морі з Іспанією. Боротьба за іспанську спадщину стала поштовхом до виникнення європейської війни 1701-1714 р., битви відбувалися на території Іспанії, Італії, Південної Німеччини, Нідерландів, в океанах і Північному морі. А у східній Європі, після занепаду Польщі, зміцнювала свої позиції Московська держава: 1714 року було окуповано Аландські острови і Фінляндію, 1719 року московські війська вторглися у Швецію. 1721 року Петро-І проголосив себе «імператором всія Русі», а Московію назвав «Російською імперією».

Внутрішнє життя Московії неохоче піддавалось петровським реформам, незважаючи на жорстокість і рішучість царя, який підкорив собі навіть московську церкву. Держава монополізує всі основні виробництва, гірничу справу, будівництво тощо. Створюється потужна армія. Все було б добре, якби державні прибутки не йшло на утримання царського двору. Зрозуміло, що в таких умовах зміцнення самодержавної московської імперії, «Гетьманська держава» мабуть не мала майбутнього. Тоді Петро-І вирішив «прибрати Україну до рук». Мета виправдовувала будь-які засоби. Князь Голіцин писав: - треба насамперед посіяти незгоду між полковниками й гетьманом в «Гетьманщині». Не треба виконувати розпорядження гетьмана,

треба, щоб в усіх полках були полковники, які не згодні з гетьманом. Якщо між гетьманом і полковниками не буде згоди, то всі їхні справи будуть нам відомі. Їхні суперечки – нам на користь». Частина істориків, В. Смолій та В. Степанков, В. Шевчук та М. Тараненко вважали, що «Гетьманська держава» припинила своє існування ще 1676 р, коли зійшов з історичної арени гетьман П. Дорошенко.

Наслідком безупинної боротьби козацької верхівки за владу (в умовах імперського тиску Москви), гетьманську булаву одержував насамперед той, хто демонстрував свою вірнопідданість цареві. Лизання імперського чобота привело до руйнування економіки України, а отже, й усієї держави. «Сьогодні ця країна геть зруйнована. Війна, немов гангрена, потроху з'їдає все, що зустрічає на своєму шляху, перетворюючи найкращий куток Європи на пустинні поля», так оцінював ситуацію в Україні середини XVIII ст. французький дворянин де Божо.

Із заходу на землі України наступала Польща, ще 1699 р сейм прийняв постанову про ліквідацію козацтва на Правобережжі. На Лівобережжі козацька автономія зберігалася ще понад сто років. Гетьманування від І. Скоропадського (з 1708 р) до Д. Апостола (1734 рік) стало періодом ще активнішого наступу царської влади на українську державу.

Лють царя Петра І проти України після «Полтавської битви» не мала меж. Досить сказати, що московський цар мав намір не лише знищити гетьманську столицю Батурин (що він і зробив), а й розорати територію, яку займало це місто. А потрапивши в Галац і знайшовши поховання гетьмана І. Мазепи, цар Петро І із ненавистю топтав кам'яний надгробок, а потім розбив його на шматки. Прояви розладу психічного стану у московського царя Петра І ставали все сильніші.

«Вікно в Європу, яке прорубав цар Петро-І для Москви», обернулося для України цілковитою втратою свободи. Українські купці відтепер мали можливість торгувати із закордоном лише через північний порт Архангельськ. Було скасовано внутрідержавну вільну торгівлю, заборонили ввозити й вивозити будь-куди товари, крім Московії. Всю сировину (насамперед селітра для виробництва пороху) поставляли винятково на російські заводи. Колоніальна політика царя Петра-І знищувала українську культуру, передусім мову та книгодрук. У державних

установах запанувала російська мова, витісняючи українську. І в умовах такого жорстокого терору проти «мазепинців» цар Петро «організував» у Глухові «обрання» нового гетьмана.

Глухівський період в історії «Гетьманщини» - це період з 1708 по 1784 р, коли місто Глухів, опісля знищення Батурина, було столицею «Гетьманщини» і резиденцією українських гетьманів. Початково, через недовіру до козаків, гарнізон складався з московських військ. 6 листопада 1708 р на спеціальній козацькій раді, яка проходила на майдані між Троїцьким собором та Миколаївською церквою під пильним оком московських урядовців та за умови оточення козацької ради царськими військами «Білозерського полку», новим гетьманом був обраний стародубський полковник Іван Скоропадський (1646-1722). Є маленька цікавинка: брат його дружини Анастасії і чоловік її сестри в цей час служили гетьмана Івану Мазепі.

Спочатку дяк посольського наказу Михайло Родостамов прочитав грамоту про відкриття Ради. Потім Князь Григорій Долгорукий вручив гетьману Лівобережної України Івану Скоропадському царську грамоту, гетьманську булаву і військові клейноди. За домовленістю, в присутності Ради новий гетьман по присяжному листу Посольського наказу прийняв присягу, а потім відрекомендувався Петру-І.

Цілий день у гетьманській садибі Скоропадського йшло гуляння старшин і люду, відбувалася гарматна стрілянина, у людський натовп кидали гроші у паперових згортках від семи алтин до гривні. З цього часу (1708 р) Глухів було проголошено столицею «Лівобережної України». А 7 листопада 1708 р. цар Петро І у своїй грамоті затвердив Івана Скоропадського на вищій посаді в Україні - гетьмана.

Іван Скоропадський (1646-1722 р) - гетьман Лівобережної України (1708-1722 р). Походив із козацько-старшинського роду Скоропадських. Народився в Умані, мав добру освіту. У 1675-1676 р. - військовий канцелярист у гетьмана І. Самойловича. Виконував дипломатичні доручення гетьмана у його відносинах із царським урядом. Із 1701 р. генеральний осавул; у 1706-1708 роках стародубський полковник. Прихильник гетьмана І. Мазепи, згодом став на бік Москви. Підготував проект нової міждер-

жавної угоди між «Гетьманщиною» та Москвою (Решетилівські статті 1709 р), що передбачали зміцнення позицій «Гетьманської держави». Проект був відкинутий царем Петром-I. Після переходу Мазепи на бік шведів, був призначений царем Петром-I наказним гетьманом на «Гетьманських» землях. Безуспішно намагався протистояти московським планам ліквідації козацької автономії.

Для контролю за діяльністю гетьмана з Москви прислали представника царя. Також на «Лівобережній Україні» було розміщено 10 драгунських полків, утримання яких лягло важким тягарем на місцеве населення. Цар Петро призначав на старшинські посади московських воєвод та вельмож, конфісковував землі і щедрою рукою роздавав їх своїм наблизеним: Меншикову, Толстому, Головкіну, Шереметьєву та іншим. Під час «Північної війни» Московії зі Швецією в «Гетьманщині» проводилися численні мобілізації козаків для участі у бойових діях та для важких робіт на будівництві укріплень, каналів Ладога та Волго-Дон і нової столиці Московії - Санкт-Петербурга, де вони гинули десятками тисяч. «Північна війна» нічого не даючи Україні, коштувала багато сил. З метою встановлення тотального контролю над українцями і фактичного позбавлення влади гетьмана царським маніфестом від 1722 р було створено вищезгадану «Малоросійську колегію» у складі московитів. І. Скоропадський намагався протестувати, але змінити ситуацію не міг. В Москві виникали думки взагалі скасувати козацькі порядки і навіть віддати Україну князеві Меншикову, або англійському герцогові Марльборо. Все це свідчить про те, яка величезна небезпека загрожувала Українській державі.

Чим довше точилася «Північна війна», тим більше проблем поставало перед гетьманом, який намагався дати собі раду з багатьма нелегкими завданнями. Стикаючись із безпардонністю царя Петра-I з одного боку, й проявами невдоволення козацтва та народу - з іншого, гетьман усе ж виконував накази царя Петра-I, водночас прагнучи хоч якось убезпечити Україну від тієї шкоди, якої могла їй заподіяти «Північна війна».

Та й сам гетьман Мазепа як голова автономної Української держави зазнавав частих образ. В воєнні роки московська сторона чимдалі більше нехтувала нормами міждержавних

стосунків України з Росією. Сам цар і його підлеглі нахабно втручалися в прерогативи гетьманської влади, зневажаючи гетьмана й обмежуючи його волю. Все це загрожувало Україні, бо вона все більше із держави - перетворювалась в провінцію Росії. Зносини І.Мазепи зі шведами пожвавилися в 1706 році. Очевидно, тоді й була укладена угода між Швецією і Україною, але на Запоріжжі вважали Мазепу не «батьком», а «вітчимом» України, казали: «душа Мазепи в Москві, а в Україні тільки його тінь». Така позиція старшини та його оточуючих, які мали бути найближчими соратниками гетьмана в політичній діяльності, зв'язувала його руки і примушувала усамітнюватись та затаювати свої плани.

І тут ми підійшли до важливого питання: Приватні чи загальнодержавні мотиви спричинило зміни в поглядах І.Мазепи й привели його до співпраці з армією Карла-ХІІ та Станіслава Лещинського? Перехід гетьмана Мазепи на бік шведів вразив не лише царя Петра-І та його московське оточення, а й акредитованих іноземних дипломатів. Англійський посол у Росії пан Вітворт в інформації за листопад 1708 р. змальовував Мазепу як 70-річного бездітного діда, який мав тільки одного племінника, і який здобув цілковиту довіру й прихильність царя Петра, правив квітучою провінцією (Україною), при цьому не поступався владою самому монархові. «Беручи все це до уваги, - писав він далі, - важко збагнути, чому й навіщо гетьман І.Мазепа уже на схилі віку вирішив змінити своє оточення і звалити собі на плечі нові клопоти». А що думають читачі з цього приводу?

Упродовж тяжких 1706-1707 р. позиція козацької старшини, невдоволених діями Москви, виявлялася чимдалі виразніше, як зрештою і бажання козацьких верхів укласти українсько-шведсько-польський альянс. Мабуть не було жодного козацького старшини в мазепанському оточенні, який би виступав за орієнтацію на Москву. Багатьом читачам відомі приватні розмови й переговори гетьмана Мазепи, кажуть був «Шведський договір» 1708 р з шведським королем Карлом ХІІ, але оригіналу не зберіглося. Нам відомі окремі його пункти перед усім із листування Пилипа Орлика зі Степаном Яворським (1721 р), який закінчувався висновком: «порятунок України - у розриві з Москвою». Мазепа мав бути українським князем, або довічним гетьманом, а Україна мала бути вільною і незалежною.

Пилип Орлик (1673-1742 р)-гетьман України в еміграції (1710—1742 р). Народився неподалік Вільнюса. Мав добру освіту, закінчив Києво-Могилянську академію. З 1706 р. - генеральний писар, найближчий радник гетьмана І. Мазепи. 1708-1709 р. разом з І. Мазепою намагався створити за участю східноєвропейських держав та Швеції антимосковську коаліцію, яка стала б гарантом політичної незалежності України. Поразка у «Полтавській битві» 1709 р. примусила П.Орлика емігрувати. Після смерті І. Мазепи на козацькій раді 1710 р. був обраний гетьманом. Визнаний шведським королем та турецьким султаном.

Під час обрання П. Орлика гетьманом між ним, старшиною і запорожцями було укладено угоду «Пакти і Конституція прав і вольностей Запорозького Війська», яку пізніше назвали «Конституцією П. Орлика 1710 р». Він уклав союзний договір зі Швецією (1710 р) та Кримським ханством (1711 р). Туреччина, підтримуючи П. Орлика, оголосила війну «Московській державі». Навесні 1711 р. П. Орлик разом із своїми союзниками татарами розпочав наступ на «Лівобережну Україну», їм протистояли полки І. Скоропадського, які були розбиті. П. Орлик взяв у облогу Білу Церкву. В травні (1711) почався наступ царських військ, які потрапили в оточення турецьких військ на р. Прут, і це привело до «Прутського мирного договору» 1711 року між Москвою та Туреччиною. Цар Петро І в обмін на дозвіл турків вивести московські війська з оточення зобов'язався передати Туреччині - Азов, Таганрог і частину українських земель.

Гетьман П. Орлик жив у різних країнах, постійно дбаючи про свою безпеку, адже московський цар Петро І по-азіатськи полював на нього, встановив за його голову нагороду - стільки золота, скільки важить голова гетьмана-емігранта. П.Орлик декілька раз порушував перед європейськими урядами питання про допомогу у справі відновлення української незалежності. В історію він увійшов як «останній козацький гетьман», який відкрито порушував питання про створення української незалежної держави - спадкоємиці Русі Київської. Гетьман П. Орлик, автор блискучих творів: «Вивід прав України», «Маніфест до європейських урядів», «Діаріуш подорожній», «Прогностик щасливий», «Алکید Руський» тощо. Помер у Яссах 1742 р.

На Лівобережній Україні, після смерті І. Скоропадського (1722 р) Петро-І заборонив вибори нового гетьмана. «Наказним», тобто тимчасовим гетьманом ще за своє життя І. Скоропадський він призначив чернігівського полковника П. Полуботка.

Павло Полуботок (бл. 1660-1723 р) походив з козацько-старшинського роду Полуботків. Освіту одержав у Києво-Могилянській академії. Разом із батьком Л. Полуботком був учасником старшинської змови проти І. Мазепи. З 1706 р. чернігівський полковник, гетьман «Глухівського періоду» в історії України. Під час «Північної війни» виступив на боці Петра І. Заарештований за підписання «Коломацьких чолобитних» та супротив діяльності «Малоросійської колегії». Помер в ув'язненні на території Петропавлівської фортеці.

Цар Петро І не довіряв П.Полуботку. Ставши «наказним» гетьманом, П. Полуботок активно підтримував домагання козацької старшини відновити гетьманство та ліквідувати «Малоросійську колегію». Антицарський опір в Україні міцнів, тому цар Петро-І викликав влітку 1722 р. П. Полуботка до Петербурга. Гетьман вручив царю петицію про відновлення державних прав України й вибори гетьмана. «Как вам известно, со времен первого гетмана Богдана Хмельницкого даже до Скоропадского все гетманы явились изменниками, посему о сем деле документ не надлежит» - відповів Петро-І. А про самого Павла Полуботка цар сказав: «Очень хитер, он может с Мазепой уравниаться». Згодом гетьман разом зі своїм урядом був ув'язнений у Петропавлівській фортеці, де й помер 1723 року. За іншими даними, П. Полуботка було закатовано.

Мав шлюб з Ганною Лазаревичевою, дочкою ніжинського полкового судді Лазаревичева, вона вдова військового товариша Романа Жураківського. Діти - небога Єфимія Самойлович; власні діти: Андрій, Яків, Олена, Ганна старша та Ганна молодша. За період свого життя П. Полуботок відправив гетьманські скарби до Лондона, заповівши повернути їх незалежній Україні чи своїм нащадкам. 1720 року син гетьмана Яків за батьковим розпорядженням поклав на рахунок лондонського «Банку Ост-

Індійської компанії» барильце золота. Пізніше це золото з процентами хотіли повернути до Москви кілька імператорів, починаючи від Петра-I, а від середини XIX ст. претензії на золото гетьмана стали заявляти його нащадки. У 1908 р. близько 350 далеких нащадків провели з'їзд у м. Стародубі, згодом відправили до лондонського банку 25 представників з вимогами повернути відсотки, які набігли за 200 років депозиту у розмірі 213 млн крб, але їм відмовили. У середині 1950-х років розшуком золота Полуботка зайнялась Ін'юрколегія СРСР, а від 1991 року - влада незалежної України. Нині мова йде вже про суму в 16 млрд фунтів стерлінгів. Однак службовці «Банку Ост-Індійської компанії» в Лондоні, знову відмовили. Вони ігнорують усі запити, посилаючись на таємницю вкладу та відсутність у претендентів необхідних паперів та заповіту.

У XVIII столітті нащадки Павла Полуботка належали до найбагатших старшинських родів «Гетьманщини». У другій половині XVIII ст. прямий рід Полуботків перестав існувати, їхні родові маєтки успадкували роди Милорадовичів та Лашкевичів. Сьогодні в Україні є далекі гілки представників роду Полуботків.

У зв'язку з підготовкою Росії до війни з Туреччиною, і потребою участі в ній українського козацтва, після смерті Петра-I у 1725 р., цариця Катерина-I вирішила провести вибори гетьмана України. Хто така Катерина-I? Остання московська цариця в 1712-1721 р, перша російська імператриця 1725-1727 р. Друга дружина московського царя Петра-I. Народилася в Дерпті, (Тарту) Лівонія, була донькою лівонського селянина Самуїла Скавронського на ім'я Марта-Гелена Скавронська, потім вдова шведського драгуна-трубача Іоганна Крузе, як Марта-Гелена Крузе. Потрапила до московського полону під час «Північної війни» займалась сексуальними послугами серед солдат. Була наложницею московських полководців Бориса Шереметьєва і Олександра Меншикова. Останній у 1703 р. передав її на секс потіху царю Петру-I, згодом вона стала офіційною дружиною останнього. Після смерті свого чоловіка та за підтримки О.Меншикова і частини московського дворянства стала російською імператрицею. Пізніше вона заповіла трон онукові – Петру-II Романову (1715-1730 р), сину царевича Олексія Петровича і принцеси Софії Шарлоти Бланкенбурзької-Вольфенбюттельської. У 1727 році Петро-II посів на московський трон.

Данило Апостол (1654-1734 р) - гетьман Лівобережної України з 1727 по 1734 роки. Походив із козацько-старшинського роду Апостолів. Народився у Великих Сорочинцях на Полтавщині. Миргородський полковник (1683-1727 р). Учасник «Північної війни» 1700-1721 р, прихильник І. Мазепи, активний учасник створення положень українсько-шведського союзу. Перейшов на бік Петра-I, очолював козацькі частини у поході московської армії проти Персії. Підтримував наказного гетьмана П. Полуботка у його намаганні відстояти державні права України, противник «Малоросійської колегії». Втратив око в боях під Дербентом. Заарештований разом з П.Полуботком та козацькою старшиною і ув'язнений у Петропавлівській фортеці. Звільнений після смерті Петра-I, але рік побув під вартою в Санкт-Петербурзі. 1727 року обраний гетьманом на старшинській раді в Україні. Помер 1734 р у Великих Сорочинцях.

1727 р. цар Петро-II Романов ліквідував «Малоросійську колегію». Обраний гетьманом Д. Апостол наступного 1728 року подав новому царю Петру II петицію про відновлення державних прав України на основі «Березневих статей» 1654 року. У відповідь російський уряд видав так звані «Решительные пункты» 1728 р., які значно обмежували гетьманську владу і політичну автономію «Лівобережної України». Незважаючи на це, Д. Апостол проводив адміністративні та економічні реформи, зокрема вимагав від російського уряду зміни дискримінаційної торговельної системи, введеної попереднім царем Петром I, скасування заборони на експорт українського зерна, шкіри, воску тощо. Д. Апостол відновив право призначати Генеральну військову старшину і полковників, обмежив діяльність московітів в Україні (матеріально заохочував їх виїзд), зменшив кількість московських полків. Домігся повернення під гетьманську владу запорожців, яких згодом було переселено на батьківщину. Діяльність Д. Апостола тимчасово загальмувала процес цілковитої інтеграції «Гетьманщини» в структури Російської імперії. Діти Апостола: Павло та Петро; внуки: Марта, Ганна-старша, Параска, Тетяна, Марія та Ганна-молодша. Серед нащадків бачимо братів Муравйових-Апостолів, керівників декабристського антицарського повстання «Чернігівського полку».

Після смерті Д. Апостола в роки правління російської імператриці Анни, козацькою автономією в Україні керувало «Правління гетьманського уряду» 1734-1750 роках. Таке становище проіснувало до відновлення посади гетьмана в Україні, згодом гетьманом обрали князя К. Розумовського.

Ось урядові структури, які Москва силоміць нав'язала гетьманській автономії:

- ▶ 1662 р. московський цар Олексій Михайлович заснував «Малоросійський приказ»;

- ▶ 1722 р. цар Петро I створив першу «Малоросійську колегію»;

- ▶ 1730 р. було «Правління гетьманського уряду» й мало першу назву «Тимчасове правління в Малоросії». А в Указі імператриці Анни Іванівни від 31 липня 1734 року мало назву «Канцелярія міністерського правління». До «Правління» входило 6 осіб (3 московіта і 3 українці). Головою «Правління» був князь Олексій Іванович Шаховської (1690—1737 р);

- ▶ 1764 р. московська імператриця Катерина II остаточно ліквідувавши гетьманство, відновила діяльність «другої Малоросійської колегії» (проіснувала до 1781 р).

Всі вони мали єдине завдання - обмежити, а в майбутньому - знищити козацьку автономію, підпорядкувати управління українськими землями загальноросійським імперським інтересам. Після ліквідації 1781 року сотенного полкового устрою Лівобережжя, козацькі полки перетворювалися на регулярні «карабінерські кавалерійські частини російської армії», а на українських землях поширювалася система державного управління Російської імперії.

Карабінери – військово-козацьких частин мали на озброєнні карабіни (короткі полегшені рушниці). Карабінери з'явилися в Іспанії в XV ст. під назвою «карабени». В XVII ст. кінні підрозділи карабінерів почали створюватися у Франції, Австрії та Німеччині. В Російській імперії карабінерські полки існували від 1763 до 1796 р. У 1793 р на базі 10 козацьких і трьох компанійських полків Гетьманщини було утворено 10 полків карабінерів з 6-річним терміном служби. Вони склали половину всіх російських полків карабінерів.

Тетъманщина:
поглед зсередини

СУБЛІМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЛАДИ

За перефразованими словами М.Стельмаха: - Із рядків історичних легенд, міфів і мітів постають перед нами славні герої, самовіддані сини України, що серцем і шаблею боронили рідну землю. Нам кажуться, ці непереможні герої і зараз серед нас, бо своїм словом, як спалахом світла, сколихують високі громадські почуття, наповнюють серце безмірною любов'ю до рідної землі. А ще українські кобзарі та лірники - виконавці народних дум. Ми часто не знаємо авторів тих, чи інших історичних пісень, але низько вклоняємося їм за слово правди і пам'яті, за те святе почуття, котре вклали вони в наші душі як перлини народної творчості. За Т. Шевченка: «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине».

Кобзарство – самобутнє явище світової культури, предмет нашої гордості. Вслухаймося: зовсім поряд кобза доносить звуки кривавої битви і брязкіт шабель, а десь в даліні плаче інша кобза разом із землянами-невольниками в Кафі чи далекій бусурманській Туреччині. Третя кобза взяла могутні акорди – то не що інше, як клич славних козаків-запорожців у переможній битві. За часів Запорізької Січі, народна дума і кобза нади-хали козацтво бурхливим вирієм життя, насиченим героїкою та самовідданими подвигами. В Гетьманську пору, запорізькі козаки, лірники та кобзарі створили багато глибоких за змістом, зворушливих героїко-патріотичних дум та історичних пісень, спрямованих проти іноземних завойовників: турецьких султанів, татарських ханів, польської шляхти та московської влади. У цих епічних творах оспівані подвиги січовиків у боротьбі з ворогами відтворено і нестерпні муки турецької, польської або московської неволі. Недаремно подібні люди існували у всіх народів: скальди - у вікінгів Скандинавії; поети-кіфареди - у давній Греції; трубадури - у середньовічній Європі; поети-співці - у Аравії; співці-акيني у Великому Степу; кобзарі і лірники – в Україні.

Втрата знань історії наших предків є наслідком довготривалої боротьби ідейних ворогів із слов'янським світоглядом та заповідями Святих Отців, рахманів, волхвів-укрів та старих вождів на прикладі Сверкера із племені «онгольців» сторожової застави «Онгол» на річці «Івлі» в «Дикому полі» Приінгулля.

Саме в цьому племені жили предки героїв наших книг: Карпа, Магра, Тавризита та Чегодая із своїми сім'ями.

У вихідні дні, на свята та по приїзду волхвів, старий вождь Сверкер збирав народ племені, щоб донести до них «знання Права» і «закони Творця», послухати новини які принесуть волхви та мудрі рахмани і браміні та розпитати про майбутнє. Бо вони «ходять у різні кінці планети, наполегливо захищають незгасимість світла у людських душах».

Більше двох тисяч років тому, в наслідок переходу людських душ на нижчі, темні вібрації, антисвіт який являє собою зло штовхав і штовхає людей на шлях духовної загибелі та втрати духовного зв'язку з Творцем, зараз поставив людство на межу існування. Слов'янські старійшини та роські вожді, волхви та рахмани, на протязі довгих тисячоліть вели боротьбу з темними силами, за що безперестанно піддавались переслідуванню з їхнього боку. Старий Сверкер знав: - Тільки світлі душі повинні складати основу подальших слов'янських громад.

На майбутній вихідний день, Сверкер запланував зібрати «онгольців» і розповісти їм про героїчну боротьбу їхніх нащадків в майбутньому через тисячу років, і про те як український народ через 2 тисячі років буде хвилююче оповідати про подвиги своїх предків в своїх народних думках. Вождь навіть придумав назву: «Історична пуповина української державності від часів Київської Русі». На превеликий жаль, для майбутнього українського народу становлення української державності буде йти більше тисячі років, а це досить важкий і довгий час. Однак, не дивлячись на всі труднощі, українська державність укріпиться і буде мати свою історію.

Київська Русь була фундаментом, з якого і розпочалося зведення української державності. Під владою тогочасного Києва об'єдналися два великих слов'янських центрів: Київський і Новгородський. Літописи відносять цю подію до 882 р., традиційно вважають датою утворення Давньоруської держави і виділяють чотири етапи: 1 - княжіння східних слов'ян; 2 - утворення первісного ядра давньоруської державності - Руської землі; 3 - формування ранньодержавних утворень; 4 - об'єднання цих утворень у середньовічну державу з центром у Києві.

Нащадки «онгольців» із сторожової застави: Карп, Магр, Тавризита та Чегодай переповіли міт старого вождя Сверкера

про українську державність від часів Київської Русі»: - У XII ст. після розпаду Київської Русі з великих князівств, які в той час існували на території України, виділилося у 1199 р «Галицьке-Волинське князівство» й проіснувало до 1340 року. Державний лад Галицько-Волинської землі, хоча й мав ряд своєрідних рис, обумовлених особливостями її соціально-економічного розвитку, все ж у головному був подібний державному ладу інших князівств і земель Південно-Західної Русі.

*Без коріння ніщо не росте
Й без коріння ніщо не зростає,
Вирви дерево – встав золоте,
Без коріння – не буде в розмаї.
Так й людина без Роду – ніщо,
Навіть пташка гніздо своє знає
Й не полишить його нізащо –
Навесні повертає до власного раю!*

Для підтримки свого авторитету, князі використовували титули «руські королі», «принци королівської крові», «князі Руської землі», а ще корони, вінці, скіпетри, ритуальна зброя, особливий одяг, печатка, булава, прапор (штандарт), за часів Козачини – клейноди. Для прикладу, королівським титулом у Галицьких землях володів Юрій Львович (1257-1315), король Руський (1301-1315), далі князь Белізький (1264-1301), Галицький і Волинський (1301-1315). Про існування королівського титулу свідчить зображення Юрія Львовича на печатці з короною на голові і скіпетром у руці, супроводжене відповідним написом. Але утримати всю державну владу у своїх руках Юрію Львовичу не вдалося.

Настав період «Республіки Обох Націй», більш відомий як перша «Річ Посполита» та друга Польсько-литовська «Річ Посполита», яка існувала протягом 1569–1795 років на теренах майбутніх Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Молдови, південної Естонії та західної Московії (згодом Росії). «Річ Посполита» перекладається як «спільна справа» або «загальна річ». Утворення «Республіки Обох Націй» відбулося у 1569 році внаслідок «Люблінської унії», яка об'єднала «Королівство Польське» та «Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське». Адміністративно-територіальними одиницями «Речі Посполитої» вищого рівня стали воеводства.

Маємо княжий титул «Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське», головне завдання «Великого князівства Литовського» (ВКЛ) того періоду - об'єднати східно-балтські племена (аукштайтів, жемайтів (жмудь), ятвягів та куршів), а ще русинів (північні русини - сучасні білоруси), південні русини (це сучасні українці) для захисту від зростання впливу німецького Тевтонського ордену Римо-католицької церкви на початку XII ст. У 1230-1240 р. литовський князь (перший та останній коронований король Литви) Міндовг об'єднав частину східно-балтських племен у державу «Велике князівство Литовське», приєднав «Чорну Русь» над Німаном (Гродно, Слонім), Полоцьк, Вітебськ та ходив походами на Смоленськ й Чернігів.

Прошло 80 років і за Гедиміна (1316–1341) відбулося зміцнення територіальної єдності Великого князівства Литовського (приєдналися Берестя, Мінськ, Орша, Пінськ, Турів і відбувалися спроби приєднати Київське князівство). Литовська хроніка пише, що в 1322 р. Гедимін захопив Житомир, Київ, Канів, Черкаси, Брянськ і Переяслав. На річці Ірпінь відбулась битва за три милі від Києва, з боку Русі брали участь князь переяславський Олег, луцький князь Лев, Роман Брянський з лицарством і військами, князь київський Станіслав і татари. В результаті перемоги Литви та Жомойті, князь Гедимін зробив намісником представника роду Гольшанських Міндовга-Ольгимона, від 1321 року він стає Київським князем. Його батько, легендарний засновник князівської династії Гольшанських - Гольша Романович помер 1269 р, а син Ольгимонт-Михайло Гольшанський у 1324-1331 р став Київський князем. Попередні князі: київський – Станіслав та чернігівський – Роман, після битви на р. Ірпінь втекли до Рязані.

У XIV ст. до складу Великого князівства Литовського увійшли майже всі білоруські та українські землі. За князів Гедиміна, Ольгерда та Кейстута почалося масове входження українських земель до Литовського князівства: спочатку Волинь; потім у 1357-1358 - Чернігово-Сіверщина; у 1363 - Поділля; у 1362-1363 три території Київщина, Брацлавщина та Переяславщина. «Велике князівство Литовське» стало однією з найбільших держав Європи. Для боротьби з експан-

сією Тевтонського ордену, (посилення державної влади), у 1385 князь Ягайло уклав «Кревську унію» з Польщею та залучив представництво українського князівства. З 1398 «Литовська держава» стала називатися «Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське». В період 1569-1795 років застосовували назву «Річ Посполита», іноді добавляли слово «перша», бо назва «Друга Річ Посполита» відноситься до «Польської Республіки» 1918-1939 років.

(Коротке пояснення про Жомойті - регіон на північному заході Литви, на березі Балтійського моря, батьківщина народу «жмудинів». Вони займали терени Тельшайського і Шауляйського повіту. У середньовіччі було «Жемайтійське князівство»).

Умовно позначимо період Київської Русі - як перший етап національно-визвольної боротьби держави Україна. По різних причинах, наступний час український народ не мав власної національної держави і це було унікальним явищем в історії. У травні 1648 р. Б. Хмельницький почав чергову національно-визвольну боротьбу, і стає гетьманом (тобто «князем Русі»), його ціль: «створити незалежну українську державу». Історики період 1648-1657 років назвали «Гетьманщиною» і позначили як другий етап національно-визвольної боротьби.

З початку формування нової української держави від 1648 р, «Гетьманщина» мала всі основні ознаки: органи публічної влади; територію – як адміністративно-військові одиниці (які охоплювали різні державні організації і населення, що на ній проживало); збиралися податки на утримання органів публічної влади; суди та інше. Для прикладу, суть та передумови судової реформи Гетьманського періоду за М.Грушевським. Він зазначав, що козацтво як «військова організація» вже 1620-1630 роках XVII ст. поступово осідало на землю, і згодом всі господарські, селянські й міщанські людності увійшли під козацький присуд і приписалися до війська. Поділ козацького війська на полки переходив в поділ покозаченої території за назвою «Полкові округи». А полковники, сотники й отамани були не тільки начальниками своїх військових підрозділів на війні, але і в мирний час виконували судові й адміністративно-територіальні обов'язки, як представники «Козацької Республіки».

Б. Хмельницький скасував систему «статутових» судів; до кінця 50-х років XVII ст. було сформовано мережу козацьких судів: полкових, сотенних та сільських. Судовий процес - проводився на підставі норм козацького звичаєвого права, а дещо пізніше утворився «Генеральний Суд» як головний апеляційний трибунал і складався з трьох департаментів: цивільного, карного й адміністративного. Разом із судами «Магдебурзького права», що були успадковані ще з польських часів, ця судова система проіснувала до 1750 року. Цар Петро I наказав розпочати роботу зі складання кодексу законів, що діють в Україні, ця праця була завершена за часів імператриці Анни Іонівни виданням збірника «Права, по которым судится малороссийский народ».

Створення української національної «Козацької держави» вперше одержало правове оформлення та закріплення у «Зборівському» (1649 р.), а потім і у «Білоцерківському» (1651 р.) договорах, які Б. Хмельницький уклав із «Річчю Посполитою». Іноземні держави визнали вільну Україну як «Козацьку державу» за рівноправного суб'єкта міжнародних відносин і охоче вступали з нею у договірні відносини. Була змінена політична карта довкілля, проклавши нові кордони України, Польщі, Росії, а невдовзі – й Туреччини.

Револьюційний характер подій української історії під назвою «Козацька держава», які розпочалися під керівництвом гетьмана Б.Хмельницького 1648 р. тривали до ліквідації восени 1676 р козацьких державних інституцій гетьмана П.Дорошенка у Правобережній Україні. Окремі дослідники наголошують на 1648-1657 роках і позначають їх як «Козацька революція», яка на багато століть уперед показала велич українського народу.

Приблизно таке бачення майбутніх подій переповів старий вождь Сверкер із сторожової застави «Онгол» на р.«Івля». Пізніше майбутні нащадки онгольців, всі свої промови будуть починати словами: «Від Київської Русі і до цього часу наша нація складалася із різних народів». Тож ми всі спадкоємці тих народів відлюбих часів і періодів. Майбутня Україна повинна пам'ятати про своїх попередників, як історичну «пуповину»!

На різних етапах еволюційної сублимації в Україні та за її межами, щодо ідентифікації подій середини XVII ст. як «національно-визвольної революції 1648-1776 р», застосовувалися такі терміни: «Хмельниччина», «Козацьке повстання», «Загально-народне повстання», «Національне повстання»; «Козацька війна», «Велика війна 1648–1657 р», «Польсько-козацька війна», «Селянська війна», «Визвольна війна 1648», «Національно-визвольна революція», «Велика українська революція», «Козацька Республіка», «Козацька держава» тощо. Однак більшість із запропонованих понять відображає лише окремих сегмент цього багатоаспектного явища, не проникаючи в його глибинну сутність. Різні поневолювачі намагалися запобігти відродженню українського державного життя. Із цією метою не визнавали український народ рівноправним, а поляки і литовці всіляко сприяли покатоличенню.

У 1648 році відбулися переможні «Жовтоводська», «Корсунська» та «Пилявецька» битви. У цих сутичках козацьке та татарське військо були союзниками, знайшли порозуміння і об'єдналися проти спільного ворога, - зіштовхнулося з місцевими тогочасними шляхтичами. Повстання підтримав простолюд, який чинив бунти. Селяни і міщани нападали на маєтки знаті та магнатів і вирізали шляхту, священників та євреїв. Протягом цього наступу козакам вдалося захопити велику територію, ледь не до Варшави. До участі в розбудові «Нової козацької держави» були залучені різні верстви тогочасного українського суспільства (козацтво, українська православна шляхта, міщанство і духівництво).

На звільненій із під польсько-шляхетського панування території 1648 р. «Національно-визвольної війни» поступово формувалася й міцніла «Українська козацька держава». Її офіційна назва в цей час була «Військо Запорозьке». Унаслідок того, що терени, на яких вона була розташована, підпорядковувалися гетьманській владі, неофіційно її називали «Гетьманщиною». Сучасні дослідники називають її також «Українською козацькою» або «Гетьманською державою». Зародком новоствореної держави стали традиції і звичаї козацької демократії «Запорозької Січі» та засади устрою «Війська Запорозького».

Територія козацької держави згідно з умовами «Зборівського договору» складалася із земель колишнього «Київського»,

«Чернігівського» і «Брацлавського» воєводств та обіймала більше 200 тис. кв. км. З кордонами від р. Случі на заході - до московського кордону на сході та від басейну Прип'яті на півночі - до степової смуги на півдні. Тогочасною столицею і гетьманською резиденцією стало м. Чигирин.

На визволених землях скасовувався польський адміністративний устрій. Було ліквідовано воєводства, повіти, а замість них створювалися полки із своїм адміністративно-територіальним і військовим поділом. У 1649 р. всю територію Української держави було поділено на 16 полків (на Правобережжі - 9, на Лівобережжі - 7 полків). Про них ми будемо розповідати трохи пізніше. Центром полку було одне із значних міст полкової території. Кожен полк очолював полковник, який обирався на «Полковій раді» або призначався гетьманом. Полковник зосереджував у своїх руках військову, судову та адміністративну владу на території полку, тобто був не лише військовим керівником, а й мав владу над усіма жителями полкової території.

Територія полку поділялася на 10-20 і навіть більше сотень. Сотні, як і полки, різнилися площею та чисельністю. Адміністративними центрами сотень були міста, містечка й великі села. Військово-адміністративну владу на території сотень здійснювали сотники. Містами, що мали магдебурзьке право (Київ, Ніжин, Чернігів, Переяслав, Стародуб, Глухів, Полтава, Батурин та інші), керували магістрати на чолі з війтами. У селах справами відали старости, яких обирала селянська громада, а справами козаків - обрані ними отамани. Землі за порогами Дніпра – «козацька Січ» були окремою одиницею.

Гетьманська держава зразка 1648 року мала одну з найсильніших у тогочасній Європі армій, що була створена зусиллями Б. Хмельницького й досвідченої козацької старшини. Вже перший (1648) рік війни загальними зусиллями об'єднали розрізнені селянські і козацькі загони в боєздатні полки. На середину 1648 р. народно-визвольна армія налічувала понад 100 тис. вояків і була організована за полково-сотенним територіальним принципом: певна територія виставляла кілька сотень козаків, які об'єднувалися в полк. Полки об'єднувались в корпуси і далі у військо. Народне військо складалося з представників різних верств населення. Більшість становили покозачене селянство та міщани. Проте ядром армії було «реєстрове» й

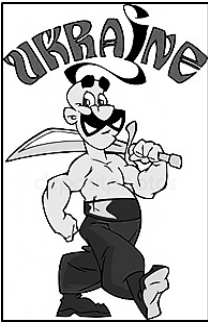
«запорозьке» козацтво. До діючої армії увійшли також підрозділи розвідки, фортифікаційної та прикордонної служб, загони варті. Спеціальні загони забезпечували постачання зброї, боєприпасів, продовольства тощо.

Козацька старшина формувалася з представників різних суспільних верств. Безперечним завоюванням «Козацької держави» стала особиста свобода абсолютної більшості селян і міщан, які, крім того, могли вільно вступати до козацького стану. Переважна більшість селян покозачилася, почала вести вільне козацьке господарство. Кількість селянства в 1665 році скоротилася порівняно з 1654 р. на 43-74%. Соціальний статус міщан визначався царськими грамотами й нормами магдебурзького права, в містах було ліквідовано засилля іноземців та усунуто національно-релігійні перешкоди для занять ремеслами, промислом, торгівлею, для участі в самоврядуванні. Посиливалося соціальне розмежування серед населення.

За свідченнями сучасників, наприкінці 1649 року розпочалося карбування козацької, державної монети у Чигирині, (на одній стороні меч, а на другій ім'я - Богдан Хмельницький). Опоненти кажуть, що таких монет не було знайдено, а ще польська влада була проти їх випуску.

Ювілейна монета номіналом 200 000 крб. «Богдан Хмельницький», випущена Національним банком України 19 липня 1995 року. Присвячена 400-річчю з дня народження Б. Хмельницького, гетьмана України, видатного державного, політичного і військового діяча XVII ст. Авторам нашої книги відомі ще два свідчення сучасників про карбування гетьманом Б. Хмельницьким власних грошей. Зокрема, в Головному архіві древніх актів (Варшава) зберігається лист подільського воєводи графа Станіслава Потоцького до короля Яна Казимира від 29 жовтня 1652 року. Граф скаржиться на свавілля Б. Хмельницького, який зазіхає на суверенні права короля й карбує власну монету. Ще одна згадка про подію є в «Gasette de France» від 21 грудня 1652 року. Там надруковано повідомлення, що гетьман Б.Хмельницький почав карбувати свою монету, чим викликав нарікання польського короля.

ТЕРИТОРІАЛЬНО-ПОЛКОВИЙ УСТРІЙ

Хоча за міжнародними договорами другої половини XVII ст. Правобережна Україна й потрапила під вплив польського короля і турецького султана, влада кожного з цих монархів була тут спочатку суто номінальною. Попри те, що спроби українців утвердити власну державу не мали успіху на теренах Правобережжя, прагнення до визвольних змагань і далі жило у свідомості козацької еліти. Події «Визвольної війни» 1648 р. постійно змінювали територію і кордони України. У XVII-XVIII ст. більша частина земель сучасної центральної і східної України входили до складу держави за назвою «Військо Запорозьке» (згодом «Козацька Республіка», або «Козацька держава», пізніше «Гетьманщина»), адміністративно-територіальними та військовими одиницями були сотні та полки. У багатьох тогочасних іноземних часописах та картах, Україна певний час характеризувалася як «окрема земля козаків», що межує з Московією, Польщею і Татарією. Всі московські законодавчі акти старалися принизити і перетворити Україну в «малоросійський край».

Про полковий устрій. Замість польської системи адміністративно-територіального управління (воєводство - повіт), на території Слобідській Україні та Гетьманщини XVII ст. в ході державотворчих процесів виник «полковий устрій» з такими управлінськими функціями. В основу покладалася полково - сотенний устрій реєстрового козацького війська. Полк об'єднував козаків певної території і становив військову одиницю, набув значення адміністративно-територіального округу, а полковник як військовий командир став водночас і головою цивільної адміністрації. Вищим органом такого управління були «Полкові ради», ядро яких становила полкова старшина (обозний, хорунжий, писар, суддя). До участі в «Полкових радах» залучалися сотники, сотенна старшина (осавул, хорунжий, писар) та козаки поважні полкової сотні. До компетенції ради входило обрання чи усунення від уряду полковника (станом на XVII ст.), здійснення контролю за діяльністю полкових урядовців тощо.

Найбільш дієвими були «Полкові ради» у воєнні роки, коли збиралися всі козаки полку на «Полкове коло». Із часом

владні повноваження ради зосередилися в руках полкової верхівки. «Полкова рада» перетворилася на «старшинську раду», яка діяла як дорадчий орган при полковнику. За відсутності полковника «Рада старшин» набувала значення розпорядчого органу. Повновладним господарем полкової території був козацький полковник, якому підпорядковувалося не лише козацтво, а й усе населення полку. Виконавчу владу в полку здійснювали: полкова старшина, полкова канцелярія, полкові скарбова й лічильна комісії, полковий суд, комісарства. Дрібнішу ланку в структурі полкового устрою становили сотні, кількість яких у кожному полку була різною. Територіальні межі сотень часто змінювалися. До кожної сотні входило кілька містечок і багато сіл. Сотні поділялися на курені, що виконували організаційно-господарські функції. Управління сотнями здійснювали сотники, сотенна старшина та канцелярії. Їхня влада поширювалася на козаків, які проживали на території сотні. Помічниками сотника були сотенні, городові та курінні отамани. «Полковий устрій» ліквідований царським урядом Росії на «Слобожанщині» у 1765 році, а у «Гетьманщині» – на початку 1780-х років.

Офіційним початком реєстрового полкового устрою в Україні стало підписання «Куруківської угоди» 27 жовтня 1625 року, що була укладена коронним гетьманом С. Конєцпольським і козацькою делегацією на чолі з кошовим отаманом «Війська Запорозького» Михайлом Дорошенком під час повстання Марка Жмайла. За угодою загальна чисельність козацького реєстрового війська мала складати 6 тис. чоловік, з котрих тисяча (або більше, віддана на розсуд старшини і мала перебувати на Запоріжжі). Після складення реєстру військо було поділене на 6 полків (за версією В. М. Заруби - на 8 полків): Білоцерківський полк; Канівський полк; Корсунський полк; Переяславський полк; Черкаський полк; Чигиринський полк. За вимогою «Речі Посполитої» резиденція гетьмана мала знаходитися у Корсуні. Станом на 1625-1630 р, полки ще залишалися виключно військовими одиницями «Речі Посполитої». Крім козаків, на території полків і сотень проживала ще одна частина населення «Гетьманщини» - посполиті, які теж входили в сферу впливу гетьманській і полкової

та сотенній адміністрації. Їхні сільські громади обирали свого керівника – «війта». Система «полково-сотенний устрій» діяла до 1780-х років, у 1764 році було скасовано гетьманську владу. Згідно з «Установленням про губернії» (1775) в Україні в 1780-1782 роках запровадили загально імперську систему адміністра-тивно-територіального устрою - намісництва. А від 1783 р українські козацькі полки були перетворені на регулярні та карабінерні полки московської армії.

Після «Переяславської угоди» 1630 р. число реєстрових козаків було збільшено до 8 тис.; але через 5 років (у 1635 році) зменшено до 7 тис.; через рік у новій ординації 1638 р. залишено 6 тис. козаків. За «Зборівським договором» 1649 було утворено 16 полків. Після російсько-польського «Андрусівського перемир'я» (1667 р) територія «Гетьманщини», що залишилася у складі московської держави, поділилася на 10 полків. Правобережна Україна, після «Андрусівського перемир'я» (1667 р) залишилася під владою «Речі Посполитої», її населення зберегло козацький устрій. Цей устрій на Правобережжі припинив існування 1714 році, після «Прутського мирного договору» 1711 р. У Слобідській Україні XVII ст. сформувався адміністративно-територіальний устрій, основою якого був «полково-сотенний устрій». У 1765 р московська імператриця Катерина II ліквідувала слобідське козацтво, перетворивши його полки на регулярні (московські) підрозділи.

Козацькі полки початку «Визвольної війни» 1648-1657 р. Політико-адміністративна система «Війська Запорозького» не була козацьким новотвором оскільки територіальний поділ середньовічного суспільства, зазвичай відповідав потребам оперативної мобілізації збройного люду. Новаційний же підхід уряду Б.Хмельницького при закладні нової адміністративної структури українських земель полягав у тому, що козацькі полки і сотні мали значно менші території, ніж воєводства і повіти «Речі Посполитої», а тому і адміністративним органам було легше ними управляти. Перевагою нової адміністративної мережі - накази швидко доходили до місцевої влади.

Полки, що постали в роки Національно-визвольної революції 1648 року, були значно більшими за попередників. Наприклад, «Київський полк» займав площу 20 тис. кв. км., а «Ніжи-

нський полк» - понад 30 тис. кв. км. Утім, у наступні роки межі полків «Козацької держави» зазнавали неодноразових змін, зумовлених як розвитком міжнародних процесів, так і певними проявами політичної боротьби всередині самого Гетьманату.

Прикладами впливу внутрішньополітичної боротьби на зміну територіальних меж полків можуть слугувати дії гетьмана Івана Виговського, котрий у 1658 р., як покарання полтавській старшині за «антигетьманський заколот», а водночас і як засіб послаблення впливу полтавців на політичне життя в «Козацькій державі», передав цілу низку полтавських сотень до складу інших сусідніх полків. (До речі, досягти реваншу полтавчанам пощастило лише на початку 1670-х років, коли до полку було приєднано ряд сотень, що перебували під владою чигиринського гетьмана П. Дорошенка, від того часу «Полтавський полк» мав у своєму складі 17 сотень і стає одним з найбільших на Лівобережжі).

У другій половині 1663 р практику І.Виговського щодо послаблення впливів своїх опонентів через проведення адміністративної реформи наслідуює лівобережний гетьман Іван Брюховецький, котрий через поділ «Ніжинського полку» на три полка: «Ніжинський», «Сосницький» і «Глухівський» - суттєво послаблює вплив тамтешньої старшини, котра перед тим активно підтримувала опонентів Брюховецького - полковника Василя Золотаренка і гетьмана Якіма Сомка. Крім згаданих вище «Сосницького» та «Глухівського» полків, внаслідок проведених упродовж кінця 1650 - 1660-х років гетьманами І. Виговським, І.Брюховецьким і П. Дорошенком реформ, на території «Козацької держави» з наявних адміністративних одиниць було виділено низку нових полкових структур (або відновлені), що існували в перші роки «Визвольної революції 1848 р»: Зінківський, Іркліївський, Лубенський, Кременчуцький, Торговицький, Ічнянський, Кропивнянський, Гадяцький полки. Деякі з них існували недовго, а деякі мали доволі тривалу історію і залишили по собі багаті та яскраві спогади.

Під час «Визвольної війни» 1648–1657 років під проводом Б.Хмельницького були сформовані додаткові полки, що стали військовою опорою «Козацької держави». Їх чисельність змінювалась в залежності від тактичних завдань та стратегічних обставин. Окремі з них проіснували лише у період з початку

повстання й до «Зборівської угоди». Чисельність козацького війська в цей період досягла 360 тисяч чоловік. Кількість сотень і козаків у полках Війська Запорозького за реєстром 1649 року:

Полки	Кількість сотень	Кількість козаків
Чигиринський	19	3222
Черкаський	18	2996
Канівський	16	3167
Корсунський	19	3472
Білоцерківський	23	2990
Уманський	14	2976
Брацлавський	22	2655
Кальницький	19	2050
Київський	18	2010
Переяславський	19	2010
Кропивенський	14	1992
Миргородський	16	3090
Полтавський	19	2970
Прилуцький	20	1996
Ніжинський	10	991

Кожний полк і сотня мали свою хоругву, переважно прямокутне полотнище з державом-хорогвищем, інколи з верхівкою у вигляді хреста або кулі. На знаменах різноманітного забарвлення зображувалися різноманітна геральдична символіка. Наприклад, козацька земельна геральдика - як комплекс, склалася порівняно пізно – початку XVIII ст., до цього бачимо хіба що поодинокі зразки земельного герботворення, такі, скажімо, як полкові герби походять з третьої чверті XVII ст., а окремі паланкові герби Запоріжжя та полкові герби «Слобідської України» з'явилися в кінці XVII – початку XVIII ст.

Що ж стосується «Гетьманщини» (Козацької держави), то процес набуття полками та сотнями власних гербів і використання їх на полкових та сотенних печатках, а згодом і знаменах, безпосередньо пов'язаний з утворенням наприкінці першої чверті XVIII ст. нових органів місцевого управління, так званих полкових і сотенних канцелярій. Вже від 1723–1724 р. маємо перші печатки «Батуринської сотні» та «Чернігівського полку», згодом з'явилися приклади використання урядових печаток з

зображенням відповідних земельних гербів і в інших козацьких підрозділах.

Від 1648 року управління відповідною територією знаходилося в руках полковника, влада якого була обмежена загально-полковою козацькою радою, а «рада полкової старшини» виступала в якості «дорадчого органу». Ці два колегіальних органи влади не мали постійного характеру і сталих компетенцій, через що всі нитки управління зосереджувалися безпосередньо в руках самого полковника. Під його ж безпосереднім керівництвом знаходилися: полковий писар, що був фактично особистим писарем полковника; полкова канцелярія, як правило розміщувалася в будинку полковника «і завжди була під рукою». Подібну ситуацію спостерігаємо і в окремих сотнях, як територіальних одиницях «Козацької держави».

Цілком закономірно, що за таких умов не виникало якоїсь нагальної потреби у використанні осібних полкових і сотенних печаток, оскільки їх фактично заступали собою приватні або приватно-посадові печатки відповідних полковників і сотників. Така практика почалась за часів «Визвольної війни 1648 р» і тривала впродовж кінця XVII – початку XVIII ст. Прикладом є застосування полкових печаток «Полтавського» і «Прилуцького» полків, де полкові канцелярії використовували приватно-посадові печатки відповідних полковників – Андрія Горленка і Гната Галагана. Інша сотенна канцелярія доволі тривалий час затверджувала власні офіційні документи приватними печатками своїх сотників з родини Селецьких, а «Хмельівська сотня» користувалася печаткою сотника Андрія Шкляревича, поряд «Пирятинська сотня» ще в 1670-х р. застосовувала в своєму діловодстві міську печатку сотенного осередку.

Механізм функціонування політичної влади, сукупність принципів, методів і засобів здійснення керівництва суспільством визначають характер політичного режиму. Механізм функціонування політичної влади в козацькій Україні дає змогу охарактеризувати політичний режим Гетьманату як республікансько-демократичний, що поєднував у собі елементи, як прямої, так і опосередкованої демократії і базувався на полковому-сотенному адміністративному устрої. На різних етапах історичного розвитку співвідношення владних повноважень головних елементів політичної системи «Гетьманату»: генеральної ради,

старшинської ради, гетьмана та вищої старшини зазнавали принципових сублімаційних трансформацій.

Внаслідок цього, політичний режим в одних випадках набував ознак авторитарного правління, в інших - олігархічного. Приклад авторитарного режиму - «цезаризм», тобто керівництво всіма провідними владними інституціями зосереджується в руках однієї особи. Як приклад, подібне відбувалося за гетьманства Б. Хмельницького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І.Самойловича та І. Мазепи. Причому, в усіх цих гетьманів на певних етапах з'являлися плани заснування власних правлячих династій, тобто заміни авторитарного режиму - монархічним. Приклад типового олігархічного режиму становила козацька Україна в роки гетьманування І. Виговського, Ю.Хмельницького, І.Самойловича, в окремі періоди І. Мазепи, а також І.Скоропадського, П. Полуботка, Д. Апостола тощо.

На сьогодні авторам нашої книги відомі герби 111 полків, повітів (територіально-адміністративні одиниці, що з'явилися в 1763 р. внаслідок судової реформи гетьмана Кирила Розумовського) та сотень «Гетьманщини», додатково герби 92 міст, полкових та сотенних осередків. В 61 випадку зафіксоване одночасне використання гербів полком чи сотнею і відповідним полковим чи сотенним осередком. В окремих випадках міста та сотенні канцелярії не мали власних гербів, тож вони користувалися печатками сотенних осередків чи сотенної старшини. З вищезазначених 61 прикладу земельних та міських гербів, ми простежили ступінь впливу міської геральдики козацької доби на полкові та сотенні герби. Із цих 61 герба, в 37 випадках бачимо абсолютно відмінні сюжети. Лише в 7 випадках герби полків чи сотень повністю співпадали із змістом гербів власних осередків. А ще в 17 випадках подібність між відповідними земельними та міськими гербами була частковою. Багато суперечок точилося навколо герба України періоду «Гетьманщини». До речі, посли Київського князя Ігоря (912-945 р) при укладанні договору з візантіяцями мали свої печатки з тризубами. Київський князь Володимир Святославович (980-1015 р) карбував тризуб на монетах.

ЛЮДИ СИЛЬНОЇ ДОЛІ

З самого початку зазначаємо, вже упорядкували «Реєстр Війська Запорозького» 1649 р, як унікальне джерело з історії українського козацтва кінця XVII ст., він містить списки 40 тис. козаків Б.Хмельницького, «Реєстр...» розкриває етнічний склад населення, подає відомості про сотенно-полковий устрій «Гетьманщини»

(Козацької держави), становлять цінний матеріал для наукових студій. (Київ: Наукова думка, 1995. 586 с). Тож при нагоді читачі можуть ознайомитись з ним і віднайти там своїх предків.

Зараз ми коротко розглянемо особливості реєстру «Війська Запорозького» 1649-1660 р, який був складений після «Зборівської баталії» 1649 року, як переможної битви української армії, під проводом Б. Хмельницького, над коронним польським військом під командуванням короля Яна II Казимира під Зборовом (тепер це Тернопільська область). Нестача людей і провіанту не давала надії на перемогу, тому король Ян II Казимир розпочав переговори з татарським ханом Іслям-Гераєм III. Не зацікавлений у перемозі й посиленні влади Б.Хмельницького, кримський хан Іслям-Герая III пішов на переговори і уклав угоду з Яном II Казимиром, який пообіцяв татарам виплатити велику суму «упоминків» і дозволив брати «ясир» та грабувати українців на шляху до Криму. Не маючи можливості одночасно воювати проти коронних військ Польщі та татар, Б. Хмельницький під тиском хана Іслям-Герая III змушений був почати переговори і укласти з королем «Речі Посполитої» договір, що згодом дістав назву «Зборівський договір» 1649 року.

Опираючись на пункти «Зборівського договору» був складений реєстр «Війська Запорозького» в 40 тис. чоловік котрий закріпив 16 полків і поділив на 272 сотні, вони розташовувались в межах Київського, Брацлавського та Чернігівського воєводств. Усі інші полки було ліквідовані, а люди, хто не потрапив до козацького реєстру 16 полків, мали повернутися до своїх панів. Православна Київська митрополія відновлювалася у своїх правах.

Коротко про 16 військово-козацьких полків та адміністративно-територіальні одиниці «Гетьманщини» від 1649 року:

1). Чигиринський полк, (полковий центр – м. Чигирин), був утворений 1625 р, як військова одиниця «Речі Посполитої», згодом полк реєстрових козаків Війська Запорозького. Під час «Гетьманщини» 1648–1657 р «Чигиринський полк» отримав статус окремої адміністративно-територіальної одиниці «держави Війська Запорозького». Його територія займала як правобережні, так і лівобережні землі понад Дніпром. На сході полк межував з «Корсунським», на правобережній півночі - з «Черкаським» і на лівобережній півночі з «Кропивнянським» полками.

Як військова одиниця «Чигиринський полк» був головним полком гетьмана Б. Хмельницького. За реєстром 1649 року він поділявся на 19 сотень, із них 11 на правій стороні Дніпра й 8 на лівій. У полку нараховувалося 3291 козаків, з яких 1921 осіб перебували в правобережних сотнях, а 1370 - у лівобережних. Разом із військовою генеральною старшиною, яка зараховувалася до складу «Чигиринського полку», кількість його особового складу становила 3297 осіб.

Від 1661 р. з лівобережних сотень «Чигиринського полку» був утворений новий «Кременчуцький полк». Проте 1663 року його ліквідували, а сотні повернули до старого полку. У 1667 р, після «Андрусівського миру» між «Московським царством» і «Річчю Посполитою», лівобережні сотні «Чигиринського полку» відійшли до «Лубенського» і «Миргородського» полків, а правобережні сотні - до «Речі Посполитої». У 1672 р, за «Буцацьким миром» між Османською імперією та «Річчю Посполитою», правобережні сотні перейшли до гетьмана Петра Дорошенка, що визнав османів.

Після захоплення Чигирини османами 1678 р «Чигиринський полк» було ліквідовано, але у 1704 р «Чигиринський полк» було відроджено. У 1711–1712 р. за наказом московської влади більшу частину козаків та цивільних мешканців полку було силою переселено на Лівобережжя, а полк ліквідували разом з іншими правобережними полками. Територія полку перейшла під юрисдикцію «Речі Посполитої». Частина козаків «Чигиринського полку» під керівництвом Гната Галаґана переселилися до лівобережного «Прилуцького полку», під владу Москви.

2). Черкаський полк - як військова та адміністративно-територіальна одиниця реєстрових козаків утворена 1625 р. згідно з «Куруківською угодою». Полковий центр – м. Черкаси. Займав територію по обидва боки Дніпра тримаючи під своїм контролем основні переправи. З 1648 р. у складі «Гетьманщини» межував на заході з «Корсунським полком», на півдні з «Чигиринським», на сході з «Кропивнянським» та «Пере-

яславським» і «Канівським» полками на півночі. Надаємо перелік козацьких сотень «Черкаського полку» за посадою сотників. Тож маємо сотні: Феська Шубця; Петра Сіна-дановича; Андрія Драгиля; Степана Мошенця; Марка Топиги; Лазара Петровича; Мартина Саварського; Феська Вовченка; Степана Кулаковського; Олекси Островського; Микити Трохимовича; Сави Гаркушенка. А ще були сотні: Мошенська; Богушківська; Золотоношська; Домонтівська та Піщанська.

Дещо про полковників «Черкаського полку»:

- Іван Барабаш належав до старшинської верхівки, яка не хотіла поривати зв'язків з «Річчю Посполитою». У 1638 р, після придушення повстання Острянина та Гуні польською владою був призначений черкаським сотником, згодом став полковником, допомагав Польщі придушувати визвольний рух в Україні, брав участь в битвах під Цецорою, Хотином. Мав великий вплив на козаків, приймав участь в секретній делегації козаків до короля Владислава IV Вази. За зраду, свої козаки убили І. Барабаша і приєдналися біля Жовтих Вод до війська Б. Хмельницького;
- Максим Кривоніс (або Перебійніс близько 1600-1648) військовий діяч періоду Хмельниччини, лисянський полковник, один з керівників козацько-селянських повстань в Україні за часів «Козацької держави». Учасник Корсунської битви, уперше в історії Львова взяв штурмом Високий замок;
- Яків Гугнивий черкаський полковник від 1637 року;
- Каленик Прокопович полковник в 1638 році, походить з реєстрового козацтва. В різних джерелах його посада зазначається неоднаково: у одних він був полковник Черкаський, в інших - полковий осавул, але осавул може бути на посаді полковника;

- ▶ Дем'ян (Ян) Гижицький - Черкаський полковник в 1638 році, (з польської шляхти). Призначений полковником на Масло-ставській ординації;
- ▶ Станіслав Вадовський - полковник у 1648 році. Очевидно, брав участь у битві під Жовтими Водами на польській стороні;
- ▶ Богдан Топіга - полковник у 1648 році;
- ▶ Топіга Марко полковник (1648-1649) очевидно був родичом;
- ▶ Василь Шенделицький згадується в реєстрі Черкаського полку від 16 жовтня 1649 року;
- ▶ Іван Воронченко полковник у 1650 році;
- ▶ Яків Воронченко черкаський полковник (1648-1652) і прилуцький (1652-1658). Сподвижник гетьманів Петра Дорошенка і Остапа Гоголя;
- ▶ Іван Худий (прізвисько Баран Худий, Барашко) - черкаський полковник з початку 1652 року і до липня 1653 року;
- ▶ Яків Пархоменко черкаський полковником у 1653 р.;
- ▶ Андрій Одинець полковник у 1659-1660 роках, підтримав обрання Юрія Хмельницького гетьманом у 1659 році;
- ▶ Михайло Гамалія полковник (1662) в період Якіма Сомка. Його син (осавул Війська Запорізького) Андрій Гамалія (1693 р);
- ▶ Андрій Воронченко полковник в 1665 та 1669 роках;
- ▶ Богдан Калістрат був полковником в 1666 та 1676 роках;
- ▶ Марко Тарасович полковник 1648 – 1649 р;
- ▶ Василь Шенделицький полковник від 1651 року;
- ▶ Яків Пархоменко 1653–1657 роки;
- ▶ Федір Джулай 1657-1666 роки;
- ▶ Андрій Одинець 1659-1661 роки;
- ▶ Денис Мурашко 1662-1663 роки;
- ▶ Яким Михайлович Головченко 1668 – 1669 роки;
- ▶ Павло Білий 1671 - ? роки;
- ▶ Филон Горілий 1674 рік;
- ▶ Ждан Степанович 1675 рік;
- ▶ Богдан Калістрат 1676 рік та інші полковники.

В 1652 році «Черкаський полк» брав участь у битві під Батогом. У 1676 році у наслідок капітуляції П. Дорошенка «Черкаський полк» припинив існування. Після його ліквідації, три його лівобережні сотні, «Піщанська», «Золотоноська» та «Домонтівська», увійшли до «Переяславського» і одна до «Лубенського» полків.

3). Канівський полк - адміністративно-територіальна і військова одиниця XVII ст. Полковий центр - місто Канів. Утворений в 1625 р, як полк реєстрових козаків. На заході полк межував із «Корсунським», на півдні з «Черкаським», на сході з «Переяславським» полками. Стратегічним завданням була охорона переправи через Дніпро у районі Трахтемирова, Іржищева та Канева. За «Зборівським реєстром» 1649 року, «Канівський полк» мав

3167 козаків особового складу та 16 сотень. Писарем Канівського полку був Герасим Савич, а полковим осавулом – Богдан Шабельниченко. Протягом 1649-1665 р територія полку була ареною жорстокої боротьби проти польсько-шляхетського війська та внутрішніх міжусобиць.

Сотні Канівського полку (1651 р.):

- ▶ «Канівська городова» - села Чернище, Ходорів, Тулібле на Дніпрі, Соркланов та Студенець;
- ▶ 1-а сотня (Литвинецька) - село Литвинець;
- ▶ 2-а сотня (Пекарська) - село Пекарі;
- ▶ 3-я сотня (Костенецька) - села Костенець (мікрорайон «Костянець» м. Канева), Ратки та Рудка;
- ▶ 4-а сотня (Келебердинська) - село Керебердеїв;
- ▶ 5-а сотня (Клепачівська) - села Клепачі та Доманчиць;
- ▶ 6-а сотня (Леплявська) - с. Леплява та Решотки за Дніпром;
- ▶ 7-а сотня (у нас поки відомостей немає);
- ▶ 8-а сотня (Бубнівська) - села Бубнів та Прохорівка;
- ▶ «Таганська сотня» - села Таганча, Голяки, Мельники, Ключники, Поташня, Синявка, Пилява, Беркозівка, Мартинівка, Копієвата, Пшеничники, Бучак та Іванків;
- ▶ «Межиріцька сотня» – села Межирічка та Вороб'їв;
- ▶ «Терехтемирівська сотня» – с. Терехтемирів, Мале Підсінне та Велике Підсінне;
- ▶ Іржавицька сотня – села Ржавець, Ржавець, Македонець, Лазарчиця та Бабичі;
- ▶ «Маслівська сотня» – с. Маслівка;
- ▶ «Стайківська сотня» – с. Стайки на Дніпрі;
- ▶ «Михайлівська сотня» – с. Михайлівка;
- ▶ «Конончацька сотня» - села Кононча, Бобриця, Богородична

Слобода, Глинча, Григорівка, Бурнелівщина, Дударці, Колтягаєв, Курильчиці, Лука, Малудовче, Процьки, Романівка, Россохате, Совин, Степанчинці, Тулинці, Піє, Хмільна, Чаплинці, Черленків, Юсків Млинок, Яриловичі та Сушка (Прохорівська сільрада).

Повної ліквідації полк зазнав у результаті Чигиринського походу та послідуного договору про перемир'я 1681 р, саме тоді рештки козаків переселилися на територію «Переяславського полку». У 1711–1712 роках за наказом московської влади більшу частину козаків та цивільних мешканців було силою переселено на Лівобережжя.

4). Корсунський полк - адміністративно-територіальна і військова одиниця Війська Запорозького в XVII ст. Утворений в 1625 році як полк реєстрових козаків, полковий центр - Корсунь. Першою стратегічною метою було перехоплення татарських набігів по «Чорному шляху» та патрулювання його території. На початку «Національно-визвольної війни» середини XVII ст. полк воював на боці польської шляхти, і лише перед битвою на Жовтих Водах 1648 р. перейшов на бік повстанців та козаків.

У 1649 р. до нього було приєднано «Лисянський полк». У підсумку це став найчисельніший полк Війська Запорозького 1649-1654 р. За «Зборовським реєстром» 1649 р. нараховував 3472 козаків, через 5 р. (у 1654 р) мав 5150 чоловік З 1651 по 1654 р. на території полку додатково було сформовано ще дев'ять сотень.

Під час укладання «Білоцерківського договору» частина козаків полку підняла повстання проти політики Б.Хмельницького, але їх приборкали. Полк відіграв активну роль у подіях часів війни 1658-1659 р, під булавою гетьмана І.Виговського брав участь у Конотопській битві. В часи «Руїни» у м. Корсуні знаходилася гетьманська резиденція (цю традицію заклав ще Б.Хмельницький у 1654-1655 р), її продовжив Ю.Хмельницький, П.Тетеря та П.Дорошенко. Саме тут відбулася «Корсунська рада» (1657 р). Пізніше у 1664 році С. Височан переніс полковий центр до м. Лисянки. В цей період Корсунський край неодноразово перебувала в епіцентрі бойових дій. Формально полк існував до 1676 року (час капітуляції Петра Дорошенка).

Корсунський полк було відновлено у 1685 р. на Правобережжі, його очолив виходець з Полтавщини Захар Іскра. Після відновлення полку корсунські козаки почали брати активну участь у політичних подіях, що відбувалися на території «Правобережної України», зокрема, у походах на турецькі і татарські території, в «повстанні 1702-1704 р», в «Північній війні» тощо. У 1701 році Лівобережний гетьман Іван Мазепа скаржився, що Захар Іскра разом з іншими Правобережними полковниками, всупереч договорам, «додатково завів» (розбудував) слободи в Корсуні, Мошнах та Драбівці. Взимку 1702 р. у м. Корсунь, з озброєним загоном прибув власник Корсунського староства Ян Яблонівський й вимагав від козаків залишити населені пункти полку. Козаки вимогам Яблонського не підкорились, натомість разом з міщанами перебили у Корсуні католиків та євреїв. Це призвело до того що наказний гетьман С.Самусь присягнув московському царю та разом з корсунцями, котрих очолював Захар Іскра, підтримав повстання Семена Палія.

1). *Захар Юрійович Іскра (1650-1730 р), корсунський полковник (1684-1707 р), один із керівників антипольського повстання у Правобережній Україні в 1702–1704 р. Учасник війни з Молдовою у 1686 - 1687 р. Походив із козацько-старшинського роду Іскрів, доводився сином корсунському полковнику Юрію Іскрі, внуком гетьману Якову Острянину (Іскра) та двоюрідним братом полтавському полковнику Івану Іскрі. Після проголошення 1699 р про ліквідацію козацтва, Захар Іскра разом з Семеном Палієм, Самійлом Самусем і Андрієм Абазином очолив національно-визвольну боротьбу на Правобережній Україні.*

2). *Семен Палій (Семен Гурко 1640-1710 р) військовий діяч Українського гетьманату, полковник «Фастівського полку» (Білоцерківського полку), один з керівників повстання на Правобережжі проти «Корони Польської». Разом з правобережними козаками воював проти турків і татар на Західному Поділлі, зокрема поблизу міста Кам'янець-Подільський. Обороняв від татарських нападів Немирів (1688), Умань (1689), Білу Церкву (1687, 1690), Смілу (1693), Фастів (1690, 1693, 1695) та інші міста. Отримував кошти на проведення*

бойових операцій від короля «Речі Посполитої» та царя «Московської держави». В 1694 р склав таємну присягу на вірність московським царям. Нащадки Семена Палія: У 1692 р. в Борзні проживала мати Палія, а також брат Федір. Другий брат Василь проживав у Батурині, а потім Фастові. Рідну сестру забрали у ясир до Кримського ханства, де вона побралася з татарським мурзою. Перша дружина Марія була донькою козака із с. Зазим'є (Бориспільський р-н., Київської обл). Друга дружина Феодосія (близько 1688 р.) походила з козацького роду. Від першого чоловіка вона мала сина Семашка, який став найближчим соратником Палія. Окрім пасинка, він ще мав 2-х синів Матвія та Самійла. Донька Марія (близько 1689-1739 р) стала дружиною полковника А. Танського. У поминальнику «Козелецького Георгіївського монастиря» залишився «синодик» з іменами членів родини Паліїв-Танських. Через рід Танських нащадком С. Палія був всесвітньовідомий письменник Микола Гоголь. Помер С. Палій власною смертю 1710 р. та похований з почесностями у «Межигірському Спасо-Преображенському монастирі» під Києвом

Корсунський полк приймав участь у військових компаніях: Повстання Федоровича 1630 р; Смоленська війна 1632 - 1634 р; Повстання Павлюка 1637 р; Повстання Острянина 1638 року; Події періоду Б. Хмельницького 1648-1654 р; Білоцерківське повстання 1651 р; Конотопська битва 1659 р; Громадянська війна 1660-1676 років; Молдавські походи 1686-1687 р; Польсько-турецька війна 1695 р; Повстання Палія 1702-1704 р; Похід Пилипа Орлика 1711 року тощо.

До речі, Корсунський полк став опорним пунктом гетьмана Пилипа Орлика (1711 р) під час його походу на Правобережну Україну. У 1711–1712 р. за наказом московської влади більшу частину козаків та цивільних мешканців з облаштованих поселень, було силою переселено на Лівобережжя, а Корсунський полк ліквідовано разом з іншими правобережними полками. У 1852 році в м. Корсунь провели місцевий опис: «Нарахували жителів обох статей – 5 078 осіб, в тому числі: дворян – 52, односторонців – 98, різночинців – 25, поміщицьких селян – 3 903, євреїв – 1 000 душ. Крамниць дерев'яних – 11, а шинків – 19 шт., 2 перевози через ріку і три містки.

5). Білоцерківський полк - військово-адміністративна одиниця, належить до корінних козацьких полків, від 1625 р. постав як полк реєстрових козаків. Територія полку на сході межувала з «Київським», на півдні з «Корсунським», на заході з «Уманським» та «Вінницьким» полками. Брав участь в «Костянтинівській» і «Батозькій битві» та інших боях Визвольної війни українського народу 1648-1854 р. За часів правління гетьмана І. Виговського брав участь в «Конотопській битві» під час московсько-української війни (1658-1659 р).

Під час «Гетьманщини» (1649 р.), за наказом гетьмана (Б.Хмельницького) було замінено 18 сотень «за підтримку Польщі», на той час «Білоцерківський полк» мав 25% польської шляхти, зокрема у «Білоцерківській полковій сотні»). В 1651 р східна частина полку відійшла до «Паволоцького полку» (села Паволоч, Сквиря, Антонів та Торчиця). Після передачі, згідно з «Журавненською угодою» у 1674 р. полякам території Білої Церкви, полк занепав, а населення почало масово переселятися на «Лівобережну Україну». У 1685 році «Польський сейм» прийняв ухвалу про поновлення на українських територіях колишніх полків козацтва з усіма їхніми правами. та вольностями. Основний склад полку 2214 козаків, або 74% було зосереджено по обидва боки від «Чорного шляху». При цьому південніше, у межиріччі річок Гнилої та Гірської в с. «Чорний Камінь» розміщувався відділок з 748 козаків.

Ми знаємо прізвища полковників полку: С. Москаленко, С. Половець, Данило Гиря, А. Положний, І.Клиша, Макар Москаленко, І. Сулименко та інші.

За «Реєстром Війська Запорозького» 1649 р до полку було вписано 2990 козаків, що становило 7,38% всього складу Реєстру. За чисельністю полк був більше за середній, до списку полку було вписано й весь склад «Паволоцького полку», створеного 1648 року, який повинен був бути скасований за умовами «Зборівської угоди» 1649 року. В полку було 23 сотні та 22 поселення. Основну масу населення полку становило селянство - посполиті.

ВРАЖАЮЧІ ПОДІЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Продовжуємо розгляд «Гетьманщини» зсередини.

6). Уманський полк Війська Запорозького, створений влітку 1648 р. на території східної частини Брацлавського воєводства як адміністративно-територіальна і військова одиниця. Першим полковником був Іван Ганжа. У 1649 році до складу «Уманського полку» входило 14 сотень. Після «Білоцерківського миру» 6 сотень було втрачено: «Бершадську», «Кислянську», «Івангородську», «Кочубеївську», «Романівську» і «Ковалівську». Основою полку були запорожці «Уманського куреня», біля 15% місцевих шляхтичів та 20% родин татарського походження: Баглаї, Килимеї, Самбаї та інші. Не дивлячись на це, «Уманський козацький полк» був боєздатною частиною армії Б. Хмельницького і приймав участь у військових операціях: у вересні (1648 р.) битва під «Пилявцями»; у «Збаразькій» (червень) та «Зборівській» (серпень) битвах 1649 року; у розгромі польських військ під «Батогом» (травень 1652 р.), у битві з польсько-татарськими військами під «Охматовим» (січень) та «Озірною» (листопад) 1655 р та інші. Полкова старшина уманського козацтва не раз виконувала відповідальні завдання Б.Хмельницького, а політичні комбінації, перевороти, зради, відступи і компроміси переслідували полк.

За полковника М.Ханенка, Уманський полк був опозиційно настроєний до Москви і не підтримував договірних статей Ю.Хмельницького. А на початку 1664 року, завдячуючи появі на Уманщині запорожців з І.Сірком, Уманський полк вже визнав владу російського царя і в Умані була поставлена московська застава. Уряд «Речі Посполитої», підтримуючи козацьку старшину польської орієнтації, розколов правобережне козацтво і домогся обрання гетьманом Правобережної України - М.Ханенка. У протистоянні гетьманів М.Ханенка - П.Дорошенка, уманське козацтво в 1672-1674 р. підтримував М.Ханенка, а в березні 1674 р. полк присягнув Москві. Уманські полковники «доби Руїни»: М.Ханенко, М.Булига, С. Оргіяненко, І.Лизогуб, І. Сербин, І. Гродзенко, С. Яворський, Г.Білогруд) були як пропольської, так і промосковської орієнтації, але під їх керівництвом козацтво вело самовіддану боротьбу за національне визволення України.

Михайло Ханенко (1620–1680) український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Правобережній Україні (1669-1674 р). Представник козацького роду Степана Ханенка. За родинними переказами Ханенків, записані у XIX ст, його батько Степан, козакував за часів Сагайдачного і потрапив до татарського полону, звідки був викуплений. Мати була однією з дочок прикордонного старости. Михайло народився в Умані, де згодом став старостою, очолив «Уманський полк». Ханенко мав трьох синів: один з жінкою знаходився під вартою в Дорошенка, другий на Чорному морі був взятий татарами в полон і відісланий до Константинополя, де його тримали в замку «Єдикуле» (Семивежний Замок), третій син жив у теці короля «Речі Посполитої», вдови Яреми Вишневецького. За підтримки частини козаків, кримського хана та влади «Речі Посполитої», Михайло Ханенко намагався 1668 р. усунути гетьмана Петра Дорошенка і на його місце поставити Петра Суховія. У 1669 р. у боротьбі проти П.Дорошенка - П. Суховій зазнав поразки, а його козаки з трьох правобережних полків: «Уманський», «Паволоцький», «Корсунський» на раді в Умані проголосили гетьманом М. Ханенка, довелося П.Суховію стати генеральним писарем у нового гетьмана. У 1764 р. М.Ханенко віддав свою булаву (продався) московській владі, за що був наділений маєтностями на «Лівобережній Україні» і оселився у Козельці на Чернігівщині, а вже у 1677-1678 р. його звинуватили у зносінах з «Річчю Посполитої». Гетьман І.Самойлович, за наказом Москви, тримав його ув'язненим у м. Батурині, але М.Ханенку пощастило довести свою невинність, незабаром він помер.

«Уманський полк» у 1704-1711 р. входив до складу «Козацької держави», його територія була «контрольною зоною» С.Палія (або Паліївщини). У вир повстання проти московського царя втягнулось і населення Уманського краю за що й поплатилися. Під час московсько-турецької війни 1710-1713 р. полк підтримав Пилипа Орлика на Правобережжі проти московитів. За наказом Москви - полк ліквідували, а населення примусово переселили на Лівобережжя в 1712 році.

7). Брацлавський полк, адміністративно-територіальна і військова одиниця «Правобережної України» створена 1648 р. Полковий центр м. Брацлав. Полк межував з «Молдавським князівством, татарським степом, «Річчю Посполитою, а також з «Кальницьким» та «Уманським» полками. Сотенні центри були розміщені у місечках понад «Кучманським шляхом» для перешкоди татарським вторгненням. У 1649 році до полку входило 22 сотні, але у 1654 р. кількість сотень скоротилася до 12, адже після підписання «Білоцерківської угоди» - «Військо Запорозьке» втратило західні території на користь «Речі Посполитої». А 1667 року, після «Андрусівського перемир'я», територія «Брацлавського полку» перейшла до Польщі. У 1685 р. польський сейм прийняв ухвалу про поновлення на території колишніх українських полків козацтва з усіма його правами та вольностями. «Брацлавський козацький полк» було відновлено козаком-абазинцем Андрієм Абазою.

У 1711–1712 р. за наказом московської влади більшу частину козаків та цивільних мешканців було силою переселено на Лівобережжя, а полк ліквідовано разом з іншими правобережними полками. Під час війни проти поляків (1702 р) Андрій Абазов із своїми козаками полонив фортецю Немирів, але у 1703 р. в бою під Ладижином (тепер місто Вінницької області) був тяжко поранений і потрапив у полон. За наказом наказного гетьмана Адама Миколая Сенявського був підданий тортурам і посаджений на палю в м. Шаргороді Вінницької області, (на Східному Поділлі над річками Мурашка і Ковбасна).

Андрій Абазин (1634-1703 р) - український військовий діяч, один з керівників національно-визвольної боротьби українського народу проти польських загарбників наприкінці XVII - на початку XVIII століть у «Правобережній Україні». Брацлавський полковник у Абазин 1684-1703 роках, за походженням абазинець, був сином турецького візира Мехмеда Абаза-паші, що походив з абазинського княжого роду, та доньки польського гетьмана Станіслава Жолкевського на ім'я Сафта Доціул. Учасник спільного походу польського і козацького військ про-

ти турецьких військ у Молдову в 1686-1687 р. У 1691-1696 р. брав участь у походах на турецькі фортеці Кизикермен, Буджак, Очаків та Тягиню. Організатор оборони від нападів турецькотатарського війська. Наприкінці 1680-х р, разом з трьома полковниками: С. Самусем, С. Палієм та З. Іскрою сформував декілька козацьких полків, що вели боротьбу проти польсько-шляхетського панування на «Правобережній Україні». У 1702-1703 р. очолював повстання козаків Брацлавщини й мешканців Поділля проти «Речі Посполитої». Наприкінці 1702 року Абазин разом із загонами богуславського полковника Самійла Самуся брав участь в облозі Білої Церкви, взятті Немирова, Бара та інших міст Поділля. Мав декількох нащадків: Семена, Анну, Ілля та Іону, один із синів Ілля Абаза став засновником відомого дворянського роду Абаза, займали високі державні посади в «Московській імперії».

8). Кальницький (Вінницький) полк – адміністративно-територіальна та військова одиниця XVII ст. у Правобережній Україні. Полковий центр - місто Кальник (нині село Іллінецького району Вінницької області). Полк існував 1648 - 1678 роки, спочатку з центром у Кальнику, згодом у Вінниці. На думку С. Коваленка «Кальницький полк» виник в період походу М.Кривоноса до Брацлава 1648 р, як форпост проти-дії татарам на «Уманському шляху», від «Чорного шляху».

Восени 1649 р до «Кальницького полку» приєднали територію та особовий склад «Животівського» та «Подільського» полків. 1649 року полк налічував 2050 козаків і складався з 19 сотень: Бабинської, Балабанівської, Борщагівської, Вінницької, Вороновицької, Дашівської, Животівської, Жорницької, Іллінецької, Кальницької, Кунянської, Липовецької, Немирівської, Ометинської, Погребищенської, Прилуцької, Рахнівської, Теплицької і Тетіївської. За списками 1654 року, новостворений «Вінницький (Кальницький) полк» зменшився до 9 сотен. В 1654 р. на території «Вінницького (Кальницького) полку» налічувалось 62 населені пункти. Полк очолювали полковники: Остап (Євстафій) Усваницький (1648-1649), Іван Федоренко (1649-1650, 1654), Остап Гоголь (1649,1674), Іван Богун (1650,

1651, 1653-1657), Петро Стягайло (1652), Іван Сірко (1658-1659), В. Варениця (1659-1665), був страчений Ю.Хмельницьким у 1676 році, Іван Вертелецький (1659-1660), С. Самусь (1688-1699), О. Вінницький, В. Лобойко, В. Верениця (Варяниця), С. Коваленко, Т. Хмура, Мельник, К. Михалевський, М.Патович, Реврик, Г. Негревецький, О. Волошин (1704-708), Г.Ковалевський(Коваленко) був убитий Юрієм Хмельницьким за «погане постачання провіанту до Немирова».

Іван Богун

Іван Богун козацький полководець часу Хмельниччини, полковник подільський, згодом кальницький і паволоцький. (Дата та місце народження Богуна нам не відомі, його біографія до 1649 року рясніє припущеннями та версіями). За даними польського дослідника Евгена Лятача, був сином Федора - дрібного шляхтича, держав містечко Бубневе (тепер село Бубнівська Слобідка, Золотоніський р-н).

Рід Івана Богуна, можливо мав козацько-шляхетське походження, у книзі «Малоросійський гербовник» (автори В.Лукомський, В. Модзалевський) описано герб роду Богунів. Також вказано, що полковник мав сина Григорія та онука Леонтія. Вони були військовими товаришами. Протягом 40-х років XVII ст. Богун вів звичайне для реєстрового козака життя: робив грабіжницькі наїзди на прикордонні московські землі, брав участь у військових походах проти кримських татар та переймав їхні торгові обози до Московії. Вірогідно перебував на королівській службі в Кодаку. З початком «Визвольної війни» 1648 р., Богун став одним із сподвижників гетьмана Б. Хмельницького і згідно з «Реєстром Війська Запорізького» 1649 р, значився серед козаків Чигиринського полку. У боях під Вінницею в березні 1651 року Богун вперше найбільш масштабно проявив свої здібності воєначальника. Відіграв значну роль у битві під Берестечком влітку 1651 р. У 1653 році І. Богун разом із Тимошем Хмельницьким водив козацькі полки в похід на «Молдовське князівство», де розгромили армію Георгіци та його союзників. Після загибелі в Сучаві сина Б.Хмельницького - Тимоша (5 листопада 1653 року), І.Богун повернувся з військом в Україну. Наприкінці 1653 та протягом 1654–1655

років І.Богун практично безперервно вів бойові дії проти польської армії та татарських загонів на Брацлавщині та Уманщині. Після смерті Б. Хмельницького (27 липня 1657 року) Іван Богун певний час підтримував курс І.Виговського та Юрія Хмельницького, але потім їхні шляхи розійшлись. 1662 року кальницький полковник І. Богун був ув'язнений поляками, його відправили до Мальборка і там розстріляли.

Після передачі Москвою в 1667 р Правобережної України до Польщі (за Андрусівським миром), «Кальницький (Вінницький) полк» занепав і був об'єднаний з «Брацлавським полком». Згодом кілька невдалих спроб відновлення «Кальницького полку» було зроблено гетьманами І.Мазепою та І.Скоропадським.

9). «Київський полк» як адміністративно-територіальна і військова одиниця «Гетьманщини» був утворений 1648 року. Полковий центр - місто Київ, з початку XVIII ст. полкова канцелярія перебувала в місті Козельці (нині місто Чернігівської області). За «Зборівським реєстром» 16 жовтня 1649 року «Київський полк» нараховував 2010 осіб в 17 сотнях, з яких три «Київські» були іменні Самійла Білецького, Тимофія Нагорного та Опанаса Предримирського (сотник Печерський). Решта 14 сотень писалися за назвами сотенних центрів: «Київська полкова» (сотник Григорій Ліщенко); «Васильківська» (127 козаків, сотник Микита Бут); «Овруцька» (119 козаків, Юхим Натальчич); «Переvarська» (95 козаків, Юхим); «Гостомельська» (77 козаків, Ермолай Басаренко); «Ворзельська» (105 козаків, Іван Крузь); «Броварська» (53 козаки, Федір Медвідь); «Макарівська» (111 осіб, Григорій Петрицький); «Білгородська» (94 козаки, Каленик); «Ясногородська» (87 козаків, Трохим Ященко); «Ходосівська» (91 козак, Іван Барманський); «Обухівська» (152 козаки, Яків Красовський); «Трипільська» (171 козак, Андрій Ворона); «Мотовилівська» (212 козаків, Степан Половий). «Київські полкові сотні» (сотників Білецького, Нагорного та Предримирського) нараховували в сумі 516 козаків.

А 1654 р до «Київського» полку із «Переяславського» полку включили сотні: «Остерську», «Козелецьку» й «Завориць-

ку». Після «Андрусівського перемир'я» 1667 р. Правобережна частина України (крім Києва з навколишніми землями) потрапила під владу Польщі. На лівому боці Дніпра до «Київської полкової сотні» (Київського полку) було приєднано невелика частину території «Переяславського» й «Ніжинського» полків. Сотенними центрами Правобережжя у різний час були: Білогородка, Бородянка, Васильків, Вишгород, Горностайпіль, Гостомель, Димер, Житомир, Карпилівка, Київ, Макарів, Мотовилівка, Обухів, Приорка (або Приварки, Переварка), Стайки, Трипільля, Ходосівка, Чорнобиль та Ясногородка.

Полковники «Київського полку»: 1648-1649 р. Михайло-Станіслав Кричевський; 1649-1653 та 1656-1657 р. Антін (або Антон) Жданович; 1650, 1653-1655, 1660-1662, 1663-1668 р. Василь Дворецький; 1654-1656, 1657-1659 р. Павло Яненко-Хмельницький; 1659-1660 р. Іван Якименко; 1662-1663 р. Семен Третяк; 1669, 1671-1682 р. Костянтин Солонина; 1670 р. Пилип Олещенко; 1682 -1686, 1690-1691 р. Григорій Коровка-Вольський; 1687-1689 р. Сергій Солонина; 1691-1708 р. Костянтин Мокієвський; 1709-1711 р. Федір Коробка; 1712-1734 р. Антін (Антон) Танський; 1734-1737 р. Михайло Танський; 1747-1751 р. Михайло Михайлович Танський; 1751-1762 р. Юхим Дараган; 1769-1770 р. Андрій Шаула; 1774-1779 р. О. Безбородько; 1779-1781 р. Лука Лукашевич

Коротка довідка на 2-х полковників. 1). Антін (або Антон) Жданович полковник київський (1650-1653, 1655-1656), наказний гетьман, посол до «Османської імперії» (1650, 1651), «Речі Посполитої» (1653), «Московського царства» (1654), генеральний суддя (1656). Народився у шляхетській сім'ї на Київщині. Рід Ждановичів гербу Ястшембець походить від роду князів Довспрунґів із Жмудів (Литва) батьківщина народу «жмудинів». Гнані з Литви волхви знаходили у них притулок ще в XV ст. Від 1648 р - Жданович сотник реєстрового «Чигиринського полку», 1649 чи 1650 р. призначений полковником «Київського полку». У 1656 р. Жданович отримав від московського царя маєток. У 1657 р. Б. Хмельницький призначив Ждановича наказним гетьманом над 10-тисячним козацьким корпусом і був посланий на допомогу Карлові-Х Густаву і Юрієві-II

Ракоці для взяття Варшави. Після невдалої битви під Магеровом корпус Ждановича самовільно залишив Ракоці та повернувся в Україну. Б. Хмельницький, дізнавшись про це, видає наказ стратити Ждановича та усе керівництво корпусу, серед котрого поміж інших перебував і Іван Богун. Лише дивовижна передчасна смерть Б.Хмельницького рятує їх від кари. На Чигиринській раді козаків Жданович з Богуним підтримали претендента на гетьманство - Івана Виговського.

2). Павло Яненко-Хмельницький дипломатичний діяч «Гетьманщини», за однією з версій, доводився небожем Б.Хмельницькому, адже батько Павла - Іван (Ян) Михайлович Хмельницький був рідним братом гетьмана. В реєстрі «Війська Запорозького» 1649 року бачимо Івана Хмельницького серед показаних шляхтичів у містечку «Чорному Камені» «Білоцерківського полку». За іншою версією, його батьком був Іван (Ян) Богуш (Богушевич), шляхтич з Любецького староства. Б. Хмельницький поріднився Павло Яненко через шлюб з двоюрідною сестрою гетьмана, дочкою Філона Хмельницького - брата Михайла Хмельницького. Він часто підписувався «Павло Янович», і просив звати його Павло Яненко і це прізвище потім перейшло до його роду Яненків-Хмельницьких. Полковник Павло Яненко-Хмельницький був вдалим дипломатом, представляючи інтереси «Війська Запорозького» в інших державах. Восени 1653 р. їздив за тілом загиблого Тимоша Хмельницького до Сучави. Гетьман Б.Хмельницький послав його для організації похорону сина та доручив залишатись в Чигирині, чекати від нього відомостей, (можливий бунт війська, або зрада татар). П.Яненко опікувався дружиною та дітьми гетьмана Богдана, вивіз їх до Путивля під опіку московського царя. 1654 р. П. Яненко-Хмельницький бере участь у прийомі московського посольства В. Бутурліна в Переяславі і саме там він присягнув на вірність московському царю.

Він добре розумів всі козацькі підводні течії у «Війську Запорозькому», тому своєчасно підтримував висуванців на гетьманську посаду Івана Виговського, але згодом зайшов у незгоду з гетьманом Виговським і був позбавлений ним місця київського полковника. І тому П. Яненко перейшов на бік свого двоюрідного брата Юрія Хмельницького. У червні 1662 р. Павло Яненко возив до Москви від Ю. Хмельницького 12 поло-

нених татар, так званих «язиків». Після відставки Ю. Хмельницького Павло Яненко перебував на службі у гетьмана Павла Тетері. Є відомості, що він на певний час був призначений наказним гетьманом і певний час перебував на чолі козацького війська під Києвом. У 1663–1664 р. був паволоцьким полковником (очевидно наказним) одночасно з Іваном Богуном. 1663 року під час походу короля Яна Казимира на Лівобережжя, разом з І. Богуном був у Монастирищі. Серед тих, хто на козацькій раді під Богуславом 1665 року привели на посаду гетьмана Петра Дорошенка був і київський полковник П. Яненко-Хмельницький. Дорошенка і Яненка єднали родинні зв'язки, сестра Яненка - Олена була дружиною старшого брата гетьмана Григорія Дорошенка, а сам гетьман 1665 року вдруге одружився з донькою Яненка - Єфросинією. Пізніше Яненко та Дорошенко ще раз породичалися, вони одружили своїх дітей: сина Івана Яненка-Хмельницького та дочку Дорошенко, яка доводилася онукою генерального обозного Семена Половця. В березні-травні 1672 року П. Яненко перебував у Чигирині, де згадується вже, як наказний гетьман.

Призупинимось і акцентуємо увагу на взаємовідносинах Юрія Хмельницького і Павла Яненка-Хмельницького. Опис перебігу подій того часу у різних джерелах різниться. Так, у Енциклопедичному словнику Брокгауза та Єфрона зазначено, що Юрій Хмельницький і П. Яненко разом із татарською ордою влітку 1678 р. попрямували вздовж Дніпра, знищили непокірних канівців, спаливши місто Канів й церкви. Доля Канева спіткала й Черкаси, Корсунь, Стеблів, Мошни, Жаботин та інші міста й містечка по Дніпру й Тясмину. Потім молодий гетьман Юрій Хмельницький та П. Яненко-Хмельницький з «Білгородською ордою» кілька разів спустошували міста й села «Лубенського», «Ніжинського» та «Київського» полків. Тільки після відступу татар 1679 р, вони «заспокоїлись», залишивши після себе сплюндрований край. Дослідник І. Підкова вказує, що на початку 1679 р їхні шляхи-дороги розійшлись, П. Яненко-Хмельницький відійшов від Ю. Хмельницького та проголосив себе гетьманом «Правобережної України». Потім він увірвався на Лівобережжя і, поєднавшись з білгородськими татарами, сплюндровав поселення навколо Козельця,

Носівки, Іркліїва, Яблунівки й захопив жителів у полон. Ю.Хмельницький в союзі з кримським ханом виступив проти нього (Павла Яненка) в похід, проте він був невдалий через глибокі сніги і Ю.Хмельницький не зміг ув'язнити свого родича П.Яненка-Хмельницького. Трохи згодом проти Яненка-Хмельницького виступив гетьман Іван Самойлович, він відступив до Черкас, але П.Яненка-Хмельницького швидко вибили з міста. Невдовзі він зазнав поразки у битві на Дніпрі зі стародубським полковником, сином гетьмана Самойловича - Семеном і втратив гетьманство. П.Яненка-Хмельницького захопили у полон і ув'язнили у Сосниці, де він незабаром помер. (Повторюємо, ця інформація вказана в Енциклопедії українознавства). Щодо часу смерті П. Яненка точних даних у нас немає, Ю. Мицик вважає, що П. Яненко провів останні роки свого життя в м. «Нові Млини». В. Липинський зазначає, що він «помер там, неначе в тюрмі в 1678 році». Дружина П.Яненка-Хмельницького, після його смерті, стала черницею Феодосією у «Вознесенському монастирі». У тогочасних синодиках зустрічаємо поминальні ряди черниці Печерської Феодосії Філонівни Яненки, у яких поминались діти та інша рідня (всього 41 особа). Донька П. Яненко - Єфросинія Павлівна протягом 1665-1684 р. була другою дружиною гетьмана Петра Дорошенка. Син Іван Павлович (але вже як Яненченко) був корсунський (1678), згодом чигиринський (1679) полковником та наказним гетьманом від Юрія Хмельницького.

10). Переяславський полк реєстрових козаків, як адміністративно-територіальний центр та військова одиниця «Лівобережної України» у XVII-XVIII ст. (у Переяслав нині у Київській обл). «Переяславський полк» брав активну участь у козацьких війнах 1630 р (повстання Трясила) та 1637-1638 р (повстання Павлюка і повстанні Острянина). Після ординації «Війська Запорізького» 1638 р. особовий склад

нараховував 10 сотень, за територіальним принципом: «Переяславська», «Богушківська», «Кропивнянська», «Іркліївська», «Лубенська», «Березанська», Яготинська», «Бориспільська», «Миргородська» та «Биківська», яка була центром зародження

«Переяславського реєстрового полку» і сформувалася з 1514 року першим Запорозьким гетьманом Остафієм Дашкевичем, який володів Биковом і навколишніми населеними пунктами. Полком до 1638 р. керував Ілляш Кераїмович, а потім на чолі був поставлений шляхтич Станіслав Олдаковський, який тримав залогу на Запорожжі, виконуючи поліцейські функції.

Напередодні «Жовтоводської битви» в квітні 1648 року «Переяславський реєстровий полк» перейшов на сторону повстанського війська Богдана Хмельницького. Протягом 1648 - 1657 років брав активну участь в усіх найважливіших військових операціях того часу, особливо відзначившись у битві під «Батогом» в травні 1652 р. Після смерті Б. Хмельницького «Переяславський полк» був втягнутий у вир військово-політичної боротьби, що точилася між різними козацько-старшинськими угрупованнями. З поглибленням розколу між Правобережжям і Лівобережжям та розгортанням військового протистояння між Московією і Польщею, «Переяславський полк» використовувала то одна, то друга сторона. Полк розколовся на два угруповання, одне з яких орієнтувалося на Якіма Сомка та Москву, а інше на Юрія Хмельницького та Варшаву.

Політика московської держави, після «Переяславської ради» була спрямована на обмеження самостійності «Лівобережної України». Свавілья царської залоги, що перебувала в Переяславі, перепис населення та інше, стали причиною вибуху в 1666 р. на теренах Переяславщини – народного повстання, рушійною силою якого виступила старшина та козацтво «Переяславського полку». До лютого 1669 р полк продовжував протистояти московській владі та згодом повстання придушили і царський уряд піддав жорстоким репресіям переяславське козацтво. На чолі полку довгий час поперемінно перебували іноземці Родіон Думитрашко-Райча та Василь Сербин, які заставили реєстрових козаків розпочати будівництво «Переяславської фортеці». Реформи Петра I, зокрема «Решительный указ» 1709 року, були спрямовані на ліквідацію козацтва і перетворення козаків на рекрутів московської армії. Протягом першої половини XVIII ст. переяславське козацтво інтенсивно використовувалося на «каналних роботах», у так званих «низових походах», будівництві «Української лінії» та інших фортифікаційних роботах, що вело до втрати бойового духу козац-

тва. В цей час серед козаків виникає дезертирство. Немало козаків приєднуються до гайдамацького руху та беруть участь у Коліївщині. Під час судової реформи у 1763 р полк розділили на два судові повіти: «Переяславський» та «Золотоніський», а у 1766 році утворено дві фіскальні установи за цією назвою.

У XVII ст., в часи «Хмельниччини» та «Руїни», на перших ролях в полку були родини Забузьких, Романенків, Калющенків, Сомків, Щуровських і переселенців іноземного походження Дмитрашків, Сербинів тощо. В 1670-1687 р., домінують родини шляхетського походження, що перейшли з Правобережжя: Сулими, Гулаки, Добронизькі, Мокієвські та іноземці: Берли, Рустановичі, генетично близькі до клану родини Сомків, Мировичів, Сербинів і Дмитрашків. Виділились родини, що підтримали, а потім зрадили гетьмана Мазепу: в поселені Басані (Бобровицький район Чернігівської області) – Яцьковичі та Забіличі; в селі Барішівці (Київська обл.) – Ісаєвичі; в с. Березані на річці Недра Київської обл.) – Пилипенки; в с. Гельмязові (Золотоніський район Черкаської області) – Тоцькі; в селі Терехтимирові Канівського району Черкаської області, колишнє козацьке місто, столиця гетьманів - козацькі прізвища Гриневичів та інші. Військові переселенці іноземного походження після 1710 року влилися в сотні «Переяславського полку» родинами на прізвища Іскра, Бурляїв, Танських, Іваненків, Афендіків, Моцоків та інших. У середині XVIII ст. на перші ролі вийшли родини Сулими, Афендіків, Іваненків, Гулаків, Добронизьких, Пилипенків, Розумовських, Канієвських, Карлицьких, Туманських. Завдяки вдалим шлюбом піднімаються роди Бахчевські, Нестелі, Копцевичі, Іляшенки, Лукашевичі Левицькі, Максимовичі тощо.

У середині XVII ст. представники основних старшинських родин південних сотень «Переяславського полку»: Шабельників, Деркачів, Кулагів, Гладких, Прохоровичів, Джулаїв, Следзинських, Черушинських, Леонтовичів, Платковських, Третьяків, Черкаських стають відомими в більшості правобережних козацьких полках. На початку XVIII ст. із правобережних полків на території «Золотоніської» і «Кропивенської» сотень розміщується «Полк Самуся» (Самійла Івановича), він був вінницьким (1685-1699 р) та богуславським (1685–1713 р)

полковником, наказним гетьманом (1693–1704), одним із керівників повстання під назвою «Друга Хмельниччина», згодом гетьманом «Правобережної України» (1702–1704 р). Його соратниками по боротьбі були полковники С. Палій, Захар Іскра і Андрій Абазин. Тож ми доповняємо «полкову старшину Самуся» родами: Гайворонських, Неверовських, Товбичів, Терлецьких, Мелесів і Базилевичів.

У XVIII ст. формуються сотницькі династії прізвищ, в козацькому поселенні Бубнове, це роди Деркачів-Прохоровичів та Базилевичів-Максимовичів; у поселенні Ліпльавому - роди Лазаревичів-Левицьких; у селі Піщаному - рід Кандиб; у поселенні Домонтове - роди Платковських-Плошкевичів; у м. Золотоноші роди Черушинських-Леонтовичів; у с. Кропивне (Золотоніський район Черкаської області) - родина Дараганів; у селі Ірклієві (Чорнобаївського району Черкаської обл.) - родина Требинських та інші.

Основними власниками землі в регіоні знаходження «Переяславського полку» були родини грецького походження Томари; з ними пов'язані родини Фридрикевичів; Лизогубів; Борковських; Марковичів; Базилевичів; Черняхівських; Лисаневичів; Моцоків; Тоцьких; Леонтовичів; Кочубеїв та Стороженків. Більшість зазначених вище родин мала маєтності в південних сотнях «Переяславського полку».

Зазначаємо полковників «Переяславського полку»: 1649-1651 р. - Федір Лобода; 1652, 1660-1662 р. - Яким Сомко; 1652-1653, 1659 р. - Богдан Калениченко (Калющенко); 1653-1658 р. - Павло Тетеря; 1659-1660 р. - Тиміш Цицюра; 1662-1663 р. - Афанасій Щуровський; 1663 -1666 р. - Данило Ярмоленко; 1666-1671, 1672-1674, 1687-1688 - Родіон Дмитрашко-Райча; 1671-1672 р. - Костянтин Стриєвський; 1675-1677, 1679-1683 р. - Войца Сербин; 1677-1679, 1690-1692 р. - Іван Лисенко; 1683-1687, 1689-1690 р. - Леонтій Полуботок; 1692–1706 р. - Іван Мирович; 1706-1715 р. - Степан Томара; 1715-1721 р. - Іван Федорович Сулима; 1721-1729 р (з перервами) - Лукаш Коломійченко; 1726-1730 р. - Василь Михайлович Танський; 1730-1732 р – Семен Томара; 1739-1766 р. - Семен Сулима; 1766-1782 р – Григорій Іваненко та інші. П. Тетеря та Яким Сомко займали посади в гетьманському уряді.

БОРОТЬБА ЗА ЛЮДСЬКІ ДУШІ

Продовжуємо розгляд «Гетьманщини» зсередини. **11). «Кропивнянський полк»** - один із адміністративно-територіальних козацьких полків середини XVII ст. Створений в 1649 р, як військова одиниця, полковий центр с. Кропивна (Золотоніський район Черкаської області). Певний час до нього входили 14 сотень: «Городиська», «Журавська», «1, 2 та 3 сотні Іркліївські», «Кропивнянська», «Денезька» (Деньгівська, Демська), «Курінська», «Оржицька», дві «Пирятинські 1 та 2 сотні», дві «Чернушинські 1 та 2 сотні» та «Яблонівська». Єдиним полковником за весь час був Філон Джалалій, хоча згадується в 1658-1659 роках інший полковник Павло Швець-Омелянович. Полк проіснував до 1658 р, а потім його територію було розділено між «Лубенським» і «Переяславським» полками.

Джалалій Філон Прокопович (або Джеджалій Філон, Джупай, Жежель, Джулай) (можливо 1589–1662) мав татарське походження - полковник прилуцький, черкаський, кропивнянський, один з видатних полководців «Визвольної війни» 1648 р, сподвижник Б. Хмельницького. У 1648 р. Ф.Джалалій очолив повстання реєстрових козаків у Кам'яному Затоні. У 1654 р посварився з гетьманом Б.Хмельницьким через відмову присягати Москві після «Переяславської ради». Ф.Джаламій імовірно загинув під час Конотопської битви 1659 р., за іншими даними, він був убитий Мартином Пушкарем після невдалого замаху на гетьмана І. Виговського.

Зазначений Джалалій Філон, як покозачений шляхтич був одним із організаторів антипольського виступу 1630 р., яке в історіографії називається «Переяславщина». Серед його соратників були черкаські старшини: Василь Соколка, Костянтин Вовк, Олександр Світлицький; корсунські старшини: Панковський, різні нащадки роду «Грин» із «Ладижинській сотні»; І.Туровець з «Уманського полку»; у «Звенигородській сотні» 1649 р. Василь Туровець, Михайло Мануйленко із Стеблівки, Федір Бабиченко та Станіслав Яблоновський із с. Лубенське, покозаче-

ний шляхтич Захаріаш з Чигирина (1589–1662) та інші. Історія «Кропивнянського полку» залишається прихованою для історії через втрату історичних джерел з однієї сторони, і короткого терміну існування полку з другої сторони.

Пропонуємо вам для ознайомлення наше дослідження про козацьку старшину «Кропивнянського полку»:

- Андрієнко (Андрющенко) Пилип – «Іркліївський сотник», спочатку був закріплений за «Переяславським полком» (1672). Мабуть, належав до розгалуженої родини Андрущенко, з яких пішли роди Калеників, Юрка, Юська і вже вони були (1649 р) козаками «Іркліївської сотні» із «Кропивнянського полку»;
- Артемович Марко – покаяний польський шляхтич із дворянського гербу «Лук» (1649). Поминання його роду записано у «Межигорському монастирі» як полкового судді: Артем, Ірина, Наталія, Ірина, Катерина, Марко, Марія, Осип;
- Бережецький Мисько – перейшов з Іркліївщини до Переяслава і став полковим переяславським писарем. У 1649 р. зафіксований вже у «Кропивнянському полку»;
- Буша (Бушенко) Терешко – козак (1649), «іркліївський сотник» (? р.н. – помер 1670 р);
- Василевич Олешко –козак «Іркліївської сотні» «Кропивнянського полку» (1649), військовий товариш (1654), учасник посольства Богдановича–Тетері до Москви;
- Ворона Петро –козак «Яблунівської сотні Кропивнянського полку» 1649 р., далі лубенський полковий суддя (? –1660), потім був яблунівським сотником (? р.н. – помер 1672);
- Голубицький Яцько – отаман «Корсунського полку» (1638 – ?), потім «кропивнянський сотник Переяславського полку» (1648 р). Його справу у «Кропивнянській сотні» продовжував родич Войтко – старшина Голубицький (1658 р);
- Зборовський Іван – козацький старшина (1625), згодом кропивнянський отаман «Переяславському полку» (1638 – ? р.);
- Іванов Стефан Опанасович – пирятинський козак «Кропивнянського полку» (1649), генеральний осавул (1662– 663 р.);
- Ігнатенко Демко – сотник кропивнянської сотні (? –1649 р.);
- Каша Михайло – військовий суддя (1634), кропивнянський сотник «Переяславському полку» (1638);
- Котурженко Іван та Кутурженко Кирило - разом козакували

(1649-1659) у «пирятинській сотні Кропивнянського полку»;

► Кохан Іван «чорнуський сотник Кропивнянського полку» 1649;

► Криницький Юхно – полковий старшина (можливо, хорунжий чи писар) «Кропивнянського полку» (1649);

► Кулага (Калющенко) Гаврил записаний серед перших переяславських козаків, коли він у 1617 р. скаржився гетьману Дмитру Барабашу на козаків родини Саченків. Був другим старшиною за рангом після Філона Джалалії у «Переяславському полку» (1630), згодом іркліївським сотником. Мав родові зв'язки з канівським Іваном Кулагою, приятельські відносини з: Антіном та Левком Бутон, Левком Прабновим, Калеником Прокоповичем, Федором Пралею, Гамбурою та Іваном Сорокою з Жовни-на. Гаврило Калющенко отримав від гетьмана Івана Кулаги – «Петрожицьке підтвердження» на право володіння сіножатями й городами. На майно Гаврила Калющенка претендували Карпо Петренко і Яцько Подолянка. У 1638 р. Гаврило Кулага (Калющенко) став отаманом «Іркліївської сотні Переяславського полку». Був одружений з жінкою (прізвище Сомківна), (тітка Якіма Сомка). Підтвердженням цього є лист Сомка до думного дяка Алмаза Іванова (1661 р);

► Богдан і Семен Калющенки (Кулаги) обидва записані у полковому реєстрі переяславського товариства від 1649 р. Семен кілька разів ставав «Переяславським полковим суддею» (1676), (1683) (1686–1687), очолював і полкову сотню. Мабуть, загинув під час заворушень у «Переяславському полку» влітку 1687 р. Мав у своєму володінні село Строкове, (продав полковому хорунжому Олександру Сулимі) та село Безпальче у «Гельмязівській сотні», (продав Леонтію Панкевичу). Згодом в документах ми знайшли ще одного Семена Кулагу (родича, бо було два Семени Кулаги (старший і молодший) – один козакував у «Переяславській сотні», а другий у «Іркліївській сотні»). Донька першого Семена була одружена з полковим писарем Савою Шабельником, а друга дочка Ганна була дружиною сотника «Кропивнянського полку» Костянтина Следзинського;

► Кулага (Калющенко) Прокіп «кропивнянський сотник» під час гетьманування Якіма Сомка, але пізніше був позбавлений посади сотника на «Ніженській раді» козаків, де заправляли московіти, і відправлений на заслання до Нариму. У 1672 р Прокіп повернувся із заслання живими і знову став «кропивнянським

сотником» потім полковим осавулом «Комонного полку» (1678). У 1682 р купив у Матвія Скоробагатка землю у Переяславі;

- Куриленко Ясько – полковий старшина (хорунжий або писар) «Кропивнянського полку» (1649);
- Іван та Омелько Лавриненко козаки «ірккліївської сотні» 1649;
- Лісовець Андрій – шляхтич і козак «курінської сотні Кропивнянського полку» (1649). Як козацький старшина у лютому 1652 у складі козацького посольства на чолі з Герасимом Яцкевичем їздив до «Речі Посполитої». Не плутати з Гаврилом Лісовський (Лісовченко) – «кропивнянський козаком» 1649 р. та генеральний осавулом (1658 р), потім полковим осавулом (1659 р);
- Митя Тиміш (або Тишко Мітенко) козак «ірккліївської сотні Кропивнянського полку» (1649), через 6 років став «ірккліївський сотник Переяславського полку» (1665);
- Морозенко Нестор – полковий старшина, (вірогідно осавул) «Кропивнянського полку» (1649);
- Панкевич Матвій 1620–1687) пройшов шлях від козака до полковника з «ірккліївської сотні» (1658–1663). У 1669 р. перебував в «Ілімському острозі», в 1670 р. був звільнений за наказом царя. Після повернення у 1670 р. до України став «лубенським полковим суддею» (1671), наказним полковником (1674). Згодом знову «лубенським полковим суддею» (1682 –1687 р).
- Леонтій Панкевич (1655–1706) за документами відомий як Левко Матюшенко (син вищезазначеного Матвія Панкевича) став полковим «переяславським писарем» (1676), а пізніше полковим «переяславським суддею» (1690–1706);
- Рубан Іван Максимович (1629–1697) спочатку шляхтич польського дворянського гербу «Шеліга» від XV ст., у 1649 р. козак «ірккліївської сотні Кропивнянського полку», згодом полковий осавул «Комонного полку Іллі Новицького» (1680-1697). Отримав від гетьмана І.Мазепи універсал на село «Лялинці» «Чигринодубравської сотні». Пізніше купив село «Мозолівку» з пасікою у козака І.Мозоля і заповів родині Саливоненкам, бо став ченцем «Переяславського монастиря» - Йосипом. В цьому монастирі є поминальник його роду: Максим, Євдокія, Євдокія, Сільвестр, Семен, Михайло, Михайло, Костянтин, Гнат, Іван, Григорій, Гаврило, Захар, Дмитро, Олексій, Єфросинія, Марія;
- Свічка Леонтій Назарович (1640–1699) – покозачений шляхтич Пирятинського краю (разом з Гамалієм, приходять до вла-

ди в «Лубенського полку». Був лубенським полковим осавулом (1665, 1666, 1679, 1682 – 1688). У складі делегації Брюховецького відвідав Москву (1666). «Лубенський» полковий суддя 1672 р, у 1690 р. отримав лист гетьмана на надані маєтності, (а 1690 р) царське підтвердження на володіння селами Дейманівкою, Давидівкою, млинами на річках Удай та Підкручій, двором над Орлицею відповідно його заповіту від 4 серпня 1699 року.

► Скидан Яцько Пилипович – син козацького полковника, козак «Іркліївської сотні Кропивнянського полку» (1649), згодом полковник у Березані 1661 р. За інформацією дослідника Коховського, Яків Скидан був арештований, забитий і посаджений на дерев'яну палю у 1664 році.

► Талда Василь (1668–1706) – «кропивнянський сотник Переяславського полку», загинув під Ляховичами. Поряд маємо його родича Кліма Тальденко (Талда) «кропивнянський сотник».

► Іван Тернавський–Ляшко шляхтич гербу «Леліва» (вперше згадується у документах 1324 року як литовсько-руська-українська шляхта). За умовами «церковної Унії» цей герб, польські шляхтичі Ян Тарновський та Ядвіга з Леженец передали в користування роду старости Віленського - Монивида. Пізніше герб «Леліва» використовували майже 830 родів з Білорусі, Литви, Польщі та України, зокрема: Абрамовичі, Глебовичі, Добрянські, Дорогостайські, Єльці, Забerezинські, Заглинські, Манивовичі, Олехновичі, Пілецькі, Сенявські, Сташкевичі, Тарновські, Тишкевичі та Чапські. В Україні герб «Леліва» виступав як основа (або елемент) гербів міст Тернополя (герб Тарновських); Копайгорода (герб М'яковських); Гранова, Завалова, Миколаєва на Поділлі (герб Синявських). У 1649 році Іван Тернавський–Ляшко стає козаком «Демської сотні Кропивнянського полку», а у 1685 році військовим товаришем. Мав млин на р. «Удай» на «Варвинській греблі». У 1685 р полковник Л.Горленко продав йому «Жидівську землю» під селом «Гнідинцями»;

► Тулуб (Телюченко) Михайло – іркліївський полковник 1648 р. Ми вважаємо, що прізвище Телюченко – це змінене Тулубенко, (або Тулупенко), яке дійшло до нас у викривленому вигляді. До речі, у «Кропивнянській сотні» були його родичі Антип, Зінець, Проник Тулюпа (Тулуб), Данило і Кузьма Тулюпенки. Пізніше знаходимо іркліївського сотника Тулуба Дем'яна (1674 –1676), можливо це син іркліївського козака Семена Тулупи.

12). Миргородський полк в XVII - XVIII ст. був адміністративно-територіальною і військовою одиницею (лівобережний полк) «Війська Запорозького». Полковий центр - місто Миргород. Створений у 1625 році задля захисту маєтків Вишневецьких на Лівобережжі. Козацькі застави розташували в межиріччі Хорола та Псла. На той час це був суто приватний військовий підрозділ, що підпорядковувався Яремі Вишневецькому. За часів ординації «Війська Запорозького» 1638 р. «Миргородський полк» розформували, південні сотні включили до складу «Чигиринського полку», а решту до «Переяславського полку». «Миргородський полк» перейшов до «Війська Запорозького» 16 жовтня 1649 року після «Зборівської угоди» у відновленому стані, до нього у 1649 році приєднали територію «Лубенського полку». На той час полк налічував 16 сотень, які мали сторожові застави у 12-ти містечках (поселеннях).

Протягом 1649-1654 р «Миргородський полк» межував з «Полтавським» (південь і південний-схід), «Чернігівським» (північ, у 1649 р), «Ніжинським» (північ, у 1654 р.), «Прилуцьким» та «Кропивнянським» (захід) полками. В джерелах 1654 року вказано, що до «Миргородського полку» були зараховані сотні: «Жигимонтівську»; «Пісоцьку» (містечко Піски); «Смілянську» (містечко Сміле) та «Яресківську» (містечко Яреськи). Від 1658 року, за правління гетьмана І. Виговського, полк радикально реформували. У зв'язку з ліквідацією «Кропивнянського» і відновленням «Іркліївського» та «Лубенського» полків, до останнього приєднали 9 сотень «Миргородського полку».

Внаслідок адміністративного і військового реформування територій «Полтавського» та «Чигиринського» полків, у зв'язку з утворенням та ліквідацією «Кременчуцького» (1660-1663 р), «Гадяцького» (1658-1660; повторно 1672 р) і «Зінківського» (1662-1672 р) полків, укладеним 1667 р. між Москвою і Польщею «Андрусівського перемир'я» з умовою поділу України по течії Дніпра, територія «Миргородського полку» від 1660 до 1676 року зазнавала постійних, майже щорічних змін. Від 1676 року поступово мінялися зовнішні кордони полку: Наприклад, на північному сході був «Гадяцький полк», на південному сході – «Полтавський полк», на північному заході – «Лубенський

полк» і південний захід - «Вольності Війська Запорозького». Внутрішня територія полку становила басейн рік Хоролу та Псла. Окрім того в 1660-1680-х роках полк виконував роль територіального донора для населення «Правобережної України, котре в часи «Руїни» цілими селами і містами переселялося добровільно або примусово на лівий берег Дніпра.

Згідно реєстру 1723 року «Миргородський полк» мав 15 сотень, 454 піших і 4386 кінних козаків, 3250 заможних і середняків, а ще 1527 убогих та злиденних осіб. Найбільшими сотнями були «Миргородська» - 18 населених пунктів та «Хорольська» - 17 населених пунктів, найменшою – «Багацька сотня». Практично у складі 15-16 сотень «Миргородський полк» існував до 1742 року, коли до нього приєднали створені понад «Чорним шляхом» (на Правобережжі), для охорони від татарських вторгнень: «Архангелогородську» (1742), «Крилівську» (1744) та «Цибулівську» (1748) сотні.

У 1745 р Правобережний Крилів і інші Правобережні місцевості відійшли до «Крилівської», «Власівської», «Кременчуцької» і «Потоцької» сотень «Миргородського полку». На початку 1750-х років з «Крилівської сотні» вже була виділено підрозділ за назвою «Цибулівська сотня». Так було до 1752 р., у зв'язку зі створенням «Нової Сербії», - «Архангелогородську», «Крилівську» та «Цибулівську» сотні передали до складу «Нової Сербії» разом з правобережними селами та сотнями. У 1764 році Кременчук став губернським містом, і у зв'язку з цим в складі «Миргородського полку» було створено «Хомутецьку сотню». На 1781 рік у «Миргородському полку» було 12 містечок і 1271 село. 16 вересня 1781 року полк за указом московської Катерини II - ліквідували. Територія полку (складом на 1775 рік - 12 сотень), увійшла до «Київського намісництва».

Київське намісництво - адміністративно-територіальна одиниця в Російській імперії в 1781–1796 р. Створене на основі 11 повітів, «Малоросійської губернії». Згодом перетворене на Київську губернію указом імператриці Катерини II від 1781 р. після ліквідації автономії «Гетьманщини» на Лівобережній Україні.

У 1797 році Київське намісництво указом імператора Павла I від 12 грудня 1796 року було - ліквідоване.

МАРШРУТАМИ СВОЄЇ ДОЛІ

Продовжуємо розгляд «Гетьманщини» зсередини. **13). Полтавський полк** у XVII-XVIII ст. один із 10 лівобережних адміністративно-територіальних одиниць та військових полків «Козацької держави». Створений 1648 р під час повстання під проводом Б.Хмельницького. Полковий центр - місто Полтава. Козацька формація виникла наприкінці літа 1648 р, спочатку під проводом Івана Іскри перебувало 7 сотень; три з Полтави та по одній «Борківська», «Багацька», «Балаклійська» та «Кобеляцька». Виникнення полку тісно пов'язане з козацькими повстаннями 1630-х років та діяльністю Якова Остряниці (*отаман козаків від 1633 р. з м. Острі на Чернігівщині. Після придушення повстання Павлюка 1637 р, прибув до Запорозької Січі, де на початку 1638 р. був обраний гетьманом нереєстрового козацтва. Навесні 1638 р. очолив козацьке повстання*). Основні кадри «Полтавської» полкової старшини надходили з Запорожжя. Це були нащадки січовиків від діда та прадіда.

За реєстром 1649 року «Полтавський полк» нараховує 19 сотень. Першочерговим стратегічним завданням був захист південних кордонів від татарських набігів. А за період «Гетьманату» у 1657 р. полк вже мав 22 сотні. За гетьмана Брюховецького, (голова козацької держави на Лівобережній Україні 1663-1668 р), до полку було приєднано кілька сотень від «Чигиринського полку» (1667). У той рік Брюховецький, замість полковника Гужеля, призначив на полковницьку посаду Григорія Витязенка котрого під час повстання (1668 р) було лінчовано міщанами. За часів гетьманства І.Самойловича (1672 р) у складі полку йшло зменшення козаків, перебувало тільки 17 сотень.

За наступної реформації (1686-1687 р) 9 сотень були передані до «Миргородського» та «Гадяцького» полків. Станом на 1708-1709 роки маємо сотні: «Полтавська городова» очолював Петро Кованька; «Перша полкова» - Богдан Зеленський; «Друга полкова» та «Білицька» - Василь Юхименко; «Будиська» (Великобудиська), «Керебердянська» (Келебердянська), «Китайгородська» та «Кишенську» - очолював Раско Бикинський; «Кобеляцька» - Ярош Іванович; «Маяцька», «Нехворощанська», «Новосанжарівська» - Роман Якович; відповідно «Орлянської»

(Орлицька); «Переволочинської» (Переволочанська); «Решетилівської»; «Сокільської»; «Старо-санжарівської» та «Царичанської» сотень ми напрацьовуємо матеріали.

1745 року правобережні містечка Кам'янка і Мишурин Ріг були заселені і приписані до «Келебердянської», «Переволочанської» і «Орлянської» сотень «Полтавського полку». У 1764 р. скасували гетьманське управління в Лівобережжі, і 13 сотень полку анексували, залишили сотні: «Перша Полтавська»; «Друга Полтавська»; «Третя Полтавська»; «Будиська» та «Решетилівська». З особового складу ліквідованих сотень було сформовано 8 рот «Дніпровської пікінерії». А вже 1775 р. «Полтавський полк» остаточно ліквідували, а його територія ввійшла до складу «Полтавського повіту Новоросійської губернії». З особового складу сформували «Полтавський» та «Єлисаветградський» полки. Перший з них, від 1790 р. набув статусу особистої гвардії Г. Потьомкіна, це був перший козацький полк «Лівобережної України». Про другий «Єлисаветградський полк» ми пізніше поведемо окрему мову.

Полковники «Полтавського полку»: 1648-1649, 1649-1652 р. - Іскра Іван Якович; 1649-1652, 1652-1658 - Мартин Пушкар; 1658, 1669-1670 р. - Филон Гаркуша; 1658-1659 р. Кирило Пушкар; 1659-1661, 1670-1672, 1679-1680, 1686-1691 р. - Федір Жученко; 1661-1665, 1672-1674 р. - Дем'ян Гуджол; 1665 –1668 р. Григорій Витязенко; 1668-1669 р. - Кость Кублицький; 1674-1675, 1677-1679 р. - Прокіп Левенець; 1675-1677, 1683-1686, 1691-1695 р. - Павло Герцик; 1680-1682 р. - Леонтій Черняк; 1696-1700 р. - Іскра Іван Іванович; 1700 р. - Іван Несвіт; 1701-1702, 1703-1709, 1725-1729 р. - Іван Левенець; 1702-1703 р. - Михайло Гамалія; 1709-1722 р. - Іван Черняк; 1722-1724 р. - Григорій Буцький; 1724-1725 р. - Сава Тарануха; 1729-1743 р. - Василь Кочубей; 1743-1775 - Андрій Горленко.

«Єлисаветградський пікінерний полк» як поселенський полк московського війська створений 1764 р. з українського «Новослобідського полку». Займав території центральної смуги Кіровоградської області і північного заходу Дніпропетровської області. До складу полку входило 20 рот (сотень): 1) Нова Прага; 2) Бишків; 3) Овнянськ; 4) Кулаків; 5) Червона Ка-

м'янка; 6) Попельнаста; 7) Немає назви, 8) Орлинська; 9) Куцеволівка; 10) Мишурин Ріг; 11) Деріївка; 12) Немає назви; 13) Немає назви; 14) Жовте; 15) Зелене; 16) Верблюжка; 17) Спасівка; 18) Вершино-каменська; 19) Нова Аджамка; 20) Аджамка. У 1783 р. з «Єлисаветградського пікінерного полку» й «Херсонського пікінерного полку» був сформований «Єлисаветградський легкокінний полк», у 1796 р. перейменований на «Третій гусарський Єлисаветградський полк», як кінна військова частина Російської імперії в Україні у 1783-1918 роках.

14). «Прилуцький полк» як адміністративно-територіальна та військова одиниця «Гетьманщини» був створений 1648 р. Полковий центр - місто Прилуки (нині Чернігівської області), 1649 р до нього приєднали «Ічнянський полк». Подивимось на склад полку за 1649-1654 роки, коли полковником був Тимофій Носач. Маємо 21 сотню: 1). «Перша варвинська сотня» 100 козаків, сотник Микита Антоненко; 2). «Друга варвинська сотня» - 100 душ - сотник Федько Андрійович; 3). «Галицька сотня» - 101 чол., сотник Васько Колос; 4). «Голінська сотня» - 99 душ - Юрко Демченко; 5). «Городенська сотня» - 100 чол. - Остап Єремієнко; 6). «Гужівська сотня» - 100 чол. - Матвій Романенко; 7). «Дівичька сотня» - 100 чол. - Огій Данилович; 8). «Іваницька сотня» - 100 чол. - Степан Гриценко; 9). «Перша ічнянська сотня» - 100 чол. - Іван Янович; 10). «Друга ічнянська сотня» - 100 чол. - Федір Грищенко; 11). «Корибутівська сотня» 100 козаків - Лесько Федоренко; 12). «Краснянська сотня» - 100 чол. - Давид Деркач; 13). «Кропивенська сотня» - 100 чол. - Михайло Торлало; 14). «Монастирська сотня» - 98 чол. - Дацько Мальченко; 15). «Переволчанська сотня» - 100 чол. - Іван Маськович; 16). «Перша прилуцька сотня» - 101 чол. - Сава Кременчуцький; 17). «Друга прилуцька сотня» - 100 чол. - Омелян Проценко; 18). «Третя прилуцька сотня» - 110 чол. - Павло Тереха; 19). «Шкуратова сотня» - 99 чол. - Іван Шкуратевич; 20). «Срібнянська сотня» - 99 чол. - Павло Федоренко; 21). «Липовчанська сотня» - 60 чол. - прізвища сотника у нас немає.

Зазначаємо полковників «Прилуцького полку»: 1648 рік

Іван Мельниченко; 1649 р. Філон Джалалій; 1649-1651 р. Тиміш Носач; 1651 р. Іван Шкурат; 1652 р. Яким Сомко; 1652 р. Семен Герасимович; 1654-1657 р. Яків Воронченко; 1652 - 1653 р. Омелян Проценко; 1653 р. Трохим Федченко; 1657-1659 р. Петро Дорошенко; 1659-1687 р. Лазар Горленко; 1667-1669 р. Іван Щербина; 1687-1692 р. Іван Стороженко; 1693-1708 р. Дмитро Горленко; 1708-1717 р. Іван Ніс; 1714-1739 р. Гнат Ґалаґан; 1739-1764 Григорій Ґалаґан; 1772 р. Іван Тарнавський (Тарновський); 1773 Петро Горленко; 1782 р. Олександр Якубович.

Озброєння козаків «Гетьманщини» складалося з рушниці (мушкета), списа й шаблі. Вирушаючи у похід, козак повинен був мати 5 фунтів пороху (2,5 кг), 20 куль (отамани по 50 куль) і 5 фунтів (2,5 кг) свинцю. Але архівні документи свідчать, спорядження козаків «Прилуцького полку» було значно бідним: на 1 рушницю в похід брали тільки 1,0 -1,2 фунти (0,5-0,6 кг) пороху і 18 куль. В артилерії «Прилуцького полку» налічувалося 5-6 гармат, частина з яких належала до «городової гармати». Але в похід брали тільки 2 гармати.

На 1750 рік в полку діяло 69 початкових парафіяльних шкіл. Через 30 років (в 1780 р) на території «Прилуцького полку» було 25015 хат і близько 156000 осіб. На 1782 рік на території полку налічувалося 11 сотень, в яких було: 1 місто, 8 містечок, 104 села, 23 селищ, 12 слобідок, 402 хутора, всього 550 одиниць. Це складало 25921 хата, із них 8392 хати належали посполитам. У XVIII ст. Україна часто зазнавала адміністративно-територіальних змін, внаслідок яких, від 1 лютого 1763 р, всі полки були розділені на 20 повітів. Після 1763 р. в Україні стало 10 полків. З них «Полтавський», «Лубенський», «Переяславський», «Гадяцький», «Миргородський» і «Прилуцький» займали територію тодішньої «Полтавської губернії», а інші чотири полки - частину тодішніх «Київської» і «Чернігівської» губерній. У кожному полку засноване було власне комісарство для збору казенних доходів, визначених по рублю з хати; комісарство «Прилуцького полку» знаходилося в повітову місті Іваниця.

«Прилуцький полк», який складався з Прилуцької, Іваницької, Срібнянської, двох Варвинських, Журавської, Переволо-

чанської, Монастирищенської, Ічнянської, Корибутівської і Красно-Колядинської сотень, розділений був на два повіти: «Прилуцький» і «Іваницький». У 1768 році було засновано 12 духовних управлінь (або протопопій), у тому числі і в Прилуках. А в 1782 році в Україні ввели нові зміни. Ухвалено було розділити її на три намісництва: «Новгород – Сіверське», «Київське» і «Чернігівське». Кожне намісництво було розділене на 11 повітів, із земськими і словесними судами. З тодішньої «Полтавської губернії» було створено 14 повітів, причому «Прилуцький повіт» з приєднаним до нього «Іваницьким повітом» відійшов до «Чернігівського намісництва», а частина його від села Рудівки по село Товкачівку зі всіма селами на південний захід відійшла до «Київського намісництва».

Окрім цього від «Прилуцького повіту» тоді ж відокремлені були Журавська сотня, дві Варвинські з селом Дейманівкою і Срібнянська сотня із с.Карпилівкою і с. Грицівкою (Грицівка). З цих сотень і прилеглих до них з південно-східної частин тодішніх Роменського і Лохвицького повітів створений був «Глинський повіт». У зв'язку з ліквідацією полкового устрою в Україні в 1782 році «Прилуцький полк» припинив своє існування, а його територія ввійшла до складу «Чернігівського намісництва». Адміністративна реформа уряду Російської імперії, була націлена на ліквідацію автономії «Гетьманщини». 1765 р «Гетьманщину реформували в «Малоросійську губернію».

Пройде небагато років і московський імператор Павло І знову реформує Україну. 1796 року буде приєднано до «Малоросійську губернії» три намісництва і головним містом зроблять Чернігов. Пройде 6 років і знову реформа. Після смерті Павла І його розпорядження скасує новий московський цар Олександр І. У 1802 році «Малоросійську губернію» буде розділено на дві – «Полтавську» і «Чернігівську». Спочатку в «Полтавській губернії» буде засновано лише 10 повітів: Полтавський, Кременчуцький, Хорольський, Золотоніський, Лубенський, Гадяцький, Переяславський, Пирятинський, Прилуцький і Роменський, а пізніше, для кращого розпорядження в управлінні, утворять ще Константиноградський, Миргородський, Зіньковський, Лохвицький і Кобеляцький повіти. Подібна територія з повітами збережеться до 1888 р. За даними земської управи 1881 р, у «Прилуцькому повіті» в 21 поселенні мешкало 32 тис. 984 душі.

ЛИЦАРІ УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ

Продовжуємо розгляд «Гетьманщини» зсередини. **15). Ніжинський полк**, адміністративно-територіальна і військова одиниця України. Полковий центр - місто Ніжин (Чернігівської області). Створення полку відбулося 1648 р. і спочатку було 10 сотень. Через 5-ть років у 1653 р. з «Ніжинського полку» виділився «Новгородський полк». У 1654 р. до «Ніжинського полку» додали кілька сотень «Чернігівського полку», це були колишні сотні ліквідованого «Новгородського полку» і колишнього «Стародубського повіту» Смоленського воєводства.

За реєстром 1723 р. «Ніжинський полк» складався з 19 сотень, у яких було 6527 кінних і 3379 піших козаків. Більшість населення на території полку становили феодально залежні посполиті селяни та переселенці з найманих працівників. У 1752 році «Олишівська» і «Мринська» сотні «Ніжинського полку» перейшла до складу «Київського полку». Козаки «Ніжинського полку» брали участь у повстаннях 1657-1658 р. під проводом Мартина Пушкаря та 1658 р. під керівництвом Івана Безпало. Ще полк брав участь у Кримських походах 1687 і 1689 р., Азовських походах 1695-1696 р., Північній війні 1700-1721 р.

У 1782 р. «Ніжинський полк» ліквідували, його територія увійшла до складу «Чернігівського» та «Новгород-Сіверського намісництва». Станом на 1782 р. «Ніжинський полк» складався з 22 сотень. У полку було 1 місто, 3 містечка і 866 сіл. Під час всього свого історичного існування на території «Ніжинського полку» розбудувалися дві гетьманські столиці України: Батурин і Глухів. Перераховуємо 55 сотень «Ніжинського полку»: Батуринська (1654-1782), Бахмацька (1654-1782), Березанківська (1648-1654), Березнянська (1654-1672), Бобівська (1654-1663), Борзнянські дві (1654-1782), Веркіївська (1654-1782), Волинська (1654-1663), Воронізька (1654-1782), Глухівська (1654-1782), Дівицька-Володькова (1654-1658), Дівицька-Салтикова (1654-1782), Дроківська (1654-1663), Заньківська (1758-1782), Івангородська (1654-1782), Киселівська (1654-1663), Кобижчанська (1654-1663), Конотопська (1654-1782), Коропська (1654-1663, згодом 1665-1782), Кролевецька (1654-1782), Кустівська (1654), Мглинська (1654-1663), Менська (1654-1663), Мринська

(1654-1744), Ніжинська перша (полкова 1648-1672), Ніжинська друга (1648-1782), Ніжинська третя (1648-1782), Ніжинська четверта (1649-1782), Ніжинська п'ята (1649-1782), Ніжинська шоста (1649-1651), Ніжинська сьома (1649-1651) Новгородські дві (перша та друга 1654-1663), Новоміська (1654), Новомлинська (1654-1782), Носівська (1654-1663), Оленівська (1654-1663), Олишівська (1654-1756), Підлипненська (1654-1663), Погарська (1654-1663), Понорницька (1654-1663), Попівська (1758-1782), Поповогірська (1654-1663), Почепська (1654-1663), Прохорівська (1672-1782), Рождественська (1654-1672), Сиволозька (1654-1663), Синявська (1654-1663), Сосницька (1654-1663), Стародубська (1654 -1663), Стольненська (1651-1655), Топальська (1654-1663), Хорошеозерська (1663-1672), Шаповалівська (1651-1782), Шептаківська (1654-1663), Ямпільська (1672-1782 роки).

На осінь 1648 року «Ніжинський полк» нараховував близько 10 тис. козаків. Новостворений полк межував з «Чернігівським», «Переяславським» та «Прилуцьким» полками. Територія «Ніжинського полку» займала лівий берег р. Десни, починаючи від містечка Дівиця і кінчаючи дельтою річки Ізота. Його землі також простягалися по обох берегах р. Сейм, від дельти - до впадіння р. Клевені, та однієї з притоки Десни - річки Остер, починаючи від м. Мрин (Чернігівська обл.) і до витоків цієї річки (Остер).

Надаємо вам перелік козацьких сотенних міст (вони перекликаються з вищезазначеними сотнями «Ніжинського полку»: Батурин (від 1654), Бахмач (від 1654), Березанка (1649), Березна (Березина 1654-1672), Бобровиця (Бобів 1654-1663), Борзна (від 1654 зміна назви Веркіївка, повторна зміна назви на від 1654 Волинка, третя зміна назви - Волинь 1654-1663), Вороніж (від 1654), Глухів (1654-1663), Дівиця Володькова (1649-1663), Дівиця Салтикова (від 1654), Дроків 1654-1663), Заньки (від 1758), Івангород (від 1654, Киселівка (Кисилівка 1654-1663, Кобижча (1649), Носівка (1654-1663), Конотоп (від 1654), Короп (від 1654), Кролевець (від 1650), Мглин (1654-1663), Мена (1654-1663), Мрин (1654-1744), Ніжин (Новгородка або Новгород-Сіверський 1654-1663), Нові Млини (від 1654), Оленівка (1654-1663), Олишівка (1654-1756), Підлипне (1654-

1663), Погар (Погари 1654-1663), Понорниця (Понирне 1654-1663, Попівка (від 1758), Попова Гора (1654-1663), Почеп (1654-1663), Прохори (1672-1782), Рождественське (1654-1672), Сиволож (1654-1663), Синявка (1654-1663), Сосниця (1654-1663), Стародуб (1654-1663), Топаль (1654 -1663), Хороше Озеро (1669), Шаповалівка (від 1653), Шептаки (1654-1663), Ямпіль (1670-1722). До річч, у Борзні та Новгородці (Новгород-Сіверському) бувало по 2 сотні, а у Ніжині стояло 7 сотень.

Першим відомим нам полковником «Ніжинського полку» часів Б.Хмельниччини був Прокопій Шумейко. Влітку 1648 р. під його керівництвом ніжинські козаки здійснили похід на польську фортецю Кодак. У серпні 1649 р. Б. Хмельницький був змушений укласти з «Річчю Посполитою» - «Зборівський мир», але на початку 1651 р. король Ян II Казимир порушив умови миру і вторгся на територію «Гетьманщини». Назустріч йому вирушила козацька армія на чолі з Б. Хмельницьким. У той час, лівобережні «Чернігівський» і «Ніжинський» полки на чолі з полковником Мартином Небабою захищали північний кордон «Гетьманщини» від литовських військ Януша Радзивілла. Бій був запеклий і не рівний, козаки потерпіли поразку, після бою козацький похідний табір, харчі та зброя були захоплені литовцями.

У 1651 р. за умовами «Білоцерківського миру» частину «Ніжинського полку» було ліквідовано перший раз. У січні 1652 р. на його територію вступило 16 тисячне польсько-шляхетське військо. Польський урядовець Адам Кисіль послав на Ніжинські землі свого управителя пана Лугу. Це викликало нову хвилю невдоволення і під час сутички в Кобижчах - пана Лугу було вбито. Ніжинський полковник Л. Сухиня покарав причетних до вбивства козаків та селян, але невдоволені цим покаранням особи, звернулися до чернігівського полковника Степана Пободайла, аби він виступив перед гетьманом Б. Хмельницьким їх заступником. С. Пободайло погодився і поїхав до гетьмана, це призвело до зворотних наслідків. Б. Хмельницький, детально вивчивши ситуацію, стратив низку причетних до протиправних діянь козаків полковника Л. Сухині. Цілком можливо, що до числа страчених потрапив і полковник Л. Сухиня, адже після тих подій його ім'я більше не згадується, а зразу по закінченні слідства і виконання вироку, новим ніжинським полковником було призначено Івана Золотаренка.

Зазначаємо полковників «Ніжинського полку»: У1648-1650 р. Прокіп Шумейко; 1650-1653 р. Лук'ян Сухиня; 1653 – 1655 р. Іван Золотаренко; 1655-1656 р. Василь Золотаренко; 1656 - 1659 р. Григорій Гуляницький; 1659-1663 р. Василь Золотаренко; 1663-1667 р. Матвій Гвинтівка; 1667-1668 р. Матвій Мартинович; 1668 р. Іван Соха; 1669 р. Євстафій Золотаренко; 1669 – 1674 р. Пилип Уманець; 1674-1677 р. Марко Борсук; 1678-1685; Яків Жураківський; 1687 р. Ярема Непрак; 1687-1694 р. Степан Забіла; 1696-1701 р. Іван Обідовський; 1708-1718 р. Лук'ян Жураківський; Товстий Петро (1719-1727); Хрущов Іван (1727-1742); Божич Іван 1742-1746); Кочубей Семен (1746 -1751); Разумовський Петро (1753-1771); Жураківський Андрій 1772-1782.

Наказні полковники: Костенецький Григорій 1721 р; Шрамченко Леонтій 1732 р; Тарасевич Євстафій 1736 р; Ракушка-Романовський Григорій 1727 р; Кужич Іван 1736 р.; Величковський Іван 1736 р; Безбородько Олександр 1768-1773 р; Ігуменський Василь 1678-1780.

У 1653 році йде ротація і укрупнення «Ніжинського полку», бо на травень 1654 р. згідно з умовами «Переяславської ради», Росія оголосила війну «Речі Посполитій» і вторглась на територію Білорусі. Білоруський похід українсько-російського війська був досить успішним. Протягом 1654-1655 р. козаки «Ніжинського полку» здобули ряд перемог над польсько-литовськими військами та зайняли білоруські міста: Новий Бихів, Гомель, Печерськ, Чауси та інші. Велике князівство Литовське опинилося на межі нищівного розгрому. Станом на 1655 р. війська Польщі і Литви були остаточно розгромлені, а територія Білорусі відокремлена від «Речі Посполитої». «Тринадцятилітня війна» (1654–1667 р) між «Річчю Посполитою» та «Московською державою», яка розпочалася після укладення «Березневого договору» 1654 р закінчилася підписанням «Андрусівського перемир'я» 1667 р.

У 1687 році в «Козацькій Республіці» було здійснено державний переворот, в ході якого взяла участь і старшина «Ніжинського полку». На чолі «Гетьманщини» (або Козацької держави) було поставлено Івана Мазепу, що у свою чергу лише поглибило внутрішні конфлікти між козаками. Відразу ж після обрання у 1687 р., гетьман І. Мазепа підписує з московським урядом «Коломацькі статті», що визначили місце та статус

«Лівобережної України» в складі «Московської держави». Початковий період правління нового гетьмана відзначився докорінною зміною осіб, які займали полково-сотенні посади в козацьких полках «Лівобережної України». Протягом 1687-1693 р. кадровий потенціал «Гетьманщини» оновився майже на 70%. Зачепили ці зміни і «Ніжинський полк» на чолі із полковником Степаном Забілою. До сотенних містечок полку були направлені наступні представники козацької старшини: у Новому Млину полковником став Григорій Самойлович, у Веркіївці – Самійло Афанасієв, у Шептаці - Карпо Маньківський та інші.

Наступним відомим нам ніжинським полковником є небіж І. Мазепи - Іван Обидовський, який загинув будучи на цій посаді на початку 1701 року (призначаючи Обидовського на цю посаду, Іван Мазепа хотів мати в полку довірену особу). До речі, схожа ситуація простежувалась в Ніжині після 1701 р., коли на місце І. Обидовського, І. Мазепа призначив Л. Журахівського наказним ніжинським полковником, і додатково в майбутньому розраховував поставити на полковничу посаду свого племінника Андрія Войнаровського.

Восени 1700 р. за наказом царя Петра I гетьман І. Мазепа посилає три полки козаків у Прибалтику на допомогу московській армії, яка вступила у війну з «Шведським королівством». Наказним гетьманом козацьких полків «Полтавського», «Київського» та «Ніжинського» був призначений ніжинський полковник Іван Обидовський. Полки у складі 7290 вояків прибули до Естонського міста Нарви. З ініціативи Петра I генерал Паткуль ввів у козацькому загоні Данила Апостола прусські порядки і навіть запровадив муштру. Винних, у тому числі і козацьких старшин, за наказом генерала нещадно били шпіцрутенами, а сотника Родзянку, генерал Паткуль навіть був готовий стратити. Це обурило козаків і вони почали вимагати повернення додому. Назрівав сильний конфлікт, козакам було дозволено повернутись до своєї дислокації, але без зброї. В дорозі на них напали союзні шведам - саксонські війська, оточили козацький табір і відібрали всіх коней у козаків. Козаки пішли пішки до Кракова, в дорозі на них напали шведські війська разом з заго-

нами їхніх прибічників - поляків і майже всіх беззбройних козаків - перебили. З трьох полків врятувалися лише полковник І.Обидовський, два сотника та 80 козаків «Ніжинського» та «Прилуцького» полків, яким пощастило пробратися на Правобережжя. Звістка про поневірення козаків загону Данила Апостола швидко поширилась по Україні й викликала обурення козацької старшини політикою московського командування щодо українського війська.

В цей час, через невдачі у війні зі шведами загострилися і відносини між Мазепою і козацькою Січчю. Так, у червні 1705 р. гетьман направив думному дякові Омеляну Українцеві кілька сотень «Ніжинського полку» з наказом: «приборкати тих псів запорозьких». Ніжинські козаки прибули на землю Запоріжжя, але доля вберегла їх від пролиття братерської крові. Справа в тому, що цар Петро-І вирішив не злити за таких важких умов запорожців і наказав виплатити їм жалування. Ось так «Ніжинський полк» благополучно повернувся додому.

Навесні 1707 р. відбулася сумнозвісна нарада у Жовкві, яка стала поворотним пунктом для Мазепи в тому, що він таки прийняв рішення про перехід на бік шведів. Його союз з шведами застав московського царя Петра І в селі Погреби неподалік Новгород-Сіверська. Ця новина викликала у царя справжній шок, який швидко змінився люттю і бажанням негайно помститися І. Мазепі за зраду. Відразу ж розпочався широкомасштабний терор проти прихильників Мазепи та заміна керівників козацьких підрозділів - «вірними людьми». Найпершим, хто відчув гнів і немилість царя, були жителі та гарнізон гетьманської столиці - Батурин, мирні жителі були жорстоко закатовані, половина вбиті вояками Олександра Меншикова. 1709 р. цар Петро І наказує канцлеру графу Г. Головіну відправити грамоту гетьману Скоропадському з наказом прибути в Ніжин і розташувати там свою ставку. «Ніжинський полк» на цей період, залишившись вірним московському царю Петру, став опорою й щитом перед військом Карла XII. А в «Ніжинській фортеці» утримувалися схоплені прибічники І. Мазепи із козацької старшини та шляхти, сюди ж граф Г. Головін відправив схоплену в дорозі дружину гетьманського керуючого справами О. Бистрицьку, родичку Івана Мазепи.

Автор праці з історії України Дмитро Бантиш-Каменський був переконаний, що Мазепа погодився «знов привести «Малоросію» у польське підданство» задля «отримання руки княгині Дульської». За його твердженням, прихильники польського короля Станіслава Лещинського, ставленика шведського монарха Карла XII, уклали з Мазепою договір, згідно з яким «Мазепа доставить у підданство Польське - «Малоросію, за що йому буде дозволено сполучатися шлюбом з згаданою княгинею Дульською». Натомість княгиня Дульська просить шведського короля: «не чинити кривди її синам», передусім йдеться мова про старшого Януша Антонія Вишневецького, який протистояв Сапігам. Шведський Карл XII не висуває претензій до А. Дульської, він сприяв кар'єрному росту її сина Януша Антонія. Так: 1704 р. той стає воєводою віленським, 1706 р. - краківським, зберігає свої володіння, зокрема резиденцію свого батька «Білу Криницю», де наприкінці 1705 р. відбулися хрестини його доньки Урсули, на яких І. Мазепа познайомився з А. Дульською. За кілька місяців до знайомства з А. Дульською, до І. Мазепи прибув емісар від короля Станіслава Лещинського - шляхтич Франц Вольський. Він привіз із собою інструкцію, в якій були сформульовані пропозиції польського короля українському гетьманові Мазепі. Ці пропозиції були вельми розпливчастими. Ані кордонів його майбутніх володінь, ані владних повноважень гетьмана, ані кількості війська, що він мав здобути собі в допомогу, ані навіть розміру винагороди не було зазначено.

У 1782 році, у зв'язку з реорганізацією адміністративного устрою, Ніжин перестає бути полковим містом і стає повітовим центром «Чернігівського намісництва». У 1785 році, з ніжинських козаків, створюється «Ніжинський карабінерний полк», потім він реформується у «Драгунський полк», а 1812 року його перетворюють у «Кінно-егерський полк». Під час наполеонівського нашествя 1812 року, він у складі «Першого кавалерійського корпусу» генерал-лейтенанта Ф. П. Уварова вів боротьбу під Островним, Вітебськом, Бородіним. Козакам «Ніжинському кінно-егерському полку» за мужність і героїзм поставлено пам'ятник на «Бородинському полі».

16). Чернігівський полк - адміністративно-територіальна і військова одиниця «Гетьманщини». Створений 1648 р, полковий центр – м. Чернігів. У 1649 році складався з 7 сотень. У 1654 році у складі «Чернігівського полку» були міста Чернігів, Седнів, Слабин, Лоїв, Любеч. З часом територія «Чернігівського полку» розширилася і на 1782 рік до його складу входили сотні: Полкова Чернігівська сотня з центром в

м. Чернігові; Березнянська сотня - сотенне містечко Березна; Білоуська сотня - сотенне містечко Білоус; Вибельська сотня - сотенне містечко Виблі; Волинська сотня - сотенне містечко Волинка; Городнянська сотня - сотенне містечко Городня; Любецька сотня - сотенне містечко Любеч; Киселівська сотня - сотенне містечко Киселівка; Менська сотня - сотенне місто Мена; Понорницька сотня – сотенне містечко Понорниця; Роїська сотня - сотенне містечко Роїще; Седнівська сотня – сотенне містечко Седнів; Синявська сотня - сотенне містечко Синявка; Слабинська сотня - сотенне містечко Слабин; Сосницька сотня - сотенне містечко Сосниця; Смолинська сотня - містечко Смолин. На 1782 рік у полку було 1 місто, 9 містечок і 719 сіл.

Зазначаємо полковників «Чернігівського полку»: 1649–1651 році Мартин Небаба; 1651–1653 р. Степан Пободайло; 1653–1661 роках Іван Вибельський; 1657–1663 р. Оникій Силич; 1665–1669 р. Дем'ян Многогрішний; 1669-1671 р. Іван Лисенко; 1671–1672 р. Василь Многогрішний; 1672–1685 р. Василь Дунін-Борковський; 1685–1687 р. Іван Самойлович; 1687–1698 р. Лизогуб Яків; 1698–1704 р. Лизогуб Юхим; 1706 – 1722 р. Павло Полуботок; 1723–1735 р. Михайло Богданов; 1736 – 1749 р. Володимир Ізмайлов; 1749–1762 р. Іван Божич; 1762–1782 Петро Милорадович та інші.

Декілька слів про «Вибельську сотню» з центром м. Виблі, утворена 1656-1782 р. із навколишніх населених пунктів «Чернігівського полку». Найбільш відомі старшини - представники родини Тризнів. Скасована сотня 1782 р., а територія включена до «Чернігівського намісництва». Сьогодні маємо однойменне село Куликівського району Чернігівської області. Назва села Виблі є на одній з найдавніших карт України, складеному в 30-х роках XVII ст. французьким інженером Гійомом де Бопланом.

Найвідомішими вибельськими сотниками були Степан Шуба – один з сучасників і соратників Б. Хмельницького та козацька династія сотників Миколи, Андрія, Олександра та Петра Тризнів які керували сотнею з 1725 по 1782 рік. Знаменитим козацьким сотником був і Єфрем Лобко, під чиїм проводом вибельські козаки брали участь в знаменитих «Азовських походах» московського царя Петра І. Треба згадати колишнього вибельського сотника (1668-1672 р) Василя Дуніна-Борковського, котрий в 1672 році став чернігівським полковником, згодом – Генеральним обозним «Війська Запорізького». В XVII ст. Виблі належали нащадкам Чернігівського полковника, згодом гетьмана Павла Полуботка. З архівних джерел відомо, що наказний гетьман Яким Сомко дав «вибельському сотнику Степану Шубе Привілей: *«на 2 деревни Грабовку и Орловку. Государь подтверждает свое распоряжение грамотою от 26 мая 1661 года»*.

Павло Полуботок український військовий та політичний діяч (1660-1724), народився в родинному хуторі Стара Полуботівка в заможній козацькій родині. Прадід, Ярема Полуботок, був мешканцем Чернігова, від 1637 р виконував обов'язки «райця» місцевого магістрату (райці керували зовнішніми справами та міським господарством). Батько,

Леонтій Полуботок, служив писарем та сотником «Чернігівського полку», згодом «бунчужним», «генеральним осавулом» і переяславським полковником. В 1670-х роках Павло навчався у Києво-Могилянській академії. Близько 1680 року одружився із Євфимією Самойлович, племінницею Івана Самойловича, яка згодом стала матір'ю п'яти його дітей. Після закінчення академії Полуботок служив у Війську Запорозькому як військовий товариш «Чернігівського полку», а невдовзі отримав ране «значкового товариша». Згодом - полковник чернігівський та наказний гетьман «Війська Запорозького Лівобережної України» (1722-1724 р). А ще П.Полуботка зазначають гетьманом «Глухівського періоду» в історії України. Під час «Північної війни» він виступив на боці московського царя Петра І, за що отримав від нього села, які належали Івану Обидовському як небожу Івана Мазепи. Через місяць цар Петро-І додатково надав йому Любеч з околицями і частину володінь самого Іва-

на Мазепи та Пилипа Орлика. На підвладних землях Павло Полуботок розгорнув активну господарчу діяльність. На виручені кошти Полуботок скуповував нові маєтки в сусідніх полках. На початок 1720-х років він став одним із найбільших магнатів в тогочасній «Гетьманській» і «Слобідській Україні». Йому належало близько 2 тисяч селянських дворів, садиби у Чернігові, Гадячі, Любечі, Лебедині, Михайлівні, Коровинцях, Оболоні, Боровичах. Він мав невелику бібліотеку, колекцію картин, ікон та зброї.

У 1723 році Данило Апостол і козацька старшина привозять до Петербурга від імені всього Війська Запорозького «Коломацькі чолобитні» підписані П.Полуботком, в яких просять царя Петра I дати дозвіл на проведення гетьманських виборів та ліквідувати податки, впроваджені «Малоросійською колегією». Московський Петро-I прийшов «до сказу» і наказав заарештувати Павла Полуботка за підписання «Коломацьких чолобитних» та супротив діяльності «Малоросійської колегії». Помер Полуботок в ув'язненні на території Петропавлівської фортеці. Похований на цвинтарі церкви за «Малою Невою» в Петербурзі.

Від 1781 р. почалася підготовка по скасуванню полкового адміністративного устрою «Гетьманщини» та утворенню намісництва: «В 1781 р. Гетьманщину поділено на три намісництва (або губернії): Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське, що разом складали «Малоросійське генерал-губернаторство». У 1783 р. було скасоване козацьке військо, замість якого створили 10 карабінерних, кавалерійських полків. Тим самим автономію «Гетьманщини» по суті було ліквідовано, а 3 травня 1783 р. запровадили кріпосне право в «Гетьманщині» та «Слобожанщині». Поміщик міг продати кріпака, обміняти на будь-яке майно, розлучити чоловіка з жінкою і батьків з дітьми.

Жорстока імперська політика московських царів сприяла тому, що в середині XVIII ст. на «Лівобережній Україні», з'явилися нові маєтки різних дворян, а козаків урівняли в правах з останніми. Московська імперія за допомогою батога й пряника перетворила частину козаків на простих гречкосіїв. Друга частина козаків розійшлася землями України на хутори, а третя – вийшла за межі Росії. Всі козаки завмерли в очікуванні.

ТЕХНОЛОГІЧНІ СПОКУСИ ВЛАДОЮ

Секретна настанова князю Олександру В'яземському із збірника Імператорського Російського історичного товариства. Т-7. СПб., 1871. С-348 (рос.мова): *«Малая Россия (как Малороссия), Лифляндия, Финляндия есть провинции, которые правятся конфиденциальными им привилегиями, и нарушить оные отрешением всех вдруг весьма непристойно б было; однако ж, и называть их чужестранными и обходиться с ними на таковом же основании есть больше, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностью глупостью. Сии провинции, также и Смоленскую, надлежит легчайшими способами привести к тому, чтоб они обрусели и перестали бы глядеть как «волки к лесу». К тому приступ весьма легкий, если разумные люди избраны будут начальниками в тех провинциях; когда же в Малороссии гетмана не будет, то должно стараться, чтоб вовек и имя гетманов исчезло, не токмо б персона какая была произведена в оное достоинство».*

Крізь призму проблем джерелознавства, історіографії, структурно-персонального і мережевого аналізу протягом усього періоду існування «Козацької держави» доведено, що козацька старшина як історичне явище персоніфікується значно більше, ніж вважалося раніше. В процесі написання книг, наші автори виявили і доповнили персональний склад козаків і старшин шляхом укладення їх реєстру, який нараховує біля 5 тисяч урядників різних рівнів, рахуючи від сотників і вище, а це майже 3 тисячі родин. Як приклад, нашими авторами досліджено: 280 родин які мали по 2 козацьких представника, 160 родин по три, 87 родин по чотири, 50 - по п'ять, 43 - по шість, 30 - по сім, 22 - по вісім, 14 - по дев'ять, 11- по десять 8 - по одинадцять, 6 - по дванадцять, 5 - по тринадцять, 4 - по чотирнадцять, 3 - по п'ятнадцять, 2 - по сімнадцять, 1 - по дев'ятнадцять. Із зазначених біля 3 тис. родин, майже 740 родин проживали на теренах тогочасної України.

Зроблено попередні розвідки персонального складу сотенної старшини усіх полків «Гетьманщини», які внесені до реєстру, що включає сотенних отаманів, писарів, осавулів і хорунжих. Завдяки аналізу реєстру сотників протягом 1648–1782 р. засвідчено наявність 153 сотницьких династій, що дає змогу

стверджувати про значно більшу роль походження середньої ланки козацтва, ніж вважалося раніше. В козацькому війську нащадки сотників залишалися в елітному середовищі через службу значковими товаришами, тобто зараховувалися до неурядової старшини.

Автори наших книг, наголошують на необхідності виправлення в науковій літературі прізвища гетьмана Ігнатовича і позбавлення його прізвиська «Многогрішний», яке з'явилося в подальші роки його гетьманування. Колишній «Многогрішний» це Дем'ян (Демко) на прізвище Ігнатович, за уточненням 1621–1703 р). У 1665–1668 р полковник Чернігівський, у 1668–1672 р третій гетьман «Лівобережної України». Народився поблизу м. Конотопа (тепер Сумської область) у селянській родині. Мав братів - Василя та Саву, вони згадуються як Шумейки Це унікальний випадок, бо решта українських гетьманів походила, або з козацького, або з шляхетського середовища. В середині 1668 р після скинення з гетьманства Брюховецького, Дем'ян Ігнатович перейшов на службу до гетьмана Петра Дорошенка: був у його уряді спочатку генеральним осавулом, а коли Дорошенко повернувся на «Правобережну Україну» – сіверським «наказним» гетьманом.

Нам відомо 158 полковників з 140 родин правобережних полків на прізвища: Бути, Дорошенки, Золотаренки, Гамалії, Яненки, Трушенки, Лизогуби, Коваленки (Ковалевські), Гуляницькі, Воронченки, Гродзенки, Бутенки, Безпалі, Богаченки тощо.

223 полковника вийшли із 113 полковничих родин Лівобережжя маючи по 1 представнику. 32 родини мали кількох представників полковниками. 2 родини дали козацькому війську по 4 полковники, це Сулими і Самойловичі; 10 родин мали по 3 полковника: Танські, Милорадовичі, Лизогуби, Левенці, Ігнатовичі, Золотаренки, Жураховські, Горленки, Гамалії, Апостоли; 20 родин мали по 2 полковника: Щербини, Черняки, Розумовські, Пушкаренки, Постолени, Полуботки, Небаби, Носачі, Максимовичі, Іскри, Кочубеї, Коровки-Вольські, Ілляшенки, Завадовські, Гуляницькі, Гладкі, Гаркуші, Галагани, Бутрими, Борсуки.

Із 205 родин «Гетьманщини» відомо про 361 полковника. Як приклад, родина Золотаренків дала козацтву 5 полковників; чотири родини: Сулими, Самойловичі, Бути, Гамалії дали по 4 полковника; 10-ть родин: Танські, Левенці, Лизогуби, Ігнатовичі,

Милорадовичі, Завадовські, Жураховські, Дорошенки, Горленки, Апосоли дали по 3 полковника; 30-ть родин: Безпалі, Богаченки, Борсуки, Бутрими, Бутенки, Гладкі, Гаркуші, Галагани, Воронченки, Ганджі, Ковалевські, Коровки-Вольські, Яненки, Якубовичі, Щербини, Черняки, Трушенки, Розумовські, Гродженки, Гуляницькі, Ілляшенки, Іскри, Пушкарі, Постоленки, Полуботки, Небаби, Мозирі, Максимовичі, Кочубеї, Носачі дали по 2 полковника. Інші українські роди - в стадії дослідження.

Наші автори заглибились в родоводи по материнським лініям Мазепи - Мокієвських; пізніше в родоводи Скоропадського – Величковських; родоводи Розумовського, Демешків-Стрешенців та інших. Встановили, що від 1781 року з 601 старшинської родини відомих за гетьманування Б. Хмельницького, на прізвище Самойловичів залишалося 75 осіб. За І. Мазепи – 64 особи; за Скоропадського – 40 осіб; за Апостола – 31 особа.

Українська «Гетьманська держава» за 116 років свого існування (1648-1764 р) мала 17 гетьманів, але до них були й інші маловідомі козацькі ватажки та отамани різних періодів, про яких згадували раніше. Інших ми назвемо поіменно в розділі «Українські гетьмани і кошові отамани». Історія козацтва налічує 166 разів, коли змінювали назви і посади гетьмана, наприклад, тимчасові та наказні гетьмани. Необхідно пам'ятати, що гетьмани були не тільки талановитими воєначальниками, але й благодійниками і меценатами.

Вишневецький заснував «Січ» на «Великій Хортиці». Від неї йде козацтво, як консолідована сила, як центр державотворчих процесів в Україні. Без «Запорізької Січі» навряд чи коли б була «Гетьманщина». А Богдан Хмельницький був не першим, хто розпочав боротьбу за свободу України. Але саме йому вдалося створити боєздатну армію, сформувавши систему гетьманської влади і почати розбудовувати державу. Завдяки діяльності Хмельницького майже все українство, незважаючи на станові інтереси, виступило єдиною як ніколи силою в боротьбі за національне визволення.

В ході дослідження окремих родоводів виявили групові протистояння козаків: у «Миргородському полку» Лісницьких і Гладких; у «Переяславському полку» Сулим і Романенків; у «Ніжинському полку» Гуляницьких і Золотаренків; «Полтавському полку» Жученків і Герциків тощо. Незважаючи на подібні проти-

стояння, після Богдана Хмельницького було дуже багато козацьких керівників, кошових отаманів і гетьманів, які виступали як організатори української автономної козацької держави. Пізніше «Козацька держава» пала під тиском московитів, але завдяки діяльності українських дворян, шляхтичів-автономістів кінця XVIII - першої третини XIX ст. гетьманська традиція була трансформована, і пам'ять про колишні козацькі гетьманські часи була передана новій генерації українській еліті.

Протягом 1708–1782 р. московське самодержавство активно використовувало «не українців» для руйнації «Гетьманщини», це волохи Станіславські, Кицеші, Бразули, Афендики; серби Божичі, Милорадовичі, Мілютовичі, Требинські; греки Томари, Костянтиновичі, Греки тощо. Найбільше неукраїнського елементу у командних органах козацької армії давали білоруси. Особливо багато їх було серед «Стародубських» і «Ніжинських» полків, тож ми продовжуємо спеціальне дослідження.

Вдалося географічно локалізувати масові переходи козаків правобережних полків на Лівобережжя. Козацтво і старшина «Чигиринського полку» перейшли до південних сотень «Миргородського полку» і Прилук; «Канівського полку» - до Переяслава, Золотоноші, Бубнова і Келеберди; «Переяславського» і «Корсунського» полків - до Конотопа; «Ніжинського полку» - до «Смілянської» і «Хмелівської» сотень «Лубенського полку»; «Уманського полку» - до Ромни «Лубенського полку» і «Орільської сотні Полтавського полку»; «Білоцерківського полку» - до Козельця «Київського» і Опішні «Гадяцького» полків; «Брацлавського полку» - до Миргорода.

Спокуса владою проявлялась навіть в зміні назви козацьких підрозділів. Використавши генеалогію як метод загальноісторичного дослідження, було здійснено географічну локалізацію так званих іменних сотень у правобережних полках, а саме: в «Канівському полку» сотня Стародуба визначена як «Литвинецька»; сотня Волинця визначена як «Пекарська»; сотню Кулаги назвали «Костенецькою»; сотня Богданенка стала «Келебердинською»; сотню Ращенка назвали «Леплявською»; сотня Роценка стала «Бубнівською». В «Корсунському полку» сотня Остапа Яроценка стала як «Богуславська», Гавриленкова сотня була змінена на «Звенигородську»; а сотні Куришкова і Корчовського - назвали «Стеблівською сотнею».

УКРАЇНСЬКІ ГЕТЬМАНИ І КОШОВІ ОТАМАНИ

У нижче зазначеному списку подані ватажки «Війська Запорозького» XV–XVII ст., старші реєстрові козаки та гетьмани «Війська Запорозького Городового» XVI–XVIII ст., кошові отамани «Війська Запорозького Низового» (січових козаків) XVI–XVIII ст., гетьмани України XX ст. Перекручування та замовчування української історичної спадщини призводить до повторення одних і тих же помилок на шляху історичного розвитку України-Руси, внаслідок чого до влади приходять не патріоти батьківщини, а користолюбці та пристосованці, котрі за всіх часів провадили політику обкрадання й знедолення українського народу.

Ми дуже мало знаємо про перших гетьманів «Війська Запорозького», бо тодішню історію України-Руси писали не українці, а загарбники українського народу – представники поляків, литовців та московитів. Завдяки їх старанням в українській історіографії утвердились викривлені думки, які возвеличують їхню владу.

Сучасна історія України-Руси замовчує значущий факт, що всі гетьмани реєстрового козацтва України (Правобережжя і Лівобережжя) призначалися на свої посади ворожими урядами сусідніх держав і виконували місію придушення національно-визвольного руху українського народу. Це стосується майже всіх гетьманів реєстрового козацтва в більшій чи меншій мірі залежно від того, скільки шкоди українському народу завдав кожен з них, (правда були й виключення). На жаль їхні імена й заслуги замовченні у вітчизняній історії, як применшене в історії й значення Запорозької Січі, яка була форпостом української державності і захисником української нації - багато років.

Не дивуйтесь, дізнавшись, що союзниками Б.Хмельницького від самого початку були турецькі яничари султанського намісника Тугай-Бея та татарські орди кримського хана Іслам-Гірея, які спустошували українські землі не гірше за поляків. Про це народ згадує у народній пісні: *«Бодай тебе, Хмельниченьку, пер-ша куля не минула, а друга устрелила, у серде-*

ньо уцілила». На жаль, визвольна війна українського народу проти Польщі від 1648 року, була приречена на поразку, можливо по причині, що її очолив неетнічний українець. Батько хлопчика Богдана - Михайло Хмельницький, був чигиринський підстароста і перебував на службі у коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. А ще батько Богдана мав польське (вірніше мазовецьке коріння), був шляхтичем і внаслідок «баніції» (позбавлення всіх прав), залишився без титулу.

Згодом шляхетство отримав син Богдана Хмельницького - Юрій за гербовниками Каспера Несецького (1715-1724) та Яна Непомуцена Бобровіча (1835). У 1659 році Юрія Хмельницького, король Ян-II Казимир офіційно нагородив гербом Масальських, як продовжувача родової лінії. Цим гербом користувалися польські шляхетські роди: Бак (Бака), Крживицькі, дворяни Масальські, Пуцята (Путята), Суринами, Сволинські, Тухановські (Тугановські), Хмельницькі та інші.

Маючи генетичні польські коріння, Б.Хмельницький на підсвідомості (можливо), визнавав зверхність Польщі над Україною, бо сам тривалий час перебував при дворі польського короля Сигізмунда-III і королівським указом у 1646 р. був призначений Генеральним писарем до реєстрового козацького війська під орудою наказного гетьмана Караїмовича. До речі, осавулом у цьому козацькому підрозділі був Іван Барабаш.

Острів «Хортиця» на Дніпрі, поблизу Запоріжжя являється одним із «Семи чудес України». Мав древньоруську назву «Інтрів острів», ватажка «Небесного воїнства» згідно Рігведи, зі своїми неприступними скелястими берегами, оточений з усіх сторін стрімкою течією Дніпра за порогами. Довгі роки служив надійним захистом для русичів, пізніше українцям з давніх часів. Історичне свідчення про цей острів сягає такої давнини, яку не усвідомили навіть видатні українські історики. На «Інтрів острові» древньоруські правителі та середньовічні володарі Руси, ще в далекі часи справляли свої релігійні обряди перед військовими походами. А візантійський імператор Костянтин-VII у X ст. називав «Хортицю» островом «святого Григорія».

1). Козацькі ватажки в історії України-Руси:

1486-1492 Юрій Пац київський воєвода; організатор козацьких загонів.

1488-1495 Богдан Глинський намісник черкаський; козацький ватажок, руйнівник Очакова.

1492-1505 Д. Путятин воєвода київський; козацький ватажок.

1506 р. Предслав Лянскоронський литовський магнат, хмільницький староста. Маємо зауважити, що він не був козацьким гетьманом. Йому, як воєводі, було доручено обороняти від ординської навали південні границі «Великого Литовського князівства», до складу якого входили князівства Київської Русі на правах широкої автономії.

1510-1524 Сенько Полозович воєвода київський; козацький ватажок.

1514-1535 Остафій Дашкевич староста канівський і черкаський; козацький ватажок.

1516-1528 (повторно) Предслав Лянцкоронський староста хмільницький, який «сам проліз» на посаду отамана і був страчений у 1531р. за спробу запровадити між козаків незаперечне виконання його «гетьманської» волі».

1550-1557 Дмитро Вишневецький староста канівський і черкаський; окремі дослідники вважають його засновник фортеці на Малій Хортиці (прототип Запорозької Січі).

1563-1577 Федір Богданко, він же Богдан Ружинський (реєстровий гетьман).

1568 р. Біруля Мадський козацький ватажок.

1568 р. Карпо Масло козацький ватажок.

1568 р. Андруш молдовський боярин, козацький ватажок.

1568 р. Лісун козацький ватажок.

1568 р. Яцько Білоус козацький ватажок.

1568 р. Андрій Лях козацький ватажок; організатор нападу на московське посольство яке їхало до Криму.

1573-1574 Іван Свирговський (Сверчовський) козацький гетьман - учасник визвольної війни молдавського народу проти турецького ярма.

1577-1578 Іван Підкова козацький ватажок, згодом молдавський господар, страчений у Львові (16.06.1578 р).

1577-1578 Яків Шах запорозький гетьман, повторно реєстровий гетьман 1582-1583 – сподвижник І. Підкови і активний учасник

його сходження на молдавський престол; поновив укріплення на острові «Хортиця».

1578 р. Лук'ян Чорнинський козацький ватажок, гетьман.

1578 р. польський король Стефан Баторій задля «приборкання» запорожців наказав спорудити для резиденції наказного гетьмана місто Батурин, назване на його честь і певний період був «козацьким ватажком».

1581 р. Самійло Зборовський козацький ватажок, гетьман.

1584 р. Богдан Микошинський козацький ватажок, (запорозький гетьман 1584, 1586, 1594) – перший з гетьманів офіційно згаданих у закордонних хроніках.

1585 р. Михайло Ружинський козацький ватажок, гетьман.

1585 р. Кирик Ружинський козацький ватажок, гетьман.

1585 р. Захар Кулага козацький ватажок, гетьман.

1586 р. (невідомо) Чорнинський козацький ватажок, гетьман.

1586-1591 Дем'ян Скалозуб (реєстровий гетьман) – керівник походів на кримське ханство та морських походів за участю кошового отамана-гетьмана Нечая.

1586 р. Богдан Макошинський козацький ватажок, гетьман.

1588 р. Потребаський козацький ватажок, гетьман.

1589 р. Захар Кулага козацький ватажок, гетьман.

1591 р. Криштоф Косинський (реєстровий гетьман) польський шляхтич, очолював реєстрових козаків.

1594-1596 Григорій Лобода козацький ватажок, гетьман.

1593-1596 Григорій Лобода (реєстровий гетьман) призначений польським урядом замість К. Косинського.

1594-1596 Северин Наливайко (керівник національно-визвольної війни 1593-1596, гетьман України-Русі 1596 р).

1596 р. Матвій Шаула козацький ватажок, гетьман.

1596 р. Криштоф Кремпський козацький ватажок, гетьман.

1596 р. Криштоф Нечковський козацький ватажок, гетьман.

1596-1597 Гнат Василевич козацький ватажок, гетьман.

1597 р. Тихін Байбуза козацький ватажок, гетьман.

1598 р. Флоріан Гедройць козацький ватажок.

1598 р. Мітловський козацький ватажок.

1599-1602 Самійло Кішка перший гетьман України-Русі вибраний з-поміж простих запорозьких козаків, який домігся міжнародного визнання Запорозької Січі.

1602 Гаврило Крутневич гетьман України-Русі, колишній кошо-

вий Запорозької Січі, став гетьманом після С.Кішки.
1602-1603 Іван Куцкович козацький ватажок, гетьман.
1603 р. Іван Косий козацький ватажок, гетьман.
1606 р. Григорій Ізатович козацький ватажок, гетьман.
1606 р. Самійло Зборовський козацький ватажок, гетьман.
1606 р. Олевченко Богдан козацький ватажок, гетьман.
1617 р. Дмитро Барабаш козацький ватажок, гетьман.
1617-1618 та 1621 Конашевич Петро Кононович (він же Сагайдачний) – наказний гетьман України-Русі.
1618 р. Михайло Скиба козацький ватажок.
1619-1621 Яцько Неродич козацький ватажок, гетьман.
1620 р. Петро Одинець козацький ватажок.
1622-1623 та періодично до 1628 Оліфер Стеблівець, він же Остап Голуб (запорозький гетьман) – організатор і керівник козацьких походів на Кримське ханство.
1623-1628 Михайло Дорошенко (реєстровий гетьман) ставленник Польщі, організатор і виконавець «Куруківської угоди».
1625 р. Марко Жмайло (запорозький гетьман) – очолив козацько-селянське повстання 1625 р, до якого приєдналось реєстрове козацтво.
1625 р. Федір Пирський козацький ватажок, гетьман.
1628-1629 Сулима Іван Михайлович (гетьман нереєстрового козацтва та запорозький гетьман 1630-1635) – командуючий славнозвісними морськими походами на Крим та Порту.
1624,1628-1630 Грицько Чорний козацький ватажок, наказний гетьман, ставленик Польщі.
1628-1630 Тарас Федорович, він же Трясила (гетьман України-Руси 1630-1632) – очолив війну запорожців проти «Унії».
1632 р. Андрій Діденко козацький ватажок, гетьман.
1633 р. Дорофій Дорошенко ватажок, наказний гетьман.
1633 р. Дорош Куцкович гетьман.
1633 р. Гиря Каневець козацький ватажок.
1633-1635 Іван Сулима козацький ватажок, гетьман.
1633 р. Яків Острянин, (або Остряниця - реєстровий полковник, згодом запорозький гетьман 1638 р).
1636-1637 Василь Томиленко козацький ватажок, гетьман.
1637 р. Бут Павло Михайлович (або Павлюк, Павлюга) – учасник зруйнування фортеці «Кодак», очолив козацьке повстання проти польсько-литовської шляхти.

1637-1638 Гуня Дмитро Тимошович (запорозький гетьман).
1637-1648 Ілляш Караїмович (реєстровий гетьман) переяславський полковник, ставленик Польщі.
1638 р. Дмитро Гуня козацький ватажок, гетьман.
1639 р. Федір Линчай (запорозький гетьман) засновник «Микитинської Січі» на правобережжі Дніпра.
1639-1642 Карпо Півтора-Кожуха козацький ватажок, гетьман.
1642-1646 Максим Гулак козацький ватажок, гетьман.
1652 Іван Лутай (запорозький гетьман) – засновник славнозвісної «Чортотлицької Січі».
1659-1680 Сірко Іван Дмитрович запорозький гетьман, військовий геній козацької доби, вінницький полковник (1658-1660 р), ізюмський полковник 1646-1657, учасник «Хотинської битви» 1621 р., і визвольної війни українського народу (1648-1654). В жовтні 1645 року під час війни Франції з Іспанією керував п'ятитисячним козацьким корпусом в боях у Фландрії під командуванням Людовіка де Бурбона і прославились при штурмі фортеці «Дюнкерка». Загін Івана Сірка за одну ніч хитрістю захопив «Дюнкерк» – стратегічну твердиню на Північноатлантичному узбережжі Франції, за що французи встановили йому пам'ятник край Ла-Маншу, який стоїть донині як німий докір українцям, що не шанують своїх істинних героїв.

2). Військо Запорозьке Городове. Старші реєстровці:

1572 р. Ян Бадовський старший.
1572-1574 князь Михайло Вишневецький, вперше в історії одержав від короля булаву і клейноди.
1574,1600-1602 Самійло Кішка старший.
1575-1576 Богдан Ружинський старший.
1580-1585 Ян Оришовський старший.
1590 р. Войтих Чановицький старший.
1591-1593 Криштоф Косинський старший.
1602 р. Гаврило Крутневич старший.
1609-1610 р. Каленик Андрієвич старший.
1610 р. Тискиневич Григорій старший.
1614-1622 Петро Сагайдачний старший.
1616 р. Василь Стрілковський старший.
1622-1623 Оліфер Голуб старший.
1623-1623 Богдан Конша старший.
1623-1624 Михайло Дорошенко старший.

1624-1625 Каленик Андрієвич старший.
1625 р. Марко Жмайло старший.
1625-1628 Михайло Дорошенко старший.
1630-1631 Тимофій Орендаренко старший.
1631-1632 Іван Петражицький старший.
1632-1633 Тимофій Орендаренко старший.
1637 р. Сава Кононович старший, (москаль або татарин), полковник переяславський; убитий повстанцями Павла Павлюка.
1638 р. Ілляш Караїмович старший (вірменин або караїм).

3). Гетьмани єдиної «Гетьманщини»:

1648-1657 Богдан Хмельницький організатор Хмельниччини, засновник держави «Війська Запорозького». У 1654 р прийняв московський протекторат.
1654-1655 Нечипоренко Іван, він же Золотаренко (наказний гетьман) – за вірну службу на користь «Речі Посполитої» був зведений в польське шляхетство королем Яном Казимиром, і отримав нове прізвище Золотаренко.
1657-1658 Барабаш Яків Федорович (запорозький гетьман) – очолив разом з М.Пушкарем народне повстання проти гетьмана І.Виговського.
1657 та 1659-1663 Хмельницький Юрій Богданович (невдалий гетьман) – призначений батьком Богданом і невдовзі скинутий з гетьманства своїм вихователем Іваном Виговським.
1657-1659 Іван Виговський етнічний поляк і казнокрад 1658 р. прийняв польський протекторат. Він був яскравим прикладом ганебної діяльності гетьманів-запруданців.
1658-1659 Безпалий Іван (наказний гетьман України-Руси) – ставленик Московії;
1659 р. Юрій Хмельницький повернувся до московського протекторату, але 1660 року прийняв польський протекторат. У 1678 р. Юрій Хмельницький був призначений гетьманом «Правобережної України», як ставленик кримського хана, але не виправдав сподівань, був повернений до турецького полону і врешті страчений у 1685 році в Кам'янці-Подільському.
1683-1704 Семен Пилипович Гурко, відомий як Семен Палій (самоправний, народний гетьман) – виходець з містечка Борзни (Чернігівщина), тривалий час перебував на Запорозькій Січі, де отримав прізвище «Палій».
1691-1696 Іваненко Петро Іванович – «Петрик» (запорозький

гетьман та самоправний лівобережний гетьман) – виходець зі старшин Полтавського полку. Уклав договір з Кримським ханством і Туреччиною про перехід Лівобережжя під протекцію султана (1691). З козацькими загонами запорожців при підтримці татар здійснював багаторазові походи проти Мазепи в 1692-1696 роках, але московські війська разом з мазепинцями придушували повстання.

1701-1709 Головка Костянтин Гордієвич відомий як «Кость Гордієнко» (запорозький гетьман), попри особисту неприязнь до Івана Мазепи, підтримував останнього в боротьбі з Петром-I та воював на боці Мазепи. Написана К. Гордієнком «Перша Українська Конституція» на основі запорозьких традицій і звичаїв, що віками побутували на Запорозькій Січі, і творцем якої був український народ. Вона була пред'явлена шведському королю Карлу-XII та лівобережному гетьману Мазепі при зустрічі у «Великих Будищах» напередодні Полтавської битви.

3.1). Перший розкол Гетьманщини. Правобережжя під польським протекторатом:

1660-1663 Юрій Хмельницький 1662 року зрікся булави;

1663-1665 Моржковський Павло Іванович на прізвисько Тетеря (правобережний гетьман) – ставленик Польщі, переяславський полковник (1653-1663), зять Б. Хмельницького. Будучи запроданцем і невиситимим до наживи, надбав чималі статки завдяки неконтрольованій діяльності на посаді гетьмана та попередньому тривалому перебуванню в колі козацьких старшин.

3.2). Лівобережжя під російським протекторатом:

1660-1663 Сомко Яким Семенович (наказний гетьман України-Руси), брат першої жінки Б. Хмельницького;

1663-1668 Брюховецький Іван Мартинович (лівобережний гетьман) – ставленик Московії, проголошений гетьманом на «Ніжинській Чорній Раді» 17-18 червня 1663 року. На «Чорній Раді» за гетьманську булаву «Лівобережної України» боролися два свояки Б. Хмельницького: вищезазначений наказний гетьман Яким Сомко та ніжинський полковник Василь Никифорович Золотаренко (він же Нечипоренко). А Васюта Ніжинський (брат останньої жінки Хмельницького) очолював ніжинський піхотний полк, штурмував Смоленськ в часи, коли його брат Іван Золотаренко був наказним гетьманом Білоруської воєнної компанії. Іван Брюховецький 1663 р. підписав «Батуринські», а у 1665 р.

«Московські» статі, які обмежили козацьку автономію.

3.3). Об'єднання Гетьманщини:

1668-1669 Дорошенко Петро Дорофійович (правобережний гетьман 1665-1676, гетьман України-Руси 1668-1669) визначний державний і військовий діяч України-Руси.

3.4). Другий розкол Гетьманщини. Правобережжя під османським протекторатом:

1668-1669 Суховій (Суховієнко) Петро (запорозький гетьман, правобережний гетьман 1670-1674), колишній писар реєстрового козацтва; вів запеклу боротьбу проти Петра Дорошенка; орієнтувався на Кримське ханство.

1669-1676 (повторно) Петро Дорошенко;

1678-1681 (знову висувався) Юрій Хмельницький;

1681-1684 Георгій Дука;

1685 р. (знову висувався) Юрій Хмельницький;

1692-1699 Самусь Самійло Іванович (правобережний гетьман) – один з керівників визвольного руху на Правобережні України;

1718-1742 Пилип Орлик.

3.5). Другий розкол Гетьманщини. Правобережжя під польським протекторатом:

1669-1674 Ханенко Михайло Степанович (правобережний гетьман 1670-1674) – уманський полковник (1660-1669), запорозький гетьман (1670); прихильник Речі Посполитої, ставленик Польщі;

1675-1679 Остап Гоголь;

1683-1684 Стефан Куницький;

1684-1689 Андрій Могила.

3.6). Лівобережжя під московським протекторатом:

1669-1672 Дем'ян Многогрішний (гетьман Ігнатович) у 1669 році підписав з московським урядом так звані «Глухівські статті», що обмежили автономію України-Руси;

1672-1687 Самойлович Іван Самійлович (лівобережний гетьман) – провадив активну політику приєднання «Лівобережної України» до Московії. Проголошений на козацькій раді в Переяславі (1674) гетьманом України-Руси обох берегів Дніпра;

1687-1708 Мазепа Іван Степанович (лівобережний гетьман) – етнічний поляк, ставленик Московії, шляхом хабарництва здобуває гетьманську посаду. Якимось Мазепа був спійманий запорожцями на «Кучманському шляху» (у верхів'ях річки Інгул) на

спробі доправити в Крим полонених козаків. Дізнавшись, куди й навіщо їхав Мазепа, запорожці вирішили тут же його повісити. Але за Мазепу заступився запорозький гетьман Сірко і врятував від страти на смерть за зраду Батьківщини. Він закував Мазепу в кайдани і відправив до лівобережного гетьмана Самойловича, котрий у 1674 році допровадив зрадника до Москви. Там Мазепа став запроданцем московського царя, якого згодом теж зрадив;

1706 р. Гнат Іванович Галаган (наказний гетьман) – полковник особистої гвардії Мазепи, очолював компанійський полк козацької кінноти, названих «компанією надвірної корогви»;

1708-1722 Скоропадський Іван Ілліч був обраний лівобережний гетьманом в угоду московському царю. Його постійно контролював суздальський намісник А.Ізмайлов. Вислужуючись перед московським царем, Скоропадський у 1712 р зобов'язав українців безкоштовно забезпечити продовольством російське військо, яке вперше розташувалось на зимові квартири у Україні. При Скоропатському було утворено в Україні з московських урядовців «Судову Канцелярію» і «Військову Канцелярію», а невдовзі відбулося й утворення чужоземного уряду за назвою «Малоросійська Колегія». Перед смертю (1722) Скоропадський заповів свою булаву П. Полуботкові, але Петро-I уперто не затверджував Полуботка на посаді, надавши йому чин «наказного гетьмана». Звідси й закріпилося за Павлом Полуботком звання – «гетьман без булави»;

1722-1724 Полуботок Павло Леонтійович (лівобережний наказний гетьман). Чернігівський полковник Полуботок врятував московського царя у вересні 1708 року, коли покинув Мазепу під Семенівкою про період злуку з Карлом-XII. Московський цар щедро наділяв Полуботка численними селами, містечками, землями і конфіскованими мазепинськими скарбами. Згідно вітчизняної історії, наказний гетьман Павло Полуботок на початку XVIII століття був найбагатшою людиною в Гетьманщині;

1727-1734 Данило Апостол (лівобережний гетьман) ставленик Москви. Стареча неміч 70-річного новобраного гетьмана Апостола служила запорукою його бездіяльності. Це при Д.Апостолі почали використовувати козацьку армію, як будівельні бригади на московських об'єктах від Дніпра до Сіверського Донця;

1733 та в різні роки з 1744 до 1760 Іван Білецький (запорозький

гетьман) – отримав дозвіл від Московії на повернення запорожців в Запоріжжя з «Кам'янської Січі»;

1734-1743 Іван Малашевич (запорозький гетьман) ставленик Московії. Маємо офіційні відомості про неймовірні доходи, які отримував Малашевич у вигляді плати від московського царя. *«Від 1737 року, лютого 2 дня, зберігся рескрипт про надання запорозькому війську жалування, а саме: кошовому отаману – 600 карбованців, судді, писарю й осавулу – кожному по 300 крб тамтешньому архимандриту – 60, священику – 40, двом дяконам – 50, а курінним отаманам 38 чоловікам – по 30 (тобто 1140) та козакам – 2860 (тобто півкарбованця на кожного, якщо не менше. Для довідки: тодішня ціна коня з хомутом - 8 крб)»*. Таким чином козацька старшина, окрім дарованих царем маєтностей та земельних наділів, отримували левову частку царського жалування «в натурі»;

1765-1775 Калнишевський Петро Іванович лукавий запорозький гетьман, найбагатший та найбільш ненажерливий з усіх запорозьких гетьманів, які тримались за січову булаву обома руками. Це він занехав козацькі звичаї, спалював запорозькі традиції і привів до скону Запорозьке Військо. З укоріненням приватновласницьких інтересів в Запорозьких Вольностях починається незворотний процес переродження загально-громадської (козачої) власності, що була у спільному користуванні всього Війська Запорозького, в її цинічну протилежність – приватну власність січових старшин. За свою бездіяльність по захисту Запорізької Січі в момент її знищення 1709 р, Калнишевський розплатився сповна: він був заарештований царським урядом, позбавлений усіх своїх маєтностей і засланий на «Соловецькі острови», де й помер в монастирі 1803 р, залишивши по собі негативний слід.

1750-1764 Розумовський Кирило Григорович (останній гетьман України-Руси) – ставленик Московії. Обранню Кирила Розумовського (1728-1803) на гетьманство в Глухові сприяв його брат, новітній граф Олексій Розумовський (1709-1771), виходець з козацької сім'ї села «Лемеші» на Чернігівщині, котрий був коханцем цариці Єлизавети Петрівни (1741-1761) і таємно повінчався з нею 1742 року в підмосковному селі «Перово». Звання та нагороди рясно сипалися на фаворита цариці з першого дня її сходження на престол. Царська щедрість не оминула й Кирила

Розумовського. Одружений на родичці Єлизавети (Катерині Нарішкиній), малоосвічений 18-річний юнак був обдарований всілякими титулами й призначений на посаду президента Академії наук Росії, в той час як всесвітньо відомий М. Ломоносов був лише членом Академії. К. Розумовський очолював Академію наук впродовж 1746-1798 р, перевершивши всі відомі терміни президентства.

За період гетьманства К. Розумовського було створено «Нову Сербію» (1752), з кордонами від Кременчука - до «Гнилого Тікичу» й верхів'я Синюхи. «Слав'яно-Сербію» – північніше верхів'я р. Кальміус (1752) та «Слобідське поселення» понад горішнім Сіверським Дінцем, згодом - «Новослобідський полк» (1753), всі вони увійшли до складу «Новоросійської губернії» (1764). Воєнізовані поселення «Новосербії», які існували в 1752-1764 р, контролювали запорожців.

Під час правління Розумовського царський уряд включив «Лівобережну Україну» в єдину митну систему Російської держави (1753), а в 1760 р універсал гетьмана заборонив перехід селян у «Лівобережну Україну», куди намагались втекти знедолені царизмом українці. В 1763 р. цариця Катерина-II (німецьке ім'я Софія Фредеріка Амалия, дружина німця Гольштейна, відомого як Петро-III) заборонила поміщикам приймати селян-втікачів. У 1763 р. таємна інструкція московської цариці скасувала гетьманство в Україні і створила адміністративний орган, залежний від царського уряду. У 1764 році Катерина-II змусила К. Розумовського «добровільно» зректися гетьманства і ліквідувала уряд «Гетьманщини» (1764), призначивши правління «Малоросійської Комісії» під орудою свого фаворита генерал-губернатора П. Румянцева.

В 1765-1769 роках відбулась «Румянцівська ревізія» (або «Генеральний опис») населення і господарств Лівобережної України та утворення «Слобідсько-Української губернії» (1765), куди увійшли 5 провінцій: Ізюмська, Охтирська, Острогозька, Сумська, Харківська (з центром у Харкові). В 1775 році вийшов царський маніфест про ліквідацію Запорозької Січі, а в атласі Дніпра 1784 р. острів «Хортиця» вже значився як «дача князя Потьомкіна». В 1793 р був проголошений царський маніфест

про включення Правобережної України до складу Росії, а в 1795 році до Росії була приєднана «Західна Волинь».

3.7). Шведський протекторат

Знову Іван Мазепа у 1708-1709. В історії України важко знайти особу, навколо якої точилися б настільки гострі суперечки і перехресчувалися різні думки, як навколо І.Мазепи; 1708-1718 Орлик Пилип Степанович (еміграційний гетьман) кум Мазепи, шляхтич, володів маєтністю на «Лівобережній Україні»; походив з роду чеських баронів, одна з гілок яких переселилась в Польщу, а згодом в Литву. Військові походи та грандіозні битви, криваві сутички один на один з ворогом, перемоги і поразки, втомливі переїзди й конспіративні зустрічі, шифровані листи й перехоплені таємні записки, офіційні прийоми монархами Азії та Європи й перебування у злидненому стані, літературні та філософські диспути довголітня вірність коханий дружині й передчасна смерть улюблених дітей – ось невеликий перелік детективних і трагічних сюжетів Пилипа Орлика.

Після поразки в Полтавській битві П. Орлик утік разом з Карлом-ХІІ та Мазепою в Бендери, а по смерті І.Мазепи (1708) – був обраний гетьманом (1710) в Бендерах на Дністрі, на противагу Скоропадському, призначеному Петром-І. На честь гетьмана І.Мазепи у 1695 р. Орлик написав латиномовний панегірик «Алکید Російський, тріумфальним лавром укоронований». У 1702 р. Іван Мазепа став хрещеним батьком другої дитини Пилипа і Ганни Орлик – Григорія, майбутнього генерал-поручика Франції.

Помилково П.Орлику приписують авторство «Першої Конституції», але М.Драгоманов довів, що та конституція була складена запорозьким гетьманом Кость Гордієнко. А Орлик лише оприлюднив її 1710 р під назвою «Пакти і Конституції законів та вольностей Війська Запорозького». А вже з невідомої подачі, її авторство приписали П. Орлику. Особливе значення «Пактів і Конституції...» полягає в тому, що в них здійснена спроба узагальнити суспільно-політичний устрій козащини, який складався на ґрунті звичаєвого права і військової демократії протягом існування «Запорозької Січі». Пилип Орлик був чеського походження, помер 24 травня 1742 року.

4). Наказні гетьмани, претенденти на гетьманську булаву:

1659 р. Іван Безпалий наказний гетьман, московський кандидат для протиставлення Івану Виговському під час козацько-московської війни;
1665 р. Данило Ярмоленко наказний гетьман, теж московський кандидат;
1665 р. Степан Опара – гетьман, татарський кандидат;
1668 р. Степан Вдовиченко гетьман;
1668-1669 Петро Суховій гетьман-самозванець на Правобережжі, колишній кошовий отаман;
1687 р. Василь Дунін наказний гетьман після Самойловича на час до виборів нового гетьмана;
1692-1696 Петро Іваненко гетьман «Ханської України»;
1702-1704 Самусь Самійло гетьман під час повстання Палія.
1768 р. Залізняк Максим Ієвлевич (гайдамацький гетьман, керівник «Коліївщини» народно-визвольного повстання 1768), виходець із селян Черкащини (с. Медведівка), козак «Тимошівського куреня» Запорозької Січі;
1768 р. Іван Гонта (виходець з селян-кріпаків с. Розсішки на Черкащині) служив у надвірній охороні Потоцького з 1757 року і був сотником у війську в Умані. Перейшовши разом з військом на бік гайдаків, він допоміг повстанцям за два дні взяти фортецю Умань (1768) і розправитися зі злостивими гнобителями. Відступивши від міста, гайдаки стали табором в урочищі с. Карпівка і святкували перемогу, проголосивши М. Залізняка гетьманом України, а І. Гонту – полковником. Прибулі війська жорстоко розправилися з «бунтарями».

5). Військо Запорозьке Низове. Кошові отамани:

1572 р. Сулган П'ятигорець кошовий отаман;
1574- 1575 (?) Павлюк кошовий отаман;
1576-1578 Яків Шах кошовий отаман, «гетьман низовий»;
1578 р. Сулган П'ятигорець кошовий отаман;
1587 Микола Ружинський кошовий отаман, «гетьман низовий»;
1588 р. Гаврило Голубок кошовий отаман;
1595 р. Федір Полоус кошовий отаман;
1596 р. Каспар Підвисоцький кошовий отаман;
1598 р. Федір Полоус кошовий отаман;
1608 р. Михайло Найманович кошовий отаман;
1615 р. Яків Шековничий кошовий отаман;

1617 р. Сидір Єрмак кошовий отаман;
1618 р. Михайло Скиба кошовий отаман;
1619 р. Семен Чечуга кошовий отаман;
1620 р. Петро Одинець кошовий отаман;
1626 р. Оліфер Голуб кошовий отаман; «гетьман низовий»;
1628 р. Яків Клиша кошовий отаман;
1632 р. Семен Перев'язка кошовий отаман;
1633 р. (?) Арлам кошовий отаман;
1636-1637 Павло Павлюк кошовий отаман; «гетьман низовий»;
1638-1640 Дмитро Гуня кошовий отаман «гетьман низовий»;
1638-1639 Федір Лутай кошовий отаман;
1642 р. (?) Савалтович кошовий отаман;
1647-1648 Федір Лутай кошовий отаман;
1650 р. (?) Гуцький кошовий отаман;
1652 р. Федір Лутай кошовий отаман;
1654-1657, 1658-1659 Павло Гомін кошовий отаман;
1657-1658 Яків Барабаш кошовий отаман, один з організаторів повстання проти Виговського, що поклало початок «Руїні»;
1659-1661 Іван Брюховецький кошовий отаман;
1660 р. Петро Суховій кошовий отаман;
1662 р. Іван Величко кошовий отаман;
1663-1664 Сашко Туровець кошовий отаман;
1664-1665 Іван Щербина кошовий отаман;
1665 р. Левко Шкура кошовий отаман;
1665 р. Іван Курило кошовий отаман;
1665 р. Іван Величко кошовий отаман;
1665-1666 Левко Шкура кошовий отаман;
1666-1667 Іван Ждан кошовий отаман, прізвисько – «Ріг»;
1667 р. О. Васютенко кошовий отаман, прізвисько «Чемерис».
1668 р. Іван Білковський кошовий отаман;
1669 р. Лукаш Мартинович кошовий отаман;
1669-1670 Михайло Ханенко кошовий отаман;
1670 р. Григорій Пелех кошовий отаман;
1671 р. Лукаш Мартинович кошовий отаман;
1672 р. Євсевій Шашол кошовий отаман;
1672 р. С. Вдовиченко кошовий отаман.ю «польовий» гетьман;
1672-1673 Лук'ян Андріїв кошовий отаман;
1680-1681 Іван Стягайло кошовий отаман;
1681-1682 Трофим Волошанин кошовий отаман, волох;

1682 р. Василь Олексієнко кошовий отаман;
1682-1684 Григорій Єремєєв кошовий отаман, москаль;
1686-1687 Григорій Сагайдачний кошовий отаман;
1686 р. Федір Іваник кошовий отаман;
1687-1688 р. Філон Лихопій кошовий отаман;
1688-1689 Іван Гусак кошовий отаман;
1689 р., 1690-1692, 1693-1695 Федько Гусак кошовий отаман;
1692-1693 Василь Кузьменко кошовий отаман;
1693-1694 Семен Рубан кошовий отаман;
1694 р. Іван Шарпило кошовий отаман;
1694-1695 Петро Прима кошовий отаман;
1695 р. Максим Самійленко кошовий отаман;
1696-1697 Яків Мороз кошовий отаман;
1697-1698 Григорій Яковенко кошовий отаман;
1698-1699 Мартин Стукало кошовий отаман;
1699-1700 Петро Прима кошовий отаман;
1701 р., 1703 р. Герасим Криса кошовий отаман;
1701-1702 Петро Сорочинський кошовий отаман;
1702, 1703-1706, 1711-1714, 1720-1728 Кость Гордієнко запорозький кошовий отаман. Ним написана «Перша Українська Конституція» на основі запорозьких традицій і звичаїв, (а П. Орлик її озвучив), в історії козацтва відомий як Головка Костянтин Гордієвич;
1706-1707 Лук'ян Тимофійєнко кошовий отаман;
1707 р., 1709-1710 Петро Сорочинський кошовий отаман;
1707-1708 Тимофій Фененко кошовий отаман;
1710 р. Яким Богуш кошовий отаман;
1710 р. Йосип Кириленко кошовий отаман;
1714-1720, 1734-1735, 1743 Іван Малашевич кошовий отаман;
1733, 1735-1738 Іван Білицький кошовий отаман;
1739 р. Кость Покотило кошовий отаман;
1739-1740 Яків Туркало кошовий отаман;
1740 р. Іван Черевко кошовий отаман;
1740 р. Степан Уманський кошовий отаман;
1741 р. Степан Гладкий кошовий отаман;
1742, 1753 р. Семен Єремїєвич кошовий отаман;
1744, 1752 р. Яким Ігнатович кошовий отаман;
1745-1747 Василь Сич кошовий отаман;
1747 р., 1752-1753 Павло Козелецький кошовий отаман;

1748, 1753, 1757 р. Данило Гладкий кошовий отаман;
1748-1749, 1754 р. Яким Ігнатович кошовий отаман;
1749-1750 Олексій Козелецький кошовий отаман;
1750 р. Іван Кажан кошовий отаман;
1751 р. Василь Сич кошовий отаман;
1755-1758, 1761, 1763 р. Григорій Лантух кошовий отаман;
1759-1760 Олексій Білицький кошовий отаман;
1762 р. Степан Рудь кошовий отаман;
1762 та 1765-1775 р. Петро Калнишевський кошовий отаман,
генерал-лейтенант російської армії, канонізований УПЦ КП,
прізвисько «Калниш». Ми про нього писали трохи раніше в
«Лівобережжя. Російський протекторат»;
1764 р. Пилип Федорів кошовий отаман;
1765 р. Іван Білицький (родич Олексія) - кошовий отаман;

6). Гетьмани Катеринославських та Чорноморських козацьких військ:

1790-1791 Григорій Потьомкін. Обіймав посади: у 1774-1783 р. генерал-губернатора Новоросійської губернії, у 1775-1783 р. - азовського губернатора, у 1783-1791 р. – катеринославський генерал-губернатор. Губернатор: таврійський (1784 р), астраханський (1785-1791 р), саратовський (1785-1791 р), харківський (1787-1791 р).

7). Гетьмани та керівники Української Держави:

1918 р. Павло Скоропадський Гетьман всієї України, раніше генерал-лейтенант Російської армії, згодом голова Української Держави;
1948-1957 Данило Скоропадський син Павла Скоропадського, лідер та провідник гетьманського руху в Україні;
1917-1921 була Українська Народна Республіка (УНР), назва глави держави змінювалась, але офіційно ніхто з керівників не мав титулу гетьмана, або президента;
28 (15) березня 1917 р - 29 квітня 1918 р Михайло Грушевський перебував на посаді Голови Центральної Ради;
14 грудня 1918 - 11 лютого 1919 р. Володимир Винниченко на посаді «Голови Директорії», як найвищого органу державної влади відродженої Української Народної Республіки (УНР);
11 лютого 1919 - 10 листопада 1920 р. Симон Петлюра на посаді «Голови Директорії» УНР. Директорія прийшла на зміну гетьманату - поваленого 14 грудня 1918 року.

8). Уряд Української Народної Республіки в екзилі

(вигнанні):

1918-1919 р Симон Васильович Петлюра – Головний отаман військ Української Народної Республіки (УНР листопад 1918). Голова Директорії УНР (9 травня 1919 по 10 листопада 1920), український державний, військовий та політичний діяч. Радянське керівництво на чолі з В. Леніним особливо непокоїла діяльність Симона Петлюри в українському визвольному русі, він виїхав в еміграцію. За свідченням Султан-Галієва на засіданні ЦК РКП(б) у 1922 році В.Ленін сказав: *«...Нам, більшовикам, страшний лише один лідер - Петлюра, програма якого небезпечна для нас. І до того часу, доки житиме Петлюра, доти не закінчиться рух повстань в Україні проти нас...»*. Симон Петлюра був убитий 25 травня 1926 року агентом ОДПУ; 1926–1954 Андрій Лівіцький Президент УНР в екзилі. Правовою основою уряду УНР були «Закон про тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в УНР» і «Закон про Державну Народну Раду», затверджені (1920) Директорією України; 1954-1965 Степан Витвицький - Президент УНР в екзилі; 1965-1989 Микола Лівіцький - Президент УНР в екзилі; 1989-1992 Микола Плав'юк - Президент УНР в екзилі.

9). Президент Карпатської України:

Августин Волошин священик Греко-католицької Мукачівської єпархії був на посаді Президента «Карпатської України» 15-18 березня 1939 р (три дні). Посмертно присвоїли звання «Герой України» з врученням ордена «Золота Зірка».

10). Українська Держава:

Українська Держава - самопроголошене державне утворення, що існувало на території сучасної України з 30 червня по 12 липня 1941 року. Столицею Української держави на той час проголошувався Львів.

30 червня 1941 - 12 липня 1941 Ярослав Стецько на посаді Голови «Української Держави» 1941 року.

12). Україна (1991 до сьогодні).

5 липня 1991 Верховна Рада Української РСР прийняла закон, що встановлював посаду «Президент Української РСР». Згодом, після проголошення незалежності 24 серпня 1991 року назву було змінено на «Президент України». Перші вибори Президента України відбулись 1 грудня 1991 року.

Архівні джерела

1. Архив Юго–Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. – Ч. III. Т. IV. – К., 1908. 419 с.
2. Адрес-календарь и справочная книга «Елисаветград» 1888 год. Издание под ред. М.Голденберга. - Елисаветград, 1887.
3. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Опис справ. 1713-1776 / Упорядники Л. З. Гісцова (старший упорядник), Л. Я. Демченко.
4. Бабенко В.А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. Екатеринослав, Тип. губ. Земства. 1905.
5. Ведомости Елисаветградскаго Городского Общественнаго Управленія. - 1895. - 28 сентября; 1896. - 23 июня; 1897. - 27 июля, 11 августа; 1898. - 26 ноября; 1899. - 5 января, 14, 18 февраля, 5, 23 марта, 27, 29 апреля, 2, мая, 13 июня, 7 октября, 14 ноября; 1901. - 18 января, 9, 18 февраля, 1 марта, 27 мая; 1902. - 19 марта, 9, 20 мая; 13 июня; 1903. - 23, 25, 27 февраля, 1, 6, 13, 16, 19, 30 марта, 1, 3, 27 апреля, 15, 18, 29 мая, 1, 12, 15, 29 июня, 6 июля, 30 сентября, 5, 7, 14, 16, 19 октября, 16, 20, 23, 30 ноября, 2, 4, 23, 10 августа, 30 декабря; 1904. - 1, 2, 5, 22, 25, 29 января, 10, 17, 24 февраля, 2, 13, 16, марта, 1, 8, 11-15, 16, 18, 27, 29 апреля, 1, 4, 6, 16, 25, 27 мая, 5, 10, 13, июня, 12, 13, 20 июля, 8, 15 августа, 5, 7, 14 октября.
6. Государственный архив Одесской области. - Ф. 1 (Управление Новороссийского и Бессарабского генерал-губернатора). - Оп. 197. - Д. 523 (1859 г.)
7. Державний архів Кіровоградської області, (рос. мова) «Справочная и адресная книга по г. Елисаветграду и уезду» под названием «Ежегодник - Голоса Юга».
8. Державний архів Кіровоградської області, (рос. мова). «Исторический очерк г. Елисаветграда», составил А. Пашутин, 1897.
9. Державний архів Кіровоградської області, (рос. мова). Административный аппарат Новороссии 18 век. (А. В. Макидонов).
10. Державний архів Дніпропетровської області. Ф.52. Канцелярія Новосербського корпусу. Опис справ.
11. Дніпропетровський історичний музей ім. Д.Яворницького. Ф.13. Канцелярія Новосербського корпусу. - КП-38211/Арх-222; КП-38212/Арх-223; КП-38299/Арх-309.
12. Елисаветград и елисаветградцы: диалог веков. Энцикло-

- педия на компактдиске. К 250-летию основания крепости св. Елисаветы / Сост. и изд. Чуднов А. - Кировоград, 2004.
13. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. Вернадського.– № 52610 – 52720. Ведомости по истории городов и селений Екатеринославской, Херсонской и Таврической губерний. - I.8109. Херсонская губерния. Александрийский уезд.
14. (там же). НБУ.ІР.-Ф.І (63). Збірка О.М.Лазараєвського. - Спр. 59303; Спр. 59307; Спр.59308.
15. НБУ. Хронологічний каталог (1750-1760 р. XVIII ст.).-II.5844.
16. НБУ.ІР. -Ф.ІХ. Архів фортеці Святої Єлисавети. -Спр. 145, 149, 167,180,187,188, 241, 243, 248, 251, 252, 270, 378, 405, 412, 459, 732, 896, 901, 1143, 1597, 1598,1658,1660,1662, 1667, 1669, 1683.
17. (Від 17 до 23 мовою оригіналу). Отчёт попечителя Одесского Учебного Округа о состоянии средних и низших учебных заведений Одесского Учебного Округа за 1914 г. Одесса, 1915.
18. Отчёт правления Общества вспомоществования нуждающимся ученицам Елисаветградской общественной женской гимназии с 15.11.1889 по 15.11.1890 г. / Утв. общ. собр. 18.11. 1890). — Елисаветградъ: Типографія П. А. Зелёного, 1890.
19. Сводъ постановлений Елисаветградскаго Уезднаго Собранія за 1865 г. / Сост. Е. И. Борисовъ. - Елисаветградъ: Типографія А. Гольденберга, 1895.
20. Систематическій сводъ постановлений Елисаветградскаго Уезднаго Собранія за 1865–1895 годы / Сост. Борисовъ Е. И. Изданіе Елисаветградскаго Уезднаго Земства. 1895.
21. Систематическій сводъ постановлений Херсонскаго губернскаго земскаго собранія 1865–1888 (23 очер. сессіи 1865–1887 г. и 14 чрезвычайных 1865 г.). - Изданіе губернскаго земства. - Одесса: Тип. «Одесскіхъ Новостей», 1888.
22. Систематическій сборникъ постановлений Елисаветградской городской думы за 1871–1903 г. Сост. А. Брейеръ. Елисаветград: Типографія А. Гольденберга, 1905.
23. Центральний державний історичний архів України м. Києва. -Ф.59. Київська губерньська канцелярія. -Оп.1.-Т.2. -Спр.2100, 2103, 2146, 2147, 2186-2188, 2387, 2470. -Спр. 2505, 2854.
24. (там же). ЦДІАК. -Ф.229. Архів Коша Нової Запорозької Січі.
25. ЦДІАК. Слов'яносербська комісія, керована таємним радником Фліверком у справах сербських переселенців. Спр.1-15.

Інтернет

1. <http://www.kirstat.kr.ua/ekspres/ekspres2012/ekspres04/demogr. www.kirstat.kr.ua/ekspres/ekspres2012/ekspres04/demogr93.zip>
2. <http://www.vechirka.com.ua/index.php?id=3548>
3. <http://www.uahistory.kiev.ua/kirov/grek.html> - www.uahistory.kiev.ua/
4. http://www.kirstat.kr.ua/stat_inf_oper_prom.htm; www.kirstat.kr.ua/
5. Бібліотеки області - www.kultura.kr.ua/articles.php
6. Весь Кіровоград. <http://old.kirovograd.net/>
7. Відділ культури і туризму Кіровоградської міської ради - www.kr-rada.gov.ua/viddil-kulturi-i-turizmu.html
8. Галицька Україна <http://halychyna.ukrbiz.net/>
9. Генеалогія в Україні <http://www.genealogy.zp.ua/>
10. Гладкий Йосип Михайлович. // Славетні запорожці. http://sites.znu.edu.ua/news_details/news_id=5629&lang=ukr
11. Газета «Кіровоградська правда» - kirovogradka.com.ua/
12. Електронна версія всеукраїнського щотижневика «Україна-Центр» - www.uc.kr.ua/
13. Запорозькі козаки. <http://perso.wanadoo.fr/pyzh/kozaky/>
14. Інститут історії України НАНУ. <http://history.org.ua/>
15. Історія України. <http://historyua.narod.ru/>
16. Історія українського війська. <http://ordgeorg.boom.ru/>
17. Історія українських збройних сил. <http://ukrarmy.kiev.ua/>
18. Інформація про місто Кіровоград, сайт - www.kr-rada.gov.ua/
19. Кіровоградський регіон - www.mfa.gov.ua/usa/ua/ інформації про Україну на офіційному сайті Посольства України в США.
20. Кизименко П., Тупчієнко М., Босий П. Єлисаветград. Історія. www.uahistory.kiev.ua/kirov/part1.html
21. Рубрика «Хроніки Александрии». <http://alnet.com.ua/2012/>
22. Казак Ус. <http://www.shukach.com/ru/node/17399>
23. Козацькі клейноди та їх доля. <http://ela.kpi.ua:8080/bitstream/123456789/2388/1/Kuksa.pdf>
24. Козацькі сайти у глобальній комп'ютерній мережі Internet: досвід та перспективи // Матеріали наук.-практичного семінару «Актуальні проблеми та перспективи дослідження історії козацтва». - Запоріжжя, 2005. - С. 53-59.
25. Князі, гетьмани, президенти <http://www.geocities.com/prysjan>

25. Кіровоград сьогодні - library.kr.ua/ktoday.html Веб-сторінка Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського - library.kr.ua/
26. Мистецтво та культура Кіровограда (Веб-ресурс [region.in.ua elisavet/culture_u.html](http://region.in.ua/elisavet/culture_u.html) на www.region.in.ua/elisavet/).
27. Моя Олександрія. <http://alnet.com.ua/2013/01/29/994922>.
28. Лексика на позначення військових клейнодів часів козацтва. <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine61-8.pdf>. /
29. Літопис УПА: хроніка УПА. <http://infoukes.com/upa/>
30. Неизвестная Украина. <http://users.i.com.ua/~luzan/history/>
31. Офіційна веб-сторінка Кіровоградського національного технічного університету - www.kdtu.kr.ua/
32. Офіційна веб-сторінка Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка - www.kspu.kr.ua/
33. Офіційна веб-сторінка Кіровоградського обласного краєзнавчого музею - www.regionalmuseum.kr.ua/
34. Офіційна веб-сторінка Кіровоградської обласної державної телерадіокомпанії - kodtrk.tv/index.php
35. Официальный сайт Херсонской областной государственной администрации. <http://www.oda.kherson.ua/ru/obyavleniya/francuzskie-konsuly-v-herson-antuan-de-antuan-yulian-allar-aleksandr>
36. Рубрика «Суспільство». <http://gre4ka.info/.../3251-pam-iatnyk>
37. Рубрика «Новини». <http://novosti.kr.ua/>
38. Рукопис Б.Е.Вадона «Гибель французов у радянській Росії» // Краєзнавство Таврії. http://krai.lib.kherson.ua/ukr-b_vadon.htm
39. Розділ освіта - www.kr-rada.gov.ua/osvita/
40. Сторінка краєзнавця К. В.Шляхового - www.regionalmuseum.
41. Сторінка краєзнавця Ю. В.Тютюшкіна www.regionalmuseum.
42. Сайт: Козацтво XV–XXI ст. <http://www.cossackdom.com>.
43. Сторінки національного руху України. <http://ukrstor.com/>
44. Українська електрон. бібліотека <http://exlibris.org.ua/>
45. Українська історична бібліотека. <http://ukrhistory.narod.ru/>
46. Українська спілка: історія <http://spilka.onestop.net/history/>
47. Українська спадщина. <http://heritage.com.ua/istorija/istorija>
48. Українська геральдика. <http://heraldry.com.ua>
49. Українська електрон. бібліотека. <http://ukrcenter.com/library>.
50. Острів Хортиця. <http://lazar.hortitsa.iatp.org.ua/>
51. «LikБез». Історичний фронт. <https://studway.com.ua>
52. Best of History Websites / Кращі сайти з історії.

Посилання

1. Акти Полтавського полкового суду 1668—1740 р. Книга 1: збірник актових документів / У. М. Штанденко; підгот. І.Чепіга; — Київ: Наукова думка, 2017. 518 с.
2. Археографічні публікації Таврійської та Катеринославської вчених архівних комісій з історії південноукраїнських козацьких формувань останньої чверті XVIII-XIX ст. // Історія і культура Придніпров'я. Науковий щорічник. НГУ, 2009. - Вип. 6. С 65-75.
3. Андриевский А. Сербь в Кieve. Киевская старина. -1885. -Т. 11. С.381-395.
4. Архимандрит Арсений, Софроний Добрашевич у Новой Сербии. Киевская старина. -1884. -Т.10. -С.276-304.
5. Багалеї Д. Колонизация Новороссийского края и его первые шаги по пути культуры. - К. Тип. ім. Корчак-Новицкого, 1889.
6. Багалій Д. Заселення Південної України і перші початки її культурного розвитку. — Харків. Вид-во «Союз». 1920. — 102 с.
7. Бібліотечні рукописні зібрання до історії південноукраїнських козацьких військ останньої чверті XVIII - XIX ст. Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі. Матеріали конференції Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького. - Одеса, 2008. - С. 211-229.
8. Всі видатні постаті історії України: довідник / П.В.Остапенко. Хар-в: Торсінг плюс, 2006. - 351 с.
9. Всесвітня козацька енциклопедія. XV - початку XXI століть / Б. І. Сушинський. Одеса: ЯВФ, 2007. 570 с.
10. «Весь Елисаветград». — Елисаветград: 1911.
11. Гетьмани України: Довідкове вид. / Ред. Т. М. Телітенко. — К. : Україна, 1995. - 113 с.
12. Джерела з історії Полтавського полку (середина XVII—XVIII ст.) упорядник Мокляк В. О.; Полт. Краєзн. музей. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012.
13. Енциклопедія історії України: у 10 томах. - Т.9: Прил. - К: Наукова думка, 2012. - 944 с.
14. Енциклопедія Українознавства (онлайн-версія).
15. Енциклопедія Сучасної України (онлайн-версія).
15. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 г. на Ново-Сербию. Киевская старина. 1883. — Т. 7. — № 9–10. — С 135-199;

№ 10-11. - С.134-193.

16. Записка о сербском деле 1752 г. Сообщение ДЧО. Составил С.В.Сафонов. ЗООИД. -1860. -Т.4. -С.355-358.

17. Историко-хронологическое описание церквей епархии Херсонской и Таврической/Сост. Гавриил (Розанов). Одесса,1848..

18. Інститут історії України НАН України. Т.1: - К. 2003. – 688 с.

19. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України – Запорізьке відділення / Ред.: Бойко А.В. Вип. 4 (5). Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. С.110.

20. Ілюстрований словник-довідник з воєнної історії України. Верховський М. - Морозов А. - Сміла: Тясмин, 2009. - 440 с.

21. Історія країн світу: довідник І. І. Дахно. - К. : Центр учбової літератури, 2007. - 816 с.

22. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф. 42. – Оп. 1. – Спр. 21.

23. Інститут Рукописів бібліотеки ім. Вернадського, фонд 1, спр. № 54335 на 1732 р. Ревізія Полтавського полку на 1718 р.

24. Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міського типу Української РСР. Кругляк Ю. М. - К. Наукова думка, 1978.

25. Компуті та ревізії Полтавського полку (серед XVII-XVIII ст.) упорядник Мокляк В. Ревізія 1723 р. Полтава. «АСМІ», 2012.

26. Козацька енциклопедія для юнацтва: кн. про іст. буття укр. козацтва. - Київ : Веселка, 2009. - 719 с.

27. Козацька старшина Гетьманщини: енциклопедія / В.Кривошея Укр. ін-т нац. пам'яті. - Київ: Стилос, 2010. - 791 с.

28. Козацькі станиці та хутори Південної України в XIX ст. Козацька спадщина: Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва при Інституті історії України НАНУ. Дніпро: Пороги, 2008. - С. 112-123.

29. Канцелярія Новосербського корпусу. Упорядники: В.Мільчев, О.Посуньмо// Джерела з історії Південної України. Т. 7. Запоріжжя, 2005. – 442 с.

30. Київське намісництво. Юридична енциклопедія: (у 6 том.) / ред. кол. Ю. С. Шемшученко. - К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. - Т. 3: - 792 с.

31. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба (1727 - 1734). Авгсбург, 1948.

32. Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ: Генеза; (PDF-файли). 2002. 568 с.

Використана література

1. Адрес-календарь і Довідкова книга (Елисаветградъ) на 1888 р. Подъ редакціей М.Гольденберга. – Елисаветградъ. 1887.
2. Адрес-календарь м. Елисаветграда й Елисаветградскаго уѣзда на 1894 р. - Елисаветградъ: Типогр. Гольденберга, 1893.
3. Адрес-календарь і Довідкова книга по м. Елисаветграду. - Елисаветградъ, 1911.
4. Адрес-календарь і Довідкова книга по м. Елисаветграду й уѣзду. - Елисаветградъ: Голосъ Півдня, 1913.
5. Аброскін П., Кривошея В., Стасенко О. Київщина козацька: люди і долі. - К.: «Стилос», 2004. - 181 с.
6. Адміністративно територіальний устрій Лівобережної України у другій половині 1750-х років 18 століття. - К., 1990. - 238 с.
7. Актіві документи про Визвольну війну українського народу середини 17 століття. - К.: 1998. - 38 с.
8. Алфьоров О. С. До історії покаянової української аристократії (представники роду Голубів XVI–XVIII ст.) // Гетьманський альманах. - К.: Видавничий центр КНАУ, 2003. - С. 147–154.
9. Андреевский А. Последние киевские сотники // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. 1896. С. 34–51.
10. Антонович В.Б., Бец В.А. Исторические деятели юго-западной России в биографиях и портретах. - К. Типография университета Святого Владимира, 1885. 110 с.
11. Апанович О. Українсько російський договір 1654 р. Міфи та реальність. - К.: Варта, 1994. - 95 с.
12. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. - К.: Наукова думка, 1968. - 244 с.
13. Астряб М.Г. Старшина Лубенского полка в 1777 году. Труды Полтавской ученой архивной комиссии. Полтава, 1912. С. 61.
14. Багалеі Д. Займанщина в Левобережной Украине XVII и XVIII в. // Киевская старина. 1883. Т. VII. Декабрь. - С. 560–592.
15. Багаліі Д.І. Історія Слобідської України. Харків. 1993. 255 с.
16. Веденеев О. На колишньому Дикому полі. Ленінський Пропор. - Олександрія, 1981.
17. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2009 – 2012 роки: люди, події, факти. – Кіровоград. 2004. - 376 с.

18. Бодров Ю. Уманський козацький полк у добу Руїни. - К.: Науковий світ, 1999. - 45 с.
19. Бодров Ю.І. Доля уманського козацтва в кінці XVII ст. Наукові записки з української історії. - К.1999. — С. 154–160.
20. Борисенко В.Й. Курс української історії з найдавніших часів до XX століття. - К., 1996. - 615 с.
21. Борисенко В.Й. Україна козацька XV–XVIII ст. У 2-х част. Ч.1. XV–XVII ст.: Навчальний посібник. - К., 1993. - 206 с.
22. Брехуненко В. Гадяцький полковник Кіндрат Бурляй. Сіверянський літопис. - 1999. - № 6. - С. 11–16.
23. Брехуненко В. Дем'ян Лисовець. Полководці Війська Запорозького. Історичні портрети. - К., 1998. - Кн. 1. - С. 199–212.
24. Василенко М. Павло Полуботок. З приводу 200-річниці смерті. (1724). Україна. - 1925. - Кн. 6. - С. 80–108.
25. Васильчиков А.А. Семейство Разумовских. - Т. 1. - СПб: Издание Стесюлевича, 1880. - X, 486, CIII, XX с.
26. Величко О. Козацькі полковники: біографічні і родовідні дрібнички. Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. - Вип.1. - Біла Церква, 2000.
27. Величко О.В. Українська козацька старшина: Актуальні питання сучасної історіографії. Україна: вчора, сьогодні, завтра: Зб. нах. пр./Ред. кол: Вашкевич В. - К.: НАНУ, 1999. - С. 17–23.
28. Венгрхевновський С. Свадьба Тимоша Хмельницького. Киевская Старина. 1887. - Т. XVII. — Март. - С. 469–493.
29. Востоков А. Козелецкая рада 1662 г. Киевская старина. 1888. - Т. XVII. - Февраль. - С. 269–284.
30. Востоков А. Нежинская рада 1663 г. Киевская Старина. 1888. - Т. XXII. - Май. - С. 125–156.
31. Востоков А. Суд и казнь Григория Самойловича. - К: Типография Г.Т.Корчак-Новицкий. 1888. - 23 с.
32. Востоков А. Судьбы Выговских и Ивана Нечая. Киевская старина. - 1890. - Т. XXVIII. - Январь. - С. 35–46.
33. Востоков А. Черняк Иван, полтавский полковник. Киевская старина. - 1889. - № 10. - С. 1–17.
34. Гавриленко А. Доля роду Яцька Засядька, полковника Лубенського, протягом трьох з половиною століть. Український засів - 1997. - № 4–6.
35. Герасименко Н. Данило Апостол. Історія України в особах IX - XVIII ст. - К., 1993. - С. 338–345.

36. Герасимчук В. «Виговський і Гадяцький трактат». Записки НТШ. – Львів, 1909. - Т. 87, 88, 89.
37. Герасимчук В. Виговський і Юрій Хмельницький. Записки НТШ. - Львів, 1904. - Т. 59–60. - С. 1–70.
38. Герасимчук В. Чуднівська кампанія 1660 р. Львів: Накладом НТШ, 1913. - 149 с.
39. Гербільський Г.Ю. Західно-українські землі в роки Визвольної війни і возз'єднання України з Росією (1648–1654 р). Наук. збірник. - Львів: 1954. - С. 58–72.
40. Горобець В. Іван Нечай - полковник Білоруський. Історія України. - 1997. - № 17. С. 12–30
41. Горобець В. Іван Нечай. Полководці Війська Запорозького. Історичні портрети. - К., 1998. - Кн. 1. - С. 261–276.
42. Горобець. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра І. - К.: Інститут історії НАН України, 1998. — 323 с.
43. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимності та стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665. - К. Інститут історії НАН України, 2001. - 533 с.
44. Грушевський М. Шведсько український союз 1708 р. Записки НТШ. - Львів, 1909. - Т. 92.
45. Грушевський О. Гетьманські земельні універсали 1660–1670 р. Історико географічний збірник. - К., 1927. -Т. І. С. 40–92.
46. Дружинина Е. Северное Причерноморье в 1775 - 1800 г. - М. Наука, 1959.
47. Дашкевич Я. Родинний клан Хмельницьких. Київська старовина. - 1995. - № 4. - С. 95–101.
48. Дашкевич Я. Гетьманська Україна: Полки. Полковники. Сотні. Лівобережжя. Пам'ятки України. - 1990. - № 2. С. 11–13.
49. Дашкевич Я. Павло Тетеря. Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. - К.: Варта, 1995. - С. 253–283.
50. Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XVI-XVIII ст.) Записки НТШ. — 1991. — Т. 222.
51. Ефименко А. Малорусское дворянство и его судьба. Вестник Европы. - 1891. - Т. 4. - С. 515–569.
52. Єфимовський В. До історії військового суду та земельних відносин в Україні період Хмельниччини. Науковий збірник за 1927 рік. - К., 1927. - С. 29–35.
53. Загоровский Е. Очерки по истории славянской колонизации в Новороссии в XVIII веке. Военно-исторический вестник. 1912.

- Кн.1. - С.87-99; - Кн.4. - С.125-148; 1913. - Кн.1. - С.63-85.
54. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т.-Донецька область. - К. Вид-во АН УРСР, 1970. -992 с.
55. Історія міст і сіл Української РСР: (в 26 т). Кіровоградська область. -К. Вид-во АН УРСР,1972. - 817 с.
56. Історія міст і сіл Української РСР: (в 26 т). - Луганська обл. - К. Вид-во АН УРСР, 1968. - 940 с.
57. Іваненко А.О., Кривошея В.В. Сотенна старшина Київського полку. Наукові записки з української історії. Переяслав Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г.С.Сковороди. Переяслав Хмельницький, 1999. - Вип. VIII. - С. 36–38.
58. Ільїн О. Люди старої Сіверщини. Сіверянський літопис. 1998. - № 2. - С. 82–92.
59. Каманин І. К вопросу о козачестве до Б. Хмельницкого. - К., 1894. - 59 с.
60. Карпов В.Є. Біля витоків козацтва. Кіровоград. 2011. 704 с.
61. Карпов В. Козацькому роду нема переводу. К-д. 2012. 495 с.
62. Карпов В. Акценти сивої давнини, (1-2 том) К-д. 2012. 992 с.
63. Карпов В., Чеботарьов С. Відголоски родинної пам'яті. Кропивницький. 2019. 424 с.
64. Клименко П. Компуті і ревізії XVIII ст. - К.: ВУАН, 1930.185с.
65. Клименко П. Місто і територія на Україні за гетьманщини 1654 –1764. - К., 1926. - 63 с.
66. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. - К.: Вид-во Академії Наук УРСР, 1963. - 388 с.
67. Кондратьев І. Любецька шляхта в історії України XVII–XVIII ст. Україна на порозі XXI ст. Актуальні питання історії. Зб. наук. праць. - К., 1999. - С. 75–92.
68. Кондратьев І. Любецький замок і любецька околиця за часів Хмельниччини. Сіверянський літопис. 1998. - № 6. - С. 29–36.
69. Корпанюк М. Крайове та козацьке компілятивне літописання як історико літературне явище. - К.: Літопис, 1997. - 161 с.
70. Костомаров М. Гетьманство Івана Виговського і Юрія Хмельницького. - Тернопіль: Друкарня І. Павловського, 1891. 234с.
71. Костомаров Н. Гетманство Ю.Хмельницкого. Исторические монографии и исследования. - Спб, 1872. - Т. II. - 376 с.
72. Костомаров Н. Мазепа и мазепинцы. Собрание сочинений. – Т.16. - СПб. 1905.
73. Костомаров Н. «Руина». Гетманство Брюховецкого, Много-

грешного и Самойловича. Собрание сочинений. - Кн.VI-XV. - СПб: Издание Общества для пособия нуждающихся литераторам и ученым, 1905. - 374 с.

74. Кривошея В. Етнічний склад української козацької старшини (1648–1782). Наукові записки. Збірник сер. «Політологія і етнологія». - Вип. 2. - К., 1997. - С. 37–45.

75. Кривошея В. Забіли: матеріали до родоводу. Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. - Вип. I. - Біла Церква, 2000. С. 38

76. Кривошея В. Родовідні козаків Терехтимирівської сотні. Сіверянський літопис. - 1998. - № 5. - С. 64–66.

77. Кривошея В. Козацька старшина Переяславського полку. Гуманітарні науки: проблеми, пошуки, перспективи: Зб. наук. пр. - Умань, 1994. - Вип. III. - Ч. I. - С. 92–98.

78. Крупницький Б. Гетьман Данило Апостол і його доба. Україна, К.: 2004. - 288 с.

79. Лазаревский А. Василий Золотаренко, полковник нежинский. Черниговские губернские ведомости. – К. 1853. - № 31.

80. Лазаревский А. Властная гетьманша. Киевская старина. – К. 1882. - № 1. - С. 213–214.

81. Лазаревский А. Генеральный писарь Андрей Безбородко 1711 –1780. Киевская Старина. - К.- Кн. I. - С.135–140.

82. Липинський В. Україна на переломі 1657–1659: Замітки до історії українського державного будівництва у XVII ст. – Філадельфія, 1991. - 346 с.

83. Липинський В. Участь шляхти у Великому українському повстанні під проводом гетьмана Б. Хмельницького. Філадельфія, 1980. - 637 с.

84. Максимович М. Обзорение городовых полков и сотен, бывших в Украине со времени Хмельницкого. К. 1876. С. 655–747.

85. Максимович М.А. Бубновская сотня. Журнал Министерства Внутренних Дел. 1848. Т-XXIV. С. 211–245; 1849. Т-XXVI. - С.26

86. Матівос Ю.М. Місто на сивому Інгулі: Кіровоград: 2004. 86 с.

87. Малама В.В. Маламы – семейный архив. Родословное древо. - Екатеринослав, 1912. - 215 с.

88. Малороссийские чины и должности и оклад их содержания. Киевская старина. - 1883. - № 6. - С. 381–385.

89. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. - 83 с.

90. Мицик Ю.А. «Білі плями» з історії України XIV–XVIII ст. Проблеми української історичної медієвістики. - К.: 1990. С. 53.
91. Мицик Ю.А. Острог в роки Національно визвольної війни українського народу 1648–1658 р. - Острог, 2001. - 45 с.
92. Мицик Ю.А. Отаман Іван Сірко. – Запоріжжя. 2000. - 44 с.
93. Повелько Кузьма. Справа всього життя: Нарис. Ленінський Прапор. - Олександрія, 1990. - С. 04.
93. Полонская-Василенко Н.Д. Заселение Южной Украины в середине XVIII ст. Историк-марксист. -1941. -№5. -С. 30-46.
95. Полулях І. Коли історія твориться на наших очах. Кіровоградська правда. - 2009. - С. 1.
96. Полонська-Василенко Н. Заселення Південної України в XVIII ст. (1734-1775). - Мюнхен, 1960. -Ч.1. -221 с.; Ч.2. - 186 с.
97. Полонська-Василенко Н.Д. З історії останніх часів Запоріжжя. ЗІФВ. -К., 1926. -Т.9. -С. 278-299.
98. Полонська-Василенко Н.Д. Історики Запоріжжя. Збірник на пошану академіка Д.І.Багалія. -К., 1927. -С. 811-820.
99. Пивовар А. В. Поселення Задніпровських місць до утворення Нової Сербії в документах середини XVIII ст. - Київ: Академ. період. 2003. - 336 с. - С. 17, 58, 157, 185, 186, 293, 254.
34. Реєстр Війська Запорізького 1649 року. - К: Наукова думка, (джерела з історії українського козацтва). 1995. - 592 с.
55. Реєстр козацької старшини 1744 р. Публікація В.Сергійчука. Київська старина. - 1992. № 5. - С. 19–24.
100. Рибалка І.К. Історія України. Ч.І. Від найдавніших часів до кінця XVIII ст. -Харків, Основа, 1995. -446 с.
101. Скальковский. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. - Одесса: Тип. Г.Неймана и К, 1848.-156 с.
102. Скальковский А. История «Новой Сечи» или последнего Коша Запорожского. Извлечено из собственного Запорожского архива. Одесса, от 1841 г; от 1846 г; от 1885 года.
103. Скальковский А. Опыт Статистического описания Новороссийского края. География, этнография и народоисчисление Новороссийского края. - Одесса, 1850. - 366 с.
104. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1731-1823.-Одесса: Гор. типогр, 1836.
105. Скальковский А.О. Історія Нової Січі, останнього Коша Запорозького. Дніпропетровськ. Січ, 1994. 678 с.
106. Соколов К. Историческая и статистическая записка о воен-

- ном городе Елисаветграде. ЗООИД. -1848. -Т.2. -С. 386-395.
107. Соловьева Т.Н. Экономическое развитие Херсонской губернии в пол. XIX в. Первая Правобережная науч. конференция по историческому краеведению. Кировоград: КДПИ, 1988.
108. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. М., 1964. -Т.23 -715 с.; - М., 1965. -Т.25 -646 с.
109. Смолінський С. П. І сиву давнину згадаємо знову. Інтерв'ю. Ленінський Прапор. - Олександрія, 1990.
110. Тимофеев В.И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII в. - К., Наук. думка, 1984. -219 с.
111. Ткаченко М. Утворення Нової Сербії на запорізьких землях в 1752 р. Україна. -1926. -Кн.17. -№ 2-3. -С. 154-158.
112. Шамрай С. До історії залюднення Степової України XVIII ст. (Крилівщина і Лизаветчина). ЗІФВ. -1929. -Кн. XXIV. С. 207.
113. Шишмарев В.Ф. Романские поселения на юге России. Лен-др., Наука, 1975. - 245 с.
114. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. С.-Пб: Военная типография, 1863. -Ч.1.-603 с.; Ч.2.-810 с.
115. Шевченко С. Дослідник Приінгулля. Молодіжне перехрестя. - 2005. - 17 березня. - С. 10.
116. Щербальский П. Потемкин и заселение Новороссийского края. - М., 1869. - 21 с.
117. Щербак В.О. Козацький реєстр 1638 року, як історичне джерело. Наукові записки та історичні науки. - Київ, 2002. - С. 15–19.
118. Щербак В.О. Основні етапи формування козацького стану в Україні (XV –серед. XVII ст). Запорозьке козацтво в українській історії та національній свідомості. Матрли наук. конфен. - Київ - Запоріжжя, 1997. - С. 148–154.
119. Щербак В.О. Тарас Федорович. Володарі гетьманської булави. - Київ: Варта, 1995. - С. 153–163.
120. Щербак В.О. Формування козацького стану в Україні (друга пол. XV – сер. XVII ст). - К., Інститут історії України НАН України, 1997. - 180 с.
121. Яворницький Д.И. История города Екатеринослава. 2-е дополнительное изд. - Днепропетровск, Проминь, 1989. - 200 с.
122. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. - Львів, друк. «Світ». 1990. –Том 1. - 319 с.

**Карпов Валентин Євгенійович
Чеботарьов Сергій Сергійович**

Силуети крізь час

Документально-художнє видання
Друга серійна книга
Перший том

Рекомендовано до друку «Будинком вчених
Кіровоградщини» (протокол № 9 від 10 жовтня 2019
року). Узгоджено з товариством «Знання» України в
Кіровоградській області від 23 жовтня 2019 року

Редактор: Надутенко О.В.
Комп'ютерна верстка: Антон Карпов
Технічний редактор: Людмила Плаксієнко

Кропивницький
2021